

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

*Збірник тез Міжнародної наукової конференції
«Шості осінні юридичні читання»
(м. Хмельницький, 26-27 жовтня 2007 року)*

ЧАСТИНА ТРЕТЯ:

*Адміністративне право
Адміністративний процес
Фінансове право
Кримінальне право
Кримінологія
Кримінальний процес
Криміналістика*

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Видавництво Хмельницького університету
управління та права
2007

УДК 34
ББК 67.0
А 43

А 43 Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції «Шості осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 26-27 жовтня 2007 року): У 3-х частинах. — Частина третя: «Адміністративне право. Адміністративний процес. Фінансове право. Кримінальне право. Кримінологія. Кримінальний процес. Криміналістика». — Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007. — 335 с.

ISBN 978-966-8823-13-8

У збірнику представлені кращі тези доповідей, які були оприлюднені на Міжнародній науковій конференції «Шості осінні юридичні читання», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права 26-27 жовтня 2007 року.

Розміщені у збірнику тези доповідей стосуються таких напрямків: «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Фінансове право», «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кримінальний процес», «Криміналістика».

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів юридичного напрямку, практичних працівників і широкий читацький загал.

Адреса організаційного комітету:

29013, м. Хмельницький, вул. Театральна, буд. 8

тел./факс: (0382) 71-80-80

Ел. пошта: nauka@univer.km.ua

www.univer.km.ua

Організаційний комітет Міжнародної наукової конференції «Шості осінні юридичні читання» не завжди поділяє думку учасників конференції.

В збірнику максимально точно збережена орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками конференції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

ISBN 978-966-8823-13-8

© Колектив авторів, 2007

© Хмельницький університет
управління та права, 2007

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО
АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС
ФІНАНСОВЕ ПРАВО

ADMINISTRATIVE LAW
ADMINISTRATIVE PROCEDURE
FINANCIAL LAW

DEVELOPMENT OF THE NEW FINANCIAL SYSTEM IN HUNGARY

Hungary constitutes a very interesting case for study. It is among the region's most successful transition economies which joined the European Union (EU) in 2004. The country has successfully attracted substantial inflows of foreign direct investment, built up a solid private export sector, and achieved significant economic growth with low unemployment rate. Hungary has had a strong record of structural reform even before the change of regime. For instance, Hungarian parliament recognized the need to reform the economic mechanisms in 1960s. Although, the reform was able to enhance the country's economic growth, it was characterized as a series of incomplete reform and measures that failed to introduce changes in Hungary's financial system.

Major structural changes in Hungary's financial system were implemented only in 1987 after state joined the World Bank in 1982. At that time, World Bank assistance to Hungary focused on building the foundations for economic liberalization, expanding productive capacity (particularly in industry and agriculture), and modernizing infrastructure (transport, energy, and telecommunications).¹ As the result of ongoing reforms on January 1, 1987 Hungary was able to establish the two-tier banking system. With a few exceptions most of the system, branch offices and clients of the new commercial banks which were established were drawn from the National Bank of Hungary (NBH).² Central Bank of Hungary was restructured and obtained only its central banking functions. Additionally, three new state owned banks were created to maintain Central Bank's commercial and borrowing activities. This period is characterized as the beginning of liberalization of Hungary's foreign investment laws. As the result, three bigger banks and nine smaller financial institutions ended up in partial or complete foreign ownership. Although, new policies brought a very positive change for the Hungarian financial system and recapitalizations began in early 1992, a big number of banks remained state owned and represented an ongoing economic and policy dilemma due to their bad loans (approximately 65% of the total capital). It was widely understood that these figures were understated; Hungary did not have effective regulations for accounting for bad loans at the time.³

The state realized that banks needed new owners, new capital and new management. They began to privatize them in 1994, judging that the price was less important than getting them into responsible private (mainly foreign) hands.⁴ The Hungarian bank privatization program progressed erratically in a difficult political environment but achieved some successful bank privatizations. State officials need to be praised for their maturity in their realization that hidden portfolio problems could create confidence problems, and make desired business deals less beneficial, undermine the development of the financial system as well as jeopardize the strategic goals to become a western society market. Therefore, the privatization was held after the banks "rehabilitation". Obviously such pragmatic and pro-business approach attracted many foreign investors. Therefore Hungarian privatization gained

¹ World Bank Group, Hungary Country Brief. Retrieved April 30, 2006, from <http://lnweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/2656afe00bc5f02185256d5d005dae97/0ffbba0f0f60f95785256d5d00681a28?OpenDocument>.

² History of Central Bank of Hungary. Magyar Nemzeti Bank. Retrieved April 30, 2006, from http://english.mnb.hu/Engine.aspx?page=mnben_1_jegybankrol&ContentID=2326.

³ Buyske, S.G. (1997) The Development of Financial Systems in Post-Socialist Economies: Estonia, Russia and Hungary (Doctoral dissertation, Columbia University, 1997) *Dissertation Abstracts International*, 219 (UMI No. 9809693).

⁴ Survey: Finance in Central Europe. After the Chaos (2002, September12) From the *Economist* print edition.

its momentum in 1995. By the end of 1999 approximately 75% of financial institutions were owned by foreign investors¹. As it was previously stated Hungary's state banks went through the restructure process requiring effective policy decisions. At the same time some researches constitute that this particular need in the policy characterizes Hungary's reform as an effort to shift the political and financial responsibility to the third party.²

After the Hungarian financial sector has undergone a series of changes the financial system consists of a representative sample of institutions which constitute an integral part of a developed market. Hungary's banking sector is comprised of three groups: seven large banks, twelve medium, and twenty three small banks. Historically the large banks, formerly state owned inherited large corporate clients. The medium-sized and small banks are either industry or geographically focused. The proportion of large banks declined mainly due to liquidations and acquisitions. In the same time medium-sized banks increased their market share and the ownership structure almost was not changed. Nonetheless, it is interesting to observe that recently foreign ownership has decreased by 3.6% to 63%.³

Although non-bank financial sector is rapidly growing in Hungary, it is still small by western standards with regard to the capital markets and the scope of its activities. International Monetary Fund (IMF) suggests that steps can be taken to encourage further development, especially in the private pension system.⁴ At the same time the profitability of credit institutions in Hungary significantly increased and one of the main reasons is a very strong lending activity. Interestingly enough is the fact that vigorous success belongs to non-bank financial institutions: investment firms and funds, insurance companies and pension funds. The latter can be explained by the wide range of financial products and services available and considerably higher incomes which directly indicates the healthy economic growth. Hungarian market presents its investors with a broad choice of financial instruments: bonds, mixed money markets, foreign and domestic equity, and real estate funds. Due to comprehensive regulatory approach a solid progress has been achieved in many infrastructure areas of the financial system, for instance, settlement and payment as well as business technology and training.

There are several explanations for the Hungary's success. First, it is Hungary's drive to join the European society, thus it concentrated on completing the transformation agenda while establishing a sustainable, prudently-managed macroeconomic environment. Second, during the 90's the focus of the World Bank's program shifted to support for macroeconomic and structural adjustment, human resource development, and institution building.⁵ Third, Hungary which had always prided itself as being the most "western" and sophisticated of the east bloc countries, viewed the market-based system as it has evolved in the United States as the more advanced model.⁶ All the factors played its crucial role on different levels and after consistent problems the Hungarian banking system was able to reduce problem loans and gained its financial health. Additionally, Hungarian financial system was able to benefit from the foreign investors' presence in many respects, thus they improved management and

¹ Banks from Austria, Germany and Netherlands mainly dominate financial sector of Hungary.

² Buyske, S.G. (1997) *The Development of Financial Systems in Post-Socialist Economies: Estonia, Russia and Hungary*.

³ Komárková Eva and Jaroslav Hermánek, Balazs Zsamboki, Paweł Wyczański, Peter Baláz and Renata Konecná, Uroš Čufer and Janez Fabijan, Marta Gołajewska and Paweł Wyczański (2002). *Stability and Structure of Financial Systems in CEC5*, Retrieved May 2, 2006 from <http://www.nbp.pl/en/publikacje/inne/ssfs.pdf>.

⁴ International Monetary Fund (2005). *Hungary: Financial System Stability Assessment Update, including a Report on the Observance of Standards and Codes on Insurance Regulation*, Retrieved May 3, 2006 from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr05212.pdf>.

⁵ Another example of the correlation between the World Banks' shift in focus and the direct result in Hungary is The Act on the National Bank of Hungary, passed in October of 1991 which was amended several times since then, reinstated the independence of the Bank and re-established its range of duties.

⁶ Buyske, S.G. (1997) *The Development of Financial Systems in Post-Socialist Economies: Estonia, Russia and Hungary*, op. cit., p. 228.

technology systems as well as corporate governance, obtained access to bigger capital markets and sense of compatibility.

Bibliography:

1. Balázs Imre *A short Overview on the Hungarian Bank Segment in the European Union*, *European Integration Studies*, Miskolc, Volume 4. Number 1. (2005) pp. 143-149., Retrieved on May 2, 2006 from www.uni-miskolc.hu/uni/res/kozlemenyek/2005/pdf/imre.doc.
2. Balázs Pócs (2002). *Dawn of a new era*. Business Hungary.
3. Buyske, S.G. (1997). *The Development of Financial Systems in Post-Socialist Economies: Estonia, Russia and Hungary* (Doctoral dissertation, Columbia University, 1997) *Dissertation Abstracts International*, 219 (UMI No. 9809693).
4. Gál Zoltán (2001). *Challenges of Regionalism: Development and Spatial Structure of the Hungarian Banking System*, Retrieved May 2, 2006 from <http://ideas.repec.org/p/wiw/wiwsa/ersa01p43.html>.
5. *History of Central Bank of Hungary*, Magyar Nemzeti Bank, Retrieved April 30, 2006 from http://english.mnb.hu/Engine.aspx?page=mnben_1_jegybankrol&ContentID=232.
6. International Monetary Fund (2005). *Hungary: Financial System Stability Assessment Update, including a Report on the Observance of Standards and Codes on Insurance Regulation*, Retrieved May 3, 2006 from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr05212.pdf>
7. Komárková Eva and Jaroslav Hermánek, Balázs Zsamboki, Paweł Wyczański, Peter Baláz and Renata Konečná, Uroš Čufer and Janez Fabijan, Marta Gołajewska and Paweł Wyczański (2002). *Stability and Structure of Financial Systems in CEC5*, Retrieved May 2, 2006 from <http://www.nbp.pl/en/publikacje/inne/ssfs.pdf>.
8. *Survey: Finance in Central Europe. After the Chaos* (2002, September 12) *From the Economist* print edition.
9. Szalkai István *Financial Transition in ECA: Challenges of the New Decade*, 2, 1-46, Retrieved May 2, 2006 from <http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/SzalkaiPaper.pdf>.
10. Szapary G (2001). *Banking Sector Reform in Hungary: Lessons Learned, Current Trends and Prospects*, Retrieved May 3, 2006 from <http://www.hnb.hr/dub-konf/7-konferencija-radovi/szapary-banking-sector-reform.pdf>.
11. World Bank Group, *Hungary Country Brief*. Retrieved April 30, 2006, from <http://lnweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/2656afe00bc5f02185256d5d005dae97/0ffbea0f0f60f95785256d5d00681a28?OpenDocument>.

Е. В. Абакуменко

студент судебно-административного факультета
Одесской национальной юридической академии,
Одесса, Украина

КОЛЛИЗИИ В НАЛОГОВОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УКРАИНЫ ОТНОСИТЕЛЬНО ОПРЕДЕЛЕНИЯ КРИТЕРИЕВ РЕЗИДЕНТСТВА ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА

Проблема интеграции Украины, как налогового государства, в мировое экономическое пространство является весьма сложной и обусловлена несоответствием уровня, как внутреннего налогового законодательства, так и налогового законодательства, направленного на защиту потенциальных инвесторов. Особое внимание следует уделить недостаточной разработанности таких базовых понятий, используемых законодательством, как «двойное налогообложение», «международное (внешнее) налогообложение», «физическое лицо — резидент».

В теории и практике налогового права, международное (внешнее) двойное налогообложение — это налогообложение, при котором сталкиваются национальные законодательства в определении объекта налогообложения или субъекта, рассматривая его как обязанное лицо по аналогии с законодательством другого государства [1, 281]. И вызвано оно, в первую очередь, коллизией налоговых законодательств двух или более стран. Международное юридическое двойное налогообложение (когда один и тот же объект обложения одного и того же налогоплательщика облагается сопоставимыми (похожими) налогами двух и более государств) может иметь место в следующих трех случаях: 1) если два государства подвергают одно и то же физическое лицо налогообложению по его доходу (одновременные полные налоговые обязательства); 2) если физическое лицо является резидентом одного государства, а получает доход в другом государстве, и оба государства взимают налог с этого дохода; 3) если каждое государство подвергает одно и то же физическое лицо, не являющееся резидентом ни одного из государств, налогообложению по доходу, который поступает из другого государства.

Исследуя проблему избежания двойного налогообложения, особое внимание хотелось уделить вопросу коллизий в сфере определения критериев резидентства как на внутригосударственном, так и международном уровнях.

Анализ международных договоров по налоговым вопросам показывает, что существуют, по меньшей мере, две формы использования модельных критериев резидентства. Например, соглашения, подобные конвенции между Правительствами Соединенных Штатов Америки и Республики Италия об устранении двойного налогообложения от 17 апреля 1984 г. основаны на универсальном критерии, которым является «место постоянного проживания» [2].

Другие соглашения используют и иные признаки. Так, Конвенция по налоговым вопросам между Российской Федерацией (далее РФ) и Венгерской Республикой от 1 апреля 1994 г. основывается на таком критерии как место постоянного проживания и на критерии простого пребывания для обоснования налоговых притязаний иных стран [3].

Для определения физического лица налоговым резидентом Украины, Закон Украины «О налоге с доходов физических лиц» от 22 мая 2003 года установил несколько тестов. Так, физическое лицо — резидент — это физическое лицо, которое имеет место жительства в Украине. В случае если физическое лицо имеет место жительства также в иностранном государстве, оно считается резидентом, если такое лицо имеет место постоянного жительства в Украине; если лицо имеет место постоянного жительства также в иностранном государстве, оно считается резидентом, если имеет более тесные личные либо экономические связи (центр жизненных интересов) в Украине. В случае если государство, в котором физическое лицо имеет центр жизненных интересов, нельзя определить, или если физическое лицо не имеет места постоянного жительства ни в одном из государств, оно считается резидентом, если пребывает в Украине не менее 183 дней (включая день приезда и отъезда) в течение периода или периодов налогового года. Достаточным (но не исключительным) условием определения места нахождения центра жизненных интересов физического лица является место постоянного жительства членов его семьи или его регистрации в качестве субъекта предпринимательской деятельности [4].

Различное толкование термина «резидент» вызвано тем, что в законодательстве других стран, а также в некоторых международных договорах Украины используется более широкий спектр критериев определения резидентства.

Так, по Соглашению между Правительством РФ и Правительством Украины «Об избежании двойного налогообложения» от 8 февраля 1995 года, «резидент» — лицо, которое по законодательству договаривающегося государства подлежит налогообложению в нем на основании постоянного местожительства, постоянного

местопребывания, места регистрации или другого аналогичного признака. В случае если физическое лицо является резидентом обоих государств, его положение определяется в соответствии со следующими правилами: 1) оно считается резидентом в том государстве, в котором оно имеет постоянное жилье. Если оно имеет постоянное жилье в обоих государствах, оно считается резидентом того, в котором оно имеет более тесные личные и экономические связи (центр жизненных интересов); 2) если государство, в котором оно имеет центр жизненных интересов, не может быть определено или если оно не имеет постоянного жилья ни в одном из государств, оно считается резидентом того государства, в котором оно обычно и проживает; 3) если оно обычно проживает в обоих государствах или если оно обычно не проживает ни в одном из них, оно считается резидентом в том государстве, гражданином которого оно является; 4) если каждое из государств рассматривает его в качестве своего гражданина или если оно не является гражданином ни одного из них, компетентные органы этих государств решают вопрос о налогообложении такого лица по взаимному согласию[5].

Несмотря на то, что данное соглашение было подписано ранее, чем вышеуказанный ЗУ «О налоге с доходов физических лиц», оно содержит в себе, с нашей точки зрения, более полный и доступный перечень критериев для определения резидентства физического лица. Полагаем, что усложнение самих критериев резидентства может негативно повлиять на разрешение проблемы двойного налогообложения в нашей стране. И поскольку проблема многократного налогообложения возникает вследствие деятельности налогоплательщиков в нескольких государствах, то и ее наиболее эффективное решение трудно ожидать без активного правового взаимодействия всех заинтересованных государств, т.е. международно-правового сотрудничества в налоговой сфере.

К этому времени уже достаточно очевидны успехи украинского государства в области международно-правового сотрудничества в налоговой сфере [6, 29]. Согласно Письму Государственной налоговой администрации № 961/7/12-0117 от 20 января 2007 года «Относительно международных договоров об избежании двойного налогообложения» [7], по состоянию на 1 января 2007 года действует 60 международных договоров, регулирующих вопросы устранения двойного налогообложения.

Тем не менее, думается, что необходимо более тщательное исследование и согласование норм украинского налогового законодательства с законодательством других государств в сфере избежания неточностей при определении критериев резидентства физического лица.

Поэтому активное увеличение количества международных налоговых соглашений будет благоприятствовать не только совершенствованию и интегрированию украинского законодательства в мировое экономическое пространство, но и способствовать заинтересованности и привлечению иностранных инвесторов к сотрудничеству с украинскими субъектами хозяйствования и Украиной в целом [1, 288].

Использованные источники:

1. Латковская Т.А. Проблемы двойного налогообложения // *Финансово-правовая доктрина постсоциалистических государств*. — 2003. — Вып. 1.
2. *The Convention between the Government of the United States of America and the Government of the Republic of Italy for the Avoidance of Double Taxation with respect to Taxes on Income and the Prevention of Fraud or Fiscal Evasion // Double Taxation Conventions and Protocols. Washington, 1986.*
3. www.gsl.ru/offshore/base/Hungary.rtf.
4. *Відомості Верховної Ради*. — 2003. — № 37. — Ст. 308.

5. <http://nalogi.consultant.ru>.
6. Шахматетьев А.А. *Международное налогообложение и международное налоговое право: правовые аспекты взаимосвязи* // Финансовое право. — 2006. — №3.
7. <http://www.nau.kiev.ua>.

Е. П. Бабалик

*аспірант Одеської національної юридичної академії,
Одеса, Україна*

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ

В сучасних умовах стрімкого розвитку людства, яке розпочало перехід на якісно новий щабель свого розвитку, а саме — перехід до постіндустріального або інформаційного суспільства, інформація набуває якісно нове значення. Не виключенням є й сфера функціонування митних органів, особливо враховуючи стрімкий розвиток інформаційних технологій а також прагнення нашої держави щодо гармонізації та мінімізації митних процедур відповідно до міжнародних стандартів.

Інформаційне забезпечення митних органів представляє собою врегульовану нормами права діяльність по розробці, функціонуванню і вдосконаленню інформаційних систем а також процеси збирання, зберігання, обробки та захисту інформації, яка є необхідною для функціонування та відповідає повноваженням суб'єкта управління.

Одним з головних елементів інформаційного забезпечення митних органів на сьогодні є Єдина автоматизована інформаційна система (ЄАІС) Державної митної служби, створення якої було розпочато ще з початку 90-х років. [1;412-416] Метою створення ЄАІС є підвищення ефективності формування і здійснення митної політики держави й діяльності митних органів на основі використання сучасної обчислювальної техніки, засобів передачі даних, математичних методів, перспективних комп'ютерних технологій. Ключовим елементом ЄАІС є центральна база даних (ЦБД), яка дозволяє в короткий проміжок часу отримати інформацію про суб'єкт ЗЕД, порушників митного законодавства, проводити моніторинг митного оформлення та митного контролю, сприяє обмінові інформацією між митними структурами а також взаємодії з іншими державними органами. В рамках ЄАІС функціонують програмно-інформаційні комплекси і їх кількість постійно збільшується — відповідно збільшується й обсяг функціональних напрямків діяльності які вони охоплюють, адже кожний програмно-інформаційний комплекс створюється для інформаційного забезпечення певних митних процедур.

Для підвищення ефективності роботи митниць під кожен нову технологічну схему проведення митного оформлення вантажів розробляється відповідне програмне забезпечення. З метою врегулювання процесів створення та вдосконалення інформаційних систем Державною митною службою України було затверджено «Порядок розроблення та впровадження програмно-інформаційних комплексів Єдиної автоматизованої інформаційної системи Державної митної служби України»[2].

Пріоритетні митні інформаційні технології, реалізовані в ЄАІС митних органів всіх рівнів розділені на 5 основних підсистем:

- 1) автоматизована підсистема митного оформлення
- 2) митна адміністративно-правова підсистема
- 3) митна підсистема інформаційної безпеки

- 4) митна зовнішня інформаційна підсистема
- 5) митна телекомунікаційна підсистема[3].

Забезпечення розвитку й модернізації ЄАІС, інформаційного, технічного, телекомунікаційного, програмного та статистичного забезпечення функціонування Держмитслужби України покладається на Регіональну інформаційну митницю.[4].

Згідно позиції Держмитслужби щодо подальшої модернізації митної служби, викладеної в листі від 29.09.06. одним з головних завдань Регіональної інформаційної митниці стане створення так званої “електронної митниці”[5].

"Електронна митниця" — це багатофункціональна комплексна система, яка існує у митних органах країни та поєднує інформаційно-комунікативні технології та сукупність механізмів їх застосування і дає можливість підвищити якість митного регулювання та вдосконалити митне адміністрування з метою забезпечення митної безпеки держави

Складовими елементами “електронної митниці” повинні бути такі підсистеми, як: електронне декларування; електронний документообіг; аналіз ризиків і керування ними; контроль за транзитом; єдина міжвідомча автоматизована система збору, збереження й обробки інформації, в тому числі від різних відомств; автоматизоване здійснення усіх видів державного контролю; уніфікована база нормативних та довідкових документів, які використовуються в митних цілях; інформаційне забезпечення пост-аудиту та правоохоронної діяльності.

Інформаційне забезпечення митних органів є необхідним елементом впровадження в життя ефективної митної політики в сучасних умовах. В його основі лежать інформаційні системи що будуються в рамках ЄАІС, яка дуже стрімко розвивається, породжуючи нові соціальні відносини і об'єктивно виникає необхідність дослідження цих відносин з боку права з метою їх ефективного регулювання.

Використані джерела:

1. *Основи митної справи в Україні: Навч. посіб. / За ред. Пашка П.В. К.; 2004р.*
2. *Наказ ДМСУ «Про затвердження Порядку розробки та впровадження програмно-інформаційних комплексів Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби України» від 27.04.06. № 340*
3. *Основні принципи побудови єдиної автоматизованої інформаційної системи державної митної служби України: Навч. метод. Посібник / Укл. І.В. Дорда, І.Ф.Волик. Дніпропетровськ: АМСУ, 2004р.*
4. *Наказ ДМСУ «Про затвердження Положення про Регіональну інформаційну митницю Державної митної служби України» від 19.10.2006 № 911*
5. *Лист ДМСУ «Щодо мети, шляхів та очікуваних результатів реформування митної служби України» від 29.09.2006 №11/1-8/10866-ЕП*

О. М. Барвінок
*викладач кафедри цивільного права та цивільного процесу
Національної академії державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИКОРДОННОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

Захист і охорона Державного кордону — невід’ємна частина системи забезпечення безпеки України в прикордонному просторі. Однією з основних функцій Державної прикордонної служби України є забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму [1].

Необхідність захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України виначена як один з пріоритетів національних інтересів Української держави [2]. Сутність таких пріоритетів полягає в створенні політичних, правових, організаційних та інших умов, в дотриманні встановлених законодавством України порядку і правил здійснення економічних та інших видів діяльності в прикордонному просторі України.

Серед загроз національним інтересам і національній безпеці України чинне законодавство виділяє певний блок загроз в сфері безпеки державного кордону України. Серед них такі, як недостатня ефективність існуючих структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності, нелегальна міграція, облаштування державного кордону України.

Основними заходами щодо розвитку Державної прикордонної служби України є заходи, щодо вдосконалення правового регулювання діяльності ДПСУ, а саме удосконалення механізму застосування юридичної відповідальності за порушення законодавства про державний кордон [4].

В таких умовах реалізація прикордонної політики вимагає фундаментального теоретичного переопрацювання, комплексної системи наукового забезпечення усього процесу, пов’язаного з забезпеченням прикордонної безпеки. Одним із напрямків цієї роботи є дослідження правового регулювання прикордонного режиму, який визначає повноваження і регламентує діяльність особи, суспільства і держави на прикордонній території по створенню необхідних умов для охорони Державного кордону України.

Наукове і практичне значення вивчення даної проблеми визначається тим, що, в умовах які склались сьогодні в Україні, потрібен оновлений прикордонний режим, який відповідав би духу часу, пов’язаний з становленням нових державних станів, з появою нетрадиційних для нас суб’єктів права, підприємницької діяльності, зміною пріоритетів в системі наявних юридичних засобів і цінностей.

З метою всебічного дослідження питань правового регулювання прикордонного режиму і його впливу на охорону Державного кордону доцільно провести теоретичний аналіз з розгляду змістовної основи таких визначальних категорій як «правове регулювання» і «прикордонний режим». На основі цього можливе встановлення їхнього співвідношення і розкриття структури, що дозволить з високим ступенем об’єктивності визначити роль і місце правового регулювання прикордонного режиму в створенні необхідних умов для охорони Державного кордону України.

У юридичній літературі поняття правового регулювання представлено в різних варіантах.

З одного боку, це — здійснюваний за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, індивідуальних розпоряджень і т.д.), результативний, нормативно-

організаційний вплив на суспільні відносини з метою їхнього упорядкування, охорони, розвитку відповідно до суспільних потреб [5, 211].

Одночасно, правове регулювання розглядається як складний і різноманітний процес, здійснюваний за допомогою визначених засобів юридичного впливу на суспільні відносини [6, 245].

У той же час, правове регулювання виступає і як форма регулювання суспільних відносин, за допомогою якої поведження їхніх учасників приводиться у відповідність з вимогами і дозволами, що містяться в нормах права. Передбачає усвідомлення суб'єктами права своїх прав і обов'язків, у яких міститься державна воля, що виступає у виді вимог — обов'язків і дозволів — прав.

Правове регулювання може розглядатися і як процес впливу держави на суспільні відносини за допомогою юридичних норм.

По своїй природі дані визначення мають багато загального, а саме те, що правове регулювання — це процес впливу правових засобів на суспільні відносини, а розходження лише в кінцевому результаті, що передбачається, але не вказується. Іншими словами, правове регулювання завжди здійснюється за допомогою особливого, властивого тільки праву механізму, покликаного юридично гарантувати досягнення цілей, що ставив законодавець, видаючи або санкціонуючи юридичні норми. Саме досягнення визначених цілей у рішенні поставлених задач перед державою покликано здійснювати правове регулювання у тій або іншій сфері суспільних відносин.

У досліджуваній нами сфері суспільних відносин пов'язаних із захистом і охороною Державного кордону України, як складової частини забезпечення прикордонної безпеки, державою ставиться мета — створення необхідних умов для рішення головної задачі в цій сфері — надійного захисту й охорони Державного кордону. Ця мета реалізується через встановлення в прикордонних районах України адміністративно-правових режимів.

З цього погляду на перший план висуваються адміністративно-правові режими, переважно спрямовані на забезпечення як державної безпеки взагалі, так і прикордонної безпеки зокрема. До цієї категорії режимів відносяться: режим державного кордону; прикордонний режим; режим у пунктах пропуску через державний кордон.

Діючим законодавством встановлена система режимних заходів у прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі, які регламентують правила в'їзду, тимчасового перебування, проживання, пересування громадян України та інших осіб, провадження робіт, обліку та тримання на пристанях, причалах і в пунктах базування самохідних та несамохідних суден, їх плавання та пересування у внутрішніх водах України [3].

Відповідно, метою встановлення прикордонного режиму є створення необхідних умов для охорони Державного кордону і забезпечується взаємодією Державної прикордонної служби України, інших органів виконавчої влади з юридичними, фізичними особами і громадськими організаціями на основі норм права.

Таким чином, необхідність правової збалансованості інтересів учасників суспільних відносин, приведення їх у відповідність з цілями забезпечення прикордонної безпеки держави шляхом створення необхідних умов для охорони Державного кордону, ставить правове регулювання прикордонного режиму на особливе місце в створенні правових основ прикордонної безпеки Української держави.

За допомогою правового регулювання прикордонного режиму створюються сприятливі передумови для врегулювання прикордонних відносин пов'язаних з режимом державного кордону і режимом у пунктах пропуску через державний кордон. Тим самим ставиться надійний правовий бар'єр на шляху злочинних елементів що намагаються порушити Державний кордон України.

Використані джерела:

1. Закон України „Про Державну прикордонну службу України” // *Відомості Верховної Ради України*. — 2003. — № 27 — 208 с.
2. Закон України «Про основи Національної безпеки України» // *Відомості Верховної Ради України*. — 2003. — № 39 351 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України „Про прикордонний режим” від 27 липня 1998 р. № 1147.
4. Указ Президента України „ Про Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року”. *Офіційний вісник України* . — 2006. — № 25, 14 с.
5. Алексеев С.С. *Теория права*. — М., 1994. — 211 с.
6. Хропанюк В.С. *Теория государства и права*. — М., 1993. — 245 с.

В. М. Бевзенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності
Херсонського юридичного інституту
Харківського національного університету внутрішніх справ,
Херсон, Україна*

НАУКА НОВІТНЬОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Здобуття Україною незалежності започаткувало нову епоху становлення не лише її державності, але і розвиток національної правової науки, яка останнім часом, з урахуванням політико-правових реформ, що проводяться у країні, набула нових форм та напрямів. Тому не випадково, що у системі вітчизняного права поступово формуються нові галузі права, донедавна невідомі радянському праву. Так європейський вибір України, подальша демократизація державної влади та суспільства, гарантування законності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, трансформація змісту поняття “адміністративний процес”, обумовили оновлення розуміння вітчизняного адміністративного процесуального права.

Однак, лише розроблення та удосконалення національного законодавства, що регулює здійснення адміністративного судочинства, функціонування адміністративних судів, як свідчить практика, є недостатнім. Тому наразі гостро стоїть проблема теоретичного обґрунтування закономірностей становлення та розвитку як адміністративної юстиції, так і формування відповідної галузі права і законодавства. Важливу роль у цьому процесі відіграє, зрозуміло, наука адміністративного процесуального права, якій має відводитися провідна роль у розробці концепції вітчизняної адміністративної юстиції та адміністративного судочинства.

Практична роль науки адміністративного процесуального права полягає у тому, що вона не просто описує правові інститути, властиві цій галузі права, але й забезпечує її подальший розвиток та вдосконалення. Наука адміністративного процесуального права спрямована на покращання законодавства, яке регулює здійснення адміністративного правосуддя, вона покликана забезпечити вироблення пріоритетних способів та напрямів його систематизації та реалізації.

Отже, результати теоретичних досліджень адміністративного процесуального права носять прикладний характер, оскільки у перспективі мають запроваджуватися,

по-перше, у правозастосовчу судову діяльність та, по-друге, враховуватися при розробці і прийнятті відповідного законодавства. У цьому, власне, і проявляється головне призначення науки адміністративного процесуального права.

За допомогою методів наукового пізнання вивчаються закономірності та особливості утворення, функціонування та розвитку таких правових елементів та категорій адміністративного процесуального права як:

- 1) правові інститути адміністративного процесуального права та особливості їх співвідношення, зокрема, і в цілому із іншими галузями права;
- 2) адміністративні процесуальні правовідносини, їх зміст, об'єкт та суб'єкти;
- 3) структура адміністративного процесу і система адміністративного процесуального права;
- 4) принципи адміністративного процесу;
- 5) методи правового регулювання у адміністративному процесуальному праві;
- 6) джерела адміністративного процесуального права;
- 7) генезис вітчизняного адміністративного процесу та зарубіжний досвід організації адміністративної юстиції та правосуддя.

Впровадження результатів таких досліджень у судову та законодавчу практику здійснюється у формі рекомендацій, висновків, певних пропозицій, отриманих окремими вченими, групами, організаціями, установами.

Якщо вести мову про безпосередні форми вираження результатів наукової діяльності, спрямованої на дослідження особливостей адміністративного процесу та адміністративного процесуального права, то до таких, як приклад, можна, зокрема, віднести: 1) дисертаційні дослідження; 2) монографії; 3) науково-практичні видання (науково-практичний посібник, науково-теоретичний посібник); 4) статті; 5) тези доповідей.

Незважаючи на те, що адміністративне процесуальне право остаточно ще не сформувалося як галузь права і не отримало достатнього концептуального визнання, однак свого часу завдяки ґрунтовним дослідженням вчених-правознавців були закладені підвалини цієї відносно нової галузі процесуального права.

Фундаторами сучасної вітчизняної науки адміністративного процесуального права можна вважати М.О. Куплеваського, І.Т. Тарасова, які ще у XIX-XX ст.ст. у своїх працях активно вивчали особливості та юридичну природу адміністративної юстиції, співвідношення органів адміністративної юстиції з іншими органами державної влади.

Двадцять століття також було ознаменовано науковим пошуком істини у сфері адміністративного процесуального права. Зокрема, свій внесок у становлення цієї галузі права зробив свого часу О.Ф. Євтихіїв, який приділяв значну увагу вивченню питань юрисдикційної діяльності адміністрації, особливостям вирішення спірних питань спеціальними адміністративно-судовими установами. Не залишив вчений поза увагою і проблеми сутності адміністративної юстиції та принципів її організації.

Ґрунтовно проблеми адміністративної юстиції та засади здійснення адміністративного процесу аналізувались ще одним представником української адміністративно-правової науки — В.Л. Кобалевським. Вчений займався вивченням сутності адміністративної юстиції, визнаючи її одним із надійних засобів судової перевірки правомірності адміністративних актів. Заслугове на увагу наведений В.Л. Кобалевським перелік суб'єктів адміністративної юстиції та широкий аналіз їх процесуальних повноважень.

Становлення новітнього адміністративного процесуального права, так чи інакше, безпосередньо пов'язане з науковими працями таких вчених як В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, І.Б. Коліушко, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, Р.О. Куйбіда, Р.С. Мельник, Ю.С. Педько, В.С. Стефанюк, М.М. Тищенко та цілої низки інших дослідників. У результаті досліджень цих авторів

адміністративне процесуальне право остаточно було виведено за межі адміністративного права, отримало власну систему та предмет правового регулювання.

У контексті сказаного науку адміністративного процесуального права слід розглядати як:

- систему спеціальних методів наукового пізнання, спрямованих на виявлення нових знань і закономірностей у сфері суспільних відносин, які виникають у зв'язку із розглядом та вирішенням адміністративним судом публічно-правових спорів за участю суб'єктів владних повноважень, фізичних і юридичних осіб;

- галузеву правову науку, предметом вивчення якої є адміністративні процесуальні норми та відповідні правові інститути;

- специфічну сферу людської діяльності, пов'язану із розв'язанням теоретико-прикладних проблем здійснення адміністративного судочинства та захисту в судовому порядку порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб.

Однак, наведений аналіз сутності науки адміністративного процесуального права свідчить про те, що вона перебуває лише на початковому етапі свого становлення та розвитку. Відтак перед нею стоїть величезне коло питань, які потребують розв'язання вітчизняним вченими-правниками. Зокрема, подальшого дослідження й обґрунтування потребують правові інститути адміністративного процесуального права, уточнення вимагає система даної галузі права, предмет та метод її правового регулювання тощо.

А. А. Богустов

Ph.D.,

assist. prof. Международной академии информационных технологий,

старший преподаватель Гродненского филиала

Белорусского института правоведения,

Гродно, Республика Беларусь

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕМАТЕРИАЛИЗАЦИИ ЦЕННЫХ БУМАГ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ПОЛЬШИ

Польская правовая доктрина имеет как минимум две существенные особенности, влияющие на определение правовой природы дематериализованных ценных бумаг.

Во-первых, ГК Польши (ст.ст. 921⁶ — 921¹⁶) [1] относит ценные бумаги не к объектам гражданского права, а к обязательствам. Это позволяет обойти ряд теоретических проблем (например, проблемы о характере прав владельца таких ценных бумаг).

Во-вторых, ГК Польши в отношении ценных бумаг использует метод "рамочного регулирования" [2, с.123], который характеризуется значительной степенью абстрактности и разнородности нормативной регламентации ценных бумаг. Это выражается в отсутствии в ГК легального определения понятия "ценная бумага". Вследствие этого часть ценных бумаг, выступающих предметом регулирования, являются ценными бумагами условно. Это приводит к широкому распространению частного способа понимания ценных бумаг "абстрагирующегося в значительной степени от отождествления ценной бумаги и его носителя. Ценная бумага становится

лишенной материального носителя и трактуется только как "совокупность прав и обязанностей" [3, с.35].

Примером применения такого способа является "трехступенчатое" определение ценных бумаг: к ценным бумагам относятся: акции и облигации, а так же другие ценные бумаги эмитентов, выпущенные на основе соответствующих предписаний закона; передаваемые права имущественного характера, вытекающие из ценных бумаг (например, дивиденды); имущественные права, цена которых зависит непосредственно или опосредованно от стоимости ценных бумаг первых двух сегментов — производные права (пункт а) ч.1 ст.3 Закона "Об обороте финансовых инструментов") [4].

В этой ситуации, дематериализованные ценные бумаги "являются значительно лучше определенными, чем ценные бумаги в форме документа" [3, с.33]. Однако определение дематериализованной ценной бумаги существует лишь на доктринальном уровне. Например, *Piotr Machnikowski* определяет ее как "электронный документ (электронную запись) подтверждающую субъективное гражданское право и связанное с этим правом таким образом, что реализация права не возможна без существования электронной записи" [5, с.13-14].

Последствием дематериализации ценных бумаг является признание правового значения так называемых "кодов ценных бумаг". Эмитент не должен отличать прав из ценных бумаг обозначенных тем же самым кодом. Из этого следует, что понятие кода, "следующего из права публичного оборота ценных бумаг начинает доминировать над понятием серии" [3, с.33].

Особенностью нормативного регулирования является существование дематериализованных ценных бумаг в двух формах: в форме электронных ценных бумаг (носителем прав, в таких ценных бумагах является электронный документ скрепленный электронной подписью как подписью равнозначной подписи собственноручной) и в форме электронной записи на счете (роль носителя прав для исполнения функции легитимации исполняет депозитарное свидетельство депозитария, квалифицируемое как легитимационный знак) [6, с.88-89]. Порядок создания электронных документов урегулирован Законом об электронной подписи [7]. Из §2 ст.78 ГК Польши следует, что законодатель уравнивает последствия выдачи электронного документа с последствиями выдачи обычного документа. В соответствии с этим, черты характеризующие электронные ценные бумаги и ценные бумаги — записи на счете будут в определенной степени отличаться.

Выделяют добровольную и обязательную дематериализацию. Принятие решения о дематериализации ценных бумаг может входить в компетенцию эмитента. Например, об этом говорят ст.7 Закона о залоговых письмах и ипотечных банках [8] и ст.90 Закона о банковском праве [9]. Однако законодатель определяет случаи обязательной дематериализации ценных бумаг. Из ст.5 Закона об обороте финансовыми инструментами следует, что по общему правилу подлежат дематериализации ценные бумаги, являющиеся предметом публичной оферты, допущенные к обороту на урегулированном рынке либо введенные в альтернативную систему оборота, а так же эмитированные государственной казной либо Национальным Банком Польши.

Методом дематериализации является во первых, дематериализация в случае эмиссии новых ценных бумаг как допущенных так и не допущенных к публичному обороту облигаций (ст.5^a Закона об облигациях [10]), ипотечных листов (ст.7 Закона о залоговых письмах и ипотечных банках), банковских ценных бумаг (ст.90 Закона о банковском праве). Отличительной чертой таких ценных бумаг является то, что они с момента создания выступают исключительно в форме электронной записи на счете. Во вторых, дематериализация в порядке превращения обычных ценных бумаг в бездокументарные. Отличительная черта этого метода состоит в том, что ценные бумаги с момента создания выступают в материальной форме, а затем материальная

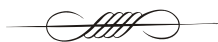
форма подлежит превращению в электронную запись. Кроме того, на практике существует явление "квазидематериализации", которая имеет место с начала 90-х годов 20 века. Этот процесс касается, прежде всего, акций закрытых акционерных обществ (spółek niepublicznych). Например, акционерное общество не исполняет обязанности выдачи документов — акций, заменяя их документами неформальными. Часто акционерные общества эмитируют «общую квитанцию» (odcinek zbiorowy), представляющий все акции или несколько таких квитанций и передают на хранение в банк либо маклерский дом. Оборот такими акциями происходит без выдачи документа [6, с.101].

Однако процесс дематериализации не является необратимым. В практике известны процессы материализации (является обратным процессу эмиссии новых ценных бумаг в дематериализованных ценных бумаг) и рематериализации ценных бумаг (является обратным процессу дематериализации уже существующих ценных бумаг). Процесс материализации и рематериализации может быть добровольным и обязательным (в случае отпадения обязательных условий для дематериализации ценных бумаг).

Ценные бумаги в форме электронной записи имеют существенные отличия от традиционных ценных бумаг. Однако справедливым представляется замечание о том, что свойство выступать носителем выраженного в нем имущественного права и свойство формальной легитимации владельца присутствуют у дематериализованной ценной бумаги в форме электронного документа, но не свойственны ценной бумаге в виде записи на счете [6, с.105-106].

Использованные источники:

1. *Kodeks Cywilny z 23 IV 1964 r. // Dziennik Ustaw z 1964 r. Nr 16, poz.93, ze zm.*
2. *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania. Tom 2. pod red. Gerarda Bieńka — Warszawa, 2005.*
3. *Prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi. Komentarz. Red. naukowy dr. Ludwik Sobolewski. — Warszawa, 1999.*
4. *Ustawa o obrocie instrumentami finansowymi z 25.VII.2005 r. //Dziennik Ustaw z 2005 r. Nr 183, poz.1538.*
5. *P. Machnikowski. Papiery wartościowy. Podstawy prawa cywilnego i handlowego. Tom II. Prawo handlowe. pod red. Edwarda Gniewka. — Warszawa, 2002.*
6. *Prawo papierów wartościowych. System prawa prywatnego. Tom 18. Red. Prof. dr hab. Andrzej Szumański —Warszawa, 2005.*
7. *Ustawa o podpisie elektronicznym z 18.IX. 2001 r. // Dziennik Ustaw z 2001 r. Nr 130, poz. 1450.*
8. *Ustawa o listach zastawnych i bankach hipotecznych z 29. VIII. 1997 r. // Dziennik Ustaw z 1997 r. Nr 140, poz.940 ze zm.*
9. *Prawo bankowe z 29.VIII.1997 r. // Dziennik Ustaw z 1997 r. Nr 140, poz.939 ze zm.*
10. *Ustawa o obligacjach z 29.VI. 1995 z.Tekst jedn. Dziennik Ustaw z 2001 r. Nr 120, poz.1300.*

О. Г. Боднарчук

*аспірант Національного університету державної податкової служби України,
Ірпінь, Україна*

ПРОБЛЕМИ ЯКІСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАДРАМИ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Українське суспільство вступило у новий відповідальний період своєї історії — офіційно проголосило курс на інтеграцію до Європи та до її структур. Реалізація цього курсу передбачає приведення норм і стандартів внутрішнього життя нашого суспільства у відповідність нормам і стандартам Європи. Необхідною умовою, цього процесу є реформування правоохоронних органів, зокрема кримінально-виконавчої системи нашої держави. У ході цієї реформи має бути вирішене одне із головних завдань — забезпечення пенітенціарної системи кваліфікованими і необхідним чином орієнтованими кадрами. “... В настоящее время в исправительно — трудовых учреждениях трудится много служащих, которые так и не поняли, где они работают, и самое главное, не всегда знают, как надо работать. Чего такие сотрудники приносят больше — вреда или пользы?” [1, 9].

На нашу думку, для підвищення ефективності діяльності пенітенціарної служби, особливу увагу слід звернути на рівень підготовки персоналу кримінально- виконавчої системи, а саме: на порядок добору кандидатів, особливо (відділ нагляду та безпеки, відділ охорони , оперативний відділ) їх моральні та ділові якості, психологічну підготовку, спроможність приймати правильні рішення в критичній ситуації, вміння конструктивно розв’язувати конфлікти , спостережливість, вміння працювати в колективі; на стан фізичної, вогневої, тактико-спеціальної, юридичної, медичної та інженерної підготовки; на перепідготовку (розробка спеціальних програм навчання); на можливість залучення досвідчених працівників до викладацької діяльності з питань підготовки працівників пенітенціарної служби; на покращення роботи по професійному орієнтуванню випускників шкіл для їх підготовки на направлення за погодженням з педагогічними колективами шкіл до навчальних закладів кримінально-виконавчої системи. “Ведь если в детском садике или в школе у детей спросить: “Кем ты хочешь быть?”, тебе ответят, что мечтают стать банкирами, космонавтами, пожарными, милиционерами, экономистами. Но никто из подростков не назовет профессию воспитателя исправительно-трудовой колонии. А ведь это не менее героическая профессия, хотя бы потому, что сотрудник ИТУ годами и днем и ночью находится один на один, без оружия среди правонарушителей” [1, 10].

Крім того, слід розробити та впровадити необхідне законодавче та нормативне забезпечення вирішення цих питань.

Вважаємо за необхідне зазначити, що протягом 2006 року у 182 установах кримінально-виконавчої системи трималося 166,6 тис. осіб, у тому числі: у 32 діючих слідчих ізоляторах 32,2 тис. осіб, у 136 кримінально-виконавчих установах відкритого та закритого типів 130,6 тис. засуджених (з них 80 тис. жінок). На обліку у підрозділах кримінально-виконавчої інспекції перебувають 160,1 тис. громадян, засуджених до покарань, не пов’язаних з позбавленням волі. Таким чином, у сфері діяльності кримінально-виконавчої системи перебуває 326,7 тис. ув’язнених та засуджених до різних видів покарань. Також, функціонує 11 спеціальних виховних установ, у яких відбувають покарання 2,5 тис. засуджених неповнолітніх, у тому числі 150 — жіночої статі.

Предметом особливої уваги є забезпечення процесу виправлення і ресоціалізації неповнолітніх засуджених. Соціально психологічні дослідження свідчать, що основними причинами , які привели до криміналізації підлітків, є проблеми соціальної

та педагогічної занедбаності, недоліки в їх моральному, патріотичному та правовому вихованні.

Крім, цього в місцях позбавлення волі за останній час відзначається високий рівень злочинності та злісних правопорушень, що призводить до критичних ситуацій і значно ускладнює оперативну обстановку.

Отже, пенітенціарна служба не зможе якісно виконувати покладені на неї завдання, якщо не буде мати якісний професійний склад.

Але, розглядаючи питання кадрового забезпечення діяльності пенітенціарної системи слід зауважити, що існуючий стан у цьому питанні має істотні недоліки. Так лише незначна частина працюючого персоналу має освіту з пенітенціарного фаху [2, 70]. Обсяги підвищення кваліфікації персоналу останнім часом значно знизились. Під час відокремлення департаменту від МВС у віданні МВС залишився Київський інститут внутрішніх справ, який був збудований та утримувався за кошти кримінально-виконавчої системи, де готували спеціалістів для неї, де були відповідні викладачі і науковий потенціал. Внаслідок цього, кримінально-виконавча система втратила свій профільний заклад.

Ми вважаємо за необхідне, звернути увагу на те, як змалював існуючу ситуацію, яка типова для органів і установ виконання покарання в Україні начальник Уфимського юридичного інституту МВС Росії К. Толкачев: “Мы готовим наших специалистов на уровне некой идеальной модели уголовно-исполнительной системы, которая, к сожалению, не существует в реальной жизни. Придя на практику, наши слушатели испытывают серьезнейшее разочарование. Необходимо обратить внимание на то, что в нашей практике сложился серьезный иммунитет в отношении достижений пенитенциарной науки. Сейчас ученым в сфере уголовно-исполнительного права очень тяжело доказывать правоту тех или иных положений” [3, 18-20]. Виходячи з цього положення вивод може бути один, якщо факти незбігаються з теорією то потрібно міняти теорію.

Щоб реально змінити такий стан справ слід, як ми вважаємо:

- визначити концептуальні основи такої системи підготовки кадрів, яка відповідала б вимогам пенітенціарної системи в Україні;

- змінити алгоритм у формуванні якісного складу персоналу, віддаючи перевагу таким спеціалістам, як педагоги (вчителі фізичного виховання, професійно-технічних дисциплін, викладачі, тренери), юристи, психологи;

- приділяти більше уваги на підготовку молодших інспекторів, які необхідні для забезпечення режиму та охорони позбавлених волі. Категорії цих співробітників мають, можливість встановлювати норми поведінки і впливати на поведінку засуджених. Їх завдання повинно полягати не тільки у забезпеченні режиму в установі та підтриманні контролю за засудженими, але й сприяти вихованню у них почуття відповідальності на тих нахилів і здібностей, які допоможуть їм повернутися до суспільства, жити з повагою до закону та самостійно заробляти на своє життя після їхнього звільнення.

- добір молодших інспекторів має здійснюватися з розумінням того, що кандидати мають можливість просування по службі і що удосконалення навичок буде проводитися в рамках безперервного процесу професійної освіти;

- проводити дослідження систем добору, відбору та підготовки кадрів, які використовуються в західноєвропейських в'язничних системах, з метою втілення нових програм, що більш точніше враховують потреби пенітенціарної системи України;

- налагодити учбові поїздки підготовлених представників учбових закладів для пенітенціарної системи до країн Європи;

— надавати установам достатню кількість примірників Європейських в'язничних правил для ознайомлення з ними персоналу кримінально виконавчої системи;

— проводити роботу по підвищенню професіоналізму персоналу, безумовного дотримання працівниками кримінально-виконавчої системи законності та вимог антикорупційного законодавства.

Крім того, необхідні зміни у питаннях захисту прав, свобод і гарантій кримінально виконавчої системи. У даному напрямку слід, як найшвидше прийняти нормативні акти, які б визначали правовий статус персоналу установ виконання покарань, тобто визнати його не військовослужбовцями, а державними службовцями [4, 46].

Ми, поділяємо погляди тих вчених, які вважають, що цей документ повинен регулювати наступні аспекти:

— внесення змін у чинний ВТК де б закріплювалося право персоналу пенітенціарної системи на захист судовому порядку честі, гідності та ділової репутації, як право на самооцінку і соціальне значимо оцінку моральних, ділових та інших рис і властивостей громадянина, від якого залежить його положення в суспільстві;

— забезпечити належне фінансове та соціальне положення персоналу, тобто основу його ефективної діяльності на благо суспільних інтересів;

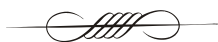
— створення професійної спілки атестованого персоналу УВП для захисту його прав, свобод і гарантій [5, 231-327].

Звичайно залишаючи у теперішньому стані персонал пенітенціарної системи, суспільство не вправі розраховувати на підвищення рівня своєї безпеки, а у цьому і виражається мета покарання. Але, не можна вважати, що персонал є гальмом, що стримує реформу кримінально-виконавчої системи. Будь-який представник персоналу УВП погодився працювати у нормальних цивілізованих умовах, коли він отримує матеріальну винагороду і задоволення від своєї роботи.

Тому на нашу думку, проведення послідовної реформи кримінально-виконавчої системи з урахуванням проблем у кадровому забезпеченні пенітенціарної системи дасть змогу зробити істотні кроки із гуманізації відбування кримінальних покарань, зміцнення законності, стабілізації обстановки в місцях позбавлення волі. І саме від ставлення персоналу до виконання своїх службових обов'язків, повною мірою буде залежати стан цієї системи, ставлення суспільства до людей, які утримуються в місцях позбавлення волі, по умовам їх утримання і життя, світова спільнота дає оцінку рівню цивілізованості держави та демократії в ній.

Використані джерела:

1. Тонконог В. А. *Здрастуйте, гражданин начальник!:* (Записки советского тюремщика).- К.: ПВП "За друга", 2006.- 264с.
2. Синьов В.М. Концепція кадрового забезпечення діяльності пенітенціарної системи // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики.* К., 1997.- №2.
1. Толкачев К. *Практиков обучают преподаватели без практики // Преступление и наказание.- 1997.- №1.*
2. Доктринальна модель закону "Про пенітенціарну систему України" // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики .- К., 1997 .- №2.*
3. Климов М.В. *Побудова та застосування моделей пенітенціарного персоналу як науково педагогічна проблема // Бюлетень КТВС,- К., 2000 .*

С. Г. Волкова

*викладач кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності
Херсонського юридичного інституту Харківського національного
університету внутрішніх справ, Херсон, Україна*

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ — АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Торгівля людьми-міжнародне злочинне явище, яке набуло особливої гостроти в країнах Європи. Займаючи третє місце після торгівлі зброєю та наркотиками, торгівля людьми має значний грошовий обіг, який за масштабами наближається до грошового обігу у сфері торгівлі зброєю та наркотиками. Міжнародна торгівля людьми активно впливає і на Україну, де поширенню цього злочину сприяють умови сучасного життя, серед яких на першому місці-відсутність економічних можливостей, фемінізація бідності та безробіття серед молоді-потенційних жертв злочину. Цією сукупністю факторів користуються злочинці національного та міжнародного рівнів.

Метою доповіді є дослідження національного досвіду у галузі боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми.

Проблема торгівлі людьми розглядалась та продовжує розглядатись у працях багатьох вчених, що свідчить про актуальність даної проблеми. Зазначені питання розглядали як зарубіжні так і вітчизняні науковці — І. Девід, Р. Вольвенд, Т. Бекер, Е. Цакірі, Ю. Римаренко, О. Малиновська, Ю. Шемшученко, К. Левченко, С. Чехович та інші.

На сучасному етапі Україна — один із головних постачальників жертв торгівлі людьми, яких найчастіше вивозять до Росії, Греції, Італії, Іспанії, Туреччини, Ізраїлю, Балканських країн. Географічне розташування нашої держави значно сприяє транзиту жертв торгівлі людьми, яких вивозять з країн Близького Сходу, Кавказу, Центральної Азії та Далекого Сходу [63, 1].

Можна впевнено стверджувати, що торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації є найбільш поширеною формою, крім того, велику кількість жертв торгівлі вивозять також з метою експлуатації праці.

Традиційними способами вербування жертв є рекламні оголошення у газетах та журналах з пропозиціями про працевлаштування на високооплачувану роботу за кордоном (танцівниці, домогосподарки, офіціантки тощо), а також вербування за допомогою агітації, яке проводять співробітники фірм по працевлаштуванню за кордоном.

Злочинний бізнес торгівлі людьми підтримується міжнародними злочинними організаціями. Вони активно проводять свою злочинну діяльність за допомогою жорсткого контролю за жертвами торгівлі та отримання величезних прибутків.

Вивезення жертв з України може бути таємним або відкритим. Їх переправляють через ділянки державного кордону між пунктами пропуску без будь-яких посвідчень особи або проїзних документів. У той же час більшість жертв виїждять з України відкрито за допомогою дійсних або підроблених посвідчень особи та проїзних документів, користуючись для прикриття візами на в'їзд з метою працевлаштування, туризму або навчання.

Внаслідок цього, практично неможливо вказати реальну кількість жертв торгівлі людьми в Україні.

Протидія торгівлі людьми вимагає вжиття термінових, узгоджених та професійних заходів правоохоронними установами національного та міжнародного рівня [76,1]. Торгівля людьми є надзвичайно складним міжнародним злочинним явищем, для боротьби з яким необхідне активне співробітництво поліцейських установ

всіх країн. Однак, заходи протидії різних країн та рівень їх зусиль у боротьбі з торгівлею людьми суттєво відрізняються, від чого виграють лише торгівці людьми.

На протидію організованій торгівлі людьми в Україні прийнято ряд важливих нормативних актів, а також в системі органів внутрішніх справ створено спеціальні підрозділи по боротьбі з торгівлею людьми. Але недосконалість адміністративного (відсутність норм, щодо протидії торгівлі людьми) та кримінального законодавства значно зменшує ефективність протидії цим злочинам правоохоронними органами.

Боротьба з торгівлею людьми в Україні значно ускладнюється через недосконалість кримінального законодавства, яке виписане таким чином, що для засудження злочинця за статтею 149 Кримінального кодексу України “Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини” необхідно довести, що жертву злочину продали, передали або зробили щодо неї іншу незаконну угоду та вивезли з України з метою експлуатації. Окрема складова протидії полягає в роботі, яку необхідно проводити з жертвами торгівлі. Головним моментом є забезпечення необхідних умов для можливості виступати у ролі свідків проти торгівців людьми. Відтак, через погрози помститися з боку злочинців, жертви торгівлі відмовляються свідчити проти торгівців людьми, особливо на відкритому судовому засіданні. Цей фактор ще більше посилюється, якщо потерпілі були втягнуті в заняття проституцією.

Отже, головний тягар боротьби з торгівлею людьми лежить на правоохоронних органах нашої країни. Але актуальність проблеми свідчить, що необхідно залучити всі можливі засоби для протидії торгівлі людьми в Україні. Перш за все, необхідно створити загальнодержавну структуру, яка б координувала зусилля, направлені на протидію торгівлі людьми на державному рівні. По-друге, необхідно запозичити передовий досвід законодавства країн Європейського Союзу та усунути недосконалість національного законодавства щодо кваліфікації злочину торгівлі людьми тільки за наявності мети експлуатації жертв. Одночасно, потрібно продовжувати роботу щодо налагодження ефективного співробітництва з поліцейськими установами іноземних країн для проведення спільних операцій щодо попередження та розкриття злочинів торгівлі людьми.

Використані джерела:

1. *Нелегальна міграція та торгівля жінками у міжнародно-правовому контексті: В 2 Кн. /За ред. Ю. С. Шемчуценка. — К., 2001. Кн.1, Ч. 1.- С. 57-78.*
2. *Шевченко К.Б. Ініціативи ради Європи у галузі протидії торгівлі людьми/ Право і безпека. — 2005. — № 4/2. — С. 7-9.*
3. *Орлеан А. М., Лизогуб Б.В. Вдосконалення кримінального законодавства у напрямку протидії торгівлі людьми та пов'язаними з нею явищами/ Право і безпека.-2005. — № 4/4. — С. 102-104.*

О. Ю. Волкович
*викладач кафедри державно-правових дисциплін
Херсонського юридичного інституту Харківського національного
університету внутрішніх справ, Херсон, Україна*

СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

За роки незалежності в Україні відбулися значні зміни в економіці країни, насамперед це стосується появи підприємств, установ та організацій різних форм власності та створення корпоративного сектору як базового серед нових організаційно-правових форм господарювання. Держава не веде господарську діяльність у колишньому обсязі, питома вага державної власності неухильно зменшується, на зміну державним підприємствам прийшли суб'єкти господарювання, які засновані на приватній власності. Але слід зазначити, що взаємовідносини держави та підприємців пронизують всі інститути підприємницького права, хоча в різних ступінях [1, с.5].

Правовим фундаментом діяльності суб'єктів господарювання виступає ціла низка різних законів України та підзаконних актів, серед яких слід назвати: Закон України “Про господарські товариства” від 19.09.1991 р. [2], Закон України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців” від 15.05.2003р. [3], Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 7.12.2000 р. [4], Закон України “Про страхування” від 7.03.1996 р. [5], Закон України “Про патентування деяких видів підприємницької діяльності” від 23.03.1996 р. [6] та ін. Однак, визначальна роль при цьому відводиться насамперед ст.42 Конституції України, яка закріплює право кожного здійснювати підприємницьку діяльність, не заборонену законом [7].

Питання взаємовідносин держави та суб'єктів господарювання різних форм власності певною мірою розглядалися юристами, економістами, адміністративістами, соціологами, філософами та теоретиками права. Значний внесок у розробку даної проблеми внесли такі науковці як, В. Авер'янов, Г.В. Атаманчук, О.М. Бандурка, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, В.В. Копейчиков, Є.В. Додін, О.П. Рябченко, Ю.О. Тихомиров, Н.О. Саніахметова та ін.

У господарському праві під суб'єктами господарювання прийнято розуміти юридичні особи, які стали засновниками або учасниками господарського товариства, зберігають статус юридичної особи (ч.4, ст.79 Господарського Кодексу України) [8]. Специфікою господарського, корпоративного права є регулювання відносин, управління справами у внутрішній структурі даного об'єкта за допомогою внутрішніх суб'єктів господарювання (загальних зборів, спостережної ради, правління, ревізійної комісії, та ін). Головною рисою суб'єкта державного управління є наявність у нього певної компетенції і владних повноважень, які дають змогу втілювати свою волю у формі управлінських рішень, керівних команд, обов'язкових до виконання [9, с.160]. Чинне законодавство встановило основи взаємодії підприємств і установ з державною (органами виконавчої влади), а саме: порядок здійснення державної реєстрації та обґрунтування її відмови; перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також порядок одержання дозволу (ліцензії) для здійснення такої діяльності; здійснення оперативного та бухгалтерського обліку результатів роботи; ведення статистичної звітності та ін. [10, с.103].

Наведений вище поділ суб'єктів адміністративного права найбільш розповсюджено, але не є єдиним. Серед суб'єктів можна розмежовувати тих, які здійснюють, захищають публічні інтереси та тих, які реалізують приватні інтереси. Дуже близько до такого групування примикає поділ суб'єктів за ознакою наявності у

них адміністративної влади, державно-владних повноважень. Тоді перша група — владні суб'єкти, відносини між якими є, як правило, внутрішньоапаратними, і друга група — невідомі суб'єкти, між якими не може бути адміністративно-правових відносин. Відносини владних та невідомі суб'єктів є позаапаратними і можуть бути адміністративно-правовими.

Отже, в цілому можна визначити, що суб'єкти господарювання можна поділити на 2 головних види:

- зовнішні (держава в особі своїх органів виступає суб'єктом контролю);
- внутрішні (органи управління господарськими товариства всередині організації).

Зовнішніми суб'єктами контролю у сфері господарювання виступають наступні державно-владні органи, які наділені законодавчою та виконавчою владою. Основний Закон закріплює наступне поняття контролю як одну з основних функцій законодавчої влади.

До зовнішніх суб'єктів господарювання у сфері господарювання слід віднести:

- Антимонопольний комітет України — є державним органом із спеціальними статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності (ст. 1)

Згідно із статтею 3 Закону України “Про антимонопольний комітет України” основними завданнями Комітету є:

- здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції;

- контролю за концепцією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та регулюванням цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;

- сприяння розвитку добросовісної конкуренції;

- методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції [11].

- Контрольно-ревізійне управління (КРУ — має право проводити перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання;

- Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР);

- Пенсійний фонд — забезпечує надходження внесків до бюджету Пенсійного фонду;

- Фонд державного майна (ФДМ) — управляє корпоративними правами, що виникають при проведенні процесів приватизації і корпоратизації державних підприємств;

- Державна податкова адміністрація (ДПА) — забезпечує надходження податків та зборів до бюджетів усіх рівнів та внесків до державних цільових фондів, мають право проводити планові та позапланові виїзні перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності [12];

- Міністерство внутрішніх справ України (МВС) — має право вимагати від матеріально відповідальних і службових осіб підприємств, установ і організацій відомості та пояснення по фактах порушення законодавства, проведення документальних і натуральних перевірок, інвентаризацій і ревізій виробничої та фінансово-господарської діяльності (ст.) та ін. [13].

Крім цих, у сфері контролю господарської діяльності мають повноваження інші органи державної влади такі як, Національний банк України (НБУ), Прокуратура, Служба безпеки України (СБУ), Фонд соціального страхування тощо.

До внутрішніх суб'єктів господарювання відносять в основному:

- 1) загальні збори акціонерів — вищий орган товариства;
- 2) раду акціонерного товариства (наглядову або спостережну раду) — орган, що представляє інтереси акціонерів у перервах між проведенням загальних зборів і контролює діяльність виконавчого органу;
- 3) виконавчий орган — правління або інший орган, передбачений статутом — керує поточною діяльністю товариства, представляє товариство у відносинах із третіми особами;
- 4) ревізійну комісію — орган, що контролює фінансово-господарську діяльність виконавчого органу.

Управління акціонерним товариством, товариством з обмеженою відповідальністю і товариством з додатковою відповідальністю здійснюють органи управління (вищий, виконавчий, контролюючий органи). Управління в повних і командитних товариствах здійснюють учасники товариства, кожний з яких або усі вони виконують функції управління.

Проведений аналіз дає підстави зробити наступні висновки.

У загальному вигляді управління господарськими товариствами становить комплексну прикладну науку і сферу практичної діяльності щодо розробки і впровадження організаційно-економічних, адміністративно-управлінських, правових і особистісних факторів, способів, методів впливу на персонал підприємств для підвищення ефективності діяльності останніх.

Адміністративні правовідносини мають свій склад (структуру). Його елементи — суб'єкти (учасники), об'єкт (те, з приводу чого виникли відносини) і зміст.

Державне управління містить у собі дві найважливіші складові частини: організаційну і контрольну. Обидві реалізуються у вигляді конкретних організаційних і контрольних функцій, що розподіляються між відповідними органами держави й утворюють організаційну (управлінську) і контрольну діяльність. Ці види діяльності тісно взаємопов'язані між собою.

Доцільно зазначити, що суб'єкти господарювання зовнішньо-організаційних відносин повинні не тільки перевіряти, контролювати діяльність господарських товариств, а і самі зобов'язані дотримуватися приписів, норм законодавства. У ст.19 Господарського кодексу України зазначено, що суб'єкти господарювання мають право без обмежень самостійно здійснювати господарську діяльність, що не суперечить законодавству.

Використані джерела:

1. Нилов К.В. Государственное регулирование предпринимательской деятельности: Учебное пособие. Калининград: Издательство КГУ, 2001. — 142 с.
2. Закон України “Про господарські товариства” від 19.09.1991 р. // ВВР України. — №49. — Ст.682 (з наступними змінами та доповненнями).
3. Закон України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців”: Прийнятий 15 травня 2003р. №755-IV // ВВР України. — 2003. — №31-32. — Ст.263.
4. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07 грудня 2000 р. № 2121-III // ВВР України. — 2001. — № 5-6. — Ст. 30.
5. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. // Відомості Верховної Ради.-1996.-№18.- Ст. 78 (із змінами).
6. Закон України “Про патентування деяких видів підприємницької діяльності” від 23.03.1996 р. // ВВР України. — 1996. — №20. — Ст.82 (з наступними змінами та доповненнями).
7. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. -№30. — Ст.141.
8. Господарський кодекс України : Прийнятий Верховною Радою України 16.01.2003 р. № 436-IV // Голос України. — 2003. — 14 березня (№49-50). — с.5-27.

9. Малиновский В.Я. *Державне управління : Навчальний посібник.* — Вид., 2-ге, доп. Та перероб. — К.: Атака, 2003. — 576 с.
10. *Адміністративне право України: Підручник для юрид. вузів і фак.* / АЗІ Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін.; За ред. Ю. П. Битяка. — Харків: Право, 2000. — 520 с.
11. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 р. №3659-ХІІ// Відомості Верховної Ради.-1993.-№50.-Ст.472 (із змінами).
12. Про державну податкову службу в Україні: Закон України від 4.12.1990 р. №509-ХІІ// Відомості Верховної Ради.-1991.-№6.-Ст.37 (із змінами)
13. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990р. №565-ХІІ// Відомості Верховної Ради.-1991.-№4.-Ст.20 (із змінами).

В. В. Галуцько

*кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
Херсонського юридичного інституту Харківського національного
університету внутрішніх справ, Херсон, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ДІЛЬНИЧНИХ ІНСПЕКТОРІВ МІЛІЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВ ГРОМАДЯН

Міліція громадської безпеки робить найбільший внесок в адміністративно-правову складову охорони прав громадян. Підрозділи, підпорядковані Департаменту громадської безпеки, є найчисленнішими в структурі ОВС України. До їх складу безпосередньо входять патрульно-постова служба, Дільничні інспектора міліції (ДІМ), дозвільна система, а також в оперативному підпорядкуванні керівників міліції громадської безпеки на місцях перебувають підрозділи Державної автомобільної інспекції, міліції охорони, судової міліції та спеціальних підрозділів «Беркут» і «Титан». Та головне, зрозуміло, не в кількості особового складу, а в тих відповідальних і важливих завданнях з охорони, які виконуються міліціонерами цих підрозділів, — тими, хто безпосередньо працює з людьми [1, с.10, 11]. Крім того, при забезпеченні громадського порядку як додаткові сили у підпорядкуванні керівників громадської безпеки потрапляють і військовослужбовці внутрішніх військ. Все це створює хороше підґрунтя для забезпечення дієвого захисту прав усіх громадян України та інших осіб, які перебувають на території України.

Проблемні питання адміністративної діяльності ДІМ щодо попередження правопорушень розглядалися багатьма провідними вченими минулого та сучасності. Серед них у хронологічному порядку доцільно виділити А. Венедіктова, З. Рахліна, М. Єропкина, Л. Попова, В. Резвих, Є. Додіна, С. Гончарука, І. Голосніченка, О. Бандурку, М. Ковалів, В. Олефіра, В. Шкарупу, А. Комзюка та ін. Але одні з них до прийняття Конституції України досліджували загалом питання адміністративно-правової охорони прав громадян, другі проблеми адміністративної діяльності міліції у зазначеному аспекті торкалися лише епізодично, досліджуючи інші, більш широкі суспільні відносини. Відповідно тема доповіді є актуальною, оскільки наявна теорія адміністративної діяльності міліції України у даному напрямку є такою, що розроблена поверхово.

Метою доповіді є апробація матеріалів дисертаційного дослідження на тему: «Адміністративно-правова охорона права власності в Україні» в аспекті розкриття адміністративної діяльності ДІМ з попередження посягань на права громадян.

Забезпечення заходів щодо охорони прав громадян здійснюється посадовими особами, підрозділами громадської безпеки та адміністративним апаратом міліції у таких напрямках: 1) безпосередня фізична охорона громадян; 2) цілеспрямовані заходи щодо попередження правопорушень; 3) охорона прав громадян під час підтримання громадського порядку; 4) адміністративно-юрисдикційна діяльність; 5) організація роботи з громадськістю.

У першому випадку провідна роль належить підрозділам Державної служби охорони при МВС України. Сьогоденна чисельність їх співробітників становить майже 50 тис. осіб. Серед них 19 тис. працівників міліції, які щоденно забезпечують виставлення 3240 груп швидкого реагування та тисячі постів фізичної охорони [2]. Спеціальний підрозділ міліції охорони «Титан» забезпечує безпосередньо фізичну охорону людей. Така діяльність здійснюється на договірних засадах відповідно до укладених цивільно-правових договорів. Відповідно зазначений напрямок діяльності міліції охорони регулюється цивільною складовою норм господарського права і належить до сфери приватного права. Інша справа, що в процесі своєї практичної діяльності з виконання цивільно-правових договорів охорони громадян службові особи міліції охорони використовують правові засоби адміністративного права та організаційні-правові рекомендації дисципліни адміністративної діяльності ОВС України [3, с. 7-9; 4; 5].

Основним напрямком роботи міліції громадської безпеки у сфері є попередження посягань на життя і здоров'я людей. Найбільш вагомий внесок у цей напрямок роботи забезпечує 13-тисячна армія служби дільничних інспекторів міліції [6, с.5]

Серед основних напрямків діяльності ДІМ щодо забезпечення попереджень посягань на життя і здоров'я громадян провідні вітчизняні вчені-адміністративісти та практичні працівники ОВС України виділяють найбільш актуальну низку заходів щодо діяльності та реформування служби ДІМ.

Серед них, першою проблемою на яку звертають свою увагу А.Запорожцев, М.Корнієнко І.Прошковський, В. Максимов, В.Поліщук і деякі інші — це *необхідність посилення профілактичної роботи щодо попередження правопорушень серед молоді* [5, с. 6; 6, с.5; 8, с. 10; 9, с. 21].

Сучасна молодь росте в умовах багатогранних спокус, які пропагуються в ЗМІ, але при цьому не достатньою мірою акцентується увага підлітків на тому, що для досягнення законним шляхом можливих матеріальних благ необхідно багато і творчо навчатись та працювати. Сучасне соціальне та демократичне капіталістичне суспільство з одного боку надає молоді великі, можна сказати, еобмежені можливості для самореалізації, але з іншого — об'єктивно примушує діяти в умовах жорсткої конкуренції. При цьому успіху досягають більш розумні, освічені та прагматичні молоді люди. А прагматизм, в сучасних умовах — це, в першу чергу, знання та дотримання норм права.

Відповідно першим пріоритетом у сфері попередження посягань на життя і здоров'я людини є робота з молоддю, яку повинні здійснювати всі органи держави і служби ОВС України. Особлива роль у цьому процесі належить ДІМ та кримінальній міліції у справах неповнолітніх. І якщо друга служба переважно звертає основну увагу вже на молодь, яка має явні відхилення від встановлених нормами права правил суспільної поведінки, то в поле зору ДІМ мають потрапляти практично всі неповнолітні, які перебувають на адміністративній дільниці.

Правильно цей аспект, на наш погляд, засвідчує професор М. Корнієнко, який стверджує, що «ДІМ необхідно активно використовувати як групові, так і індивідуальні бесіди роз'яснювального характеру в трудових колективах, вузах, школах тощо. Саме індивідуальний підхід допомагає досягти бажаного результату, оскільки такий вплив враховуватиме особливості особи та застосовуватимуться ті методи переконання, які найбільше підходять саме для конкретної людини. Спочатку вивчаються всі негативні фактори, які впливають на формування особи, і тільки тоді застосовуються відповідні методи для їх нейтралізації [10, с. 95]».

Другим актуальним викликом у зазначеній сфері є *діяльність ДІМ щодо проведення профілактичної та попереджувальної роботи серед осіб, які схильні до вчинення правопорушень* [10, с. 89; 6, с.5]. На жаль, це досить широка категорія осіб, відносно яких завданням ДІМ є уберегти їх від вчинення протиправних дій, іншими словами — зберегти їм свободу та позитивний статус, а законослухняним громадянам забезпечити комфортні умови для праці та відпочинку. До такої категорії відносяться: 1) особи, раніше судимі за навмисні злочини, та особи, які притягувались протягом року до адміністративної відповідальності; 2) особи, які припускають немедицинське вживання наркотичних засобів, та ті, які зловживають спиртними напоями; 3) особи, які займаються проституцією, та без визначеного місця проживання; 4) особи з неблагополучних родин; 5) підприємці, які нелегально займаються підприємницькою та забороненою діяльністю тощо.

Сама по собі постановка на облік не змінює статусу цих осіб (за виключенням осіб, стосовно яких встановлено адміністративний нагляд), не надає ДІМ додаткових повноважень щодо контролю за такими особами та не обмежує їх статусу. Разом з тим виявлення та постановка їх на облік надає можливість міліції звернути на них особливу увагу. За допомогою громадськості шляхом переконання слід допомогти їм стати на шлях виправлення, а у випадку недосягнення позитивного результату необхідно документувати дрібні порушення ними норм права, застосовуючи засоби адміністративного примусу.

Кінцевим результатом діяльності у цьому напрямку є таке: ДІМ у тісній взаємодії з громадськістю та іншими державними інституціями забезпечує: по-перше, допомогу зазначеним категоріям осіб стати на шлях виправлення; по-друге, їх перевиховання, навчання їх елементам правової культури та правосвідомості; по-третє, забезпечення постійного морального та адміністративного тиску на тих, хто не хоче ставати на шлях дотримання законодавства України, щоб не допустити скоєння ними тяжких злочинів проти особи.

Класичним обов'язком роботи ДІМ є *пропаганда доцільності суворого дотримання громадянами та юридичними особами законодавства України* [11, с.6; 12, с. 6]. Зазначене здійснюється через ЗМІ, лекції, доповіді серед населення на правову тематику тощо, а також в ході індивідуальної роботи ДІМ серед населення. Правильно, на наш погляд, вважає В. Максимов, що «ДІМ повинні дійти до кожної квартири на своїй ділянці, познайомитись з мешканцями, залишити свою візитну картку — треба, щоб люди впізнавали свого діляничного і знали коли можна звернутись за допомогою [8, с. 10]».

Наступним актуальним питанням профілактичної роботи ДІМ є *попередження посягань на осіб літнього віку* [6, с.5; 9, с. 21]. На жаль, нехтуючи всіма християнськими нормами моралі, деякі молоді люди посягають на право власності літніх та самотніх осіб. Часто, особливо у сільській місцевості, ДІМ є єдиною державною посадовою особою, з якою спілкуються та просять про допомогу ці соціально незахищені люди.

У цьому напрямку ДІМ має такі варіанти діяльності щодо попередження протиправних посягань: 1) періодично відвідувати літніх та самотніх осіб, проводити з

ними бесіди, вияснити у них інформацію про всіх підозрілих осіб; 2) встановлювати місцезнаходження байдужих до них дітей та попереджати про обов'язок здійснювати піклування про батьків, пропонувати забезпечити своїх батьків мобільними телефонами, щоб вони змогли вчасно звернутись за допомогою у випадку небезпеки; 3) у випадку необхідності разом з представниками місцевого самоврядування та службами соціального захисту населення ініціювати питання про влаштування самотніх літніх людей у соціальні заклади; 4) ініціювати допомогу та турботу релігійних громад зазначеним категоріям осіб.

З метою забезпечення попередження майнових правопорушень ДІМ мають надавати у межах своєї компетенції допомогу власникам підприємств, установам, організаціям у здійсненні їх законних прав і інтересів [10, с. 89].

При вирішенні всіх зазначених проблем наріжним каменем успіху діяльності ДІМ є зв'язок із населенням, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, адміністрацією підприємств, організацій та установ. Щоденно працюючи серед населення, вони опираються на допомогу широкого загалу суспільства, тому є логічним, що в своїй роботі щодо попередження майнових правопорушень ДІМ повинні працювати у тісному взаємозв'язку з громадськістю [13, с. 7]. При таких підходах взаємодія служби ДІМ з державними органами і населенням щодо попередження протиправних дій є одним із оптимальних факторів, який сприятиме підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю [10, с. 88].

Крім зазначеного, провідні практичні працівники міліції пропонують такі, на наш погляд, позитивні заходи щодо попередження посягань на права громадян, які забезпечуються силами служби ДІМ. Так, наприклад, І. Струк вважає, що міліція повинна працювати на попередження ймовірних негативних тенденцій, оперативно реагувати на зміни, що можуть ускладнювати обстановку В. Поліщук вдало зазначає, що працівники міліції мають взяти контроль за розважальними закладами та створити спільно з управліннями комунального господарства міст групи для перевірки дахів і підвалів багатоповерхівок, адже часто такі місця перетворюються на сховок для сумнівних осіб [7, с. 6].

Разом з тим важко погодитись з останнім у тому, що для досягнення позитивної мети діяльності міліції необхідно збільшити кількість ДІМ [7, с.6] та точкою зору переважної кількості начальників УМВС України в областях про те, що однією з основних причин неефективної діяльності територіальних ОВС України є їх незадовільне технічне оснащення та фінансування. Без всякого сумніву проблема кількості посад ДІМ та інших провідних служб міліції, їх матеріального забезпечення є нагальною, але не вона є основною причиною того, що народ України не задоволений роботою міліції. Як показує європейський досвід, збільшення кількості особового складу, збільшення фінансування та технічного забезпечення діяльності поліції саме по собі не призводить до позитивної роботи поліції [8, с.6-8].

До того часу, поки філософія мислення керівників міліції та простих міліціонерів не повернеться від карного (правоохоронного) стосовно законослухняних громадян до сервісного (надання громадянам управлінських послуг) їх обслуговування, жодні організаційні нововведення та додаткові фінансові вливання не дадуть того результату, який задовольнив би народ України. Зазначене вимагає комплексної перебудови діяльності держави щодо захисту прав і свобод людини у правоохоронній сфері, суттєвої зміни системи відомчої освіти МВС України, методології призначення керівників ОВС України на відповідальні посади та переведення діяльності міліції на сервісні показники оцінки діяльності [14; 15].

Усе вищезазначене щодо роботи ДІМ із попередження майнових правопорушень надає можливість сформулювати узагальнюючі ознаки у цій сфері.

1. Вагомий внесок у сферу охорони прав громадян вносить 13-тисячна служба ДІМ, яка в межах своїх повноважень здійснює організацію роботи з особами, які перебувають на обліках в ОВС, щодо попередження вчинення з їх боку правопорушень з широким залученням до цієї роботи населення та громадських формувань з охорони громадського порядку.

2. Одним із перших пріоритетів у сфері попередження посягань на права громадян в Україні є робота з молоддю, у полі зору ДІМ мають потрапляти всі неповнолітні, які перебувають на адміністративній дільниці, з якими необхідно використовувати як групові, так й індивідуальні засоби правового та роз'яснювального характеру.

3. Актуальними питаннями профілактичної роботи ДІМ щодо забезпечення прав громадян є проведення профілактичної та попереджувальної роботи серед осіб, які схильні до вчинення майнових правопорушень; пропаганда серед широкого загалу доцільності суворого дотримання громадянами та юридичними особами законодавства України, попередження посягань на осіб літнього віку та одиноких осіб; опора на допомогу широкого загалу суспільства — робота ДІМ у тісному взаємозв'язку з громадськістю.

4. З метою попередження посягань на права громадян ДІМ доцільно:

1) здійснювати: а) аналіз оперативної обстановки на адміністративній дільниці та вносити пропозиції керівництву міськрайоргану щодо підвищення ефективності профілактичної роботи підрозділів міліції та поліпшення координації їх діяльності; б) виявляти обставини, які сприяють вчиненню правопорушень, і в межах своїх прав вживати заходів щодо усунення цих обставин;

2) встановлювати: а) серед мешканців дільниці осіб, які незаконно виготовляють, зберігають, перевозять, пересилають і збувають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори, а також займаються незаконним посівом або вирощуванням заборонених до вирощування наркомістких рослин; б) мати довірчі відносини з громадянами з метою отримання інформації, яка сприяє попередженню та розкриттю правопорушень;

3) негайно повідомляти в чергову частину міськрайоргану про одержані під час роботи на дільниці заяви і повідомлення громадян про правопорушення, що готуються.

4) до основного недоліку практичної роботи адміністративного апарату служби ДІМ є їх орієнтація на збільшення кількості ДІМ, технічного забезпечення та фінансового забезпечення зазначеної служби, без перебудови філософії мислення працівників цієї служби із карного (правоохоронного) стосовно законослухняних громадян до сервісного (надання громадянам управлінських послуг) механізму роботи та оцінки діяльності.

Отже, служба ДІМ є провідною службою ОВС України, яка забезпечує охорону різноманітних прав громадян, в першу чергу шляхом профілактичної роботи щодо попередження посягань.

Використані джерела:

1. Маєвський В. «Наша місія — уособлювати образ українського міліціонера»- Іменем закону. — 2007. — № 20. — Ст. 10-11.
2. Чікалін В. Чужі на об'єкти не потрапляють// Урядовий кур'єр від 10 серпня. — 2007. — № 144. — Ст. 27.
3. Галунько В.В. Адміністративно-правові основи організації та діяльності Державної служби охорони при Міністерстві внутрішніх справ України// Автор. ... дис. канд. юр. наук. — 12.00.07. — Ірпінь: НАПСУ, 2003. — 20 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1993р. № 615 «Про заходи щодо вдосконалення охорони об'єктів державної та інших форм власності».

5. Закон України «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України»// Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 29. — Ст. 397.
6. Запорожцев А. Професія народний міліціонер// Міліція України. — 2007. — № 7. — Ст. 4-5.
7. Прошковський І. Каденція правопорядку// Іменем закону. — 2007. — № 22. Ст. 6.
8. Максимов В. «Недоторканих на Закарпатті не буде»// Іменем закону. 2007. — № 20. — Ст. 10-11.
9. Момотюк І. Формалізм головна перепона у роботі дільничних// Іменем Закону. — 2007. — № 14. — Ст.21.
10. Корнієнко М.В., Макушев П.В. Окремі питання взаємодії дільничних інспекторів міліції з громадістю// Науковий вісник ДДУВС. — 2006. — № 4. — Ст. 88- 95.
11. Струк І. «Справжні здобутки міліції коли населення відчуває її роботу»// Іменем Закону. — 2007. — № 17. — Ст. 6-7.
12. Політичний вимір діяльності Міністерства внутрішніх справ України (відповідь на виклики ХХ ст.)/ За ред Ю.І.Римаренка, Я.Ю.Кондратьєва. — К.:НАВСУ, 2003. — 292 с.
13. Додин Е.В., Олефир В.И. Рассмотрение участковым инспектором жалоб, предложений и заявлений граждан: Учеб. пособ. — К.: Из-во УАВД, 1992. — 56 с.
14. Прошковський І. Каденція правопорядку// Іменем закону. — 2007. — № 22. — Ст. 6.
15. Наказ Міністра внутрішніх справ України від 20 грудня 2003 р. № 1212 «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України».

К. О. Гарагата

*аспірант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
Київ, Україна*

СПРАВА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Кодекс адміністративного судочинства України (далі — КАС України) визначає справу адміністративної юрисдикції як переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень (п.1 ст.3). Статтею 17 КАС України встановлено категорії спорів, на які поширюється компетенція адміністративних судів. Однак кодекс не містить чітких критеріїв, які б дозволяли відмежувати справу адміністративної юрисдикції від справ, які є предметом інших судових юрисдикцій, насамперед господарської.

Передусім слід зазначити, що термін «публічно-правовий спір є надто широким за змістом, а тому не годиться для використання як категорія, що відображає обсяг юрисдикції адміністративних судів. Крім того, як у юридичній літературі, так і в судовій практиці мають місце випадки неоднозначного розуміння поняття “суб'єкт владних повноважень, що здійснює владні управлінські функції” і, як наслідок цього — неоднозначне застосування норм КАС України, які визначають компетенцію адміністративних судів.

З цього приводу Вищий господарський суд України в Інформаційному листі від 07.02.2006 р. надає відповідні роз'яснення та наводить перелік органів, які є суб'єктами владних повноважень у розумінні КАС України, а саме: Фонд соціального захисту інвалідів, Пенсійний фонд України, Фонди соціального страхування та Державна

інспекція з контролю за цінами. Сюди, на наш погляд, необхідно додати також органи Державної податкової служби України. Відтак, спори за участю відповідних органів, пов'язані із здійсненням ними владних повноважень підлягають розглядові в порядку, встановленому КАС України. Отже, цілком логічним є те, що публічно-правові спори за позовами фізичних та юридичних осіб до вказаних органів розглядаються за правилами адміністративного судочинства. Разом з тим на практиці досить часто суди приймають до розгляду адміністративні позови цих органів до приватних осіб. Однак така практика суперечить вимогам КАС України та самому призначенню адміністративної юстиції як правозахисного інституту. Адже, відповідно до ч.1 ст.17 КАС України компетенція адміністративних судів поширюється на спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності (п.1 ч.1 ст.17), а також на спори за зверненням суб'єктів владних повноважень у випадках, встановлених законом (п.4 ч.1 ст.17), а в ч.4 ст.50 КАС України наведено вичерпний перелік таких випадків. Тому, наприклад, спори за позовом Фонду соціального страхування до суб'єкта господарювання щодо стягнення сум страхових внесків та застосування фінансових санкцій за своїм характером є публічно-правовими, але не підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства. Таким чином, не всі публічно-правові спори є справами адміністративної юрисдикції. Слід погодитися з думкою, що за своєю правовою природою та підставами виникнення спори про застосування уповноваженими органами державної влади або місцевого самоврядування адміністративно-господарських санкцій до суб'єктів господарювання є господарськими, а не адміністративними і мають розглядатися за правилами Господарського процесуального кодексу України [1, 26]. Більш того, вважаємо слушною позицію, за якою віднесення до компетенції адміністративних судів спорів за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом (п.4 ч.1 ст.17 КАС України) суперечить юридичній природі інституту адміністративної юстиції, оскільки в разі подання до адміністративного суду позовної заяви, спрямованої проти фізичної особи, інститут адміністративної юстиції перетворюється на каральний інструмент[2, 125].

Протягом двох років з часу набрання чинності КАС України неодноразово робилися спроби уточнення юрисдикції адміністративних судів. Так, 12.09.2006 р. у Верховній Раді України зареєстровано законопроект за № 2146 "Про внесення змін та доповнень до Кодексу адміністративного судочинства України та Господарського процесуального кодексу України щодо розмежування компетенції адміністративних та господарських судів"[3]. Даним проектом передбачається вилучити з компетенції адміністративних судів публічно-правові спори "щодо відносин у сфері господарювання". Таким чином автори проекту намагаються повернути господарським судам той обсяг компетенції, який вони мали до введення в дію КАС України. Як зазначається в супровідній записці до цього проекту, внесення відповідних змін у законодавство дозволить вирішити проблему розмежування компетенції між адміністративними та господарськими судами та забезпечити єдність судової практики[3]. Однак з цим погодитись важко. Як слушно вказується у висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України, в основу розмежування публічно-правових спорів між цими судами має братися не стільки наявність у цих відносинах суб'єкта владних повноважень чи суб'єкта господарської діяльності, скільки природа правовідносин, які виникають за участю цих суб'єктів. Адже господарські відносини регулюються нормами різних галузей права, через що господарське право кваліфікується в юридичній науці як комплексна галузь права [3].

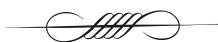
Таким чином, при віднесенні окремих категорій справ до компетенції адміністративних судів застосовується виключно предметний критерій, який є визначальним при вирішенні питання про підвідомчість, оскільки, наприклад,

суб'єктний склад справ, що виникають з господарських (цивільно-правових) та адміністративних договорів може бути однаковим проте відповідні спори слід розглядати в порядку різного судочинства [4, 8].

Підсумовуючи сказане, слід визнати, що законодавче визначення юрисдикції адміністративних судів потребує уточнення. При цьому треба керуватися не лише суб'єктним критерієм, а насамперед характером того чи іншого спору, особливостями його предмету та підстав виникнення. На нашу думку, доцільно конкретизувати перелік спорів, на які поширюється компетенція адміністративних судів, а також вилучити з КАС України оціночні категорії та положення, які суперечать завданням, адміністративного судочинства, задекларованим у ст. 2 цього документу.

Використані джерела:

1. Литвинова Г.П., Ребриста С.В. Проблеми розмежування юрисдикції спеціалізованих судів України: випадковість чи закономірність?// Вісник господарського судочинства. — 2006. — № 1. — С.24-26.
2. Бевзенко В.М., Мінко С.М. Особливості визначення підвідомчості публічно-правових спорів.// Вісник господарського судочинства. — 2007. — № 3. — С.122-126.
3. www.rada.gov.ua — офіційний сайт Верховної Ради України.
4. Самсін І. Побудова української моделі адміністративного судочинства: теоретико-практичні проблеми.// Право України. — 2006. — № 10. — С.3-8.

Т. Г. Головань

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри державно-правових дисциплін і міжнародного права
Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди,
Харків, Україна

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ТА ПРЕДМЕТА ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ, ЯКИЙ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Умовою реалізації фінансової політики в Україні виступає державний фінансовий контроль, система якого формується з метою реалізації права держави законним шляхом забезпечити власні фінансові інтереси та інтереси громадян.

Інститут фінансового контролю був і є предметом досліджень багатьох представників як економічної, так і юридичної наук: А.В. Бризгаліна, Л.К.Воронової, О.Ю. Грачевої, М.П. Кучерявенка, Л.А. Савченко, П.С. Пацурківського, Ю.А. Ровинського, Н.І. Хімічевої, І.П. Устинової, С.Д. Ципкіна та ін.

Дискусійними в означеній сфері залишаються питання щодо визначення об'єкта і предмета фінансового контролю.

Необхідно зауважити, що термін „об'єкт” визначають — як „явище, предмет, особу, що на них спрямовано певну діяльність, увагу” [13, с.439], а термін „предмет” — як „будь-яку дію, об'єкт” [13, с.578], „те, на що спрямована практична діяльність когонебудь або чого-небудь”. Отже, тлумачення означених термінів є практично однаковими, що, безумовно, негативно впливає на систему фінансового контролю.

В науковій літературі щодо визначення „об'єкту фінансового контролю” існує декілька точок зору. Перша полягає в тому, що в якості „кінцевого” об'єкта контролю необхідно розглядати дії людей, відповідальних за певні ділянки своєї роботи [2, с.28],

друга — „об’єктом фінансового контролю розглядають доходи суб’єктів підприємницької діяльності, громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства у тій частині, в якій вони виступають платниками податків і зборів” [11, с.8], третя — „об’єкт не що інше як організація, стосовно якої здійснюється контрольна діяльність уповноважених органів” [7, с.10], четверта — „об’єктами фінансового контролю є державні органи; державні юридичні особи; недержавні юридичні особи; особи, які займаються фінансовою діяльністю” [1, с.47], п’ята — „безпосереднім об’єктом фінансового контролю є процеси формування грошових фондів і їх використання, які виражають розподіл вартості суспільного продукту або його розподіл у натурально-речовій формі і за вартістю” [4, с.13].

Формально об’єктом фінансового контролю виступають фінансові показники діяльності, але оскільки вони регламентують процес формування, розподілу і використання фінансових ресурсів або відображають результативність їх кругообігу, фактичним об’єктом фінансового контролю є весь процес виробничо-господарської діяльності [12, с.78].

Спірним є питання й щодо визначення об’єкта податкового контролю. Одні науковці вважають об’єктом податкового контролю грошові документи, бухгалтерські книги, звіти, плани, кошториси, декларації, договори, контракти, накази, ділове листування, а також інші документи, пов’язані з нарахуванням і сплатою податків, обов’язкових платежів до бюджету і позабюджетних фондів [8, с.413; 9, с.200], інші — сукупність податкових відносин як імперативних грошових відносин, у процесі яких утворюються грошові фонди держави [10, с.381]. М.П. Кучерявенко зазначає, що податковий контроль як частина фінансового контролю, відрізняється тим, що його об’єктом є різні види податків, організація функціонування системи сплати податків [6, с.282–283]. Здається, що більш доцільно об’єкт податкового контролю визначати як дію чи бездіяльність платників податків, яка оцінюється з погляду додержання ними податкового законодавства, правильності обчислення, повноти і своєчасності сплати до бюджетів, державних цільових фондів відповідних платежів, а також інша діяльність, під час якої реалізується їх контрольна функція.

Щодо визначення предмету контролю серед науковців також не склалося єдиної думки. Одні вважають, що предметом фінансового контролю є поведінка об’єктів з погляду дотримання ними своїх обов’язків як учасників фінансової діяльності [1, с.47], інші відносять до нього конкретний вид діяльності (певні фінансово-господарські операції) об’єкта, на який спрямовано контрольні дії [11, с.8]. Фактично предметом фінансового контролю є первинна документація (бухгалтерські звіти, кошториси, баланси тощо), що засвідчує рух контрольованих грошових фондів і підтверджує їх [3, с.55].

Не можна погодитись з позицією авторів, які вважають, що бухгалтерські документи є лише джерелом одержання певної інформації, а ніяк не предметом контролю [5, с. 12], адже носій інформації якраз і є предметом контролю.

Предметом податкового контролю у кожному конкретному випадку вважають різні аспекти і прояви податкових відносин: законність, достовірність, повноту, своєчасність тощо [10, с.381].

Предметом фінансового контролю органів державної податкової служби є документація, яка містить інформацію про діяльність відповідних суб’єктів щодо руху коштів, матеріальних цінностей. До складових такого предмета фінансового контролю можна віднести: правильність нарахування, повноту, своєчасність сплати податків; законність складання, достовірність і повноту документів податкового обліку; облік платників податків; законність складання первинної звітності; інформацію про об’єкти оподаткування; аналіз отриманої інформації, тенденцій, що намітилися, вироблення прогнозів; визначення відповідності витрат фізичних осіб їх доходам.

В Україні організація і здійснення фінансового контролю органами державної податкової служби перебуває ще на стадії становлення і потребує більш глибокого дослідження і теоретичних розробок. Стан невизначеності, багато у чому пов'язаний з термінологічною плутаниною та особистим баченням науковцями як предмета, так і об'єкта контролю свідчить про необхідність більш детального дослідження означених питань.

Використані джерела:

1. Алисов Е.А. Финансовое право Украины: Учебное пособие. — Х.: Фирма „Эспада”, 2000. — 288 с.
2. Вознесенский Э.Ф. Финансовый контроль в СССР. — М.: Юридическая литература, 1973. — 134 с.
3. Воронова Л.К., Кучерявенко М.П. Финансовое право: Учебное пособие для студентов юридических вузов и факультетов. — Х.: Легас, 2003. — 360 с.
4. Грачева Е.Ю. Проблемы правового регулирования государственного финансового контроля. — М.: Юриспруденция, 2000. — 192 с.
5. Кучеров И.И., Судаков О.Ю., Орешкин И.А. Налоговый контроль и ответственность за нарушения законодательства о налогах и сборах / Под. ред. И.И. Кучерова. — М.: АО “Центр Юр-Инфор”, 2001. — 256 с.
6. Кучерявенко Н.П. Налоговое право: Учебник. — Х.: Легас, 2001. — 584 с.
7. Шохин С.О., Воронина Л.И. Бюджетно-финансовый контроль и аудит. Теория и практика применения в России: Научно-методическое пособие. — М., 1997. — 240 с.
8. Налоги и налоговое право: Учебное пособие / Под ред. А.В. Брызгалина. — М.: Аналитика-Пресс, 1997. — 600 с.
9. Налоги, налогообложение и налоговое законодательство / Под ред. Е.Н. Евстигнеева. — СПб.: Питер, 2000. — 320 с.
10. Налоги и налогообложение. — 2-е изд. / Под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской. — СПб.: Питер, 2001. — 544 с.
11. Організація і методика податкових перевірок: Навч. посіб. / О.П. Чернявський, В.П. Хомутенко, В.В. Немченко. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 288 с.
12. Фінансове право: Підручник / Алісов Є.О., Воронова Л.К., Кадькаленко С.Т. та ін. / Керівник авт. колективу і відп. ред. Л.К. Воронова. — Х.: Фірма “Консум”, 1998. — 496 с.
13. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. — 23-е изд., испр. — М.: Руск. яз., 1990. — 917 с.

Л. В. Головій

*аспірант Національного аграрного університету,
Київ, Україна*

ДО ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОСВІТИ

Адміністративне право являє собою окрему галузь правової системи України, яка покликана регулювати особливу групу суспільних відносин. Головною особливістю їх є те, що вони виникають, розвиваються і припиняють своє існування у сфері державного управління у зв'язку з організацією та функціонуванням системи виконавчої влади на всіх рівнях управління в державі.

Однією із сфер суспільних відносин, що регулюються адміністративним правом, є освіта як основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави.

Зазначені відносини базуються на конституційному праві громадян України на освіту (ст. 53 Конституції України). Згідно ст.3 ЗУ „Про освіту” громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статті, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру знань, світоглядних переконань, незалежності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров’я, місця проживання та інших обставин.

Для правильного розуміння предмета адміністративного права у сфері освіти необхідно зважити на низку важливих обставин, сукупність яких дає можливість визначити його місце у правовій системі.

По-перше, свій регулятивний вплив на освіту норми адміністративного права здійснюють через управління і цим упорядковує відповідні відносини в державі та суспільстві.

По-друге, основна увага приділяється саме тим відносинам, які виникають із виконання завдань і функцій державно-управлінської діяльності у сфері освіти, тобто передбачається наявність певного суб’єкта виконавчої влади, наділеного відповідними юридично-владними повноваженнями.

Управлінські відносини, що регулюються адміністративним правом, багатогранні.

На сучасному етапі залежно від особливостей правового статусу їх учасників виділяють наступні види управлінських відносин, що виникають, розвиваються і припиняють існування у сфері освіти:

- між центральними і місцевими органами виконавчої влади (наприклад, Міністерством освіти і науки України та місцевими державними адміністраціями і підпорядкованими їм управліннями освітою);
- між органами виконавчої влади, які перебувають на однаковому організаційно-правовому рівні та безпосередньо не пов’язані між собою підпорядкуванням (скажімо, на центральному рівні — між міністерствами та відомствами, яким підпорядковані заклади освіти; на місцевому рівні — між місцевими державними адміністраціями різних областей і підпорядкованими їм управліннями освітою);
- між органами виконавчої влади і підпорядкованими їм закладами освіти (наприклад, Міністерство освіти і науки України — ректорат університету);
- між органами виконавчої влади та державними підприємствами, організаціями, установами, які не перебувають у їхньому організаційному підпорядкуванні (наприклад, у питаннях фінансового контролю, адміністративного нагляду, матеріально-технічного забезпечення тощо);
- між органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування (скажімо між місцевими державними адміністраціями та виконавчими комітетами місцевих Рад щодо управління освітою в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці);
- між органами виконавчої влади та недержавними господарськими соціально-культурними об’єднаннями, підприємствами, установами (наприклад, між управліннями освіти місцевої державної адміністрації та комерційними підприємствами з питань матеріально-технічного забезпечення закладів освіти, відпочинку учнів, надання спонсорської допомоги тощо);
- між органами виконавчої влади і громадськими об’єднаннями (наприклад, між управлінням освітою місцевої державної адміністрації та президією відповідної ради профспілок);

- між суб'єктами виконавчої влади і громадянами (наприклад, між Міністерством освіти і науки України та громадянином, який звернувся до нього з заявою).

Відносини управлінського характеру можуть виникати і в процесі внутрішньої організаційної діяльності суб'єктів управління в сфері освіти. Зокрема, це реалізується через підбір і розстановку кадрів, організацію роботи, керівництво діяльністю структурних підрозділів (управлінь, відділів), контроль за виконанням покладених повноважень тощо. Однак, ця діяльність є допоміжною по відношенню до основної, оскільки вона спрямована на забезпечення умов для нормального здійснення органами освіти своїх повноважень.

Таким чином, одним із учасників адміністративно-правових відносин у сфері освіти є відповідний орган виконавчої влади, без якого управлінські відносини в адміністративно-правовому розумінні не виникають. Тому вищезазначені відносини не можуть виникати між громадянами, між громадськими об'єднаннями, а також усередині їх, якщо у останніх такі відносини не пов'язані з реалізацією делегованих державно-владних повноважень.

Використані джерела:

1. Закон України „Про освіту” від 23 травня 1991 року №1060-XI// www.rada.gov.ua
2. Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. — 3-є вид., стер. — К.: Юрінком Інтер, 2001, — 752 с.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 53

Ю. В. Гридасов

викладач кафедри загальноправових дисциплін

*Херсонського юридичного інституту Харківського національного
університету внутрішніх справ, Херсон, Україна*

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНИЙ АСПЕКТ

Корінна реформа економіки України, розвиток підприємств різної форми власності, правове і організаційне забезпечення їх безпечної діяльності набувають все більшого значення і вимагають адекватного економіко-правового впливу та встановлення відповідальності за порушення законодавства у сфері господарювання. Значущість цієї проблеми підтверджується інтенсивним розвитком нормативно-правової бази адміністративної, господарської відповідальності у вигляді заходів адміністративного примусу, сидування.

Проблему адміністративно-господарської відповідальності суб'єктів господарювання досліджували провідні вітчизняні вчені у галузі адміністративного та господарського права Ю.П.Битяк, І.П.Голосніченко, Т.М.Кравцова, С.О.Теньков, Т.О.Коломєць, А.Т.Комзюк, В.В.Овсєнко, В.К.Мамутов, Н.А.Саніахметова, Н.В.Хорощак, В.С.Щербина та ін. Разом з тим безпосередньо аспекти адміністративно-господарської відповідальності у сфері охорони права власності вони торкалися лише іпізоотично досліджуючи більш широкі суспільні відносини.

Метою доповіді є апроація результатів дисертаційного дослідження на тему: «Адміністративно-господарські засоби захисту права власності в Україні» в аспекті розкриття сутності адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання.

До основних державних завдань у цій сфері провідні адміністративісти відносять захист прав і свобод своїх громадян, коли на перший план виступає завдання побудова демократичної правової держави з соціальною орієнтованою економікою, в якій органи влади спрямовують свою діяльність на припинення та захист окремих груп інтересів у господарській сфері суспільства [1, с.9].

У сфері охорони права власності суб'єктів господарювання засобами адміністративного права здійснюється в трьох основних напрямках: від свавілля органів державної влади; від посягань на право власності суб'єктів господарювання інших осіб та захисту усіх осіб від майна підвищеної небезпеки [2, с.179-208] .

В останні роки йде динамічний розвиток правотворчого процесу у цьому напрямку: встановлена адміністративна відповідальність за обман покупця або замовника, порушення законодавства про захист прав споживачів; недобросовісну конкуренцію; порушення законодавства про бюджетну систему України; зловживання монопольним положенням на ринку; неправомірні операції між підприємцями; дискримінацію підприємців органами влади і управління; порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності і саме головне приватна власність стала поцінних об'єктом захисту засобами адміністративного права (внесені зміни до стаття 51 КпАП, тепер вона має назву „Дрібне викрадення чужого майна” [3]. Новим Господарським кодексом України передбачені штрафні, оперативно-господарські і адміністративно-господарські санкції, вживані у разі порушення законодавства у сфері господарювання [4] .

Таким чином, характер правопорушень у сфері адміністративної і господарської відповідальності пішли далеко за межі уявлень, які склалися в минулому столітті.

В галузі адміністративного права одним із основних не вирішених законодавчо питань, є відсутність згадки в діючому КУпАП про юридичну особу, як суб'єкт правопорушення. Пошук істини щодо особливостей адміністративно-господарської відповідальності у сфері охорони права власності суб'єктів господарювання робить це питання принциповим. В залежності від того визначиться чи заперечується юридична особа, як суб'єкт адміністративного правопорушення і буде полягати подальший пошук істини у зазначеній сфері.

Велика кількість вітчизняних адміністративістів вважає, що відповідальність юридичних осіб встановлена відповідно до Законів України в яких органами виконавчої влади і місцевого самоврядування застосовуються до них державний примус, є з теоретичної сторони різновидом — адміністративної [5, с. 76-8].

Ми підтримуємо такі їх погляди та вважаємо, що адміністративно-господарські санкції по своїх юридичним властивостях мають загальні риси спільні з адміністративною відповідальністю. Крім того використання законодавцем вже напрацьованих механізмів і юридичних режимів, випробуваних практикою при застосуванні адміністративно-господарських санкцій, є правомірним та економічно виправданим.

Проте, не дивлячись на істотну схожість загальних рис і ознак адміністративної відповідальності і адміністративно-господарських санкцій, існує значна їх відмінність: по термінах застосування стягнень — адміністративних — два місяці (ст. 38 КУпАП), адміністративно-господарських санкцій — шість місяців з дня виявлення правопорушення, але не пізніше ніж через рік з дня порушення (ст. 250 ГК); при здійсненні адміністративної провини обов'язково складається протокол про адміністративне правопорушення, а порушення у сфері підприємницької і господарської діяльності оформляються в більшості випадків актами, постановами і т.п.; залучення до адміністративної відповідальності може мати певні юридичні наслідки — застосування повторності здійсненого і стягнення вважається дійсним протягом року. Останнє є обтяжливою обставиною відповідальності у разі здійснення

нового правопорушення і кваліфікуючою ознакою при залученні до адміністративної відповідальності фізичних осіб за правопорушення у сфері господарювання, що для адміністративно-господарських санкцій подібних наслідків юридичного характеру не має.

Ці і інші відмінності відмежовують господарську відповідальність від адміністративно-господарської. Звідси логічно зробити висновок, що відповідальність підприємств, організацій і установ у вигляді фінансових, штрафних санкцій, передбачена (встановлених) законами і іншими нормативними актами, являється різновидом адміністративної.

Усе вище викладене дає можливість сформулювати узагальнюючі притаманні саме адміністративній відповідальності юридичних осіб у сфері господарювання ознаки:

- її підставою є адміністративний проступок юридичної особи;
- вона накладається на суб'єктів господарювання, як юридичні особи так і приватних підприємців, які працюють без створення юридичної особи;
- врегульована нормами господарського кодексу інших Законів України в яких передбаченні санкції суб'єктам господарювання;
- передбачає особливий порядок притягнення до адміністративно-господарської відповідальності;
- притягнення до адміністративно-господарської відповідальності здійснюється в основному в адміністративному (позасудовому порядку).

Можливо виділити три взаємопов'язаних підстави адміністративно-господарської відповідальності нормативна (система норм, що регулюють її); фактичну (адміністративний проступок) і процесуальну (акт компетентного органу про накладення адміністративно-господарського стягнення).

Таким чином, адміністративна відповідальність юридичних осіб у сфері господарювання, це спеціальний вид адміністративної відповідальності, яка накладається суб'єктами владних повноважень на суб'єкти господарювання, за порушення норм ГК та інших Законів України, шляхом засосування до них адміністративно-господарських санкцій.

Відповідно до ст. 239 ГК встановлені адміністративно-господарські санкції. Практично усі вони і можуть прямо чи опосередковано застосовуватись для охорони суб'єктів господарювання від посягань інших (не органів державної влади та їх посадових) осіб.

Отже, визначенні ГК України адміністративно-господарські санкції є одним із складових механізму забезпечення адміністративно-правової охорони права власності суб'єктів господарювання.

Використані джерела:

1. Кравцова Т.М. Адміністративно-правові засади здійснення державної політики у сфері господарювання// Автореф. дис. док. юрид. наук. — 12.00.07. — Харків: НУВС, 2004.- 34 с.
2. Галунько В.В. Адміністративно-правова охорона суб'єктів права власності в Україні: Монографія: ВАТ ХМТ, 2006. — 356 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення// Відомості Верховної ради Української РСР. — 1984.- № 51. — С.1122.
4. Господарський кодекс України// Відомості Верховної Ради України. -2003. — № 18, 19-20, № 21-22. — С.144.
5. Галунько В.В.Застосування адміністративно-господарських санкцій до суб'єктів господарювання: Навч. посіб.-Херсон: МУБІП, 2006. — 248 с.

Н. Л. Губерська
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна*

ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ ЗА ДОХОДАМИ

Бюджети затверджуються з метою їх подальшого виконання. Відповідно до ст. 78 Бюджетного кодексу України Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад або міські, селищні чи сільські голови (в разі, якщо відповідні виконавчі органи не створені) забезпечують виконання відповідних місцевих бюджетів. Місцеві фінансові органи здійснюють загальну організацію та управління виконанням відповідного місцевого бюджету, координують діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету.

Стадія виконання бюджету поділяється на виконання бюджету за доходами та виконання бюджету за видатками.

У нашій державі застосовується казначейська форма обслуговування всіх бюджетів, яка передбачає здійснення Державним казначейством України: 1) операцій з бюджетними коштами; 2) розрахунково-касового обслуговування розпорядників бюджетних коштів; 3) контролю бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень, прийнятті зобов'язань та проведенні платежів; 4) бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання державного бюджету (ст. 48 Бюджетного кодексу України).

Державне казначейство України веде облік усіх надходжень, що належать місцевим бюджетам, та за поданням органів стягнення, погодженим з відповідними фінансовими органами, здійснює повернення коштів, що були помилково або надмірно зараховані до бюджету.

Обслуговувати місцеві бюджети Державне казначейство України розпочало ще в червні 1999 р. у Дніпропетровській і Черкаській областях. Указом Президента України від 5 грудня 2002 р. № 1133/2002 „Про невідкладні заходи щодо вдосконалення механізмів казначейського обслуговування” визначено пріоритетними напрямками діяльності Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій у сфері додержання бюджетної дисципліни забезпечення безумовного виконання вимог Бюджетного кодексу України щодо казначейського обслуговування бюджету Автономної Республіки Крим і місцевих бюджетів. До того часу в Україні ще діяла банківська система виконання бюджетів. Серед переваг казначейської системи виконання бюджетів називають: 1) уникнення ризику втрати бюджетних коштів через банкрутство комерційних банків; 2) посилення бюджетної дисципліни, що, у свою чергу, сприяє цільовому та ефективнішому використанню коштів бюджетів (Музика О.А. Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством: Монографія. — К.: Атіка, 2004. — С. 59).

Наказом Державного казначейства України від 31 січня 2002 р. № 17 затверджений Порядок казначейського обслуговування місцевих бюджетів за доходами та перерахуванням міжбюджетних трансфертів. Зарахування всіх надходжень до місцевих бюджетів, у тому числі позичок місцевих бюджетів та запозичення, повинно здійснюватись виключно через рахунки, відкриті в органах Державного казначейства України. Зазначений порядок визначає функції, які здійснюють органи Державного казначейства України в процесі казначейського обслуговування місцевих бюджетів за доходами та перерахуванням міжбюджетних трансфертів.

На виконання вимог Бюджетного кодексу України щодо казначейського

обслуговування бюджетів України за доходами Державне казначейство України та Державна податкова адміністрація України видали наказ від 25 квітня 2002 р. № 74/194, яким затвердили Порядок взаємодії між органами Державного казначейства України та Державної податкової служби України в процесі виконання Державного та місцевих бюджетів України за доходами. З метою забезпечення повноти надходжень платежів до бюджетів відповідно до положень бюджетної класифікації органи Державної податкової служби щороку до 1 грудня подають відповідним управлінням Державного казначейства України в електронному вигляді списки складу платників податків, які перебувають на податковому обліку в кожному районі (місті). Після прийняття закону про держбюджет на відповідний рік і затвердження місцевих бюджетів у разі зміни переліку видів доходів, що зараховуються до бюджетів, в управліннях Державного казначейства України відкриваються (перевідкриваються) рахунки, відповідно до змін, внесених зазначеним законом або рішеннями про відповідні місцеві бюджети.

Державне казначейство України і ДПА України проводять звірки надходжень платежів до Державного бюджету України та бюджетів областей, міст Києва і Севастополя за всіма кодами бюджетної класифікації щомісячно, не пізніше 20-го числа місяця, наступного за звітним. Зазначені звірки проводяться на підставі звітів про надходження до бюджетів, одержаних від управлінь Державного казначейства в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі, Міністерства фінансів Автономної Республіки Крим, Головних фінансових управлінь обласних і Київської державних адміністрацій та фінансового управління Севастопольської міської державної адміністрації. За результатами складаються акти звірки.

Слід пам'ятати, що згідно із Указом Президента України „Питання Міністерства фінансів України” від 20 квітня 2005 р. № 676/2005 Державне казначейство України реорганізоване шляхом його перетворення в урядовий орган державного управління у складі Міністерства фінансів України.

Виконання будь-якого місцевого бюджету здійснюється за розписом, який затверджується керівником місцевого фінансового органу. До затвердження розпису керівником такого органу затверджується тимчасовий розпис на відповідний період. керівнику місцевого фінансового органу протягом бюджетного періоду забезпечує відповідність розпису місцевого бюджету встановленим бюджетним призначенням. Саме на керівнику місцевого фінансового органу протягом бюджетного періоду лежить тягар забезпечення відповідності бюджетного розпису встановленим бюджетним призначенням.

У процесі виконання місцевого бюджету за доходами місцевий фінансовий орган здійснює прогнозування та аналіз доходів відповідного бюджету. Податки, збори (обов'язкові платежі) та інші доходи місцевого бюджету зараховуються безпосередньо на рахунок відповідного бюджету, відкритий в територіальному органі Державного казначейства України, і не можуть акумулюватися на рахунках органів стягнення (до таких органів можна віднести, зокрема, органи державної податкової служби, митні органи). Податки, збори (обов'язкові платежі) та інші доходи визнаються зарахованими в доход місцевого бюджету з моменту зарахування на рахунок відповідного бюджету, відкритий в територіальному органі Державного казначейства України. Органи стягнення забезпечують своєчасне та в повному обсязі надходження до місцевих бюджетів податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів відповідно до законодавства. Тут існують певні проблеми, наприклад, коли платник перерахував кошти через банк, а банк або виявився неплатоспроможним, або ж з інших причин своєчасно кошти не перерахував далі. Практично платник виконав свій податковий обов'язок, але податковий орган не має фактичного свідчення про надходження коштів. В Україні судова практика з цього питання не є однозначною, але в більшості випадків, якщо платник надає всі платіжні документи, що засвідчують перерахування ним

коштів, зняття цих коштів з його рахунків, то рішення приймається на користь платника і боржником тут виступає вже банк.

А. Л. Дідескуль

*аспірант Національного університету Державної податкової служби України,
Ірпінь, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛУЖБИ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

На сучасному етапі розвитку нашої молоді держави, коли час невідпинно крокує вперед і сьогоднішнім вимагає нових підходів до вирішення проблем нашого суспільства, для прогресивної розбудови країни, розвитку демократії, прагнення до вступу в Європейську співдружність особливо гостро постає питання удосконалення чинного законодавства, перш за все — в напрямку прав і свобод громадян.

Розбудова України як правової держави неможлива без створення фундаментальних гарантій для захисту прав людини та без забезпечення механізму функціонування інституту захисту.

У Конституції України зазначається, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю. Адміністративна реформа, модернізація органів державної влади та місцевого самоврядування України передбачають удосконалення нормативно — правової бази для формування нової, сучасної моделі працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, їх соціального та правового захисту.

Актуальність розгляду проблеми правового та соціального захисту працівників органів державної влади та місцевого самоврядування зумовлена рядом обставин: по-перше, за умов розвитку ринкової економіки в Україні з особливою гостротою постає питання про соціальний та правовий захист не тільки усіх верств населення, але й конкретних категорій, у тому числі працівників органів державної влади та місцевого самоврядування; по — друге, виходом держави на якісно новий рівень міжнародних відносин і готовністю вступити до Європейських інститутів; по-третє, інтенсивністю розвитку інформаційних, комп'ютерних і телекомунікаційних галузей у нинішньому столітті та своєчасному впровадженні та використанні цих технологій у підготовці, перепідготовці і підвищенні кваліфікації працівників органів державної влади та місцевого самоврядування; по-четверте, складністю теоретичного вивчення поставленої проблеми і формування концепції правового і соціального захисту, що складається із мети, принципів розвитку, форм і методів реалізації, об'єкта та суб'єкта.

Центральною проблемою, на нашу думку, є сама концепція соціального захисту державного службовця як складова частина соціальної політики. Неоднозначно трактується поняття „соціальний захист” і в індустріально розвинених країнах, де найчастіше дається визначення щодо конкретних груп населення. Соціальний захист в нашій країні більшість розуміє вузько: все зводиться переважно до тих чи інших виплат та пільг, тобто до грошей. На нашу думку, під соціальним захистом розуміється система законодавчих, економічних, соціальних і соціально-психологічних гарантій, що надають працездатним громадянам рівні умови для, підвищення рівня життя за рахунок особистого трудового вкладу, економічної самостійності і підприємництва, а не працездатним і соціально незахищеним верствам населення — переваги у користуванні державними фондами у прямій матеріальній підтримці у вигляді

матеріальної допомоги, стипендії та інших виплат, а також забезпечують фізичне і духовне здоров'я та душевний комфорт. Соціальна справедливість і гуманність, на нашу думку, є головними основоположними принципами, на яких повинна будуватися вся концепція соціального захисту населення будь-якої його соціальної групи і конкретного індивіда. Що ж стосується іншої категорії — „соціальних гарантій”, що до неї немає єдиної думки. Так, Л.Є.Кунельський під соціальними гарантіями розуміє „гарантованість з боку держави надання ряду послуг на безоплатній основі...” [2, с.8]. В.І.Патрушев бачить соціальні гарантії „ в доступності освіти, культури, медичного обслуговування і житла, піклуванні про старість, материнство і дитинство” [3, с.93]. В.Беседін, підкреслюючи зв'язок соціального захисту і гарантії, вважає, що «соціальна захищеність... не повинна обмежуватися соціальними гарантіями, а має включати і закони про громадянство, про в'їзд та виїзд громадян з країни» [4,с.18].

Державна служба — це комплексний правовий інститут, утворений з норм різних галузей права, що охоплюють велику кількість під інститутів.

Вона завжди пов'язана з владою, що обумовлює специфіку її правового опосередкування і організації. У ній багато імперативного — необхідного, обов'язкового; того, що слід виконувати незалежно від бажання або волі особи, що перебуває на державній службі.

Процесуальний аспект полягає в тому, що державній службі відводиться роль механізму реалізації законів держави і загальнодержавних рішень. Це професійна діяльність працівників щодо виконання функцій, закріплених за посадою, а також функціонування державних органів в межах своєї компетенції.

Соціологічний зріз державної служби має своїм змістом практичну реалізацію функцій, компетенцій державних органів, де важливим є виявлення міри ефективності державної служби, практики і проблем її функціонування. Моральна сторона державної служби передбачає вивчення її етичних основ.

Роль державного службовця — сприяти вирішенню питань, що стоять перед суспільством. У сучасних умовах швидких змін зовнішнього та внутрішнього середовища життя держави державний службовець повинен працювати ефективно та результативно. Зразкова модель компетентності державного службовця: виступати за реалізацію управлінських рішень, вирішувати основні суспільні проблеми, які сьогодні існують в Україні. Це питання і соціальної, і мовної, і політичної сфери. Реформування системи влади неминуче. Тому поняття соціального та правового захисту державних службовців мають принципово важливе значення для розбудови та розвитку демократичної, незалежної та правової держави для створення суспільства, в якому будуть впроваджуватися нові прогресивні напрями розвитку країни, які приведуть до підйому економіки, розквіту держави та покращення життя громадян.

Використані джерела:

1. Конституція України;
2. Кунельський Л.Э. Перестройка и социальная справедливость (экономический аспект). -М., 1990.- С. 8
3. Патрушев В.И. Социальные резервы трудового коллектива: пути реализации (социологический анализ). -Киев, 1990.- С.93
4. Беседин В. Перестройка и переход к рыночным отношениям // Экономика советской Украины. -1990.- №8.- С. 18

ПРАВОВІ УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВНО-СЛУЖБОВИХ ВІДНОСИН ПРИ ПРИЙНЯТТІ НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ

У запропонованому дослідженні розглядаються правові умови виникнення державно-службових відносин при прийнятті на державну службу, а також прогалини в законодавстві щодо цього питання і пропонуються шляхи їх вирішення.

Державна служба в Україні визнається одним з важливих інститутів у формуванні і розвитку державності, від якого залежить функціонування всієї суспільно-політичної системи та вирішення різноманітних завдань і функцій сучасної держави. Державна служба є основою сучасного державного будівництва [1;7], від якої залежить успіх будь-яких державних перетворень, пов'язаний з ефективністю діяльності управлінського апарату [2;3].

Дослідженню проблем державної служби присвячено чимало праць вчених у галузі адміністративного права, зокрема В.Б.Авер'янова, Г.В.Атаманчука, О.Ф.Андрійко, Д.Н.Бахраха, А.В.Бережного, Л.Р.Білої, Ю.П.Битяка, А.А.Дьоміна, С.Д.Дубенко, В.Я.Малиновського, О.Ю.Оболєнського, Ю.М.Старилова та інших.

Держава реалізує свої завдання і функції безпосередньо через державних службовців, тому на сучасному етапі реформування державної служби важливе значення має формування дієздатного кадрового потенціалу. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання про визначення правових умов виникнення державно-службових відносин.

Правові умови прийняття на державну службу є обставинами, які дають особі можливість реалізувати своє право на державну службу. При їх відсутності державно-службові відносини виникнути не можуть. Тому в законодавстві закріплені юридичні вимоги (умови) вступу на державну службу, які держава пред'являє до претендента на державну посаду [3;70].

Аналіз ст. 4 Закону України «Про державну службу» дає підстави виділити конкретні умови прийняття на державну службу, серед яких основними є: громадянство України; відповідна освіта і професійна підготовка; проходження конкурсного відбору або іншої процедури, передбаченої Кабінетом Міністрів України.

Однією з важливих умов вступу на державну службу є громадянство України. Відповідно до Конституції України рівний доступ до державної служби мають тільки громадяни України. Так, у ч.2 ст.38 Конституції України проголошується, що громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування [4]. Ця норма користування рівним правом доступу до державної служби доповнюється міжнародними правовими нормами, які визнані Україною. Зокрема, згідно зі ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року кожен громадянин повинен мати право і можливість допускатися у своїй країні на загальних умовах рівності до публічної служби без будь-якої дискримінації та без необґрунтованих обмежень [5].

Наявність громадянства є загальновизнаною умовою прийняття на державну службу не тільки в Україні, але й в інших державах світового співтовариства.

Другою загальною умовою прийняття на державну службу є наявність відповідної освіти і професійної підготовки. Закон України «Про державну службу» не передбачає освітньо-кваліфікаційні рівні, яким повинні відповідати претенденти. Це дає підстави стверджувати, що державним службовцем (теоретично) може бути особа,

яка не має вищої освіти. Однак законодавче положення щодо наявності відповідної освіти знайшло своє відображення у Довіднику типових професійних характеристик посад державних службовців, посадових інструкціях і положеннях, які містять розділ «Кваліфікаційні вимоги», в яких і передбачаються вимоги щодо освіти.

Аналіз зазначених документів свідчить, що більше ніж у 95 відсотках випадків наявність у кандидата на державну службу вищої освіти є необхідною умовою прийняття на посаду в державному органі. Проголошення в законодавстві про державну службу вимоги мати «відповідну освіту» як умови прийняття на державну службу, на нашу думку, є не зовсім коректним. Для запобігання випадкам зарахування на ту чи іншу посаду в державному органі непрофесійних або недостатньо професійних кадрів ми пропонуємо закріпити в законодавстві норму про наявність у претендентів на заняття посади державного службовця вищої фахової освіти у відповідній галузі.

Як вже було зазначено, крім відповідної освіти претендент на посаду повинен мати відповідну професійну підготовку. Під професійною підготовкою мається на увазі процес здобуття професійних знань, умінь та навичок, необхідних для належного виконання посадових обов'язків. Згідно із законодавством належна професійна підготовка державного службовця може проводитись через випробування та стажування [3;71-72].

Третьою умовою є проходження претендентами у встановленому законом порядку конкурсного відбору або іншої процедури, передбаченої Кабінетом Міністрів України.

Крім основних умов деякі автори виділяють також додаткові:

1) Зокрема, вік. На державну службу має право вступати тільки особа, яка досягла 18 років. Це право пов'язано з тим, що відповідно до Конституції України самостійно і в повному обсязі здійснювати свої права й обов'язки громадянин може з 18 років.

Підвищена вимога до віку зумовлена специфікою службової діяльності державного службовця, відповідальністю за виконання покладених на нього функцій, а також додатковими вимогами, що встановлюються до громадян, які претендують на зайняття посади державного службовця.

Законодавство про державну службу, з нашого погляду не зовсім виправдано, передбачає граничний вік перебування на державній службі, який становить 60 років для чоловіків та 55 років для жінок. Цей вік і варто вважати обмежувальним для прийняття та проходження державної служби.

2) Стан здоров'я. Державними службовцями можуть бути громадяни, здатні за станом здоров'я забезпечувати виконання завдань і функцій, що покладені на відповідні органи державної влади. При цьому перебування на посаді державного службовця не повинно зашкодити його психічному та фізичному здоров'ю [6;279].

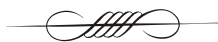
3) Особливий інтерес викликає така спеціальна вимога, як володіння державною мовою (яка у нас не завжди виконується). Державною мовою є мова, що офіційно визнана, є загальноприйнятою в державній практиці і діловодстві. Відповідно до ст.10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова. Отже, знання української мови є обов'язковою умовою для вступу на державну службу і при цьому не має значення, на яку конкретно посаду вступає громадянин України.

Ми вважаємо цю вимогу абсолютно обґрунтованою, оскільки державний службовець у процесі виконання покладених на нього завдань повинен знайомитися і готувати велику кількість різних документів, а неправильне сприйняття, трактування або підготовка цих документів може призвести до негативних наслідків. У зв'язку з цим пропонуємо закріпити в Законі України «Про державну службу» положення про те, що на державну службу можуть бути прийняті громадяни України, які володіють державною мовою в обсягах, достатніх для виконання своїх обов'язків.

При розгляді правових умов прийняття на державну службу необхідно підкреслити, що чітке їх визначення та закріплення на законодавчому рівні є необхідним фактором, який впливає на подальший розвиток і удосконалення системи державної служби в Україні. Адже умови прийняття на державну службу покликані водночас гарантувати професійну придатність майбутніх державних службовців та обмежити упередженість при їх доборі.

Використана література:

1. Битяк Ю.П. *Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: Монографія.* — Х.: Право, 2005. — 304с.
2. Малиновський В.Я. *Державна служба: теорія і практика. Навчальний посібник.* — К.: Атака, 2003. — 160с.
3. Романюк Л. До питання конкретизації передбачених у законодавстві умов зарахування на державну службу. // *Право України.* — 2005. — №5, с. 70-74.
4. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // *Відомості Верховної Ради України.* — 1996. — №30. — Ст. 141.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 р. №2148-VIII.
6. Оболенський О.Ю. *Державна служба: Підручник.* — К.: КНЕУ, 2006. — 472с.

І. В. Зозуля

*кандидат технічних наук, доцент,
професор Харківського національного університету внутрішніх справ,
Харків, Україна*

ДЕЯКІ НАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИЩИМ КЕРІВНИЦТВОМ МВС УКРАЇНИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

У статті «Сценарій для міністра», надрукованій у газеті «Дзеркало тижня» ще у 2005 році [1], були озвучені деякі пропозиції науковців щодо організації вищим керівництвом МВС України державної політики реалізації реформи системи МВС України, приведення її професійно-службової діяльності до сучасних європейських стандартів.

Головним сенсом роботи була пропозиція перевести відірвану від реалій того часу (додамо — і сьогодення) досі чинну Концепцію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України (1996 р.) та висунутих окремими дослідниками варіантів концепцій реформування системи МВС України у практичну площину за рахунок розробки механізму їхньої реалізації за заздалегідь підготовленим зусиллями відповідної Аналітичної робочої групи реформування системи МВС України (АРГ) при Керівникові Апарату Міністра МВС України своєрідним сценарним планом (алгоритмом, що базується на процесуальному, а не лише ресурсному та факторному підходах) — детально розробленою технологічною картою, що містить у собі ті інноваційні правоохоронні технології, які повинні бути реалізовані у діяльності системи.

Крім того, означені пропозиції були допрацьовані й викладені в особистому зверненні на ім'я Міністра та знайшли відповідну підтримку у Керівника його Апарату. Але минув час, цілком достатній для їхнього остаточного опрацювання, та, як і раніше,

сьогодні незмінними залишаються тільки основні недоліки у діяльності з реформування системи МВС України, серед яких: відсутність загального стратегічного бачення шляхів і проблем реформування, а також очікуваного результату (пропозиції, що час від часу висувуються, носять стихійний, необґрунтований і суперечливий характер); обмежена спрямованість МВС України тільки на законодавче забезпечення діяльності системи; відсутність дієвих, науково обґрунтованих зусиль з боку керівництва центрального апарату, направлених на корінні зміни такого стану речей, а також залучення зусиль суспільства з боку українського народу для розробки стратегічно спрямованої політики реформування системи МВС України тощо.

Тому з огляду на актуальність для МВС України означених пропозицій, метою цієї роботи є їх доведення до науковців, що працюють в даному напрямку.

Так, діяльність АРГ при Керівникові Апарату Міністра МВС України повинна обов'язково носити науково-консультативний характер — з пропозицій вищому керівництву МВС України проєктів науково-обґрунтованих рішень, що в змозі забезпечити високу ефективність заходів із реформування системи МВС України. АРГ має здійснювати моніторинг системи не в рамках річного бюджету або звіту, а в межах короткострокової (2-3 роки), середньострокової (5-7 років) перспективи, і виконувати координаційну роль Стратегічної ради з питань реформування та розвитку при Міністрі МВС України на довгостроковий (понад 10 років) термін.

Аналітична робоча група реформування системи МВС України при Керівникові Апарату Міністра МВС України могла би існувати у вигляді 4-х координовано діючих регіональних філій: в Києві, Харкові, Львові та Одесі; складатися з провідних вчених в юридичних, технічних, психологічних, соціологічних та економічних галузях науки; найбільш успішних та досвідчених практичних працівників з основних напрямків діяльності МВС України; відомих фахівців з неурядових правозахисних організацій та провідних журналістів з правової тематики ЗМІ. Це дозволить постійно підтримувати необхідний баланс інтересів та творчий робочий клімат у стосунках дослідників.

Завдання кожної з таких філій міститься у розробці моделей МВСУ-2007/2010 у кожному регіоні України — Північному, Східному, Південному та Західному.

Одним із головних перших інтелектуальних продуктів роботи АРГ при Керівникові Апарату Міністра МВС України має стати сценарій реформування системи МВС України, за яким відбудеться перебудова професійно-службової діяльності системи за інноваційними правоохоронними технологіями, що відповідають міжнародним вимогам [2]. Це дозволить чітко відслідковувати наближення правоохоронної діяльності в Україні до вимог Європейського Союзу.

При цьому зазначимо, що якщо концепція реформування системи МВС України — це вектор подальшого розвитку, а програма — це викладення внутрішніх та зовнішніх факторів і умов такого розвитку подій, то сценарій та плани, що розроблюються на його основі — це своєрідна дорожня карта реформ (докладна прорисовка переходу усіх структурних функціональних підрозділів системи МВС України із застарілих технологій діяльності на інноваційні). Тут мова йде не тільки про адаптацію закордонного досвіду до українських умов, а й суцільне засвоєння досвіду вітчизняного, узагальненням якого теж повинна займатися АРГ разом із відповідними службами центрального апарату Міністерства.

Подальша робота АРГ при Керівникові Апарату Міністра МВС України в якості Стратегічної ради з питань реформування та розвитку при Міністрі МВС України дозволить постійно коригувати перспективи розвитку системи МВС України в цілому, допомагати Міністру внутрішніх справ обґрунтовано захищати бюджетні запити міністерства при затвердженні щорічних Законів України про бюджет у Верховній Раді України, аналізувати недоліки та фактори протидії процесам реформування,

розробляти громадське замовлення на функціональне завдання діяльності системи МВС України перед українським народом [3].

Виходячи з викладеного, висуваються пропозиції:

1. Вважати доцільним створення Аналітичної робочої групи реформування системи МВС України при Керівникові Апарату Міністра МВС України, на яку покласти завдання розробки стратегічного бачення шляхів трансформування існуючої системи МВС України в напрямку наближення до сучасних європейських стандартів професійно-службової діяльності. АРГ для своєї роботи має право отримання відповідно до напрямків роботи необхідної інформації від структурних підрозділів центрального апарату міністерства.

2. Рекомендувати керівництву ХНУВС надати Науковому центру інноваційних правоохоронних технологій статус офіційного структурного підрозділу Університету з включенням до нього існуючого відділу організації наукової роботи і Наукового центра інноваційних правоохоронних технологій (на громадських засадах) зі спрямуванням потрібних для цього коштів у межах існуючого фінансування.

3. В якості експерименту з доцільності проведення подальших робіт із розгортання діяльності щодо переведу системи МВС України на інноваційні правоохоронні технології реформування, передбачити пряме цільове фінансування Міністерством внутрішніх справ України означеної Аналітичної робочої групи реформування системи МВС України при Керівникові Апарату Міністра МВС України до кінця поточного року. Після цього в разі позитивної результативності роботи продовжити фінансування у 2008 та наступних роках.

4. Підпорядкувати роботу АРГ безпосередньо Керівнику Апарату Міністра МВС України. Надати йому право контролювати роботу АРГ, оцінювати її результативність й прийняття рішення про продовження або припинення її діяльності.

5. В якості пілотних робіт з обґрунтування доцільності і можливості переходу на інноваційні правоохоронні технології в діяльності системи МВС України та з'ясування концептуальних засад їх реалізації в реформуванні системи МВС України доручити в рамках бюджетного фінансування без додаткових витрат НЦПТ ХНУВС включити у 2007 році до плану науково-дослідних робіт дослідження за окремими додатками.

Використані джерела:

1. Зозуля І.В., Перцов С.Г. Сценарий для министра // *Зеркало недели*. — 02-08.07.2005. — № 25.
2. Зозуля І.В. Визначальні елементи стратегії та прогнозування у реформуванні системи МВС України // *Право і безпека*. — 2006. — Т. 5. — № 4. — С.51-56.
3. Зозуля І.В. Інтереси Українського народу як основа реформування системи МВС України // *Університетські наукові записки*. — 2007. — № 2. — С. 282-285.

О. І. Зозуля

*студент Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна,
Харків, Україна*

ЩОДО КЕРІВНИЦТВА СЕКРЕТАРІАТОМ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Сьогодні Секретаріат Президента України є, напевно, найбільш впливовим і головним допоміжним органом глави держави, оскільки охоплює майже усі сфери забезпечення його діяльності, а тому ефективність виконання Президентом своїх

повноважень безпосередньо залежить і від належної координованої роботи Секретаріату [1, 2]. Наразі в умовах розширення сфери діяльності Секретаріату та рівня його впливу на інші державні органи, вбачаються актуальними питання внутрішньої організації керівництва всередині самого Секретаріату. Тому, метою даної роботи є дослідження деяких особливостей управління й механізму здійснення керівництва Секретаріатом Президента України.

Як на нас, тільки після відповідної реорганізації у 2005 році Адміністрації Президента у Секретаріат, в його роботі відбулась певна, більш-менш прийнятна для органу такого рівня систематизація внутрішньої структури та перебудова принципів організації керівництва Секретаріату з метою їх удосконалення.

Перш за все зазначимо, що загальне керівництво Секретаріатом здійснюється шляхом формування та розподілу управлінських повноважень між Президентом, Головою Секретаріату, його заступниками та керівниками структурних підрозділів. Так, відповідно до першого реорганізаційного Положення про Секретаріат за Указом Президента України від 27.01.2005 р., № 111/2005, саме Президент розумівся ключовою ланкою у процесі організації та здійснення означеного керівництва, оскільки він не тільки призначав Державного секретаря України (хоча на той час більш логічним було би сказати — Державного секретаря Секретаріату Президента України) та інших основних посадовців Секретаріату, але й затверджував «Положення..., граничну чисельність... та кошторис видатків» [3] свого допоміжного органу, навіть й за поданням Держсекретаря (посада якого невдовзі була реорганізована в теперішню посаду Глави Секретаріату Президента). Проте, нажаль, у тодішньому Положенні не позначалася особиста відповідальність Державного секретаря та інших працівників Секретаріату безпосередньо перед Президентом, у якого не було а ні вироблено, а ні напрацьовано належного механізму контролю діяльності своєї канцелярії, якою за задумкою і мав фактично бути Секретаріат.

За таких умов реальним керівником Секретаріату Президента України за логікою все ж таки слід вважати Держсекретаря, повноваження якого в Секретаріаті більш регламентовані, хоча водночас їхня межа остаточно і не визначена. Бо саме він (а не номінально Президент України як глава держави та засновник Секретаріату) де-юре і де-факто здійснює загальне керівництво Секретаріатом, «координує діяльність усіх його структурних підрозділів» [3], у тому числі й консультантів Президента, які є відокремленою складовою Секретаріату. Навіть розподіл обов'язків між заступниками Державного секретаря не визначався цим Положенням, а також знаходився цілком у його компетенції, рівно як і вирішення внутрішніх питань підлеглості, призначення чи внесення пропозицій щодо призначення працівників Секретаріату та їх контролю. Тобто, можна зробити висновок, що взагалі керівник Секретаріату був наділений досить великими владними повноваженнями, цілком достатніми для одноосібного ефективного управління даним органом. Окрім того, слід зазначити, що керівники структурних підрозділів Секретаріату реально не мають завдань організаційного характеру і є лише виконавчими елементами управлінської системи, тому що їх функції полягають зокрема у «належному виконанні доручень Державного секретаря України, його заступників...» [3], а структура та штатний розпис (ми припускаємо, що і функції) також затверджувалися Держсекретарем. Хоча із прийняттям нового Положення про Секретаріат за Указом Президента України від 24.03.2005 р. № 532/2005 керівники служб все ж таки отримали право готувати та вносити на розгляд Голови Секретаріату Президента «пропозиції щодо структури і штатного розпису відповідних структурних підрозділів, призначення на посади та звільнення з посад працівників» [4], тобто з'явилися передумови до збільшення самостійності означених служб.

Також як позитив ми відмічаємо те, що новим Положенням нарешті вводилась персональна відповідальність Голови Секретаріату за виконання покладених на

Секретаріат завдань, а отже у нього з'явилась мотивація до професійного керівництва допоміжним органом Президента України, хоча й досі не був законодавчо затверджений розподіл повноважень всередині Секретаріату.

Вже після ліквідації та повторного створення «нового» Секретаріату Президента України, Указом від 04.11.2005 р. № 1548/2005 було затверджене ще одне Положення про Секретаріат, що більш конкретизувало процес керівництва цього органу. А саме, розширились завдання Глави Секретаріату, що спрямовує його діяльність на ефективне забезпечення здійснення Президентом України конституційних повноважень та «визначає процедуру взаємодії структурних підрозділів Секретаріату при виконанні покладених на них функцій» [5]. На нашу думку, є також важливим, що «Схема розподілу обов'язків між Главою, його Першим заступником та заступниками, закріплення за ними структурних підрозділів» затверджується Президентом України, а не Главою Секретаріату, як це було раніше, оскільки це могло призвести до відокремлення допоміжного органу від Президента та подальшого його самостійного функціонування.

Крім того, тепер керівники структурних підрозділів Секретаріату нарешті отримали змогу затверджувати посадові обов'язки працівників відповідних структур, що, як на нас, збільшило їх відповідальність і набуло ознак прогресивної децентралізації управління. Проте означені служби Секретаріату все ще залишаються жорстко керовані його Главою, який, наприклад, затверджує посадові інструкції керівників цих підрозділів Секретаріату. Також цікавим є те, що відповідно змін до Положення, внесених Указом Президента України від 02.10.2006 р. № 814/2006, Перший заступник Глави «забезпечує скоординовану діяльність заступників Глави Секретаріату» [6], з чого випливає, що, по-перше, існує необхідність посилення контролю за Секретаріатом, а, по-друге, що Глава Секретаріату не справляється з виконанням своїх повноважень, навіть за наявності спеціальної Служби Глави Секретаріату. Взагалі слід відзначити зростання ролі інституту заступників керівника Секретаріату у його діяльності, бо якщо станом на 14.10.2005 р. Глава Секретаріату мав лише двох заступників, з яких один був Першим, то за останніми змінами означеної Схеми розподілу обов'язків від 06.06.2007 р. очільник президентської канцелярії має вже двох Перших та шість звичайних заступників, у чому ми вбачаємо з одного боку більш змістовний та ретельний підхід до організації діяльності Секретаріату, а з іншого — недосконалу практику існування одразу двох Перших заступників та збільшення керуючого апарату всередині Секретаріату Президента України за ситуації, коли ні завдання, ні чисельність Секретаріату суттєво не змінюється.

Таким чином можемо дійти висновків, що сьогодні структура і засоби здійснення керівництва Секретаріатом Президента України не є однозначними через розгалужену систему управлінських елементів із широкими повноваженнями, хоча керівництво Секретаріатом все ще залишається чітко централізованим відносно його Глави. Стосовно Секретаріату Президент України не має ядро виражених контролюючих функцій, що може призвести до неналежного виконання Секретаріатом своїх завдань.

Використані джерела:

1. Зозуля І.В., Зозуля О.І. Нормативно-правові засади діяльності Секретаріату Президента України // *Форум права*. -2006. -№ 2. -С.53-70 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2006-2/06zivspu.pdf>.
2. Зозуля О.І. Завдання та функції Секретаріату Президента України // *Право і безпека*. - 2006. –Т.5. -№ 4. -С.25-30.
3. Указ Президента України «Питання Секретаріату Президента України» від 27.01.2005 р., № 111/2005 // *Офіційний вісник України*. -2005. -№ 7. –Ст.390.

4. Указ Президента України «Питання Секретаріату Президента України» від 24.03.2005 р., № 532/2005.
5. Указ Президента України «Питання Секретаріату Президента України» від 04.11.2005 р., № 1548/2005 // Офіційний вісник України. -2005. -№ 45. –Ст.2833.
6. Указ Президента України «Про внесення змін до деяких указів Президента України щодо Секретаріату Президента України» від 02.10.2006 р., № 814/2006 // Офіційний вісник України. -2006. -№ 40. –Ст.2672.

Н. В. Киселёва

*аспирант Воронежского государственного университета,
Воронеж, Российская Федерация*

ОСОБЕННОСТИ ПОТРЕБЛЕНИЯ ПУБЛИЧНЫХ УСЛУГ В СФЕРЕ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Потребителя публичной (государственной) услуги¹, как и любой другой услуги, интересуют вопросы качества и безопасности оказываемой услуги. Под качеством мы имеем в виду «качество» не в философском смысле как «совокупность свойств», а качество как «надёжность».

В административном законодательстве РФ сделана, на наш взгляд, удачная попытка определения недостатков обслуживания получателей государственной услуги: «длительные очереди, невнимательное или неуважительное отношение к получателям, высокие затраты, которые получатель государственной услуги вынужден нести для получения информации о государственной услуге, некомфортные условия ожидания приема у должностного лица и др.»². Таким образом, хоть качество и не закреплено нормативно, о нем можно составить косвенное представление.

К тому же, так как публичная услуга состоит из совокупности отдельных административных процедур, может сложиться ситуация неоптимального предоставления государственной услуги («избыточные согласования, визирования, избыточные требования по представлению информации, предъявляемые к получателям государственной услуги, необоснованная широта дискреционных полномочий должностных лиц, необоснованно длительные сроки выполнения административных процедур и административных действий и др.»)³. В результате оказанная потребителю публичная услуга может оказаться некачественной.

Важно задаться вопросом: критерии качества оказываемых публичных услуг могут быть определены только административным законодательством или ещё и гражданским, так как «услуга» — изначально гражданско-правовая категория? От решения данного вопроса напрямую зависит уровень гарантированности правовой защиты прав потребителей публичной услуги и как частный случай услуг в сфере природопользования. Но ГК РФ и даже Закон РФ «О защите прав потребителей» не содержат конкретных критериев, применимых для оценки качества услуги.

¹ Мы будем употреблять понятия «государственные услуги» и «публичные услуги» как тождественные, т.к. это оправдано сегодняшним правовым регулированием этой сферы общественных отношений и отсутствием окончательного отделения собственно государственного сектора сервиса.

² См.: Приказ МПР РФ от 23.10.2006. №249 «Об утверждении порядка проведения независимой экспертизы проектов административных регламентов исполнения государственных функций и административных регламентов предоставления государственных услуг и отбора организаций, осуществляющих их независимую экспертизу» // Бюллетень нормативных актов федеральных органов исполнительной власти». № 6. 05.02.2007.

³ Там же.

Не меньшее значение имеет для потребителя услуги её безопасность. Потребитель имеет право на то, чтобы услуга при обычных условиях её использования была безопасна для жизни, здоровья потребителя, окружающей среды, а также не причиняла вред имуществу потребителя. Для контроля безопасности услуг в нашем государстве функционирует немалое число органов: Госстандарт, Госкомсанэпидемнадзор, Министерство природных ресурсов РФ и прочие органы государственного управления. Огромное количество услуг должны быть оказаны в соответствии с государственными стандартами, санитарными нормами и правилами, строительными нормами и правилами и другими документами, разработанными органами государственной власти. Но при такой объёмной правовой регламентации данного вопроса не обошлось без погрешностей. Например, в упоминаемом выше Законе РФ «О защите прав потребителей», законодатель предусмотрел срок годности, а также гарантийный срок только для товара (работы); умалчивает закон и о сроках имущественной ответственности за вред, причинённый вследствие недостатков услуги.

Специальная особенность потребления публичной услуги в сфере природопользования заключается в лицензировании не только самого обслуживания, но и процесса удовлетворения потребителем своих интересов, связанных с природным объектом.

Лицензирование — это одна из форм управления, так как лицензирование оформляется и осуществляется на основе лицензии, выступающей правовым актом, на основе которого возникают административно-правовые отношения, заключающиеся в надзорной деятельности компетентного органа государственной власти за соблюдением правил и условий осуществления разрешённой деятельности. Из предложенного нами определения, очевидно, следует, что «в масштабах гражданского права конструирование института лицензирования теоретически и практически невозможно, поскольку предмет регулирования и его метод явно выходят за рамки указанных принципов (свобода воли, равенство сторон и диспозитивность)»¹.

Причина существования лицензирования заключается не в том чтобы занять органы государственной власти работой и продемонстрировать их силу перед более слабой стороной административных правоотношений: гражданами, предпринимателями и т.д. «Природа лицензирования лежит в недрах государственного управления экономической и социальной сферами жизнедеятельности общества... Лицензирование как система определённым образом урегулированных общественных отношений, если она не нарушается, обеспечивает личную безопасность граждан, общественный порядок и общественную безопасность, поддерживает устойчивость и ритмичность социальных и экономических процессов в рамках правового государства, создаёт условия для производителей и потребителей социальных благ. Кроме того, лицензирование можно охарактеризовать как форму контроля за законностью предполагаемых действий гражданина или организации»².

Дело в том, что субъект-потребитель постоянно контролируется уполномоченным органом. Контроль представляет собой неотъемлемый элемент всякого управления, его функцию, основное направление управленческой деятельности на определенном промежутке времени.

При рассмотрении гражданско-правовой сферы мы не столкнемся с таким феноменом — там поведение потребителя не имеет никакого значения для его контрагента. Для природопользования все иначе, так как извлечение выгоды из объекта окружающей природной среды неминуемо сопряжено с экологическим интересом

¹ См.: О.М. Олейник. Правовые основы лицензирования хозяйственной деятельности // Закон. 1994. №6. С. 16.

² См.: Багаңдов А.Б. Лицензионное право: Учебно-практическое пособие / Под ред. Дмитриева Ю.А. — М.: Изд-во «Эксмо», 2004. С. 68.

государства. В Российской Федерации основы государственного экологического интереса закреплены в части 1 статьи 9 и в статье 58 Конституции РФ.

Таким образом, в сфере природопользования потреблением государственной (публичной) услуги правоотношение между потребителем и государственным органом не завершается, а продолжается, но уже в иной правовой плоскости. Предоставив гражданину или организации в пользование объект природного происхождения, то есть, оказав целый комплекс публичных услуг, уполномоченный орган государственной власти сохраняет заинтересованность в рациональной реализации субъективных прав, возникших у потребителя публичных услуг после их оказания и фактического предоставления природного объекта. Ни в одной другой сфере правового регулирования общественных отношений мы не найдем такого «внимания» со стороны публичной власти к потребителю услуги после того, как услуга оказана и соответствующее правоотношение прекратилось именно как отношение, опосредующее обслуживание государственным органом или иным субъектом всякого заинтересованного лица. Усиливается управленческая составляющая именно тогда, когда речь заходит о контроле со стороны государства над поведением субъекта. Пожалуй, не существует иных областей, в которых изначально свободное (это вытекает из самой сути субъективного права и соотношения его с интересом) поведение лица было бы поставлено в такие рамки, как это сделано в законодательстве об использовании и охране природных ресурсов, где недостаточно не нарушать осуществлением своего субъективного права прав и законных интересов других лиц.

Л. А. Краснобаева

*кандидат юридический наук, доцент,
заведующий кафедрой теории и истории государства и права
Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины,
Гомель, Республика Беларусь*

ПРИНЦИПЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Принципы государственной службы обуславливают функционирование государственных органов, деятельность государственных служащих, устойчивость государственно-правового регулирования государственно-служебных отношений, а также обоснование тенденций развития законодательства о государственной службе. Основное значение принципов государственной службы заключается в том, что они определяют «юридическую судьбу», жизнеспособность, практическую организацию и реальное функционирование государственной службы.

Рассматривая основные принципы государственной службы можно выделить наиболее общие категории: демократизм (полное и постоянное соответствие деятельности служащих интересам граждан, общества, государства) и профессионализм (компетентность работника, наличие у них необходимого образования, стажа; регулярное выполнение функций, решение дел; политическую нейтральность государственной службы, ответственность за неисполнение или ненадлежащее исполнение должностных обязанностей, за качество подготавливаемых и принимаемых решений).

При классификации принципов государственной службы целесообразно, как и при изучении принципов государственного управления, выделять конституционные и организационные принципы. Конституционные принципы обусловлены положениями

Конституции Республики Беларусь, которые конкретизируются в Законе «О государственной службе в Республике Беларусь» (от 14.06.2003 года). Организационные принципы отражают механизм построения и функционирования государственной службы, разделения управленческого труда, обеспечения эффективной административной деятельности в государственных органах.

К конституционным принципам государственной службы относят:

1) *принцип верховенства Конституции над иными нормативными правовыми актами, должностными инструкциями* при исполнении государственными служащими должностных обязанностей и обеспечении их прав. В некоторых законодательных актах этот принцип называется *принципом законности*. Государственный служащий обязан выполнять все свои действия только в пределах компетенции государственного органа, в котором он занимает государственную должность, и в соответствии с законодательством; он вправе осуществлять полномочия в пределах предоставленных ему прав и в соответствии с должностными обязанностями. Он имеет право принимать только конкретные правовые акты управления, обеспечивая при этом в обязательном порядке соответствие управленческих решений требованиям законности, целесообразности и эффективности; правовые акты управления должны соответствовать всем требованиям, предъявляемым к такого рода нормативным правовым документам. Согласно Конституции Республики Беларусь принцип верховенства права сформулирован следующим образом: «Государство, все его органы и должностные лица действуют в пределах Конституции и принятых в соответствии с ней актов законодательства». Принцип законности означает, что организация и деятельность аппарата государственного управления регулируются правовыми нормами и осуществляются в целях реализации предписаний закона при неукоснительном соблюдении прав и свобод граждан, прав и законных интересов всех участников управленческих отношений. В структуру принципа законности входят *принцип верности* государственных служащих государству при осуществлении служебных обязанностей и *принцип доверия* служащим со стороны государства, так и граждан. Граждане должны относиться с пониманием к мерам и решениям, принимаемым государством и служащими

2) *принцип приоритета прав и свобод человека и гражданина*. Права и свободы человека и гражданина являются высшей ценностью (Статья 2 Конституции Республики Беларусь). Деятельность государственных органов в конечном счете должна быть направлена на претворение в жизнь и защиту конституционных прав, свобод и законных интересов граждан.

3) *принцип единства системы государственной власти*. Государственная служба, представляет собой множество государственных должностей учреждаемых в единой системе органов государственной власти. Никакой государственный орган, а, следовательно, никакой вид государственной службы, никакие государственные служащие не могут претендовать на суверенное осуществление государственной власти. Они исполняют лишь соответствующие функции государственных органов законодательной, исполнительной и судебной власти.

4) *принцип разделения законодательной, исполнительной и судебной власти*. Органы законодательной, исполнительной и судебной власти самостоятельны и каждый из них выполняет задачи и функции государственной службы. Соответственно выделяются три основные функции государственной власти (законодательная, исполнительная и судебная), и каждая из них должна самостоятельно исполняться соответствующим органом государственной власти, а, следовательно, соответствующей государственной службой и государственными служащими.

5) *принцип равного доступа граждан к государственной службе в соответствии со способностями и профессиональной подготовкой*. Данный принцип

закреплен в статье 39 Конституции Республики Беларусь: «Граждане Республики Беларусь в соответствии со своими способностями, профессиональной подготовкой имеют право равного доступа к любым должностям в государственных органах». Требования к кандидату на государственную должность обуславливаются характером должностных обязанностей. Правоограничения государственных служащих вытекают из факта осуществления ими властных полномочий по руководству деятельностью людей и специфике конкретных служебных функций, характерных для государственных служащих. Гражданину, претендующему на государственную должность, надо иметь образование и подготовку, соответствующие содержанию и объему полномочий этой должности;

К организационно-правовым принципам государственной службы относят: *принципы обязательности для государственных служащих решений, принятых вышестоящими государственными органами и руководителями* в пределах полномочий и в соответствии с законодательством; *принцип единства основных требований, предъявляемых к государственной службе* (согласно этому принципу единым (т.е. одинаковыми) должны быть все установленные в законодательных актах требования как к государственной службе, так и государственному служащему: к организации государственной службы, поступлению на государственную службу, квалификационные требования к служащим, требования к выполнению ими своих должностных обязанностей, проведению аттестации государственных служащих, применению к ним мер дисциплинарной ответственности, повышению квалификации, конкурсу и т.д.); *принцип профессионализма и компетентности государственных служащих*; *принцип гласности в осуществлении государственной службы*; *принцип ответственности* государственных служащих за подготавливаемые и принимаемые решения, исполнение своих должностных обязанностей закреплен в законодательстве, *принцип стабильности кадров государственных служащих в государственных органах*; *принцип социальной защищенности*.

І. О. Личенко

*викладач кафедри права Львівського інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом, Львів, Україна*

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЩОДО ОХОРОНИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Процес привласнення матеріальних благ та встановлення влади над ними є соціально-економічною основою функціонування будь-якого суспільства. Зважаючи, що охорона права власності залишається одним з пріоритетів держави на всіх етапах цивілізаційного розвитку, глибоке розуміння її можливе лише шляхом розкриття ролі держави як суб'єкта охорони права власності.

Дослідженню охорони права власності присвятили ряд публікацій вчені радянської доби Резвих В.Д., Зарубицька Т.К. та ін., та незначне коло вчених незалежної України — Остапенко О.І., Нікітенко О.І., Галунько В.В. та ін. Проте історична трансформація відносин власності, враховуючи реалії становлення економіки України, необхідність розробки теоретичних засад функціонування ефективного правового механізму охорони права власності, вимагає глибшого дослідження запропонованої теми.

Держава є продуктом людської цивілізації. Люди, об'єднані в суспільство, створюють державу як складний та універсальний інструмент регулювання відносин між

окремими людьми, суспільством та окремими суспільними групами. Вона являє собою стержень існуючої суспільної системи, концентрує владу, санкціонує існування всіх інших недержавних інститутів. Держава формує принципи та організує форми суспільного життя, створюючи основу інституціональної ієрархії [1, 422].

Рівень цивілізованості будь-якої держави визначається не тільки рівнем суспільного та економічного розвитку, а й рівнем організації і діяльності державної влади, що забезпечує керуваність та охорону всіх сфер життєдіяльності суспільства.

У кожній державі центральним правовим інститутом є інститут власності.

Регулюючи відносини власності за допомогою норм різних галузей права (адміністративного, цивільного, кримінального, трудового і ін.), держава визначає приналежність матеріальних благ, регламентує порядок і способи виникнення права власності, формує зміст права власності, встановлює засоби охорони права власності [2, 40].

Функції держави в сфері охорони права власності реалізуються шляхом створення відповідної системи загальнообов'язкових правил поведінки та забезпечення їх функціонування. Тобто держава створює правові норми, що визначають заходи, скеровані на недопущення порушення права власності та правові норми, що регламентують порядок притягнення до відповідальності за порушення права власності.

Першим рокам незалежності України було притаманною непослідовність ринкових перетворень, провал швидкої приватизації та втрати адміністративно-планових важелів впливу на економіку.

Якщо в умовах тоталітарного режиму процес охорони власності знаходився під контролем адміністрації підприємств та міліції, то в тих кризових умовах він все більше почав ставати стихійним.

Новим кроком утвердження Української держави як суб'єкта охорони права власності стало прийняття 28 червня 1996 року Конституції України.

На основі Конституції були розроблені та прийняті основні закони, які позитивно вплинули на процес охорони права власності. Це Кримінальний Кодекс України, Митний кодекс України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України та багато інших.

Охорона права власності стала однією із важливих функцій української держави. Ця функція реалізується завдяки тому, що Україна законодавчо забезпечує громадянам, організаціям та іншим власникам рівні умови захисту права власності, що виявляється:

- у захисті відносин в системі державної, комунальної і приватної форм власності;

- у правомірності володіння майном та витребування його з чужого незаконного володіння за допомогою судових органів;

- у захисті права власності на землю і в захисті прав її власника, якщо ця земельна ділянка вилучається, а на ній розташовано належне цьому власнику майно;

- у охороні власності від псування, знищення та інших способів її втрати;

- у забезпеченні раціонального в інтересах держави та її громадян виристання власності;

- у охороні власності від протиправних посягань [3, 23].

Українська держава, здійснюючи правове регулювання суспільних відносин у сфері власності, приділяє недостатню увагу адміністративно-правовим регуляторам.

Першочерговим завданням української держави в рамках адміністративної реформи є раціональний розподіл повноважень в сфері охорони права власності між органами держави та органами місцевого самоврядування.

Охорона права власності значно залежить від оптимальної класифікації правопорушень, що посягають на право власності, формування та закріплення в КпАП

раціонально продуманої системи протиправних діянь, що тягнуть за собою адміністративну відповідальність.

У відповідності зі змінами ринкової економіки, новими підходами до визначення правового режиму різних об'єктів природокористування потрібно значно розширити перелік складів адміністративних проступків в сфері використання природних ресурсів, удосконалити законодавство в сфері адміністративної відповідальності юридичних осіб та ін.

Станом на 2007 рік Україна зайняла 58 місце (набрала 3,4 бала) у рейтингу гарантій захисту прав власності, опублікованому міжнародною асоціацією Property Rights Alliance (Альянс за права власності), до складу якої входять декілька десятків дослідницьких структур з багатьох країн світу.

Зважаючи на сказане, слід зазначити, що на сьогоднішній день на нашу державу покладається важливий обов'язок щодо створення дієвого правового механізму охорони права власності, якісного реформування законодавства в цій сфері.

Використані джерела:

1. *Экономическая теория* / Под ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича: Учебник для вузов. 3-е издание. — СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. «Питер Ком», 1999. — 544 с.
2. *Административные правонарушения, посягающие на социалистическую собственность, и борьба с ними: Сборник научных трудов.* - Горький: Горьковская высшая школа МВД СССР. 1983. — 191 с.
3. Остапенко О.І, Остапенко Л.О., *Адміністративно-правове забезпечення захисту права власності в Україні: Навчальний посібник.* — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2007. — 149 с.
4. *Конституція України.* — К. ; Юрінком, 1996.
5. Галунько В.В. *Адміністративно-правова охорона суб'єктів права власності в Україні: Монографія.* — Херсон: ВАТ ХМД, 2006.- 356с.
6. Галунько В.В. *Правова охорона власності // Персонал — 2006.-№ 11*
7. Гладун З.С. *Адміністративне право України: Навч. Посібник.* — Тернопіль: Карт-бланш, 2004.- 579 с.
8. *Право власності в Україні: Навч. Посіб./ О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, О.А. Підпригора та ін.; За заг. Ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової.* — К., Юрінком Інтер, 2000. — 816 с.
9. Резвых В.Д. *Административно-правовая охрана социалистической собственности.* — М., «Юрид. лит.» 1975. — 168 с.

І. М. Мельник

здобувач Національного аграрного університету,
Київ, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Поняття адміністративної юстиції різними правниками, науковцями, фахівцями визначається по-різному: і як окрема гілка правосуддя, і як особливий порядок вирішення судами адміністративно-правових спорів.

Під адміністративною юстицією, як правило, розуміють особливий вид правосуддя, метою якого є здійснення розгляду скарг громадян, їхніх об'єднань, інших фізичних і юридичних осіб на незаконні дії чи бездіяльність органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування (адміністративних органів), їх посадових і службових осіб, які завдають позивачам матеріальних чи (та) моральних збитків” [1].

Питання щодо запровадження адміністративної юстиції не є новим для права нашої держави.

За законодавством радянських часів пріоритет у публічно-правових відносинах належав державі. Людині відводилось місце об'єкта, яким управляють, на якого з боку державних органів направлений управлінсько-розпорядчий вплив і адміністративний примус [2].

Адміністративна юстиція зародилася ще за часів європейських буржуазних революцій. У французькому, а потім і німецькому праві було запроваджено адміністративне судочинство для наближення влади до народу.

Система органів адміністративної юстиції, що формувалися в Російській імперії, складовою частиною якої була Україна, у другій половині XIX — в перші десятиліття XX століть мала два рівні: центральний (Сенат) і губернський (“присутствія”). Органів адміністративної юстиції на повітово-волосному рівні, безпосередньо зв'язаних з населенням, не було. Така побудова адміністративної юстиції сприяла розумінню необхідності проведення всеосяжної реформи державного управління в імперії і створення системи органів адміністративної юстиції, що була б максимально наближеною до народу і краще пристосована до національних особливостей територій, які в неї входили [3].

Після революції 1905 року активно почали обговорюватися пропозиції щодо формування адміністративної юстиції. У 1907 році, у межах запровадженої П.О. Столипіним адміністративної реформи, також передбачалося створення адміністративних суддів.

Нарешті 30 травня 1917 року Тимчасовим урядом Росії був прийнятий Закон про суди з адміністративних справ, а в Україні у період Гетьманату за Генеральним судом було закріплено вирішення адміністративних справ.

Конституція УНР 1918 р. передбачала, що судова влада здійснюється виключно судами у межах цивільного, кримінального та адміністративного законодавства.

У 1923 р. Інститут радянського права в Україні розробив проект Положення про Верховний адміністративний суд і про обласні та губернські адміністративні суди республіки.

1927 р. ознаменувався прийняттям Адміністративного кодексу УСРР, який хоча й не передбачав створення системи адміністративних судів, проте встановлював детальний порядок оскарження дій чи рішень органів влади.

Засоби державного захисту та органи державної влади почали з'являтися у радянському праві вже в 60-х роках XX століття: прийняті ЦПК УРСР — 1963 р. глав 29-31, які регулювали адміністративно-правові відносини.

Конституції СРСР 1977 р. і Конституція УРСР 1978 р. закріпили за громадянами право на оскарження до суду дій службових осіб, державних і громадських органів.

У листопаді 1987 р., був прийнятий Закон УРСР „Про порядок оскарження до суду неправомірних дій службових осіб, що порушують права громадян”, а в квітні 1988 р. ЦПК УРСР був доповнений главою 31-а, які в сукупності з іншими спеціалізованими нормативними актами і визначають теперішній зародковий стан адміністративної юстиції.

Ідея запровадження української адміністративної юстиції почала набувати реальних обрисів і закріплення у державних документах після оголошення незалежності України.

Концепцією судово-правової реформи в Україні, затвердженою постановою ВР України від 28.04.1992 р. №2296-ХІІ, передбачалося виведення адміністративних судів в окрему судову систему. Концепція адміністративної реформи (1998 р.) визначила роль адміністративної юстиції як форму судового контролю за діяльністю органів державної виконавчої влади.

Оскільки поява спеціального судочинства об'єктивно зумовила необхідність створення належного процесуального законодавства, 16.07.2005 р. Верховна Рада України ухвалила Кодекс адміністративного судочинства України, який набув чинності 1.09.2005 р.

Проведений історичний аналіз дає підстави, на нашу думку, класифікувати становлення спеціального судочинства на такі етапи:

1-й етап: зародження адміністративної юстиції періоду Російської імперії другої половини XIX — перших десятиліть XX століть;

2-й етап: 1905-1921рр. — формування адміністративної юстиції в період УНР та національно-демократичних революцій;

3-й етап: 1921-1991рр. — адміністративне судочинство УСРР;

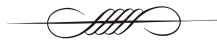
4-й етап: 1991- 2005рр. — розвиток адміністративної юстиції незалежної України.

Використані джерела:

1. С. Козлов. Амін'юстиція як приклад демократичного судочинства. *Юридична газета*, №20, 2005р.

2. В. Авер'янов. Пріоритет публічно-сервісних відносин. *Юридична практика*, №18, 02.05.2006 р.

3. Шостенко О.І. Адміністративна юстиція України в складі Російської імперії // *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. — 2002. — № 3. — С.109-115.

М. О. Король

*викладач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права
Національної академії державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна*

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ В ПИТАННІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

Розглядаючи питання взаємодії органів охорони державного кордону України з іншими елементами державного механізму то слід зазначити, що вона організовується, насамперед, у відповідності з основними завданнями, функціями, правами та обов'язками, які виконуються відповідно до Закону України «Про Державну прикордонну службу України». Головними з них є забезпечення недоторканості державного кордону та охорони суверенних прав України в її вільній (морській) економічній зоні.

Одним із важливих елементів організації охорони державного кордону є чітка взаємодія різнорідних сил та засобів, і безперервне її підтримання в процесі оперативно-службової діяльності підрозділів кордону.

Розглядаючи енциклопедичне значення терміну взаємодія то це - співдія, співдіяння; взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь.

Військова енциклопедія, виходячи із специфічних особливостей діяльності військ, визначає взаємодію (військову), як узгодження по завданням (об'єктам), напрямкам, районам і часу дій підрозділів, частин, з'єднань і об'єднань різних видів Збройних Сил, родів військ, сил флоту і спеціальних військ в інтересах досягнення мети в бою і операції..

В наш час взаємодія має не стільки військовий, скільки організаційно-управлінський, політичний і економічний аспекти. Взаємодія під час охорони державного кордону виходить за рамки загальновійськової дисципліни, вона є ширшим, об'ємнішим поняттям. Виходячи з цього зміст визначення взаємодії під час охорони державного кордону по відношенню до визначення взаємодії сил та засобів в бою і операції не відповідає внутрішній сутності охорони кордону в цілому.

Досліджуючи питання з якими елементами державного механізму підтримується взаємодія то ними можуть бути: з'єднання, частини і підрозділи Збройних Сил України; частини і підрозділи ППО; органи Служби безпеки України; митні органи; органи Міністерства внутрішніх справ України; частини і підрозділи внутрішніх військ; адміністрації місцевих та інших установ і організацій, які приймають участь в пропуску через державний кордон громадян, транспортних засобів, вантажів та іншого майна; відомча охорона морських (річкових) портів, прикордонних, залізничних і автобусних станцій, міжнародних аеропортів; громадські формування; адміністративно-господарські, державні та інші органи, які надають допомогу Державній прикордонній службі в охороні кордону; частини і підрозділи прикордонної охорони суміжних держав при наявності відповідних договорів і угод.

Взаємодія з частинами (з'єднаннями) Міністерства оборони України, органами Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, митними органами організується в мирний час, умовах загострення обстановки та в воєнний час. В кожній із перерахованих умов взаємодія здійснюється в різних видах дій військ при повсякденній охороні кордону при проведенні прикордонного пошуку.

Розглядаючи питання організації взаємодії, неможливо не сказати про форми підтримання взаємодії, а саме:

- спільна (в межах компетенції) діяльність органів охорони державного кордону і взаємодіючих сил та засобів по розробці документів, які регламентують охорону державного кордону і питання взаємодії;
- спільне планування, видання наказів і здійснення військових дій, оперативних і режимних заходів;
- обмін інформацією з питань обстановки на державному кордоні;
- спільне проведення оперативних нарад, службових заходів і контроль за виконанням рішень керівних органів.

В процесі охорони кордону в зв'язку зі змінами обстановки, виникненні нових напрямків вірогідного руху порушників кордону взаємодія повинна уточнюватися і деталізуватися по завданням, часу і способам дій. Виходячи з цього, в процесі охорони державного кордону всі взаємодіючі суб'єкти повинні бути готові до відновлення порушеної взаємодії.

Під відновленням порушеної взаємодії розуміється комплекс організаційних, спеціальних, матеріально-технічних заходів, які проводяться по усуненню причин, які утрудняють, або повністю виключають їх спільні дії узгоджені по цілям, місцю, часу і способам.

Основними причинами порушення взаємодії можуть бути: різка зміна обстановки на державному кордоні, необхідність в прийнятті нового рішення, або уточнення діючого; зміна завдань; стихійні лиха, які привели до змін в побудові охорони державного кордону; слабка підготовленість офіцерів управлінської ланки, відсутність ініціативи; незнання особовим складом порядок дій в різних умовах обстановки; слабка організація матеріально-технічного забезпечення підрозділів. Перераховані причини суттєво впливають як на стійкість взаємодії, так і на той об'єм заходів, який необхідно провести по її відновленню.

Важливе значення має розмежування на практиці понять "взаємодія" та "координація", оскільки така поняттєво-термінологічна неузгодженість призводить до:

1) занадто загального формулювання функціональних прав та обов'язків суб'єктів взаємодії; 2) обмеження чи перебільшення владних повноважень певного органу, підрозділу; 3) дублювання функцій цих органів.

Можна констатувати, що на даний момент стан нормативно-правового забезпечення взаємодії органів охорони державного кордону України з іншими елементами державного механізму не повною мірою відповідає вимогам сьогодення. Це пов'язане передусім із застарілістю загальних правових норм у цій галузі і, як наслідок, невідповідністю їм інших підзаконних актів, процедура внесення змін до яких є більш простою.

Підвищити рівень взаємодії можна двома чіткіше визначивши статус і повноважень органів охорони державного кордону України у законодавстві та за допомогою нормативно-правового закріплення системи взаємної відповідальності і взаємoinформування між названими елементами.

Таким чином, на сучасному стану теорії і практики охорони, і захисту кордону може відповідати наступне визначення взаємодії: «Взаємодія під час охорони кордону - це узгоджені по завданням, напрямкам і часу дії всіх сил та засобів, які приймають безпосередню участь в цьому процесі, так і тих, які надають допомогу Державній прикордонній службі України з метою надійної охорони і захисту державного кордону України».

Виходячи із вище викладеного слідуює зробити висновок, що взаємодія під час охорони кордону - це складний, динамічний процес, в якому приймають участь велика кількість різноманітних взаємодіючих об'єктів.

Л. Е. Можаява

*ассистент кафедры теории и истории государства и права
Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины,
Гомель, Республика Беларусь*

ЗАЧЕТ И ВОЗВРАТ ИЗЛИШНЕ УПЛАЧЕННЫХ НАЛОГОВ, СБОРОВ И ПЕНИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Налогоплательщики могут допускать различные ошибки в процессе исполнения налогового обязательства, что может приводить к переплате налога. В данном случае отчуждение денежных средств налогоплательщиками происходит добровольно. Налоговый кодекс Республики Беларусь (далее — НК) устанавливает условия и последствия зачета и возврата излишне уплаченных налоговых платежей (ст. 60 НК).

Излишне уплаченная сумма налога, сбора (пошлины), пени подлежит зачету в счет предстоящих платежей плательщика (иного обязанного лица) либо возврату в случаях, предусмотренных законодательством.

Зачет или возврат указанной суммы производится без начисления процентов на эту сумму. Зачет или возврат излишне удержанных налоговыми агентами сумм подоходного налога с физических лиц в случаях и порядке, установленных налоговым законодательством, наряду с налоговыми органами вправе производить и налоговые агенты.

При этом налоговый орган обязан сообщить плательщику (иному обязанному лицу) о каждом ставшем ему известном факте излишней уплаты не позднее десяти рабочих дней со дня обнаружения каждого такого факта.

Зачет излишне уплаченной суммы налога, сбора (пошлины), пени в счет предстоящих платежей осуществляется налоговым органом самостоятельно (при наличии задолженности плательщика перед бюджетом) в течение пяти рабочих дней со дня выявления факта наличия у плательщика (иного обязанного лица) неисполненного налогового обязательства или неуплаченных пеней либо на основании письменного заявления плательщика (иного обязанного лица).

Заявление о проведении зачета излишне уплаченной суммы налога, сбора (пошлины) пени подается в произвольной форме в налоговый орган по месту постановки на учет плательщика. Излишне уплаченная сумма налога, сбора (пошлины), пени по письменному заявлению плательщика (иного обязанного лица) может быть направлена как в счет предстоящих платежей по этому налогу, сбору (пошлине), так и на исполнение налоговых обязательств по другим налогам, сборам (пошлинам), а также на уплату пеней.

Налоговый орган не вправе отказать плательщику в зачете излишне уплаченных денежных средств в счет предстоящих платежей либо задолженностей перед бюджетом независимо от того, в какой бюджет (республиканский либо местные) произведена уплата.

Заявление о зачете излишне уплаченной суммы налога, сбора (пошлины), пени может быть подано плательщиком (иным обязанным лицом) не позднее трех лет со дня уплаты указанной суммы.

Решение о зачете принимается не позднее пяти рабочих дней со дня подачи плательщиком (иным обязанным лицом) заявления о зачете излишне уплаченной суммы налога, сбора (пошлины), пени, за исключением случая, когда такое заявление явилось основанием для проведения внеплановой налоговой проверки.

Налоговый орган обязан сообщить плательщику (иному обязанному лицу) о произведенном зачете излишне уплаченной суммы налога, сбора (пошлины), пени в счет предстоящих платежей, исполнения налогового обязательства по уплате других налогов, сборов (пошлин), пеней не позднее десяти дней со дня проведения такого зачета. Как правило, указанное сообщение передается руководителю организации, физическому лицу, их представителям лично под расписку или иным способом, подтверждающим факт и дату его получения.

Излишне уплаченная сумма налога, сбора (пошлины), пени подлежит возврату плательщику (иному обязанному лицу) только по его письменному заявлению в случае отсутствия у плательщика (иного обязанного лица) неисполненного налогового обязательства, неуплаченных пеней. Возврат излишне уплаченных денежных средств без заявления плательщика не производится.

Необходимо отметить, что заявление о возврате излишне уплаченной суммы налога, сбора (пошлины), пени может быть подано плательщиком (иным обязанным лицом) не позднее трех лет со дня уплаты указанной суммы. Ранее этот срок ограничивался одним годом.

Возврат излишне уплаченной суммы налога, сбора (пошлины), пени производится налоговым органом в течение одного месяца со дня подачи плательщиком (иным обязанным лицом) заявления о возврате.

При нарушении указанного срока сумма излишне уплаченного налога, сбора (пошлины), пени возвращается плательщику (иному обязанному лицу) с начисленными на нее процентами за каждый день нарушения срока возврата по ставке, равной 1/360 ставки рефинансирования Национального банка Республики Беларусь, действовавшей в день направления платежного поручения банку на возврат плательщику (иному обязанному лицу) этой суммы.

Проценты на указанную сумму начисляются со дня следующего за днем истечения срока возврата излишне уплаченной суммы, налога, сбора (пошлины), пени,

по день направления платежного поручения банку на возврат плательщику (иному обязанному лицу) этой суммы.

В случае подачи заявления о возврате излишне уплаченных сумм сборов (пошлин), по которым в налоговых органах не ведутся лицевые счета, к заявлению в обязательном порядке прилагаются подлинные платежные документы и заключение соответствующего органа с обоснованием причины полного либо частичного возврата платежа.

Зачет или возврат излишне уплаченной суммы налога, сбора (пошлины), пени производятся в той валюте, в которой НК предусмотрена уплата этих налога, сбора (пошлины), пени, а начисленных процентов — в белорусских рублях. Например, согласно Закону «О дорожных фондах Республики Беларусь» уплата сбора за проезд автомобильных транспортных средств иностранных государств по автомобильным дорогам общего пользования Республики Беларусь производится в свободно конвертируемой валюте или российских рублях.

Таким образом, применяемый в налоговом праве зачет необходимо отличать от зачета, установленного в гражданском законодательстве. Первый возникает из налоговых правоотношений, основанных на властном подчинении одной стороны — другой. В гражданских правоотношениях стороны равны между собой. В налоговом праве — это способ исполнения налогового обязательства, в результате чего налоговое обязательство прекращается, в гражданском праве — это способ прекращения встречных однородных требований.

По общему правилу зачет или возврат осуществляется налоговым органом по месту постановки на учет плательщика (иного обязанного лица). Зачет или возврат налогов, сборов (пошлин), пени производится без начисления на переплаченные суммы процентов.

А. О. Монаєнко

*кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут фінансового права Академії правових наук України,
Ірпінь, Україна*

ФІНАНСУВАННЯ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВИ НА НАУКУ

Держава, як відомо, бере на себе регулюючі економічні функції у випадках, коли ринковий механізм недосконалий або взагалі відсутній. Сфера наукових досліджень та дослідно-конструкторських розробок і є тим об'єктом, регулювання якого за допомогою ринкових механізмів недостатнє, а в деяких випадках (фундаментальні дослідження) — взагалі відсутнє з огляду на довготривалий характер очікування, невизначеність результатів і необхідність високих витрат на проведення робіт. Особливою рисою сучасного етапу НДДКР є підвищення його впливу на соціальні процеси. І тому в розвинутих країнах відбувся перехід від приватно-підприємницької моделі фінансового забезпечення науки, де увесь цикл здійснювався силами компанії, до змішаної, ринково-державної, де значна частка адміністративної та кримінальної відповідальності покладена на уряд. Свого часу, у 30-50-х роках, в СРСР основна маса коштів надходила до наукових установ з Державного бюджету. У 80-х роках вже більше 50 відсотків коштів на виконання прикладних розробок стало надходити від виробничих підприємств на госпрозрахункових, договірних основах [2; 55]. На сьогодні це джерело пересихає на очах. Досі Державний бюджет залишається основним

для фінансування державних науково-технічних програм, що в сучасних умовах його дефіцитності не гарантує повного фінансового забезпечення запрограмованих завдань.

Обсяги державного фінансування науки відрізняються від майже 0% у Люксембурзі до 62 % у Португалії. Але тенденція така: чим слабша економіка і внутрішній попит на результати досліджень, тим вища частка державних коштів у фінансуванні НДДКР.

Необхідність здійснення державою витрат на науку можна було б пояснити тим фактом, що згідно з розрахунками американських економістів більше половини приросту доходу на душу населення за останні 15 років зумовлено саме технічним прогресом при рентабельності капіталовкладень у наукові дослідження і розробки 28 відсотків [1; 41].

Ефективність дослідницьких витрат — головний фінансовий вираз науково-технічної політики держави. Уся сукупність цілей, що ставить перед собою держава у своїй науково-технічній політиці, зводиться до двох її аспектів: розвиток наукових ресурсів країни та найбільш ефективне використання наявних науково-технічних ресурсів.

Питому вагу загальних витрат країни на науку у валовому внутрішньому продукті, що є одним з критеріїв, за яким визначається стан НДДКР, називають рівнем дослідницьких витрат. Для підтримки НДДКР у мінімально потрібному стані та для їх розвитку будь-яка держава вимушена спрямовувати визначений об'єм витрат. Він, цей обсяг витрат, обумовлений двома групами факторів: прагненням якомога більшого здійснення потрібних досліджень та фінансовими можливостями їх проведення. Компроміс першого з другим дає емпіричний рівень національних наукових витрат. Оскільки бажання проводити дослідження у всіх країн широке та необмежене, а можливості їх фінансування обмежені у різному ступені, то стрілка емпіричного рівня рухається і у кінцевому результаті скеровується фінансовими можливостями відповідної держави.

Але, окрім цього, не можна забувати, що якщо, з одного боку, абсолютне скорочення витрат на науку беззаперечно свідчить про зростання кризи економіки, її нездатність забезпечити планомірний розвиток виробництва, то, з іншого боку, призупинення темпів росту витрат на наукові дослідження і розробки може бути викликане загальними закономірностями самого науково-технічного розвитку. Його особливістю є необхідність виділення великих ресурсів на розвиток наукових знань та їх доведення до стадії практичного використання, а нововведення починають давати економічний ефект лише на стадії їх комерційного використання (розповсюдження). З цієї точки зору, витрати на НДДКР — це витрати, які не можуть безмежно зростати однаковими темпами.

Можна констатувати, що в країнах колишнього СРСР був створений значний науково-технічний потенціал. Тож склалась парадоксальна ситуація, коли великий науково-технічний потенціал виявився непотрібним для економіки перехідного періоду. Якщо Україну не влаштовує перехід до «латиноамериканської моделі» розвитку, коли науковий потенціал виявиться «зайвим вантажем» для деградуючої економіки, вона повинна намагатися збільшити обсяги підтримки науково-технічного сектора.

Але ж недостатнє фінансування НДДКР робить недоцільним збереження кадрового складу та існуючих потужностей науково-технічної бази, оскільки виділених коштів не вистачає навіть на проведення консерваційних робіт і на заробітну плату науковому та допоміжному персоналові.

Досягнення країною рівня дослідницьких витрат близько 1,5–3,2% національного доходу є тим квантом мінімумом, який забезпечує як проведення «політики для науки», так і створення «науки для політики».

Стратегія становлення нової України як цивілізованої держави і наявність у її розпорядженні науково-технічного потенціалу не тільки дозволяють розраховувати на третю категорію, але й диктують такий вибір. Хоч, відповідно до рекомендацій Економічної Ради ООН, нас у світі визнають як:

- країну з дешевою робочою силою;
- країну з кваліфікованою робочою силою;
- аграрну країну;
- країну, в якій переважає шкідливе виробництво.

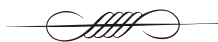
А тому витрати на науку, на їх думку, не повинні перевищувати 0,5 відсотка ВВП.

Але даний процент для такої держави, як Україна явно недостатній. Нашій країні пощастило — після проголошення незалежності та суверенітету вона одержала в спадок значний науковий потенціал, на створення якого пішло не одне десятиріччя. Звичайно, структура цих наукових установ не може задовільняти, оскільки, через втрату зв'язків, на які були спрямовані зусилля більшості з них, наукові установи опинилися у становищі безвиході та непотрібності. Проте країні потрібні у наукові установи інших типів, що залишились за кордоном, необхідність у роботах яких цілком очевидна. Мова не йде про збереження колишньої системи наукових установ і фінансування їх у тому стані, у якому вони були отримані, а, із врахуванням необхідних змін, підпорядкування наукової діяльності нарізним проблемам державності та підтримування її за допомогою «віщого проценту» на достойному рівні «магістра», який заслужено має отримати наша наука.

Від масштабів фінансування НДДКР у вирішальній мірі залежать можливості нарощування науково-технічного потенціалу, створення як сьогоденної, так і майбутньої бази усього національного наукового, а у кінцевому результаті економічного розвитку тієї чи іншої країни.

Використані джерела:

1. Барановський О. Гроші для попелюшки // Вісник АНУ. — 1993. — №1. — С. 41.
2. Государственно-монополярная политика в сфере науки и техники.- Москва: Наука, 1989. — с. 189.

В. Г. Музика

*аспірант Національного університету державної податкової служби України,
Ірпінь, Україна*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИБОРУ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ В ПОДАТКОВОМУ ПРАВІ

Юридичні факти відіграють важливу роль не лише в механізмі правового регулювання, а й в теорії та на практиці. В податковому праві належний та точний вибір юридичних фактів є свого роду гарантією належного регулювання податкових правовідносин. Слушно з цього приводу зазначає Д.А. Каримов, вказуючи, що правове регулювання суспільних відносин виявляється тим ефективніше, чим точніше воно відображає реальні політичні, економічні та духовні умови, процеси і потреби розвитку суспільства.[1, 13] Автор повністю підтримує зазначену позицію вченого та вважає за доцільне зазначити про те, що належне визначення обставин соціальної дійсності, які мають значення для розвитку податкових правовідносин впливає в цілому і на формування стабільного, чіткого, системного та неконфліктного податкового

законодавства. Належна нормативна база в сфері оподаткування забезпечить справедливе вирішення податкових спорів між суб'єктами податкових правовідносин та сприятиме реалізації контролюючими органами фіскальної функції щодо наповнення бюджетів відповідних рівнів в правовому полі. І лише стабільні податкові закони, а не поправки та різного роду роз'яснення податкових органів зможуть справедливо та в повній мірі врегулювати податкові правовідносини. Для реалізації зазначеного завдання необхідно щоб компетентні органи належним чином серед всієї кількості соціально важливих та другорядних обставин могли вибрати саме ті обставини, які повинні стати юридичними фактами в податковому праві. Проте, як свідчить практика, на сьогоднішній день, податкове законодавство знаходиться ще на стадії установаження та розвитку, а це є свого роду свідченням того, що процес вибору соціальних обставин, що мають значення для розвитку податкових правовідносин ще не здійснюється на високому професійному рівні та з урахуванням існуючих наукових пропозицій.

Однак на думку російського вченого В.С. Синюкова, важливе значення в механізмі правового регулювання має не лише вибір (встановлення) тих соціальних обставин, елементи яких потребують статусу юридичних фактів, а й дослідження механізму “поведінки” факту в рамках методу правового регулювання, взаємодія з фактом структурних частин останнього. [2, 17] Таке твердження заслуговує на увагу, оскільки при виборі соціальних обставин, як юридичних фактів податкового права, необхідно здійснювати дослідження того, яким чином їх визначення в правовій нормі буде впливати на розвиток податкових правовідносин.

Між тим, визначаючи соціальні обставини як юридичні факти в нормах права, законодавець повинен “побачити” юридичні факти, виділити їх з маси важливих та другорядних обставин соціальної дійсності та вірно відобразити їх в нормах чинного законодавства. Неточне виділення юридичних фактів, невірна їх правова оцінка призводять до того, що одним обставинам не надається належного значення, а інші, навпаки, набувають невластивих їм якостей. [3, 30]

У зв'язку з тим, що податкові правовідносини характеризуються методом владних приписів, де податкові органи наділені владними повноваженнями по відношенню до платників податків, вибір юридичних фактів в податковому праві повинен здійснюватися на високому професійному рівні компетентними органами та таким чином, щоб суб'єкти податкових правовідносин та інші органи не мали змоги здійснювати самостійне трактування тих чи інших юридичних фактів на свою користь. Забезпечення реалізації зазначеного, на думку автора, можливе шляхом обмеження повноважень контролюючих органів щодо фіксації та трактування юридичних фактів на власний розсуд, а здійснення їх встановлення та фіксацію виключно в нормативно-правових актах, які регулюють сферу оподаткування.

Так, наприклад, на сьогоднішній день вибір юридичних фактів є актуальним в багатьох сферах оподаткування. Однією з них є сфера оподаткування грального бізнесу, яка на сьогоднішній день є нерегульованою на законодавчому рівні. Тобто існує велика кількість обставин соціальної дійсності, які не визначені в податковому законодавстві, хоча мають бути визначені та відібрані як юридичні факти, що мають важливе значення для розвитку податкових правовідносин. Особливо це стосується вчинення платниками податків юридичних дій, спрямованих на отримання торгового патенту на здійснення операцій з надання послуг у сфері грального бізнесу у відповідності до вимог Закону України “Про патентування деяких видів підприємницької діяльності” (далі по тексту — Закон) від 23.03.96р. №98/96-ВР (із змінами та доповненнями). [4, 10] Зазначеним Законом, а саме ч.4 ст. 5 закріплено, що торговий патент на здійснення операцій з надання послуг у сфері грального бізнесу має бути виданий на кожне окреме гральне місце (гральний автомат, гральний стіл). При цьому законодавець не визначає, що слід розуміти під окремим гральним місцем за

яким законодавець передбачає необхідність придбання торгового патенту. У зв'язку з зазначеним, суб'єкти податкових правовідносин та органи судової влади по різному трактують зазначені поняття.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що приведена ситуація не є одиничною, таких ситуацій в зазначеній та іншій сфері оподаткування існує велика кількість. І причиною цього, на думку автора, є те, що на сьогоднішній день відбувається інтенсивний розвиток різних сфер господарювання, а це в свою чергу потребує детального аналізу та вибору обставин соціальної дійсності, які мають важливе значення в механізмі правового регулювання компетентними органами. Неналежна реалізація законодавчим органом свого завдання щодо вибору таких обставин призводить до податкових спорів та як наслідок — значних ненадходжень до бюджетів. А бо ж навпаки до обтяжливих, в фінансовому плані, наслідків для платника податку та значних витрат часу для доведення своєї позиції та захисту своїх прав та законних інтересів в судовому порядку.

Досліджуючи податкове законодавство та враховуючи судову практику, автор приходить до висновку, що соціальних ситуацій чітко визначених в податковій нормі трапляється значно рідше, а ніж ситуацій, які неналежним чином вибрані та зафіксовані в нормі права. Контролюючі органи, які наділені повноваженнями щодо надання роз'яснень положень чинного податкового законодавства України платникам, які для них є не зрозумілими, здійснюють вирішення проблеми неналежного вибору та фіксації обставин соціальної дійсності в податковій нормі, шляхом надання різного роду роз'яснень з питань оподаткування. Проте як свідчить практика та на що вже неодноразово звертав увагу автор, такі роз'яснення не можуть встановлювати юридичні факти, з якими у платника податків виникають права та обов'язки. До того ж вони досить часто по різному роз'яснюють одне і те ж проблемне питання, що в свою чергу є наслідком прийняття судом рішення на користь платника податків на підставі п.п. 4.4.1 п.4.4 ст.4 (конфлікт інтересів) Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000р. № 2181-III (із змінами та доповненнями). [5, 17]

У зв'язку з зазначеним та з метою уникнення проблем в правовому регулюванні податкових правовідносин, необхідно щоб всі юридичні факти в податковому праві відповідали об'єктивній соціальній дійсності та були відібраними компетентними органами з врахуванням особливостей податкових правовідносин. Слушно з цього приводу зазначає Д.А. Каримов про те, що «правова можливість реальна в тому випадку, якщо вона відповідає соціальній дійсності, неврахування фактора дійсності, нехтування його розвитком, нерозуміння взаємозв'язків і відносин правового життя перетворюють правову можливість в фікцію».[6, 15] Аналогічну позицію з цього приводу має Н.І. Матузов: „Правові можливості не можуть бути відірваними від реальної дійсності, історичних умов, рівня економічного і культурного розвитку суспільства. Інакше в іншому випадку вони ризикують залишитися на папері”. [7, 24]

Отже, вирішення проблеми вибору юридичних фактів в податковому праві, на думку автора, можливе лише з прийняттям спеціального закону про нормативно-правові акти, на необхідність якого вже давно звертають українські та російські вчені. В такому випадку такий закон має визначати принципи встановлення в правовій нормі об'єктивної дійсності, юридично-технічні вимоги до конструкцій правових норм, порядок проведення експертизи якості закону в цілому, оцінки правил дотримання юридичної техніки та інше. І лише з прийняттям такого закону, який забезпечить чіткий вибір та визначення в податковому законодавстві обставин соціальної дійсності, які мають значення для виникнення, зміни та припинення податкових правовідносин, буде забезпечено підвищення рівня ефективності правового регулювання, а також рівень економічного, соціального життя суспільства.

Використані джерела:

1. Каримов В.Д. Соотношение теоретической и практической деятельности в процессе познания права // Советское государство и право. — 1980. — № 3. — С.13.
2. Синюков В.Н. Юридические факты в системе общественных отношений: Автореф. дис. Д-ра филос. Наук: 12.00.01 / Юрид. инст. Им. Р.А. Руденко. — С., 1984. — С.17.
3. Исаков В.Д. Юридические факты в российском праве. Учебное пособие. — М.: Юридический Дом «Юстицинформ». — 1998. — С.30.
4. Закон України „Про патентування деяких видів підприємницької діяльності” від 23 березня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 20. — С.10.
5. Закон України „Про порядок погашення зобов’язань платниками податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” від 21 грудня 2000р. // відомості Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 10. — С. 17.
6. Керимов В.Д. Категории действительности и возможности в праве // Государство и право. — 1998. — № 8. — С.15.
7. Матузов Н.И. Возможность и действительность в правовой сфере // Правоведение. — 2000. — № 3. — С.24.

О. А. Музыка-Стефанчук

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права

Хмельницького університету управління та права,

Хмельницький, Україна

ПРЕДМЕТ ФІНАНСОВОГО ПРАВА КРИЗЬ ПРИЗМУ КАТЕГОРІЇ «ПУБЛІЧНІСТЬ»

Сучасне суспільство бурхливо розвивається, відбуваються зміни в економічних і фінансових відносинах, виникають нові суб’єкти господарювання і нові фінансові інституції (організації), які активно здійснюють свою діяльність на ринку фінансових послуг, сприяють забезпеченню обігу фінансових ресурсів у країні. Звичайно, такий стан розвитку не може не відбитися і на предметі фінансово-правового регулювання (на предметі фінансового права).

Категорія „публічність” у фінансовому праві протягом останніх декількох років набула неабиякого значення, з’являються нові праці з фінансового права, де вже дещо інший понятійний апарат, ніж був 10 років тому.

Українські та російські вчені-юристи в галузі фінансового права у тривалому та бурхливому процесі розвитку юриспруденції не ставили та й не ставлять під сумнів той факт, що фінансове право є публічною галуззю права і регулює публічні відносини [1]. Досліджуючи поняття публічного права, вчені-теоретики роблять висновки, що нині під ним розуміється підсистема права, яка відображає державні, міждержавні та суспільні інтереси. При цьому дещо видозмінюється предмет регулювання публічного права у результаті появи нових об’єктів, що потребують публічно-правового регулювання (самоврядування, партії, суспільні об’єднання тощо). Для фінансового права це означає розширення його предмета, включення відносин, які виникають з приводу мобілізації, розподілу та використання фондів коштів органів місцевого самоврядування [2].

Зміни у відносинах власності у пострадянських країнах потягли за собою зміни у предметі фінансового права — до нього включили, зокрема, фінансову діяльність

органів місцевого самоврядування [3]. При цьому публічність фінансово-правових відносин під сумнів не ставилась.

Деякі останні публікації з питань фінансового права певною мірою заперечують усю концепцію фінансового права як публічного права. Так, на противагу наведеним твердженням про публічний характер фінансово-правових відносин висловлюються протилежні думки, які потребують особливого розгляду. Наприклад, А. Ковальчук пише: „некоректним є звужене уявлення фінансового права, тобто його обмеження виключно рамками публічного права” [4]. Подібний погляд видається сумнівним. Якщо стверджувати, що фінансовим правом регулюються не лише публічні, а й приватні відносини, то це фактично перекреслює потребу існування головних критеріїв для поділу норм системи права за галузями, а саме предмету і методу правового регулювання. Норми фінансового права регулюють відносини владно-майнового характеру. Умовно кажучи, — це відносини владного характеру, котрі пов’язані з грошми (коштами). Проте ці „гроші” мають свої особливості, що відрізняють їх від тих грошей, які є об’єктами цивільно-правових відносин. Гроші у фінансовому праві завжди пов’язані з публічним інтересом. У цивільному праві наявним є приватний інтерес, навіть держава може мати свій приватний інтерес (наприклад, у відносинах міждержавних позик), хоча при цьому приватний інтерес дещо пов’язаний з публічним інтересом.

В якості критерію розмежування публічного і приватного у праві, як слушно зазначає А. Нечай, виступає інтерес: для публічного права переважне значення мають державні інтереси, правовий статус її органів, посадових осіб, а також регулювання відносин, що відрізняються яскраво вираженим суспільним характером; для приватного права основним є інтереси окремих осіб [5].

На думку Н. Пришви, публічний інтерес, — це концентрований вираз загально соціальних потреб і устремлінь; це визнаний державою і забезпечений правом інтерес соціальної спільноти, задоволення якого є умовою та гарантією її існування і розвитку [6].

Якщо ж у фінансовому праві використовувати категорію „приватний інтерес”, то можна бути впевненим у тому, що носій такого інтересу ніколи добровільно не захоче набути статусу підпорядкованого суб’єкта; тобто по відношенню до нього не можна буде застосовувати владні повноваження. І як у цьому разі відбуватиметься фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування? У яких фінансових правовідносинах державно-владний орган матиме владні повноваження, а в яких — ні? Хотілося б отримати відповіді на ці запитання від прибічників існування так званих „комплексних” галузей права.

Звичайно, за умови сприйняття „розширювальної концепції” фінансового права, яку пропонує А. Ковальчук [7], потребує перегляду і метод фінансового права. Як відомо, для регулювання публічних відносин застосовують імперативний метод (у фінансовому праві — це метод владних (державно-владних) приписів, для приватних відносин — диспозитивний метод. Отже, у „розширеному” (публічно-приватному) фінансовому праві має застосовуватися імперативно-диспозитивний метод правового регулювання, що за своєю суттю і правовою природою відносин, які складають предмет самостійної галузі права, є не припустимим.

Отже, на наше переконання, розглядувана вище „розширювальна концепція” фінансового права навряд чи може бути сприйнята як така, що сприятиме подальшому розвитку правового регулювання відносин у галузі публічних фінансів в Україні.

Використані джерела:

1. Воронова Л.К. *Фінансове право України: Підручник*. — К.: Прецедент; Моя книга, 2006. — С. 36; *Фінансове право: Підручник* / Г.В. Бех, О.О. Дмитрик, І.Є. Криницький; За ред. М.П. Кучерявенка. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — С. 39; Орлюк О.П. *Фінансове право: Навч. посібник*. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — С. 22; *Фінансове право: Підручник* / Керівник авт. колективу і відп. ред. Л. К. Воронова.— Харків: Фірма «Консум», 1998.— С. 49; *Финансовое право: Учебник* / Отв. ред. Н. И. Химичева. 2-е изд., перераб. и доп.— М.: Юристъ, 1999.— С. 37; *Финансовое право: Учебник* / Под ред. О. Н. Горбуновой.— 2-е изд., перераб. и доп.— М.: Юристъ, 2000.— С. 34; *Конспект по финансовому праву с указанием доходности по росписи 1905 и 1906 г. / Составленный Э. С. по Иловайскому, Янжулу и др.*— К.: Издание В. А. Просяниченко и Т. Г. Мейнандера, 1907.— С. 3.
2. Нечай А. *Фінансова діяльність держави та фінансове право в сучасний період: їх поняття* // *Право України*.— 2000.— № 1.— С. 56.
3. Не будемо зупинятися на питанні включення фінансової діяльності органів місцевого самоврядування до предмета фінансового права, оскільки воно вже знайшло своє вирішення в науці фінансового права. Зазначимо лише деякі праці, які стосуються цієї дискусії: Пацурківський П.С. *Проблеми загальної теорії фінансового права в умовах переходу до ринкової економіки: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 / Київський університет імені Тараса Шевченка*. — К., 1998. — С. 26; Карасєва М.В. *Финансовое право. Общая часть: Учебник*. — М.: Юристъ, 1999. — С. 33; Карасєва М.В. *Финансовое правоотношение*. — М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2001. — С. 5; Нечай А. *Фінансова діяльність держави та фінансове право в сучасний період: їх поняття* // *Право України*. — 2000. — № 1. — С. 54 — 59; Нечай А.А. *Динамика финансовых отношений и новый подход к категориям финансового права* // *Государство и право*. — 2000. — № 12. — С. 33 — 39; Заверуха О.Б. *До питання про поняття бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування* // *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні та політичні науки*. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Спілка юристів України, 2000. — Вип. 8. — С. 299 — 305; Музика О.А. *Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством: Монографія*. — К.: Атіка, 2004. — С. 49 — 52.
4. Ковальчук А. *Фінансове право: усталений термін з невизначеним предметом* // *Право України*. — 2005. — № 8. — С. 103.
5. Нечай А.А. *Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: Монографія*. — Чернівці: Рута, 2004. — 29.
6. Пришва Н.Ю. *Правове регулювання публічних доходів* // *Вісник Київського національного університету. Юридичні науки*. — 2005. — Вип. 63 — 64. — С. 71.
7. Ковальчук А. *Фінансове право: усталений термін з невизначеним предметом* // *Право України*. — 2005. — № 8. — С. 103.

Т. К. Оверковська

здобувач кафедри трудового, земельного і екологічного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ ТА ПСУВАННЯ

Адміністративна відповідальність вважається найбільш поширеним видом юридичної відповідальності за порушення природоохоронного, в тому числі землеохоронного, законодавства. В правовій літературі під адміністративною відповідальністю в галузі охорони навколишнього природного середовища розуміється

застосування уповноваженими на те органами держави адміністративно-правових санкцій до посадових осіб та громадян, що порушують вимоги та встановлений екологічний правопорядок [9, 11]. Таким чином, сутність адміністративної відповідальності полягає в застосування уповноваженими державними органами адміністративних стягнень до осіб, винних у вчиненні адміністративного правопорушення щодо якісного стану земель.

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про охорону якісного стану земель передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення [6] (далі КпАП). Як правило, адміністративна відповідальність настає за такі винні і протиправні порушення земельного законодавства, вчинені умисно або з необережності у використанні й охороні земель, що за ступенем своєї небезпеки не потребують кримінального переслідування. Таким чином, підставою для притягнення винних до такої відповідальності є адміністративне правопорушення, тобто протиправна винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на право власності на природні ресурси, встановлений порядок управління, природокористування, права та інтереси суб'єктів природокористування і передбачений режим використання, відтворення та охорони даних ресурсів чи порушення при цьому норм екологічної безпеки [1, 90].

Відповідно до чинного адміністративного законодавства відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони якісного стану земель може бути покладена як на громадян, так і на посадових осіб. На відміну від КпАП України, законодавством Російської Федерації [7] передбачена можливість притягнення до адміністративної відповідальності і юридичних осіб. Розповсюдження дії Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення на юридичних осіб пов'язано з необхідністю реалізації положень законів прямої дії, що передбачають адміністративну відповідальність юридичних осіб в різних сферах, і, в першу чергу, ст. 84 Закону Російської Федерації «Про охорону навколишнього природного середовища» [8]. У зв'язку з тим, що ст. 56 Закону України «Про охорону земель» [4] та ст. 211 Земельного кодексу України [3] встановлюють відповідальність за порушення законодавства про охорону земель, в тому числі і адміністративну, не тільки для фізичних, а також і для юридичних осіб, пропонуємо встановити адміністративну відповідальність за порушення правил охорони земель від забруднення та псування також і для юридичних осіб, про що внести зміни в Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Характерною рисою адміністративної відповідальності є наявність особливих засобів впливу, тобто адміністративних стягнень, перелік яких встановлюється ст. 24 КпАП. При цьому допускається встановлення й інших видів адміністративних стягнень. Так, ст. 52 КпАП передбачає відповідальність за псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель. Псування земель, що зумовлено порушенням правил їх використання та не пов'язане із їх забрудненням, слід кваліфікувати за ст. 53 КпАП, згідно з якою громадяни та посадові особи несуть відповідальність, зокрема, за використання земель не за цільовим призначенням, за невиконання природоохоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд.

Зауважимо, що псування земель може статися і внаслідок псування та знищення родючого шару ґрунту. Відтак, в разі невиконання умов знімання, зберігання і нанесення родючого шару ґрунту слід керуватися ст. 54 КпАП, згідно з якою невиконання умов знімання, зберігання і нанесення родючого шару ґрунту тягне за собою накладення штрафу як на громадян, так і на посадових осіб.

Аналіз вищезазначених статей дозволяє стверджувати, що найбільш поширеним видом адміністративних стягнень за правопорушення щодо охорони земель від

забруднення та псування є штраф, який може застосовуватися як до громадян, так і до посадових осіб, наприклад, до керівного складу підприємства — порушника. Розмір штрафу визначається в межах санкції статей КпАП.

Однією із характерних рис адміністративної відповідальності в галузі охорони земель від забруднення та псування є те, що вона застосовується уповноваженими на те органами та посадовими особами, тобто для адміністративної відповідальності характерною рисою є наявність системи органів адміністративної юрисдикції. Дані органи та посадові особи є суб'єктами виконавчої влади. При цьому, згідно зі ст. 7 КпАП уповноважені органи та посадові особи застосовують заходи адміністративного впливу в межах їх компетенції та у точній відповідності із законом. Враховуючи положення ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України [5] та ст. 238-1 КпАП органи земельних ресурсів наділені компетенцією розглядати справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням законодавства в галузі використання і охорони земель та порядку регулювання земельних відносин.

Однією із характерних ознак адміністративної відповідальності у цій сфері є особливий порядок її реалізації, який саме і дозволяє виокремлювати її від інших видів юридичної відповідальності. Проте, не дивлячись на оперативність адміністративної відповідальності, існують фактори, які певним чином впливають на її ефективність. А саме, на ефективність адміністративної відповідальності у галузі землекористування і забезпечення якості навколишнього середовища впливають: незабезпечення реальності виконання постанов; неадекватність стягнення вчиненому; необ'єктивне визначення розміру штрафу за адміністративне правопорушення [2, 406].

Вищевикладене дозволяє зробити *висновок* про те, що особливостями адміністративної відповідальності у сфері охорони земель від забруднення та псування є наступні: 1) підставою відповідальності є земельне адміністративне правопорушення; 2) наявність особливих засобів впливу, тобто адміністративних стягнень, найпоширенішим видом серед яких у сфері охорони якісного стану земель є штраф; 3) застосовується уповноваженими органами та посадовими особами; 4) виявляється у формі більш оперативного реагування на вчинене земельне правопорушення; 5) наявність особливого процесуального порядку її застосування; 6) може застосовуватися в сукупності із цивільно-правовою відповідальністю.

Використані джерела:

1. Андрейцев В.І. Правові засади земельної реформи і приватизації земель в Україні: Навч.-практ. посіб. — К.: Істина, 1999. — С.90.
2. Боголюбов С.А. Земельное право. — М: Норма-Инфо, 2002. — С. 406.
3. Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3-4 Ст. 27.
4. Відомості Верховної Ради України — 2003. — № 39. — Ст. 349.
5. Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 35-36, № 37. — Ст. 446.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. — К.: Парламентське вид-во, 2002.
7. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях, принят Государственной Думой 20 декабря 2001 г., подписан Президентом РФ 30 декабря 2001 г.
8. Об охране окружающей природной среды: Закон Российской Федерации. // Ведомости съезда народных депутатов РФ. — 1992. — № 10. — Ст. 457.
9. Шемишченко Ю.С. Административная ответственность в области охраны окружающей среды. — К.: Знание, 1987. — С. 11.

Г. Б. Романовский
*кандидат юридических наук,
заведующий кафедрой уголовного права Пензенского государственного университета,
Пенза, Российская Федерация*

ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО ПЕНЗЕНСКОЙ ОБЛАСТИ В СФЕРЕ ДЕМОГРАФИИ

В настоящее время демографические процессы становятся объектом пристального изучения со стороны юристов. Россия — федеративное государство. Это означает, что заботой о демографии должны быть проникнуты все уровни государственной власти: федеральный и региональный. В Пензенской области демографическая ситуация не выделяется из общей картины кризиса. Если сравнивать с общими цифрами по стране, то выглядит в целом даже хуже. Это заставляет законодателя принимать конкретные шаги по исправлению ситуации. В настоящее время действует общий нормативный акт — Закон Пензенской области от 22 декабря 2005 года «О Концепции демографического развития Пензенской области на период до 2010 года» [1] (далее — Концепция).

Данный нормативный акт состоит из двух частей — констатирующей и программной. Первая часть содержит статистические данные. Так, показатель смертности составил в 2004 году 1798,8 на 100000 человек населения. Смертность в сельской местности превышает подобный показатель в городской местности на 28,2 процента. В структуре общей смертности 63 процента приходится на сердечно-сосудистую патологию. Показатель смертности от сердечно-сосудистых заболеваний превышает показатель России на 18,2 процента. Из числа умерших люди трудоспособного возраста составляют 26,5 процента. Доля мужчин составляет среди умерших в трудоспособном возрасте 81,4 процента в городской местности и 82,9 процента в сельской местности.

Среди населения трудоспособного возраста распределение умерших по основным причинам смерти выглядит следующим образом: на первом месте (40,8 процента) смертность от несчастных случаев, отравлений и травм, на втором (27,9 процента) от болезней системы кровообращения и на третьем (12,4 процента) от новообразований.

В Концепции обозначены приоритеты демографического развития в области повышения рождаемости и укрепления семьи, а также содержится план принятия специальных программ развития в отдельных сферах управления и проведения ряда конкретных мероприятий. К таковым, в первую очередь, согласно Концепции относятся (очередность программ определена законом):

1. Программа развития и поддержки малого предпринимательства и крестьянских (фермерских) хозяйств Пензенской области на 2006-2010 г.г. Утверждена Законом Пензенской области от 20 сентября 2005 года [2]. Объем финансирования Программы из бюджета Пензенской области в 2006 году должен был составить 84,556 млн. рублей. Однако действие Программы в этой части было приостановлено в связи с тем, что бюджетом Пензенской области в 2006 году не были предусмотрены средства на ее финансирование. Основная финансовая нагрузка ложится на бюджет Пензенской области.

2. Законом Пензенской области от 2 ноября 2005 года утверждена областная целевая программа «Развитие туризма в Пензенской области на 2006-2010 годы» [3]. Финансовое обеспечение Программы осуществляется за счет средств бюджета Пензенской области. Общий объем финансирования — 30 млн. рублей (примерно по 5-7 млн. в год). Согласно содержанию Программы основные траты приходятся на издание справочников, рекламно-информационной продукции, поддержку сайта о

туристических местах Пензенской области, участие в выставках (в том числе международных), продвижение турпродукта Пензенской области и другие маркетинговые расходы.

3. Целевая программа «Комплексные меры противодействия злоупотреблению наркотиками и их незаконному обороту, профилактики злоупотребления психоактивными веществами в Пензенской области на 2006-2008 годы» утверждена Законом Пензенской области от 22 декабря 2005 года [4]. Программа фактически направлена только на формирование психологических установок. Так, в муниципальном транспорте озвучиваются ролики «Наркотик — это яд», в городе Пензе вывешены билборды антинаркотической направленности.

4. Законом Пензенской области от 27 ноября 2003 года утверждена областная целевая программа «Дом для молодой семьи в Пензенской области» на 2001-2007 годы» [5]. Содержание Программы позволяет увидеть, что она направлена только на поддержку молодых специалистов на селе. Объемы финансирования незначительны. Так, в 2005 и 2006 годах на эти цели выделялось по 40 млн рублей, в 2007 запланировано 54,6 млн рублей.

5. В Пензенской области утверждена областная целевая программа «Социальное развитие села до 2010 года» (Закон Пензенской области от 18 сентября 2002 года [6]). Данная программа предусматривает 9,205 млрд. рублей — общую сумму расходов, из них 1,705 млрд. рублей из федерального бюджета (18,5 %), 3,953 млрд. — из бюджета Пензенской области (42,9 %), 0,012 млрд. — из местных бюджетов (0,1 %), 3,534 млрд. — из внебюджетных источников.

6. Законом Пензенской области от 27 ноября 2003 года утверждена областная целевая программа «Жилье для многодетных семей» на 2004-2011 годы [7]. В то же время суммы, выделяемые по этой программе, незначительны. Так, на 2006 год предусмотрено выделение 2 млн. рублей, на 2007 год — 8,25 млн., а на 2008-2011 по 9,25 млн. рублей в год. Правом на получение областных финансовых средств обладают только граждане, проживающие в сельских населенных пунктах или рабочих поселках Пензенской области.

7. В соответствии с Законом Пензенской области от 1 марта 2004 года утверждена Программа реализации государственной молодежной политики «Молодежь Пензенской области (2004-2010 годы)» [8]. Сделана небольшая оговорка, что финансирование за счет средств бюджета Пензенской области осуществляется в объемах, скорректированных исходя из возможностей бюджета.

8. Областная целевая программа «Профилактика и лечение артериальной гипертонии в Пензенской области» на 2004-2008 годы утверждена Законом Пензенской области от 25 декабря 2003 года [9]. Надо отметить, что действие Программы приостанавливалось на 2004 год в связи с тем, что бюджетом Пензенской области не были предусмотрены средства на ее реализацию. В соответствии с данной программой предусматривается закупка нового диагностического оборудования, подготовка врачей-специалистов, профилактика заболеваемости и др.

Анализируя приведенные выше программы можно сделать следующие выводы:

— Хотя принятие основных программ обозначено как план мероприятий по выходу из демографического кризиса, даты их утверждения показывают, что все они были приняты до принятия самой Концепции демографического развития Пензенской области. Это означает, что сами программы уже включались в Концепцию, а не Концепция обусловила принятие соответствующих программ.

— Содержание программ свидетельствует о том, что ожидаемые позитивные демографические сдвиги — «побочный эффект», а не основная цель представленных программ.

– Финансовое стимулирование, в первую очередь, направлено на исправление демографической ситуации на селе. Однако демографические процессы для городских жителей также не так перспективны, чтобы они могли быть исключены из приоритетов органов государственной власти.

– Объем финансовых средств, выделяемых на строительство жилья, имеющего цель стимулировать демографическую направляющую государственной политики, крайне мал и не будет иметь значительного эффекта.

– Основное финансовое бремя по реализации анализируемых программ возлагается на региональный бюджет. Учитывая, что бюджет Пензенской области является дефицитным, а регион — дотационным, представляется, что в решении такой общегосударственной задачи, как выход из демографического кризиса, должны активнее участвовать федеральные органы государственной власти.

Использованные источники:

1. *Ведомости Законодательного Собрания Пензенской области.* — 2006. — № 30 (часть 1). — Ст. 89.
2. *Ведомости Законодательного Собрания Пензенской области.* — 2005. — № 27 (ч. 2). — Ст. 135.
3. *Ведомости Законодательного Собрания Пензенской области.* — 2005. — № 28 (ч. 1). — Ст. 154.
4. *Ведомости Законодательного Собрания Пензенской области.* — 2006. — № 30 (часть 2). — Ст. 182.
5. *Ведомости Законодательного Собрания Пензенской области.* — 2003. — № 13. — Ст. 92.
6. *Ведомости Законодательного Собрания Пензенской области.* — 2002. — № 4 (ч. 3).
7. *Ведомости Законодательного Собрания Пензенской области.* — 2003. — № 13. — Ст. 105.
8. *Ведомости Законодательного Собрания Пензенской области.* — 2004. — № 15 (ч. 1). — Ст. 231.
9. *Ведомости Законодательного Собрания Пензенской области.* — 2004. — № 14. — Ст. 104.

І. Ю. Романюк

*студент Луганського державного університету внутрішніх справ,
Луганськ, Україна*

ПРОКУРОР ЯК ЗАХИСНИК ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА У СУДОВОМУ АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття 1 Конституції України встановила, що наша держава є правовою, а відповідно до ст. 3 людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Затвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Відносно інституту захисту прав і законних інтересів людини та громадянина у судовому адміністративному процесі й на сьогодні залишилось багато дискусійних питань, про що свідчать праці О. Анпілогова, Ю. Грошевого, І. Коліушка, Р. Куйбіди, Є. Курінного, В. Лисака, І. Назарова, М. Руденка та інших відомих учених. Загалом, сучасна українська юридична наука не вирішила складне та важливе питання визначення місця прокуратури у правозахисній системі держави, повноважень прокурора у зв'язку із здійсненням ним захисту законних прав і свобод людини у судовому адміністративному процесі.

Проблематика захисту прокуратурою прав і законних інтересів людини та громадянина в адміністративному судочинстві є новою для вітчизняної юридичної науки і потребує спеціального дослідження, бо наукове осмислення цього питання має важливе практичне значення. Це необхідно для ефективного здійснення покладених законом на прокуратуру функцій контрольно-наглядового спрямування, де об'єктом є забезпечення конституційних прав і свобод громадянина [1, 16]. Розгляд зазначених проблем і є метою даної роботи.

Правове становище прокуратури визначається в Україні насамперед Основним Законом. З 1 січня 2006 року набув чинності Закон України “Про внесення змін до Конституції України”, яким передбачено конституційне закріплення за прокуратурою функцій нагляду за додержанням прав і свобод людини та громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами (п. 5 ст. 121 Конституції України).

Так, Є. Курінний визначає, що принцип верховенства права в адміністративному судовому процесі набуває реальних форм, коли застосовуються повноваження прокурора, котрий не брав раніше участі в розгляді адміністративної справи [2, 221].

На нашу думку, якщо виникають проблеми з правами та свободами людини, втручання прокурора є обов'язковим. Положення про пріоритетність захисту прокуратурою прав людини має бути закріплено й деталізовано в окремому розділі “Нагляд за додержанням прав і свобод людини та громадянина” нового Закону України “Про прокуратуру”, у якому має бути чітко визначено завдання, предмет нагляду, повноваження органів прокуратури при його здійсненні, а також перелік засобів, котрі має право застосовувати прокурор з метою забезпечення захисту прав людини та її законних інтересів.

Як вважає М. Руденко, цілком обґрунтованим є положення, що при здійсненні представницької функції у повноваження прокурора, пов'язані із захистом прав людини, мають включатися і його повноваження щодо здійснення прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів, у тому числі й законністю актів суду [3, 7].

Зокрема, прокурор має бути наділений наступними повноваженнями щодо здійснення захисту прав і законних інтересів людини та громадянина у судовому адміністративному процесі:

- правом звертатись у будь-який орган або до посадової особи, чи в установу з вимогою про добровільне усунення порушення прав людини і поновлення її законних інтересів;
- вимагати припинення таких дій від кого вони б не виходили;
- викликати до прокуратури посадових осіб і громадян, вимагати від них письмових пояснень щодо причин порушень прав громадян;
- призначати ревізії, експертизи, перевірки;
- вживати заходи щодо притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочин або інше правопорушення.

Слід відзначити певні конкретні заходи законодавця щодо поширення повноважень прокурора у здійсненні захисту законних прав і свобод людини. Так, у ч. 2 ст. 60 Кодексу адміністративного судочинства України спеціально визначено представництво прокурором в адміністративному суді інтересів громадянина на будь-якій стадії адміністративного процесу. На думку О. Анпілогова, це зумовлено зацікавленістю суспільства у безпосередньому задіянні цієї інституції до розв'язання спорів у публічно-правовій сфері [4, 41]. Наприклад, для участі в адміністративному судовому процесі прокурору потрібні конкретні підстави для того, щоб упевнитися, що громадянин не здатен самотійно відстоювати свої права в суді, користуватися послугами професійних юристів (адвокатів). Це можуть бути тяжко хворі люди,

неповнолітні й громадяни із серйозними фізичними вадами [5, 39]. На наш погляд, зазначену норму Кодексу слід розуміти так, що вона надає прокурору загальну (безвідносно) можливість звертатися до адміністративного суду для захисту прав і свобод будь-якого громадянина, якщо в процесі нагляду буде встановлено факт порушення органами публічного управління його прав, свобод чи законних інтересів.

І. Назаров вказує на те, що прокуратура у демократичній державі не уповноважена здійснювати загальний нагляд за додержанням прав людини іншими державними органами та посадовими особами, тому що таке положення порушує принцип розподілу влади [6, 87]. На нашу думку, це положення повністю відповідає вимогам Конституції України. Також доцільно залишити прокуратуру незалежною інституцією, котра не входить до жодної з гілок державної влади.

Використані джерела:

1. *Основи адміністративного судочинства та адміністративного права / Навч. посібник / За заг. редакцією Куйбіди Р.О., Шишкіна В.І. — К.: Старий світ, 2006. — 576 с.*
2. *Курінний Є.В. Відносини адміністративно-правового захисту — структурна складова предмета адміністративного права України // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. — Дніпропетровськ: ЮА МВС України. — 2004. — [Вип.] № 4 (18). — С. 221-222.*
3. *Руденко М. Прокуратура України у правозахисній системі держави: теоретичні та практичні аспекти // Право України. — 2004. — № 6. — С. 6-8.*
4. *Анпілогов О.В. Правовий інститут захисту прав і законних інтересів людини та громадянина прокурором у судовому адміністративному процесі // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 11. — С. 40-43.*
5. *Лисак В.Д. Судовий адміністративний процес в Україні у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 1. — С. 36-39.*
6. *Назаров І. Прокуратура України на шляху до європейських стандартів // Право України. — 2007. — № 2. — С. 85-88.*

Т. А. Рябець

*здобувач Національного аграрного університету,
Київ, Україна*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ГАЛУЗІ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Стан та кількість лісових ресурсів України невід’ємно пов’язані з рівнем життєдіяльності громадян нашої держави. Незаперечним фактором є те, що ліси являються природним сховищем вуглецю. Масове вирубування лісів стало причиною страшної повені на Закарпатті, а в районах Криму призвело до суцільних ерозійних процесів. Саме тому, завдання щодо охорони, раціонального використання та відновлення лісових ресурсів повинно стати пріоритетним для органів державної влади.

Правове регулювання використання лісових ресурсів та утворення органів державного управління у галузі лісового господарства має глибокі історичні корені. Так, у IX — XI ст. ліс України займав майже всю територію: від Дніпра до Карпат. Вперше про охорону лісів згадується в законах Ярослава Мудрого “О церковних судах й земських ділах”, у яких мала місце лісоохоронна стаття. Вона була запозичена з

Візантійських лісових законів та не відігравала ефективного лісоохоронного значення у Росії [2, с. 131].

Особливу турботу щодо збереження лісів виявляв Петро І. Саме він першим організував систему лісового управління. У 1722 році була видана так звана «обервальдмейстерська („вальд” у перекладі з німецької — ліс) інструкція», яка передбачала підпорядкування усіх лісів Адміралтейській колегії. Також було введено посади обервальдмайстерів для загального керівництва та вальдмайстерів — для нагляду на місцях.

За часів Радянського Союзу на початку 1930 року лісове господарство було об'єднане з лісовою промисловістю, навіть підпорядковане їй. Основні заготівельники деревини були звільнені від плати за неї, рубати ліс стали відповідно до потреб споживачів деревини. Лісівники, які виступали проти нераціонального та необґрунтованого лісокористування, потрапляли за ґрати. Наприклад, завдяки професорам Гурському, Шустову, Марченку та іншим працівникам Всеукраїнського центрального правління лісами Наркомату землеробства УРСР був урятований від вирубування унікальний дубовий масив — урочище Парасоцьке під Полтавою. За відстоювання своїх позицій зазначених вчених було засуджено: професорам Олександрову Колосникову і Борисову Шустову дали по 6 років, Івану Коваленку і Олександрову Марченку — по 5 років, Борисову Падалці — 4 роки, Валер'яну Гурському — 3 роки виправних таборів [1, с. 28].

При цьому потрібно зазначити, що в даний історичний період взагалі не було спеціального державного органу у галузі лісового господарства. Функції щодо охорони, використання та відновлення лісів входили в компетенцію управління, яке здійснювало свою діяльність у складі промислового чи сільськогосподарського органу державної влади. Підпорядкованість управління систематично змінювалася. Зазначене, звичайно, не могло не призвести до занепаду лісового господарства Української РСР. І лише досягнувши кризової ситуації у досліджуваній галузі, керівництво УРСР створило в 1966 році спеціалізоване міністерство.

Сучасним спеціальним центральним органом виконавчої влади з питань лісового, мисливського господарства та полювання є Державний комітет лісового господарства України. Його діяльність здійснюється на підставі Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний комітет лісового господарства України» [3]. Згідно з п. 1 цієї Постанови діяльність Комітету спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони навколишнього природного середовища.

Основними завданнями Державного комітету лісового господарства України є:

підготовка і внесення Міністрові охорони навколишнього природного середовища пропозицій щодо формування державної політики у сфері лісового і мисливського господарства, полювання та мисливського собаківництва, а також охорони, захисту, раціонального використання та відтворення лісових ресурсів, мисливських тварин, підвищення ефективності лісового і мисливського господарства та забезпечення її реалізації;

здійснення державного управління, регулювання та контролю у сфері лісового і мисливського господарства та полювання;

розроблення та організація виконання державних і регіональних (місцевих) програм у сфері охорони, захисту, раціонального використання та відтворення лісових ресурсів, а також участь у розробленні та виконанні програм з питань охорони, використання і відтворення мисливських тварин, розвитку мисливського господарства.

Законодавчу базу діяльності Державного комітету лісового господарства України складають: Конституція України, закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про мораторій на проведення суцільних

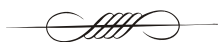
рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», «Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки», «Про природно-заповідний фонд України» тощо.

Необхідно відзначити значну роль у реформуванні та розвитку лісового господарства Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства» [4]. Його прийняття обумовлене значними проблемами у досліджуваній галузі, а саме: недосконалістю фінансово-економічного механізму розвитку лісового господарства та податкової бази, яка не враховує довгостроковості у вирощуванні лісу; багатовідомчою системою управління лісами; недоцільним поєднанням лісгосподарськими підприємствами функцій з ведення лісового господарства та переробки деревини; відсутністю економічного механізму стимулювання запровадження природозберігаючих технологій або їх елементів; значним обсягом незаконних рубок, недосконалим перерозподілом земель лісового фонду; зростанням техногенного навантаження на лісові екосистеми.

Враховуючи зазначені проблеми, безумовно, діяльність органів державної влади не можна оцінити позитивно. На нашу думку, адміністративно-правове регулювання лісового господарства можна удосконалити наступними шляхами: по-перше, необхідно переглянути нормативно-правову базу з метою усунення дублювання функцій Державного комітету лісового господарства України з іншими органами державного управління; по-друге, активізувати проведення спільних рейдів органів лісової охорони з представниками правоохоронних органів та засобів масової інформації; по-третє, покращити наукове та кадрове забезпечення відповідних органів; по-четверте, підвищити персональну відповідальність кожного працівника лісоохоронного органу за невиконання та недотримання норм чинних нормативно-правових актів; по-п'яте, посилити юридичну відповідальність за лісові правопорушення та злочини.

Використані джерела:

1. Борецько В. Зберіг ліс у тюрму // *Науковий світ*. — 2005. — № 1. — С. 26-28.
2. Лазаренко Я. Розвиток лісового законодавства України // *Право України*. — 2003. — № 2. — С. 131-135.
3. Про затвердження Положення про Державний комітет лісового господарства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 червня 2007 року № 883 // *Офіційний вісник України*. — 2007. — № 48. — ст. 1982.
4. Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 року № 208-р // *Офіційний вісник України*. — 2006. — № 16. — ст. 1207.

В. В. Сердюк
*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник управління забезпечення діяльності
Судової палати у господарських справах Верховного Суду України,
Київ, Україна*

РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ СУДІВ УКРАЇНИ В ОРГАНІЗАЦІЙНОМУ АСПЕКТІ

Фундаментом будь-якої судової системи є суд першої інстанції, на який покладено завдання з розгляду по суті більшості правових спорів. Саме на цій стадії найбільш повно знаходить відображення дія основних засад судочинства. Ст. 21 Закону України "Про судоустрій України" визначає види і склад місцевих судів. За видами такі суди законодавець поділяє на місцеві загальні суди, відносячи до них районні, міські, міськрайонні суди та військові суди гарнізонів, місцеві господарські суди та місцеві адміністративні суди, якими є окружні суди, що утворюються в округах відповідно до указу Президента України. Реалізація конституційного принципу спеціалізації судочинства, зокрема запровадження судових органів адміністративної юрисдикції, свідчить про те, що автори проекту закону про судоустрій мінімізують різницю між загальною і спеціалізованою юрисдикцією, що вбачається серйозною методологічною помилкою [1]. Основою правосуддя у будь-якій державі є суд загальної юрисдикції, який вирішує цивільні і кримінальні справи. Це впливає і з вітчизняної традиції судового устрою, для якої характерною є побудова судової системи з домінуванням саме суду загальної юрисдикції з процесуальним приєднанням судів спеціалізованої компетенції.

З цього приводу слушною є думка М. І. Сірого про те, що в багатьох країнах світу поряд із судами загальної юрисдикції запроваджено підсистеми спеціалізованих судів, які можуть організовуватися такими способами: 1) становити систему лише місцевого рівня; 2) діяти при державних установах; 3) діяти як самостійні установи; 4) існувати як суди при недержавних організаціях. Спеціалізовані суди ще мають статус квазісудових органів, і в основному вони діють на засадах колегіальності. До складу такого суду, як правило, поряд із професійним юристом входять або фахівці у певній галузі, або представники відповідних асоціацій (роботодавців, найманих працівників тощо) [2].

Аналіз положень ч. 4 ст. 127 Конституції України дає підстави для висновку, що саме така модель спеціалізованого суду закладалася в нашій країні, оскільки законодавець визначив, що суддями спеціалізованих судів можуть бути особи, які мають фахову підготовку з питань юрисдикції цих судів і вони здійснюють правосуддя лише у складі колегій суддів. Наведене підкріплюється і конституційними приписами ч. 5 цієї ж статті щодо законодавчого встановлення додаткових, у порівнянні із суддями загальних судів, вимог стосовно окремих категорій суддів спеціалізованих судів із акцентуванням уваги на їхній стаж, вік та професійний рівень.

Реалії сьогодення свідчать про те, що державна судова політика дрейфує у напрямку створення заборонених Конституцією України особливих судів та наділення їх рівнозначними повноваженнями із судами загальної юрисдикції шляхом трансформації принципу базисного спеціалізації у побудові судової системи. Здійснення судами спеціалізованої компетенції правосуддя встановлюється процесуальним законодавством, нормами якого передбачається можливість оскарження рішень таких судів з метою їх перегляду, але в переважній більшості апеляційна (касаційна) скарга спрямовуються до суду загальної юрисдикції. Зокрема, така модель характерна для адміністративного судочинства Франції і Польщі [3, 146-150].

Тобто європейський і світовий досвід організації судового устрою щодо утворення і діяльності місцевих судів спеціалізованої компетенції допускає, що саме через можливість перегляду рішення такого суду загальним судом досягається єдність системи судів загальної юрисдикції, причому така єдність може бути нормативно визначена як на місцевому рівні організації судових органів, так і на вищих – апеляційному і касаційному. Але це зовсім не означає, що у такий спосіб розмивається різниця між загальними і спеціалізованими судами. Наріжним каменем і центральною віссю правосуддя в державі є суд загальної юрисдикції, який розглядає цивільні і кримінальні справи. Штучне вибудовування ієрархічно поєднаних у процесуальному розумінні спеціалізованих судів та їх вищих ланок суперечить положенням ч. 4 ст. 125 та п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, що передбачають три основні функції, виконання яких покладається на органи правосуддя, – вирішення спору по суті, апеляція, касація. Наведена теза у повній мірі стосується і діючих спеціалізованих судів України.

На даному етапі проведення судово-правової реформи доцільно залишити діючі місцеві господарські суди як спеціалізовані, зважаючи на усталеність їх побудови, що дозволяє вирішення ними усіх спорів відповідно до положень ГПК України, хоча в перспективі можуть виникнути підстави для їх реорганізації з урахуванням діяльності місцевих загальних судів. Щодо місцевих судових органів адміністративної юрисдикції, то їх подальша побудова за принципами організації судів господарської юрисдикції з утворенням окремих місцевих адміністративних судів вбачається нераціональною. У цьому плані як варіант можливо використати переваги спеціалізації суддів у місцевих загальних судах на протигагу спеціалізації галузевій, яка запроваджена приписами Закону України "Про судоустрій України", з наданням права на апеляційне оскарження рішень таких судів до відповідної палати двохюрисдикційного вищого спеціалізованого суду адміністративно-територіальної одиниці.

Отже, щодо побудови місцевих судових органів, то по-перше, раціональною убачається побудова місцевих загальних судів із запровадженням у них спеціалізації суддів, повноважних вирішувати справи адміністративної юрисдикції, що дозволить зберегти дотримання принципів територіальності і спеціалізації у побудові судових органів місцевого рівня та коректно приєднати підсистему адміністративних судів до системи судів загальної юрисдикції. По-друге, побудова місцевих судів повинна здійснюватися на розумінні законодавцем різниці між спеціалізацією суддів і спеціалізацією судів, які за правовим змістом є поняттями нетотожними. Виокремлення із загальної юрисдикції підсистем судових органів, компетентних вирішувати тільки певну частину спорів згідно із запровадженою галузевою спеціалізацією, необхідно проводити з урахуванням базисного характеру загальної юрисдикції та цілісності системи судів такої юрисдикції, до якої на визначеному рівні судового устрою (апеляційна, касаційна ланки) процесуально коректно підключаються суди спеціалізованої компетенції шляхом запровадження можливості перегляду їх рішень судами загальної юрисдикції.

Використані джерела:

1. *Проект закону України про внесення змін до Закону України "Про судоустрій України", внесений Президентом України, реєстр. № 2834 (прийнятий за основу) // www.rada.gov.ua.*
2. *Сірий М. І. Судова реформа: заяви, проекти і реалії // Дзеркало тижня. - 2007.03.17-23. - № 10.*
3. *Прилуцький С.В. Судова система Польщі // Право України, 2004. - № 9. - С. 146 – 150.*

І. Б. Тацишин

*здобувач кафедри адміністративного права та процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ,
Львів, Україна*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Реклама сьогодні — явище соціально-економічне, комплексне, яке охоплює майже всі сфери людської діяльності: найбільше це стосується творчості, бізнеса, науки, політики [1]. Держава не може перебувати осторонь складних процесів, які відбуваються у сфері рекламної діяльності, як і в суспільстві загалом.

Правове регулювання рекламної діяльності націлене на попередження і припинення недобросовісної реклами, яка здатна завдати шкоди як майновим, так і немайновим правам громадян і юридичних осіб, суспільним інтересам.

Так у ст. 1 Закону України «Про рекламу» від 3.07.1996р. N 270/96-ВР визначення реклами подається як інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформулювати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару [2].

Реклама та рекламна діяльність, внаслідок своєї актуальності, є об'єктом дослідження багатьох вчених, зокрема: Кузнецової З.В., Стрельникова А.В., Мамчура Л.В., Васильєва Л.А., Обротька Б.А., Шишки О.Р. та інших.

Поняття реклами повинно розкривати вид діяльності, що має багатоаспектний характер і спрямований на задоволення потреб у товарах, послугах та ідеях, має встановлений зв'язок між споживачами і продавцями.

Рекламна діяльність є ініціативною, самостійною, професійною діяльністю фізичних і юридичних осіб з метою отримання прибутку, в межах, передбачених чиним законодавством.

В Законі "Про рекламу" визначене наступне коло суб'єктів рекламної діяльності — рекламодавця, виробника реклами та її розповсюджувача, що має важливе значення при здійсненні адміністративно-юрисдикційної діяльності в частині порушень законодавства про рекламу.

Рекламодавець — це фізична або юридична особа, яка подає інформацію для виробництва, розміщення і розповсюдження реклами.

Виробник реклами — це фізична або юридична особа, яка повністю або частково здійснює виробництво реклами, та надає рекламній інформації готову для розповсюдження форму.

Розповсюджувач реклами — це фізична або юридична особа, яка здійснює розповсюдження реклами будь-якими рекламними засобами (засоби радіо-, телемовлення, каналів зв'язку, ефірного часу та ін.).

Важливу роль в рекламній діяльності відіграють споживачі реклами, які визначені як будь-які особи або група осіб, на яких спрямована реклама. Слід зазначити, що споживачі реклами виступають як учасники рекламних відносин, але не являються її суб'єктами.

Отже, споживачі реклами — це юридичні або фізичні особи до яких доводиться або може бути доведена реклама, з метою отримання відповідної реакції як матеріального, так і пізнавального змісту. Пасивне поводження споживачів реклами може перетворитися в активне при порушенні їхніх прав розповсюдженням неналежної реклами і тому, на нашу думку, вони потребують законодавчого закріплення як відокремлених суб'єктів рекламної діяльності.

Законодавством передбачені наступні види реклами: зовнішня, внутрішня, порівняльна, соціальна [2].

Управлінням у сфері рекламної діяльності визначається діяльність державних органів влади (спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів, Антимонопольний комітет, Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення, Міністерство фінансів України Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку), яка полягає в забезпеченні виконання законів в процесі створення, розповсюдження і одержання реклами.

Правове регулювання рекламної діяльності в Україні має проблеми, які потребують вирішення. До них слід віднести:

- законодавчо не визначено мету рекламного законодавства (метою рекламного законодавства є регулювання рекламної діяльності, ґрунтоване на ефективному розвитку рекламної індустрії, позитивної ролі реклами у розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення і захист законних прав та інтересів споживачів і підприємців, конкуренції в сфері підприємництва [1]);

- відсутність чіткої ієрархічної відповідності між законами і підзаконними актами у сфері рекламної діяльності ускладнює аналіз і узгодження для практичного застосування;

- недостатньо чітко визначені повноваження контролюючих органів державної влади щодо притягнення до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про рекламу (право притягати до адміністративної відповідальності належить фактично лише органам Держспоживстандарту);

- недостатнє регламентування механізму притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про рекламу;

- встановлення адміністративної відповідальності за порушення законодавства про рекламу в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу» від 26.05.2004 р. N 693, а не в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) суперечить основним напрямкам реформи адміністративного права, яка встановлює КУпАП основним законодавчим актом щодо адміністративної відповідальності.

Рекламна діяльність — це інститут який постійно розвивається і потребує ефективного правового врегулювання у спеціалізованому законодавчому акті — Рекламному кодексі.

В Україні, з урахуванням світового досвіду (Міжнародний кодекс рекламної практики, укладений під егідою Міжнародної торгівельної палати від 02.12.1986р.), обґрунтовано ідею розробки і прийняття Рекламного кодексу як чергового етапу систематизації законодавства у сфері реклами та створення єдиного рекламного простору Шишкою О.Р. у монографічному дослідженні «Договір на створення та розповсюдження реклами» [3] з пропозицією змісту: загальні положень і три розділи про комерційну, соціальну і політичну реклами. Автор дослідження вважає, що пропонований Кодекс — найбільш оптимальний шлях вдосконалення законодавства про рекламу.

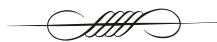
З урахуванням викладеного, пропонується наступне визначення реклами — це вид діяльності, що має багатоаспектний характер і спрямований на задоволення потреб у товарах, послугах та ідеях, характеризується встановленням зв'язків між споживачами і продавцями.

Адміністративно-правові відносини, що виникають у рекламній діяльності не мають чіткого правового врегулювання. Здійснюючи правове врегулювання рекламної діяльності необхідно враховувати специфічну природу, механізм суспільних відносин, що підлягають правовому врегулюванню, сутнісні риси і особливості об'єктів цих відносин і суб'єктів, що беруть участь в них.

Є потреба у проведенні аналізу понятійних категорій рекламної діяльності (реклама, порівняльна реклама та ін.) у нормативному забезпеченні і, як один з можливих варіантів, шляхом прийняття відповідного законодавчого акту з відображенням повного спектру специфіки правового врегулювання даних суспільних відносин.

Використані джерела:

1. «Управління у сфері рекламної діяльності: організаційно правовий аспект» — Монографія: Кузнецова З.В — Харків, 2003 — 192 арк. — Бібліогр.: арк 173 — 192 .
2. Закон України «Про рекламу» від 3.07.1996р. N 270/96-ВР
3. «Договір на створення та розповсюдження реклами» — Монографія: Шишка О.Р — Харків, 2005 — 216 арк. — Бібліограф.: арк.194 — 216.
4. «Правове регулювання реклами (цивільстичний аспект)» — Монографія: Мамчур Л.В. — Львів, 2006 — 203 арк. — Бібліограф.: арк 181 — 203.
5. «Соціально-філософська концептуалізація реклами» — Монографія: Васильєва Л.А. — Харків, 2005 — 172 арк. — Бібліограф.: арк. 152 — 172.
6. Музикант В.Л. Теорія і практика сучасної реклами. — М.: Евразийский регион, 1998р.
7. «Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про рекламу» — Монографія: Стрельников А.В. — Одеса, 2004 — 198 арк. — Бібліогр.: арк. 179 — 198.
8. . Обритько Б.А. Реклама і рекламна діяльність. — К.: МАУП, 2002р.

В. Шамрай

аспірант юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО, ЙОГО ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА І ПРАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

Микола Іванович Міхновський (1873-1924) — видатний український політичний та громадський діяч, правник, публіцист, основоположник, ідеолог і лідер самостійницької течії українського руху кінця ХІХ — початку ХХ ст., один з організаторів українського війська, борець за незалежність. Один із засновників першої політичної партії у Наддніпрянській Україні — Революційної Української Партії (РУП).

Аналізуючи історичні та літературні джерела, слід зазначити, що практично відсутні дослідження, які б спиралися на сучасні наукові методи і узагальнювали б всі наявні матеріали про правничу діяльність М. Міхновського. Разом з тим, не проведено розгорнутий аналіз правової спадщини лідера українських самостійників. Його відсутність не дозволяє достеменно визначити еволюцію державницько-парвових поглядів Миколи Міхновського, дати їй об'єктивну оцінку. Потребують певного перегляду та переоцінки і деякі фрагменти його політичної біографії. Не достатньо дослідженням також залишається і вплив діяльності Миколи Міхновського на суспільно-політичне життя в Україні.

Саме правовий аналіз в історичній ретроспективі політичного становища українських земель став основою для обґрунтування нової, сформульованої Міхновським, політичної ідеології. Перш за все, автор пояснює чому українці не мають власної держави: „Вона, — українська нація, — переживає ще й досі довгий і важкий

антракт у своїй історії... Антракт власне починається з 1654 р., коли Українська Республіка злучилася з московською монархією політичною унією. З того часу українська нація політично і культурно помалу завмирає, старі форми життя зникають, республіканська свобода нівечиться, нація знесилюється, гине...”.

Щоб авторитетно довести своїм сучасникам власну тезу про відсутність у Російської імперії права на управління Україною Микола Іванович вдається до стислого, але надзвичайно глибокого правового аналіз Березневих статей Богдана Хмельницького, укладених з Московським царем 1654 року. Він упевнено доводить, що союз козацької України Б.Хмельницького з Московським царством був “спількою держав”, яка була покликана не знищити автономне існування двох організмів, які цю “спільку” утворювали, а навпаки оберігати їхню самостійність, що є головною метою союзу. М.Міхновський підкреслює, що в договорі 1654 року йшлося саме про “спільку держав”, а не про “реальну унію держав”, яка можлива тільки між монархіями з однаковим державним устроєм. Козацька ж республіка об’єдналася з Московською монархією “Шляхом погодження (...) у формі так званих “Переяславських статей”. Міхновський, на базі статей Хмельницького, доводить, що козацька республіка була цілком незалежною і повноцінною державою з правом на власну адміністрацію, збройні сили, міжнародні відносини тощо. Він навіть дає вичерпне тлумачення проблеми “данини”, яку сплачувала Україна в Москву. “Суперечники наші ще закидають нам те, що українська республіка, сформована Переяславською умовою, не була самостійною державою, бо платила “данину” царському правительству. (...) Це дається пояснити тільки тоді, коли, згідно з текстом Переяславської конституції, ми приймемо, що “данина” давалася не державі московській, а цареві московському яко протектору особливого роду, бо держава українська від спілки з Москвою виразно бажала тільки “протекції”, а не підданства. З цього погляду та “данина” має значення вкладки до спільної скарбниці, призначеної для міжнародних зносин спільної ваги”.

Проаналізувавши тексти документів сімнадцятого сторіччя Міхновський дійшов революційного для тих часів висновку: “Українська держава не була завойована московською монархією, не поступилася ані одним зі своїх державних або республіканських прав... Переяславська конституція була стверджена обома контрагентами: народом українським і царем московським на вічні часи. Московські царі чи імператори не виповнили своїх обов’язків по конституції 1654 року і поводяться з нами так, наче Переяславської конституції ніколи не існувало. Вони чинять з нами так, наче наша нація зреклась своїх державних прав, віддалася на ласку російським імператорам і згодилася поділити однакову долю з росіянами, що самі обрали собі царів. Але наш народ, ні сам, ні через своє правительство, ніколи не давав такої згоди, і ніколи не зрікався прав, що належали йому (...) Через те “единая неделимая Россия” для нас не існує. (...) Так каже право! Та в дійсності ніякої ваги не має Переяславська конституція, всеросійські імператори суть наші необмежені пани (...) Як же з погляду права віднести до такого знущання над правом? Коли один з контрагентів, каже право, переступив контракт, то другому контрагентові лишається на вибір: або вимагати від свого контрагента виконання контракту у тому розмірі й напрямку, у якому він був прийнятий обома ними, або, узнавши контракт зламаним у всіх його частинах, зірвати усякі зносини з контрагентом”. Міхновський наголошує на тому, що після розтопання російською стороною договорів з Хмельницьким у стосунках між Україною і Росією панує не сила права, а право сили.

Державно-правові погляди Миколи Міхновського впродовж життя зазнавали певної еволюції та коригування під впливом історичних обставин. Єдине, що залишалося незмінним це визначення кінцевої мети українського національного руху – побудова самостійної, об’єднаної української держави. Із документів, складених за участю Миколи Міхновського, чітко видно, що українська автономія а згодом держава мала базуватися на республіканських формах правління, як найбільш відповідних

українській історичній традиції та менталітету (диктатура допускалася лише як перехідна форма державного управління на момент повстання і національної революції). В автономній чи самостійній Україні повинна була діяти конституція, яка мала гарантувати дотримання всім громадянам України їхніх загальнодемократичних прав і свобод, а також забезпечувати українцям провідне становище в державі в якості державотворчого ферменту. Погляди на внутрішній державний устрій України в Миколи Міхновського змінилися від бачення української республіки унітарною державою до її федеративного устрою із надзвичайно широкими автономними правами окремих країв, децентралізацією влади і мінімалізацією центрального управлінського апарату. Соціально-економічний устрій майбутньої держави, на думку Міхновського, мав носити ліберально-соціалістичний характер – з максимально широкими правами робітництва, різним формами власності на засоби виробництва, ліквідації (шляхом примусового викупу та конфіскації) крупної земельної власності й формування верстви заможних селян-фермерів зі збереженням за ними права приватної власності на землю (тобто без усуспільнення землі).

Важливе місце в державно-правових поглядах Миколи Міхновського посідала ідея формування в майбутній самостійній Україні державності з яскраво вираженим національним характером. Намагаючись виправити існуючі на початку XX століття диспропорції національного плану, які призвели до перетворення українців у найбільш політично упосліджену та економічно визискувану етнічну групу в Україні, Міхновський декларує необхідність усунення з України всіх іноземців-експлуататорів, створення прошарку національної буржуазії, забезпечення українцям пріоритетних позицій у державному управлінні, освіті, науці, церкві.

С. Г. Штогун

*кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України,
голова Острозького районного суду Рівненської області,
доцент кафедри правосуддя Національного університету "Острозька академія",
Остріг, Україна*

ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

При реальному втіленні принципу верховенства права у всі сфери суспільного життя, виникає необхідність у проведенні радикальної судово-правової реформи як найважливішого інструменту побудови в Україні правової та демократичної держави. Важливе місце у реформуванні організації судової влади займає становлення системи адміністративних судів та організації адміністративного судочинства.

Із набранням чинності 1 вересня 2005 року Кодексом адміністративного судочинства України[1], довгоочікуване створення системи адміністративних спеціалізованих судів стало вже реальністю.

Світовій практиці відомі два основні підходи формування судової системи: перший — кожна адміністративно-територіальна одиниця має свій відповідний загальний судовий орган і другий — створення спеціалізованих судів по розгляду певної категорії справ. В цьому випадку структура судових органів може не збігатися з

адміністративно-територіальним устроєм в державі. Тобто в основу організації судоустрою як правило покладені принципи територіальності або спеціалізації.

На сьогодні в Україні до першого виду можна віднести загальні міжгалузеві суди, а до другого саме адміністративні, створення яких завершується в даний час.

Разом з тим, як показує практика, розбудова системи адміністративних судів, організації адміністративного судочинства в Україні відбувається досить складно і потребує вже серйозного коригування навіть на стадії становлення, а тому для нас як ніколи на цьому етапі важливий досвід в становленні адміністративного судочинства зарубіжних демократичних країн.

Саме на такий досвід вказують в своїх публікаціях та роботах вчені –юристи Аверянов В., Куйбіда Р., Коліушко І., Шишкін В. та ін.

Особливої уваги в організації адміністративного судочинства займає досвід Німеччини.

Адміністративна юстиція в Німеччині свій початок бере з ХІХ століття, з того часу коли в більшості європейських країн почали відбуватися серйозні демократичні зміни. Слід відмітити, що компетенція адміністративних судів на той час була суворо обмежена невеликим переліком предметів адміністративного спору.

Після другої світової війни у всіх землях ФРН окупаційними властями були відновлені адміністративні суди і конституцією від 1949 року було передбачено створення Федерального адміністративного суду, як вищої судової інстанції в системі адміністративних судів.

Система адміністративних судів, їх компетенція та порядок розгляду справ адміністративними судами в Німеччині детально регламентується Законом “Про адміністративно-судовий процес” який був прийнятий 21 січня 1960 року.[2,75]

Хоча у вітчизняній правовій науці можна зустріти посилання на Положення про адміністративні суди від 21 січня 1960 року [3,260], однак текст вищевказаного закону повністю співпадає із текстом положення.

Вказаним законом передбачено двохрівнева система адміністративних судів на рівні федеральних земель: адміністративні суди і вищий адміністративний суд землі, який в деяких землях називається також верховним судом, однак такі суди слід відрізняти від Федерального адміністративного суду, який знаходиться в м. Лейпціг і як вже наголошувалося, є судом вищої судової інстанції в системі адміністративних судів.

До компетенції адміністративного судочинства в даній країні віднесено розгляд публічно-правових спорів по скаргах фізичних та юридичних осіб на дії і акти які видають органи публічної адміністрації, а також спори між органами місцевого самоуправління, які не віднесені до компетенції інших судів.

Слід відмітити, що порівняно з КАС України компетенція адміністративного судочинства в Німеччині є набагато вужчою, так наприклад публічно-правові спори в галузі соціального страхування віднесені до компетенції судів по соціальних питаннях. На відмінність від положень ст.17 КАС У[1,10] в адміністративному судочинстві Німеччини не передбачено звернення до адміністративного суду суб’єкта владних повноважень. Зокрема справи про стягнення податків та мита віднесені до компетенції фінансових судів.

В адміністративному судочинстві цієї країни передбачено наступні види адміністративних позовів:

- позов про оспорювання;
- позов про примусове виконання обов’язків;
- загальний позов про виконання зобов’язань;
- позов про визнання правовідносин;
- позов про зміну правовідносин виникаючих між адміністративними органами;

- позов про перевірку дійсності правил.

Позов про оспорювання є класичним видом позову про зміну правовідносин. Головна мета цього позову полягає у вимозі скасування зобов'язуючого адміністративного акту виданого відповідачем, якщо позивач обґрунтує що оспорюваний акт обмежує його законні права.

Позов про примусове виконання обов'язків полягає в примусі виконання обов'язків органом публічної адміністрації у формі видання адміністративного акту. Цей вид позову умовно можна ще розділити на позов про скасування попереднього рішення відповідача і видання нового адміністративного акту та позов на видання адміністративного акту у випадку бездіяльності адміністративного органу.

Загальний позов про виконання зобов'язань застосовується для примусу відповідача до вчинення певних дій або утримання від виконання певних дій без видання адміністративного акту.

Позов про визнання правовідносин. Суть даного позову полягає у визнанні наявності або відсутності певних правовідносин між позивачем та адміністративним органом. Позов допускається у випадку при умові доведення позивачем певних інтересів економічного, морального та іншого характеру при визнанні цих правовідносин.

Позов про зміну правовідносин виникаючих між адміністративними органами має головною метою відміну або визнання нікчемним рішення адміністративного органу стосовно законних прав та інтересів позивача.

Позов про перевірку дійсності правил полягає у вимозі перевірки законності певного адміністративного акту або правової норми, наприклад перевірка відповідності нормам чинного законодавства статуту або положення об'єднання громадян, общини.

Першою і найнижчою судовою ланкою системи адміністративних судів Німеччини є адміністративний суд, який здійснює судочинство, як суд першої інстанції на території адміністративного округу.

У відповідності до ст.45 вищевказаного закону адміністративний суд приймає рішення в першій інстанції у всіх спорах, з якими можна звертатися до адміністративного суду [1, 98].

Вищий адміністративний суд землі розглядає апеляції на рішення адміністративного суду та скарги на інші рішення адміністративного суду [1, 99].

Також Вищий адміністративний суд землі приймає рішення в першій інстанції у всіх спорах, які стосуються:

- спорудження, експлуатації, іншого використання, зміни, зупинки, надійного підключення чи демонтажу установок в розумінні §§ 7 та 9а абз. 3 Закону про ядерну енергію;

- обробки, переробки та іншого застосування ядерного палива поза межами установок зазначеного в § 7 Закону про ядерну енергію виду (§ 9 Закону про ядерну енергію) та значного відхилення чи значних змін в розумінні § 9 абз. 1, речення 2 Закону про ядерну енергію, а також зберігання ядерного палива за межами державних місць зберігання (§ 6 закону про ядерну енергію);

- спорудження, експлуатації і перебудови електростанцій з топками для твердого, текучого та газоподібного палива з тепловою потужністю понад триста мегават;

- прокладання повітряних ліній номінальною напругою понад сто тисяч вольт, а також зміни їх траси;

- процедури для спорудження, експлуатації чи значної зміни стаціонарних установок для спалення або термінового розчинення відходів річною потужністю (ефективна потужність) понад сто тисяч тонн та стаціонарних установок, в яких

виключно або частково зберігаються або складаються відходи в розумінні § 41 абз. 1 Закону про економіку повторного використання та відходи;

- спорудження, розширення або змін та експлуатації пасажирських або вантажних аеропортів та посадочних смуг з обмеженою територією захисту від будівництва,

- процедури затвердження плану для будівництва або змін нових трамвайних ліній, залізниць на магнітній підвісці та публічних залізниць, а також для будівництва або зміни залізничних сортувальних та контейнерних залізничних станцій;

- процедури затвердження плану для будівництва або зміни федеральних автошляхів;

- процедури затвердження плану для будівництва нових або розширення федеральних внутрішніх водних шляхів [1, 100].

Федеральний адміністративний суд здійснює ревізію по справах вищого адміністративного суду землі та адміністративного суду і розглядає скарги. Як перша та остання інстанція він розглядає справи про публічно-правові конфлікти не конституційно-правового характеру між Федерацією і землями та між землями; про скарги на заборону Федеральним міністром внутрішніх справ об'єднань громадян; про скарги, в основу яких покладені дії у сфері діяльності Федеральної служби розвідки [1, 101].

Як бачимо на відмінність від судової системи України, в Німеччині немає перегляду судових справ за винятковими обставинами, або так званої четвертої ланки, функції якої у нас здійснює Судова палата в адміністративних справах Верховного Суду України.

Разом з тим, при застосуванні позитивного досвіду Німеччини в організації адміністративного судочинства в Україні в першу чергу слід враховувати розбіжності у формі державного устрою, зокрема федеративний устрій Німеччини з широкими правовими повноваженнями земель накладає вагомий відбиток як у формуванні системи адміністративних судів так і організації адміністративного судочинства.

Використані джерела:

1. *Кодекс адміністративного судочинства України*. Харків., ПП "ІГВІНІ", 2005р.
2. *Административно-процессуальное право Германии*. Москва., Волтерс Клувер, 2007.
3. *Коліушко І.Б., Куйбіда Р.О., Адміністративна юстиція: європейський досвід та пропозиції для України*. К., Факт. 2003 р.
4. *Шишкін В. Організація і повноваження адміністративного суду Німеччини // Право України. №11., 1995р. –С.60-63.*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

КРИМІНОЛОГІЯ

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

КРИМІНАЛІСТИКА

CRIMINAL LAW

CRIMINOLOGY

CRIMINAL PROSEDURE

CRIMINALISTICS

А. В. Андрушко
*викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Закарпатського державного університету,
Ужгород, Україна*

ХАБАРНИЦТВО У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СПРОБА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Корупція уже давно стала невід’ємною частиною нашого повсякденного життя. Не обминула ця проблема і сферу вітчизняної освіти. Мало того, за незалежними дослідженнями Global Corruption Barometer, що були проведені у 2005 році, рівень корупції у сфері освіти є одним із найзагрозливіших («3,8» балів із «5» максимальних) [1, 36]. Не менш гостро проблема стоїть, скажімо, у Російській Федерації. Зовсім нещодавно ЮНЕСКО оцінило щорічний обсяг хабарів в російських вузах у півмільярда доларів США. Російські експерти, однак, не виключають, що така оцінка є істотно заниженою: дати хабарі готові більше 80% батьків абітурієнтів, а негласна вартість вступу у престижні вузи Росії — від 10 до 45 тис. доларів США [5]. Експерти стверджують: говорити упевнено про справжню ситуацію з корупцією у вищій школі дуже складно — причиною цьому є значний рівень латентності цих злочинів: інформацію про хабарі приховують не лише ті, що приймають, але й ті, що здають іспити.

Кримінально-правові та кримінологічні аспекти хабарництва досліджували такі науковці, як: Б.В. Волженкин, П.І. Гришаєв, О.О. Дудоров, Б.В. Здравомислов, В.С. Лукомський, М.І. Мельник, А.Я. Светлов, М.І. Хавронюк, С.А. Шалгунова та ін. Та незважаючи на досить велику увагу, що приділяється дослідженню даного явища, кримінологічні особливості хабарництва у сфері освіти в науковій літературі проаналізовані явно недостатньо. Серед тих учених, які торкалися цієї проблеми, варто виділити праці професорів П. Панченка [2], М.І. Мельника [3] та О.М. Литвака [4].

Метою даної публікації є визначити та дослідити найбільш суттєві особливості хабарництва у сфері вищої освіти.

Освітнє середовище не захищене від негараздів суспільства. Від того, яким є суспільство, у якому стані воно перебуває, залежить становище освіти, її реальний рівень, злочинність у цій сфері. Майже зовсім непомітно сталося так, що сфера вищої освіти в Україні стала надзвичайно бізнесово вигідною, прибутковою. На освіту (чи радше на наявність диплому) неймовірно зріс попит. Як наслідок, з’явилась і пропозиція. Можна констатувати, що в нових ринкових умовах освіта стала товаром. Ці процеси відбувались на фоні матеріального зубожіння мільйонів людей, у тому числі тих, хто ще донедавна вважався елітою суспільства: лікарів, учителів, викладачів вузів, науковців. Тому, безперечно, складне матеріальне становище цієї категорії суспільства зумовило процвітання корупції. Про необхідність збільшення зарплат викладачам вузів говориться багато, однак до реального покращення ситуації справа так і не доходить. Тому доволі часто викладач шукає додаткові джерела доходів, при цьому інколи переступає через закон. Таким чином, неналежне фінансування системи освіти є визначальним детермінантом хабарництва у сфері вищої школи. Однак, на нашу думку, при аналізі цього явища потрібно враховувати й інші особливості. Спробуємо назвати деякі із них:

1) Одна із умов хабарництва у сфері вищої освіти — низький рівень підготовки випускників середніх шкіл. Водночас, вимоги до абітурієнтів для вступу до ВНЗ є досить високими. Усвідомлюючи це, досить часто батьки абітурієнтів намагаються «перестрахуватись» і платять значні суми, аби їхня дитина стала студентом омріяного вузу. Цей чинник відіграє своє значення і у подальшому: маючи слабу загальну та

спеціальну підготовку, такий студент намагається вирішити поточні проблеми тим же способом. Для лінивих і забезпечених студентів існуюча система є прийнятною, мало того, благодатною — без зайвої напруги можна отримати потрібну оцінку.

2) Важливим чинником хабарництва у вищій школі є існуюча суспільна думка. Більшість людей не вірить у можливість успішного вступу у ВНЗ без протекції чи хабара. Дана обставина тим паче стосується особливо престижних вузів та факультетів, куди, на переконання «простих смертних», вступити без названих вище моментів, «за знання», просто нереально. Міркуючи так, абітурієнти та їх батьки стають поживною силою існуючої системи — часто, навіть не докладаючи якихось зусиль для підготовки до іспитів, вони «вирішують» питання вступу за допомогою хабара.

3) Досить часто у пресі можна вчитати чітку диференціацію вузів за сумою хабара, який необхідно сплатити для того, аби стати його новоспеченим студентом. Так само, доволі часто, відомими є і «ставки» хабарів, які студент буде платити на протязі всього навчання. Найгіршим, на наше переконання, є те, що готовність пересічних громадян до протидії хабарництву у сфері освіти (та й не тільки) є мінімальною. Такий стан речей практично нікого не дивує. Мало того, повторимось, окремим особам він просто імponує.

4) Проблемним моментом нашої вищої освіти є те, що вітчизняні ВНЗ не особливо переймаються власною репутацією. Часто трапляється так, що викладачів, помічених у хабарництві, адміністрація вузу просто виганяє з роботи. Та «оступінені» люди (такі завжди будуть потрібні у іншому вузі!) швидко підшуковують собі іншу роботу. І все починається спочатку. Трапляється й таке, коли ректори вузів «кришують» викладачів-хабарників, оскільки їхнє викриття може негативно вплинути на авторитет вузу. Однак такі дії, здебільшого, мають лише зворотний ефект — у студентських колах постійно точаться розмови про те, «хто є хто».

5) Найчастіше викладача-хабарника викривають лише тоді, коли він вимагає хабар за вступ до вузу чи успішну здачі сесії. Водночас, коли у дачі хабара зацікавлений сам хабародавець, такі злочини залишаються безкарними. Це і є одна із тих обставин, які зумовлюють значну латентність хабарництва у сфері освіти. Іншою обставиною, на нашу думку, є переважно невеликі суми хабарів, що їх сплачує студент за здачу іспиту. І хоч сумарна сума, що її витребує хабарник у академічній групі чи курсу може бути доволі значною, на кожному конкретному студентові у фінансовому плані це не надто позначається. За таких умов, викладач може довго залишатися безкарним.

6) Значний рівень корупції у сфері освіти, на нашу думку, обумовлений і тим, що тотожні негативні явища проникли і у відносини найманої праці. Будучи переконаним, що для влаштування на престижну роботу все одно необхідно буде заплатити значний хабар, студент досить часто втрачає мотивацію до навчання, зрештою починає відставати, а із настанням сесії намагається «вирішити» проблему звичним способом. Таке «навчання» перетворюється в очікування видачі диплому.

Підсумовуючи все сказане вище, хочеться наголосити на наступному. По-перше, автор далекий від думки про те, що корупцію в освіті (як і у будь-якій іншій сфері) можна подолати лише за допомогою необхідних фінансових впливань. Безумовно, таким чином можна зменшити її обсяг, але не подолати. Підтвердженням цих слів є висновок ЮНЕСКО, де зазначається, що корупція, хоч і не в таких масштабах, роз'їдає сферу освіти у всьому світі, у тому числі у високорозвинутих країнах [5]. По-друге, боротьба з хабарництвом у вищій школі можлива лише за готовності громадян протидіяти йому. Видається, що якраз це у сучасних умовах є чи не найскладнішим. У суспільстві сформувалися певні стереотипи, які, варто наголосити, з часом переростають у фактичну реальність. Ламання цих стереотипів, на наше переконання, можливе лише за чіткого усвідомлення вартості знань у суспільстві, їхньої суспільної ролі. Ніхто не

повинен сумніватися, що у вузі від нього чекатимуть лише знань, а не чогось іншого. По-третє, доводиться констатувати, що з різних причин дана проблематика є практично не дослідженою, що, звичайно, не сприяє боротьбі із цим негативним явищем. Проблему необхідно визнати, її потрібно обговорювати, а не замовчувати. Лише всебічний аналіз причин та умов хабарництва у сфері вищої освіти дозволить подолати це зло.

Використані джерела:

1. Смирнов А., Безноско О. Судье на мыло // *Корреспондент*. — 18 ноября 2006 г. — № 45 (234). — С.34-36.
2. Панченко П. Коррупция в образовательных учреждениях: составы преступлений и соотношение с неправомерными деяниями // *Уголовное право*. — 2005. — № 2. — С.52-55.
3. Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. — К.: Парламентське вид., 2000. — 256с.
4. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 280с.
5. *Коррупция в сфере образования* // www.crime.vl.ru

В. О. Атаманська

здобувач Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Більшість спеціалістів вважають, що підлітковий вік є критичним як в біологічному, психологічному так і в соціальному розвитку людини [2, 12]. Саме у цьому віці під час формування особистості набувається злочинний досвід. Тому дуже важливим питанням є вивчення детермінант розвитку злочинності серед неформальних молодіжних об'єднань, які відрізняються від звичайних підліткових злочинних груп високим рівнем організованості злочинної діяльності, великою кількістю вчинюваних учасниками тяжких злочинів, інтенсивним та системним кримінальним впливом на особистість неповнолітнього.

В причинному комплексі злочинності неформальних молодіжних об'єднань одне з суттєвих місць займають демографічні процеси. З урахуванням збільшення інтенсивності криміногенного впливу в найближчі роки простежується зростання контингенту неповнолітніх, що залишились без належної батьківської опіки внаслідок збільшення кількості розлучень, смерті батьків, родів поза шлюбом, втечі з дому та сім'ї тощо, а також тих, що знаходяться в зоні криміногенного впливу сім'ї або найближчого соціального оточення (з боку п'яниць, повій та інших категорій осіб, що ведуть антисуспільний образ життя).

Посилення негативних тенденцій в динаміці злочинності неформальних молодіжних об'єднань буде в значній мірі впливати через недоступність більшості форм.

Одним з факторів, що суттєво вплинув на подальше посилення цієї тенденції, стало масове витіснення неблагополучних підлітків із шкіл та інших навчальних закладів. Після закінчення 9 класу неблагополучні неповнолітні лишаются фактично на вулиці та представлені самі собі.

Розвиток злочинності серед неформальних молодіжних об'єднань пов'язаний з негативним впливом на них кримінальної моделі поведінки, а також засобів масової інформації, що пропагують культ насильства та жорстокості.

Пияцтво та алкоголізм мають вищу ступінь криміногенності і найбільш поширені в молодіжному неформальному середовищі. Пияцтво, особливо в ранньому віці, з одного боку, формує антисуспільні настанови, послаблює соціально-позитивні зв'язки, сприяє формуванню мотиву та умислу на вчинення злочинів, а з іншого боку — призводить до втрати стриманості, адекватної реакції на зовнішні подразники, втрати контролю за своєю поведінкою, виражає агресивність, сприяє вчиненню злочинів. Вживання алкоголю молоддю збільшує можливість виникнення конфліктів, що носять як криміногенний, так і віктимологічний характер, чреватих злочинним результатом.

Кримінологічний інтерес викликають об'єднання молоді, що раніше притягалися до кримінальної відповідальності та повторно вчинили злочин. Саме вони складають перспективу рецидивної злочинності. Одночасно, наглядно демонструють прогалини та упущення в профілактичній, пенітенціарній сферах діяльності органів внутрішніх справ. Послідовний ріст кола підлітків даної категорії дозволяє зробити висновок про зростання цієї тенденції в майбутньому.

В зв'язку з дегуманізуючим характером багатьох процесів, що проходять в соціально-політичній та економічних сферах життя нашого суспільства неформальні молодіжні об'єднання втрачають традиційні цінності, стереотипи, орієнтири, що в найближчому майбутньому вплине на з поширення в масовій свідомості підростаючого покоління культу вседозволеності та насильства, відповідно обумовить зростання насильницьких злочинів (вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтувань).

Все більший вплив на стан злочинності неформальних молодіжних об'єднань здійснює вимушена міграція населення, пов'язана з міжнаціональними конфліктами та зростанням безробіття. На цьому ґрунті можливе виникнення значної кількості конфліктних ситуацій між місцевими та прибулими з інших держав на постійне місце проживання підлітками. Наслідки подібних конфліктів можуть бути обтяжені наявністю у населення великої кількості вогнепальної та холодної зброї, частина якої знаходиться в руках підлітків.

В числі факторів, що здатні в подальшому впливати на інтенсивність корисних злочинів, особливо виділяється нестабільність та розбалансованість економіки, що визначається кризою споживчого ринку, спадом виробництва, прогресуючим ростом цін, які посилюють диференціацію населення по доходам та майновій ознаці, падіння життєвого рівня більшості сімей.

У відповідності з цим прогнозується подальше збільшення числа підлітків, що можуть вчинити крадіжки. Розвитку даної тенденції буде також сприяти подальше падіння рівня життя населення та формування невірного враження у підлітків про принцип соціальної справедливості, поширення в їх оточенні споживчої психології.

Отже, детермінантами розвитку злочинності серед неформальних молодіжних об'єднань є:

- відсутність освіти, безробіття;
- значне зростання наркоманії та токсикоманії, пияцтва та статевої розбещеності;
- залучення молоді в міжнаціональні конфлікти, а головне в організовану злочинність;
- вплив релігійних організацій;
- вплив представників криміногенного світу;
- відсутність організацій, що опікуються неформальною молоддю тощо.

Запропонований прогноз злочинності неповнолітніх свідчить про те, що пом'якшення негативних тенденцій маловірогідно без досягнення стабілізації в економічній та соціальній сферах, що є одним з головних умов локалізації злочинності. Негативний вплив криміногенних факторів може бути нейтралізовано послідовною поведінкою судово-правової реформи, розробленням концепції боротьби із злочинністю неформальних молодіжних об'єднань, підготовкою та реалізацією програми діяльності державних органів та громадськості по боротьбі з підлітковою злочинністю, групових її проявах, реальним та сучасним фінансуванням такої програми.

Використані джерела:

1. *Криминологи о неформальных молодежных объединениях.* — М.: Юрид. лит., 1990.
2. *Латко А.А. Неформальные молодежные объединения: Учеб.-метод. пособие.* — М.: Высш. шк., 1991.
3. *Лукс Г.А., Матвеева А.А. Неформальные объединения молодежи на рубеже тысячелетий: научно-аналитический обзор / Под общей редакцией Лукс Г.А., Фурсова О.Б., Самара: Изд-во «Самарский университет», 2002.*

А. А. Байбарин

*аспирант Курского государственного технического университета,
Курск, Российская Федерация*

РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ВОЗРАСТА НАСТУПЛЕНИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ: ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Частью 1 ст. 20 Уголовного кодекса Российской Федерации устанавливается общий возраст, по достижении которого человек считается способным нести уголовную ответственность — 16 лет.

Законом предусмотрена возможность дифференциации возрастных пределов уголовной ответственности, — установлен пониженный и повышенный возраст уголовной ответственности для отдельных составов. В ч. 2 ст. 20 УК РФ перечислены составы преступлений, по которым возраст уголовной ответственности понижен до 14 лет. Их можно разделить на несколько групп:

1. преступления против личности — убийство, умышленное причинение тяжкого вреда здоровью, умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью, изнасилование, насильственные действия сексуального характера;

2. преступления, связанные с завладением чужим имуществом — кража, грабеж, разбой, вымогательство, неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения, хищение либо вымогательство оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств, хищение либо вымогательство наркотических средств или психотропных веществ;

3. преступления, связанные с уничтожением или повреждением имущества — умышленное уничтожение или повреждение имущества при отягчающих обстоятельствах, террористический акт, вандализм, приведение в негодность транспортных средств или путей сообщения;

4. преступления против общественной безопасности — похищение человека, захват заложника, заведомо ложное сообщение об акте терроризма, хулиганство при отягчающих обстоятельствах.

Можно предположить, что законодателем выделены именно эти деяния по следующим соображениям: 1) традиционность, — так как именно обычный для всех времен характер деяний позволяет считать, что их общественно опасные последствия ясны для подростков; 2) тяжесть деяния: лишь одно из перечисленных преступлений является преступлением небольшой тяжести — вандализм, остальные принадлежат к категориям средней тяжести, тяжких и особо тяжких; 3) распространенность в среде несовершеннолетних; 4) превышение меры общественной терпимости к отклоняющемуся поведению подростков.[1, 73]

Этот перечень носит исчерпывающий характер. Лица достигшие 14, но не достигшие 16 лет, не могут быть привлечены к ответственности за составы в него не вошедшие. В случаях, когда в действиях лица имеются как признаки деяния, ответственность за которое возможна лишь с 16-летнего возраста, так и признаки деяния, ответственность за которое предусмотрена с 14 лет (например, хищение предмета, имеющего особую историческую ценность, путём кражи), субъект не может нести ответственность за более тяжкое преступление (ст. 164), предусмотренное специальной нормой УК РФ, и привлекается к ответственности по общей норме (ст. 158) [2, 207-208]. Такое решение законодателя представляется правильным, так как лицо, достигшее 14, но не достигшее 16 лет, в большинстве случаев не способно осознавать, например, реальную стоимость предметов, имеющих особую ценность. Зачастую более «привлекательным» для лица такого возраста является сотовый телефон или плеер, нежели картина или икона.

С другой стороны, анализ уголовного закона показывает, что за преступления с привилегированным составом (например, ст.ст. 106-108 УК РФ), уголовная ответственность, согласно ст. 20 УК РФ, наступает лишь с 16-летнего возраста, тогда как за простое убийство (ч.1 ст.105 УК РФ) — с 14 лет. В соответствии с ч.3 ст. 17 УК РФ, несовершеннолетний, достигший 16-летнего возраста, совершивший уголовно наказуемое деяние при наличии признаков привилегированного состава, подлежит ответственности за преступление с привилегированным составом. В случае же, если такая ситуация возникает до момента достижения лицом 16-летнего возраста, несовершеннолетний подлежит уголовной ответственности на общем основании, даже при наличии привилегированного состава. Это прямо вытекает из анализа ч.3 ст. 17 и ст. 20 УК РФ.

По нашему мнению, сложившаяся ситуация нелогична, так как она противоречит особому статусу несовершеннолетних в уголовном законе. За совершение одного и того же деяния в этом случае несовершеннолетний может быть подвергнут не менее строгому наказанию, нежели совершеннолетнее лицо. Несправедливость данной ситуации уже неоднократно отмечалась правоведами. [3, 218-219; 4, 22]

Разумеется, ситуация равенства 15-летнего и совершеннолетнего лиц в принципе невозможна, так как по отношению к несовершеннолетним уголовным законом установлены особые правила назначения наказания (снижены максимальные пределы), существует возможность применения принудительных мер воспитательного характера и др. То есть, за совершение аналогичного преступления (например, убийства — ст. 105 УК РФ) несовершеннолетнему будет вынесено менее строгое наказание, нежели совершеннолетнему лицу. В то же время, если совершается деяние с привилегированным составом, совершеннолетний привлекается к ответственности по этой норме, а 14-15-летнее лицо — по общей норме (например, ст. 105 и ст. 106 УК

РФ), несмотря на идентичность признаков совершенного деяния. В этом случае о равенстве и справедливости речи быть не может.

По нашему мнению, в ч. 2 ст. 20 УК РФ необходимо внести изменения, которые бы разрешали эту проблему. Здесь можно предложить два варианта. Первый — добавить в перечень статей, указанных в этой части, рядом привилегированных составов: убийство матерью новорожденного ребенка; убийство, совершенное в состоянии аффекта; убийство, совершенное при превышении пределов необходимой обороны, либо при превышении мер, необходимых для задержания лица, совершившего преступление; причинение тяжкого или средней тяжести вреда здоровью в состоянии аффекта; причинение тяжкого или средней тяжести вреда здоровью при превышении пределов необходимой обороны, либо при превышении мер, необходимых для задержания лица, совершившего преступление.

Второй вариант — дополнить ст. 20 УК РФ нормой, предусматривающей уголовную ответственность несовершеннолетних, достигших 14, но не достигших 16-летнего возраста, по статье с привилегированным составом, при соблюдении двух условий: наличие признаков привилегированного состава в совершенном общественно опасном деянии и присутствие общей нормы в ч.2 ст. 20 УК РФ.

Второй путь кажется более простым, однако, на наш взгляд, при добавлении такой фразы перечень ч.2 ст. 20 УК РФ потеряет очень важные качества — закрытость и исчерпанность, предотвращающие расширительное толкование уголовного закона. Конечно, перечень статей, за которые уголовная ответственность наступает с 14-летнего возраста, в УК РФ и без того велик (по сравнению с уголовными кодексами стран СНГ и Балтии, он — самый большой). Представляется, тем не менее, что его расширение за счет привилегированных составов устранил рассматриваемый пробел в регламентации возраста наступления уголовной ответственности и позволит избежать произвольного толкования перечня, что вероятно при выборе второго варианта.

Использованные источники:

1. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. — 2-е изд., перераб. и доп./отв. ред. А.И. Рарог. — М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004.*
2. *Российское уголовное право. Общая часть / Под ред. В. С. Комиссарова. СПб.: Питер, 2005.*
3. *Милюков С. Ф. Российское уголовное законодательство: Опыт критического анализа. СПб.: С.-Петербург. ин-т внешнеэкон. связей, экономики и права; О-во "Знание" Санкт-Петербурга и Ленингр. Обл., 2000.*
4. *Кургузкина Е.Б. Убийство матерью новорожденного ребенка: Природа, причины, предупреждение/Под ред. Ю.М. Анояна. Воронеж, 1999.*

А. В. Баланюк
ассистент кафедры криминалистики
Одесская национальная юридическая академия,
Одесса, Украина

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОСУЩЕСТВЛЯЕМОЙ ОРГАНИЗОВАННЫМИ ПРЕСТУПНЫМИ ГРУППАМИ ДЛЯ СОВЕРШЕНИЯ УБИЙСТВ

Как показывает изучение следственной и судебной практики, многим тяжким, сложноисполнимым преступлениям в особенности, совершенным организованными группами, предшествует сложная, тщательная и довольно продолжительная подготовка, которая создает необходимые условия для успешного совершения задуманного преступления, а иногда — для его сокрытия и беспрепятственного продолжения преступной деятельности.

По своему смыслу подготовка к совершению преступления состоит из аналитической и практической деятельности и может быть классифицирована на следующие группы:

1. Первоначальные подготовительные действия к совершению задуманного преступления. Это — аналитически-умственная деятельность, которая включает в себя: определение и конкретизацию цели преступления; выбор объекта преступления (предприятие, учреждение, организация, жилые помещения, потерпевший, предмет посягательства); определение способов осуществления преступления; разработку детального плана преступных действий (определение места сбора группы и средств передвижения, времени осуществления преступления, роли и функции любого из участников, путей подхода и отхода, моделирование вариантов своих действий с учетом непредвиденных изменений и прочее).

2. Последующие подготовительные действия к совершению задуманного преступления. Эта, непосредственно практическая, деятельность содержит в себе: подбор участников преступления (качественный и количественный) с учетом сложности и характера поставленных задач, способов их реализации, а также преступного опыта соучастников, их физической силы, волевых качеств, привычек и умений и прочее; приискание, изготовление, приспособление необходимых орудий и средств; создание тайников — тайных складов оружия, боеприпасов, взрывных веществ, устройств и других орудий и средств, которые могут быть использованы в криминальных целях; создание благоприятной обстановки для осуществления преступления; приискание (похищение, приобретение, изготовление) форменной одежды и атрибутов должностных лиц, средств которые маскируют внешность и т. д.; создание благоприятной обстановки для совершения преступления, сюда включаются все другие действия, которые делают возможным реализацию задуманного.

Исходя из данной классификации, можно выделить следующие особенности в подготовке убийств, совершаемых организованными преступными группами. Они характеризуются следующими моментами: в первую очередь происходит изучение образа жизни будущей жертвы лицом, которое готовит совершение убийства. Этот процесс заключается в проведении таких мероприятий: 1) принятие волевого решения о совершении убийства; 2) установление местожительства будущей жертвы и режима дня; 3) установление маршрутов ее передвижения, наличие транспортных средств и личной охраны; 4) установление места работы и занимаемой должности [1, 41], т.е. изучается личность будущей жертвы [2, 61-62].

После того, как личность жертвы и образ её жизни изучены в достаточной мере, происходит выбор способа лишения жизни, а также осуществляются действия

направленные на выбор места, времени и других условий совершения убийства. Место и время являются определяющими факторами, так как, подобрав место и время убийства, будущий преступник определяет пути подхода и отхода. Для достижения желаемого результата в максимально короткое время преступник подыскивает или приобретает необходимое для этих целей оружие убийства, а также подготавливает транспортное средство, средства маскировки внешности и т.д. [3, 30]

Затем осуществляются подготовительные действия с продумыванием обстоятельств, затрудняющих расследование (разработка ложного алиби и др.) [4, 10]. Так, преступник на подготовительном этапе может совершать действия, направленные на сокрытие предстоящего убийства [5, 9].

При совершении убийств по найму или заказных убийств выбор способа совершения преступления определяется набором личностных качеств преступника, его психологической готовности к совершению преступления, физическими и материальными возможностями, ситуативными факторами и др.

Таким образом, подготовку к совершению заказных убийств можно разделить на 3-и этапа: 1) организация умысла (поиск посредника, исполнителя и т.д.); 2) разработка сценария преступления (изучается образ жизни жертвы, ее распорядок дня, привычки, выезжают на место предполагаемого убийства, осуществляют тренировку, подготавливают орудия, пути отхода и т.д.); 3) активные действия по возможному выманиванию жертвы из квартиры, заманивание в конкретное место, доведение до беспомощного состояния, организация засады или преследования [1, 248-249].

Опыт расследования этих преступлений показывает, что убийства по найму используются в качестве одного из основных средств при разрешении спорных вопросов между коммерческими структурами (убийство конкурента, разрешение конкретной ситуации и т.д. [6, 8-10]), преступными группировками — из-за раздела сфер преступного влияния. Осложняется ситуация тем, что в криминальной среде появляется прослойка профессиональных убийц, работа которых распространяется и на сферы семейно бытовых отношений [2, 59-60].

Раскрываемость заказных убийств низка, что в первую очередь связано с особым характером этой категории преступлений, а именно продуманностью, а не спонтанностью их совершения, тщательностью их подготовки в условиях глубокой конспирации, участии в реализации ряда лиц, которые помогают в подготовке к совершению преступления и являются членами преступных групп и т.д. [7, 3]

Поэтому, выделение особенностей организованной преступной деятельности по подготовке к совершению убийств осуществлено нами с целью криминалистического анализа данного явления, что является необходимым условием эффективного познания его природы и основой для разработки соответствующих рекомендаций по выявлению, предупреждению и предотвращению отмеченной деятельности.

Использованные источники:

1. Санчин О.С. Розкриття і розслідування умислених убивств: концептуальні і практичні основи: Монографія. — Одеса: Юридична література, 2004. — 408 с.
2. Колесников В.И. Общая характеристика убийств совершенных по найму. // Прокурорская и следственная практика, 2005. — № 1-2 (32-33). — С. 58-73.
3. Дворкин А.И. Сафин Р.М. Расследование убийств, совершенных организованными группами при разбойных нападениях: Научно-методическое пособие. — М.: Издательство «Экзамен», 2003. — 192 с.
4. Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування: Монографія. — Х.: Факт, 2001. — 311 с.
5. Аленин Ю.П., Тищенко В.В., Аркуша Л.И. Расследование тяжких преступлений: Научно-практическое пособие. — Х.: Одиссей, 2006. — 256 с.

6. Слинко М.И. *Заказные убийства как вид преступного предпринимательства. Криминологический анализ.* — М.: Российский юридический издательский дом, 1997. — 22 с.
7. Бородулин А.И. *Убийство по найму. Криминалистическая характеристика. Методика расследования.* / Под ред. проф. Р.С. Белкина. — М.: Новый Юрист, 1997, 80 с.

А. Б. Барбуков

*ад'юнкт Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка, Луганськ, Україна*

“ВОГНЕСТРІЛЬНА” ТА “ВОГНЕПАЛЬНА” ЗБРОЯ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ

Як відмічається в кримінально-правовій літературі, законодавча техніка сучасного Кримінального кодексу України (далі КК) є недосконалою. Хоча порівнюючи її з законодавчою технікою, застосованою при конструкції норм КК 1960 р., можна однозначно зробити висновок про те, що вона більш вища за якістю. До числа якісних змін можна віднести уточнення мови, уніфікацію понятійного апарату закону тощо, які майже за всіма критеріями одночасно є й недоліками. Недоліками, насамперед, законодавчої техніки¹.

Такі недоліки, при їх швидкому укоріненні, дуже важко потім “вирубати в лісі правових прогалин”. Понятійна недосконалість і неузгодженість конструкцій окремих визначень у існуючому кримінально-правовому законодавстві ускладнює подальше просування на шляху вдосконалення законопроектної та правозастосовної роботи. Однією з понятійних проблем залишається дискусійне питання співвідношення понять: “вогнепальна зброя” та “вогнестрільна зброя”.

Утім наукове співтовариство постійно використовує ці поняття та розділяється в залежності від своїх поглядів на них на окремі табори. Одним із свідчень цього є міжнародний науково-практичний семінар “Актуальні проблеми судової балістики” (Київ, 17-18 жовтня 2002 року)², норми законодавства та численні наукові публікації³, у яких автори застосовують поняття як “вогнестрільної” так і “вогнепальної” зброї. Вирішення понятійної плутанини обумовить ряд позитивних моментів не тільки теоретичного, але й практичного характеру — створення передумов ефективнішого застосування закону.

“Вогнестрільна” та “вогнепальна” зброя. Яке з цих понять є найбільш правильним, точним і коректним щодо їх вживання у кримінальному законодавстві України (ст.ст. 260, 262, 263, 264, 296 КК)?

У КК 1960 р. використовувалося поняття вогнестрільна зброя. Присутнє воно й у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 8 липня 1994 року № 6 “Про судову

¹ Див.: Лопашенко Н.А. Недостатки законодательной техники уголовного кодекса России как препятствие для его эффективного применения и криминогенный фактор // Международное и национальное законодательство: проблемы юридической техники. Материалы 3 Междунар. науч.-практ. конф., состоявшейся на юрид. фак. МГУ им. М.В. Ломоносова, 29-30 мая 2003 г. / Редкол.: ... Комисаров В.С. (отв. ред.) и др. — М.: ЛексЭст, 2004. — С. 39; Хавронюк М.І. Довідник з особливої частини Кримінального кодексу України. — К.: Істина, 2004. — С. 37-38.

² Детально про зазначене див.: Балістика: криміналістичне вогнестрільне зброезнавство. Підручник. / За ред. проф. П.Д. Біленчука. — К.: Міжнародна агенція “BeeZone”, 2004. — С. 38-45; Криміналістичний вісник. — Вип. 4. — К.: ДНДЕКЦ МВС України, НАВСУ, 2002. — 223 с.

³ Див.: Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Сулява О.Ф. Зброезнавство: правові основи обігу вогнестрільної зброї. Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: Україна. Європа. Світ. Монографія / За ред. проф. П.Д. Біленчука. — К.: Міжнародна агенція “BeeZone”, 2004. — С. 33-41.

практику у справах про розкрадання, виготовлення, зберігання та інші незаконні діяння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами” та у багатьох інших вітчизняних українськомовних законодавчих актах. Ніяких дискусій, протиріч стосовно доцільності і правильності використання цього поняття у спеціальній юридичній літературі на той час не було.

У чинному Кримінальному кодексі України законодавець по-іншому підійшов до визначення цього положення і ввів нове поняття вогнепальна зброя. Разом з тим зміст цих понять залишився незмінним. Дійсно, “вогнепальна” та “вогнестрільна” зброя — це дуже подібні поняття, але вони мають істотні відмінності. Зробити такий висновок дозволив нам системний міжгалузевий підхід до дослідження цієї проблеми.

Тлумачення поняття “вогнестрільна” зброя, на відміну від “вогнепальної”¹, за допомогою новітніх тлумачних словників української мови ми не знайшли. Окремі словники, що видані до 2001 року містять визначення поняття як “вогнестрільна зброя”², так і “вогнепальна зброя”³.

Усі досліджувані нами словники об’єднує те, що в них щодо визначення вогнестрільної та вогнепальної зброї, мова йде про механізм пострілу, (постріл, вистріл, стрільба, стріляти, стрілити, стрелити, стрілянина, стріляння, пострілювати, постріляний, вистрілювати, вистріляти, вистреляти та ін.), а не про механізм вогнепалення. Загальновживаним поняттям щодо зброї у вітчизняному законодавстві є “стрільба”, а не “пальба”⁴. Дієслово “палити”, на відміну від „стріляти”, має значення

¹ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. — С. 153; [24] Новий тлумачний словник української мови. 3 т. — Т. 1: А-К / Уклад. проф. В.В. Яременко, канд. філол. наук О.М. Сліпушко. — Вид. друге, випр. — К.: Видавництво “Аконіт”, 2006. — С. 361.

² Див.: І.Н. Кириченко. Орфографічний словник для школи. — К.: “Радянська школа”, 1967. — С. 44; Юридичний словник / За ред. Б.М. Бабія, Ф.Г. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. Вид. друге, перероб. і доп. — К.: ГР УРЕ, — 1983. — С. 288; Російсько-український словник. Т. 2: Н-прият / Ред. колегія: канд. філол. наук Й.А. Багмут, акад. І.К. Білодід, канд. філол. наук С.І. Головащук, докт. філол. наук Л.Л. Гуменецька, Л.С. Паламарчук, М.М. Пилипинський, Л.Г. Скрипник, канд. філол. наук К.К. Цілуйко. Ред. тому: С.І. Головащук, Л.А. Коробчинська, М.М. Пилипинський. — Вид. друге, випр. — К.: УРЕ, 1984. — С. 381; Український Радянський Енциклопедичний Словник. Т. 1: А-калібр / Під ред. Ф.С. Бабічева, А.Ф. Денисова, І.О. Дзевєріна та ін. — 2-е вид. — К.: УРЕ, 1986. — С. 20, 322; Українсько-російський словник / Під ред. Л.С. Паламарчука, Л.Г. Скрипник. — 7-е вид. — К.: УРЕ, 1990. — С. 106; Словник юридичних термінів (українсько-російський) / Уклад. Ф. Андерш, В.О. Винник, А.В. Красницька та ін. — К.: “Юрінком”, Ред. “Бюл. Законод. та юр. пр. України”, 1994. — С. 137; Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В.В. Гейченко, В.М. Завірюхіна, О.О. Зеленюк та ін. — К.: Наук. Думка, 1998. — С. 412, 428.

³ Див.: Юридичний словник / За ред. академіків АН УРСР Б.М. Бабія, В.М. Корецького, член-кор. АН УРСР В.В. Цветкова. — К.: ГР УРЕ АН УРСР, — 1974. — С. 264-267; Юридичний словник / За ред. Б.М. Бабія, Ф.Г. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. Вид. друге, перероб. і доп. — К.: ГР УРЕ, — 1983. — С. 288; Російсько-український словник. Т. 2: Н-прият / Ред. колегія: канд. філол. наук Й.А. Багмут, акад. І.К. Білодід, канд. філол. наук С.І. Головащук, докт. філол. наук Л.Л. Гуменецька, Л.С. Паламарчук, М.М. Пилипинський, Л.Г. Скрипник, канд. філол. наук К.К. Цілуйко. Ред. тому: С.І. Головащук, Л.А. Коробчинська, М.М. Пилипинський. — Вид. друге, випр. — К.: УРЕ, 1984. — С. 381; Українсько-російський словник / Під ред. Л.С. Паламарчука, Л.Г. Скрипник. — 7-е вид. — К.: УРЕ, 1990. — С. 106; Російсько-український і українсько-російський словник: Відмінна лексика: Навч. вид. / Л.І. Матько, О.М. Сидоренко, С.В. Шевчук. — К.: “Вища школа”, 1993. — С. 101; Російсько-український словник юридичних термінів. — К.: Юрінформ, 1993. — С. 158; Словник юридичних термінів (українсько-російський) / Уклад. Ф. Андерш, В.О. Винник, А.В. Красницька та ін. — К.: “Юрінком”, Ред. “Бюл. Законод. та юр. пр. України”, 1994. — С. 137; Українсько-російський і російсько-український словник. Відмінна лексика. — Львів: Світ, 1997. — С. 33; Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В.В. Гейченко, В.М. Завірюхіна, О.О. Зеленюк та ін. — К.: Наук. Думка, 1998. — С. 412, 428; Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери / Уклад. С.Я. Єрмоленко та ін. — К.: Довіра, 1998. — С. 343; Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / За ред. акад. НАН України В.Я. Тація. — Х.: Право, 2001. — С. 92-93.

⁴ Напр. див.: ч. 1 ст. 282 за Кримінальним кодексом України (за станом на 25 січня 2006 року). — Х.: ТОВ “Одіссей”, 2006. — С. 137; п.п. 5, 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26.04.2002 “Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами” // Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України

“розводити вогонь (багаття, пожежу)”, “знищувати вогнем” — від чого виник іменник “палій” — „людина, що нищить щось вогнем”. Дієслово “стріляти” має значення “робити постріли, уміти користуватися вогнестрільною зброєю, добре влучати в ціль” — від чого виник іменник “стрілець” — “людина, що стріляє”. Похідне від поняття “вогнестрільний” — поняття „вогнестрільність”, як криміналістичний критерій віднесення зброї до вогнестрільної є більш правильним, ніж вогнепальність. Те саме стосується й визначення самої зброї, як “вогнестрільної”, а не “вогнепальної”.

Наприклад, якщо ушкодження спричинено полум’ям вогнемету і є вогнепальним (воно виникло у результаті дії вогню — високих температур), то чи відносити вогнемет до вогнепальної зброї? Як може бути, що наслідок (пошкодження) ми визнаємо “вогнепальним”, а об’єкт (вогнемет), який спричинив цей наслідок виходячи з існуючих методик досліджень, вважається військовою зброєю спеціального призначення¹. Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26.04.2002 “Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами” до вогнепальної зброєю є зброя “...для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей)”, також згідно з пленумом при цьому використовуються “патрон”, “снаряд”². За таких умов, вогнемет належить до зброї іншого принципу дії, відмінного від принципу дії вогнестрільної зброї.

Автори фундаментального навчально-практичного посібника “Все про зброю” (1996 р.) теж використовують такі поняття як “вогнестрільна” і “вогнепальна” зброя, але особливо звертають увагу на правильність застосування на той час у нормативних актах поняття вогнестрільна зброя³.

Проведене дослідження дозволяє висловити деякі сумніви стосовно правильності позиції законодавця, щодо співвідношення розглянутих понять, та їх законодавчого закріплення в Кримінальному кодексі України.

Таким чином, вищезазначене свідчить, що представлена проблема співвідношення понять “вогнепальна зброя” та “вогнестрільна зброя”, є актуальною й потребує вирішення, оскільки вона має не тільки етимологічне, але й прикладне значення в підвищенні ефективності кримінально-правових заходів боротьби зі збройною злочинністю в нашій державі.

(1972-2004) із змінами і доповненнями станом на 1 січня 2005 року. — Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. — С. 477, 479.

¹ Див.: Гамов Д.Ю. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів. К.: Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, 2004. — С. 7-9, 21 та ін.

² п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26.04.2002 “Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами” // Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України (1972-2004) із змінами і доповненнями станом на 1 січня 2005 року. — Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. — С. 477.

³ Див.: Александров Ю.В., Антипов В.І., Братель Г.М. та ін. Все про зброю. Види, порядок придбання, використання і зберігання / Під ред. Я.Ю. Кондратьєва. — К.: УАВС, 1996. — С. 3, 5, 7, 14, 19, 43, 57, 59, 60, 72, 76, 78, 80-83, 91, 95, 99, 108.

О. В. Батюк
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального, права і процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДЧОГО АПАРАТУ

Однією із нагальних проблем сьогодення є перебудова органів досудового слідства потреба організаційної викликана в першу чергу вимогами Ради Європи. Саме експерти цієї міжнародної організації під час візитів в Україну, як зазначає П.В. Коляда, відзначили, що в умовах реформування правової системи, одним із негативних чинників, який впливає на імідж України як правової держави, є відсутність законодавчої бази функціонування системи досудового слідства [7]. На відміну від деяких інших владних учасників кримінального процесу (суддів і прокурорів), процесуальна незалежність слідчих законодавчо не гарантована. Крім того, слідчий не має чітко визначеного статусу, що у свою чергу обумовлює його залежність від відомчих інтересів органів, у яких існують слідчі підрозділи.

У зв'язку з цим питання про місце слідчого апарату в системі державних органів, його організацію та структуру є важливим не лише з теоретичної, але й з практичної точки зору, саме це і обумовлює актуальність визначеної проблеми.

Необхідно зазначити, що окремі аспекти дослідження проблем слідчого апарату в сучасній Україні були предметами наукових праць таких вчених як Ю.П. Аленіна, О.В. Бауліна, Ю.М. Грошевого, В.С. Кузьмічова, С.М. Стахівського, В.М. Тertiшник, В.Т. Маляренка, П.І. Мінюкова, М.Є. Шумило та ін.

Доцільно зазначити, що одним із суттєвих факторів негативного впливу є тиск відомчих інтересів, недостатня забезпеченість процесуальної самостійності та незалежності слідчого. Таке становище може спричинити порушення принципу рівності громадян, які залучаються до сфери діяльності органів досудового слідства. Крім того, незважаючи на однаковість процесуального порядку, об'єктивно існують різні умови для здійснення прокурорського нагляду за досудовим слідством, яке проводиться слідчими різних відомств. На наш погляд, слушною є думка Л. Карнеєвої про те, що, що ні захисник, уведений у процес з моменту затримання підозрюваного, ні присяжні засідателі не забезпечать законності у здійсненні правосуддя й реального захисту прав, свобод та законних інтересів осіб доти, доки не буде організаційної перебудови досудового слідства [6, С.26].

Проводячи аналіз наукової літератури, приходимо до висновку, про доцільність згрупувати погляди науковців та провести виокремлення основних підходів до визначення оптимального місця слідчого апарату:

- по-перше, існування об'єднаного зі слідчих різних відомств слідчого апарату при МВС України, на базі Головного слідчого управління цього міністерства (наприклад, Державного слідчого департаменту в структурі або при МВС України) [8, С.40; 9, С.9];
- по-друге, зосередження всіх слідчих в органах прокуратури [16];
- по-третє, функціонування слідчого апарату при судовому відомстві [1, С.179];
- по-четверте, створення самостійної спеціалізованої структури для провадження досудового слідства (а саме Слідчого Комітету України) [5, С.302-306].

Таку позицію поділяє й В.П. Корж, який висловлює думку про те, що досвід практичної роботи чотирьох наявних апаратів досудового слідства — прокуратури, МВС, Служби безпеки та податкової поліції — підтверджує виправданість існування такої системи [10, С.33-37].

Варті уваги й погляди М.А. Погорецького, який окрім пропозицій щодо реформування слідчого апарату, висловлював ідею прокурорського дізнання, що пов'язується з ліквідацією взагалі стадії досудового розслідування. У цьому випадку процесуальна діяльність органів досудового слідства та оперативно-розшукова робота повинні з'єднатися та вважатися кримінальним переслідуванням — обвинувальною діяльністю прокурора й підпорядкованих йому в процесуальному відношенні органів стосовно доказування підстав кримінального позову. Дізнання обмежується збором таких доказів, котрі б давали достатні підстави для вирішення питання про попередній розгляд справи суддею, і завершується висуненням прокурором обвинувачення в суді [12, С.52-54].

Значна кількість практичних працівників та ряд учених відхиляють перші два з запропонованих варіантів організації слідчого апарату. Як вважає А. Гуляєв, слідчий апарат залишається залежним від відомчих інтересів та впливів через недостатню забезпеченість процесуальної самостійності слідчих [3, С.45-46]. По-друге, ні теоретично, ні практично неприпустимо об'єднання в одному органі виконання різних за своєю правовою природою видів діяльності — досудового слідства і прокурорського нагляду. Так, Т. Моршакіна пропонує враховувати в організації слідчої структури те, що одна й та ж ланка об'єктивно не може виконувати різні функції без шкідливої конкуренції між ними, а зв'язки між органами, що діють у досудових стадіях кримінального судочинства, повинні відображатися в постійному контролі одного за іншим. При цьому контроль повинен виключати повторення неправильних рішень, послідовно прийнятих у різних інстанціях [11, С.251].

Проводячи комплексний аналіз точок зору стосовно організації досудового слідства приходимо до висновку про те, що вона є не самоціллю, хоча в ній і простежуються суто відомчі інтереси, а зумовлена об'єктивною історичною необхідністю, головною метою котрої є підвищення ефективності досудового слідства й забезпечення надійного захисту прав та свобод людини.

Враховуючи згадані обставини, Концепція судово-правової реформи в Україні передбачає реформування слідчого апарату в напрямку створення самостійної спеціалізованої структури провадження досудового слідства (мабуть, Слідчого Комітету України) з тим, щоб забезпечити організаційну відокремленість слідчих від органів дізнання та їх оперативних підрозділів.

Доцільно на наш погляд, звернутися до знань історія кримінально-процесуальної науки, яка свідчить що в правоохоронній системі держави боротьба відомств за володіння відомчим слідчим апаратом як велася постійно, так і продовжується. Більше того, зміст кримінально-процесуального закону є своєрідним результатом протистояння різних державних органів (прокуратури, органів безпеки, внутрішніх справ та ін.), котрі намагалися й намагаються створити не стільки єдину, логічно завершену та внутрішньо узгоджену слідчу структуру, скільки закріпити в ній свої відомчі інтереси. Зацікавленість відомств у такому становищі пояснюється тим, що:

по-перше, уже доведено, що попереднє (досудове) слідство — це реальна і досить сильна влада;

по-друге, порівняно з засобами прокурорського нагляду, а також адміністративними й оперативно-розшуковими формами протидії злочинності досудове слідство — інструмент більш дієвий та ефективний;

по-третє, результати слідчої роботи визначають загальні показники ефективності функціонування згаданих відомств.

Варто погодитись із В.М. Жуковським, про те, що слідчий апарат ніколи не мав самостійної організації й завжди виступав додатком більш могутніх організаційних систем, то він, природно, був позбавлений можливості на рівних захищати свої власні потреби [5, С.39].

Відокремлений від суду слідчий апарат за всю свою багатолітню історію виявився безпомічним перед узаконеним усевладдям прокурора, а з переданням в органи безпеки, внутрішніх справ та податкової міліції — й перед фактичним тиском їх начальників. Слідчі підрозділи, що увійшли до складу зазначених органів нарівні з оперативними службами, ніби “розчинилися” в органах дізнання, опинилися у фактичному її підпорядкуванні, тобто слідство перетворили, власне, в одну зі служб міліції, у результаті чого воно перестало бути самостійною ланкою в системі кримінального процесу. Ставши інородцем у могутній організаційній структурі з якісно іншими, суто адміністративними функціями, слідчий апарат послідовно професійно вироджувався, досягши в наш час критичної позначки. За даними МВС України, щороку слідчі підрозділи залишають 1200-1300 слідчих, що перевищує кількість фахівців, котрих готують спеціалізовані вищі заклади освіти МВС України. Проведене нами упродовж 2003-2005 р.р. дослідження встановило, що стаж роботи в органах досудового слідства МВС до 3 років мали всього 55,3% слідчих [14]. Фактично кожні 5 років слідчий апарат майже повністю оновлюється. Спостерігається найбільший відтік кваліфікованих слідчих в органи Державної податкової адміністрації, прокуратури, суд, адвокатуру, комерційні та банківські структури. Причинами незадовільного стану діяльності органів досудового слідства, як показало опитування, незадовільні умови праці (1,3 %), недостатнє матеріально-технічне забезпечення (5,6 %), надмірне навантаження (3 %), неналежний соціально-правовий захист (9,4 %), все вище перераховане — (80,7 %) [14].

На привеликий жаль варто констатувати, що сьогодні вітчизняний слідчий не володіє тими широкими повноваженнями, які були у судового слідчого за Статутом кримінального судочинства 1864 р. Оскільки він обмежений лише формальними так званими “мертвими” нормами зі збирання доказів. Так у відповідності до положень ст.114 КПК України, слідчий має право давати начальникові органу дізнання обов’язкові для виконання доручення і вказівки щодо проведення слідчих та оперативно-розшукових дій з кримінальних справ, котрі перебувають у його провадженні. У відповідності до положень ст.101 КПК України, начальник міліції є й начальником органу дізнання, то на практиці виникає парадоксальна ситуація, за якою слідчий має давати доручення і вказівки своєму безпосередньому начальникові. Таке положення на думку науковців суперечить загальним принципам теорії управління, тому що підлеглий не може доручати виконання будь-яких завдань своєму керівникові. Саме тому, не випадково, Основи кримінального судочинства 1958 р. не передбачали здійснення попереднього слідства органами охорони громадського порядку (так тоді називалися органи внутрішніх справ), яким право його проведення було надане лише у 1963 році через значне (на той час утричі) зростання навантаження слідчих прокуратури. Таке вирішення проблеми зменшення слідчого навантаження було не вдалим, а взаємодія слідчих та органів дізнання повинна бути заснованою на суворому розмежуванні їх функцій [2, С.77].

Варто констатувати й те, що на практиці керівники слідчих підрозділів фактично стали заступниками начальників органів дізнання. Вони відіграють гібридну роль — органу дізнання та досудового слідства в одній особі, що суперечить Концепції судово-правової реформи, котра передбачає чітке розмежування функцій органів досудового слідства та органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, як у процесуальному, так і в організаційному плані.

Доцільно зазначити, що Комісія з питань реформування правоохоронних органів при Президентові України вже тривалий час виробляє реальні шляхи створення в Україні такої системи досудового слідства, котра б повністю відповідала вимогам, що ставляться до правової держави. Першим кроком такої реформи може стати відомча реорганізація слідчого апарату органів внутрішніх справ [13], основною метою якої є

збереження наявного потенціалу слідчих підрозділів органів внутрішніх справ, зміцнення їх кадрової та матеріально-технічної бази.

На наш погляд, варто уваги й те, що за роки функціонування слідчого апарату в структурі МВС створено низку навчальних закладів, котрі готують слідчих вищої кваліфікації; налагоджено і вдосконалено чітку систему реагування на заяви та повідомлення про злочини, забезпечено безпосередню участь слідчих у їх розкритті та розслідуванні, починаючи з огляду місця події, разом із працівниками оперативних служб ОВС аж до завершення слідства та прийняття рішення про притягнення винного до кримінальної відповідальності, а також те, що на сьогодні слідчий апарат МВС забезпечує досудове розслідування більшої частини кримінальних справ з досить високими показниками розкриття та якості досудового слідства [8, С.158].

Необхідно підтримати думку науковців, які вважають що, реорганізація досудового слідства не розв'яже усіх сучасних його проблем, а може розглядатися лише як поетапне рішення питання щодо створення позавідомчого слідчого апарату, котрий більш доцільно створити як нове формування в системі державних органів на “порожньому місці”. На підтвердження цього висунемо такі аргументи.

По-перше, автономія слідчого апарату в межах МВС не може забезпечити повного вирішення проблеми процесуальної самостійності слідчого. Оперативні та адміністративні внутрішньовідомчі інтереси будуть так чи інакше виявлятися.

По-друге, немає досить надійних гарантій того, що слідчий апарат МВС, у силу різноманіття функцій та ролі керівників його органів, займе належне йому становище, яке б відповідало кримінально-процесуальному законодавству. Експеримент, що проводився, показав живучість застарілих стереотипів: з одного боку, прихильність до адміністративних, командних методів керівництва слідством, а з іншого — неготовність керівників слідчих підрозділів самостійно приймати рішення та організовувати взаємовідносини з органами внутрішніх справ за нових умов їх автономного існування.

По-третє, централізоване вирішення складних питань побудови взаємин між органами внутрішніх справ та слідчих підрозділів неминуче набуватиме бюрократичних форм.

По-четверте, якщо розглядати його створення як перехідний етап, то доведеться двічі здійснювати реорганізаційну перебудову, причому на першому етапі вона, імовірно за все, буде певною мірою зорієнтована на співіснування з органами внутрішніх справ у питаннях матеріально-технічного забезпечення, що не дозволить сподіватися на безконфліктні відносини [14].

Підводячи підсумок зазначеного вище, на наш погляд, доцільно при проведенні демократизації норм чинного кримінально-процесуального законодавства загалом та положень системи досудового слідства зокрема прийняти окремий законодавчий акт про створення самостійної спеціалізованої структури для провадження досудового слідства (а саме Слідчого Комітету України).

Використані джерела:

1. Вапнярчук В.В. Проблеми реформування органів досудового слідства // Конституція України — основа модернізації держави та суспільства: Матеріали наук. конференції, 21-22 червня 2001 р. — Харків: Право, 2001. — С.385-386.
2. Вахитов Ш.К. Место следственного аппарата в системе государственных органов // Сов. гос. и право. — 1988. — №2. — С.70-77.
3. Гуляев А.П. Следователь в уголовном процессе. — М.:Юрид.лит., 1981. — 192 с.
4. Журний Г.Ю. Деякі питання систематизації законодавства про досудове слідство і дізнання // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, жовтень 1999 року. — К.: ІЗ

ВРУ, 1999.— С.302-306.

5. Жуковский В.М. Процессуальная независимость следователя и некоторые вопросы ее гарантии // Предварительное следствие в условиях правовой реформы.— Волгоград, 1991.— С.39-43.
6. Карнеева Л.М. Где быть следственному аппарату // Соц. законность.— 1991.— №2.— С.25-26.
7. Коляда П.В. Мета — відновлення справедливості // Іменем Закону.— 2002.— 5 липня.
8. Коляда П.В. Проблеми досудового слідства у кримінальному процесі.— К.: Юрінком Інтер, 2001.— 208 с.
9. Коляда П.В. Який Кримінально-процесуальний кодекс України потрібен слідчим // Юридичний вісник України.— 2001.— №9-11.
10. Корж В.П. Система досудового слідства в Україні: проблеми, пошуки, міркування, пропозиції // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ.— 1999.— №1.— С.33-37.
11. Моршакова Т.Г., Петрухин И.Л. Социологические аспекты изучения эффективности правосудия // Право и социология.— 1973.— С.251-256.
12. Погорецький М.А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: Монографія.— Харків: Арсіс, 2002.— 160 с.
13. Про проведення експерименту з апробації нової системи підпорядкування слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 26 березня 2002 р. №295.
14. Солдатенко О.А. Досудове слідство в Україні: становлення та перспективи розвитку: Автореф. дис... канд. юрид. наук.— К., 2006. — С.19.
15. Тертишник В. Удосконалення процесуального статусу слідчого: старі та нові проблеми // Вісник прокуратури.— 2002.— №1 (13).— С.38-41.
16. Федорченко В. Про досудове слідство і не тільки... // Зеркало недели.— 2003.— 12-25 липня.

М. М. Бедрій

магістрант юридичного факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка,

Львів, Україна

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС АДВОКАТА У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЛИЧИНИ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРЩИНИ (1867 — 1918 рр.)

При розгляді судових справ в умовах сьогодення важливу роль у реалізації громадянами та юридичними особами свого права на судовий захист їх законних інтересів відіграє інститут адвокатури. Процесуально-правовий статус адвоката, у тому числі щодо умов його участі в судовому процесі, потребує ефективного правового регулювання у будь-якій державі. Україна не є винятком, тому існує необхідність історико-правового дослідження цього питання та використання історичного досвіду в сучасних умовах. Правова регламентація участі адвоката у судовому процесі на території Галичини у складі Австро-Угорщини, містить у собі актуальність для сьогодення, оскільки австрійське процесуальне законодавство XIX ст. — початку XX ст. було складене на належному рівні юридичної техніки, як для того історичного періоду.

У кримінальному процесі Австро-Угорщини роль адвоката у реалізації підсудного права на захист була дуже вагомою. На початку в Австро-Угорщині продовжував діяти кримінально-процесуальний кодекс Австрії 1853 р., який суперечив основним демократичним принципам судочинства, тому в 1869 р. його було доповнено

законом про суди присяжних, а в 1873 р. був затверджений новий кримінально-процесуальний кодекс, який проіснував з незначними змінами аж до розпаду Австро-Угорщини. [2, 73] Цей кодекс надавав підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на всіх стадіях процесу спростовувати висунуте проти нього обвинувачення, подавати докази. Можливості в обвинуваченого, особливо тоді, коли він перебував під арештом, були неймовірно обмеженими. Адже він був повністю ізольований від суспільства, а крім цього, як правило, не володів достатніми знаннями, щоб ефективно захищати свої права. Крім того, суспільству не був байдужим сам рівень захищеності конституційних прав обвинуваченого. Адже порушення прав обвинуваченого наступного разу могло стосуватися будь-якого громадянина держави в цілому. Саме для повного забезпечення дотримання процесуальних прав обвинувачених з боку посадових осіб австрійської поліції, прокуратури і суду був створений інститут адвокатури ще у 1781 р.

Завдання адвоката у кримінальному процесі за австрійським законодавством не полягала у пошуку матеріальної істини. Учені настійно наголошували, що адвокат не зобов'язаний бути у процесі об'єктивним, йому заборонено подавати докази, що обтяжують становище клієнта, він не повинен шукати докази на підтвердження висунутого обвинувачення. Завдання адвоката — це пошук правди особливим методом “виправдання, перешкоджання в обтяжуванні” ситуації клієнта.

Участь адвоката у кримінальному процесі поділялася на обов'язкову і необов'язкову. Обов'язкова участь захисника за австрійськими законами мала місце у таких випадках:

- при розгляді кримінальної справи судом присяжних;
- при розгляді кримінальної справи у відсутності обвинуваченого, у так званому заочному процесі;
- при розгляді справи військово-польовим судом;
- коли обвинувачений не досяг 17-річного віку;
- коли були достатні підстави сумніватися щодо осудності обвинуваченого.

В інших усіх випадках участь у справі захисника не була обов'язковою, а цілковито залежала від бажання обвинуваченого. Підставою для участі захисника у справі були угода клієнта із захисником або постанова слідчого-судді, прокурора чи суду про залучення захисника до справи за призначенням.

Обвинувачений мав право вільного вибору захисника. Правда, вільний вибір мав певні межі. Згідно із ст. 39 КПКА, обвинувачений мав право обирати собі захисника з осіб, які були внесені до списку, який щорічно складався апеляційним судом. Такий список вивішувався у приміщенні суду, й кожен бажаючий міг з ним ознайомитися. Даний список складався із захисників двох категорій:

1. адвокати, для яких виконання правозахисної функції було основним видом діяльності;

2. доктори права, основним місцем праці яких були юридичні факультети вищих шкіл Австро-Угорщини, і юристи, які успішно склали кваліфікаційний іспит на право займатися працею судді, нотаріуса чи адвоката. [1, 176-177]

Правова регламентація участі адвоката у цивільному процесі на території Галичини у складі Австро-Угорщини була не менш чіткою ніж у кримінальному. Спочатку в Австро-Угорщині ще продовжував діяти цивільно-процесуальний кодекс Австрії 1781р. (у Галичині він став діючим з 1784р., а через деякий час цей кодекс був перероблений і введений у дію в 1796р. в Західній Галичині, а в 1807р. — у Східній), а також адвокатська ординація 1849р., закон про судочинство у безспірних справах 1854р. та ін. Новий цивільний процесуальний кодекс був затверджений у 1895р. і введений у дію з 1898р. Цей акт проголошував усність і гласність цивільного процесу. [2, 70]

Відповідно до його норм сторона процесу, оскільки в законі не було встановлено обмежень, могла виконувати судові дії особисто або через повіреного. В окружних судах, судових палатах і у вищому суді сторона могла вести справу не інакше, як через посередництво адвоката, але сторона могла з'явитися в суд разом із своїм адвокатом і давати додаткові словесні пояснення. Сторонам не була потрібна допомога адвоката при провадженні шлюбних справ у окружних судах, а також при діях, здійснюваних перед суддею, який діє за дорученням або за повідомленням суду, перед головою або у канцелярії суду. Сторона не мусила мати адвоката, якщо він сам являвся адвокатом або працівником судового відомства. У повітових судах сторони могли вести справи самі без посередництва адвоката, але якщо ціна позову перевищувала 500 гульденів, і в місці знаходження повітового суду проживали більше двох адвокатів, то сторона, яка не хотіла вести справу сама, могла доручити ведення справи тільки адвокату. [3, 445-447]

У всіх випадках, в яких не вимагалось обов'язкове посередництво адвоката, сторони могли доручити ведення справи будь-якій правоздатній особі чоловічої статі. Особи, що займалися веденням чужих справ у вигляді промислу, могли бути відлучені судом від участі в справі у статусі повіреного. Рішення суду з цього питання не підлягало окремому оскарженню.

Змагання між сторонами цивільного процесу проходило усно. У справах, де сторони могли діяти у суді тільки через посередництво адвокатів, усному змагання між сторонами передував обмін змагальними паперами. У всіх інших випадках подання прохання, призначуваного для підготування усного змагання між сторонами, допускалося лише в особливих випадках, передбачених законом. [3, 449]

Процесуальний статус адвоката у судовому процесі на території Галичини в період з 1867 р. по 1918 р. регламентувалась законодавством Австро-Угорщини раціонально та ефективно, хоча і з певними недоліками, викликаними відповідними історичними, політичними, юридичними та іншими причинами. Одним з найбільших таких недоліків було те, що право учасника цивільного процесу вільно обирати собі представника чи особисто захищати свої інтереси регулювалось занадто імперативно.

Використані джерела:

1. Гловацький І.Ю. *Українські адвокати у політичних процесах у Східній Галичині (1921 — 1939 роки)*. — Львів: Тріада плюс, 2003.
2. Кульчицький В.С., Бойко І.Й., Настасяк І.Ю., Мікула О.І. *Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини*. — Львів: Тріада плюс, 2002
3. *Хрестоматія з історії держави і права України / За ред. В.Д. Гончаренко*. — Том 1. — Київ: Ін Юре, 2000.

Л. В. Бєлая
*викладач кафедри теорії та історії держави та права
Одеського юридичного інституту Харківського національного
університету внутрішніх справ, Одеса, Україна*

ПРИНЦИП ГУМАНІЗМУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Будь-яка діяльність є системою обумовлених, органічно пов'язаних дій, спрямованих на досягнення конкретного результату. Саме через діяльність здійснюється активна взаємодія людини із зовнішнім середовищем, що підтверджує продуктивний характер (тобто ефективність) цієї діяльності: змінюється свідомість людини, вдосконалюються знання та вміння, трансформуються в бік динаміки, прогресу певні життєві орієнтири (в даному випадку ми говоримо про правомірну діяльність).

Підґрунтям, першоосновою будь-якої діяльності є постановка певних завдань і цілей, яких треба досягти, визначення засобів, методів, прийомів, тобто тих потенційних складових, що сприятимуть якнайшвидшому досягненню мети (результату).

Таким чином, тільки в процесі діяльності (розумової, фізичної, законодавчої, правозастосовчої, правоохоронної та ін.) людина, колектив людей або суспільство в цілому можуть досягти якісних успіхів, порівняти різні етапи свого життєвого шляху та визначити свою подальшу долю.

У своїй роботі ми акцентуємо увагу на такому різновиді діяльності, як правова діяльність, аналізуємо складові її ефективності у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, а також розкриваємо сутність принципу гуманізму в процесі здійснення правової діяльності (на прикладі характеристики деяких кримінально-правових норм).

У процесі розвитку соціальної правової держави право не може бути інертним: реагуючи на ті прогресивні демократичні зміни, що відбуваються в суспільстві, правові норми, безперечно, мають тенденцію до видозміни (вдосконалення), бо це — вимога часу. І саме в процесі здійснення правової діяльності “створюються, закріплюються, захищаються норми, постійно “відтворюється” право” [3, С.679].

На нашу думку, такі характерні ознаки демократичної соціально — правової держави, як позитивні зрушення в державному управлінні, законодавчому та правозастосовчому процесах, вдосконалення засобів реалізації законності та охорони правопорядку, нові віяння у діяльності по забезпеченню та захисту прав і свобод громадян — набудуть значущості тільки у випадку закріплення в нормативно-правових актах. Саме при цих умовах суспільство й відчує ефективність правової діяльності, гідно оцінить її.

На думку Н.М. Оніщенко, “головним системоутворюючим чинником, суттєвою рисою та основним показником розвитку демократизму і гуманізму правової системи, критерієм прогресивного розвитку правового життя суспільства є ступінь дотримання прав і свобод людини і громадянина” [3, С.680]. Тільки верховенство закону, побудованого на моральних засадах справедливості, порядності, захисту честі та гідності людини, прав і свобод людини та громадянина, вправі вкотре підтвердити той факт, що здійснення правової діяльності слугуватиме тому, що людина буде відчувати себе захищеною у будь-якій ситуації, а держава в особі компетентних органів виступатиме гарантом реалізації права на правовий захист і правову допомогу своєму громадянину.

Правова діяльність юристів здійснюється на основі певних принципів. Н.М. Оніщенко виділяє наступні: законність діянь юристів та їх рішень; рівність суб'єктів

перед законом та правом; незалежність юриста при веденні юридичних справ; неупередженість; об'єктивність рішень; професіоналізм (компетентність); гуманізм; справедливість; повага до особи, її прав та свобод, права в цілому; поєднання гласності та конфіденційності [3, С.683].

Щодо принципу гуманізму, то слід відмітити, що ним передбачається рівна правова захищеність однакових за соціальною значущістю інтересів громадян. Наприклад, законодавство, що регулює ті чи інші форми юридичної відповідальності, передбачає ряд пільг для окремих категорій суб'єктів, які вчинили правопорушення або злочин. Ці пільги, як правило, пом'якшують заходи державного примусу, які зобов'язана зазнати особа у зв'язку із фактом скоєння ним протиправного діяння.

На підставі аналізу деяких кримінально-правових норм кримінального законодавства України наявною є тенденція до збільшення пільгових та заохочувальних норм. Цей факт, звичайно, свідчить про те, що принцип гуманізму стає ознакою позитивних зрушень у правовому житті та в правовій діяльності зокрема. Так, ст. 79 Кримінального кодексу України містить правову норму відносно звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до 7 років, а ст. 83 Кримінального кодексу України у своїх диспозиціях вказує умови, за яких вагітні жінки та жінки, які мають дітей у віком до 3 років, звільняються від відбування покарання.

Кримінальний закон України також регламентує пільгові умови кримінальної відповідальності неповнолітніх (розділ XV Кримінального кодексу України), згідно з яким до неповнолітніх можуть застосовуватися тільки 5 видів покарань (ст.98 Кримінального кодексу України): штраф; громадські роботи; виправні роботи; арешт; позбавлення волі на певний строк.

Крім того, ряд покарань взагалі не призначаються окремим категоріям осіб: особам, визнаним інвалідами I або II групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, військовослужбовцям строкової служби — громадські роботи (ч. 3 ст. 56 Кримінального кодексу України); особам, які не досягли 16- річного віку, вагітним жінкам та жінкам, які мають дітей віком до 7 років, — арешт (ч.3 ст. 60 Кримінального кодексу України); неповнолітнім, вагітним жінкам та жінкам, які мають дітей віком до 14 років, особам, які досягли пенсійного віку, військовослужбовцям строкової служби та інвалідам I і II групи — обмеження волі (ч.3 ст.61 Кримінального кодексу України).

Специфічною ознакою Особливої частини Кримінального кодексу України є наявність так званих заохочувальних кримінально-правових норм, які містять умови, за яких злочину звільняється від кримінальної відповідальності (ч.2 ст.111, ч.2 ст.114, ч.4 ст.212, ч.2 ст.255, ч.5 ст.258, ч.4 ст.289 КК України та ін.). Так, ч.4 ст.289 КК України "Незаконне заволодіння транспортним засобом" регламентує звільнення від кримінальної відповідальності судом особи, яка вперше вчинила дії, передбачені цією статтею (за винятком випадків незаконного заволодіння транспортним засобом із застосуванням будь-якого насильства до потерпілого чи погрозою застосування такого насильства), але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки.

Таким чином, принцип гуманізму, як ми бачимо з вищенаведених норм кримінального законодавства України, реалізується в залежності від особливих, спеціальних характеристик суб'єкта злочину. І саме встановлення таких необхідних з точки зору захисту прав і свобод людини та громадянина умов є одним із варіантів правової діяльності на законодавчому рівні, а наявність вищенаведених кримінально-правових норм пільгового характеру та заохочувальних кримінально-правових норм є свідченням на користь ефективності правової діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене, треба наголосити на наступному:

■ основною метою та завданням правової діяльності є захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, доведення важливості загальнодержавної позиції щодо пріоритетності, домінування загальнолюдських цінностей та права у демократичній соціально-правовій державі; удосконалення національного законодавства у бік охорони конституційних цінностей та правопорядку; досягнення цієї мети буде чинником ефективності здійснення правової діяльності;

■ одним із варіантів реалізації принципу гуманізму, який є одним із основоположних принципів правової діяльності, є його застосування в нормотворчій діяльності (наприклад, наявність пільгових та заохочувальних норм в диспозиціях деяких статей Кримінального кодексу України), що є свідченням активізації демократичних, соціальних процесів у різних сферах суспільного життя, в тому числі у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина;

■ саме завдяки вдосконаленню правової діяльності, професіоналізму суб'єктів, які причетні до її здійснення, урахуванню пануючих уявлень (ідей) про право, сутність права, про права людини та громадянина, роль держави у забезпеченні та захисті цих прав, доцільним вважається констатувати той факт, що наша держава — Україна — просувається шляхом соціального, демократичного розвитку.

Використані джерела:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. № 30. — Ст.141.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє видання, перероблене та доповнене / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. — К.: Атіка, 2004. — 1056 с.

3. Міжнародна поліцейська енциклопедія : У 10 т. Т.1 / Відп.ред. Ю.І.Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Ін Юре, 2003. — 1232 с.

С. Д. Бережний

*суддя Апеляційного суду Хмельницької області,
Хмельницький, Україна*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УМИСНЕ ВБИВСТВО ДВОХ АБО БІЛЬШЕ ОСІБ

Законодавець, перелічуючи в ч. 2 ст. 115 КК України кваліфікуючі ознаки, починає з умисного вбивства двох або більше осіб, що свідчить про те, що даний вид вбивства, з огляду на можливі наслідки, є найбільш небезпечним.

Дана обтяжуюча обставина з самого початку її встановлення в Кримінальну кодекс України 1960 року викликала спірні погляди на її застосування. В теорії і на практиці виникають питання в чому особливості складу умисного вбивства двох або більше осіб? Чим даний кваліфікований вид вбивства відрізняється від вбивства, вчиненого особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 КК України, а також від інших суміжних складів? Як кваліфікувати замах на вбивство двох або більше осіб? Відповіді на ці питання є важливими, оскільки від них залежить вирішення багатьох проблем, які виникають при кваліфікації вчиненого за ч.2 ст. 115 КК України.

Як при умисному вбивстві, яке кваліфікується за п.1 ч.2 ст. 115 КК України, так і за п. 13 ч.2 ст. 115 КК України, — в обох випадках відбувається посягання на життя двох або більше осіб. Ці дві кваліфікуючі ознаки не рідко змішують, що приводить до помилки при кваліфікації вчиненого.

Вперше рекомендації до застосування кваліфікуючої обставини вбивство двох або більше осіб дав Пленум Верховного Суду СРСР від 3 липня 1963 року в п. 12 Постанови, зазначивши, що при розмежуванні злочину, передбаченого п. «з» і «и» ст. 102 УК РСФСР (п.1 і п. 13 ч.2 ст. 115 КК України) необхідно виходити з того, що умисне вбивство двох або більше осіб характеризується єдиним злочинним умислом винного і, як правило, вчинюється одночасно.

У випадках, коли смерть двом або більше особам заподіяна діями, не охоплених єдиним злочинним умислом винного, вчинене належить кваліфікувати як вчинення умисного вбивства особою, яка раніше вчинила умисне вбивство [1].

Пленум Верховного Суду України в п.5 Постанови «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 року № 2, зазначив, що умисне позбавлення життя двох або більше осіб кваліфікується за п.1 ч.2 ст. 115 КК України за умови, що їх вбивство охоплювалось єдиним умислом винного. Для такої кваліфікації не має значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим при позбавленні життя кожного з потерпілих [2, с. 224].

Таким чином, Пленум Верховного Суду України відмітив тільки один момент, на відміну від Пленуму Союзного і Російської Федерації, що стосується правил кваліфікації вбивства за п.1 ч.2 ст. 115 КК України — єдність умислу винного на вчинення умисного позбавлення життя двох або більше осіб. І не взяв до уваги обставину заподіяння смерті потерпілим, як правило, одночасно. Таким чином, Пленум Верховного Суду України орієнтував суди брати за основу при кваліфікації даного злочину суб'єктивні ознаки злочину. Але ця рекомендація, на наш погляд, не безспірна.

В ситуації, коли смерть декільком особам заподіяна одночасно, наприклад від вибуху чи отруєння, можна говорити про єдність умислу винного на вчинення вбивства і про кваліфікацію за п.1 ч.2 ст. 115 КК України. Однак, відразу ж виникає маса питань, коли смерть потерпілим була заподіяна не одночасно, а через певний проміжок часу.

Аналіз кримінально-правової літератури показує, що єдиної думки в питаннях тлумачення п. 1 ч.2 ст. 115 КК України в науці кримінального права не існує. Так, М.К. Аніянц стверджував, що за п.1 ч.2 ст. 115 КК України кваліфікуються одночасно вбивство двох або більше осіб для того, щоб відмежувати цей вид злочину від повторного вбивства, коли смерть також заподіюється двом або більше особам, але кожне з вбивств є самостійним злочином. Він виходив з того, що вбивство двох або більше осіб, яке кваліфікується за п.1 ч.2 ст. 115 КК України характеризується, як правило, єдиним наміром і пов'язане між собою часом та місцем вчинення злочину. Якщо цих ознак немає (наприклад, спочатку вчинюється одне вбивство, а через деякий час — інше), то вчинене належить кваліфікувати як вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство (тобто за п. 13 ч.2 ст. 115 КК України) [3, с. 45].

В даний час в науковій літературі розповсюджена думка про те, що різночасне вбивство декількох жертв, вчинене по різних мотивах, але при одному умислі винного на позбавлення життя, може бути кваліфіковано як вбивство двох або більше осіб [4, с. 53; 5, с. 97].

Л.А. Андреева вважає, що оскільки мова йде про один злочин при кваліфікації за п.1 ч.2 ст. 115 КК України при різних мотивах один з них або ігнорується, або розповсюджується і на те вбивство, до якого відношення не має [6, с. 4-5].

Таким чином, в кримінально-правовій літературі є декілька точок зору відносно можливості визнання єдиним злочином різночасного вбивства декількох осіб, вчиненого по різних мотивах, але охоплених єдиним умислом: 1) безумовне визнання такої можливості; 2) допущення такої можливості в деяких випадках; 3) невизнання такої можливості.

На думку О.М. Попова, останній підхід є найбільш правильним, оскільки при кваліфікації різночасових вбивств вчинених по різних мотивах, не має підстав для

визнання їх єдиним злочином, навіть якщо зазначені вбивства об'єднуються єдиним умислом [7, с. 19].

На підтвердження цієї думки, яку ми підтримуємо, слід зазначити, що останнім часом стають відомі факти серійних вбивств, вчинених засудженим Онопрієнко та іншими злочинцями, які ставили перед собою за мету вбити певну кількість людей. Цей задум вони виконували на протязі тривалого часу. Всі ці епізоди злочинної діяльності охоплювались єдиним умислом винного вбити певну кількість людей, але мотиви були різними. За таких обставин, чи буде правильним кваліфікувати всі ці вбивства за п.1 ч.2 ст. 115 КК України як одне продовжуване вбивство? Ні, не правильно.

На нашу думку, вбивство потерпілих за цим злочином вчинюється, як правило, одночасно, по єдиному умислу і мотиву, в іншому випадку кваліфікація за п.1. ч.2 ст. 115 КК України застосовуватись не повинна, оскільки не має єдиного злочину, а є кілька вбивств, охоплених умислом винного.

За таких обставин, вважаємо за необхідне внести зміни в п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України з метою забезпечення правильного та однакового застосування законодавства при розгляді справ про злочини проти життя, виклавши цей пункт в такій редакції: «Умисне позбавлення життя двох або більше осіб кваліфікується за п.1 ч.2 ст. 115 КК України за умови, що їх вбивство охоплювалося єдиним умислом винного і мотивом злочину, вчиненого, як правило, одночасно».

На підтвердження цієї позиції проілюструємо її прикладом з практики апеляційного суду Хмельницької області.

З метою приховання заподіяння тілесних ушкоджень братам Л.С. та Л.О., М. та П. за пропозицією останнього домовилися вбити Л.С. та Л.О. З цією метою М. та П., скориставшись безпорадним станом обох потерпілих, які у результаті сп'яніння та отримання тілесних ушкоджень не могли чинити опір, електродротом зв'язали руки і ноги останніх, завернули їх у простирадло та ковдру, а після цього на візку почергово вивезли на вул. Базарну і кинули у наповнену водою криницю, втопивши їх.

Оскільки винні вчинили вбивство двох або більше осіб одночасно по одному мотиву, апеляційний суд кваліфікував їх дії за п.1 ч.2 ст. 115 КК України

З даною кваліфікацією погодився і Верховний Суд України [8].

Цей приклад з практики апеляційного суду Хмельницької області підтверджує, що одночасність вчинення вбивства двох осіб має суттєве значення для кваліфікації за п.1 ч.2 ст. 115 КК.

Вважаємо, що чітке законодавче вирішення цієї проблеми буде сприяти правильному та однаковому застосуванню законодавства про вбивство.

Використані джерела:

1. Постановление Пленума Верховного Суда СССР «О некоторых вопросах, возникающих в судебной практике по делам об умышленном убийстве» от 3 июля 1963 года № 9 // Бюллетень Верховного Суда СССР. — 1963. — № 4.
2. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / За заг. ред. В.Т. Маляренка. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 368 с.
3. Аниязи М.К. Ответственность за преступления против жизни. М.: 1964.
4. Кондрашова Т.В. Проблемы уголовной ответственности за преступления против жизни, здоровья, половой свободы и половой неприкосновенности. — Екатеринбург: 2000.
5. Бородин С.В. Преступления против жизни. — М.: 1999.
6. Андреева Л.А. Квалификация убийств, совершённых при отягчающих обстоятельствах. — СПб.: 1998.
7. Попов А.Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. — 898 с.
8. Кримінальна справа № 1-6/2005 архіву Апеляційного суду Хмельницької області.

Ю. В. Біла

*викладач кафедри кримінального права та кримінології
Херсонського юридичного інституту Харківського національного
університету внутрішніх справ, Херсон, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИ ДОБРОВІЛЬНІЙ ВІДМОВІ ОДНОГО ЗІ СПІВУЧАСНИКІВ ЗЛОЧИНУ

Кримінальний кодекс України — частина правової системи, що на сучасному етапі розвитку незалежної української держави інтенсивно реформується. Життєво важливими для особи і водночас вагомими для кримінально-правової політики держави є питання про притягнення до кримінальної відповідальності, а також звільнення від такої. Відносно цих інститутів яскраво вираженою рисою Кримінального кодексу України є принцип гуманізації, який знайшов своє відображення, зокрема, в передбаченні можливості звільнення від кримінальної відповідальності при добровільній відмові від доведення злочину до кінця. Дане виключення з принципу невідворотності відповідальності, в свою чергу, обумовлює актуальність наукового обґрунтування даного положення.

В теорії кримінального права є два основних варіанта вирішення питання про кримінальну відповідальність при добровільній відмові:

- 1) пом'якшення кримінального покарання;
- 2) повне звільнення від кримінальної відповідальності.

Прибічниками першого напрямлення були Ратовський, С.Паришев, І.Платонов, які, в свій час, розглядали добровільну відмову як один з видів замаху на злочин. Свою точку зору Ратовський обґрунтовував неможливістю достовірно встановити добровільний характер відмови, оскільки причини, в силу яких був припинений злочин, залишаються невідомими [1, с.47].

Хибність теорії Ратовського про караність особи, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підтверджує визначений в науці кримінального права чіткий критерій розмежування понять добровільної відмови та замаху на злочин.

Принцип притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, також був закріплений в законодавстві деяких країн, наприклад в Кримінальному кодексі Японії [2, с.304].

Однак, такий підхід законодавця до вирішення проблеми попередження злочинів не може бути ефективним, оскільки звільнення від кримінальної відповідальності, яке носить умовний характер, не може стимулювати особу припинити вчинюваний нею злочин.

Теорія безумовного звільнення від кримінальної відповідальності більш широко представлена в науці кримінального права. Всі теорії з даного питання можна умовно поділити на три групи:

- 1) нормативно-правові теорії;
- 2) політико-правові теорії;
- 3) теорії, що поєднують в собі і першу і другу концепцію.

Саме дана класифікація, на відміну від інших, які були запропоновані в теорії кримінального права (наприклад, Д.Д. Сулаквелідзе поділяє їх на: 1) правові; 2) “преміювання” чи “винагородження”; 3) “єдності” чи “презумпції”; 4) “кримінально-політичні” [3, с.15]), має єдиний класифікаційний критерій, за яким було здійснено поділ, сутність якого полягає у визначенні системи знань, на яких вчені обґрунтовували свої теорії.

Так, до групи нормативно-правових теорій відносяться погляди Цахаріє та А.Лохвицького, які вважали підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності при добровільній відмові від доведення злочину до кінця відпадання “злої волі” [4, с.247] чи відсутність вини [10, с.250] відповідно. Помилковість їх позиції полягає у визнанні відображеного в об’єктивній дійсності умислу на вчинення злочину достатнім для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Одним із представників політико-правової теорії є Г. Мейєр, який вважає, що “если преступная попытка осталась невыполненной по той причине, что деятель сам приостановил дальнейшее выполнение деяния, то практическая важность деяния настолько уменьшается, что, несмотря на, несомненную наличность виновности, положительное право ... отказывается от наказания виновного” [5, с.111]. Не на користь даної теорії свідчить ігнорування автором вимог принципу справедливості, відповідно до якого кожний винний у вчиненні злочину повинен бути притягнений до кримінальної відповідальності.

І, нарешті, погляди, які об’єднують положення як нормативно-правових, так і політико-правових теорій, розділяють, наприклад, А.Ф. Кістяковський [6, с.499], В.В. Єсіпов [7, с.310], Н.С. Таганцев [8, с.198]. Аргументуючи свої думки, вони komponують доводи як з кримінально-правової, так і з соціологічної області знань. Аналізом окремих частин цих теорій є аргументи, які вже були викладені вище при розгляді нормативно-правових та політико-правових теорій.

Таким чином, розглянувши існуючі в науці кримінального права точки зору з питання визначення підстав звільнення від відповідальності при добровільній відмові від доведення злочину до кінця, найбільш обґрунтованою та переконливою вважаємо думку про те, що добровільна відмова є саме самостійною підставою звільнення від відповідальності.

Все вищезазначене повною мірою відноситься і до добровільної відмови при вчиненні групового злочину. Проте, враховуючи специфічні особливості такого злочину, при добровільній відмові необхідно врахувати і додаткові умови звільнення суб’єкта групового злочину від кримінальної відповідальності.

В теорії кримінального права додаткові умови звільнення від кримінальної відповідальності суб’єкта групового злочину при добровільній відмові визначаються по-різному. Так, наприклад, С.І. Нікулін називає одним із способів добровільної відмови суб’єкта групового злочину його обов’язок сповістити потерпілого чи інших осіб, які здатні запобігти вчиненню злочину чи не допустити його завершення [9, с.204].

Деякі криміналісти вважають, що саме тільки прагнення особи попередити злочин є достатньою підставою для звільнення від кримінальної відповідальності при добровільній відмові суб’єкта групового злочину. До них, зокрема, відносяться Б.С. Утевський, З.А. Вишинська [10, с.83], Н.Н. Афанас’єв, А.В. Пушкін [11, с.148], М.І. Ковальов [12, с.191] та інші. Критикуючи запропоновану концепцію, Тихий В.П. зазначив про те, що оскільки вона не враховує найголовнішого — соціальну основу норм про добровільну відмову, то її не можна вважати достатньо обґрунтованою. Адже заохочення у вигляді звільнення від відповідальності може бути надано тільки в обмін за попередження злочину. А прагнення та невдалі спроби особи попередити злочин можуть бути враховані судом тільки як пом’якшуючі обставини [13, с.26]. Саме такий принцип використовується в кримінальному законодавстві України.

Якщо для виконавця злочину добровільна відмова означає розрив причинного зв’язку шляхом припинення своїх дій, то підбурювач і організатор, щоб усунути суспільну небезпеку своїх дій повинні активно втрутитись у розвиток причинного зв’язку, перервати його і тим самим нейтралізувати небезпеку своїх дій.

До дій організатора і підбурювача при їх добровільній відмові у значній мірі наближається діяльність інтелектуального пособника. Останній хоч і не породжує у виконавця наміру вчинити злочин, проте він своїми порадами, вказівками зміцнює його рішучість вчинити злочин. Тому інтелектуальний пособник також повинен нейтралізувати результат своїх зусиль щодо зміцнення умислу виконавця і відвернути вчинення злочину.

Добровільна відмова фізичного пособника в ч.2 ст.31 КК України визначена як ненадання ним засобів чи знарядь вчинення злочину або неусунення перешкод вчиненню злочину [14, с.101]. Саме ці дії усувають причинний зв'язок між попередньою діяльністю фізичного пособника і діями виконавця злочину. Тут постає питання як оцінювати дії фізичного пособника при добровільній відмові, якщо виконавець все ж таки довів злочин до кінця без використання його участі. Із змісту ч.2 та 3 ст.31 КК України можна зробити єдиний висновок про те, що пособник (в тому числі і фізичний) не підлягає кримінальній відповідальності при добровільній відмові тільки за умови, що він відвернув вчинення злочину.

В кримінальному законодавстві деяких зарубіжних країн питання про добровільну відмову фізичного пособника вирішується за принципом звільнення його від відповідальності не тільки у випадку, коли він запобіг вчиненню злочину, але й тоді, коли злочин був доведений до кінця без використання його участі. Наприклад, в Грузії, Російській Федерації, Німеччині, Франції.

Наведений порівняльний аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн є одним із кроків на шляху до уніфікації вітчизняного кримінального законодавства та приводом для дискусії.

На підставі викладеного, реалізуючі принцип гуманізму в кримінальному законодавстві України, вважаємо за необхідне порушити питання про розмежування умов звільнення від відповідальності при добровільній відмові окремо для інтелектуального та фізичного пособника, виклавши ч.3 ст.31 КК України в наступній редакції: «У разі добровільної відмови організатора, підбурювача чи психічного пособника виконавець підлягає кримінальній відповідальності за готування до злочину або за замах на злочин, залежно від того, на якій із цих стадій його діяння було припинено».

Використані джерела:

1. Ратовский. О покушении на преступление. — Казань, 1842, — 163 с.
2. Уголовное право буржуазных стран: Общая часть. Сборник законодательных актов/Под ред. А.Н. Игнатова и И.Д. Козочкина. — М.: Изд-во УДН, 1990. — 354с.
3. Сулаквелидзе Д.Д. Добровольный отказ от совершения преступления: Автореф. дис. канд. юрид. наук. — Тбилиси, 1993, — 27 с.
4. Мокринский С.П. Наказание, его цели и предположения. Часть II. — Томск, 1888. — 287 с.
5. Hugo Meyer. Lehrbuch des Deutschen Strafrechts (1881, с.203 и след.) // Латышев С.М. Извлечения из иностранных сочинений, упомянутых в объяснительной записке, по вопросам, относящимся к учению о преступных деяниях и наказаниях вообще. — СПб, 1883
6. Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. — Изд. 3-е. — Киев, 1891. — 547 с.
7. Есипов В.В. Очерк русского уголовного права. Часть общая: Преступление и преступники. Наказание и наказуемые. — Изд. 3-е, пересмотр. и доп. Согласно Уголовному уложению 1903 г. и последним узаконениям. — М., 1904. — 349 с.
8. Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права. Часть общая. Кн.1. Учение о преступлении. — СПб, 1878. — 545 с.
9. Учебник уголовного права. Общая часть / Под ред. акад. В.Н. Кудрявцева, проф. А.В. Наумова. — М.: Изд-во «СПАРТАК», 1996. — 295 с.

10. Утевский Б.С., Вышинская З.А. *Практика применения законодательства по борьбе с хищениями социалистического имущества*. — М.: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1954. — 153с.

11. Афанасьев Н.Н., Пушкин А.В. *Особенности добровольного отказа от совершения преступления некоторых участников преступных групп // Проблемы борьбы с преступностью, охраны прав и законных интересов граждан в условиях перехода к рыночной экономике*. — М., 1996

12. Ковальов М.И. *Соучастие в преступлении. Часть вторая. Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности* / Под ред. канд. юрид. наук М.А. Ефимова. — Свердловск, 1962. — 249 с.

13. Тихий В.П. *Стадії вчинення злочину*. — Консп. Лекцій. — Харків: Національна юрид. акад. України, 1996. — 94с.

14. *Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар* / Ю.В.Баулін, В.І.Борисов, С.Б. Гаврик та ін.; За заг. ред. В.В.Сташиса, В.Я.Тація. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 1196 с.

П. І. Бісюк

*магістрант юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна*

ОБ'ЄКТ КОНТРАБАНДИ

Дотепер ще немає єдності поглядів щодо поняття об'єкта контрабанди, тому в науці кримінального права це питання було і залишається гостро дискусійним.

Перш ніж приступити до характеристики об'єкта контрабанди, необхідно з'ясувати, що, власне, є об'єктом злочину. Об'єкт злочину — надзвичайно важливий, хоч і юридично рівноправний, рівнозначний, обов'язковий елемент складу будь-якого кримінально протиправного і суспільно небезпечного діяння. Загальна теорія об'єкта злочину детально і глибоко розроблена в юридичній науці проте питання, пов'язані з його визначенням, є одними з найбільш проблемних у науці кримінального права. Правильне встановлення об'єкта злочинного посягання має велике теоретичне та практичне значення, оскільки саме це сприяє з'ясуванню соціально-політичної суті злочину, зокрема характеру та ступеня його суспільної небезпечності.

Найпоширенішою є позиція вчених, які вважають що об'єктом злочину є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини.

Науковцями обґрунтовується й інша точка зору, згідно з якою вищевказана концепція не цілком відповідає сучасним поглядам щодо оцінки соціальних цінностей. На їхню думку, такий підхід до цієї проблеми дещо недооцінює значення людини у сфері соціального життя, яка визнана Конституцією України найвищою соціальною цінністю, а її права, свободи та їх гарантії мають визначати зміст і спрямування діяльності держави. Відтак вони стверджують, що об'єктом злочину, який найповніше, порівнюючи з іншими елементами складу злочину, відображає характер суспільної небезпечності вчиненого діяння, слід визнавати не якісь абстрактні суспільні відносини, а конкретні людські, суспільні або державні цінності.

Подібна позиція простежується і в працях А.Н.Трайніна, на думку якого об'єктом посягання в його конкретному життєвому втіленні можуть бути як матеріальні, так і нематеріальні цінності — політичні, моральні, культурні та інші.

Прихильники цієї теорії визначення об'єкта злочину зазначають, що цінності — це те, що має суттєве значення для людини і суспільства в цілому, тому вони

охороняються нормами різних галузей права, а найважливіші з них бере під захист кримінальне законодавство. Будь-яке злочинне діяння, спрямоване проти цих найважливіших цінностей, створює загрозу спричинити або спричинює їм шкоду, відтак вони є об'єктом злочину.

Отже, на їхню думку, об'єкт як елемент складу злочину — це цінності, що охороняються кримінальним законом, проти яких спрямовано злочинне діяння і яким воно може заподіяти або спричиняє шкоду. Структурну основу об'єкта злочину, згідно з цією концепцією, утворюють суб'єкти; їхні дії або стан по відношенню один до одного; інтереси суб'єктів; матеріальне втілення потреб та інтересів суб'єктів у вигляді предметів.

Відома також точка зору, згідно з якою об'єктом злочину є людина. Зокрема, Г.П.Новоселов стверджує, що злочин спричиняє або створює загрозу спричинення шкоди не чомусь (благам, нормам права, відносинам тощо), а комусь, і, відповідно, як об'єкт злочину потрібно розглядати не щось, а когось.

Як видається, таке розуміння об'єкта злочину суперечить позиції законодавця, не враховує категорію потерпілого від злочину, вносить дисбаланс у поняття об'єкт і предмет злочину, не дає можливості чітко розмежовувати об'єкти різних складів злочинів. Очевидно, тому вона і не дістала підтримки у кримінально-правовій науці.

Особисто я дотримуюсь позиції, згідно з якою об'єктом злочину є суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, і які перебувають під охороною кримінального закону. Щодо структурних елементів об'єкта злочину, то ми підтримуємо думку вчених, які такими вважають предмети суспільних відносин, їх учасників (суб'єктів) та соціальний зв'язок (суспільно значущу діяльність) як зміст відносин.

Однак, як зазначає Є.А.Фролов, це не означає, що кримінальне право охороняє усі без винятку суспільні відносини. Норми кримінального права направлені на захист лише тих суспільних відносин, спричинення шкоди яким внаслідок тих чи інших причин здатне завдати істотної шкоди інтересам суспільства в цілому.

Отже об'єктом злочину є не всі і не будь-які суспільні відносини, а лише ті, які охороняються кримінальним правом

М. О. Болишева

*студентка Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ПРИМИРЕННЯ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Необхідно відмітити, що ст. 46 КК України передбачає досить нетрадиційну для вітчизняного права підставу звільнення від кримінальної відповідальності, а саме : «Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду».

Введення у кримінальний закон звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим має, як зазначається в літературі, певні специфічні причини. Пов'язане воно, в першу чергу, з тим, що протягом 90-х років ХХ ст. проблема охорони інтересів потерпілого набула особливої актуальності.

Передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України є вчинення нею вперше злочину невеликої тяжкості. Умова застосування коментуючої норми полягає у тому, що злочин вчинений обвинуваченим вперше. Також винний обов'язково повинен відшкодувати шкоду завдану потерпілому. До шкоди, яку належить усунути винному, слід відносити будь-яку шкоду, що заподіяна потерпілому злочином: моральну, фізичну та майнову. Усунення шкоди може полягати у виплаті грошової компенсації, відновленні пошкодженого майна, придбанні ліків, вибачень перед потерпілим та в інших формах, які не заборонені законом.

Належить з'ясувати, яка саме шкода заподіяна потерпілому, а також чи в повному обсязі вона усунута винною особою. Компенсація за заподіяну шкоду повинна бути достатньою з точки зору потерпілого, а не винного. На нашу думку, примиренням у кримінальному праві є факт відновленого безконфліктного стану між особою, яка вчинила злочин, та потерпілим. Примирення — це акт прощення потерпілим свого кривдника, що заподіяв йому шкоду, досягнення з ним згоди та миру. При цьому, потерпілий може просити не порушувати кримінальну справу або припинити провадження по ній щодо даної особи чи звільнити саме цю особу від кримінальної відповідальності.

Якщо потерпілими від злочину є кілька осіб, то винний повинен досягти примирення з кожним із потерпілих. Недосягнення примирення хоча б із одним потерпілим виключає можливість застосування ст. 46 КК України до особи, яка вчинила злочин щодо кількох потерпілих.

У справах, де потерпілого немає, застосування ст. 46 КК України неможливе.

Закон припускає застосування ст. 46 КК України у справах про злочини, які заподіяли шкоду не тільки конкретній особі, але одночасно посягали й на інші об'єкти (наприклад, суспільний порядок, тощо). По цій категорії справ органам кримінального переслідування та судам при вирішенні питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності належить враховувати поряд з позицією потерпілого, який примирився з винним, характер та ступінь суспільної небезпечності діяння, наслідки злочину та інші суттєві обставини справи.

Якщо злочин вчинено у співучасті, питання про звільнення від кримінальної відповідальності вирішується індивідуально стосовно кожного окремого співучасника. Таке звільнення може мати місце лише відносно тих співучасників, які примирилися з потерпілим. У разі, якщо потерпілий не погоджується на примирення з будь-ким із співучасників, до останнього не може бути застосована ст. 46 КК України.

Також варто зазначити, що закриття кримінальної справи згідно зі ст. 46 КК України закон відносить до звільнення від кримінальної відповідальності з nereабілітуючих підстав. До закриття справи обвинуваченому та потерпілому повинні бути роз'ясненні правові наслідки: закриття справи та право на заперечення проти закриття на цій підставі. Потерпілому також належить роз'яснити, що він не має права після закриття справи ставити питання про відновлення досудового слідства.

Способом реалізації передбаченого ст. 46 КК України матеріально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності законодавець передбачив процесуальний інститут закриття кримінальної справи (ст. 8 КПК України). Разом з тим без уваги залишений інший інститут кримінально-процесуального права — відмова в порушенні кримінальної справи. На нашу думку, цю прогалину необхідно усунути. Якщо, припустимо, при прийнятті рішення про порушення кримінальної справи з'ясується, що постраждалий та особа, яка вчинила злочин, примирилися і збитки відшкодовані, то чи є сенс порушувати кримінальну справу, а потім її закривати на підставі ст. 8 КПК.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності в порядку ст. 46 КК України має одну важливу особливість. Вона полягає у відсутності у процесуальному

законодавстві яких — небудь «посередницьких» заходів про примирення винного з потерпілим. Дійсно, державні органи, які здійснюють провадження у кримінальній справі, тільки фіксують те, що примирення сталося, не будучи зобов'язаними здійснювати активні дії для досягнення цієї мети.

На нашу думку, було б доцільним доповнити ст. 8КПК У положенням про те, що суд, прокурор або слідчий зобов'язані викликати потерпілого та обвинуваченого для роз'яснення їм права на примирення, а останньому — умов застосування ст. 46 КК України.

Ми вважаємо, що інститут примирення винного з потерпілим є досить гуманним. Дивує тільки одне — чому відбувається примирення винного з потерпілим, а не навпаки? Тільки оцінка потерпілим дій та особи кривдника та згода потерпілого, пробачити вину, примиритися з ним є першочерговою умовою закриття справи і відповідно, звільнення від кримінальної відповідальності. Для винної особи не великий труд покаятись, примиритися з потерпілим. Так з чим ми стикаємося — з редакційною погіршністю чи з переосмисленням взаємовідносин потерпілого з винною особою?

Є. В. Бондар

*магістрант Академії прокуратури України,
Київ, Україна*

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИДАЧІ ОСОБИ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ (КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Практика міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю і особливо в такій її частині, як доставка осіб, що втекли за кордон під юрисдикцію іншої держави, передбачає можливість використання різного роду механізмів — чи то екстрадиція, чи будь-які інші форми взаємодії держави по розшуку і видачі особи для кримінального переслідування.

Видача осіб для кримінального переслідування (екстрадиція) є тим незамінним інструментом, за допомогою якого забезпечується принцип невідворотності кримінальної відповідальності та покарання осіб, які втекли.

Видача, як процедура застосовується в міждержавній практиці боротьби зі злочинністю і здійснюється за взаємною згодою зацікавлених сторін, одна з яких звертається з запитом про видачу особи, а інша приймає відповідне рішення з даного питання.

Різні аспекти видачі особи для кримінального переслідування досліджувалися здебільшого в контексті міжнародного права (Васільєв Ю.Г., Вихрист С.М., Свистуленко М.П.), або кримінального права (Сафаров Н.А., Щерба С.П., Костенко Н.І.). Даний інститут досліджувався також комплексно (Бойцов А.І.). В останній час в Російській Федерації у зв'язку із прийняттям Кримінально-процесуального кодексу і виділенням в окрему главу інституту видачі, почали досліджувати процесуальний аспект екстрадиції (Волженкіна В.М., Марченко А.В., Строганова А.К.).

В Україні окремі аспекти законодавчого врегулювання видачі осіб досі не вирішено, звичайно це справа часу. Тому дослідження теми є обґрунтованим та актуальним.

Основне змістове навантаження в межах механізму правового регулювання екстрадиції несуть екстрадиційні норми, які в поєднанні утворюють комплексний

міжгалузовий правовий інститут — інститут екстрадиції. Комплексність даного інституту зумовлена належністю його норм до різних галузей права як на національному, так і на міжнародному рівнях. На внутрішньодержавному рівні до екстрадиційних можуть бути віднесені окремі норми конституційного, кримінального та кримінально-процесуального права, тоді як на міжнародному рівні екстрадиційними нормами можуть виступати деякі норми міжнародного кримінального та міжнародного кримінально-процесуального права. Певну частку екстрадиційних норм складають матеріальні екстрадиційні норми кримінально-правового характеру, якими визначаються підстави відмови у наданні правової допомоги у формі екстрадиції.

Джерелами екстрадиційних норм є міжнародні договори, міжнародні звичаї, спеціальні закони про видачу (екстрадицію) та інші законодавчі акти (кодекси) відповідної держави [6, с. 206].

На сьогоднішній день правове регулювання екстрадиції має проблеми, серед яких відсутність процесуальної регламентації цієї діяльності. Ряд міждержавних (двосторонніх договорів не ратифіковані Верховною Радою), якнайскорішої ратифікації потребує підписана Україною, але ще не ратифікована Конвенція про правову допомогу і правові відносини по цивільних, сімейних і кримінальних справах (у новій ред. від 7 жовтня 2002 р.).

З точки зору кримінально-процесуальної регламентації то тенденція внесення окремого розділу у проекти Кримінально-процесуальних кодексів (Проект від 25.12.2005, та від 21.05.2007) свідчить про позицію врегулювати ці питання законодавчо. Вирішення кримінально-процесуального регулювання пояснюється по-перше в процесі реалізації екстрадиції вирішується мета і завдання кримінального процесу. По-друге всі дії у зв'язку із вирішенням питання інституту екстрадиції на практиці вирішуються здійснюються учасниками кримінально-процесуальної діяльності (прокурором, слідчим) з дотриманням встановлених кримінально-процесуальним законодавством принципів і порядку відносно підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. По-третє виконання і направлення запиту про видачу проходить в рамках порушеної кримінальної справи, тобто з використанням процедур кримінального процесу і з врахуванням специфіки законодавства, як Українського так і іноземної держави.

Але разом з тим виникають деякі питання до положень які присутні в проектах, та незрозумілою є позиція відсутності деяких норм які б доцільно було б там розмістити.

Зокрема у проектах Кримінально-процесуального кодексу викликає питання доцільність існування норм які регламентують підстави відмови у видачі особа. Адже як свідчить практика міжнародного співробітництва ці питання врегульовуються міждержавними угодами.

Викликає також питання доцільності включення в Кримінально-процесуальний кодекс адміністративних норм (зокрема у проекті є стаття, що регламентує транзитне перевезення). Доцільним є прийняття Закону «Про видачу осіб (екстрадицію)» де були би врегульовані питання транзиту, матеріального забезпечення видачі. Та порядку взаємодії між органами які здійснюють передачу особи (адміністративні відносини).

Оскільки під час видачі особи для кримінального переслідування обмежуються права та свободи особи, то доцільно було б виділити окремим суб'єктом особу щодо якої вирішується питання про видачу, передбачити процесуальні права та обов'язки.

Також під час досудового розслідування виникає питання коли у випадку встановлення місця перебування обвинуваченого, є всі підстави для поновлення досудового слідства, але з моменту встановлення перебування особи, до моменту її доставлення проходить значний час (іноді і декілька років), відповідно обґрунтовано передбачити підставу зупинення досудового слідства.

Використані джерела:

1. *Виноградова О.І. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2000. — 22 с.*
2. *Вихрист С.М. Видача осіб в аспекті співвідношення міжнародного та національного права: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11: Х., 2002. — 185 с.*
3. *Волженкина В.М. Выдача в российском уголовном процессе М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002. — 336 с. §*
4. *Научно-методический комментарий к Конвенции о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам (новая ред. от 7 октября 2002 г.) / Под общ. и науч. ред. докт. юрид. наук, проф., Заслуж. деятеля науки РФ С.П. Щербы. — М.: Издательство «Юрлитинформ», 2007. — 184 с.*
5. *Салех А. Новейшие тенденции развития международного права экстрадиции: Автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.11 / НАН Украины; Ин-т государства и права им. В.М. Корецкого. — К., 1996. — 20 с.*
6. *Свистуленко М.П. Экстрадиція в правовій системі України: основні кримінально-правові аспекти: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08: К., 2005. — 238 с.*
7. *Строганова А.К. Экстрадиция в уголовном процессе Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09: М., 2004. — 181 с.*
8. *Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: официальный текст, действующая редакция. — М.: Издательство „Экзамен”, 2006. — 543 с.*
9. *Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики. Extradition in International Criminal Law: Problems of Theory and Practice / Н.А. Сафаров. — М.: Волтерс Клівер, 2005. — 416 с.*

М. В. Брицька

*студентка Академії прокуратури України,
Київ, Україна*

ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ НОРМИ

Стаття 304 Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми. Актуальність вдосконалення даної норми виникла через те, що передбачені в ній діяння вчиняються все частіше. Так, безробітні особи мають можливість отримати матеріальну вигоду саме втягненням своїх неповнолітніх дітей або інших неповнолітніх осіб у злочинну діяльність чи заняття жебрацтвом. У зв'язку з появою значної кількості гральних домів зростає й чисельність випадків втягнення неповнолітніх у заняття азартними іграми, що можливо вчинити лише дозволом неповнолітньому грати у азартні ігри, а саме з цієї категорії відвідувачів підприємці отримують значну частку доходів. Зростання кількості осіб, що зловживають алкоголем також впливає на частку неповнолітніх, що починають систематично вживати алкоголь. За таких обставин назріла проблема вивчення проблем кримінально-правового захисту неповнолітніх від негативного впливу та необхідність усунення цих проблем.

Суспільна небезпека втягнення неповнолітніх в злочинну діяльність полягає в тому, що такими діями заподіюється шкода належному моральному, інтелектуальному, фізичному розвитку неповнолітніх, їх психічному та фізичному здоров'ю, формуються асоціальні установки та викривлене сприйняття основних соціальних цінностей, моралі,

правил співжиття, прищеплюються негативні звички й навички, що відображається на формуванні особистості дитини, розуміння нею своєї ролі в суспільстві. Крім того, порушується право неповнолітніх на вільний розвиток особистості. З іншого боку, крім неповнолітніх, даним злочином завдається шкода усьому суспільству, так як результатом втягнення осіб у злочинну та іншу антисоціальну діяльність є збільшення кількості злочинців та інших правопорушників, ріст коефіцієнту злочинності, формування типу особистості, що не бажає дотримуватись суспільних норм і законодавства та не розуміє їх значення. Наскільки всебічно закон та правоохоронні органи захищають неповнолітніх від негативного впливу, настільки зменшується ймовірність того, що ці особи стануть у майбутньому правопорушниками, адже свідомість дитини легко поглинає та фіксує негативні й позитивні враження, які й будуть впливати на її подальшу поведінку.

Ефективність боротьби з даним видом злочинної діяльності значною мірою залежить від досконалого правового регулювання, можливості індивідуального підходу до оцінки ступеня суспільної небезпеки вчиненого, зокрема за допомогою наявності в кримінальному законі кваліфікуючих ознак злочину.

Ландіна А. пропонує вдосконалити ст.304 КК України, додавши такі кваліфікуючі ознаки, як вчинення даного злочину щодо малолітнього та вчинення злочину організованого групою. Крім того, А. Ландіна обґрунтовує думку, що потрібно виділити злочинні діяння, передбачені ст.304 КК України, в окрему групу злочинів проти моральності в сфері соціалізації неповнолітніх. [5,359]

Левченко К. у внесеному до ВР України законопроекті, пропонує доповнити ст.304 КК України другою частиною, в якій встановити відповідальність за відповідні дії, вчинені щодо неповнолітнього батьком, матір'ю, опікуном чи піклувальником, іншими членами сім'ї, а також працівниками виховних, освітніх, лікувальних або інших установ, зобов'язаних здійснювати виховання потерпілого чи піклуватися про нього.

У ст.304 КК України вжито термін “втягнення”, який практично охоплює і примушування. Так, у підручнику “Кримінальне право України” за редакцією М.І. Бажанова, В.В. Сташиса втягненням визнається психічний чи фізичний вплив на неповнолітнього з метою схилити його до вчинення злочину або до участі в ньому чи в інших антигромадських діях; це будь-які види фізичного насильства чи психічного впливу. [2,312] На нашу думку, поняття “втягнення” та “примушування” необхідно відокремити, як це було зроблено із внесенням змін до ст.303 КК України, пропонуємо і в ст.304 КК України вживати окремо. Можна заперечити, чи доцільно розглядати примус як втягнення, і тоді лише в кожному конкретному випадку призначати більш суворе покарання, а не обтяжувати норму термінологією і таким розмежуванням. Але, на нашу думку, термін “втягнення” не може охоплювати термін “примушування”, так як примус несе в собі більшу ступінь суспільної небезпеки, ніж втягнення. Можна умовляти і переконувати дитину вжити алкоголь, а можна систематично насильно примушувати її випивати спиртне і, таким чином, сприяти виникненню у неї залежності; наслідок той самий, а способи вчинення різні. Як зазначає В. Дубинець, фізичне насильство, як правило, використовується для того, щоб позбавити потерпілого здатності чи можливості чинити опір або спонукати його до певної поведінки. [4,94]

У науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України за редакцією М. Мельника, М. Хавронюка визначено втягнення як дії, внаслідок яких інша особа спонукається до певної поведінки, залучається до неї, в такій особі виникає бажання поводитися певним чином. Тими ж авторами проводиться розмежування між втягненням та примушуванням. Так, при втягненні, на відміну від примушування, особа згодом вчиняє бажані для винного дії за власною волею. Втягнення полягає у впливі на свідомість особи завдяки переконуванню в доцільності, вигідності певної

поведінки. Здійснюється умовляннями, підкупом, розпалюванням почуття помсти, заздрощів, інших низьких спонукань. Примушування полягає в діях, внаслідок яких інша особа всупереч своєму бажанню повинна виконувати поставлене завдання. Способами примушування є обман, шантаж, використання уразливого стану потерпілого, насильство чи погроза його застосування. [3,813]

Примусом є дія, що спонукає особу діяти певним чином всупереч її волі. Психічний примус полягає у постановці перед потерпілим альтернативи — виконати волю винного чи допустити настання небажаних для себе наслідків. [4,92] Під погрозою в українській мові розуміють обіцянку заподіяти яке-небудь зло. [1,819]

Примушування до зайняття азартними іграми, жебрацтвом або злочинною діяльністю можливе погрозою фізичної розправи, шантажем, використанням безпорадного стану потерпілого, примушуванням до вживання спиртних напоїв, як уже зазначалось, ще й фізичним примусом.

Зважаючи на небезпеку злочинів проти неповнолітніх, і необхідність повнішого захисту їх від протиправних посягань, пропонуємо також встановити кваліфікуючі ознаки втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, і викласти ст.304 КК України в наступній редакції:

“Стаття 304. втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність

1. Втягнення або примушування неповнолітніх до зайняття злочинною діяльністю, пияцтвом, жебракуванням або азартними іграми, — карається...
2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, — караються...
3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо кількох осіб, щодо малолітнього або організованою групою, — караються...

Використані джерела:

1. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К., 2003. — 1440 с.
2. Кримінальне право України: Особлива частина: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, І.О. Зінченко та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2003. — 496 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. — 4-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К.: Юридична думка, 2007. — 1184 с.
4. Дубинець В. Визначення видів примусу до вживання наркотиків // *Право України*. — 2006. — №8. — С. 91-95.
5. Ландіна А. Порушення прав неповнолітніх шляхом втягнення їх у злочинну діяльність / *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали 12 регіональної науково-практичної конференції*. — 2006. — С. 358-359.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ НА МІСЦІ ВІЯВЛЕННЯ ТРУПА

Початковий етап організаційно — тактичної діяльності слідчого характеризується такими заходами як: невідкладність слідчих дій, оперативність і раптовість оперативно розшукових заходів, зосередження сил і заходів для розкриття злочину за гарячими слідами. До числа невідкладних слідчих дій відносять: огляд місця події, на якому було виявлено труп та фіксація і вилучення всіх слідів та речових доказів; встановлення особи та її впізнання; допит свідків — очевидців; висунення версій щодо виявлення трупа; експертиза трупа та слідів і речових доказів вилучених на місці події.

На місце виявлення трупа виїжджає слідчо — оперативна група (далі СОГ) у складі: слідчого, який керує СОГ; експерта — криміналіста; технічного помічника слідчого; інспектора карного розшуку; дільничного інспектора; фахівця та понятих.

Формування СОГ і організація огляду залежить від ситуацій виявлення трупа, що складаються. За місцем виявлення трупа розрізняють: огляд трупа в приміщенні; на відкритій місцевості; у водоймі; у важкодоступних місцях. У двох останніх випадках функції огляду слідчий надає фахівцю, наприклад водолазу, для огляду місця виявлення трупа на дні водойми. Після ліквідації наслідків слідчий сам оглядає труп. Але практиці відомі випадки, коли слідчий одягав скафандр і сам обстежував дно водойми.

З метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи, слідчий проводить огляд місцевості, приміщення, предметів та документів[1; С.97].

Огляд місця події (далі ОМП) — це процес збирання інформації про наявну злочинну дію на місці її вчинення за допомогою активного сприйняття, аналізу та синтезу наявних предметів, об'єктів та явищ.

ОМП у невідкладних випадках може бути проведений до порушення кримінальної справи. В таких випадках, при наявності підстав, кримінальна справа порушується негайно після ОМП.

Метою ОМП є виявлення і використання матеріальних об'єктів, їх ознак і взаємозв'язків, які мають суттєве значення для розслідування події і слідів, що знаходяться де вона відбулася, чи виявлені її сліди [2; С.601].

При ОМП в діяльності слідчих важливу роль відіграє обережність поводження зі слідами та речовими доказами, а також оперативність їх вилучення, оскільки вони легко піддаються механічним пошкодженням і руйнуванню, а в деяких випадках дії навколишнього середовища. Наприклад, слід залишений на снігу, якщо його не зафіксувати своєчасно, то він може піддатися дії температури і розтанути.

Сприйняття обставин місця події дає можливість слідчому уявити картину події, на основі отриманої емпіричної баз висунути версії та організувати проведення інших слідчих дій. З психологічної точки зору ОМП включає в себе емпіричне спостереження, активну розумову діяльність[3; С.166].

До основних рис ОМП належать: невизначеність слідчої інформації (на початку розслідування у слідчого виникає безліч питань, на які він не в змозі поки що відповісти); публічність слідчих дій (ОМП повинен проводитися в присутності експертів, понятих тощо); невідкладний характер (ОМП проводиться негайно, оскільки можуть відбутися якісь зміни); розподілення і переключення уваги слідчого (

необхідність сприймати обстановку в цілому, і разом з тим виділити найбільш значимі групи об'єктів).

Названі характерні риси ОМП свідчать про те, що дана дія є активним інтелектуально — пізнавальним процесом, у ході якого виявляються і вилучаються окремі стани, властивості і ознаки матеріальних об'єктів та їх взаємозв'язки для того, щоб встановити механізм минулої події, отримати інформацію про особу злочинця, про мотиви і мету вчиненого діяння[4; С.248]

Огляд трупа на місцевості або в приміщенні слідчий проводить самостійно з особистою участю фахівця — судового медика. Починаючи огляд, слідчий фіксує місце розташування трупа, його позу, сліди що знаходяться біля нього. Дослідження трупа здійснює судовий медик, дії останнього фіксує слідчий, звертаючи увагу на сліди частини тіла трупа, які необхідно досліджувати насамперед. Огляд тіла звичайно починається згори вниз з дослідження одягу, потім труп роздягають і оглядають оголене тіло. При цьому в протоколі обов'язково відображаються: стать, статура, приблизний вік, температура тіла в ротовій порожнині на початку і наприкінці огляду; характер трупного задубіння; гниття; положення язика, ока; вид живота; стан заднього проходу; статевих органів. Опис трупа в протоколі здійснює сам слідчий зі слів фахівця і відображає місце розташування, форму, розмір, колір ознак. Паралельно дослідженням місце виявлення і труп фіксують фото і відео зйомкою[5; С.451].

До числа невідкладних слідчих дій, крім огляду, відносять також: впізнання; допит свідків; провадження судово-медичної експертизи; а при встановленні особи — огляд місця проживання і робочого місця за місцем служби, при огляді вилучаються особисті документи, листування, щоденники, тощо; допит родичів і близьких, товаришів по службі.

Покази свідків відіграють важливу роль у діяльності слідчих. Вони сприяють встановленню обставин підготовки і здійснення злочину, виявлення осіб, які здійснили злочин, мотивів їх злочинних дій встановлення їх соціально — психологічних даних, які характеризують особистість звинуваченого [6; С.215].

При виявленні трупа в числі свідків можуть бути: очевидці злочину; особи, що знайшли труп; особи, які випадково опинилися на місці злочину; родичі, знайомі, колеги по роботі.

Використані джерела:

1. *Кримінально — процесуальний кодекс України «Паливода» К.: 2007. — С.97.*
2. *2007. — С.97.*
3. *Э.А. Разумов, Н.П. Молибога, Осмотр места происшествия: методика и тактика. — «Редакционно — издательский отдел МВД Украины», К.: 1994. — С. 601.*
4. *В.В. Бедь, Юридична психологія. — «Новий світ -2000», Л.: 2007. — С.166.*
5. *Я.Ю. Кондратьєв, Юридична психологія. — «Інюре», К.: 2000. — С.248.*
6. *М.В. Салтевський, Криміналістика. — «Кондор», К.: 2006. — С. 451-452.*
7. *В.В. Бедь, Юридична психологія. — «Новий світ -2000», Л.: 2007. — С.215.*

М. Л. Варченко

*студентка Волинського державного університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна*

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ТЕРОРИЗМ

“Тероризм” у перекладі з латини означає ”жах”, ”страх”. У сучасній літературі існує понад сто визначень поняття “тероризм”, але всі вчені єдині в тому, що він є специфічною формою насильства, спрямованого проти невинних людей. Тероризм можна визначати як загрозу застосування насильства, що породжує почуття страху як у окремих громадян, так і серед багатьох людей, і розрахована на їх залякування та породження недовіри до органів державної влади у здатності протидіяти цим злочинним проявам. Саме таке визначення наведене на міжнародній конференції з питань тероризму “Європа-2000”, яка відбулася у м. Києві у березні 1996р. [1,5].

На сучасному етапі терористичні організації широко використовують нові можливості, які надає їм сучасна техніка. Внаслідок цього сфера кримінальної діяльності не тільки зростає, а й стає прибутковішою. Дана тривожна тенденція буде загострюватися і далі, у першу чергу, завдяки новітнім технологіям (зокрема, у галузі телекомунікацій, міжнародних комп’ютерних мереж тощо), постійному зростанню міжнародної комерційної та економічної діяльності, транспортних перевезень і туризму. Збільшення випадків тероризму за останні роки призвело до того, що його вплив став помітним у країнах, які раніше ніколи з цим не стикались.

Все це зумовило необхідність внесення змін до ст. 258 КК України “Терористичний акт”, а й появу нових статей. Зокрема, мою увагу привернула ст. 258-2 КК України “Публічні заклики до вчинення терористичного акту”, а саме ч.2 “Публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами вчинені з використанням засобів масової інформації (ЗМІ), -

караються обмеженням волі на строк до 4-х років або позбавленням волі на строк до 5-ти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3-х років”[2].

Сучасні терористи можуть виступити по радіо, телебаченню або надіслати повідомлення до друкованих видань. Такий вільний доступ до джерел ЗМІ робить насильницькі терористичні дії могутньою зброєю, яка призводить до залякування великої кількості людей одночасно у різних куточках світу[3,121].

Таким чином, у порівнянні з минулим століттям з’являється цілком новий елемент тероризму — ЗМІ — як би спеціальний передавальний механізм (“ретранслятор”) між терористами й адресатами терору.

Одночасно терористи швидко усвідомили ряд особливостей нашого часу :

- влада сильно залежить від виборів і, отже, від суспільної думки;
- є потужні до “адресата” терору людей, з обов’язковою демонстрацією катастрофічних результатів терору через ЗМІ суспільній думці — і тільки через нього передавальний механізм — лідерам країн. І, нарешті, — пред’явлення ті ж ЗМІ товариству і лідерам мотивів терору і шляхи його припинення.

Варто зробити висновок, проте, що тероризм і його поширення — це справа рук не лише безпосередніх виконавців і замовників, це ще й справа ЗМІ. Чи можливі були теракти, на кшталт 11 вересня та Беслану без того, що про них дізнається увесь світ? Чи готові були б терористи так ретельно планувати свої дії, витрачаючи немалі гроші і час, якби ефектом був лише локальний розголос у навколишніх осетинських районах? Очевидно, що ні. Без журналістів, тероризм не набрав би шаленого і страшного

розмаху. Очевидно, що люди значно глибше усвідомлюють події, якщо їм це показують та ще й коментують.

Згадаймо 11 вересня 2001. Тоді теракт та падіння другого “близнюка” у прямому ефірі транслювало CNN. Для журналістів верх професійності, менш ніж за 20хв. влаштувати камери на місці першого теракту і коментувати все “вживу”. Для терористів — це найкращий подарунок. Завдяки картинці, яку спостерігав увесь світ, ефект від заподіяного був значно більшим. Як це не цинічно, але й самі ЗМІ тут мають певний зиск. Теракти для ЗМІ — це миттєве зростання рейтингу, а значить прибутків.

Про це на Заході почали міркувати вже кілька десятиліть тому. Цю проблему можна навіть перевести у філософську площину: якщо показувати теракти і говорити про них — сприяти поширенню терору, якщо не показувати — порушити одну із основоположних демократичних норм — свободу слова та свободу інформації.

Дехто вважає, що ці питання риторичні. Але ризикну запропонувати тезу, що все насправді, не так просто, і що на ці питання необхідно шукати відповіді, зважаючи хоча б на те, що повідомленнями про нові теракти починаються випуски новин ледь не щодень.

Але для більшості ЗМІ нормою стало просто повідомляти, просто показувати і дуже просто коментувати теракти, а не шукати відповіді. Відповіді на питання, чому все це відбувається. Чого насправді домагаються люди, заради яких ідей вони йдуть на смерть самі і вбивають інших? Що штовхає їх до цього? На які компроміси вони здатні і чому їм їх практично не пропонують? Чи існує хоча б вірогідність переговорів?

Доречно згадати й виступ Лінди Голдторп, експерта Департаменту політичного планування Штаб-квартири НАТО, на круглому столі “Політика НАТО у боротьбі з тероризмом” 2004 року, яка підкреслила, що велику роль у висвітленні проблеми міжнародного тероризму відіграють ЗМІ, адже вони формують громадську думку, створюють навколо певної теми відповідне інформаційне поле. Відтак дуже важливо, щоб не відбулося, з одного боку, героїзації тероризму, а з іншого залякування широких верств населення. На думку пані Голдторп, потрібно створити об’єктивну і відкриту картину злочинів, які вчиняються за допомогою міжнародних терористичних угруповань [4]. В контексті цих слів було згадано про свободу слова — як одну із найдемократичніших свобод, що закріплена в Конституції України.

Свободу слова в Україні захищають 110 нормативно-правових документів: укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, закони (“Про інформацію”, “Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів” тощо). Здавалось б, чітко визначена законодавча база має сприяти розвитку незалежних ЗМІ та викоріненню заангажованих інформаційних ресурсів, про те це не заважає “процвітанню” відверто агітаційних і однобічних телеканалів, які підтримують фактичного власника, 2\3 передач яких відзняті на замовлення конкретної особи.

Законодавчо права журналістів захищаються ст. 171 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за дії, спрямовані проти діяльності журналістів. А щодо відповідальності журналістів то вона передбачена Цивільним кодексом України і, як правило, полягає у публічному вибаченні відповідача.

Підводячи підсумок усього зазначеного вище, потрібно сказати, що ЗМІ на сьогоднішній день не змогли подолати тенденції — домінування економічних, все частіше, державних інтересів над загальнолюдськими. Здавалось би, висновок зрозумілий — необхідно забезпечити відкритість, доступність, повноту і точність інформації, і як результат — об’єктивність.

Status quo у царині ЗМІ такий — більша частина інформації про тероризм подається необ’єктивно. Діють (при чому дуже ефективно) вже давно сформовані стереотипи та пропагандистські кліше.

Було б доцільно, на наш погляд, норми чинного законодавства України доповнити наступними положеннями, а саме:

- прийняти Антитерористичну конвенцію журналістів;
- закріпити принципи морально-етичної поведінки журналістів, які висвітлюють подібного роду інформацію;
- здійснювати спеціальну підготовку таких журналістів.

Використані джерела:

1. Епур Г.В., Коваленко С.В. Тероризм: знать, чтобы предупредить / сб. статей.- Луганск, 2000. — 48с.
2. Кримінальний кодекс України
3. Надьон О. Правовий аналіз передумов виникнення загрози тероризму в Україні // Право України. — 2003. — №3.
4. www.soskin.info

Є. О. Вінічук

*студент Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІКОВОЇ ОСУДНОСТІ

У процесі свого розвитку вітчизняне законодавство ніколи не встановлювало особливих критеріїв осудності і неосудності неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння, а завжди виходило з того, що неповнолітні, як і повнолітні, можуть бути визнані неосудними лише у разі наявності таких психічних захворювань, при яких вони втратили здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними.

У чинному КК також не знайшло свого відображення положення стосовно особливостей осудності та неосудності неповнолітніх, хоча у ч. 1ст. 19 КК вперше сформульовано поняття осудності, а у ч. 1 ст. 20 КК України вперше дано поняття обмеженої осудності.

В юридичній літературі висловлювалися різні думки з цього питання.

Деякі вчені XIX-XX століття відносили недосягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, до однієї з підстав неосудності особи, поруч з такими підставами неосудності, як психічні хвороби та інші хворобливі стани психіки, які позбавляють особу здатності усвідомлювати суспільно небезпечний характер свого діяння або керувати ним. Вважалося, що стан неосудності може пояснюватись як її втратою, так і тим, що не настав належний стан психічного розвитку.

Таким поглядам на причини неосудності сприяло і законодавство того часу, яке визнавало неповнолітніх до певного віку повністю неосудними, а стосовно інших вікових категорій вимагало кожного разу постановку особливого питання про їх осудність під час вчинення суспільно небезпечного діяння. Причому ця підстава неосудності — недосягнення певного віку — розміщувалась законодавцем поруч з іншими підставами неосудності, зокрема, психічними хворобами та ін. Такі положення були передбачені, зокрема, в Зводі законів Російської імперії (ст. 137, ст. 138), Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. (ст. 98), Статуті про покарання, які накладаються мировими судьями 1864 р. (ст. 10), Статуті кримінального судочинства 1864 р. (ст. 356-1, ст. 356-6), Кримінальному уложенні 1903 р. (ст. 40,41).

Пізніше відбулось абсолютно безпідставне зникнення із законодавства положень про вікову неосудність. Але окремі вчені все ж таки продовжували розглядати проблему кримінальної відповідальності неповнолітніх, а також осіб, фактичний вік яких не відповідає їх хронологічному віку в межах проблеми «осудність — неосудність».

Незважаючи на те, що матеріальне кримінальне законодавство відмовилося від вікової неосудності, певні норми, які стосуються цього інституту, опинились в кримінально-процесуальному законодавстві. Так, у ст.433 КПК України встановлено, що за наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з душевним захворюванням, має бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними. Таким чином, виникає питання, з яких причин положення матеріального кримінального права, яке стосується вікової неосудності, включене в КПК і не включено до КК? Очевидно, це можна пояснити тим, що розробка цих кодексів не узгоджувалась між собою.

Сьогодні ні в українському законодавстві, ні в юридичній чи медичній літературі немає єдності думок ні щодо природи психофізичного відставання в розвитку, ні щодо правових наслідків такого відставання. Зрозуміло, що така ситуація спричиняє різноманіття поглядів на цю проблему. На нашу думку, всі ці погляди можуть бути об'єднані в такі напрями.

Представники першого пропонують не притягувати неповнолітніх, які мають відставання в психофізичному розвитку, до кримінальної відповідальності на тій підставі, що в їх діяннях немає вини, а отже, і складу злочину. Такої точки зору дотримуються, зокрема, Л. А. Андреева, Б. В. Волженкін, І. І. Гальперін, І. М. Каз, І. Т. Скворцова, О. П. Чугаєв.

До представників другого напрямку слід віднести, зокрема, І. С. Лейкіну, Н. А. Орловську, які вважають, що питання кримінальної відповідальності неповнолітніх з відставанням у психофізичному розвитку може бути вирішено в межах загальної проблеми «осудність — неосудність». Тобто, якщо затримка цього розвитку є настільки великою, що позбавляє особу здатності усвідомлювати свою поведінку або керувати нею, то, ймовірно, все ж таки слід говорити про недоумство або хворобливий стан психіки. В інших випадках це повинно бути враховано як обставина, що пом'якшує відповідальність.

Представники третього напрямку, а саме: Н. І. Гуковська, А. І. Долгова, Ю. А. Малінкіна, А. П. Тузов, Є. Холодковська, О. Фрейєров, О. І. Чернишов та ін. вважають, що в даному випадку необхідно ставити питання про встановлення реального віку неповнолітнього. Адже відставання психофізичного розвитку може бути настільки суттєвим, що неповнолітній не буде притягуватися до кримінальної відповідальності на тій підставі, що фактично він не досяг віку, з якого можлива кримінальна відповідальність.

Представники останнього, четвертого напрямку, пропонують визнавати неповнолітніх з психофізичною затримкою у розвитку, які вчинили суспільно небезпечні діяння, коли буде встановлено, що вони не усвідомлювали своїх дій або не могли керувати ними, неосудними. При цьому вони зазначають, що стан неосудності у неповнолітніх може обмежуватись і одним лише психологічним критерієм, за відсутності медичного. Так, Л. М. Карнеєва та Г. М. Мінковський вважають, що положення КПК, де йдеться про встановлення розумової відсталості неповнолітніх, доповнюють традиційне розуміння неосудності. Водночас, більшість прихильників цього напрямку все ж таки пропонує внести зміни до КК, якими доповнити поняття неосудності вказівкою на вікову відсталість.

Про необхідність доповнення КК таким окремим положенням, з тими чи іншими доповненнями, неодноразово зазначали різні вчені. З певними уточненнями ми

вважаємо можливим введення цього положення і в КК України. Воно могло б виглядати так: «Не підлягає кримінальній відповідальності неповнолітній, який досяг віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, але внаслідок відставання в психічному розвитку, не пов'язаному з психічним розладом, під час вчинення суспільно небезпечного діяння не міг усвідомлювати фактичний характер або суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) чи керувати ними. Необхідно зазначити потребу вказівки в законі, що таких неповнолітніх держава не залишає без контролю, а, навпаки, бере їх під посилений контроль з метою недопущення рецидиву.

Отже, враховуючи національний історичний досвід та сучасний досвід зарубіжних країн, на нашу думку, пропозиція доповнити КК положеннями про вікову неосудність неповнолітніх є слушною, тому що тільки за таких умов неповнолітні із відставанням у психічному розвитку, будуть гарантовані від можливості об'єктивного ставлення у вину.

Д. Л. Виговський

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Розглядаючи основні проблеми негативного впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх, доцільним буде згадати про систему функцій, які вказана субкультура покликана виконувати.

Такі функції можна поділити на внутрішні і зовнішні. Серед внутрішніх функцій головною, є, на нашу думку, функція регулятивна. Тобто, така субкультура потрібна для того, щоб підтримувати ієрархію серед представників злочинного світу. Ситуація, коли кожен, хто опиняється в місцях позбавлення волі в першу чергу повинен визначитись із своїм неформальним статусом, яскраво це ілюструє. Внаслідок чого “верхівці” злочинного світу (“злочинці в законі”, “блатні”) не потрібно витрачати багато зусиль на підтримання внутрішнього порядку в місцях позбавлення волі і не лише. Особа, що не належить до кримінального середовища, часто добре орієнтується в ієрархії кримінальної субкультури завдяки, зокрема, засиллю низькопробних детективних серіалів по телебаченню. В результаті не лише молодь (потенційна група ризику), але й цілком сформована, доросла людина знає про існування злочинного “звання” — “злочинці в законі”.

Крім того, повинні враховуватись і зовнішні прояви субкультури професійних злочинців. В зв'язку з цим слід відмежовувати будь-яку асоціальну субкультуру від кримінальної субкультури. Існує власна субкультура в осіб, що зловживають алкоголем, токсичними речовинами, наркотиками, є членами різноманітних тоталітарних сект. Проте їх специфічні традиції відрізняються від кримінальної субкультури. Найбільш помітна ця різниця у зовнішніх проявах кримінальної субкультури, як то: жаргон, стиль одягу, татуювання, що містять прихований сенс тощо. На нашу думку, з усіх перерахованих субкультур саме кримінальна є найбільш шкідливою і небезпечною для суспільства, оскільки її цінності формуються з врахуванням нижченаведених факторів:

- наявність широкого поля діяльності і можливості для самоствердження і компенсації невдач, які особа зазнала в суспільстві;
- безпосередньо процес злочинної діяльності, що включає в себе ризик, екстремальні ситуації і часто здається привабливим, таємничим і незвичайним;
- зняття багатьох моральних обмежень;
- відсутність заборони (табу) на будь-яку інформацію, в тому числі й інтимного характеру.

Наведені психологічні аспекти, як правило, здаються привабливими для осіб, які ще не сформувались ще в психологічному плані, зокрема неповнолітніх. У віці, коли особистість підлітка формується, для нього набагато привабливішими здаються псевдоцінності кримінальної субкультури, ніж справжні, що виховуються в сім'ї, школі. В результаті, злочинний світ отримує підкріплення в вигляді нових членів злочинних зграй і банд. Як вважав професор І.П. Лановенко, „щоб перекрити канали для самовідновлення злочинності важливо і необхідно... надійно захистити молоде покоління від будь-яких негативних явищ, серед яких, напевно, найважливішу роль займає втягнення дорослими особами неповнолітніх в злочинну чи іншу антигромадську діяльність”¹.

Таким чином, вищенаведене визначення кримінальної субкультури вважаємо найбільш прийнятним для використання в науковій літературі, оскільки воно найбільш чітко відображає основні ознаки даного соціального явища і відповідає своєму призначенню, а саме — необхідності визначити суб'єктивне відношення особи до норм протиправної поведінки.

Кримінальна субкультура є неоднорідним явищем, чимало її складових утворюють загальну картину антисуспільної орієнтації носіїв субкультури. С.Я. Лебедев запропонував класифікацію елементів у злочинних традиціях і звичаях, з якою ми вважаємо за доцільне погодитись, оскільки вказаний перелік найбільш вдало відображає систему внутрішніх і зовнішніх символів кримінальної субкультури:

- Регулятивні елементи. Це, так звані “закони” (на жаргоні злочинців) і “правила”, що регулюють взаємовідносини між злочинцями в зв'язку з дотриманням антисуспільного способу життя і вчиненням злочинів, специфічні ритуали спілкування і поведінки в злочинному середовищі.
- Атрибутивні елементи. До них належать татуювання, жаргон, прізвиська, міміка, жестикуляція, що вказують на приналежність до того чи іншого виду злочинної діяльності.
- Емоціональні елементи: пісні, вірші, прислів'я на злодійську тематику².

Вказаний перелік не є вичерпним, оскільки охопити всі аспекти настільки складного і багатогранного явища, як кримінальна субкультура, але перераховані елементи можна вважати основними.

¹ Борьба с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность / И.П. Лановенко, Т.С. Барило, Ф.Г. Бурчак и др.; Отв. ред. И.П. Лановенко. — К.: Наукова думка, 1986. — С.4.

² Лебедев С.Я. Антиобщественные традиции, обычаи и их влияние на преступность: Учебное пособие. — Омск: ВШМ МВД СССР, 1989. — С.12.

А. Ю. Габрелян
оперуповноважений відділу податкової міліції
Вовчанської державної податкової інспекції Харківської області,
Вовчанськ, Україна

С. В. Стороженко
Державний податковий інспектор третього рангу
відділу планування інформаційно-аналітичного забезпечення
Державної податкової інспекції м. Полтави,
Полтава, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ НОВИМ ВИКЛИКАМ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Запропоноване нами дослідження покликане висвітлити достатньо серйозну проблему у вітчизняній правозастосовчій діяльності — некоректне тлумачення і необґрунтоване розширення меж застосування окремих статей розділу XVI Кримінального кодексу України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» та розкрити сутність нових видів комп'ютерних злочинів.

Умовно можна виділити дві основні складові вищезазначених проблем: по-перше — це неповна відповідність розділу XVI Кримінального кодексу України сучасним вимогам, і по-друге — об'єктивна необхідність підсилення ефективності боротьби з правопорушеннями у сфері інформаційних технологій.

Стаття 361 КК України передбачає відповідальність за діяння, пов'язані з несанкціонованим втручанням у роботу ЕОМ, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, що призводить до витоку, втрати, підробки, блокування інформації, спотворенню процесу обробки інформації або до порушення встановленого порядку її маршрутизації. В свою чергу, статтею 361-1 КК України передбачається відповідальність за створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програм чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут. Злочинні наслідки при цьому: знищення, блокування, модифікація або копіювання інформації, порушення роботи ЕОМ, системи ЕОМ або їх мережі.

З часом з'являються нові види злочинних посягань, які не охоплюються чинним Кримінальним кодексом України. Зокрема, це «зламування» комп'ютерних програм, недобросовісне користування послугами Інтернету, модифікація ПЗ або даних («перепрошивка») мобільних телефонів. У такій ситуації правоохоронні органи часто намагаються кваліфікувати вказані злочинні прояви за ст. 361, 361-1, 361-2 і 362 КК України так чи інакше зводячи їх до несанкціонованого доступу до комп'ютерної інформації і несанкціонованих дій з нею. Проте, слід зазначити, що у більшості випадків така кваліфікація є некоректною і неправомірною, але судові рішення у подібних справах ухвалюються до цього часу. Логіка правозастосувача при цьому зводиться до наступного:

«Зламування» комп'ютерної програми направлене на обхід або подолання вбудованих у неї засобів захисту авторських прав, з метою безкоштовного (безперешкодного) користування «зламанною» програмою. В принципі, це діяння є кримінально-караним за ст. 176 КК України, але ж це якщо збиток від нього перевищить неоподатковуваний мінімум доходів громадян у 200 і більше разів. Проте, лівова частка «зламуваних» програм не перевищує за вартістю декілька сотень гривень, що робить «зломщиків» практично недосяжними для кримінального переслідування. Для того, щоб вирішити цю проблему, правозастосувачі

використовують наступний логічний ланцюг:

1. у результаті запуску програми відбувається її відтворення, тобто копіювання інформації, а при внесенні змін до двійкового коду програми відбувається модифікація інформації;
2. оскільки програма для ЕОМ є об'єктом авторського права, то виняткові права на її відтворення і модифікацію належать авторові;
3. без дозволу автора відтворення і модифікація програми є неправомірними;
4. отже, при відтворенні і модифікації програми для ЕОМ без санкції на це її автора відбувається несанкціонований доступ до комп'ютерної інформації, що спричиняє за собою модифікацію і копіювання інформації.

Даний логічний ланцюг некоректний з декількох причин. По-перше, у статті 361 КК України йдеться про інформацію, а комп'ютерна програма не відповідає визначенню інформації, даному у законі «Про інформацію», оскільки двійковий код, взагалі не є відомостями про дії, факти і т.п.[1] більш того, із статті 8 ЗУ «Про авторське право і суміжні права» вбачається, що «повідомлення про події і факти, що мають інформаційний характер» не можуть бути об'єктом авторського права[2].

За аналогічною схемою згідно ст. 361-1 статті КК України притягуються до кримінальної відповідальності автори програм-«взломщиків», які вносять до захищеної програми зміни, що дозволяють використовувати її без виплати авторові винагороди. У даному випадку автор програми-«взломщика» не здійснює модифікацію чужої програми вручну, тому єдиним варіантом притягнення його до встановленої законом відповідальності (якщо за ст. 176 КК України його притягти неможливо) є віднесення програми-«взломщика» до шкідливого програмного забезпечення. Це робиться на тих же підставах, що і у випадку з використанням ст. 361 КК України: оскільки право на відтворення і модифікацію програми для ЕОМ є винятковим і належить авторові, то без його дозволу такі дії вважаються несанкціонованими.

Що ж стосується шахрайства при користуванні послугами доступу до мережі Інтернет, то при неможливості довести використання зловмисником троянських програм несанкціонованого копіювання реквізитів для ідентифікації і аутентифікації легального користувача, щоб цілком правомірно кваліфікувати його дії за ст. 361-1 КК України, нерідко йому інкримінують скоєння злочину, передбаченого ст. 361 КК України. Для цього шахрайське користування послугами доступу до мережі Інтернет кваліфікують як несанкціонований доступ до мережі ЕОМ, що призвів до модифікації комп'ютерної інформації, що виразилася у зміні статистичної інформації про об'єм наданих послуг, що зберігається на сервері їх постачальника. Таке саме визначення дають і при шахрайському користуванні послугами мобільних телефонних мереж (зокрема, згадується «модифікація технічної і білінгової інформації, що міститься в центральному контролері» мобільної мережі).

Описані вище приклади, на нашу думку, свідчать про наявність трьох начальних проблем:

1. Недостатня розробленість існуючої законодавчої бази, покликаної регулювати відносини, пов'язані із зберіганням і обробкою комп'ютерної інформації, і невідповідність багатьох правових норм положенням теорії інформаційної безпеки.
2. Недостатня професійна підготовка співробітників правоохоронних органів, що займаються боротьбою з «комп'ютерними» злочинами або (і) їх зацікавленість в засудженні (навіть неправомірному) правопорушників за «комп'ютерними» статтями (що, у свою чергу утворює склад злочину по ст. 372 КК України).
3. І, як наслідок, невірна кримінально-правова кваліфікація.

Отже, практика злочинів, що здійснюються у комп'ютерній сфері, вельми різноманітна, і для подальшого запобігання протиправним діям, а також вірної

кримінально-правової кваліфікації необхідно удосконалювати законодавство України з метою внесення точності і ясності до нестабільних питань комп'ютерного права в Україні.

Відповідно, поліпшити існуючий стан можуть заходи, спрямовані, у першу чергу, на вирішення вищеописаних проблем, а також на інформування громадськості про поточну ситуацію з правозастосуванням і попередження фахівців з автоматизованої обробки даних про реальну можливість кримінального переслідування за неправомірний доступ до комп'ютерної інформації, при виконанні дій, що не підпадають під поняття «несанкціонований доступ», яке використовується у теорії інформаційної безпеки. На нашу думку, внесення уточнень до диспозицій статей 361 і 361-2 УК України, які б суттєво обмежували сферу застосування статей лише випадками «доступу до комп'ютерної інформації особи, що не володіє правами на отримання і роботу з даною інформацією або комп'ютерною системою», дозволило б значною мірою вирішити існуючу проблему.

Використані джерела:

1. Закон України «Про інформацію»/ Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48, ст.650.
2. Закон України «Про авторське право і суміжні права»/ Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 13, ст.64.

І. В. Гловюк

*асистент кафедри кримінального процесу
Одеської національної юридичної академії, Одеса, Україна*

ВИЙМКА ДОКУМЕНТУ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

15 березня 2006 року прийнято Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України про примусове проникнення до житла, виїмки та вилучення документів виконавчого провадження”, яким внесено зміни та доповнення до законів України, що стосується виїмки документів виконавчого провадження. Відповідно до ст. 178 КПК, для здійснення виїмки документу виконавчого провадження орган дізнання, слідчий, прокурор повинен отримати мотивовану постанову судді. Слід зазначити, що на даний час у КПК України не повністю врегульовано процедуру виїмки документу виконавчого провадження. Частково кінцевий етап цієї процедури врегульовано ч.3 ст. 49-1 Закону України “Про виконавче провадження”, яка передбачає, що у разі проведення виїмки в порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України, державний виконавець на підставі постанови судді про виїмку документу виконавчого провадження зобов’язаний пред’явити або виготовити та видати копії документів виконавчого провадження, які вимагає слідчий під час виїмки. Якщо слідчий вимагає видати оригінал документу виконавчого провадження, державний виконавець зобов’язаний долучити копію документу, засвідчену в порядку, встановленому ч. 1 цієї статті, до документів виконавчого провадження, після чого видати оригінал документу. Постанова судді про проведення виїмки, постанова слідчого про проведення виїмки та другий екземпляр протоколу виїмки, а також другий екземпляр протоколу опису додається до документів виконавчого провадження.

Правове регулювання виїмки документу виконавчого провадження як слідчої дії в аспекті змін до законодавства викликає ряд питань.

Дійсно, ст. 49-1 Закону України “Про виконавче провадження” передбачає виїмку документу виконавчого провадження, однак у законі немає роз’яснення такого поняття. В Законі України “Про виконавче провадження” використовується термін “виконавчий документ”, перелік яких наведений у статті 3; поняття “матеріали виконавчого провадження” (стаття 5); “виконавче провадження” в аспекті сукупності матеріалів виконавчого провадження (стаття 8-2). Що розуміє законодавець під “документом виконавчого провадження”, залишається поки що незрозумілим. На такий статус може претендувати хіба що виконавчий документ, який видається в єдиному екземплярі, а деякі з них є оригіналами документів (виконавчі листи, судові накази), як правило, є документом для одноразового використання та після виконання повертається тому органу, який його видав. В матеріалах виконавчого провадження можуть знаходитися будь-які документи, які мають відношення до виконання певного рішення. Таким чином, тепер для отримання будь-якого документу з матеріалів виконавчого провадження, навіть, наприклад, розрахунку заборгованості по аліментах, необхідно отримати постанову судді. Такий недиференційований підхід до змісту матеріалів виконавчого провадження не є, на нашу думку, доцільним. Виїмка оригіналу виконавчого документу (в розумінні ст. 3 Закону України “Про виконавче провадження”) дійсно повинна здійснюватися тільки за рішенням суду, оскільки виконавчий документ є підставою для відкриття виконавчого провадження і саме на його підставі і здійснюється виконавче провадження. Те ж стосується і виконавчого провадження в цілому. А питання про виїмку інших документів, на нашу думку, повинне вирішуватися у загальному порядку, передбаченому КПК України.

Відповідно до ч. 3 ст. 49-1 Закону України “Про виконавче провадження”, у разі проведення виїмки в порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України, державний виконавець на підставі постанови судді про виїмку документу виконавчого провадження зобов’язаний пред’явити або виготовити та видати копії документів виконавчого провадження, які вимагає слідчий під час виїмки. Якщо слідчий вимагає видати оригінал документа виконавчого провадження, державний виконавець зобов’язаний додати копію документу, засвідчену в порядку, встановленому ч. 1 цієї статті, до документів виконавчого провадження, після чого видати оригінал документа. У зв’язку з цим виникає питання, хто має визначати, має бути здійснено виїмку оригіналу документу або його копії — суддя або слідчий. Відповідно до приписів закону, це прерогатива слідчого. Однак у виконавчому провадженні може знаходитись такий виконавчий документ, який є оригіналом і видається в єдиному екземплярі для одноразового використання (наприклад, виконавчий лист). Його виїмка може зашкодити реалізації прав учасників виконавчого провадження, оскільки у разі його приєднання до матеріалів справи як речового доказу він має знаходитися у справі весь час її зберігання. Отримання дублікату виконавчого листа не є простою процедурою, оскільки це питання вирішується судом у окремому судовому засіданні. Вищевказане стосується не тільки виконавчого листа, адже оригінал будь-якого документу може бути в єдиному екземплярі і може бути невідновним. Тому, на нашу думку, у разі, якщо достеменно відомо, що в матеріалах виконавчого провадження знаходиться оригінал документу, те, має бути здійснено виїмку оригіналу документу або його копії, повинен вирішувати суддя у своїй постанові про надання дозволу на виїмку документу виконавчого провадження. У разі, якщо слідчому невідомо, оригінал чи копія документу знаходяться у матеріалах виконавчого провадження, суддя може вказати у постанові найменування документу, який підлягає виїмці, із зазначенням: якщо у матеріалах виконавчого провадження знаходиться оригінал документу, то виїмці підлягає його оригінал або копія.

Відповідно до ч. 3 ст. 49-1 Закону України “Про виконавче провадження”, постанова судді про проведення виїмки, постанова слідчого про проведення виїмки та другий екземпляр протоколу виїмки, а також другий екземпляр протоколу опису додається до документів виконавчого провадження. Однак, враховуючи те, що підставою для проведення виїмки документу виконавчого провадження є постанова судді, то яку постанову слідчого про проведення виїмки державний виконавець повинен додати до документів виконавчого провадження? КПК України не передбачає необхідність винесення слідчим постанови про проведення певної слідчої дії при тому, що таку постанову виносить суддя. Таким чином, ця норма Закону України “Про виконавче провадження” суперечить нормам КПК України щодо регулювання порядку проведення тих слідчих дій, дозвіл на проведення яких дає суд.

П. 12 ст. 35 Закону України “Про виконавче провадження” передбачав зупинення виконавчого провадження у випадку виїмки виконавчого документа або виконавчого провадження в порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України. Зараз ні КПК України, ні Закон України “Про виконавче провадження” не передбачають можливості виїмки усього виконавчого провадження, навіть за постановою судді. Таким чином, виходячи з буквального тлумачення норм права, при необхідності провести виїмку певного виконавчого провадження, слідчий повинен отримати постанову судді на виїмку документів виконавчого провадження, у якій мають бути зазначені всі ті документи, що знаходиться у виконавчому провадженні.

Вносячи доповнення до статті 178 КПК України щодо виїмки документу виконавчого провадження, законодавець, мабуть, хотів передбачити особливий порядок охорони виконавчого провадження при провадженні у кримінальній справі. Однак незрозумілим є те, чому законодавець не врегулював питання щодо необхідності згоди прокурора на направлення відповідного подання до суду чи її відсутності. Ч.3 ст. 178 КПК України фактично повністю виключає досудовий прокурорський нагляд за поданням на отримання дозволу на провадження цієї слідчої дії. Такий підхід до регулювання порядку отримання дозволу суду на виїмку документу виконавчого провадження не є доцільним, оскільки, зважаючи на особливий порядок охорони виконавчого провадження, необхідний двоступеневий порядок отримання дозволу на здійснення цієї слідчої дії, оскільки судовий контроль у кримінальному судочинстві не повинен повністю виключати та замінити прокурорський нагляд.

Таким чином, введення процедури надання судового дозволу на проведення виїмки документу виконавчого провадження викликає ряд проблем як теоретичного, так і практичного характеру. На нашу думку, введення судового дозволу на виїмку документу виконавчого провадження, взагалі є недоцільним, а внесені до КПК зміни — необґрунтованими.

К. А. Голдзіцький
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЗАКОННІСТЮ ДІЙ І РІШЕНЬ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Конституція України надає судові значення основного гаранта що забезпечує захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. Саме на суд як орган судової влади суспільство та держава покладають особливу відповідальність за правильне застосування законів, за сприяння затвердженню режиму законності в країні.

Визнання, дотримання і захист прав людини та громадянина - обов'язок держави, який може бути реалізованим передусім через діяльність судової влади. При цьому необхідно виходити з закріпленого Конституцією України правового статусу людини та громадянина, обмеження якого законом і судом можливе лише в тій частині, в якій це необхідно для встановлення істини і здійснення покарання¹.

Принцип пріоритету прав і свобод людини адресований усім гілкам державної влади і зобов'язує останніх до його дотримання. Однак саме суд, не будучи залежним від кожної гілки влади і володіючи конституційними гарантіями цієї незалежності виступає як універсальний засіб захисту прав і свобод громадянина².

Цей вид влади відрізняється від законодавчої і виконавчої чотирма аспектами. По-перше, судова влада виявляє свою "ініціативу" опосередковано, тобто діє у відповідь на заяви, скарги, клопотання, матеріали кримінальної справи, що надійшли на її розгляд. Судовий процес може розпочати особа, права якої порушені, або держава в особі прокурора. По-друге, судова діяльність підлягає більш жорстким правилам. Судді зобов'язані діяти в суворій відповідності з процедурою, встановленою відповідними нормами процесуальних кодексів. Причому порушення процедурних прав, як правило, тягне за собою порушення законних прав та інтересів учасників процесу. По-третє, остаточне судове рішення, що набрало законної сили, має загальнообов'язкову силу для всіх громадян, установ і службових осіб будь-якого рівня. По-четверте, судова діяльність здійснюється, як правило, за умови гласності.

Отже, судова влада - це вид державної влади, яку здійснюють відповідні органи - суди.

Виятковість судової влади полягає у тому, що насамперед вона має свою чітко окреслену компетенцію - здійснення правосуддя. Жодний інший орган державної влади і управління не має права взяти на себе компетенцію судової влади. Імперативно сформульоване положення ст.124 Конституції України ("Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається") не залишає з цього приводу будь-яких сумнівів. Але, крім здійснення правосуддя, судова влада має й ряд інших повноважень, що належать їй і реалізуються нею. До таких повноважень належить контроль за законністю та обґрунтованістю рішень і дій державних органів, посадових та службових осіб у разі їх оскарження до суду; контроль за законністю та обґрунтованістю арештів та проведення дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав громадян, передбачених ст.ст. 29, 30, 31 Конституції України³.

¹ Детальніше про це див.: *Дмитриев Ю.А., Черемных Г.Г.* Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека // *Государство и право.* - 1997. - № 8. - С. 49-50; *Туманянц А.Р.* Контрольні функції суду у сфері кримінального судочинства. - Х.: Основа, 2000. - С. 6.

² Див.: *Бойко В.* Нова Конституція та судова влада // *Право України.* - 1997. - № 1. - С. 16.

³ Про інші ознаки, які характеризують судову владу як вияткову, більш детально див.: *Кримінальний процес України / За ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця.* - Х.: Право, 2000. - С. 7-8.

Власне, Конституція України 1996 року істотно розширила повноваження судової влади, наділивши її функцією контролю за процесуальними діями досудового слідства шляхом як розгляду скарг учасників кримінального процесу на рішення органів досудового розслідування (дівзнання і досудового слідства), так і надання дозволу на проведення певних слідчих дій у ході розслідування кримінальної справи.

Відповідно до п. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (прийнятий 16 грудня 1966 р. і ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.) кожна держава зобов'язана забезпечити будь-якій особі, яка перебуває у межах її території та під її юрисдикцією, ефективний засіб правового захисту у випадку порушення її прав і свобод. Право на захист для особи, яка його потребує, повинно бути забезпечено державою, її компетентними судовими, виконавчими чи законодавчими органами влади. Серед засобів захисту суб'єктивних прав та свобод людини і громадянина головна роль належить суду. Саме виходячи з цього ст. 55 Конституції України передбачено, що права та свободи людини і громадянина захищаються судом. Суть такого захисту полягає в тому, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб. Оскільки рішення суду обов'язкові для виконання і з набранням чинності мають силу закону, то, таким чином, було створено реальний механізм відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, здійснення нею обов'язку утвердження і забезпечення прав та свобод людини. Судове рішення стає способом захисту від некомпетентності, недобросовісності або упередженості відповідних посадових осіб. Судовий захист прав і свобод людини здійснюється в порядку конституційного, цивільного, адміністративного та кримінального судочинства.

Виходячи із закріплених у ст.ст. 21 та 22 Конституції гарантій охорони прав і свобод людини держава зобов'язана забезпечити кожному можливість відстоювати свої права у суперечці з будь-якими органами і службовими та посадовими особами, у тому числі тими, які здійснюють розслідування в кримінальних справах.

Судам підвідомчі будь-які звернення фізичної особи щодо захисту своїх прав і свобод. І тому суд не може відмовити у правосудді, якщо певна особа вважає, що її права та свободи порушено чи порушуються, або створено чи створюються перешкоди для їх реалізації, або має місце інше ущемлення прав і свобод. Але кожна скарга має свій предмет оскарження і свої особливості, а тому повинна розглядатись у відповідності з правилами, встановленими для цього предмета оскарження та його особливостей¹.

Таким чином, після прийняття нової Конституції України (1996 р.) та внесення змін і доповнень до чинного законодавства (в тому числі і до кримінально-процесуального) судова форма захисту прав і свобод, а також охоронюваних законом інтересів людини та громадянина стала основною. Право на судовий захист - одне з конституційних прав людини та громадянина, і, на відміну від інших прав, воно є гарантією решти прав і свобод. У цьому полягає його особливість і соціальна цінність. Захист прав і свобод людини не може бути надійним без надання зацікавленим особам можливості оскаржити до суду окремі процесуальні дії (бездіяльність) та рішення посадових осіб, які здійснюють попереднє розслідування справи. Реалізувати цю можливість особа може саме в суді, оскільки він є незалежним, не має відомчих інтересів у питаннях боротьби зі злочинністю і тому є найбільш надійним гарантом прав особи, яка потрапила до сфери кримінального судочинства. Під контролем суду більш повно забезпечується додержання законів, при цьому досудове слідство стає

¹ Див.: *Малярєнко В. Т.* Про оскарження дій (бездіяльності) та процесуальних рішень органів дівзнання, слідчого і прокурора // *Вісник Верховного Суду України.* - 2001. - № 6. - С. 50.

прозорішим, прогнозованим¹. Отож, конституційні положення про те, що: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою суспільною цінністю; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3); права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55); юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ч. 2 ст. 124) та інші значно підвищують роль суду, яку він повинен відігравати у суспільстві та державі, покладають на нього особливо важливе завдання захисту прав і свобод людини.

Д. Головін

*студент Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ОБ'ЄКТУ ЗЛОЧИНУ В НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Найголовнішим завданням кримінального законодавства є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам (ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України)². Тобто, всі окреслені сфери суспільного життя являють собою найбільші цінності суспільства.

Правильне встановлення об'єкта злочину є важливою теоретичною та практичною проблемою, оскільки від чіткого визначення об'єкта залежить точне встановлення ознак складу злочину та відведення цьому злочину місця в Особливій частині кримінального кодексу. Також велике значення має встановлення об'єкта злочинного посягання і для з'ясування характеру злочину, ступеню його небезпечності для суспільства, правильної кваліфікації та відмежування від інших правопорушень та протиправних дій, оскільки його особливості та властиві йому якості дозволяють якомога повніше розкрити соціально-правовий зміст того чи іншого діяння та його юридичні ознаки.

До недавнього часу єдиним вірним в теорії кримінального права вважалося таке визначення об'єкта: об'єктом будь-якого злочину завжди є суспільні відносини, охоронювані законом про кримінальну відповідальність; суспільне благо, якому злочинне посягання завдає шкоду чи створює загрозу для її заподіяння. Необхідно зазначити, що дана концепція виникла і набула розвитку за часів СРСР. Цієї точки зору дотримувалися такі вчені, як Я.М. Брайнін, Н.Д. Дурманов, Н.І. Загородніков, М.А. Шнейдер, В.Н. Кудрявцев, Е.А. Фролов та ін. Найбільш повно і чітко цю концепцію сформулювали і розвинули О.А. Піонтковський, А.Н. Трайнін, В.Я. Тацій, Н.І. Загородніков, Б.С. Нікіфоров, Н.А. Беляєв. Крім вже перелічених, серед вчених-юристів сучасності також є прибічники саме такого визначення об'єкта. Це Г.І. Чангулі, І.П. Лановенко, О.Я. Светлов, С.С. Яценко, С.Ф. Денисов та ін.

¹ Маляренко В. Т., Пилипчук П. П. Про межі судового контролю за додержанням прав і свобод людини в стадії попереднього розслідування кримінальної справи // Вісник Верховного Суду України. - 2001. - № 2. - С. 39.

² Кримінальний кодекс України (від 5 квітня 2001 року). — К., 2006 — 176 с.

Названі вище вчені, звичайно, не притримуються єдиного визначення об'єкта злочинного посягання. Але всі вони є прибічниками однієї концепції.

Наприклад, О.А. Піонтовський вказує, що "об'єктом будь-якого злочинного діяння виступають суспільні відносини, що охороняються апаратом кримінально-правової охорони". При цьому він зазначає, що "суспільні відносини соціалістичного суспільства є загальним об'єктом, на який в кінцевому рахунку посягає будь-який злочин, передбачений радянським кримінальним законодавством"⁷.

В той же час А.Н. Трайнін зазначав, що об'єктом будь-якого посягання є суспільні відносини, встановлені в інтересах панівного класу. Об'єктом злочину в системі соціалістичного кримінального права є соціалістичні відносини. Н.Д. Дурманов, зазначаючи, що „матеріальна ознака, властива окремому злочину і загальному, тобто сукупності всіх злочинів — небезпечність діяння для деяких суспільних відносин”¹, також визнає об'єктом злочину суспільні відносини.

Н.І. Загородніков дотримується тієї ж точки зору, що і вказані вчені, і дає більш чітке поняття об'єкта злочинного посягання: „Об'єктом злочину в радянському кримінальному праві є соціалістичні суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом”². Б.С. Нікіфоров також зазначає, що „загальним об'єктом всіх злочинів ... є соціалістичні суспільні відносини”³. М. Й. Коржанський взагалі вказував на те, що „соціалістичне кримінальне право об'єктом злочину визнає суспільні відносини, які складають основу соціалістичного ладу”⁴. Крім вже названих вчених-юристів, ця концепція має багато прибічників серед сучасних науковців (О.Я. Светлов, Г.І. Чангулі, І.П. Лановенко, С.Ф. Денисов та інші).

Таке визначення об'єкта є загальновизнаним в теорії кримінального права і донедавна вважалося єдиним вірним. Хоча не можна сказати, що дана концепція була єдиною у кримінально-правовій теорії — ця теорія відразу ж виявлялася досить хиткою, коли науковці підходили до визначення безпосереднього об'єкта злочину, тому вона не приймалася вченими одноставно. Та й не лише під час виявлення безпосереднього об'єкта злочину ця теорія здається неповною. Визначаючи об'єкт злочину як суспільні відносини, дослідники цієї проблеми визнавали, що кримінальне право охороняє не матеріальні блага, цінності, а лише якусь форму їх вияву, зв'язки між суб'єктами відносин. Тому багато дослідників (О.М. Трайнін, О.А. Піонтовський, С.Б. Нікіфоров, В.К. Глістін) не були послідовними у визначенні об'єкта злочину. Так В.К. Глістін, визнаючи загальним об'єктом злочинного посягання суспільні відносини, зазначав, що „самі суспільні відносини як певна сукупність соціальних зв'язків надзвичай невразливі для злочинного впливу і нам невідомі випадки розриву якоїсь групи суспільних відносин шляхом злочинного посягання”⁵. Так само і Б.С. Нікіфоров, хоча і дотримувався зазначеної точки зору відносно об'єкта злочину, вказував: „Об'єкт злочину — це той суспільний інтерес, проти якого спрямовується злочин і котрий бере під захист кримінальне право”⁶.

Такі протиріччя зумовили появу інших точок зору відносно визначення об'єкта злочинного діяння. Тому в юридичній науці і досі йде науковий спір навколо визначення об'єкта злочину.

¹ Дурманов Н.Д. Уголовная ответственность за преступления против общественности, общественного порядка и здоровья населения. — М.: Госполитиздат. 1962. — С. 96.

² Загородников Н.И. Объект преступления и проблема совершенствования уголовного законодательства // Актуальные проблемы уголовного права. — М. 1988.-С. 25.

³ Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. — М: Изд-во Юрид. Лит., 1960. -с. 113.

⁴ Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. — М: Академия МВД СССР, 1980. — с. 120

⁵ Глистин В.К. Проблемы уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений). -Л.:Издательство Ленинградского университета, 1979. — С. 30.

⁶ Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. — М: Изд-во Юрид. Лит., 1960. — С. 4.

Існує така концепція: об'єктом злочину завжди є люди, а не щось інше, бо злочин виступає певним відношенням однієї особи до інших, і саме ці особи і є сторонами будь-яких суспільних відносин. Але з цим досить важко погодитись: адже злочин може завдати шкоди не лише безпосередньо людині, а її майну, інтересам, відносинам і т.д.

Виявляється неточною і думка деяких вчених — прибічників нормативної теорії, наприклад, Н.С. Таганцев та В.Д. Спасовича, про те, що об'єктом злочину є норми. Ця точка зору не витримує критики, тому що норми не можуть бути пошкоджені під час вчинення злочину: вони не змінюються, залишаються в тому ж вигляді, в якому існували до скоєння злочину. Звичайно, критика не змінює певного теоретичного положення, але об'єктивна критика може відчутно похитнути і довести його невірність.

Останнім часом відроджується концепція щодо визначення об'єкта злочину як цінностей (благ, інтересів), що охороняються кримінальним правом, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може спричинити або спричиняє шкоду. Так, наприклад, існує така точка зору, що об'єктом злочину є інтереси. Прибічником такої концепції є В.К. Негоденко, який зазначає, що „безпосереднім об'єктом злочину є лише інтереси...”¹. Але, таке визначення об'єкта злочину є не точним.

Є.В. Фесенко стверджує, що традиційне визначення об'єкта як сукупності суспільних відносин „заідеологізоване і не відповідає сучасним поглядам щодо оцінки соціальних цінностей, які бере під захист кримінальний закон”². Підтримує цю думку С.Я. Лихова, і вважає, що концепція об'єкта злочину як суспільних відносин не відповідає сучасним поглядам щодо оцінки соціальних цінностей її недоліком є певне перебільшення значення категорії публічного у сфері соціального життя. Людина з її потребами, інтересами, правами відійшла на другий план³. Не зовсім послідовно викладає свою позицію щодо визначення об'єкта злочину С.Б. Гавриш. Він стверджує, що „об'єкт злочину — це охоронюване кримінальним правом благо”⁴. Аргументує вчений своє визначення тим, що концепція „об'єкт -правове благо як певна цінність” походить з чинного законодавства, де законом охороняються конкретні життєві блага. Крім того, він посиляється на Конституцію України в тому, що „найвищою соціальною цінністю є людина”⁵. Але, і він не є послідовним у розумінні об'єкта злочину: якщо він визначає правове благо як певну цінність, так само, як і людину вважає найвищою соціальною цінністю, то незрозуміло, чому він визначає об'єкт злочину як благо, а не як цінність.

Противники концепції суспільних відносин як об'єкта злочину виходять з того, що суспільні відносини є лише певною формою наукової абстракції, тому самі по собі не існують, їм не може бути завдано будь-якої шкоди. Так, Є.В. Фесенко та П.С. Матишевський вважають, що об'єктом злочину мають визнаватись не якісь абстрактні суспільні відносини, а конкретні людські, суспільні або державні цінності⁶. Суспільні відносини, на їх думку, не є універсальною характеристикою об'єкта злочину. Цим поняттям не можуть охоплюватись особисті блага людини (життя, здоров'я, фізична недоторканність).

¹ Негоденко В.К. Відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. — К.: Наукова думка, 1971. — С. 15.

² Фесенко Є. Цінності як об'єкт злочину // Право України — 1999. №6-с.75

³ Лихова С. Конституційно-правовий інститут основних прав і свобод людини, як об'єкт кримінально-правової охорони // Юридичний вісник України — 2000. — №25, — С. 21

⁴ Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. — К., 2002. -с. 22

⁵ Конституція України. — К.: Українська правнича фундація, 1996. — С. 64

⁶ Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів юрид., вузів і фак./Андрусів Г. В., Андрушко П. П., Лихова С. Я. — К.: ЮрінкомІнтер, 2000 — С. 124

С.С. Яценко, хоча і притримується точки зору, що об'єктом злочину є суспільні відносини, в своїй монографії зазначає: „Діяння є злочином, коли порушує порядок суспільних відносин”¹. Таким чином, вчений визначає об'єкт злочину як порушення порядку суспільних відносин, керуючись визначенням злочину, яке дається в „Керівних началах...” 1919 року. Крім того, С.С. Яценко наголошує, що злочин обов'язково містить в собі наслідки протиправного діяння у вигляді порушеного порядку суспільних відносин². П.П. Андрушко, в свою чергу, досліджуючи проблеми кримінально-правової охорони основних прав і свобод людини підкреслював, що об'єктом злочину є не право як абстракція, а порядок (механізм) реалізації такого права³.

О.М. Костенко зазначає, що „сутність усіх злочинів полягає не в тому, що вони посягають на безпеку суспільства, тобто є суспільно небезпечними, а в тому, що вони є проявом сваволі і посягають на встановлений у суспільстві за допомогою законодавства порядок, необхідний для безпеки людства. Таким чином, загальним об'єктом будь-яких злочинів є не суспільна безпека, а закріплений в законодавстві порядок відносин між людьми, необхідний для забезпечення безпеки кожного з них”⁴.

Звичайно, не можна не погодитись, що кожна з вищевказаних концепцій є вірною: об'єктом злочину можуть бути і суспільні відносини, і блага, інтереси, і порядок відносин між людьми в суспільстві, який охороняється кримінальним законом. Але жодна з них, не є універсальною.

І. А. Головка

*ад'юнкт Київського національного університету внутрішніх справ,
Київ, Україна*

ЖОРСТОКІСТЬ ЯК ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

Проблема жорстокості є предметом постійної дискусії серед науковців та вчених-юристів. При цьому перевага віддається розгляду питань, пов'язаних з такими проявами при вчиненні злочинів, а також дослідженню окремих складів злочинів та кваліфікуючих ознак, які містять вищевказане кримінально-правове поняття.

Закон про кримінальну відповідальність не тлумачить поняття “жорстокості”. Вказуючи на її наявність, при цьому не розкривається її зміст, хоча даний термін сьогодні часто вживається в самому широкому контексті.

Етимологія поняття “жорстокість” означає, що це — різко негативна властивість характеру особи, що виявляється у заподіянні іншій особі (групі осіб), а також тваринам фізичних чи моральних страждань. Може бути як самоціллю, так і засобом досягнення певної мети [8;104]. Як властивість, що означає суворість, різкість, немилосердність, безжалісність, лютість, безсердечність трактує термін і новий тлумачний словник української мови. [9;51]. “Толковий словарь живого

¹ Яценко С.С. Ответственность за преступления против общественного порядка. — К.: Вища школа, 1976. — с. 43

² Там само. — С. 46

³ Андрушко П.П. Кримінально-правова охорона особистих благ, основних прав і свобод людини і громадянина новим Кримінальним кодексом України // Ерліхівський збірник. — Вип. № 3. — 2002. — С 31.

⁴ Костенко О.М. Роль доктрини в кримінальному праві // Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку. (Випуск 1). Матеріали міжвузівської наукової студентської конференції 30 січня — 2 лютого 2000 р. — Косів. 2000. — С 27-28.

великорусского языка” В.Даля тлумачить поняття “жорстокий” як немилосердний, немилостивий, нелюдський, який не знає жалю, співчуття, непомірно суворий, тяжкий, мученицький, нестерпний, злигодній, неблаганний, невмолимий [10;536]. Як бачимо, даний термін використовується для характеристики негативних рис та вчинків особи, передбачає повну відсутність гуманності у такої особи.

Виходячи з того, що проблема, яка висвітлюється, не регламентується законодавством, звернемось до визначень, які дають науковці в галузі кримінального права, кримінології, психології, психіатрії, соціології.

Зокрема, Ю.М.Антонян та В.В.Гульден під жорстокістю як особистісною якістю розуміють намагання до спричинення страждань, мук людям або тваринам, яке виражається в діях, бездіяльності, словах, а також фантазуванні відповідного змісту [3;114]. О.Ю.Михайлова вважає, що жорстокість проявляється в антисуспільній поведінці і спрямована на заподіяння страждань (в основі жорстокості лежать дефекти ціннісно-нормативної сфери людини, а саме порушення цінності іншої людини)[11;52]. На думку Р.М.Абизова, жорстокість — це агресивна поведінка, яка спричиняє значну шкоду потерпілій особі і скоюється без переживання жалю чи співчуття зі сторони суб’єкта такої поведінки. Жорстокість передбачає насильство над потребами, намірами, почуттями, установками особи, приниження або примушування до дій, які суперечать її прагненням [12;24].

В юридичній психології поняття жорстокості використовується для позначення особливо брутальних способів скоєння злочинів, для позначення певних якостей характеру злочинця, та як комплексне позначення всіх об’єктивних та суб’єктивних факторів злочину, включаючи його наслідки для суспільства в цілому [13;54].

Таке визначення даного терміну знайшло підтримку в науці кримінального права, про що свідчить віднесення зазначеної проблеми або до об’єктивної сторони складу злочину (як поведінка особи), або ж до суб’єкта злочину (як риса особи).

Дослідження даної проблеми вимагає фрагментарного викладу певних факторів, що сприяють розвитку таких якостей особи або призводять до такої поведінки.

Варто погодитися з узагальненими висновками науковців, що формування жорстокої та особливо жорстокої поведінки відбувається, перш за все, в процесі соціалізації особи, на яку має вплив сукупність соціальних явищ, а також різні психічні аномалії. Зокрема, на макрорівні — це: а) економічні та соціальні умови життя людей; б) зниження моральних вимог, що пред’являє індивідуум до себе і суспільство до члена суспільства (пропаганда насилля, жорстокості в засобах масової інформації тощо). На мікрорівні такими факторами є: 1) рання соціалізація (неблагополучна сім’я, жорстоке поводження з дитиною, конфліктні відносини між подружжям тощо); 2) відсутність системи виховання у школах, коли діти стають надбанням вулиці і негативного оточення; 3) негативний стереотип поведінки родичів і рідних; 4) неприйняття правоохоронними органами заходів щодо попередження такої поведінки [1;18].

Враховуючи те, що жорстокість характеризує поведінку та властивості (рисни) особи і має соціальну природу, кримінально-правові межі розгляду зазначеної проблеми зводяться до висвітлення жорстокості як основного елементу складу злочину (ст. 299 КК України), як кваліфікуючої ознаки складу злочину (п.4 ч.2 ст. 115 КК України) або як обставини, яка обтяжує покарання (п.10 ст. 67 КК України).

Отже, на підставі вищевикладеного, можна виокремити ряд ознак, які характеризують феномен жорстокості:

1. Це один з проявів насильства та агресії, що характеризує негативні поведінку та якості особистості і полягає у свідомому завданні болю, страждань.
2. Жорстокість має виключно соціальне походження.
3. Першопричина жорстокості — у суспільно-економічних умовах життя та у морально-психологічній атмосфері, які панують у суспільстві.

На основі всіх виокремлених ознак, вважаємо, що жорстокість — це негативна усвідомлена поведінка особи, яка полягає в умисному спричиненні шкоди іншій живій істоті, під час чого особа або отримує задоволення, або ж залишається байдужою. В кримінальному праві жорстокість належить до числа оціночних понять, при цьому може мати різне значення, а саме: бути конструктивним елементом складу злочину, кваліфікуючою ознакою або обставиною, що обтяжує покарання.

Використані джерела:

1. Кучер В.І. Кримінально-правові проблеми вчинення злочинів способом особливо жорстокого поводження: Монографія. — К.: "Азимут — Україна", 2004. — 120 с.
2. Ратинов А.Р., Михайлова О.Ю. Жестокость как правовая и нравственно-правовая проблема // Вопросы борьбы с преступностью, 1985. Вып. 42. — С.11- 13.
3. Антонян Ю.М., Гульден В.В. Криминальная психология. — М.: Наука, 1991. — 248 с.
4. Антонян Ю.М. Психология убийства. — М.: Юрист, 1997. — 304 с.
5. Дроздов О.Ю., Скок М.А. Проблеми агресивної поведінки особистості: Навчальний посібник. — Чернігів: ДДТУ ім. Т.Г.Шевченка, 2000. — 156с.
6. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. — М., 1986. — Т.1. — С. 365 — 367.
7. Андреева Л.А., Константинов П.Ю. Влияние жестокости преступного поведения на уголовную ответственность. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. — 210с.
8. Юридична енциклопедія: В 6 т./ Редкол.: Ю.С.Шемиученко (голова редкол.) та ін. — К.: "Укр.енцикл.", 1998 — Т.1. — С. 104.
9. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / Худож. — оформлювач С.А.П'яткова. — Харків: Фоліо, 2004. — 540с.
10. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. — М., 1980. — С.536.
11. Михайлова О.Ю. Изучение психологических мотивов преступлений, сопряженных с особой жестокостью // Юридическая психология: Материалы симпозиума на VI Всесоюзном съезде общества психологов. М., 1983. — С.52-54.
12. Абызов Р.М. Типология личностных деформаций несовершеннолетних преступников. Ижевск, 1988. — С.24-25.
13. Кудрявцев И.А., Ратинова Н.А. Криминальная агрессия (экспертная типология и судебно-психологическая оценка). — М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. — 192 с.

Т. М. Головка

аспірантка Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
Київ, Україна

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» І «ПОКАРАННЯ»

У зв'язку з розбудовою України як незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, виникає потреба нових досліджень, зокрема в кримінально-правовій сфері. Сучасна кримінально-правова політика, з її спрямуванням на гуманізацію кримінальної репресії за скоєні злочини, істотно стимулює теоретичну розробку проблемних питань покарання. Ефективність застосування кримінального покарання прямо залежить від належної теоретичної розробки як самої сутності поняття

“кримінальне покарання”, так і визначення такого поняття як «кримінальна відповідальність», оскільки перше є однією з основних форм реалізації другого.

Значну увагу питанню про поняття кримінальної відповідальності та покарання приділяли, зокрема, такі вчені, як: Л.В. Багрій-Шахматов, Ю.В. Баулін, Я.М. Брайнін, Н.Ф. Кузнецова, П.С. Матишевський, І.В. Шмаров, І.А. Близнюк, О.М. Джужа, М.І. Коржанський, О.М. Костенко, В.О. Глушков, О.І. Коваленко, А.Х. Степанюк, Ю.Л. Титаренко, В.П. Філонова, І.П. Лановенко, В.В. Леоненко, В.В. Скибицький, В.Т. Трубніков, В.М. Марченко, М.І. Бажанов та інші відомі вчені.

Для досягнення мети даної доповіді, зокрема, визначення деяких спірних питань, що стосуються «поняття» покарання, необхідно відповісти на питання: що таке «кримінальна відповідальність» і як вона співвідноситься з поняттям «покарання»?

Досить довгий час «кримінальна відповідальність» та «покарання» розглядалися як тотожні поняття і відповідальність зводилася до застосування, реалізації її санкції. Однак у логічному зв'язку «кримінальна відповідальність» -- «покарання» останнє виступає як одна з матеріально—правових норм реалізації кримінальної відповідальності. Тому це самостійні, хоча і взаємопов'язані, але не тотожні поняття.

Сам термін «кримінальна відповідальність» неодноразово зустрічається в Кримінальному кодексі: ст. 2 -- "Підстава кримінальної відповідальності", ст. 3 -- "Законодавство України про кримінальну відповідальність", ст. 22 -- "Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність", ст. 29 -- "Кримінальна відповідальність співучасників" тощо, однак визначення цього поняття в законі немає. Проте ст. 2 Кримінального кодексу України досить чітко вказує підставу, на основі якої настає кримінальна відповідальність:

«1. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом.» [8]

Тут має місце визначення моменту настання кримінальної відповідальності без поєднання його з самим поняттям «кримінальна відповідальність».

Доцільність легального закріплення поняття «кримінальна відповідальність» підтримується і А.І. Санталовим, який вважає, що вирішення цієї проблеми кримінально-правової науки багато в чому визначить ефективність дослідження інших питань і практичної реалізації кримінально-правових приписів.[10;9] І з цією думкою не можна не погодитись, адже правильне розуміння відповідальності важливе і в соціальному, і в юридичному сенсі, воно виступає базою для реалізації найважливіших принципів — законності, справедливості, вини, рівності громадян перед законом, гуманізму.

Найбільш поширеним у юридичній літературі є визначення кримінальної відповідальності як обов'язку особи, що скоїла злочин, зазнати заходів державного примусу. [3;25,96; 7;39, 1;11, 9;57] Однак це визначення є досить спірним.

Свою думку висловлював С. Братусь: « Відповідальність — це не обов'язок зазнавати наслідки, що виникають з правопорушення, а саме зазнавання їх в стані примусу». [4;103]

Як вірно погоджується з останнім визначенням Р. Вереша: «Правовий обов'язок не може ототожнюватися з правовою відповідальністю. Правовий обов'язок особи, засудженої за вчинення злочину, реалізується в примусовій формі, всупереч волі зобов'язаної особи». І вважає вірним визначити кримінальну відповідальність як: «передбачені кримінальним законом негативні наслідки, що покладаються судом на особу, яка скоїла злочин, виражені в самому факті засудження і, в більшості випадків, виконання покарання або засудження, пов'язаного з призначенням покарання. [5;98-99]

Видається можливим погодитися з думкою М. Загороднікова, що «кримінальна відповідальність — це реальне застосування кримінально-правової норми, виражене в негативній оцінці спеціальним органом держави — судом — поведінки особи, що

вчинила суспільно небезпечне діяння, і в застосуванні до неї заходів державного примусу.» [6;39-40]

Найбільш близьким автору даного дослідження є визначення дане

Ю.В. Бауліним: «Кримінальна відповідальність — це вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави.» [2;27]

На сьогоднішній день безспірним положенням є те, що формою реалізації кримінальної відповідальності є покарання.

Визначення поняття “покарання” розкриває ст.50 Кримінального кодексу України (2001 рік) : “Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого”. Тобто чинний КК визначає покарання саме як захід примусу до особи, визнаної винною у вчиненні злочину. Виходячи з цього визначення, можна виділити схожі риси покарання та кримінальної відповідальності: по-перше, і кримінальна відповідальність і покарання застосовується лише від імені держави; по-друге, підставою для призначення покарання, як і кримінальної відповідальності, є скоєння злочину; по-третє, покарання, як і кримінальну відповідальність, застосовує лише суд; по-четверте, і кримінальна відповідальність і покарання передбачає єдиний процесуальний документ — обвинувальний вирок суду. Як вірно зазначив А.С. Сенцов, «кримінальна відповідальність виконує роль зв’язуючої ланки між злочином і покаранням, а її реалізація саме і забезпечує правовий зв’язок між ними.» [11; 132]

Отже, у юридичній літературі поняття кримінальної відповідальності визначається неоднозначно, що пов’язане з різним вирішенням ряду питань, зокрема, щодо визначення моменту початку і закінчення реалізації кримінальної відповідальності, її етапів та інше. Це ще раз підтверджує необхідність законодавчого закріплення визначення, яке давало б точну характеристику «кримінальної відповідальності.»

Використані джерела:

1. Багрий-Шахматов Л.В. Уголовная ответственность и наказание. — Минск, 1976; Курс уголовного права. Общая часть. Том 2. — М., 1999. — С.11.
2. Бажанов М.І., Баулін Ю.В. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник. — Київ-Харків: Хрінком Інтер — Право, 2002. — С.27.
3. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве. — М., 1963. — С. 25, 96.
4. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. — М., 1976. — С. 103.
5. Вереша Р. Поняття та підстава кримінальної відповідальності // Право України. — 2006. — №12. — С.98-99.
6. Загородников Н.И. О пределах уголовной ответственности // Сов. Гос. Право. — 1967. -- №7. — С. 39-40.
7. Карпушин М.П., Курляндський В.И. Уголовная ответственность и состав преступления. — М., 1984. — С. 39.
8. Кримінальний кодекс України. — К.: Видавничий дім «Скіф», 2005. — 152с.
9. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. — К.: Хрінком Інтер, 2000. — С. 57.
10. Санталов А.И. Теоретические вопросы уголовной ответственности. Л., 1982. — С.9.

В. К. Голуб

*магістрант Академії прокуратури України,
Київ, Україна*

СВОБОДА ТА СВОБОДА ВОЛІ ОСОБИ В МЕЖАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

На сучасному етапі розвитку правової держави необхідно проявляти неабияку турботу про особистість, її права та свободи. Забезпечення та реальне гарантування свободи особистості і прав громадян України є однією з центральних проблем розвитку правової держави.

Вольовий характер права обумовлений власне тим, що право — це форма свободи людей, тобто свобода їх волі. Цей вольовий момент в тій чи іншій інтерпретації, присутній у різних визначеннях і характеристиках права в якості волевстановлених постулатах виразу загальної волі.

Особливо гостро стоїть питання про можливість і допустимість обмеження основних прав особи в сфері дії кримінально-процесуального права, тому що тут потрібно мати справу з людиною, ще невизнаною судом винною, чи з особою, у відношенні до якої вирок хоча і вступив у законну силу, але всебічно перевіряється у вищестоящих інстанціях.

Особливість даного наукового дослідження — це висунення на перший план свободи особи у сфері кримінального судочинства. Виникає питання про міри примусу, які припустимо застосовувати до особи обвинуваченої у вчиненні злочину. При затриманні і взятті особи під варту обмежується особиста свобода громадянина, ще не визнаного судом винним. Накладаючи арешт на майно обвинуваченого, слідчий обмежує права власника. Примусове поміщення обвинуваченого в медичну установу також є обмеженням індивідуальної свободи. З метою зібрання доказів з кримінальної справа закон допускає можливість обмеження інших конституційних прав особи, наприклад: при проведенні обшуку, виїмки, примусовому огляді тіла людини у зв'язку з освідченням і експертизою та ін.

Вступаючи в сферу кримінального процесу, особа, як правило зберігає свій загальний (конституційний) правовий статус, що визначає міру її свободи в суспільстві і крім того, набуває спеціальний процесуальний статус обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого, свідка, експерта, перекладача, понятого і т.д.

Коли ми говоримо про свободу особи в кримінальному процесі, то треба вирішити спірне питання про те, що таке людська особистість. Особа чи особистість повинна володіти рисами, які притаманні лише дорослій і психічно нормальній людині. Адже особою не народжуються, а нею стають в процесі життя.

Так Конституція України гарантує недоторканість особи, а саме ст.29 Конституції України говорить про те, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість і вводить обов'язок поважати гідність людини ст.28 Конституції. Немає сумніву, що дані положення розповсюджуються на будь-яку людину, тобто Конституція ставить знак рівності між людиною і особою. Недоторканість особи не тільки дорослої, а дієздатної людини, а також і дитини та

душевнхворого. Правом на судовий захист від посягання на честь і гідність, життя і здоров'я, на особисту свободу і майно (ст.55, 56 Конституції України) користуються всі громадяни, а не тільки "особи" в тому розумінні, в якому це трактується вище.

Забороняючи принижувати гідність і честь осіб, що піддаються освідуванню інших процесуальних дій, закон виходить з того, що слідчий має справу з особистістю. Адже всі люди, які залучаються в судочинство мають власне відчуття людської гідності. Беручи участь в кримінальному судочинстві, діти і психічно неповноцінні особи можуть володіти процесуальною правоздатністю та дієздатністю, хоча інколи і обмеженою.

Особа, що потерпіла від злочину, процесуально правоздатна, незалежно від віку і психічного стану, повинна бути визнана у законному порядку — потерпілою. Закон не передбачає при наявності яких ознак потерпілий може бути визнаний процесуально-недієздатним чи обмежено дієздатним і якою повинна бути ступінь обмеження дієздатності. Рішення цього питання залишено на внутрішнє переконання слідчого, прокурора та суду, які приймають до уваги не тільки зовнішні ознаки, що характеризують потерпілого (досягнення певного віку, наявність документу про психічну хворобу), а й фактичну здатність його здійснювати своїми діями свої процесуальні права і обов'язки.

Дитину правомірно і педагогічно вважати особою, яка проходить процес становлення, а душевнхворого (неосудного) слід було б розглядати як більш чи менш збережену особу і відноситись до останнього відповідно.

На досудовому слідстві не вимагається винесення спеціальної постанови про визнання за особою процесуального статусу свідка, перекладача, спеціаліста, понятого. У відношенні свідка рішення слідчого і суду про залучення його до справи в цій якості формулюється у повістці про виклик його на допит для участі у проведенні другої слідчої дії. Натомість вважаємо, що все ж таки доцільно було б рішення слідчого про залучення певних осіб до участі в справі в якості перекладача, свідка і спеціаліста оформляти у вигляді окремої постанови, яка б служила підставою для виправдання їх тимчасової відсутності на місці роботи і збереження за ними заробітної плати. У необхідних випадках з тією ж метою слід було б виносити аналогічну постанову у відношення понятого.

Особа в сфері судочинства поставлена в такі умови, що їй весь час доводиться визначати свою моральну позицію і достатньо часто робити моральний вибір у складних проблемних ситуаціях. Говорити по кримінальній справі правду чи брехню, якщо до кримінальної відповідальності притягнутий твій близький родич? Також моральний вибір прагнути стати свідком у справі де сам був очевидцем злочину, чи чекати поки тебе викличуть на допит? Назвати співучасників чи взяти всю вину на себе? Чи із-за відчуття сором'язливості відмовитися від проведення експертизи, освідування і тим самим перешкодити виявленню слідів злочину чи, переборовши сором'язливість, дозволити оглянути своє тіло, щоб допомогти слідчому і суду встановити істину?

Ці і багато інших аналогічних запитань виникають перед учасниками кримінального судочинства досить часто. Для вірної відповіді на ці питання нерідко стає в нагоді громадська мужність, принциповість, чесність, гідність, повага до суспільства і поступливість своїми власними інтересами.

С. В. Горлова
*кандидат юридических наук,
преподаватель кафедры права Челябинского филиала
Московского педагогического государственного университета,
Челябинск, Российская Федерация*

ЭКСПЕРТ КАК СУБЪЕКТ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ

В уголовно-процессуальном законодательстве важное место уделяется понятию доказательств в целом и заключению эксперта в частности. Однако же рассмотрим подробнее статус доказательства — заключение эксперта.

Согласно ч. 1 ст. 80 УПК РФ заключение эксперта — это представленные в письменном виде содержание исследования и выводы по вопросам, поставленным перед экспертом лицом, ведущим производство по уголовному делу, или сторонами. Наиболее значимым субъектом, позволяющим получить данное доказательство, является эксперт.

Эксперт определяется ч. 1 ст. 57 УПК РФ как лицо, обладающее специальными знаниями и назначенное в порядке, установленном УПК РФ, для производства судебной экспертизы и дачи заключения.

Государственная судебно-экспертная деятельность основывается на принципах законности, соблюдения прав и свобод человека и гражданина, прав юридического лица, объективности, всесторонности и полноты исследований, проводимых с использованием современных достижений науки и техники. Но главным принципом экспертной деятельности является независимость эксперта, т.е. эксперт не может находиться в какой-либо зависимости от органа или лица, назначивших судебную экспертизу, сторон и других лиц, заинтересованных в исходе дела. Не допускается воздействие на эксперта со стороны судов, судей, органов дознания, лиц, производящих дознание, следователей и прокуроров, а также иных государственных органов, организаций, объединений и отдельных лиц в целях получения заключения в пользу кого-либо из участников процесса или в интересах других лиц. [1]

Однако на практике принцип независимости является фиктивным. Причина этого кроется в ведомственной принадлежности экспертных учреждений.

Законодатель, дав определение понятию уголовного преследования, как процессуальной деятельности, осуществляемой стороной обвинения в целях изобличения подозреваемого, обвиняемого в совершении преступления, не дал прямого перечня органов, полномочных осуществлять уголовное преследование.

Проанализировав нормы ст. 151 УПК РФ можно вывести список органов уголовного преследования (в форме дознания и предварительного следствия):

- 1) органы прокуратуры;
- 2) органы федеральной службы безопасности;
- 3) органы внутренних дел;
- 4) органы по контролю за оборотом наркотических средств и психотропных веществ;
- 5) органы службы судебных приставов;
- 6) таможенные органы;
- 7) органы Государственной противопожарной службы.

Согласно п. 8-9 Положения о Министерстве Внутренних дел РФ одним из полномочий органов внутренних дел является экспертно-криминалистическая деятельность.[2] Таким образом, экспертно-криминалистические подразделения являются составной частью органов внутренних дел. Аналогичная ситуация почти во всех перечисленных органах уголовного преследования.

Следовательно, эксперт полностью подчинён и зависим от начальника соответствующего правоохранительного органа. Думается, что нормами только уголовно-правового запрета, установленного ст. 307 УК РФ не решить проблему зависимости экспертов от органов и должностных лиц, осуществляющих уголовное преследование. Да и установленная в специализированном законе норма о независимости эксперта (ст. 7), является на сегодняшний момент декларативной, т.к. не содержит никаких механизмов обеспечения и гарантии этой независимости.

С первого взгляда наиболее благополучной в этом смысле является ситуация с судебно-медицинскими экспертными бюро. Однако тут также есть «подводные камни».

Следует отметить, что недопустимо назначать судебную экспертизу в те организации, которые изначально принадлежат к тому же ведомству, что и сторона по делу. Например, судебная экспертиза по врачебным ошибкам в большинстве регионов РФ до сих пор назначается в местное бюро судебно-медицинской экспертизы (СМЭ).[3] Однако данные бюро находятся в прямом подчинении территориальных органов здравоохранения.[4]

Таким образом, экспертные учреждения и сами эксперты подчас подчинены либо начальникам органов уголовного преследования (т.е. стороне обвинения), либо начальникам медицинских учреждений (т.е. стороне защиты), и эксперт, который должен быть независимым, вовлекается в деятельность по уголовному преследованию, что недопустимо по закону и отражается на качестве и достоверности получаемых с их помощью доказательств.

Но в таком случае эксперт должен быть отведён, согласно ч. 2 ст. 70 УПК РФ. Одним из оснований для отвода эксперта от участия в производстве по уголовному делу является нахождение в служебной или иной зависимости от сторон или их представителей. Но кто же тогда будет производить экспертные исследования?

Нельзя полностью согласиться с мнением С. Варенниковой, полагающей, что о независимости судебного эксперта можно говорить лишь применительно к производству им экспертного исследования, формулированию его выводов на основе внутреннего убеждения, к даче заключения и показаний по проведенной экспертизе.[5] Думается, что более правильным будет обеспечение независимости эксперта не только в юридическом плане, но и фактическую независимость (служебную, финансовую) от любых заинтересованных участников уголовного процесса.

Более прогрессивное в этом смысле является законодательство о судебной экспертизе Республики Казахстан. Перечень органов судебной экспертизы приведен в ст. 4 Закона РК «О судебной экспертизе» от 12 ноября 1997 г. и включает систему государственных учреждений судебной экспертизы:

1) Центр судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Казахстан и его территориальные подразделения;

2) центр судебной медицины уполномоченного органа в области здравоохранения Республики Казахстан и его территориальные подразделения;

3) специализированные подразделения государственных органов и организаций, к функциям которых отнесено производство судебной экспертизы в соответствии с законодательством Республики Казахстан, за исключением подразделений государственных органов, на которые законодательством Республики Казахстан возложены функции уголовного преследования.

Необходимо качественное изменение системы экспертных учреждений. Казалось бы, есть простое решение — перевести всю экспертную систему в независимое состояние, т.е. поставить на полное самофинансирование и самоокупаемость. Однако в этой ситуации возможны огромные сложности. Например, в городах — областных, краевых центрах, центрах автономий, в городах федерального значения данная система могла бы существовать, но в небольших городах, посёлках и

прочих населённых пунктах государственные экспертные учреждения являются иногда единственной возможностью получить доказательства — заключения эксперта. Именно поэтому, исходя из интересов общества, необходимо решить данный вопрос по-другому.

Наиболее оптимальным было бы выделение всех экспертных учреждений в единую государственную федеральную службу — Федеральную экспертную службу. При этом финансирование судебно-экспертной деятельности должно быть только на федеральном уровне, чтобы избежать давления со стороны органов власти субъекта федерации. Естественно, что необходимо внести соответствующие изменения в УПК РФ, ФЗ «О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации» и ведомственные нормативные акты, где подробным образом закрепить правовое положение эксперта.

Именно таким образом мы сможем достигнуть не только декларативной (юридической) независимости эксперта, но и фактически обеспечить качественное исполнение им своей деятельности.

Использованные источники:

1. Ст. 7 ФЗ «О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации» от 31 мая 2001 года, № 73-ФЗ.

2. Положение о Министерстве Внутренних дел Российской Федерации (в ред. Указов Президента РФ от 09.06.2006 № 576, от 20.09.2006 № 1023) Утверждено Указом Президента РФ от 19 июля 2004 г. № 927.

3. Козьминых Е. Быть ли судебно-медицинской экспертизе независимой? // ЭЖ-Юрист — 2005 — № 46.

4. Приказ Минздрава РФ от 3 июня 2003 г. № 229 «О Единой номенклатуре государственных и муниципальных учреждений здравоохранения».

5. Варенникова С. Принципы судебной экспертизы как институт уголовно-процессуального права. // Юрист — 2006 — № 4 (58). // http://www.zakon.kz/magazine/archive/2006_4_15.asp

А. А. Гребеньков

*преподаватель кафедры уголовного права
Курского государственного технического университета,
Курск, Российская Федерация*

УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПСИХОТИЧЕСКИХ ФОРМ НАРКОТИЧЕСКОГО ОПЬЯНЕНИЯ

Действующий Уголовный кодекс Российской Федерации включает в себя ст. 23, согласно которой лицо, совершившее преступление в состоянии опьянения, вызванном употреблением алкоголя, наркотических средств или других одурманивающих веществ, подлежит уголовной ответственности. Аналогичная статья содержится и в УК Украины (ст. 21).

Широко известным исключением из данного правила является патологическое алкогольное опьянение — острое психотическое состояние, характеризующееся сумеречным помрачением сознания с грубо неадекватным поведением. Оно имеет две формы: эпилептоидную, проявляющуюся двигательным возбуждением с бессмысленными действиями, дезориентировкой, аффектами злобы и иступлённой

ярости, и параноидную, симптомы которой включают бред с идеями преследования, устрашающие галлюцинации и чувство панического ужаса [2, 36-37].

Патологическое опьянение относится к числу временных психических расстройств. Как правило, оно исключает возможность осознавать характер своих действий и руководить ими. Лица, совершившие преступление в состоянии патологического опьянения, обычно признаются невменяемыми.

Хотя УК РФ и Украины не содержат специальной нормы, регламентирующей ответственность за совершение преступлений в состоянии патологического опьянения, оно описано практически во всех учебных пособиях и комментариях. Однако существуют и другие временные психические расстройства, вызываемые наркотическими и одурманивающими веществами, не получившие подробного освещения в юридической литературе.

Так, приём больших доз каннабиоидов (марихуаны, гашиша) нередко вызывает помрачение сознания с галлюцинациями угрожающего содержания, неконтролируемые переживания страха и ужаса, побуждающие субъекта к активной «самозащите» и бессмысленному паническому бегству [2, 123]. Похожие симптомы имеет передозировка седативных и снотворных средств. Кокаин и другие стимуляторы (амфетамины) уже в небольших (рекреационных) дозах способны порождать психозы, в ходе развития которых также возможно совершение насильственных действий, направленных на защиту от мнимого преследования [5, 16-17]. Особенно характерны состояния, подобные развернутому психическому расстройству, для галлюциногенов (ЛСД, мескалина). Их влияние на психику непредсказуемо. Уже первый приём препарата в достаточной дозе может вызвать психоз [5, 18]. Возникающие при этом представления оторваны от реального раздражителя. Они могут быть связаны с прошедшими событиями или являться плодом чистой фантазии и нередко настолько ярки, что затмевают для субъекта объективную реальность [7, 14-15]. Расстройство сознания с наплывом устрашающих зрительных и слуховых галлюцинаций (летающие гробы, покойники, скелеты, голоса, угрожающие субъекту и приказывающие совершить определенные действия), может развиваться при передозировке летучих растворителей [2, 150-151].

Из распространённых в настоящее время наркотических веществ не вызывают интоксикационных психических расстройств лишь опиаты [4, 22].

Необходимо отметить, что данные состояния по своей сути представляют собой доведенное до крайней степени физиологическое воздействие одурманивающего вещества на организм человека. Для некоторых из перечисленных препаратов галлюцинаторное и аффектогенное воздействие, не влекущее утраты контроля над собой и потери связи с реальностью, является основным эффектом, обуславливающим их употребление.

Описанным психотическим расстройствам, как представляется, правоведа уделяют недостаточное внимание. Лишь в 2 из 15 рассмотренных учебных и практических пособий упоминается об их существовании. Первое из них указывает, что патологическое опьянение может вызываться не только употреблением алкоголя [9, 123] (хотя общепринятая классификация психических и поведенческих расстройств по МКБ-10 относит интоксикационные психозы и патологическое опьянение к разным категориям: классы F1x.5 и F10.0 соответственно), а второе лишь упоминает интоксикационные психозы, но ничего не говорит ни о веществах, их вызывающих, ни о признаках, позволяющих заподозрить их наличие [10, 92].

Данные состояния описываются в учебниках по судебной психиатрии, однако об их способности повлечь признание лица невменяемым прямо говорится лишь в 2 из 5 изученных пособий [1, 181] [3, 331]. В итоге эти психические расстройства фактически оказываются вне поля зрения практиков, которые не считают необходимым подробно

исследовать психическое состояние лиц, совершивших преступления в состоянии опьянения [6, 69]. Добавляет неопределенности и сходство симптомов «простого» наркотического опьянения и психотических расстройств, возникающих при употреблении наркотических средств. Данные состояния требуют иной категориальной судебно-психиатрической и уголовно-правовой оценки: лица, совершившие преступление в момент, когда их поведение определялось интоксикационным психозом, могут быть признаны невменяемыми [8, 9]. Привлечь внимание специалистов к данным состояниям можно путем дополнения уголовного закона нормой, содержащей правила их правовой оценки. Это может быть сделано путём включения в ст. 23 УК РФ абзаца следующего содержания:

«Не подлежит уголовной ответственности лицо, которое во время совершения общественно опасного деяния находилось в состоянии невменяемости вследствие наличия у него патологического алкогольного опьянения, психотических форм наркотического и токсического опьянения, либо иного психического расстройства, спровоцированного употреблением алкоголя, наркотических средств или других одурманивающих веществ. Данное обстоятельство может служить основанием для назначения принудительных мер медицинского характера».

Эта норма создает более прочную основу для дифференциации вменяемости лиц, совершивших преступление в состоянии опьянения. Безусловное привлечение к ответственности таких лиц противоречило бы принципу субъективного вменения и потому является недопустимым.

Использованные источники:

1. Волков В.Н. Судебная психиатрия. — М.: Бек, 1998. — 404 с.
2. Дунаевский В.В., Стяжкин В. Д. Наркомании и токсикомании. — Л.: Медицина, 1990. — 208 с.
3. Жариков Н. М., Морозов Г. В., Хритинин Д. Ф. Судебная психиатрия.— М.: Норма, 2006. — 560 с.
4. Психотические состояния, вызванные злоупотреблением опиоидами, каннабиоидами, седативными и снотворными препаратами / Т. Б. Дмитриева, А. Л. Игонин, Т. В. Клименко и др. // Наркология. — 2003. — № 1. — С. 22-25.
5. Психотические состояния, вызываемые злоупотреблением кокаином, другими стимуляторами, галлюциногенами и летучими растворителями / Т. Б. Дмитриева, А. Л. Игонин, Т. В. Клименко и др. // Наркология. — 2003. — № 2. — С. 15-20.
6. Сидоренко, Э. Некоторые проблемы уголовно-правовой оценки состояния опьянения виновного в теории и правоприменительной деятельности // Уголовное право. — 2005. — № 1. — С. 67-70.
7. Сравнительная характеристика основных групп психоактивных веществ / Т. Б. Дмитриева, А. Л. Игонин, Т. В. Клименко и др. // Наркология. — 2002. — № 5. — С. 8-15.
8. Судебно-психиатрическая экспертиза лиц, совершивших правонарушения в психотических состояниях, вызываемых злоупотреблением психоактивными веществами / Т. Б. Дмитриева, А. Л. Игонин, Т. В. Клименко и др. // Наркология. — 2003. — № 6. — С. 7-9.
9. Уголовное право России. Части общая и особенная: учебник / Под ред. А. И. Рарога. — М.: ТК Велби, Проспект, 2004. — 696 с.
10. Учебный комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. А. Э. Жалинского. — М.: Эксмо, 2005. — 1088 с.

З. А. Гулевич
ассистент кафедры уголовного права и процесса
Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины,
Гомель, Республика Беларусь

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ И ПРАКТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ИССЛЕДОВАНИЕ МИКРОСЛЕДОВ ВЗРЫВЧАТЫХ ВЕЩЕСТВ В АВТОМОБИЛЕ И НА ЛЮДЯХ

Совершение преступлений с использованием взрывчатых веществ в последние годы получили широкое распространение во всем мире, борьба с этим противоправным явлением возведена в ранг международной проблемы. Применение террористами взрывных устройств, искусно закамуфлированных в предметах, спрятанных в автомобилях и под одеждой человека, приводит, большому количеству жертв и наносит материальный вред [1, с. 4].

Изучение криминалистически значимой информации о взрывчатых веществах, средствах взрыва, взрывных устройствах, связанных с ними лицах и объектах преследует цель, обеспечения деятельности по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений, совершаемых с применением взрывных устройств [2, с.441].

Взрывчатыми веществами называют любые группы веществ, способных к взрывчатым превращениям в результате внешних воздействий. Взрывчатое превращение происходит в результате резкого снижения части взрывчатых веществ, при этом образуется волна сжатия — ударная волна, имеющая впереди резко очерченного фронта. Взрывчатым веществом может быть любая смесь горючего с окислителем [3, с. 11].

Знание приемов и методов криминалистической взрывотехники помогает следователям и оперативным работникам в расследовании преступлений, связанных с взрывами, собиранию микроследов взрывчатых веществ имеющих криминалистически значимую информацию [4, с.35].

Практическая деятельность взрывотехнических подразделений различных государств свидетельствует о том, что использование автомобилей для размещения взрывных устройств продолжает вызывать пристальный интерес террористических групп [5, с.484].

Для осмотра должен комплектоваться специальный досмотровый набор, учитывающий все конструктивные особенности конкретного вида транспорта.

В осмотре должны участвовать следователь, специалист-взрывотехник, эксперт-криминалист. Осмотр автомобиля можно разделить на два этапа, которые в свою очередь предусматривают последовательность проведения необходимых мероприятий [6, с. 30].

Осмотр автомобиля включает в себя визуальный осмотр с использованием оптических приборов бинокля, видеокамеры в режиме приближения изображения, оптических инженерных приборов разведки с целью выявления демаскирующих признаков взрывного устройства. Машину нужно обойти по периметру, внимательно осмотреть следующее: а) пространство между днищем автомобиля и поверхностью, на которой он находится; б) пространство вокруг автомобиля; в) наружную поверхность автомобиля; г) внутреннее пространство салона автомобиля.

Для обнаружения взрывчатых веществ, как на человеке, так и в ручной клади используется одна и та же аппаратура — детекторы паров взрывчатых веществ. Осмотр людей рекомендуется начинать с одежды, не снимая ее, особое внимание необходимо обращать на пуговицы, застёжки, крючки, пряжки. В швах, складках монжетах могут

быть микроследы взрывчатых веществ, при этом необходимо использовать лупы и сильные ультрафиолетовые осветители типа «УФО-поиск» и др. [7, с.36].

Поиск микроследов на теле человека осуществляется с помощью луп или микроскопов под ярким светом, излучаемым осветителем типа ОИ — 18 или галогенной лампы, ультрафиолетового осветителя и электроннооптического преобразователя.

На поверхности кожи рук микроследы и микрочастицы обычно сохраняются недолго, поэтому их поиск должен быть проведен в первую очередь. Под ногтями, как показывают экспериментальные наблюдения микроследы могут сохраняться до шести-семи суток. Содержимое из-под ногтей собирается посредством обрезания ногтя и изъятия концом заостренной спички, обернутой ватой, смоченной дистиллированной водой. Вата с содержимым из-под ногтя и обрезанный ноготь каждого пальца помещаются в отдельную пробирку, на которой делается соответствующая надпись [8, с.110].

Довольно часто микрообразования, свидетельствующие о пребывании человека в определенном месте, остаются в волосах головы и ушах. Для извлечения микрообразований из волос их следует вычесать частым гребнем на лист кальки или полиэтиленовой пленки. Из ушей они извлекаются ватными тампонами [8, с. 109].

Осмотр людей может также проводиться также с применением химических экспресс-тестов. По оперативным соображениям целесообразно осуществлять негласную, скрытую проверку того или иного человека на причастность к переноске или перевозке взрывчатых веществ и взрывных устройств, особенно если последние при нем в данный момент не наблюдаются. Следы взрывчатых веществ на руках и одежде человека в случае имевшего место контакта сохраняются до нескольких часов. Вымытые руки с мылом не исключает от следовых микроколичеств взрывчатых веществ. Подозреваемому может быть предложено по тем или иным предлогом подержать кратковременно в руках тот или иной предмет (авторучка, зонт, и т.п.) или передать свои предметы (удостоверение, паспорт и т.п.). Тестами можно обеспечить от 10 до 50 человек.

Отбор пробы с таких предметов для последующего исследования с помощью химических экспресс-тестов осуществляется сразу же на месте, или позднее в другом месте.

Химические экспресс-тесты выявления взрывчатых веществ получили признание во всем мире. Создаются в России, США, Израиле и других странах.

Теоретическая и практическая модель исследования микроследов взрывчатых веществ в автомобиле и на людях будет способствовать правильному установлению места, где находилось взрывное устройство в момент взрыва, его конструктивные особенности, радиус действия, механизм травмирования людей при взрыве, положение взрывного устройства относительно потерпевшего, а также подтверждение контакта конкретного лица с взрывчатым веществом, в случае его перевозки. Предложенная методика проведения своевременного осмотра автомобиля и людей будет способствовать, решению такой главной задачи, как предотвращение террористических актов связанных с гибелью людей.

Использованные источники:

1. Петренко, Е.С. Обнаружение взрывчатых веществ // *Специальная техника*, 2002. — № 2 — С. 22-25.
2. Криминалистика: учеб. для вузов / И.Ф.Герасимов [и др.]; под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Высш.шк., 2000. — 672 с.
3. Киричук В.П. Удельная энергия взрывного превращения и скорость детонации // *Информационный бюллетень инженерно-пиротехнической службы*. — Минск, 2004. — № 2.

4. *Специальная и бытовая потребительская пиротехника / А.С. Костаков [и др.] — Х: Право, 2000. — 88 с.*
5. *Филиппов, А.Г. Криминалистика: учебник. — М.: Спарк, 2000. — 687 с.*
6. *Эпов Б.А. Основы взрывчатого дела. — М., 1974. — 40 с.*
7. *Справочник по промышленным взрывчатым веществам и средствам взрывания / З.Г. Поздняков, Б.Д. Росс. — М., 1977. — 37 с.*
8. *Фиксация результатов осмотра места происшествия: справ. пособие для следователей. — К.: РИО МВД УССР, 1981. — 208 с.*

А. В. Гулевська

*студент Луганського державного університету внутрішніх справ,
Луганськ, Україна*

М. Н. Юсіфова

*студент Луганського державного університету внутрішніх справ,
Луганськ, Україна*

CAUSES OF DELINQUENCY AMONG YOUNG PEOPLE

Crime has long been a major problem in the Ukraine. Unfortunately, preventing crime is not an easy task.

Crime is not confined to any particular group, but youths between the ages of 14 and 22 commit more violent crimes than people in any other age group. Our country is not an exception, the problem of increasing violence among young people in Ukraine is great danger for the society. Problem of youth delinquency is very actual nowadays because more and more young people at the age of 14-22 are being involved in the organized crimes. Young people's wrongdoings represent "immoral or illegal behavior or action" and should be punished according to the Law of Ukraine.

The statistics shows, that the Ukrainian State Penitentiary Department has 11 educational colonies for youth: 10 for boys and 1 for girls. To the 1 January 2007, these colonies contain 3451 convicts, including 137 girls. Pursuant to the previous Criminal Code, young people could stay in educational colonies and not be transferred to an adult colony until the age of 21. According to the new Criminal Executive Code, this limit has been raised to 22 years (Article 148 CEC) [4; p.32].

The usage of drugs, arson, vandalism, hooliganism, robbery, rape, aggravated assault, violation of law and order, murder, drunken driving, theft or larceny, cyber crimes, burglary, mugging and pickpocketing are the main crimes committed by youth.

Nowadays youth organizes and commits crimes which usually earlier planned and technically equipped. It became nearly the main way of spending their free time. According to statistics every tenth sentenced declares about his intention to continue committing crimes even after dismissal from special colonies.

Due to the importance of the problem we try to investigate the causes of the delinquency among young people.

There are some factors, which have had negative influence upon the youth mentality. There are unemployment, worsening of people's welfare, the lack of satisfactory resting, propaganda of violence at the mass media, etc.

There are causes of wrongdoings among the criminal youth:

1. Psychological illnesses, inherited peculiarities of some youth that can result in criminal behavior: aggravated excitability, impulsiveness, psychopathy, rudeness, violence and intellectual narrow-mindedness.

2. Surroundings, social conditions: economical instability of the country, mass unemployment, acute division into "rich" and "poor", influence of some people with criminal experience, bringing-up in a violent way, constant quarrels between parents or their divorce, strained relations between relatives.

3. Judicial unawareness, legal ignorance, absence of elementary knowledge of laws and legal norms and rules.

4. Drug or alcohol addiction and problems connected with them (AID, diseases).

5. Low educational level.

6. Unsatisfied organization of preventive measures among minors' groups, especially those who are inclined to commit unlawful acts.

7. The problem of young people's rest, a great number of entertaining establishments with negative influence — discos, computer clubs, playing automats.

8. Parents' alcohol — abuse, their unemployment, indifference to their children [1; p.82].

All these negative features push youth to commit unlawful acts. So we can come to the conclusion that young people at the age between 14 and 22 are the most influenced categories.

How can people do overcome this problem? The only way out is just to understand that the problem of violent criminality among young people is more serious than society accept. To prevent violence and crime, the development of social organization, particularly through youth organizations and community involvement, should be fostered by a supportive social policy and within a legal framework [5; p.21]. Government assistance should focus on facilitating the ability of community and youth organizations to express and evaluate their needs concerning the prevention of violence and crime.

Bibliography:

1. Васильківська І.П. Профілактика злочинності серед неповнолітніх в Україні// *Право України*. — 2005. — № 2. — С. 82.

2. Ветров Н.И. Профілактика правонарушень среди молодежи.- М.: Высш. Шк., 1980. — 130 с.

3. Голіна В. Проблеми боротьби зі злочинністю неповнолітніх з психічними аномаліями.// *Право України*. — 2004. — № 1. — С. 12-16.

4. Кримінальний кодекс України: Офіційне видання. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. — 400 с.

5. Негодченко В.А. Кримінологічний аналіз попередження злочинів. — К., 2003.

О. Гуменна

*юрисконсульт Хмельницької обласної асоціації сприяння
вирішенню проблем наркоманії та СНІДу «Вікторія»,
Хмельницький, Україна*

ТАТУЮВАННЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ПРОЯВ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

На шляху розбудови України, як незалежної, демократичної та правової держави, важливим напрямом діяльності є гуманізація пенітенціарної системи

відповідно до міжнародних стандартів. Такими є, перш за все, європейські тюремні правила та мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, які прирівнюють татуювання до прояву дискримінації та рекомендують державам -учасницям сприяти ліквідації останньої. Цікавим є і той факт, що за статистичними даними Державної Судової Адміністрації України в 2006 році засуджено 224 -226 громадян. Це на 11,5 % більш, ніж в 2005 р. І на 15,5 % більше, ніж у 2004 році[3].

Однак покарання опосередковано впливає не тільки на засуджених та їх найближче оточення, його вплив охоплює великі групи населення і в цілому суспільство. Оскільки покарання несе не тільки позитив для суспільства (застосування кримінального покарання суспільство виконує захисну функцію), а залишає низку негативних наслідків, саме: громадськість разом з Державним Департаментом України з питань виконання покарань повинні комплексно реформувати всю кримінально-виконавчу систему і привести її у відповідність до міжнародних стандартів, яких потребує час.

Адже, як неодноразово зазначалося юристами, та соціологами, практика виконання покарань свідчить, що тривалі строки покарань негативно відбиваються на особистості, знижують ефективність виховного процесу, унеможливають підтримку соціально корисних зв'язків, підвищують агресивність і ризик психічних захворювань. Це, в свою чергу, сприяє формуванню груп засуджених за певними принципами(земляцтва тощо). Тому більша частина засуджених під час відбування покарання користуються як ідеологічними, так і комунікативними атрибутами злочинного світу. Найбільш поширеними атрибутами даного кола осіб є татуювання.

Термін "татуювання" з французького означає "візерунок," "напис", що здійснюється із використанням барвника[2]. Найбільш системними дослідженнями в даній сфері кримінології є наукові праці Л.Багрія-Шахматова, М.Бажанова, О.Беци, Я.Гілінського, І.Данишина, В.Дрьоміна, О.Колба, А.Закалюка, В.Анисимкова, М. Мелентьева, О.Наташева, Г.Радбруха, Г.Радова, О.Ременсона, М.Стручкова, А. Степанюка, В.Трубнікова, Б. Утевського, В.Фокса, І.Фойницького, І. Шмарова та ін. [4]

Для дослідників кримінальної субкультури серед різноманіття видів татуювання становить інтерес насамперед так зване «кримінальне» татуювання, а не інші його види- побутове, пам'ятне, декоративне, бо відомо, що наявне у особи кримінальне татуювання насамперед пов'язане з її кримінальним минулим і асоціальною орієнтацією, які, як правило, пов'язані з відбуванням покарання у виді позбавлення волі.

Одним з перших на поширення татуювань серед злочинців звернув увагу італійський лікар-психіатр Ч.Ломброзо, який вважав татуювання проявом атавізму й ознакою морально меншовартісних, неповноцінних людей. Хоча за статистикою понад 40% осіб, які зробили татуювання у місцях позбавлення волі відповідно до тюремних законів шкодують про це[3]. У місцях позбавлення волі, татуювання є своєрідним паспортом, візитівкою. Татуювання несе інформацію про те, скільки разів особа відбувала покарання, за які злочини її засуджено і яке місце вона посідає у жорсткій тюремній ієрархії. Система тюремного татуювання була єдиною для всього СРСР. Людина, яка нанесла під шкіру специфічні знаки, не маючи на це права, мала зрізати або зішкребти їх без анестезії. Коли злочинець підвищує свій авторитет у тюремній ієрархії, кількість татуювань зростає. Особа, яка відбувала покарання три-чотири рази, зазвичай, має безліч татуювань, що пов'язані не лише з кваліфікацією злочину, за який особа відбуває покарання, але і відображають світогляд особи в цілому. Лише за однією кистю руки, вкритою татуюванням, можна сказати дуже багато: напис «СЛОН» розшифровується як «с малых лет одни несчастья» или «смерть легавым от ножа», «МИР»- «меня исправит расстрел», «ЗЛО»- за век любимого отца, «КОД» — коренной

обыватель тюрьмы. Ромбик на пальці вказує на те, що засуджений ніколи не «співпрацював» з владою. Кинджал, обвитий змією, повідомляє, що перед вами- кримінальний авторитет. А корона вказує на людину, яка задовольняє хіть верхівки. Більшість тюремних татуювань є сентиментальними. Засуджені люблять зображати серце, пробите стрілою, голову звіра, троянду, оповиту колючим дротом. Жінки часто зображають море, сонце і чайок. Картинка розшифровується так: народилася вільною і помру вільною. Є спеціальні знаки, які вказують на те, що жінка зустріла у колонії 16 і 18 років. Щоправда, в арсеналі тюремних татуювань є англійські, німецькі, французькі, італійські та навіть латинські вислови, навіть радше девізи: «Wein, Weib und Gesand» (нім.) — вино, жінки і пісні; «Audaces fortuna juvat» (лат.)- щастя усміхається сміливим; «Killing is no murder» (англ.)- позбавлення життя — не вбивство.

Зображення орла з валізою в дзьобі, нанесене на груди, означає, що в'язень схильний до втечі. За радянських часів популярними були так звані татуювання- атрибути, тобто зображення Леніна, Сталіна та інших радянських лідерів. Сталіна та Леніна наносили найчастіше на груди та спину у зоні серця. Коли особа була засуджена до розстрілу, то вважала що, можливо, не стрілятимуть у груди- прямо в серце. Під час втечі не стрілятимуть у спину, в зону серця — там, де будуть портрети Сталіна чи Леніна(хоча такі уявлення виявились хибними) [3]

Що стосується татуювань із використанням релігійних символів у вигляді христів, соборів, черепів, їх мали право носити тільки рецидивісти. А от деякі татуювання робили силоміць.

Однак конкретний вид кримінального татуювання залежить від наявності інструментів та пристосувань. Так, до поширення спеціальних машинок татуювання у колоніях робили у найпримітивніший спосіб: у дошку вбивали тоненькі цвяшки, притискали її до тіла і втирали у нього фарбу. Причому, фарбою могло бути будь-що. Тому зараження крові при татуюванні не було рідкістю. Хоча перші татуювання у в'язницях робилися непрофесійним способом — замість фарби була фарба з гумових чобіт. Тепер в місцях позбавлення волі майстри з татуювання стали справжніми професіоналами, у місцях позбавлення волі є обладнання, фарби такі, як в майстрів в салонах, тому в місцях позбавлення волі -останні технології. Можна нанести кольори сорока відтінків.

Таким чином, в залежності від мети нанесення виділяють різні види татуювання, серед яких найбільш поширеними у місцях позбавлення волі є кримінальне. Але оскільки не існує єдиного тлумачення сенсу того чи іншого позначення, остільки з'ясування його змісту залежатиме від носіїв кримінальної субкультури конкретної пенітенціарної установи. Даний матеріал може бути використаний при здійсненні ОРД з метою ефективного і швидкого розслідування злочинів.

Використані джерела:

1. Кудрявцев В.Н. *Лекции по криманалогии.* - М.:Юристь, 2005.-188с.
2. *Татуаж М. Маккиавелли.* - М.:Астрель, 2003.-95с.
3. www.radio.org.ua
5. *Анисимков В.М.Криминальная субкультура.Монография.*-Уфа.,1998.-218с.
6. *Анисимков В.М. Тюремная община-„вехи" истории.*-М.,1993.-67с.
7. *Анисимков В.М.Тюрьма,ее законы.*-Саратов,1998.-164с.

І. З. Діткун

*аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка,
Львів, Україна*

ЕТАПИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ ПІД ЧАС УСУНЕННЯ НЕДОЛІКІВ ВИРОКУ

Процесуальна діяльність суду з виправлення помилок вироку, як і будь-яке провадження, що здійснюється судом, є правовим явищем, що розвивається в ході його проходження. Воно проходить в своєму розвитку ряд етапів, на кожному з яких суд здійснює розгляд відповідних матеріалів та приймає рішення з того чи іншого питання, що виникло у зв'язку з помилками, допущеними під час постановлення вироку.

Аналіз законодавства, теоретичних позицій, вивчення матеріалів окремих кримінальних справ дає можливість виділити в судовій діяльності з усунення недоліків вироку певні етапи.

Першим з етапів судової діяльності з виправлення помилок вироку є підготовка матеріалів до розгляду в судовому засіданні. Для забезпечення своєчасного і правильного вирішення питання, пов'язаного з виправленням помилки у вироку, ухвалі чи постанові суду, матеріали, що надійшли до суду повинні бути підготовлені для розгляду. На зазначеному етапі, з якого в будь-якому випадку починається провадження з усунення недоліків вироку, суду потрібно, перш за все, встановити наявність чи відсутності підстав для розгляду в судовому засіданні матеріалів, що надійшли і за наявності таких підстав — здійснити підготовчі дії, необхідні для наступного розгляду матеріалів по-суті. Помилки, що можуть бути допущені на підготовчому етапі провадження з виправлення помилок в рішенні суду, можуть не лише утруднити розгляд відповідних матеріалів, а навіть стати причиною винесення судом незаконного та необґрунтованого рішення. А тому, з точки зору створення передумов, необхідних для якісного вирішення судом питань, що виникають під час усунення помилок вироку, а також виключення зайвих втрат часу, як самим судом так і учасниками судового засідання, підготовчий етап такого провадження має важливе значення.

На жаль, в чинному кримінально-процесуальному законодавстві немає спеціальних норм, що б регулювали підготовчий етап провадження з усунення недоліків вироку, як наприклад, попередній розгляд справи суддею. Лише окремі посилання такого роду містяться в ст.411 КПК України. Так, зокрема, відповідно до вимог ч.2 ст.411 КПК України суд повинен, як правило, викликати засудженого, а за його клопотанням і захисника, а якщо питання стосується виконання вироку в частині цивільного позову, викликається також при необхідності цивільний позивач і цивільний відповідач. Таким чином, в ході підготовчого етапу провадження з виправлення помилок у вироку судом вирішуються питання щодо виклику необхідних осіб в судове засідання. Фактично, вказаною нормою, обмежується пряме законодавче регулювання підготовчого етапу. Але не менш важливим є і детальне вивчення документів, що надійшли до суду, з метою недопущення проведення судового засідання по матеріалах. Що не містять всіх необхідних даних.

Таким чином, на початковому етапі судової діяльності з виправлення помилок у вироку повинні здійснюватись: перевірка повноти та правильності оформлення поданих до суду матеріалів; доповнення відомостей, що бракує в таких матеріалах; повідомлення та виклик всіх необхідних осіб в судове засідання. Закінчуватись, зазначений етап, повинен призначенням матеріалів до розгляду в судовому засіданні, чи поверненням поданих документів ініціюючій особі на доопрацювання.

Наступним етапом провадження з усунення помилок у вирокі є судові засідання. Зміст другого етапу, зазначеного провадження, утворює діяльність суду з розгляду конкретних питань, що стосуються виправлень недоліків вироку по-суті та прийняття відповідного рішення. В ході судового засідання суд заслуховує пояснення осіб, які беруть в ньому участь, висновок прокурора, досліджує наявні документи та докази та вирішує, поставлене перед ним питання, формулюючи своє рішення у відповідній постанові. Законом, так би мовити, схематично, встановлена послідовність проведення процесуальних дій, спрямованих на вирішення судової справи, пов'язаної з вирішенням питань про усунення недоліків у вирокі. Так, в судовому засіданні не важко виділити чотири відносно самостійних частини: доповідь головуючого судді, заслуховування пояснень осіб, які з'явилися в судові засідання, висновок прокурора та винесення постанови.

Порядок судового засідання, предмет якого складає діяльність суду з усунення недоліків вироку, є схожим з судовим розглядом кримінальної справи: в обох випадках мова йде про діяльність суду першої інстанції; остаточне рішення суду, як і вирок в кримінальній справі виносяться в нарадчій кімнаті, а потім оголошується; також так само як і під час розгляду кримінальної справи, в судовому засіданні з вирішення питань про усунення недоліків вироку заслуховуються пояснення осіб, що з'явилися в судові засідання. Слід зауважити, що в порядку вирішення судом питань про виправлення помилок у вирокі, який передбачений ст.411 КПК України, є й деякі елементи, властиві провадженню в суді другої інстанції: доповідь суду, пояснення осіб, що з'явилися в засідання, висновок прокурора. Вказана обставина навіть дала привід окремим вченим стверджувати те, що судові засідання, що проводяться на стадії судового розгляду наближаються до порядку, встановленого для провадження в суді другої інстанції [1, 115].

Визначаючи порядок судового засідання під час виправлення помилок у вирокі, законодавець не розкриває змісту кожної з його частин. Як зазначено в ч.4 ст.411 КПК України: "розгляд справи починається доповіддю судді, після чого заслуховуються пояснення осіб, що з'явилися в судові засідання, і думка прокурора. Потім суддя виходить до нарадчої кімнати для винесення постанови". Однак, сама суть завдань, що стоять перед судом під час усунення недоліків вироку, дає можливість зробити висновки про зміст кожної з частин такої діяльності. В доповіді головуючого, повинна викладатись суть справи, що розглядається з оголошенням змісту документів, необхідних для вирішення поданих заяв та клопотань. Після доповіді головуючого, суд заслуховує пояснення засудженої особи та інших осіб, що з'явилися в судові засідання та досліджує наявні матеріали. В наступній частині засідання, судом заслуховується висновок прокурора, який висловлює свою думку по-суті питання, що розглядається. Якщо ж прокурор не бере участі в засіданні, суд після заслуховування пояснень та дослідження всіх наявних матеріалів видаляється в нарадчу кімнату для винесення постанови. Закінчується судові засідання видаленням суду для постановлення вироку в нарадчу кімнату та оголошенням винесеної постанови. В постанові викладається мотивоване рішення по-суті справи, що розглядалась.

Переважає більшість постанов, що виносяться судом на стадії виконання вироку є предметом апеляційного оскарження. Однак, постанова, якою вирішуються питання, про усунення сумнівів і протиріч вироку не підлягає апеляційному оскарженню. Так, статтею 347 КПК України чітко зазначено, які рішення суду можуть бути предметом апеляційного оскарження, а також інші постанови місцевих судів у випадках, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України. Постанова, винесена судом за результатами вирішення питань про виправлення помилок у вирокі не входить до переліку, зазначених в ст. 347 КПК України судових рішень. Також про можливість апеляційного оскарження такої постанови прямо не зазначено в ст. 411

КПК України, якою врегульовано процесуальні дії суду під час вирішення питань про усунення сумнівів і протиріч вироку. Думається, що така ситуація є не правильною, а заінтересовані особи повинні мати право оскаржувати в апеляційному порядку постанови суду, винесені в порядку усунення сумнівів і протиріч вироку. Адже не виключено, що суд під час винесення постанови може необґрунтовано не взяти до уваги певні обставини чи пояснення чи винести завідомо неправосудне рішення, чи вирішити питання вийшовши за межі своєї компетенції.

Використані джерела:

1. Ермилов В.Я. Мотовиловкер Я.О. О гарантиях прав обвиняемого и правосудия в особых производствах (в связи с работой А. Габерле «Ускоренное производство в польском уголовном процессе») // *Гарантии прав личности в социалистическом уголовном праве и процессе.* — Ярославль, 1979. Вып.4. — с.109-121

Дроздович Н. Л.

*аспірант Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України,
Київ, Україна*

**ІСТОРІЯ ЮРИДИЧНИХ ВЧЕНЬ ПРО ВНУТРІШНЄ ПЕРЕКОНАННЯ СУДДІ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Одним із базових постулатів демократичної правової системи стверджується, що законне, обґрунтоване, справедливе судове рішення можливо прийняти лише на основі всебічного, повного і об'єктивного розгляду всіх обставин справи, керуючись законом та принципом вільної оцінки доказів. Явище внутрішнього переконання, окрім юридичного, має психологічний, філософський, соціальний аспекти, тому вивчалось представниками різних галузей знань, що, в результаті, дозволило наповнити правову форму широким спектром аргументації. Подальше вивчення категорії внутрішнього переконання потребує узагальнення ретроспективного погляду як на динаміку формування правової думки, так і законодавчого закріплення даного інституту на базі принципу вільної оцінки доказів.

Термін “внутрішнє переконання” активно згадувався у дореволюційних законодавчих та літературних джерелах : “Суддя, вирішуючи справу, ніколи немає ні права, ні моральних підстав говорити: як так хочу. Він повинен говорити: я не можу інакше, не можу, тому що і логіка речей, і внутрішнє відчуття, і життєва правда, і зміст закону твердо і неухильно підказують мені моє рішення, і проти будь —якого іншого заговорить моя совість як судді та людини ”, — писав А.Ф. Коні [1, 75 — 89].

Класичний принцип оцінки доказів за власним переконанням суддів виник на теренах континентальної Європи. Зокрема у Франції в результаті революції 1789-1793рр. було зруйновано старий феодальний суд з його розшуковим процесом. Нова влада запровадила суд присяжних, який почав розглядати справи на основі внутрішнього переконання. Зовсім не випадково ст.372 Кримінально — процесуального кодексу Франції 1808 року містить інструкцію для присяжних засідателів, яка дослівно відображена була і в ст.353 КПК Франції 1958 року: “Закон не вимагає звіту у присяжних, на підставі чого вони дійшли до переконання; він не приписує їм правил для визначення повноти та достатності доказів, він наказує їм зосереджено і мовчки заглибитися в самих себе і з’ясувати у власного сумління, яке враження справили на їх розум докази, зібрані проти обвинуваченого, і дані його

захисту. Закон не говорить присяжним: ви повинні вважати істинним будь — який факт, засвідчений тією чи іншою кількістю свідків, він не говорить їм також: ви не повинні вважати повністю доведеними факти, які не обгрунтовані таким-то протоколом, таким-то документом, стількома свідками. Він ставить їм лише одне запитання, яке відображає весь зміст їх обов’язку: чи маєте ви внутрішнє переконання?” [2, 143 — 144].

Судова система Російської імперії була реформована в 60-х роках XIX ст., хоча європейський досвід реформування кримінального судочинства, зокрема впровадження принципу вільної оцінки доказів на основі внутрішнього переконання, вже давно обговорювався в роботах

А.Ф. Коні, І.Я.Фойницького, Л.Є. Володимирова, А.Ф.Кістяківського, Е.В. Васьковського та інших. Відтоді категорія внутрішнього переконання, незважаючи на зміну суспільних формацій, остаточно закріпилася в законодавстві та науці кримінального процесу.

Так, в своїй роботі 1933 року “Докази в радянському кримінальному процесі” Гродзінський М.М. хоча і критикує буржуазний суд за “класову суть свого кримінального процесу, де класовий підхід буржуазного судді прибирається у форму “вільного особистого переконання” [3, 5] , однак не заперечує необхідності цього принципу для процесу доказування. Радянська доктрина в цілому позитивно сприймала принцип вільної оцінки доказів, що підтверджувалося його законодавчим закріпленням в КПК УРСР 1922 р.

Методологічною основою всіх наукових пошуків, і в науці радянського кримінального процесу в тому числі, став діалектичний матеріалізм, який в загальних рисах визнавав, що внутрішнє переконання — це знання, що набуваються суб’єктами доказування в процесі пізнання події, яка мала місце у минулому. Керуючись такими вихідними положеннями багато радянських вчених — процесуалістів намагалися дати визначення поняттю внутрішнього переконання. За таких політичних та наукових умов здійснювали свої дослідження внутрішнього переконання П.І.Люблинський, Н.П.Коваленков, В.А.Обухівський, С.В.Познишев, А.Я.Вишинський, В.Д.Арсеньєв, І.М.Гудкін, Ю.Н.Белозеров, Л.А.Мариупольскій, А.А.Старченко, П.О.Недбайло, М.С.Строгович [4, 66 — 69; 5, 112].

В цілому наукою визнано комплексний характер внутрішнього переконання, тому закономірно, що це явище досліджували і визначали філософи, психологи. В філософії Д.І.Писарев поетично, але дуже влучно визначає, що “переконання судді не можна взяти в борг у добрих знайомих, чи купити в найближчій книжковій крамниці”. Наука психологія радянського періоду категорію внутрішнього переконання характеризувала як певні знання, в правильності і життєвій важливості яких людина глибоко впевнена і які їй служать керівництвом до дій [6, 10].

Разом з тим, до 70-х рр. XX ст. проблема переконання учасників кримінального процесу не стала основним предметом дослідження ні одного із зазначених авторів. Першим таким дослідженням стала монографія В.Ф.Бохана “Формування переконання суду”, що була видана в 1973р. [7]. Наступним, вже у 1977р. Резник Г.М. опублікував своє дослідження про внутрішнє переконання при оцінці доказів [8].

Для Грошевого Ю.М. питання внутрішнього переконання судді теж стало предметом багатьох наукових публікацій. Його дослідження в цій галузі і досі вважаються основоположними з проблем внутрішнього переконання. В своїх роботах Грошевий Ю.М. приділяє увагу структурі внутрішнього переконання судді та детально характеризує чинники, що впливають на його формування. Особливий акцент зроблено на визначенні нової категорії — професійна правосвідомість, яку вважає центральним елементом структури внутрішнього переконання [9] .

Сучасний етап розвитку кримінально-процесуальних ідей відзначається відсутністю комплексного дослідження інституту внутрішнього переконання судді, а таке конче потрібне.

В правовому житті держави останнім часом відбулися важливі зміни, що стосуються основ кримінально-процесуального доказування, порядку винисення судових рішень. Певним чином модифікувалася правова культура, стандарти професійної етики, що потребують вивчення внутрішнього переконання за відмінною від радянської методологічною основою. Законодавчі зміни, зокрема здійснення судового контролю за діяльністю органів досудового розслідування, міжнародного співробітництва при провадженні кримінальних справ, потребують наукового обґрунтування, історичного та порівняльного аналізу з зазначених питань. Актуалізація наукових досліджень з правових та психологічних основ суддівської діяльності, включаючи аспекти реалізації, внутрішнього переконання судді неодмінно сприятиме підвищенню ефективності здійснення правосуддя в Україні та реалізації завдань судово — правової реформи.

Використані джерела:

1. Кони А.Ф. *Нравственные начала в уголовном процессе (общие черты судебной этики)* // *Право и образование*. — 2000. — № 5.
2. *Уголовно — процессуальный кодекс Франции*. — М., 1967
3. Гродзінський М. М. *Докази в радянському кримінальному процесі*. — Харків. 1933
4. Старченко А.А. *Логика в судебном исследовании*. — М., Госюриздат, 1958. — 213с
5. Строгович М.С. *Материальная истина и судебные доказательства в уголовном процессе*. — М., 1955
6. Ратинов А.Р. *Судебная психология для следователей*. — М., 1967
7. Бохан В.Ф. *Формирование убеждения суда*. Мн. Изд — во БГУ, 1973. — 160с.
8. Резник Г.М. *Внутреннее убеждение при оценке доказательств*. — М.: "Юрид. лит", 1977. — 118с
9. Грошевой Ю.М. *Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве*. Харьков. Издат. Объединение «Вища школа», из-во при Харьковском гос. ун-те, 1975.- 144с.

С. С. Желябин

*студент Димитровградского филиала Ульяновского государственного университета,
Димитровград, Российская Федерация*

ОСОБЕННОСТИ ПРАКТИЧЕСКОЙ РЕАЛИЗАЦИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ НОРМЫ О ВОЗРАСТНОЙ НЕВМЕНЯЕМОСТИ

Сложность практической реализации правовой нормы ч. 3 ст. 20 УК (к тому же, далекой от идеальной формулировки), да и других норм об ответственности несовершеннолетних, приводит к тому, что время от времени на страницах юридических журналов, поднимается проблема ювенальной юстиции¹. По мнению некоторых авторов², существует необходимость создания в России специальных, ювенальных (предназначенных исключительно для несовершеннолетних) судов. Опыты по внедрению подобного рода судов происходили и происходят в Ростове-на-Дону, Таганроге, Санкт-Петербурге, Волгограде, Иркутске, Саратове, Тюмени, Перми, Самаре, Нижнем Новгороде, Благовещенске, Иванове, Брянске, Москве и других городах. По мнению Т.Г. Линской, такие начинания приведут в скором времени к

формированию всероссийского института ювенальной юстиции. Мы согласны с мнением Линской, о необходимости специальной системы привлечения несовершеннолетних к ответственности, с привлечением для отправления правосудия психологов и педагогов, но считаем, что в российском государстве не до конца осознана потребность в таких органах, поэтому, скорее всего, возникнут проблемы в финансировании этих учреждений.

При реализации нормы о возрастной невменяемости, происходит установление несоответствия между паспортным возрастом (либо устанавливаемым с помощью судебно-медицинской экспертизы³, в случае отсутствия сведений о дате рождения) лица и «психологическим» возрастом, который объективно показывает степень развития умственно-психических процессов несовершеннолетнего. «Психологический» возраст, в соответствии со ст. 196 УПК, устанавливается судебно-психиатрической экспертизой, которая должна проводиться совместно психологами и психиатрами, для установления того, связана ли отсталость в психическом развитии несовершеннолетнего с психическим расстройством или нет. В то же время на судебном следствии и в судебном заседании судья не связан доводами врачей, о состоянии несовершеннолетнего, и самостоятельно решает вопрос о его виновности.

При анализе конкретных уголовных дел прослеживаются некоторые закономерности, о которых необходимо упомянуть.

Во-первых, лицо признаваемое в соответствии со ст. 20 ч. 3 невменяемым по возрасту обычно имеет возраст, пограничный с возрастом уголовной ответственности. Иначе говоря, это лицо в незначительной степени отстает от психического развития своих сверстников, в среднем от 6 месяцев до полутора лет. Например, по делу Бабушанова в определении Верховного Суда Российской Федерации указано, что Судебная коллегия по уголовным делам Смоленского областного суда «обоснованно пришла к выводу, что Бабушанов по своему психическому развитию не соответствует 14-летнему возрасту, и правильно на основании ч. 3 ст. 20 УК РФ освободила его от уголовной ответственности»⁴. Таким образом, четырнадцатилетний Бабушанов был освобожден от уголовной ответственности по ч. 3 ст. 20 и признано, что его паспортный возраст превышает «биологический» менее чем на один год.

Во-вторых, важным является вопрос о том, является ли подросток психически отсталым, либо же он болен психическим расстройством и подлежит освобождению по основаниям, предусмотренным ст. 21 УК РФ. В последнем случае несовершеннолетнему назначаются принудительные меры медицинского характера. Вопрос о наличии у подростка психического расстройства, либо отставания в психическом развитии, ставится перед экспертом при наличии достаточных оснований предполагать их наличие. Так, по делу Б, «стационарной судебно-психиатрической экспертизой установлено, что у Б. хотя и нет психического заболевания, обнаруживается серьезная задержка психического развития вследствие перенесенных им при родах травмы головного мозга, асфиксии и недоношенности... (поэтому — С. Ж.) во время совершения общественно опасного деяния, не мог в полной мере осознавать значение своих действий и руководить ими»⁵. Остается добавить, что выяснение того, какого рода психическая аномалия (расстройство или отставание в развитии) наблюдается у подозреваемого (обвиняемого), относится к числу чрезвычайно сложных, в силу одинаковых причин указанных патологий психического развития, и поэтому требует от судебного эксперта профессионализма и особой внимательности.

В-третьих, нередко судебно-медицинская экспертиза устанавливает отставание в психическом развитии подозреваемого (обвиняемого), но суд признает, что указанное отставание не повлияло на способность лица осознавать фактический характер и общественную опасность совершаемых им действий, либо руководить ими. В таком

случае суд, используя принцип относительности доказательств (ст. 17 УПК РФ), принимает решение о том, что отставание в психическом развитии в данном конкретном деле не может служить основанием освобождения от уголовного преследования. Так, в кассационном определении Верховного Суда от 8 сентября 2004 года на кассационную жалобу и кассационное представление указано, что «возрастное развитие С. отстает от календарного и находится в рамках возрастного периода 16 — 18 лет ближе к его началу»⁶. Но за преступление, которое совершил осужденный (ст. 105 ч. 2 п. п. "а", "ж", "к" УК РФ), ответственность наступает, в соответствии с ч. 2 ст. 20 УК с 14, и поэтому, несмотря на установленное в ходе предварительного следствия отставании лица в психическом развитии, основания для освобождения по ст. 20 ч. 3. отсутствуют.

І. В. Жолнович

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка,
Львів, Україна*

ДОСЛІДЖЕННЯ ОЗНАК ЗОВНІШНОСТІ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОРТРЕТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Для встановлення чи дослідження ознак зовнішності спеціальні знання використовуються у двох формах: по-перше — участь спеціаліста і по-друге — проведення експертного дослідження. У другому випадку можуть проводитися судова портретна* та судово — медична експертизи.

Основним завданням портретної експертизи є встановлення тотожності людини за фотокартками, відеокадрами і іншими об'єктивними відображеннями її зовнішності.

О. М. Зінін та І. М. Подволоцький зазначають, що предмет портретної експертизи складають обставини кримінальних і цивільних справ, пов'язані, по-перше з вирішенням діагностичних завдань (встановлення расово-етнічної належності, вікової групи, статевої належності зображеної на портреті людини), по-друге з ототожненням людини за ознаками зовнішності, зафіксованими на фотознімках чи інших матеріальних носіях відповідної інформації, за мотивованою постановою (ухвалою) слідчого чи суду, на основі спеціальних знань в галузі габітоскопії [2, 101].

О. Р. Россінська виділяє такі об'єкти портретної експертизи як фотографії живих осіб і трупів, черепа трупів невідомих осіб, посмертні маски (об'ємні в натуральну величину гіпсові зліпки — копії обличчя трупа), рентгенівські знімки голови або окремих її частин, відеокадри, кіноленти [4, 353]. Відповідно до вищевказаних об'єктів розрізняють такі різновиди даної експертизи (наприклад, портретна криміналістична експертиза за фотографіями або відео зображеннями). Слід зазначити, що на практиці дана експертиза призначається рідко, хоча у результаті її висновків можуть бути поставлені різноманітні питання з метою ідентифікації як живих осіб, так і трупів.

Та ж О. Р. Россінська виділяє такі питання ідентифікаційного характеру:

1. Чи зображена на представлених фотографіях (відеокадрах) одна і та ж особа?

* У деяких наукових джерелах дана експертиза ще може називатися криміналістичною портретною, портретно-композиційною, портретна криміналістична експертиза за фотографіями. Ці всі поняття є синонімами і в даній роботі будуть використовуватися відповідно до того, як їх вживають різні науковці.

2. Чи нема серед осіб, зображених на груповій фотографії, особи, фотокартка якої представлена на експертизу?

3. Чи належать зображення на представлених фотографіях частини голови, обличчя, тіла одній особі?

4. Чи зображено на представлених фотографіях (кіно- і відеокдрах) і рентгенівських знімках одна і та ж особа?

5. Чи зображена на фотографії невідомого трупа та ж особа, що і на фотографії, представлений на експертизу?

6. Чи належить череп невідомого трупа особі, чиї фотографії (рентгенограми) представлені на експертизу?

До діагностичних питань зараховують наступні:

1. Яка статева приналежність особи, зображеної на фотографії?

2. До якого антропологічного типу відноситься особа, зображена на фотокартці?

3. До якого типу тілобудови (конституціонального типу) зарахована особа, зображена на фотографії?

4. До якої вікової групи зараховують особу, зображену на фотографії?

5. В одному чи різному віці сфотографована особа на представлених фотознімках? Якщо в різних, тоді на якій фотографії вона є в більш ранньому віці? [4, 352-353].

Стосовно портретної криміналістичної експертизи за фотографіями О. М. Зінін зазначає, що правильно поставлене запитання відповідає формулі: «Одна і та чи різні особи зображені на представлених фотокартках? Різноманітні варіанти даного формулювання наступні: «Одна і та ж або різні особи зображені на фотографії власника паспорта К. (серія, №) фотографії трупа, виявленого (дата, місце виявлення)?»; «Чи зображено на картці з написом на зворотній стороні (наводиться напис) та сама особа, що на фотографії затриманого, який назвався П.?»; «Чи не зображено на якому-небудь з фотокарток, вилучених під час обшуку у гр. С., хто-небудь із осіб, представлених на фотографіях (наводяться найменування)?» та ін. [1, 30]. Автор вказує, що найчастішим відхиленням від даної формули є питання наступного змісту: «Чи не Н. зображено на фотографії?». Експерт не повинен братися за вирішення подібного питання, оскільки встановлення імені не входить у компетенцію даного виду експертизи. Ім'я встановлюється слідчим або іншою особою, яка призначила експертне ототожнення, шляхом вивчення сукупності всіх зібраних для цього даних. Крім цього, дослівна відповідь експерта на таке питання може заплутати слідство, якщо в подальшому буде встановлено інше ім'я особи, яка сфотографована [3, 8].

Для експертного дослідження бажано направляти не тільки фотографії (оригінали), але і негативи. Як зразки для порівняльного дослідження представляються фотографії осіб, приблизно того ж віку, що і на досліджуваному знімку. Якщо особи на досліджуваній і порівняльній знімках сфотографовані зі значним розривом у часі, необхідно вжити всіх необхідних заходів для отримання знімків цих осіб у різні вікові періоди. Знімки осіб, що порівнюються, повинні бути виконані в одному і тому ж або приблизному ракурсі, в приблизно однакових умовах освітлення. Бажано, щоб фотографії були нормальними за контрастністю, на них відображалися всі дрібні деталі обличчя (родимі плями, зморшки, веснянки і ін.). Кіно- і відео матеріали складаються із окремих кадрів, які можуть бути використані для вирішення експертних задач як статичний матеріал аналогічно фотографіям. На рентгенівських знімках, виготовлених з медико-діагностичною метою, відображаються особливості анатомічної будови кісток черепа, які індивідуальні для кожної людини, тому ці знімки можуть використовуватися як порівняльні зразки для встановлення особи невідомого трупа за черепом [4, 353].

Дану експертизу недоцільно призначати у випадках:

- низької інформативності фотознімків — багато ознак зовнішності закриті волоссяним покривом (волоссям голови, вусів, бороди);
- порушення правил сигналітичної (впізнавальної) фотозйомки. Зображення загального виду особи (трупа), неправильне розміщення голови відносно фокальної площини апарата, відсутність простого (складного) туалета трупа і ін.;
- направлення неспівставних для порівняння фото зображень (один у фас, інший у профіль) [2, 103].

Використані джерела:

1. Дідківська С. П., Сагайдак П. Г. Використання судово-медичних і криміналістичних даних при розслідуванні злочинів проти людини. Навчальний посібник. — К.: Атіка, 2004. — 136 с.: іл.
2. Зинин А. М., Подволоцкий И. Н. Габитоскопия. Учебное пособие. — М.: Юрлитинформ, 2006. — 192 с.
3. Портретная экспертиза: Учебно-практическое пособие / Под ред. А. М. Зинина. — М.: Экзамен, Право и закон, 2004. — 160 с.
4. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. — М.: Норма, 2005. — 656 с.

А. А. Жуковська

здобувач Одеського юридичного інституту
Харківського національного університету внутрішніх справ,
Одеса, Україна

ЩОДО ПИТАНЬ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ ЗЛОЧИНЦІВ

На початку ХХІст. незмірно зросла роль міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю. У сучасних умовах, коли організована злочинність набула транснаціонального характеру, тільки розробка і здійснення узгоджених заходів щодо її попередження і припинення дозволять досягти відчутних позитивних результатів. Надання сприяння в розшуку злочинців, що переховуються на території інших держав, є важливим напрямком такого співробітництва.

Інтернаціоналізація громадського життя, "прозорість" кордонів між державами, зростання кредитно-фінансового і товарного обміну, розвиток засобів зв'язку і транспорту, що істотно розширили можливості контактів між людьми, створили умови для протизаконної діяльності в міжнародних масштабах. Усе частіше зв'язки злочинців з України ведуть за кордон, у країни ближнього і далекого зарубіжжя. Організована в міжнародному плані злочинність стала реальним фактом нашого часу.

Це обумовлює необхідність розробки стратегії і тактики міжнародного розшуку, тобто пошукових дій, які мають бути проведені за межами території держави, де було скоєно злочин, у яких беруть участь кілька країн.

Вперше організаційне і процедурне оформлення практики міжнародного розшуку злочинців, які переховуються, відбулося у Міжнародній організації кримінальної поліції — Інтерполі, створеній у 1923 р. Її членами в даний час є 178 держав, у тому числі Україна і майже всі держави, створені на основі республік, що входили в колишній Радянський Союз (крім Туркменії і Таджикистану).

З кожним роком росте число злочинців, оголошених у міжнародний розшук по каналах Інтерполу. Наприкінці 2000 р. відповідно до обліків Генерального секретаріату

Інтерполу в розшуку з метою арешту і видачі значилося 15,5 тисяч злочинців, а в грудні 2005р. уже 17,4 тисячі. Постійно росте число запитів щодо організації міжнародного розшуку злочинців, що надходять у українське бюро Інтерполу, так за останній час у міжнародний розшук по запитах українських органів було оголошено більш 300 злочинців, що в 2 рази більше, ніж у попередні роки.

Поряд із вже сформованою системою міжнародного розшуку злочинців, у рамках Інтерполу на початку ХХІ століття усе більший розвиток одержує практика використання міждержавних, міжурядових, а також міжнародних міжвідомчих договорів і угод, що передбачають співробітництво в області організації міжнародного розшуку злочинців. Складаються специфічні форми взаємодії правоохоронних органів держав у рамках міжнародних регіональних організацій.

На нашу думку сьогодні необхідно зробити спробу комплексно проаналізувати існуючі на даний момент загальні для всіх країн форми і методи міжнародного розшуку злочинців, а також його специфічні прийоми, що існують у рамках окремих міждержавних формувань; сформулювати основні положення організації і тактики оперативно-розшукових заходів.

Зобов'язання, що впливають із членства України в Інтерполі, із приєднання України до двох Європейських конвенцій: Конвенції про видачу 1957 р. і Конвенції про взаємну правову допомогу по кримінальних справах 1959 р., роблять особливо актуальним проведення даного дослідження, а також роботу із належного правового забезпечення діяльності правоохоронних органів України в сфері міжнародного співробітництва різних країн, спрямованого на установлення, затримку і видачу осіб, що переховуються від правосуддя. При цьому треба враховувати, що, як відзначалося на сесіях Інтерполу, кращим внеском у міжнародне співробітництво була б відмінна постановка поліцейського справи у своїй власній країні, а не прагнення розв'язати проблеми, що ставить сучасність, за допомогою міжнародних поліцейських органів і міжнародного права. Але деякі успіхи діяльності українських правоохоронних органів щодо здійснення міжнародного розшуку з моменту вступу України в Міжнародну організацію кримінальної поліції з використанням можливостей Інтерполу не повинні прикривати наявних недоліків і ряду істотних проблем у цій галузі.

Питання організації міжнародного розшуку злочинців і раніше досліджувалися вченими юристами. З різних позицій проблему розшуку злочинців, у тому числі міжнародного, і їх екстрадиції висвітлювали у своїх роботах В.М.Атмажитов, Я.М.Бельсон, Г.В.Дашков, В.К.Звирбуль, І.І.Лукашук, Л.А.Островський, І.В.Павлова та інші.

Але багато аспектів цієї проблеми, особливо в частині нормативного регулювання організації і тактики міжнародного розшуку злочинців українським законодавством, залишилися практично неврегульованими.

Тому, на нашу думку, для усунення зазначеної проблеми необхідно вирішити наступні основні задачі:

- визначити сутність міжнародного співробітництва в здійсненні розшуку злочинців;
- вивчити правові основи, найбільш важливих етапів, організаційних форм, сучасних методів міжнародного розшуку злочинців, їхню класифікацію й оперативно-тактичну характеристику;
- дослідити практичну діяльність українських правоохоронних органів, спрямовану на організацію міжнародного розшуку злочинців;
- вивчити методи роботи і форми організації практичної діяльності закордонних правоохоронних органів і, зокрема, закордонних національних бюро Інтерполу, у сфері міжнародного розшуку злочинців;

- проаналізувати обставини, що негативно впливають на ефективність міжнародного співробітництва в сфері розшуку злочинців;
- виявити прогалини у правовому врегулюванні даного питання в нашій країні;
- розробити пропозиції і рекомендації з удосконалення організації і тактики оперативно-розшукових заходів щодо міжнародного розшуку злочинців, їхньої затримки, етапування і екстрадиції.

Таким чином, все вищевказане свідчить про актуальність цього напрямку дослідження як у науковому, так і в практичному плані.

Ж. О. Жуковська

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри теорії та історії, держави і права
Одеського юридичного інституту Харківського національного
університету внутрішніх справ, Одеса, Україна*

ПРАВОЗАСТОСОВЧІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ПРОТИДІІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Необхідність вивчення різних аспектів міжнародного співробітництва у протидії транснаціональній організованій злочинності обумовлена небезпекою інтенсивного розширення її масштабів. Зважаючи на те, що об'єктом такої злочинності є стабільні міждержавні відносини, рівноправність і взаємовигідне співробітництво держав, права людини і громадянина й інші загальнолюдські цінності, усвідомлюючи гостроту даної проблеми, до неї неодноразово зверталася ООН. У своїх документах, таких як “Міжнародне співробітництво у галузі попередження злочинності і кримінального правосуддя”, “Створення ефективної програми ООН в галузі попередження злочинності” Організація об'єднаних націй відзначає, що: — необхідно здійснювати допомогу державам-членам ООН в розробці стратегічних програм щодо боротьби з транснаціональною злочинністю; — зростаюча інтернаціоналізація злочинності повинна породжувати нову відповідну діяльність, тому настійно необхідно поважаючи суверенітет держав розглядати проблеми, пов'язані зі збором доказів, видачею злочинців і налагодженням взаємної юридичної допомоги; — необхідно доповнювати і далі розвивати міжнародне кримінальне право, повною мірою виконувати зобов'язання, що випливають з міжнародних договорів і документів, а також регулярно переглядати національні законодавства, забезпечуючи їхню відповідність вимогам норм міжнародного кримінального права, налагодити обмін інформацією і підготовленими співробітниками.

Варто сприяти розробці всеосяжних типових кодексів для боротьби з транснаціональною злочинністю, особливо на регіональних рівнях. Останнє є актуальним для регіону Одеси і Одеської області. Враховуючи масштаби діяльності транснаціональних злочинних організацій, що постійно збільшуються, вважаємо, що сьогодні назріла необхідність вивчення цього явища і пошук адекватних заходів протидії, причому ці заходи повинні мати „нездогоняючий”, а випереджальний характер. Необхідно визнати, що така задача є досить важкою в силу відомої інертності законодавства, розбіжності законодавчих систем різних країн, певних проблем щодо узгодження правозастосовчої діяльності. Сьогодні, як і колись, головним координатором зусиль тут виступає ООН. Так, у 2000 р. у результаті спільної роботи фахівців більш 100 країн світу була прийнята Конвенція проти транснаціональної

організованої злочинності. Як відомо, дотепер не вдалося створити універсальної конвенції щодо боротьби з міжнародним тероризмом, природньо, що і Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності не може бути всеосяжною, але вона є доброю підставою для підписання відповідних міжнародних договорів. У конвенції запропоновані рекомендації з однакового трактування основних понятійних елементів, викладені (і це, мабуть, головне), різні форми міжнародного правового співробітництва щодо боротьби з транснаціональною злочинністю, а також рекомендується укладати двосторонні і багатосторонні договори зацікавлених країн щодо співробітництва правоохоронних органів, які були б правовою основою боротьби проти транснаціональної організованої злочинності.

Слід зазначити, що підписання конвенції представниками країн — учасниць ще не вводить її в дію, ратифікація її окремими державами — справа часу. Сьогодні взаємодія України з західними європейськими країнами щодо боротьби з міжнародною злочинністю здійснюється на основі Конвенції “Про взаємну правову допомогу по кримінальних справах”, що була прийнята в Страсбурзі ще в 1959 р. і ратифікована Україною тільки в 1999 р. Активність України в плані укладання міжнародних договорів щодо боротьби зі злочинністю навряд чи можна визнати достатньою, хоча з деякими країнами такі договори все-таки були укладені. Реалізація подібних договорів, зрозуміло, неможлива без реальних дій конкретних правоохоронних органів. Ключовими механізмами співробітництва цих органів є наступні:

1. Пряме співробітництво органів поліції (*cop to cop cooperation*) — “поліцейський з поліцейським”, що звичайно засновано не тільки на міжнародних, міждержавних договорах і угодах, що у ряді випадків виконуються лише формально, але і на основі доброї волі, взаємоповазі і загальних інтересах у протидії транснаціональній організованій злочинності. Так, існує практика взаємного обміну на рівні посольств різних країн аташе з питань правоохоронної діяльності. Наприклад, США мають таких аташе в 32 країнах світу. Така форма співробітництва дозволяє швидко й ефективно обмінюватися інформацією з розслідування злочинів транснаціонального характеру, оскільки дозволяє уникнути бюрократичних формальностей. Велику роль у практиці (*cop to cop cooperation*) відіграють Інтерпол і його національні відділення [1, Р.137]. Зрозуміло, у цій практиці, що ґрунтується на добрій волі, існують неминучі збої. Співробітництву перешкоджають безліч різних факторів, на нашу думку в Україні — це обмеженість технічних засобів, розповсюджена корупція, розчарування в ефективності правової охорони і таке інше.

2. У тих випадках, коли при розслідування транснаціональних злочинів не можна обійтися без допомоги судових органів, набирає сили практика міждержавних судових запитів (*rogatory letters*), що найбільш поширена в країнах Європейського союзу і заснована на відповідній конвенції 1957 р. Рада Європи обговорила проект договору, у якому поновлюється багато положень зазначеної конвенції. Передбачається створення своєрідної “юридичної мережі”, яка б за допомогою новітніх технологій прискорила процес обміну судовими запитами [2, Рр.138-142].

3. Альтернативою практиці міждержавних судових запитів є укладення договорів про взаємну юридичну допомогу. Найбільш активними тут є США (більш 50 договорів). Ці договори передбачають юридичну допомогу щодо широкого кола питань, включаючи надання інформації про банківські рахунки, надання копій визначених державних документів, включаючи доповіді поліції, “заморожування” і репатріацію викраденої власності й ін. (якщо це не суперечить національному законодавству країн-учасників договору).

Уявляється, що удосконалення правозастосовчої практики щодо реалізації відповідних міжнародних договорів дозволить зробити діяльність органів внутрішніх справ щодо протидії транснаціональній організованій злочинності більш ефективною.

Використані джерела:

- 1.Панів Б.П. Міжнародне кримінальне право. М.1997.
- 2.J.E. Harris. International cooperation in fighting organized crime. In: 114 th traning corsers: visiting experts papers. N.Y.1998.

А. А. Зайковський

*аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом,
Київ, Україна*

ОКРЕМІ ІСТОРИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ЗАТРИМАНОГО (ПІДОЗРЮВАНОГО) НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Ідея захисту прав і законних інтересів особи у сфері кримінального судочинства полягає в законодавчому забезпеченні поваги до людської гідності, права на тілесну недоторканість і свободу, відправлення правосуддя тільки на підставі закону та дотримання прав людини, які закріплені в міжнародних правових документах. На жаль, у чинному кримінально-процесуальному кодексі України ця ідея ще не знайшла свого відображення в повному обсязі. Отже, зміцнення законності та забезпечення процесуальних прав і законних інтересів особи підозрюваного необхідна властивість кримінального процесу України [1].

Створення правової держави передбачає необхідність вдосконалення системи юридичних засобів забезпечення прав та законних інтересів громадян, особливо у сфері кримінального судочинства, де зустрічається застосування найбільш суворих мір примусу, пов'язаних з обмеженням загальнолюдських цінностей, в тому числі і особистої свободи. Все це безпосередньо відноситься до підозрюваного, оскільки переважно до цього учасника кримінального процесу застосовуються затримання і попереднє взяття під варту.

Процес демократизації, гласності, підвищення уваги суспільства до всього, що пов'язано із застосуванням кримінально-процесуального примусу і кримінального покарання, серія надзвичайних пригод у місцях тримання затриманих настирливо вимагає по-новому зрозуміти статус підозрюваного, тим більше, що існуючі тенденції свідчать, що сфера застосування і запобіжні заходи у вигляді тримання під вартою ніяк не звужується. Активізація такої наукової розробки проблем вдосконалення статусу підозрюваного зумовлена також активною участю України в міжнародних угодах про права людини і громадянина, що потребує приведення національного законодавства і практики його застосування у відповідність із загальноприйнятими нормами міжнародного права. Одним із основних напрямків вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України є захист прав і законних інтересів особи, яка потрапила в орбіту кримінально-процесуальної діяльності з її чітким визначенням правового статусу, правами і обов'язками, гарантіями їх забезпечення. У зв'язку з цим представляється важлива проблема визначення процесуального положення такого учасника кримінального процесу як підозрюваного, що, в свою чергу пов'язано із визначеністю інституту підозри в цілому.

Радянське законодавство кінця 50-х років процедуру затримання підозрюваного бачило, як представляється інакше [2]. При наявності вказаних в ст.106 КПК обставин фізичного затримання людини, яку доставляють в ОВС, де складається офіційний протокол затримання, по якому особа обмежувалась у свободі до 72 годин з

поміщенням в КПЗ. Після чого розпочиналось з'ясування причетності особи до злочину, що завершувалось порушенням кримінальної справи і притягненням затриманого до відповідальності чи відмовою в порушенні кримінальної справи, якщо причетність не підтвердилась. В обох випадках затримання виходило законним і обґрунтованим, так як в момент складання протоколу затримання були, законні підстави для застосування цього примусового заходу.

Питання тут одне — яким має бути строк такого міліцейського затримання? Розуміється, не 48 і тим більше не 72 години. На мій погляд, оптимальний строк до 7 годин. Оформляти таке затримання дійсно слід протоколом, що складається в міліції, з якого звичайно і розпочинається кримінально-процесуальна діяльність. Тому протокол міліцейського затримання має бути приводом до порушення кримінальної справи. Другий момент вирішення проблеми пов'язаний з тією правовою “пустотою”, яка утворюється при перенесенні названих в ній ситуацій в допроцесуальну міліцейську діяльність. Логіка розслідування злочинів обумовлює необхідність не тільки міліцейського затримання, але і короткострокового обмеження свободи особи, вже визнаною процесуально підозрюваною, по одноособовому рішенню слідчого до застосування запобіжного заходу. Іншими словами, якщо запропоноване міліцейське затримання повинно стати законним заходом процесуального обмеження свободи особи при явних доказах вчинення нею злочину, то короткостроковий арешт підозрюваного має бути тим засобом, яким орган досудового слідства вправі скористатися, перед тим, як вибрати той чи інший запобіжний захід.

Наступний аспект проблеми підозри в кримінальному процесі полягає у визначенні моменту переходу фактичної підозри в підозру правову, і відповідно, перетворення фактично підозрюваного в юридично підозрюваного, процесуального. Безумовно, це питання може бути поставлене тільки після порушення кримінальної справи. Критерій розмежування підозрюваного від обвинуваченого нормативно визначений правилом “достатності доказів” якщо по справі зібрані достатні докази вчинення особою злочину, то повинно бути винесено постанову про притягнення даної особи в якості обвинуваченої, і в справі з'являється фігура обвинуваченого.

Складно відмежувати підозрюваного від свідка, так як чітких критеріїв для цього кримінально-процесуальний закон не дає. Але є принципове положення ст.63 Конституції України: “Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.” Отже, особа може залишатися свідком до тих пір, поки їй не будуть ставитися питання про її особисту причетність до вчинення злочину.

Використані джерела:

1. Білий М. Про поняття “підозрюваний у кримінальному процесі”.//Рад.право — 1991. № 5. С.38
2. Галкин И.С. Процесуальное положение подозреваемого. М.Юрид.лит.: 1968.

І. Р. Заторська

*аспірант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
Київ, Україна*

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАНЕСЕННЯ УМИСНИХ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ В УКРАЇНІ З ДЕЯКИМИ ЗАРУБІЖНИМИ КРАЇНАМИ

Для більш повного вивчення проблеми кримінальної відповідальності за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження, ми вважаємо за необхідне, проаналізувати відповідальність норм зарубіжних країн кримінального законодавства з нормами Кримінального кодексу України.

В Кримінальному кодексі України кримінальна відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень передбачена (узгодити відмінки) статтями 121, 123, 124 Другого розділу “Злочини проти життя та здоров’я особи” [1, 44].

Кримінальний кодекс Російської Федерації від 24.05.96, як і ККУ, містить три статті, в яких йдеться про умисні тяжкі тілесні ушкодження: ст.ст. 111, 113, 114 [2]. Але, на нашу думку, у назві лише однієї із зазначених статей (ст. 111) чітко висвітлений зміст самої норми, а саме те, що вона передбачає відповідальність за умисне нанесення тяжкої шкоди здоров’ю. В назвах ст. 113 і 114 зазначається, що вони встановлюють покарання за нанесення тяжкої і середньої тяжкості шкоди, хоча в диспозиції даних норм видно, що особи притягуються до кримінальної відповідальності саме за умисне нанесення шкоди здоров’ю.

Ч. 2 ст. 111 КК РФ складається із 7 пунктів [2]. Ч. 3 і 4 ст. 111 КК РФ містять положення, подібні до ч. 2 ст. 121 ККУ. Відрізняються лише санкції за цей злочин: покарання відповідно до норм КК РФ за відповідні злочини є більш суворим.

Ст. 113 КК РФ містить положення, подібні до ст. 123 ККУ. Ст. 114 КК РФ складається з 2 частин, ч. 1 ст. 114 містить подібні положення до ст. 124 ККУ. Тільки ст. 114 ККРФ розбита на дві частини.

Кримінальний кодекс Республіки Азербайджан від 01.09.00 містить три статті в яких йдеться про умисні тяжкі тілесні ушкодження: ст.ст. 126, 129, 130. Назви цих статей подібні з назвами статей в ККУ, але в КК Азербайджанської Республіки ці статті розділені на пункти і підпункти. Диспозиція ст. 126 КК Азербайджанської Республіки наближена до диспозиції в ККУ за відмінністю деяких підпунктів, а саме: 126.2.2. умисне нанесення тяжкої шкоди здоров’ю по відношенню до особи чи його близьких у зв’язку із здійсненням даної особи службової діяльності чи виконанням суспільного обов’язку; 126.2.3. з особливою жорстокістю, мордуванням для потерпілого чи по найму, а рівне у відношенні особи, яка завідомо для винного, знаходиться в безпорадному стані; 126.2.4. загально небезпечним способом, з хуліганських мотивів; 126.2.5. в цілях використання органів чи тканини потерпілого [3].

Ст. 129 КК Азербайджанської Республіки розділена на два пункти, перший з яких подібний до ст. 123 ККУ, а другий пункт містить положення про умисне нанесення менш тяжкої шкоди здоров’ю. Така позиція законодавця Азербайджанської Республіки, на нашу думку, є дещо дивною, тому що в одній статті об’єднано тяжку шкоду і менш тяжку, чого робити не потрібно.

Ст. 130 КК Азербайджанської Республіки подібна до ст. 124 ККУ, тільки в ККУ санкція статті визначена одним пунктом, а санкція ст. 130 КК Азербайджанської Республіки розділена на два пункти.

У Кримінальному кодексі Грузії від 01.06.00 міститься 5 статей, у яких йдеться про умисне нанесення тяжких тілесних ушкоджень. Це: 117, 119, 121, 122, 123 [4]. Статті 117 і 119 містять подібні диспозиції з ст. 121 ККУ, тільки в КК Грузії вони більш

детальні, що, на нашу думку, не зовсім доцільно, оскільки положення, які там містяться, дуже схожі між собою. Ст. 121 КК Грузії відповідає ст. 123 ККУ. А 122 і 123 містять положення, подібні ст. 124 ККУ, хоча й містяться вони у двох статтях.

Кримінальний кодекс Республіки Білорусь від 24.06.99 містить п'ять статей, в яких йдеться про умисні тяжкі тілесні ушкодження: 147, 148, 150-152. Стаття 147 КК Республіки Білорусь містить три частини; ч. 1 цієї статі подібна з статтею 121 ККУ, а ч. 2 ст. 147 КК Республіки Білорусь містить 7 пунктів [5].

За ст. 148 КК Республіки Білорусь кримінальна відповідальність настає за умисне позбавлення професійної дієздатності. У диспозиції цієї статті міститься положення про умисне нанесення тяжкої шкоди, яка завідомо для винного є втратою професійної дієздатності.

Ст. 150 КК Республіки Білорусь наближена до ст. 123 ККУ. А ст.ст. 151-152 КК Республіки Білорусь містять положення подібні зі ст. 124 ККУ.

У Кримінальному кодексі Іспанії від 1995 року нанесенням умисних тяжких тілесних ушкоджень присвячено, майже, весь третій розділ в Книзі II — це 7 статей, а саме: 147-156. В цих статтях містяться положення, що відповідають статтям 121, 123, 124 ККУ, хоча в КК Іспанії вони дещо деталізовані. Але в КК Іспанії є дві статті, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини, за які немає покарання в ККУ, це ст. 151, за якою до кримінальної відповідальності притягується особа за підмову, зговір і пропозицію до здійснення умисних тяжких тілесних ушкоджень, та ст. 156, яка визначає, що особа звільняється від покарання у випадку трансплантації, якщо складена вільна згода потерпілого [6]. Так як в нашій державі часто практикуються такі випадки, що злочинця хтось підмовив на цей злочин, але особа яка підмовила залишається не накараною. На нашу думку, можна було б додати в Кримінальний кодекс України статтю про кримінальну відповідальність за підмову, зговір і пропозицію до здійснення умисних тяжких тілесних ушкоджень.

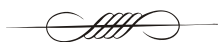
У Кримінальному кодексі Китайсько ї Народної Республіки від 01.10.97 про нанесення тяжких тілесних ушкоджень міститься лиш одна стаття — 234 — умисне нанесення травми третій особі ...[7].

Отже, нами було проведено порівняльну характеристику кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень в Україні з п'ятьма Кримінальними кодексами зарубіжних країн. Ми бачимо, що норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень в цих країнах, подібні до тих, що містяться в ККУ. Нами вище було запропоновано внести зміни до деяких статей ККУ про кримінальну відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень чи додати нові в ККУ. Вважаємо, що структура статей ККУ є більш вдалою, тому що вони чіткіше визначають — притягнення до кримінальної відповідальності за певний злочин. Але для більш чіткого визначення, в якій країні законодавство про кримінальну відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень є більш досконалим, не достатньо лише зробити порівняльну характеристику кримінального законодавства цих країн. Тому ми вважаємо, що кримінальне законодавство зарубіжних країн потрібно вивчати саме для виявлення і виправлення помилок і неточностей вітчизняного кримінального законодавства.

Використані джерела:

1. *Кримінальний кодекс України (від 5 жовтня 2001 року).* — К.: Атіка, 2002.
2. *Уголовный кодекс Российской Федерации.* — М.: Изд.: «Омега — л», 2006.
3. *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики : Утвержден Законом Азербайджанской республики от 30 декабря 1999 года ; Вступил в силу с 1 сентября 2000 года* — <http://law.edu.ru/norm>.

4. Уголовный кодекс Грузии : Принят 22 июля 1999 года ; Введен в действие с 1 июня 2000 года — <http://law.edu.ru/norm>.
5. Уголовный кодекс Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь от 9 июля 1999 года № 275-З ; Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года ; Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 г. — <http://law.edu.ru/norm>.
6. Уголовный кодекс Испании 1995 года. Уголовный кодекс Испании. Книга II. Раздел III (Ст. 147 — 156). — <http://law.edu.ru/norm>.
7. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики : Принят на 5-й сессии Всекитайского собрания народных представителей шестого созыва 14 марта 1997 г. ; Вступил в силу с 1 октября 1997 г. — <http://law.edu.ru/norm>.

К. І. Ілкічєва

*здобувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
Київ, Україна*

АГРЕСІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Дослідження насильницьких злочинів кримінологами не можливе без аналізу механізму їх вчинення, оскільки для протидії злочинним діям необхідно знати не лише причини і умови, що породжують конкретні злочини, а й те, як саме ці криміногенні фактори діють у процесі породження злочинного діяння.

Процес породження злочинного діяння називають механізмом злочинної поведінки. Механізм злочинної поведінки — взаємодія особистісних факторів з зовнішнім середовищем у процесі формування злочинної поведінки особи, при якій виділяють такі її етапи:

- a) формування особи з антисуспільною орієнтацією;
- b) мотивація злочину;
- c) прийняття рішення про його вчинення;
- d) реалізація цього рішення та настання суспільно небезпечних наслідків.[1, 173]

Агресія (aggression — напад) форма антисуспільної поведінки, яка характеризує психічний стан індивідуума, групи людей та соціальних спільнот. Що виражається у руйнівних діях, що наносять майнову, фізичну чи психічну шкоду оточуючим людям та соціальним цінностям. Супроводжується гнівом, ворожістю, ненавистю, деструктивною поведінкою.[2, 11]

Вчені, що займалися даною проблемою, вказують на те, що поняття агресивної поведінки є більш широким, ніж поняття насильства в його кримінально-правовому значенні. Так, С.М. Енікополов розрізняє сім видів агресивної поведінки: 1) фізичне насильство; 2) непряма агресія (плітки, образливі зауваження й т. п.); 3) дратівливість у спілкуванні; 4) негативізм; 5) нанесення образи, зневага; 6) виявлення необґрунтованої підозрілості; 7) вербальна агресія (погрози, лайка, прокльони й ін.). [3, 171] Р. Берон та Д. Річардсон наводять іншу класифікацію агресії, засновану на трьох парах протиставлення: фізична й вербальна (словесна), активна й пасивна, пряма й непряма. Фізична агресія — це насильство й руйнація; вербальна — заподіяння шкоди потерпілому словом; активна означає дії, а пасивна — бездіяльність агресора; пряма здійснюється відкрито, явно, а непряма — підступно, за спиною потерпілого. [3, 171]

Берковиц Л. у своєму дослідженні людської агресивності наводить наступні класифікації:

- 1) класифікація Басса, являє собою типологізацію людської агресії, засновану на мотивації агресора;
- 2) класифікація Фешбаха — на його думку, існує лише два типи агресії — ворожа (експресивна) та інструментальна.[4, 153]

Зелінський А.Ф. у своїй монографії "Кримінальна психологія" наводить лише три теорії, що на його думку найбільш заслуговують на увагу:

- фрейдистські та неофрейдистські;
- теорію фрустрації;
- теорію відчуження.[3, 174]

Перша пов'язана з уявленнями про вроджену агресивність людей. Неусвідомлюване ядро особистості ("Воно") спонукує людину до двох протилежних потягів — до насолод (ерос), до руйнувань і смерті (танатос). Рациональному початку ("Я"), моральності й правосвідомості ("Зверх-Я") не завжди вдається підкорити собі деструктивні потяги.

Фрустраційна теорія або гіпотеза "фрустрація-агресія" (за термінологією Л. Берковица) виходить із того, що агресивні вчинки людини обумовлені станом фрустрації, що виникає внаслідок непереборних перешкод на шляху до здійснення його планів і бажань.

Теорія відчуження полягає в тому, що агресивна поведінка походить родом з дитинства: діти не отримують необхідну їм увагу й щиросердечного тепла, яких вони потребують з боку батьків, що породжує психологічне відчуження, яке згодом перетворюється у відчуження соціальне, що супроводжується постійним переживанням почуття провини. На цій психологічній основі виникає стійка установка на агресивну поведінку вбивці, гвалтівника, хулігана.[3, 175]

Проте, існують й інші теорії, що пояснюють походження агресії. Так, Зільманн запропонував теорію переносу збудження, що пояснює процес генералізації фізіологічного порушення з однієї ситуації на іншу.[4, 157]

Теорія соціального виучування полягає у тому, що агресія походить від засвоєння форм та моделей агресивної поведінки в процесі соціалізації. Так, виділяють три основні типи моделей — члени родини, члени субкультури та символічні моделі, що поширюються за допомогою мас-медіа.[5, 69]

Теорії когнітивних моделей агресії стверджують важливість не тільки досвіду, отриманого при соціалізації, а й когнітивні здібності особи та засвоєні нею стратегії засвоєння інформації. Представники даної теорії пояснюють агресію як найпростіший варіант виходу з конфліктних ситуацій соціального середовища.[4, 157]

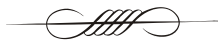
Етологічний підхід побудований на аналогії між агресією тварин та агресією людини. Засновник даної теорії Нобелівський лауреат по біології К. Лоренц стверджував, що агресія є вродженим інстинктом і для тварин, і для людей, його основне призначення — захищати необхідну для повноцінного життя територію.[6, 102]

Певне розповсюдження отримала й теорія впливу факторів зовнішнього середовища на рівень прояву агресії. Серед факторів, що мають вплив на агресію, виділяють густоту населення, температуру, шум, забруднення повітря і, навіть, еротично збуджуючі стимули. Вчені встановили, що існує пряма лінійна залежність між рівнем температури, шуму та забруднення повітря.[4, 159]

Кожна з цих теорій та гіпотез має право на існування. Та, на нашу думку, агресія є явищем комплексним, що поєднує в собі біологічні, соціальні та природні фактори навколишнього середовища, які мають той чи інший вплив на інтенсивність прояву агресії, що може мати гіперболізовані форми у вигляді злочинного насильства.

Використані джерела:

1. Джужа О.М., Моїсєєв Є.М., Василевич В.В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини). Навчальний посібник. — Київ: Атика, 2001.
2. Кальман А.Г., Христич И.А. Понятийный аппарат современной криминологии. Терминологический словарь. Под общей ред. Член-корреспондента АПрН Украины, д-р.юр.наук, проф. Голины В.Х., Изд-во ООО ТО «Гимназия» 2005.
3. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. — К.: Юринком Интер, 1999.
4. Бартол К. Психология криминального поведения. — СПб.: Прайм — ЕВРОЗНАК, 2004.
5. Дубинин Н.П., Карпец И.И., Кудрявцев В.Н. Генетика, поведение, ответственность. — М.: Политиздат, 1982
6. Лоренц К. Агрессия: (Так называемое «зло») / [Пер. с нем. Г.Ф.Швейника]. — СПб.: Амфора, 2001. — 345, [2] с.. — (Эврика)

Б. П. Карнаух

студент Полтавського факультету

*Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого,
Полтава, Україна*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ТА ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Предмет правового регулювання є матеріальним критерієм розподілу права на галузі, що обумовлює актуальність проблеми визначення його меж для будь-якої галузі вітчизняного права.

Вивчення ж правовідносин, як динамічної форми існування правової матерії, є необхідним елементом наукового аналізу галузі права, оскільки саме правовідносини є результативним елементом її системи. У них знаходять своє відображення якісні ознаки та регулятивні властивості відповідної системи норм.

Як предмет наукових досліджень, проблема кримінальних правовідносин знаходить своє відображення у працях Піонтковського А.А. [5, 87-89], Строговича М.С., Рівліна А.Л. [4, 110-115], Санталова О.І. [6, 120-127], Дубініна Т.Т., Наумова А.В., Брайніна Я.М., Бауліна Ю., Харитоновой О., Наден О. [7, 185-193] та ін. Однак, необхідно констатувати, що переважна більшість науковців розглядає зазначену проблему ситуативно, лише як фон для висвітлення теми «Кримінальна відповідальність».

Метою даного дослідження є порівняльна характеристика понять «кримінально-правові відносини» та «предмет кримінального права», яка дасть змогу більш точно окреслити обсяги цих категорій та встановити природу взаємозв'язків і співвідношення між ними.

У теорії права під правовідносинами розуміють специфічні суспільні відносини, що виникають на основі норм права, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. У межах таких відносин життєдіяльність суспільства набуває цивілізованого, стабільного і передбаченого характеру [2, с.119], що дає підстави вважати правовідносини результуючою правового регулювання. Іншими словами, правовідносини — це стосунки, в яких суб'єкти права виступають контрагентами в процесі виконання ними вимог нормативних приписів і набуття певних прав та обов'язків. Відтак, правовідносини не можуть існувати без наявності юридичних норм. Через правовідносини реалізуються норми права, які встановлюють права і обов'язки

людини [1, с.333]. Концепт «правовідносини» у кримінальному праві експлікується як особливий вид правових відносин, що виражається в конкретному юридичному зв'язку між особою, яка вчинила злочин та спеціальними органами держави, виявляється у їх взаємних правах та обов'язках і є результатом реалізації норм кримінального права.

Під предметом правового регулювання мають на увазі те, що регулює право (в даному разі — кримінальне), тобто ті суспільні відносини, які зазнають на собі регулятивний вплив норм кримінального права України. Цим відносинам притаманна якісна однорідність, вони піддаються відносно самостійному правовому регулюванню.

На нашу думку, система відносин, що становлять предмет кримінально-правового регулювання є двоелементною: до її складу входить дві підсистеми, між якими існує субординаційний зв'язок. Такий взаємозв'язок знайшов законодавче закріплення у ст.1 КК України, в якій визначається мета (результуюча механізму правового регулювання), якою є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам (позитивні правовідносини); та юридичні засоби досягнення цієї мети — визначення кола злочинів та покарань, що застосовуються до осіб, які їх вчинили (охоронні правовідносини). Без мети засіб втрачає свою цінність.

Суспільству не потрібні покарання і відповідальність як такі, суспільству потрібен мир і злагода, стабільність і справедливість відносин у ньому, засобами досягнення яких є вищезгадані інститути кримінального права. Тому держава встановлює перелік злочинів та порядок притягнення до відповідальності осіб, що їх вчинили саме з метою впливу на реально існуючі у суспільстві відносини. Але, разом з тим, не можна залишати поза увагою, те, що кримінальне право регулює вищезгадані позитивні суспільні відносини не безпосередньо, а шляхом регулювання охоронних правовідносин, тобто відносин, що виникають внаслідок вчинення злочинів, як актів девіантної поведінки. Зважаючи на специфіку механізму правового регулювання у кримінальному праві, вважаємо за доцільне виділяти в межах предмету кримінального права охоронювану та регульовану складові. Охоронювану підсистему становить коло відносин, що охороняються КК, оскільки їх нормальне (позитивне) функціонування поставлене у залежність від регулятивної дії норм КК України. Регульовану підсистему становлять відносини між злочинцем та державою, оскільки вони регулюються КК безпосередньо. Саме останній вид суспільних відносин і визнається в науці кримінально-правовими відносинами.

Між підсистемами предмету кримінального права існує супідрядний генетичний зв'язок, який обумовлюється наступними положеннями: необхідність нормального розвитку охоронюваної складової породжує існування регульованої складової; поза метою сприяння розвитку позитивних правовідносин охоронні правовідносини втрачають будь-яку цінність; зміна або виникнення нових відносин у континуумі охоронюваної складової неминуче тягне за собою відповідну корекцію в межах регульованої складової (має місце взаємна кореляція підсистем); впливаючи на регульовану складову шляхом заборони вчинювати суспільно небезпечні діяння, норми кримінального права у той же час вимагають певної правомірної поведінки, тобто здійснюють вплив на охоронювану складову; кримінальний закон, який набрав чинності, вже самим фактом свого існування впливає на поведінку людей (позитивні правовідносини); як слушно зауважує Бажанов М.І., виконуючи охоронну функцію існуючих у державі суспільних відносин, норми кримінального права опосередковано регулюють ці відносини [3, 10-11].

Така дихотомія предмету кримінального права з точки зору аксіології права сприяє усвідомленню соціальної цінності кримінального права та його призначення у

суспільстві, більш глибоко розкриває властивості його норм та характеризує дану галузь як фундаментальну в національній правовій системі.

Таким чином, відношення між поняттями «кримінально-правові відносини» та «предмет кримінального права» уявляється як відношення частини й цілого, оскільки кримінальні правовідносини є однією з двох підсистем предмету, яка визначається нами як регульована складова.

Використані джерела:

1. *Загальна теорія держави і права: (Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів) / М.В.Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.; За заг. ред. М.В.Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В.Петришина. — Харків: Право, 2002. — 432с.*
2. *Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, тестами): Підручник.-К.: Кондор, 2002.-353с.*
3. *Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я.Тація. — 2-е ви., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 480с.*
4. *Ривлин А.Л. Об уголовно-правовых и уголовно-процессуальных отношениях // Правоведение. — 1959. — №2. — с.110-115.*
5. *Пионтковский А.А. Правоотношение в уголовном праве // Правоведение. — 1962. — №2. — с.87-89.*
6. *Санталов А.И. Уголовно-правовые отношения и уголовная ответственность// Правоведение. — 1974. — №5. — Вып.1. — с.120-127.*
7. *Наден О. Кримінальне правовідношення — предмет кримінально-правового регулювання // Вісник Академії правових наук України. — 2006. — №2(45), с.185-193.*

В. С. Карпов

*студент Димитровградского филиала Ульяновского государственного университета,
Димитровград, Российская Федерация*

К ВОПРОСУ О ПРАВОВОЙ ПРИРОДЕ УСЛОВНОГО ОСУЖДЕНИЯ В РОССИЙСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

В течение многих лет в российском уголовном законодательстве употребляется словосочетание "условное осуждение". В зарубежных странах это правовое явление именуют по-разному: пробация (ст. 66.00 УК штата Нью-Йорк), условная отсрочка наказания (§ 56 УК ФРГ), условное прекращение уголовного преследования (ст. 66 УК Польши), условное неприменение наказания (ст. 69 УК Таджикистана) и т.п.

Термин "условное осуждение", на наш взгляд, неточен. В ст. 73 УК РФ определено: "Если, назначив исправительные работы, ограничение по военной службе, ограничение свободы, содержание в дисциплинарной воинской части или лишение свободы, суд придет к выводу о возможности исправления осужденного без отбывания наказания, он постановляет считать назначенное наказание условным". Следовательно, суд осуществляет "безусловное" осуждение, назначает наказание, которое, при наличии определенных условий, реально не исполняется, т.е. является условным не осуждение, а наказание. При этом о безусловности осуждения свидетельствует и то, что при условном осуждении возможно назначение дополнительных наказаний кроме конфискации имущества, и эти дополнительные наказания исполняются реально. Помимо этого лицо считается судимым до окончания испытательного срока.

Кроме того, в теории уголовного права имеет место позиция о необходимости исключения из норм об условном осуждении выражения «испытательный срок» с одновременным введением и усилением значения понятия «условное наказание», которое функционально призвано заменить данное выражение. Применяя условное осуждение, суд может возложить на осужденного исполнение определенных обязанностей в течение испытательного срока, примерный перечень которых содержится в ч.5 ст.73 УК РФ: не менять постоянного места жительства, работы, учебы без уведомления специализированного государственного органа, осуществляющего исправление осужденного, не посещать определенные места, пройти курс лечения от алкоголизма, наркомании, токсикомании или венерического заболевания, осуществлять материальную поддержку семьи и т.д.

Следует отметить и тот факт, что в уголовно-правовой литературе неоднократно указывалось на противоречие открытости перечня обязанностей, возлагаемых на условно осужденного, принципу законности, поскольку, таким образом законодатель допускает возможность «легальной» аналогии. Более того, предоставляя суду право по своему усмотрению возлагать или не возлагать на условно осужденного выполнение тех или иных обязанностей, законодатель тем самым создает почву для возможных нарушений принципов равенства, гуманизма и справедливости.

Важно также обратить внимание на то обстоятельство, что перечень указанных в приговоре обязанностей, возлагаемых на условно осужденного, не является неизменным. Он может изменяться судом в течение испытательного срока полностью или частично, включая отмену тех или иных обязанностей (ч. 7 ст. 73 УК РФ).

Наконец, следует указать и на то, что при применении данного института, правоприменитель исходит из условного характера осуждения, который проявляется, прежде всего, в возможности его отмены или продления испытательного срока в случаях, предусмотренных законом (ст. 74 УК РФ). К основаниям продления испытательного срока законодатель, в частности, относит уклонение от исполнения возложенных на осужденного обязанностей, а также совершение нарушения общественного порядка, повлекшего наложение административного взыскания (ч. 2 ст. 74 УК РФ). В указанных случаях суд может продлить испытательный срок, но не более чем на один год.

Таким образом, анализ ч.2 ст.74 УК РФ порождает ряд вопросов. Во-первых, неясна позиция законодателя относительно того, предполагал ли он разовое или «суммарное» продление испытательного срока. Можно предположить, что законодатель имел в виду, скорее всего, его «суммарное» продление. Однако данная позиция разделяется не всеми авторами (Щепельков В.Ф., Тарасов А.Н.). Они полагают, что текст закона следует уточнить, указав на возможность лишь разового продления испытательного срока. Не позволяют дать точный ответ и разъяснения Пленума Верховного Суда РФ. Так, в своих рекомендациях относительно применения ч.2 ст.74 УК РФ Пленум Верховного Суда РФ лишь указывает на возможность выхода за пределы максимального испытательного срока, установленные ч.3 ст.73 УК РФ, но не более чем на один, при его продлении.

На основании всего вышеизложенного можно сделать вывод о том, что в науке уголовного права до сих пор нет единства мнения относительно правовой природы условного осуждения, а если же учитывать тот факт, что институт отсрочки наказания отменили и многие его положения “передали” условному осуждению, то становится ясно, что в интересах соблюдения прав граждан и торжества законности, необходимо глубокое научное осмысление новых правовых реалий, выработка предложений для судебной практики и совершенствования законодательства.

Использованные источники:

1. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. Ред. В. М. Лебедев. — 5-е изд., доп. И испр. — М.: Юрайт-Издат, 2007. С.211.
2. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 11 июня 1999 года № 40 «О практике назначения судами уголовного наказания» (п.28) // Сборник постановлений Пленумов Верховного Суда российской Федерации по уголовным делам / сост. С. Г. Ласточкина, Н. Н. Хохлова. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. С. 82.
3. Тарасов А.Н. Условное осуждение по законодательству России: вопросы теории и практики. — СПб., 2004. С.138-139.
4. Курс уголовного права. Том 2. Общая часть. Учение о наказании / Под ред. доктора юридических наук, профессора Н.Ф.Кузнецовой, кандидата юридических наук, доцента И.М.Тяжковой. — М., 2002. С. 86.

М. В. Кікалішвілі

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального й адміністративного права
Академії адвокатури України, Київ, Україна

ПРАВОВИЙ СТАН І ПРАВОВІ ВЗАЄМОДІЇ ЗАСУДЖЕНОГО В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Підставою виконання кримінального покарання і, відповідно, застосування заходів кримінально-правового характеру є вирок суду, що вступив в законну силу. Особу, щодо якої винесено обвинувальний вирок, називають засудженим. Загальні положення й принципи виконання кримінальних покарань, а також правовий стан засуджених визначені кримінально-виконавчим законодавством. Відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права і Конституції України, кримінально-виконавче законодавство і практика його застосування ґрунтуються на суворому дотриманні гарантій захисту від катувань, насильства та іншого жорстокого або принижуючого людську гідність поводження із засудженими.

В основі правового стану засуджених — повага й охорона їх прав, свобод і законних інтересів. Держава зобов'язана забезпечувати законність застосування засобів виправлення засуджених, їх правовий захист і особисту безпеку при виконанні покарань. Визначальним моментом правового стану засудженого повинно бути чітке з'ясування того, що при відбуванні покарання, він залишається громадянином України. У свою чергу, особи, що відбувають покарання, як громадяни держави Україна наділені правами й обов'язками, які у відповідності зі ст. 3 Конституції України визнані найвищою соціальною цінністю.

Виконання засудженими обов'язків і реалізація властивих їм прав і законних інтересів створюють той правовий режим відбування покарання, що є основою для досягнення поставлених перед покаранням цілей, у першу чергу — виправлення засуджених. Чітка регламентація правового стану засуджених є важливим інструментом їх правового й морального виховання в дусі поваги закону, прав і законних інтересів інших людей. Правовий стан засуджених являє собою різновид спеціального правового стану, що, у свою чергу, ділиться на правові стани осіб, що відбувають різні види покарання (позбавлення волі, обмеження волі, виправні роботи й інші) (Кримінально-виконавче право України: (Загальна та Особлива частини): Навч. посібник / О.М. Джужа, С.Я. Фаренюк, В.О. Корчинский; Під заг.ред. О.М. Джужа. —

2-е изд., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — С. 94 — 95). Якщо покарання, не пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства (наприклад, штраф, конфіскація майна), зачіпають лише окремі сфери життєдіяльності людини — його майнові або трудові відносини, то покарання у вигляді позбавлення волі істотно змінюють правовий статус засудженого як громадянина внаслідок застосування до нього найбільш суворих обмежень. У той же час правовий статус всіх засуджених випробовує на собі вплив ряду загальних факторів. Ці обставини враховані в новому Кримінально-виконавчому кодексі України. Крім того, багато елементів правового стану засуджених розкриваються в главах і статтях Кодексу, присвячених порядку й умовам виконання й відбування конкретних видів покарання. Такий підхід дозволив не тільки систематизувати обов'язки, права й законні інтереси засуджених, але й закріпити їх головним чином на рівні закону, а не відомчих нормативних актів, як це мало місце раніше. Ця обставина має досить важливе значення, у тому числі й у плані дотримання законності при виконанні кримінальних покарань.

Визначальною рисою спеціального правового стану засуджених є те, що воно базується на загальному правовому стані громадян України, оскільки державний осуд особи не позбавляє її громадянства України й, відповідно, загального правового статусу громадян держави. Збереження громадянства щодо осіб, що вчинили злочини, відповідає міжнародним актам, які закріплюють принципи поведінки із засудженими, і являє яскравий приклад реалізації принципів демократизму й гуманізму в сфері виконання покарань.

Збереження громадянства означає, що засуджений користується загальногромадянськими правами й має обов'язки, які мають і громадяни України, але з деякими обмеженнями. Засуджені є як суб'єктами загальних, цивільних, так і спеціальних, властивих лише умовам відбування покарання, відносин. Внаслідок цього з'являються спеціальні права, законні інтереси й обов'язки засуджених. Покарання, як різновид державного примусу, виражається в тому, що засуджений несе певні позбавлення й обмеження з метою виправлення, а також попередження здійснення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Крім того, державно-примусовий характер мають і сам порядок і умови відбування покарання. У правовій формі державний примус виражається у вигляді обмежень прав і свобод людини й громадянина.

Частина 2 статті 7 Кримінально-виконавчого кодексу говорить про те, що засуджені користуються всіма правами людини й громадянина, за винятком обмежень, зазначених у законах України, Кримінально-виконавчому кодексі й встановлених вироком суду (Кримінально-виконавче законодавство України. Кримінально-виконавчий кодекс України. Нормативно-правові акти / В.С. Ковальський, Ю.М. Хахуда. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — С. 7). Так, спрощений порядок розірвання шлюбу з особою, що відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, що обмежує права засуджених, передбачений Кодексом про шлюб та сім'ю, зменшення заробітку осіб, що відбувають покарання у вигляді виправних робіт без позбавлення волі, ґрунтується на кримінальному законі, що передбачає відрахування із заробітку засудженого, а розмір відрахувань і строки встановлюються вироком суду. І, нарешті, обмеження засудженого в правах і обов'язках можуть впливати з режиму. Так, режим позбавлення волі допускає ізоляцію засудженого від суспільства, внаслідок чого він не має права вибору місця проживання, вільного розпорядження своїми коштами, речами. Варто помітити, що, чим суворіше режим відбування покарання, тим вужче коло прав і ширше коло обов'язків у засудженого, і навпаки, чим менш суворий режим, тим більше прав має засуджений.

Правовий стан засуджених іноземців і осіб без громадянства визначається законами України, а також міжнародними договорами, ратифікованими Верховною

Радою України (ч. 3 ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України). Для засуджених іноземних громадян і осіб без громадянства, що відбувають покарання, встановлюються обмеження, як і для громадян України. Однак їх обмеження відрізняються від тих, які мають громадяни України, тому що вони перебувають у неоднакових правових відносинах з державою.

Громадяни України наділені конституційними правами, через що вони несуть і конституційні обов'язки. Іноземці ж і особи без громадянства мають лише ряд обов'язків, аналогічних обов'язкам громадян України. Обсяг прав, які мають іноземні громадяни й особи без громадянства забезпечує їм недоторканність, захист законних особистих інтересів. Проживаючи на території України, вони мають певні обов'язки, виконання яких необхідно в інтересах держави. Але серед прав іноземних громадян і осіб без громадянства відсутні такі, які давали б їм можливість брати участь у вирішенні важливих для України питань (наприклад, активного й пасивного виборчого права). Що стосується обов'язків, то від зазначених осіб не потрібно, наприклад, нести військову службу (Кримінально-виконавче право України / В.М. Трубников, В.М. Харченко, О.В. Лисодид, Л.П. Оника, А.Х. Степанюк; Під ред. В.М. Трубникова. — Харьков: Право, 2001. — С. 83).

В умовах виконання покарання відбувається не тільки обмеження загальних прав громадян, а і їхня конкретизація й доповнення. Доповнення загальних прав і свобод громадян щодо умов виконання покарання відбувається за рахунок регулювання законом специфічних відносин, які не маю аналогів у суспільному житті й властиві тільки відбуванню покарання того або іншого виду.

Серед норм КВК України, присвячених правовому стану засуджених, особливе значення мають ті, які закріплюють найбільш значущі права й законні інтереси засуджених до позбавлення волі і певною мірою відображають ті процеси, що відбуваються в українському суспільстві — гуманізації й демократизації. До їх числа можна віднести норми, що закріплюють права засуджених на одержання й відправлення посилок, передач, бандеролей, грошових переказів, права на побачення (включаючи тривалі побачення за межами кримінально-виконавчої установи), на поштово-телеграфний зв'язок і телефонні розмови, права на короткостроковий виїзд. Як своєрідні показники, що характеризують ступінь свободи засуджених у місцях ізоляції від суспільства, можна вказати на надання законом можливості: здобувати продукти харчування й предмети першої необхідності, взуття, одяг і інші промислові товари; оплачувати й одержувати, крім безкоштовної медичної допомоги, додаткові лікувально-профілактичні послуги; дарувати, успадковувати й заповісти особисте майно.

На жаль, варто визнати, що на сьогоднішній день, стосовно засуджених, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі й осіб, що тримаються під вартою, існує відмінність між обсягом прав і свобод, наданих їм законом, і тим обсягом прав і свобод, якими вони користуються фактично. Основними причинами такого положення є зростання числа вищезгаданих осіб при відсутності в державі необхідних коштів на їх утримування. Внаслідок цього порушуються передбачені законом норми розміщення, матеріально-побутового й санітарно-медичного забезпечення засуджених і ув'язнених.

Конкретизуючи загальні права й обов'язки засуджених можна виділити такі — суб'єктивні права засуджених, їхні законні інтереси і юридичні обов'язки. Суб'єктивні права засуджених це закріплені в законі й гарантовані державою можливості певної поведінки засудженого або використання ним соціальних благ, які забезпечуються юридичними обов'язками службових осіб органів виконання покарання.

Законні інтереси засуджених, це, по-перше, прагнення одержати передбачене законом соціальне благо як матеріальне (наприклад, одержання додаткових посилок,

передач), так і духовне (одержання додаткового побачення, телефонної розмови). По-друге, можливість клопотати (а не вимагати) перед уповноваженими органами щодо реалізації законних інтересів засуджених. І, по-третє, можливість звернутися до компетентних органів за захистом своїх інтересів.

Наявність прав нерозривно пов'язане з обов'язками. Суть юридичних обов'язків засуджених зводиться до вимоги необхідного з погляду держави, влади й закону поводження, що є обов'язковим, незаперечним і забезпечується засобами державного примусу. По-перше, це необхідність здійснення певних дій (обов'язок засуджених до позбавлення волі працювати, обов'язок засудженого до штрафу, сплатити суму штрафу у встановлений законом термін); по-друге, необхідність утримуватися від встановлених законом дій.

Н. В. Клёван

*старший преподаватель Николаевского учебного центра
Одесской национальной юридической академии,
Николаев, Украина*

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕФИНИЦИЯ ТЕРРОРИЗМА

В современных условиях терроризм окончательно сформировался в значимый политический фактор. Он является универсальным способом, при котором насилие и страх используются в интересах определенных социальных кругов и политических структур.

Разработка понятия терроризма является одной из сложных проблем мировой науки и практики борьбы с преступностью; дискуссии на эту тему, особенно на международном уровне, никогда не прекращались, а сейчас стали еще более актуальны. Впервые понятие «терроризм» было употреблено как официальный термин в документах 1930 года на заседании V Комитета III Брюссельской конференции по унификации уголовного законодательства. В настоящее время в политологической, социологической и юридической литературе приводятся около 200 понятий терроризма, ни одно из которых не признано общепринятым. В международном праве до сих пор нет единого определения терроризма, которое устраивало бы все страны и всех участников международных отношений, хотя попытки выработать такую дефиницию, точно выражающую содержание этого явления, предпринимаются постоянно, поскольку определение сущности терроризма относится к числу тех проблем, решение которых имеет не только теоретическое, но и важное практическое значение. Так, одна из последних Конвенция Совета Европы о предупреждении терроризма от 16.05.2005 г. для определения термина «террористическое преступление» отсылает к перечню договоров из 10 документов. Такое положение обусловлено как сложностью самого явления, которым является терроризм, так и факторами субъективного характера, существующими на внутригосударственном и международном уровнях.

В современной отечественной криминологической литературе под терроризмом принято понимать использование насилия или угрозы его применения в отношении отдельных лиц, группы лиц или различных объектов с целью достижения политических, экономических, идеологических и иных выгодных террористам результатов.

Определение понятия террористического акта в УК Украины, на первый взгляд, весьма громоздко, но, пожалуй, эта громоздкость даже оправдана, так как законодатель определил это понятие впервые в истории уголовного законодательства Украины и нужно было при этом учесть мнения на этот счет не только ученых нашей страны, государств ближнего и дальнего зарубежья, но также и дефиниции международных и межгосударственных актов, соглашений и договоров о борьбе с терроризмом.

Закон Украины «О борьбе с терроризмом» от 20.03.2003 г. в ч. 1 ст. 1 определил понятие терроризма как общественно опасной деятельности, которая заключается в осознанном, целенаправленном применении насилия путем захвата заложников, поджогов, убийств, пыток, запугивания населения и органов власти или совершение иных посягательств на жизнь или здоровье ни в чем не повинных людей или угрозы совершения преступных действий с целью достижения преступных целей. Однако оно требует усовершенствования. В частности, необходимым является более четкое толкование понятия терроризма. При разработке на концептуальном уровне понятийных характеристик этого социально-правового явления его необходимо отделять от целого ряда похожих явлений, которые нередко являются близкими по своей сути к терроризму. Понятие терроризма охватывает деяния не только с политической мотивацией, а и деяния, которые имеют корыстную, иррациональную мотивацию, месть и т.д. Но всегда в основе лежит террористический способ действия — применение насилия или угроза его применения, следствием которого есть создание обстановки страха с целью воздействия на волю определенных лиц, от которых зависит принятие решений различного характера. При этом посягательство совершается в отношении одних лиц или объектов с целью воздействия на волю других. Должны учитываться и такие разновидности как терроризм в форме диверсии, разрушения зданий или иных объектов и т.д. Выделяя эти группы преступлений, целесообразно исходить из положений, закрепленных в международных правовых документах.

Широкий подход законодателя к формулированию дефиниции терроризма отображает общую ситуацию, связанную с тем, что в международном праве отсутствует общепринятое определение терроризма и каждое государство вкладывает в него свое смысловое наполнение, исходя из конкретной ситуации и своих историко-правовых традиций.

Акции террористического характера могут быть самыми разнообразными, со временем они изменяются, модифицируются. В законе трудно заранее определить точно их круг. При анализе международно-правовых документов, а также практики мы встречаемся с более широким кругом деяний террористического характера, чем это предусмотрено национальным законодательством. Поэтому более продуктивно в законе, прежде всего, выделять терроризм на основе его общей отличительной характеристики и только потом давать перечень преступлений, подпадающих под нее. Характер, мотивация и обстоятельства совершения таких преступлений могут существенно отличаться у разных субъектов.

С указанных позиций профессор А.И. Долгова считает, что терроризм — это совершение общественно опасных деяний в отношении жизни, здоровья людей, прав и законных интересов различных субъектов ради принуждения третьей стороны к принятию требуемых террористами решений. [1, 6]

Таким образом, терроризм следует рассматривать как родовое понятие преступлений террористического характера, как социально-правовое явление. А понятие террористического акта, приведенное в ст. 258 УК Украины не отображает сущности терроризма, это один из его элементов. Традиционное определение терроризма через политические мотивы мешает увидеть настоящие масштабы явления и адекватно программировать и организовывать борьбу с ним.

Террологи отмечают от ста до двухсот определений терроризма, но во всех них, как правило, присутствуют два основных признака собственно террористических действий — насилие и его необходимое следствие — устрашение. Использование крайнего насилия и угрозы его применения для достижения публичных или политических целей — наиболее распространенное определение терроризма в мировой и отечественной литературе.

Таким образом, существует несколько подходов к пониманию терроризма. Один из подходов заключается в признании в терроризме такого отличительного признака, как устрашение. Это позволяет говорить не только о собственно терроризме, но и о террористической преступности как виде преступности, который включает в себя также посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля, захват заложников, вымогательство, некоторые преступления против правосудия, против государственной власти. Однако при этом подчас забывают, что террористические действия могут иметь своей целью и уничтожение определенных людей и (реже) материальных ценностей, а не только устрашение (или даже не столько устрашение), которое, тем не менее, всякий раз в нем присутствует. Терроризм может включать в себя месть, а также демонстрацию силы, превосходства, бесстрашия, мужества, торжества идеи.

Под терроризмом следует понимать совокупность совершенных за определенный период преступных деяний (и лиц, их совершивших), отличающихся повышенной общественной опасностью и публичным характером совершения, состоящих в применении насилия или в угрозе его применения в отношении отдельных лиц либо группы лиц, сопровождающихся устрашением населения и преднамеренным созданием обстановки страха с целью оказания воздействия на принятие решений, выгодных для террористов.

Использованные источники:

1. Долгова А.И. *Терроризм и организованная преступность* // *Организованный терроризм и организованная преступность*. — М., 2002. — С.6

В. В. Ковальчук

*старший викладач кафедри цивільного права і процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна*

ЩОДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІЙ ЗАХИСТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Актуальність теми досліджена обумовлена тим, що в системі кримінально—процесуальних функцій значне місце займає функція захисту, так як без неї неможлива реалізація принципів змагальності, об'єктивної істини, права обвинуваченого на захист, презумпції невинуватості. Доцільно зазначити, що будь—яка кримінально—процесуальна функція, в тому числі і функція захисту, носить об'єктивний характер і не залежить від волі і бажання суб'єкта.

Питання щодо дослідження функції захисту були предметами дослідження таких науковців як С.А. Альперт, М.С. Алексєєва, Ю.М. Грошевого, А.Я. Дубинського, В.С. Зеленецького, М.С. Строговича та ін.

Метою даного дослідження є проведення комплексного аналізу теоретичних положень наукових та періодичних праць науковців щодо окремих елементів функції захисту у кримінальному процесі України.

З середини 60-х років ХХ ст. в науці кримінального процесу утвердився погляд, що функцію захисту обвинуваченого здійснює не тільки він сам і його захисник, але і органи досудового розслідування та прокурор. Так, Фаткуллін Ф.Н., Зінатуллин З.З., Аврах Я.С. стверджують в книзі “Обвинувачення і захист по кримінальним справам”, що основних видів захисту три: 1) захист, який здійснюється самим обвинуваченим по справі; 2) захист, який проводиться органами досудового розслідування і прокурором; 3) захист, що здійснюється спеціально притягнутими чи допущеними для цього особами, які іменуються захисниками [9, С. 112-115].

Варто зазначити, що в науці кримінального процесу М.О. Чельцов і С.А. Голунський одразу після прийняття Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік 1958 року і КПК 1960 року, виходячи з єдності процесуальних задач і аналогічного розуміння положень ст. 14 Основ, ст. 20 КПК РРФСР, робили висновок про неприпустимість ідей розмежування трьох функцій. Цей погляд був відхилений в теорії кримінального процесу.

Концепція захисту авторів книги “Обвинение и защита по уголовным делам” відродила цей погляд, оскільки, коли одна частина діяльності слідчого, прокурора є обвинуваченням, а інша частина “основним видом” захисту, про функцію захисту як таку не може бути і мови. Все це не більш як слідчо-прокурорська діяльність.

Проводячи аналіз норм чинного кримінально-процесуального кодексу України (надалі КПК), приходимо до висновку, що функція захисту визначається в процесуальному законодавстві стосовно до прав і обов'язків захисника як використання всіх вказаних в законі засобів і способів захисту з метою з'ясування обставин, які виправдовують обвинуваченого чи пом'якшують його відповідальність, на досудовому розслідуванні здійснює сам обвинувачений (підозрюваний) і його захисник, коли він приймає участь в справі. Слідчий, згідно ч. 2 ст. 63, п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ст. 21 КПК, зобов'язаний забезпечити обвинуваченому можливість захищатися встановленими законом засобами і способами від пред'явленого йому обвинувачення, але сам він функцію захисту, повторюємо, не здійснює.

До суб'єктів захисту за діючим КПК відносяться підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений і захисник. Маючи на увазі поняття обвинуваченого як родове, достатньо було б вказати одного обвинуваченого, однак вірніше перелічити всіх зазначених вище суб'єктів, акцентуючи тим самим увагу на ту стадію кримінального процесу, в якій в тому чи іншому випадку діє обвинувачений. Так, ч. 2 ст. 63 Конституції України містить положення про те, що “підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист” [1]. Уявляється, що вірніше в редакційному плані було б вказати наряду з підозрюваним або одного обвинуваченого як суб'єкта права на захист, виходячи з того, що це поняття є родовим по відношенню до поняття підсудного і засудженого, або доповнити ч. 2 ст. 63 поняттям засудженого, так як виходячи з формального тлумачення вказаної норми в нинішній редакції засуджений як би “випав” з низки суб'єктів права на захист.

В науковій літературі існує точка зору, що роль функції захисту значно ширше забезпечення інтересів обвинуваченого, вона розповсюджується на всіх учасників процесу. На думку М.М. Видрі, функцію захисту в кримінальному процесі варто розглядати не в традиційному її розумінні, не як функцію, що протистоїть обвинуваченню, а ширше: як функцію, що протидіє неправомірним діям по відношенню до будь-якого учасника процесу і на всіх стадіях судочинства. На думку автора, функція захисту починає діяти до формулювання слідчим обвинувачення, і

може продовжувати діяти навіть коли кримінальну справу закрито. Її реалізацію не можна розглядати тільки в зв'язку з пред'явленням обвинувачення, його припиненням, винесенням виправдовувального вироку. Задача захисту полягає в тому, щоб захищати порушені права кожного учасника процесу. Захисту прав потребують не тільки обвинувачені, але і потерпілі від злочину, а також свідки, експерти, поняті і інші особи, права яких були порушені. “Тому, — стверджує М.М. Видря, — саме таке розуміння функції захисту впливає з діючого кримінально-процесуального законодавства” [3; С. 89].

Дане судження в літературі обґрунтовано піддано сумніву. “По-перше, — пише В.Д. Адаменко, — надання допомоги громадянам ще не означає захисту, оскільки консультації адвокат може надавати особі після вчинення злочину і навіть задовго до виникнення процесуальних відносин в судочинстві. Тому говорити про захист в правовому (а не в звичайному) смислі в такому плані недоцільно. По-друге, коли визнати, що захист — функція, що протидіє неправомірним діям по відношенню до учасників процесу, то стає цілком незрозумілим, як тлумачити захист при умові відсутності неправомірних дій з боку органу, що веде процес” [2; С. 11-12]. Дійсно, некоректно давати тлумачення захисту в аспекті протистояння з органами, що здійснюють кримінальне судочинство.

Функція захисту нарівні з функціями кримінального переслідування і вирішення справи являє собою одне з суттєвих виявлень змісту кримінального процесу і в той же час спеціалізоване направлення кримінально-процесуальної діяльності, що здійснюється на підставі конкретних самостійних одиниць цієї діяльності.

Виходячи з механізму кримінально-процесуального регулювання можна відмітити, що питання про кримінально-процесуальні функції, в тому числі і про функцію захисту, виникає лише тоді, коли здійснюється аналіз останньої стадії правового регулювання — стадії реалізації суб'єктивних процесуальних прав і обов'язків. Однак, це зовсім не означає, що при з'ясуванні суті функції захисту можна було б обмежитись розглядом лише цієї останньої стадії правового регулювання. Оскільки межі реалізації суб'єктивних процесуальних прав і обов'язків багато в чому обумовлені попередніми стадіями правового регулювання, то і суть функції захисту неможливо зрозуміти у відриві від тих понять, пов'язаних з захистом, які “працюють” на перших стадіях правового регулювання. До цих понять відносяться інститут захисту обвинуваченого в кримінально-процесуальному праві, принцип забезпечення обвинуваченому права на захист, принцип презумпції невинуватості, суб'єктивне право обвинуваченого на захист, правові гарантії реалізації права на захист.

Проведення аналізу вищезазначеного положень приводить нас до певного цілісного розуміння функції захисту як суттєвого виявлення змісту кримінального процесу. Однак на основі лише такого аналізу мало що можна сказати про інший аспект розуміння функції захисту — про функцію захисту — як про спеціалізоване направлення кримінально-процесуальної діяльності, про процес здійснення функції захисту [8; С. 30-31].

До процесу здійснення функції захисту як і будь-якої сфери людської діяльності можна підходити принаймні двояко.

При першому (так званому езотеричному чи внутрішньому) підході встановлюється чим генетично обумовлена діяльність людини в даній сфері, що нею рухає від початкового до кінцевого моменту [6; С. 25].

При аналізі процесу здійснення функції захисту езотеричний підхід застосовується дуже обмежено. Будь-які емпіричні дослідження, пов'язані з цим підходом, майже відсутні. Разом з тим, було б корисно в цілях підвищення ефективності кримінального судочинства вивчати, які інтереси і потреби домінують як при виборі професії, так і в діяльності захисника; як нерідко негативне відношення

органів досудового розслідування і прокурора до адвокатури впливає на обрання засобів захисту; як захисник прогнозує свої дії (наприклад, як він прогнозує результати експертизи, про призначення якої клопоче) та ін. [4; С. 300-305].

При другому (езотеричному) підході виявляються основні підвиди діяльності в залежності від специфіки взаємодії суб'єкта і об'єкта діяльності [6; С. 38-39]. Розглянемо деякі з них. Значне місце в процесі здійснення функції захисту займає пізнавальна діяльність. Тут в першу чергу виникає питання про співвідношення пізнання і кримінально–процесуального доказування. Нерозривний зв'язок сторін цього співвідношення не заперечується жодним з процесуалістів, але конкретно розуміється по–різному. На наш погляд, цей зв'язок вірно відображений Р.Г. Домбровським. Він розглядає пізнання і доказування як різні, але взаємопов'язані види діяльності як на досудовому розслідуванні, так і при судовому розгляді кримінальних справ, причому “особи, джерела відомостей про факти (свідки, експерти, потерпілі, підозрювані) беруть участь в розслідуванні і судовому розгляді тільки в якості суб'єктів доказування; державні органи, відповідальні за справу (орган дізнання, слідчий, прокурор і суд) послідовно беруть участь в попередньому розслідуванні і судовому розгляді як суб'єкти пізнання, так і суб'єкти доказування” [5; С. 21].

Р.Г. Домбровський обходить діяльність захисника, але навряд чи можна сумніватися в тому, що він є в кримінальному процесі і суб'єктом пізнання, і суб'єктом доказування. З приводу цього питання в останній час в кримінально–процесуальній літературі висловлювались різні думки про те, чи є захисник просто суб'єктом доказування, чи він також є суб'єктом, на якого покладений обов'язок доказування. Варто підтримати думку тих процесуалістів, які вказують на помилковість ототожнення обов'язку доказування з ... тягарем доказування і підкреслюють, що тягар доказування — це лише один специфічний підвид доказування [10; С. 13]. Таким чином, на захисника, як і на обвинуваченого тягар доказування не покладається. Разом з тим на відміну від обвинуваченого вірніше за все зарахувати захисника до групи суб'єктів обов'язку доказування, оскільки захист — це робота захисника. Вважаємо, що саме така позиція відповідає змісту ч. 1 ст. 48 КПК і спонукає захисника до активності при здійсненні своєї функції.

Доказування в межах здійснення функції захисту відрізняється специфікою підходу до предмету доведення чи, інакше кажучи, методами доказування, які застосовуються. Ці методи Е.М. Кергандберг підрозділяє на наступні види:

- 1) “позитивне” доказування;
- 2) “негативне” доказування;
- 3) що спирається безпосередньо на презумпцію невинуватості, або “нульове” доказування [7; С. 34].

Саме позитивне доказування здійснюється захисником при обґрунтуванні, що вноситься ним самим в кримінально–процесуальне провадження, відомостей про факти, визнання яких в справі істинним може сприяти досягненню цілей захисту. Предметом позитивного доказування, насамперед, являються обставини, які перелічені в ст. 23 КПК, тобто обставини, що сприяють скоєнню злочину і що вплинули на деформацію особистості обвинуваченого. Особливу важливість при позитивному доказуванні мають позитивні сторони особистості підзахисного, реальність перспектив його виправлення і перевиховання. Тут вже мова йде про доказування обставин, наведених в п. 3 ст. 64 КПК. На наш погляд при позитивному доказуванні захисник акцентує увагу на майбутнє, вказує подальшу перспективу життя обвинуваченого, функція захисту дещо виходить за межі кримінального процесу. Саме при реалізації функції захисту виражається впевненість суспільства в тому, що в майбутньому обвинувачений втратить антисоціальний статус.

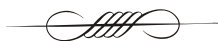
Негативне доказування використовується захисником по відношенню до обставин, які перелічені в ст. 64 КПК. Задача захисника в даному випадку полягає в доведенні цих обставин в їх негативному аспекті: він повинен довести їх відсутність.

З негативним доказуванням часто взаємопов'язане і нульове доказування. Вони являють собою по суті критику обвинувачення, і відрізняються тільки за своєю глибиною. Якщо захисник, готуючись до негативного доказування, як правило, виконує активні дії (наприклад, пошук свідків, алібі обвинуваченого), то нульове доказування з боку захисника — вказування на недоведеність вини підзахисного, що ґрунтується на знанні матеріалів справи (п. 2 ст. 213 КПК).

Підводячи висновок необхідно зазначити, що реформування кримінально-процесуального законодавства, яке стосується регламентації діяльності, що складає зміст функції захисту повинно відбуватися в тісному взаємозв'язку з відповідним коригуванням прав і обов'язків суб'єктів даної функції. Недостатня дієвість захисту від кримінального переслідування в значній мірі пояснюється недосконалістю кримінально-процесуальної регламентації підстав для прийняття процесуальних рішень, з якими пов'язується реалізація функції захисту.

Використані джерела:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Адаменко В. Д. Сущность и предмет защиты обвиняемого. — Томск: Изд-во Том. ун-та, 1983. — 158 с.
3. Выдря М. М. Функция защиты в советском уголовном процессе // Советское государство и право. — 1978. — № 1. — С. 88–93.
4. Гомелаури М. Л. Ролевое поведение и установка // Проблемы социальной психологии. — Тбилиси: Изд-во Тбил. ун-та, 1976. С. — 300–305.
5. Домбровский Р. Г. Логика и теория судебных доказательств (методологические вопросы криминалистики) // Оптимизация расследования преступлений: Сб. науч. тр. — Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1982. — С. 10–21.
6. Кветной М. С. Человеческая деятельность: сущность, структура, типы (социологический аспект). — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1974. — С. 25, 38–39.
7. Кергандберг Э. М. Использование специальных познаний при осуществлении функции защиты в советском уголовном процессе: Дисс... канд. юрид. наук. — Тарту, 1985. — С. 34, 45–50.
8. Кергандберг Э. М. Функция защиты и процесс её осуществления // Проблемы права на защиту. — Таллинн, 1988. — С. 30–47.
9. Фаткуллин Ф. Н., Зинатуллин З. З., Аврах Я. С. Обвинение и защита по уголовным делам: Учеб. пособие. — Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. — 166 с.
10. Шафир Г. М. Защитник — активный участник процесса доказывания в уголовном судопроизводстве // Вопросы экспертизы в работе защитника. / Под ред. И.Ф. Крылова. — Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1970. — С. 13.

Л. Г. Козлюк
*аспірантка Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
Київ, Україна*

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНІВ "ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ" І "ОСОБИСТІСТЬ ЗЛОЧИНЦЯ" В КРИМІНОЛОГІЇ

Особистість злочинця завжди була однією з центральних проблем наук кримінального профілю і в першу чергу кримінології. Історія цієї науки свідчить про те, що найбільші дискусії в кримінології вчені вели і ведуть стосовно особистості злочинця. В залежності від соціально-історичних умов, вимог соціальної практики і рівня розвитку науки по-різному ставились і вирішувались питання, що таке особистість злочинця, чи є вона взагалі, в чому її специфіка [10, с.150].

Проте у сучасній кримінології не вирішеною залишається проблема доцільності і правильності застосування термінів "особа" чи "особистість" при аналізі злочинної поведінки людини. На сьогодні у кримінологічній науці рівною мірою застосовується як поняття "особистість злочинця" [2,с.5; 1,с.17; 7,с.120; 13,с.39; 6,с.103], так і поняття "особа злочинця" [3,с.69; 8,с.29; 9,с.63; 14,с.9]. Все це зумовлює актуальність обраної теми для доповіді, метою якої є узагальнення аргументів на користь застосування у науці лише одного із зазначених понять, яке є більш оптимальним і придатним для аналізу всіх аспектів злочинної поведінки особи.

Досліджуючи використання поняття особистості злочинця в кримінології, ми звернули увагу, що одна частина вчених у своїх дослідженнях вживає термін "особистість злочинця", зокрема, А.Ф. Зелінський, Г.С. Семаков, М.Ю. Валуйська, О.Г. Кальман, І.А. Христин, О.О. Кваша, інші ж науковці зокрема, О.М. Джужа, І.М. Даньшин, О.В. Синєокий, В.В. Вітвицька використовують термін "особа злочинця". Виявлена термінологічна розбіжність серед кримінологів щодо розуміння одного і того ж самого феномену потребує вивчення та вирішення. Адже для кримінологічної науки необхідною є уніфікація термінів, що називають те чи інше кримінологічне явище.

З метою вирішення проблеми оптимального застосування терміну при вивченні всіх аспектів поведінки особи, яка вчинила злочин, доцільно звернутись до української мови, тлумачні словники якої розкривають поняття "особа" наступним чином: "як окрема людина, індивід, людина, що посідає певне первинне високе становище в суспільстві, у колективі" [2,с.685; 11,с.513; 12,с.304]. Під особистістю ж розуміється конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки[2,с.685]. З наведеного можна дійти висновку, що терміни "особа" і "особистість" певною мірою збігаються, принаймні у тій частині, що і одне, й інше поняття стосується людини як живої істоти, яка посідає певне місце в ієрархії живих організмів. Однак слід наголосити, що це не тотожні поняття, і кожне має свій специфічний зміст, певний унікальний компонент.

Зважаючи на вищенаведене поняття "особистість" є більш вдалим при аналізі злочинної поведінки людини, тому що розкриває її внутрішній світ (потреби, мотиви, спрямування, тощо). Під особистістю розуміється людина, яка усвідомлює свої дії, здатна керувати власною поведінкою, що виникає через внутрішню необхідність, давати оцінку наслідкам прийнятого рішення і відповідати за них. Слід погодитись з думкою А.Ф. Зелінського, що всі люди, які володіють розвиненою свідомістю і здатні керувати своєю поведінкою є особистостями[5,с.54]. Термін особистість розкриває унікальні та неповторні властивості, які відрізняють конкретну особу від інших осіб.

Таким чином, між аналізованими поняттями існує тонка межа, що обумовлює розбіжність у застосуванні понять "особа" і "особистість" під час кримінологічного

вивчення злочинної поведінки людини. Для того, щоб зрозуміти, який зміст вкладають кримінологи в поняття "особа злочинця" та "особистість злочинця", слід навести деякі з них: 1) особа злочинця як система негативних соціально значущих властивостей, зв'язків і відносин у поєднанні із зовнішніми умовами та обставинами, що характеризують людину винну у вчиненні злочину (О.М. Джужа) [8,с.29]; 2) особа злочинця як сукупність істотних і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпечності, а винній в ньому особі — властивість суспільної небезпечності, в зв'язку з чим вона і притягується до відповідальності, передбаченої кримінальним законом (І.М. Даньшин) [9,с.63]; 3) особистість злочинця як сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, в тій чи іншій мірі властивих людям, винним в злочинній діяльності (А.Ф. Зелінський) [4,с.53]; 4) особистість злочинця як система соціальних і психологічних якостей, що утворюють її суспільну небезпечність, яка детермінує вчинення злочину (Г.С. Семаков) [13,с.39].

З наведених визначень очевидним є те, що науковці, які використовують поняття особи злочинця, вкладають в нього практично тотожний зміст, що і вчені, які використовують поняття особистості злочинця. Тобто, насамперед, йдеться про соціально значущі властивості і ознаки, характерні людині, що вчинила злочин. Слід відмітити, що при вивченні злочинної поведінки людини науковці розглядають її внутрішній світ — спрямованість, мотивацію, потреби, інтереси, вольові та інтелектуальні властивості, а це свідчить про те, що в поняття особи злочинця вчені вкладають ті властивості, які розкриває дефініція "особистість".

Отже аналіз понять "особистість злочинця" і "особа злочинця" дає змогу зробити висновок, що в кримінологічній науці доцільним є використання поняття "особистість злочинця" як такого, що більш повно, глибоко і всебічно розкриває кримінологічний зміст досліджуваного феномену. На наш погляд, з метою уніфікації термінології саме термін "особистість" слід використовувати у кримінологічному дослідженні і застосовувати у науковій, навчальній, методичній літературі.

В подальших дослідженнях наведені висновки дозволять нам всебічно вивчити властивості особистості злочинців, які вчинили статеві злочини щодо неповнолітніх, та визначити роль цих властивостей у вчиненому злочині.

Використані джерела:

1. Валуйська М.Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/ Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2002. — 198с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. — С. 685;
3. Витвицкая В.В. Криминологические проблемы предупреждения преступных посягательств на нравственное и физическое развитие несовершеннолетних: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08/ Нац. акад. внутр. дел. Укр. — К., 2002. — 223с.
4. Зелінський А.Ф. Криминологія. — Х., "Прапор" 1996. — 252с.
5. Зелінський А.Ф. Криминологія. Навчальний посібник. — Х.: Рубікон, 2000. 273с.
6. Кальман А.Г., Христич И.А. Понятийный аппарат современной криминологии. Терминологический словарь. Под общ ред. д.ю.н., проф. Голины В. — Х., ООО ТО "Гимназия" 2005. — 271с.
7. Кваша О.О. Організатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження: Монографія. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2003. — 213с.
8. Криминологія / Під заг. ред. О.М. Джужа. — К.: Прецедент, 2004. — 207с.
9. Криминологія: Загальна та Особлива частина: (Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів) / Під. ред. проф. І.М. Даньшина. — Харків: Право, 2003. — 351с.

10. *Криминология: Учебник / Под. ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ, 2007. — 734с.*
11. *Купеч З.Й. Універсальний словник української мови. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан — 848с.*
12. *Новий тлумачний словник української мови / Уклад.: Радченко І.О. — К.: Подільський: Абетка, 2006. — 544с.*
13. *Семаков Г.С. Криминология: Курс лекций / Межрегиональная академия управления персоналом. — К., 1999. — 126с.*
14. *Синеюкий О.В. Мотивація девіантних форм поведінки особи, що призводить до сексуальних злочинів: Автореферат дис. канд. наук: 12.00.08/ Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2006. — 20.*

О. Г. Колб

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права і процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна*

В. В. Кондратішина

*старший викладач кафедри кримінального права і процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна*

**ЩОДО ЗМІСТУ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ
КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ**

У науці під «концепцією» розуміють систему доказів певного положення, систему поглядів на те чи інше явище [1, с. 295]. Концепція розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ століття (далі — Концепція) була схвалена членами Координаційного бюро з проблем кримінології Академії правових наук України у березні 2002 року [2, с. 4-30]. Проте, враховуючи зміни, що відбулись в Україні від часу затвердження даної Концепції (внесення змін у Конституцію України, прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України, внесення суттєвих доповнень у діючі Кримінальний і Кримінально-процесуальний кодекси України, т.ін.), актуальним є питання щодо оновлення її редакції та змісту в цілому. Це, зокрема, є одним із рішень координаційного бюро, яке відбулось 19 жовтня 2006 року в м. Одесі, та визначає наукову новизну даної роботи.

Слід зазначити, що Концепція стала першою серйозною спробою вітчизняних вчених на чолі з академіком А.П. Закалюком визначити та обґрунтувати головні завдання кримінологічної науки, її методологію, форми і напрямки розвитку, а значною мірою — і зміст кримінологічної політики України на ближчий період.

На наш погляд, як і будь-яка наукова розробка, Концепція має і сильні, і дискусійні та недовершені сторони. У зв'язку з цим хотілося б акцентувати увагу її розробників та інших кримінологів на наступних аспектах Концепції, що потребують удосконалення:

1. Останнім часом все частіше в науці мова йде про такі види політики у сфері боротьби зі злочинністю, як: кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінологічна та кримінально-виконавча політики [3, с. 16-18]. Саме тому зміст

Концепції має бути насичений не тільки методологією вирішення завдань кримінально-правової, але й інших видів політики протидії злочинності, що обумовлено їх діалектичною єдністю, взаємодією і динамікою розвитку.

2. Одним із головних завдань будь-якої науки є її практичне спрямування, апробація та впровадження добутих результатів у практичну діяльність. Без сумніву, що без чіткого визначення методологічних засад Концепції з урахуванням практичних проблем правоохоронних та судових у органів, зокрема, розробка нічим не буде відрізнятися від існуючих наукових доктрин, положень тощо. З іншого боку, як вірно зазначає А. Закалюк, без зміни ідеології та практичного ставлення державних інституцій до використання надбань науки, зменшуються стимули для розвитку кримінологічної та всієї юридичної науки [5, с. 120]. У зв'язку з цим у Концепції має бути відображено загальновідоме наукове правило про спів падання початкового пункту в теорії з початковим на практиці.

3. Інтеграційні процеси залучення України до вирішення міжнародно-правових завдань боротьби зі злочинністю мають змінити уявлення вчених про її міжнародні аспекти (так звану транснаціональну злочинність), яка, зокрема, обумовлює появу нових злочинів чи збільшення їх питомої ваги у структурі злочинності в Україні (організована злочинність, торгівля людьми, і контрабанда, найманство, т.ін.) [6, с. 376-403]. Саме тому в Концепції мають бути змістовно відображені методологічні засади наукових досліджень з цих питань, особливо в контексті встановлення детермінант злочинності та закономірностей їх розвитку.

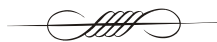
4. При оновленні змісту концепції важливо усвідомити важливу роль і місце органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України у системі суб'єктів запобігання злочинам [7]. Це необхідно здійснити для того, щоб забезпечити змістовність та ефективність Комплексних цільових програм боротьби зі злочинністю, які є базовими для правоохоронних органів в сучасній історії України [8], та планів соціально-економічного розвитку населених пунктів та регіонів України. Відображення цих моментів у Концепції важливо й з огляду з'ясування природи закономірностей розвитку рецидивної злочинності в Україні, яка по офіційних даних щорічно зменшується [9, с. 36], проте кількість осіб, які вчинили злочин під час відбування покарання, залишається сталою, що свідчить про поверхове з'ясування та обґрунтування детермінант цього виду злочинів [10].

5. Як показує практика, досі через невизначеність соціальної сутності, причин та поняття організованої злочинності протиречивими є підходи до кваліфікації злочинів, виявлених у співучасті. Зокрема, якщо у структурі загальної злочинності групові прояви складають майже 40%, то організовані форми їх вчинення — менше 1% [11, с. 29]. Тому концептуально слід зорієнтувати сучасних дослідників на більш глибоке та всебічне вивчення зазначених проблем та обґрунтування методологічних засад щодо з'ясування реального змісту понять «організована група» та «злочинна організація».

Детальне вивчення змісту Концепції показує, що це є дійсно об'єктивна програма дій, спрямованих на вивчення реально існуючих проблем теоретичного та практичного характеру. Але динаміка соціально-правових, економічних та інших змін обумовлює необхідність удосконалення будь-якої, навіть ідеальної по формі та змісту, діяльності, що і було вчинено у даній статті. Крім цього, як зазначено у висновках Концепції, стратегічним завданням кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ століття є забезпечення суспільного визнання потреби в кримінології, а тому одним із елементів мети цієї наукової розробки стало обґрунтування змін і доповнень, які варто внести у Концепцію з тим, щоб вона стала програмою дій, а не програмою намірів.

Використані джерела:

1. Великий тлумачний словник української мови / Упор. Г.В.Ковальова. -Харків: Фоліо, 2005. — 767 с.
2. Концепція розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI століття // Інформаційний бюлетень. — К.: Координаційне бюро з проблем кримінології АПр.НУ, 2007. — С.4-30.
3. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України: Автореф. дис. док. юрид. наук /12.00.08 — К., 2006. — 36 с.
4. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. — Кн. 1: Теоретичні засади та історія української науки. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 424 с.
5. Криминология: Учебник для юридических вузов / Под общ. ред. А.И. Долговой. — М, 1997. — 784 с.
6. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. — Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочині. — К., 2007. — 712 с.
7. Колб О.Г. Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі: Навч. посіб. — Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005.-494 с.
8. Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007 — 2009 рр.: Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 року //Офіційний вісник України. — 2006. -№ 51. — Ст. 3418.
9. Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2006 р. (за даними судової статистики) //Вісник Верховного Суду України. — 2007. -№6(82).- С. 30-44.
10. Лукашевич С.Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі: Автореф. дис. канд. юрид. наук/12.00.08-Х, 2001.- 19 с.
11. Судимість осіб та призначення кримінального покарання у 2003 р. //Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 4(44). — С.28-33.

О. О. Колтунова

аспірант Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Останнім часом стала актуальною проблема відкритості, або “прозорості”, актів правосуддя для громадкості. Висловлюються спірні судження, які не сприяють одноманітному застосуванню закону, а також деякі недостатньо обґрунтовані пропозиції, законодавча реалізація яких може завдати шкоди особі, яка втягнута до сфери здійснення правосуддя, та авторитету судової влади в цілому. У зв’язку з цим необхідно звернути увагу на деякі принципові моменти, пов’язані із забезпеченням прозорості судових рішень.

Вимога до “прозорості” судової діяльності в процесуальному аспекті чинним законодавством в деякій мірі врегульована. Так, у ст. 9 Закону України “Про судоустрій України” зазначено, що розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, передбачених процесуальним законом. При цьому відповідно до ст. 20 Кримінально-процесуального кодексу України та ст. 6 Цивільного процесуального кодексу України вироки та рішення у всіх випадках проголошуються публічно, тобто у відкритому судовому засіданні.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод “судове рішення оголошується публічно, однак преса та публіка можуть не допускатися на все судове засідання або його частину з питань моралі, суспільного порядку або державної безпеки у демократичному суспільстві, якщо цього вимагають інтереси неповнолітніх або для захисту особистого життя учасників процесу, або — якщо це, за думкою суду, необхідно — при виняткових обставинах, коли публічність порушувала б інтереси правосуддя.” Європейський суд зазначив, що публічність (гласність, відкритість) судового розгляду спрямована на захист сторін від таємного правосуддя, яке не перебуває під контролем громадкості, та що вона також є одним із засобів збереження довіри в судах всіх рівнів.[5, 21]

В коментарі до ст. 6 Конвенції йдеться про те, що вимога публічного проголошення судового рішення (вирока) “не повинно розумітися буквально як вимога публічно зачитати рішення. У всіх випадках необхідна відповідна форма відкритості. Зокрема, може виявитися достатньою передача рішення до канцелярії суду, де зацікавлена особа може з ним ознайомитися.”

Існують такі форми забезпечення прозорості судових рішень:

- 1) публічне проголошення судового рішення;
- 2) опублікування узагальнень або оглядів судової практики (судових рішень).
- 3) опублікування судових рішень у формі постанов Пленуму Верховного Суду України та роз’яснень Вищого господарського суду;
- 4) фактичне опублікування судових рішень в засобах масової інформації;
- 5) опублікування судових рішень в електронному вигляді;
- 6) відтворення судових рішень в наукових роботах в якості безпосередніх об’єктів дослідження або ілюстративного матеріалу. Ця форма публікації не є оперативною та розрахована, як правило, на спеціального читача, тому її можна класифікувати як додаткову. [4]

Розглянемо деякі особливості принципу публічності (прозорості) судових рішень. Треба відмітити, що цей принцип є дещо відносним. Майже всі спеціалісти згодні з тим, що відкритість правосуддя повинна мати певні обмеження, що виходять із законних інтересів держави та прав особи на конфіденційність певних видів інформації. Питання лише в тому, якими повинні бути ці обмеження. Більшість авторів вважають, що судові рішення повинні бути доступними не тільки суддям, прокурорам, слідчим та адвокатам, але й всім бажаючим. [2, 78] Однак існує думка, що необхідність публікації всіх судових рішень відсутня, а доступ до судових рішень повинні мати не всі, а тільки зацікавлені особи. В обґрунтування цієї точки зору російський вчений В. Борзов вказує на те, що іноді окремі судові рішення можуть містити конфіденційну інформацію про особисте життя учасників процесу, яка не завжди надана добровільно допитаними та в більшості випадків була отримана в примусовому порядку. [3, 34]

Для врегулювання питання щодо забезпечення широкого доступу фізичних та юридичних осіб до судових рішень судів усіх рівнів Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про доступ до судових рішень» (набрав чинності з 1 червня 2006 року), який з метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства визначає порядок доступу до судових рішень.

Відповідно до ст. 7 Закону України “Про доступ до судових рішень” в текстах рішень, що розміщені на веб-сайті, не може розголошуватися інформація, що дозволяє ідентифікувати фізичних та юридичних осіб, а саме: їхні імена та найменування, адреси місця проживання або перебування, номери телефонів та ін. Хоча імена суддів, що приймають судові рішення, а також імена посадових осіб, які беруть участь в цивільних, господарських, адміністративних або кримінальних справах, можуть бути опубліковані. [1]

Дискусійним залишається дуже важливе питання щодо того, з якого часу можуть бути об'єктом розповсюдження судові рішення — з моменту їх проголошення, або з моменту набрання ними законної сили. Деякі вважають, що рішення повинні бути доступні для кожного з того моменту, коли вони публічно проголошені та обнародовані. Інші дотримуються такої думки, що цього робити не треба, оскільки, якщо ми публікуємо рішення, що не набрало чинності, ми ризикуємо достовірністю відомостей — адже завжди є вірогідність того, що це рішення може бути переглянуто апеляційною чи касаційною інстанцією. Тому, на наш погляд, доцільно встановити строки (із врахуванням встановленого законом часу для набрання чинності судовими рішеннями), зі впливом яких можливо оприлюднення судових актів, що прийняті судами першої інстанції.

Доцільно також визначитися із видами судових актів, які підлягають публікації, — або ті, якими завершується розгляд справи (вироки, постанови та ін.), або також й допоміжні акти судочинства, такі, наприклад, як постанови про порушення справи, про притягнення в якості обвинуваченого та ін.).

Вважаємо, що всі ці питання повинні бути врегульовані в законодавчому порядку.

Забезпечення прозорості судових рішень, в першу чергу, дозволить підняти рівень довіри громадян до судової гілки влади. Крім того, доступність судових рішень судів всіх інстанцій має інтерес для спільноти юристів як можливість розширювати свою професійну ерудицію, і як зручний апарат для оптимізації власної роботи. Одночасно вільний доступ до судових рішень активізує механізм підвищення відповідальності судових робітників за якість рішень, що ними приймаються.

Використані джерела:

1. Закон України “Про доступ до судових рішень” від 22 грудня 2005 року // *Голос України*, 2006 — № 7 від 14.01.2006;
2. А.И. Карномазов. *Транспарентность судебного решения по делам о компенсации морального вреда.* // *Юридический аналитический журнал.* — 2003. — № 3 (7). — С. 78-91;
3. Борзов В. *Гласность и тайна в уголовном судопроизводстве* // *Российская юстиция.* — 2002. — №2. — С.34.
4. И. Фагиев. *Судебные решения и вопросы защиты личных данных.* // *Российская юстиция.* — 2003. — №8.
5. *Статья 6 Европейской конвенции по правам человека* // *Досье по правам человека № 3. Русская версия.* — Изд-во Совета Европы. — 1994. — С. 21.

В. В. Комаха

*аспірантка Одеської національної юридичної академії,
Одеса, Україна*

ПЕРЕДУМОВИ, ЩО СПРИЧИНИЛИ СТВОРЕННЯ ПЕРШИХ У СВІТІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ УСТАНОВ

У другій половині ХІХ ст. у природознавстві й техніці сталися глибокі зміни, рівнозначні революційним переворотам. Інтенсивно почали розвиватися фізика, хімія, біологія, технічні науки, поряд з ними суспільні науки, серед яких особливе місце займали науки юридичні. Особливий вплив природничих й технічних наук позначився

на такій новій на той час юридичній науці, яка сьогодні називається криміналістикою, що спричинило, зокрема, створення перших криміналістичних установ.

Справа розслідування злочинів та виявлення злочинців на початку XX ст. надзвичайно ускладнилася тими незліченними винаходами і удосконаленнями у галузі техніки, якими були ознаменовані останні наукові досягнення XIX ст.: професіоналі-злочинці почали застосовувати при вчиненні злочинів найновіші прийоми наукової техніки. Статистичні дані більшості країн того часу свідчили, що кількість вчинених злочинів повсюди зростала, професіоналізм злодіїв зростав теж, а розкривалося злочинів не більше половини.

Наукові методи у XIX — поч. XX ст. використовувала тільки судова медицина, завдяки чому судово-медична експертиза уже була на належній висоті, і її висновки мали як наукове, так і процесуальне значення. Про це свідчить та обставина, що 28 грудня 1867 (9 січня 1868) р. на першому з'їзді російських природознавців у Санкт-Петербурзі відомим російським судовим медиком Є. В. Пеліканом було зроблено доповідь “Про значення природничих наук для юриспруденції”. У цій доповіді, зокрема, зазначалося, що особливо важлива і дорого оцінювана повинна бути користь, очікувана від впливу природознавства на удосконалення судової медицини, яка служила правосуддю і становищем якої тепер так було зацікавлене все наше суспільство [1, 37].

У галузі технічних знань експертиза до другої половини XIX ст. проводилася не вченими фахівцями, а дилетантами, які не володіли достатнім запасом фахових знань. Фальшивка, наприклад, — злочин, відомий з сивої давнини, а, між іншим, для дослідження фальшивки тільки практично наприкінці XIX і початку XX ст. почали використовувати фотографію, хімію, мікроскопічний аналіз тощо.

Експертиза почерків вперше виникла у Франції в кінці XVI ст. Приклад Франції наслідувала решта країн Європи. Але прийоми, якими користувалися судові експерти у ті віддалені часи, були недосконалі — судові експерти могли виявити тільки випадки особливо грубої підробки.

На початку XX ст., за справедливим зауваженням одного із засновників криміналістики, французького криміналіста А. Бертільона науковий багаж експертів-каліграфів і граверів перебував у свідомості, що вони рівно нічого або майже нічого не знали. Так само скептично ставився А. Бертільон і до графологів чи психографологів, яких деякі наївні визнавали знавцями не тільки у розпізнаванні почерків, але й в угадуванні по почерку його минулого і майбутнього. Стосовно цих осіб А. Бертільон говорив, що їх дослідження зводилися до нової галузі окультизму, яка могла визнаватися приємною грою чи забавою, але не більше того.

Наприкінці XIX і на початку XX ст. вченими Ж.. Шарко, Ш. Ріше, К. Фогтом, Г. Тардом та іншими було встановлено зв'язок між нейро-мозковими захворюваннями і змінами у звичайному почерку людини; сформувалася досить різноманітна література з фізіології та патології почерку; була вивчена структура почерку і механізм письма, і таким чином судова експертиза почерку була поставлена на тверду наукову основу. Але незважаючи на це, одного порівнювання почерків було недостатньо для дослідження сумнівних документів. Злочинці винаходили ще більш витончені способи перемальовування та перекопіювання (механічного і хімічного) підписів. І ось у цих важких та складних випадках на допомогу були залучені хімія, мікроскопія і, особливо, фотографія. Початком судової науково-дослідної фотографії було якраз проведення фотографічних досліджень фальшивих документів.

Розвиток судової фотографії безпосередньо був пов'язаний з іменем А. Бертільона, який усе своє життя присвятив удосконаленню прийомів судового розслідування злочинів шляхом використання у судовій експертизі, в карному розшуку методів, що базувалися на засадах природничих наук і технічних знань і який створив

одну із перших у світі криміналістичних установ і був першим її керівником майже двадцять років — Паризьке Бюро ідентифікації. А. Бертільоном були закладені основи судової фотографії [2], яка одержала подальший розвиток, завдяки творам професора Лозаннського університету Р. А. Рейсса [3], а також німецького вченого Ф. Пауля [4] та ін.

Родоначальником судової науково-дослідної фотографії справедливо визнано російського вченого Є. Ф. Буринського, який вказав на нові шляхи фотографії (шляхи вдячні, але ще не протоптані), а бажаючих іти в той час цими шляхами було так мало, що він з гіркотою усвідомлював: коло його учнів і наслідувачів буде невеликим, майже нікому буде передати заповіді подальшого вивчення і розвитку фотографії у цьому напрямку. Але все ж таки фотографія знайшла належне втілення в практику розслідування злочинів. Зокрема, Є. Ф. Буринський також на власні кошти вперше у 1889 р. створив одну із перших у світі криміналістичних установ — Судово-фотографічну лабораторію у Санкт-Петербурзі.

Слідом за судовою фотографією у судову й розшукову практику було впроваджено інші природничі методи: антропометрію, словесний портрет, детективні альбоми і, нарешті, завдяки англійському антропологу і лікарю Ф. Гальтону та аргентинському криміналісту Ж. Вуцетичу, у 1891 р. спочатку вперше у Аргентині, потім у 1895 р. в Англії, а через 9 років у всьому світі — дактилоскопію, що спричинило створення криміналістичних установ у яких дактилоскопія почала використовувалась з метою реєстрації та ідентифікації особи злочинця.

Такі основні положення щодо передумов і загальних рис першоджерел, що сприяли створенню перших криміналістичних установ.

Використані джерела:

1. *О значении естественных наук для юриспруденции: Речь Е.В.Пеликана, произнесенная на С.-Петербургском съезде русских естествоиспытателей, 28 декабря 1867 (9 января 1868)г. //Архив судебной медицины и общественной гигиены. —СПб, 1868. —Кн.2. —С.37 — 46.*
2. *Bertillon A. La Photographie Judiciaire. —Paris, 1890. —115p.*
3. *Reiss R.-A. Die Entwicklung der photographischen Bromsilbert — Ockenplatte und die Entwickler. —Halle, 1902. —/6/, 156S.*
4. *Paul F. Handbuch der kriminalistischen Photographie fur Beamte der Gerichte, der Staatsanwaltschaften und der Sicherheitsbehorden. —Berlin, 1900. —93S.*

О. О. Константінова

*аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна*

ЩОДО СТАНУ ШАХРАЙСТВА З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМ ЙОГО ВИЯВЛЕННЯ, РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ

Економічні процеси, які відбуваються в Україні, призводять до суттєвих змін у кредитно-фінансовій сфері й загострюють питання боротьби з економічною злочинністю. За офіційними даними в Україні щорічно виявляється понад 42 тисячі злочинів економічного спрямування, що створює загрозу економічній безпеці держави.

З розвитком ринкової економіки, становленням її фінансових інститутів пов'язана поява й нових для України видів злочинних посягань у сфері економіки,

зокрема, шахрайств із фінансовими ресурсами, які спрямовані на незаконне отримання кредитів, дотацій, субсидій, субвенцій, їх нецільове використання, ухилення від сплати податків.

Через те що окремо взяті економічні злочини тісно пов'язані між собою, необхідно й проблеми злочинності окремих злочинів (зокрема, шахрайства з фінансовими ресурсами) розглядати у взаємозв'язку із проблемами економічної злочинності в цілому.

У загальній кількості зареєстрованих злочинів шахрайство з фінансовими ресурсами не відіграє суттєвої ролі. Однак воно завдає значної шкоди встановленому законодавством порядку фінансування, кредитування й оподаткування господарської діяльності, правам і законним інтересам кредиторів і держави. Так, за матеріалами Державного комітету статистики України органами внутрішніх справ була зареєстрована наступна загальна кількість злочинів у сфері економічної діяльності: у 2001 р. — 41 779 злочинів, у 2002 р. — 42 387 злочинів, у 2003 р. — 43 203 злочини, у 2004 р. — 44 171 злочин, у 2005 р. — 45 107 злочинів, а в 2006 р. — 42 606 злочинів [1]. Частка зареєстрованих шахрайств із фінансовими ресурсами в загальній кількості зареєстрованих злочинів у зазначеній сфері склала: у 2001 р. — 2,374% (992 злочини), у 2002 р. — 2,01% (852 злочини), у 2003 р. — 1,592% (688 злочинів), у 2004 р. — 1,711% (756 злочинів), у 2005 р. — 1,851% (835 злочинів), у 2006 р. — 1,793% (764 злочини). При цьому спостерігається нестійкість частки шахрайства з фінансовими ресурсами в загальній кількості злочинів. Зокрема, найбільшу кількість шахрайств з фінансовими ресурсами було зареєстровано у 2001 р., у порівнянні з статистичними даними 2006 р. динаміка зазначеного виду злочинності знизилась на 22,98% (на 228 злочинів). Однак, на мій погляд, через низку причин дану характеристику динаміки злочинності не слід розцінювати як реальну, оскільки: по-перше, вочевидь наявний високий ступінь латентності цієї злочинності; по-друге, за останні роки спостерігається зниження рівня інформованості правоохоронних органів про дані злочини та послаблення діяльності, спрямованої на їхнє виявлення; по-третє, слід урахувати той факт, що шахрайство з фінансовими ресурсами пов'язане із приватним сектором, представники якого, приймаючи участь в угодах, отримують від них користь, крім того, в їхніх діях нерідко міститься склад злочину, і тому вони не зацікавлені у повідомленні про цей злочин та його розкритті. Не можна не враховувати й той факт, що шахрайство з фінансовими ресурсами набуває нових форм, вчиняється більш професійно та обережніше, нерідко маскується під законну господарську діяльність, що вимагає від правоохоронних органів швидкої адаптації до цих змін у злочинності, у зв'язку із чим відбувається тимчасове зниження рівня офіційно зареєстрованої злочинності даного виду. У цілому ж справжня динаміка шахрайства з фінансовими ресурсами зростає й супроводжується збільшенням матеріальної шкоди, негативними соціальними наслідками, участю в злочинах осіб, які швидко адаптувалися до нових трансформаційних змін у формах і методах підприємницької діяльності (застосування банківських документів, нових видів електронних засобів платежу, засобів зв'язку та оргтехніки) та опанували нові банківські валютні технології здійснення господарських операцій.

Зокрема, при зниженні загальної кількості виявлених злочинів у сфері економічної діяльності по Україні стрімко збільшився розмір завданої матеріальної шкоди.

Вивчення географії злочинності показало, що найбільш напруженою є криміногенна ситуація в промислових регіонах із високим ступенем підприємницької активності та використанням фінансів, і де знаходиться велика кількість кредитно-фінансових установ. Так, за даними експрес-інформації про стан злочинності на території України за 12 місяців 2005 р. Департаменту інформаційних технологій Міністерства внутрішніх справ України, за кількістю вчинених шахрайств із

фінансовими ресурсами було виділено такі області як: Дніпропетровська — 101 злочин, Донецька — 65 злочинів, Житомирська — 54 злочини, Харківська — 53 злочини, Одеська — 48 злочинів, Запорізька — 43 злочини. Найменшу кількість зазначеного виду злочинів виявлено в місті Севастополі — 3 злочини, Черкаській та Чернівецькій областях — 4 та 9 відповідно злочинів. У 2006 р. ситуація в зазначених регіонах не покращилася, у ранжуванні регіонів перше місце за кількістю вчинених злочинів економічної спрямованості зайняла Дніпропетровська область, друге — Донецька, третє — Луганська, далі йдуть Одеська, Харківська, Львівська, Запорізька області.

Як бачимо, у найбільш великих і промислово розвинених регіонах масштаби шахрайства з фінансовими ресурсами значно вищі, ніж у середньому по Україні, а в сукупності вчиняється до 70-80% усіх зареєстрованих злочинів даного виду.

Шахрайство з фінансовими ресурсами — явище групове. Найчастіше злочинні групи є добровільно-тимчасовими об'єднаннями, формально створеними на підставі існуючих виробничих зв'язків у кількості від 2 до 5 осіб. За статистичними даними МВС України в 2006 р. 57 шахрайств із фінансовими ресурсами учинено організованими групами й злочинними організаціями, що в порівнянні з 2005 р. (89 злочинів) на 36% менше. Існуюча статистика — це лише надводна частина айсберга, об'єктивність відображення реальних масштабів шахрайства з фінансовими ресурсами в зазначеній динаміці ставиться під сумнів, адже, якщо співставити динаміку даної злочинності за попередні 2004-2005 роки виявимо зростання злочинності з 35 до 89 злочинів, що на 154,3% більше. Дається взнаки високий рівень латентності зазначеної злочинності. За оцінками одних фахівців у даній сфері він складає не менше 90%, за іншими оцінками біля 60% [2, с. 8]. Рівень латентності постійно збільшується. Причому поряд зі зростанням злочинності спостерігається зниження судимості. Для одержання більш точних оцінок рівня шахрайства з фінансовими ресурсами необхідно використовувати експертні оцінки.

Наведені статистичні дані, а також результати вивчених кримінальних справ свідчать про наявність певних труднощів при виявленні, розкритті та розслідуванні цих злочинів. Такий стан обумовлений рядом причин, серед яких:

- недостатньо ефективна робота оперативних підрозділів органів внутрішніх справ та їх взаємодія з іншими правоохоронними державними органами;
- необгрунтоване порушення кримінальних справ зазначеної категорії;
- неналежна підготовка кадрів для боротьби з економічними злочинами;
- відсутність науково обгрунтованих методик та застарілість існуючих рекомендацій у науковій та спеціальній літературі;
- велика «плинність» оперативних працівників, слідчих;
- активна протидія як із боку осіб, які вчиняють шахрайство з фінансовими ресурсами, так і представників органів державної влади, правоохоронних органів.

Усунувши зазначені причини, на мою думку, статтю 222 Кримінального кодексу України можна зробити дієвою.

Використані джерела:

1. *Злочинність в Україні: Статистичний збірник/ Державний комітет статистики України/ Відповідальний за випуск І.В. Калачова. — К., 2005*
2. *Ларичев В.Д. Как уберечься от мошенничества в сфере бизнеса. М., 1996. — 128 с.*

М. І. Копетюк
*старший викладач кафедри кримінального права і процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна*

ІНСТИТУТ ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ОБВИНУВАЧЕНОГО ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Характеризуючи правове регулювання кримінальної відповідальності неповнолітніх, слід зазначити, що на законодавчому рівні це положення вперше у нашій державі було втілене у чинному КК (2001р.), його самостійному розділі XV “Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх”. Проте загальні положення, що стосуються кримінальної відповідальності неповнолітніх, передбачені і в інших розділах КК (наприклад, ст. 22 стосовно віку такої відповідальності та ін.). Закон не виділяє особливих підстав притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності. Вони загальні для усіх осудних осіб, котрі досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність (загальний — 16 і за вичерпну категорію злочинів — 14 років). Як слушно констатується у науці — кримінальна відповідальність — це наслідок вчинення злочину, а кримінальне покарання — наслідок кримінальної відповідальності [1, 62]. Звільнення ж від кримінальної відповідальності — це не виправлення неповнолітньої особи, визнання її невинуватості у вчиненні злочину, а навпаки, усі матеріально — правові підстави такого звільнення закон відносить до nereабілітуючих.

Види звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності поділяються як на загальні, більшість яких передбачені розділом IX Загальної частини КК, так і спеціальні або особливі — передбачені розділом XV цієї частини КК. Тобто неповнолітні можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності як із загальних, так і спеціальних або особливих підстав.

До загальних належать: а) добровільна відмова при незакінченому злочині (ст. 17 КК); б) звільнення у зв’язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК); в) у зв’язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК); г) у зв’язку з передачею на поруки (ст. 47 КК); д) у зв’язку із зміною обстановки (ст. 48 КК); е) у зв’язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК); є) амністія.

Із наведених загальних підстав слід звернути увагу на схожість і суттєву відмінність добровільної відмови від злочину (ст. 17 КК), від дійового каяття при вчиненні злочину (ст. 45 КК). У першому випадку особа не підлягає кримінальній відповідальності внаслідок саме добровільної відмови від вчинення злочину, що свідчить про відсутність у її діях складу злочину. При дійовому каятті склад злочину має місце і тому воно, як правило, розглядається як обставина, що помякшує покарання. Навіть якщо особа при дійовому каятті звільняється від кримінальної відповідальності, то не у зв’язку з відсутністю у її діянні складу злочину, а з інших, зазначених у законі обставин.

До особливих або спеціальних видів звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності належать: звільнення у зв’язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК) та у зв’язку із закінченням строків давності (ст. 106 КК).

Однак звільняючи неповнолітнього, що вчинив злочин, від кримінальної відповідальності закон передбачає обов’язкове застосування до такого неповнолітнього судом примусових заходів виховного характеру. Це єдиний інститут, застосування якого можливе лише стосовно неповнолітнього. Він є комплексним інститутом кримінального і кримінально-процесуального права.

Незважаючи на те, що закон чітко визначив, що йдеться про звільнення від кримінальної відповідальності, у науці кримінального права висловлюються різні думки. Актуальність дослідження цієї проблеми полягає у тому, що КК (2001р.) передбачає застосування однакових примусових заходів як при звільненні неповнолітньої особи як від кримінальної відповідальності (ст. 97), так і при звільненні неї від покарання (ст. 105).

Загальноприйнятим є висновок про те, що визначальною суттєвою ознакою кримінальної відповідальності є державний осуд за вчинений злочин, оформлений обвинувальним вироком суду. А тому видається, що КПК повинен розмежувати випадки застосування судом примусових заходів виховного характеру, як форми кримінальної відповідальності. Оскільки у жодному з випадків примусові заходи виховного характеру не призначалися обвинувальним вироком суду, їх застосування, у всіх випадках слід фактично розглядати як звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності.

Для звільнення особи від кримінальної відповідальності має бути законна підстава. С. Г. Келіна такими підставами вважає обставини, які характеризують вчинений злочин та особистість правопорушника: обставини, що характеризують особу обвинуваченого на момент прийняття рішення органом, який ініціює чи приймає рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. Між підставою і нормою повинен бути нерозривний взаємозв'язок. тобто при наявності обставин, які мають відношення до "підстави", завжди, чи за загальним правилом може бути застосовано звільнення від кримінальної відповідальності [2, с. 48]. Як вище зазначалось, особа, яка не досягла повноліття, може бути звільнена від кримінальної відповідальності і за інших передбачених законом підстав (відповідно до ст.ст. 45 — 49 КК), що викликає конкуренцію підстав звільнення. А тому питання про передачу підлітка на поруки або застосування виховних заходів впливу на нього слід розглядати лише у тому разі, коли немає підстав звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності за загальних підстав. Це пов'язано з тим, що таке звільнення є безумовним, тобто не ставиться в залежність від подальшої поведінки звільненого підлітка і навпроти у п.3 ст. 97, п.2 ст. 47 КПК зазначено, що у разі ухилення неповнолітнього, який вчинив злочин, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру або якщо він порушує умови передачі на поруки, неповнолітній притягується до кримінальної відповідальності. Тому, якщо є можливість, необхідно обрати такий порядок звільнення неповнолітнього, наслідки якого є більш сприятливими для нього.

При висвітленні питання звільнення неповнолітнього, який вчинив злочин, від кримінальної відповідальності, необхідно зупинитися і на певних особливостях, у порівнянні з дорослими, які існують при застосуванні інших видів звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, а саме при звільненні підлітка на підставі ст.ст. 45, 46 КК (у зв'язку з дійовим каяттям; з примиренням винного з потерпілим). Не повинно, наприклад, мати значення те, хто відшкодував потерпілому завдані злочином збитки — неповнолітній чи його законні представники. При наявності загальних підстав застосування звільнення неповнолітньої особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності, зазначених у ст.ст. 49 та 80 КК, повинно бути враховувало, що згідно зі ст. 106 КК для неповнолітніх встановлені знижені строки давності.

Звільнення від кримінальної відповідальності застосовується у випадках, коли немає сенсу піддавати конкретну неповнолітню особу, яка вчинила злочин кримінальній відповідальності, тобто призначати їй покарання і примушувати до його виконання, тому як цілі покарання, передбачені ст. 50 КК, можуть бути досягнуті і без

подальшої реалізації такої відповідальності, шляхом вжиття інших, передбачених законом, заходів, і особливо застосування примусових заходів виховного характеру.

Використані джерела:

1. Пинаев А. А. Курс лекций по общей части уголовного права Украины.- Х., 2002.- С. 62.
2. Келина С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности.- М., Наука, 1974.- 232 с.

Т. В. Крижанівська

*здобувач кафедри кримінального права та кримінології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна*

**СУБ'ЄКТ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ, ПІДРОБКИ,
ВИКОРИСТАННЯ АБО ЗБУТУ НЕЗАКОННО ВИГОТОВЛЕНИХ, ОДЕРЖАНИХ
ЧИ ПІДРОБЛЕНИХ МАРОК АКЦИЗНОГО ЗБОРУ, КОНТРОЛЬНИХ МАРОК
ЧИ ГОЛОГРАФІЧНИХ ЗАХИСНИХ ЕЛЕМЕНТІВ (ст. 216 КК УКРАЇНИ)**

Під суб'єктом злочину в кримінальному праві розуміють фізичну осудну особу, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК України). Кримінальний закон і теорія кримінального права вирізняють два види суб'єктів злочину — загальний і спеціальний. Як загальний, так і спеціальний суб'єкт злочину характеризується наявністю наступних обов'язкових ознак: 1) це — особа фізична; 2) особа осудна; 3) особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наступати кримінальна відповідальність. Для загального суб'єкта наявність таких ознак є достатньою, спеціальний же суб'єкт крім зазначених, повинен мати й інші ознаки, передбачені кримінальним законом.

Отже, згідно з ч. 1 ст. 18 КК, суб'єктом злочину може бути лише фізична особа. Таке рішення законодавця, як вважає більшість науковців, відповідає принципу персональної, особистої відповідальності кожної людини за винне вчинення нею суспільно небезпечного діяння [4, 99-100] і є традиційним для вітчизняного кримінального права. Інакше кажучи, кримінальне право, визнаючи суб'єктом злочину лише фізичну особу, розглядає злочин як соціальне явище, а тому послідовно проводить лінію, що суб'єктом злочину може бути лише особа, яка має розум і відносну свободу волі [5, 9-10; 7, 9-10].

Слід звернути увагу на те, що доцільність введення кримінальної відповідальності юридичних осіб обстоюється багатьма як вітчизняними, так і зарубіжними вченими-криміналістами. Інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб існує в багатьох державах, зокрема, у США, Франції, Шотландії, Нідерландах тощо. Пропозицію про введення кримінальної відповідальності юридичних осіб, у тому числі й за злочини у сфері господарської діяльності, містив проект КК України. Однак більшість європейських держав все ж таки не визнають такої відповідальності.

Проти введення кримінальної відповідальності юридичних осіб виступають і такі відомі теоретики, як Н.О. Гуторова, О.О. Дудоров та інші. Як цілком слушно зазначає О.О. Дудоров, «принцип особистої, персональної відповідальності за злочин, вчинений винувато, є важливим досягненням людської цивілізації, від якого не варто

відмовлятися навіть з огляду на деякі міжнародно-правові рекомендації та багатий, але досить не однозначний зарубіжний досвід» [2, 134].

Відстоюючи необхідність визнання суб'єктом злочину лише фізичної особи, не можна залишати поза увагою доцільність застосування в межах кримінального судочинства заходів юридичної відповідальності до юридичних осіб у разі здійснення ними протиправної діяльності.

Необхідною ознакою суб'єкта злочину є осудність. У роботах, присвячених проблемам відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності, як правило, спеціально питання осудності й неосудності не аналізувалися. Н.О. Гуторова пояснює це тим, що особливості механізму заподіяння шкоди об'єктам, характеру та способів вчинення цих злочинів зводять до мінімуму можливість вчинення таких суспільно небезпечних діянь неосудною особою [1, 283-284].

Осудність, як необхідна ознака суб'єкта злочинів у сфері господарської діяльності, не має характерних особливостей порівняно із загальним поняттям осудності, передбаченою ст. 19 КК. Розроблене теорією кримінального права поняття «спеціальна осудність» не повинно поширюватися на суб'єктів злочинів у сфері господарської діяльності. Відсутність же у винної особи певного рівня професійної підготовки й компетентності щодо виконання певних обов'язків не може бути підставою для визнання її неосудною [1, 286].

Відповідно до ст. 22 КК кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Цілком природно, що за жоден зі злочинів у сфері господарської діяльності у ч. 2 ст. 22 КК не встановлено знижений вік кримінальної відповідальності (від 14 до 16 років).

Отже, що стосується суб'єкта злочину, передбаченого ст. 216 КК, у формі підробки, використання чи збуту незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору, контрольних марок чи голографічних захисних елементів, то ним може бути будь-яка фізична особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, в тому числі і службова особа. Дії останньої, за наявності в них ознак зловживання владою чи службовим становищем, П.П. Андрушко пропонує додатково кваліфікувати за ст. 364 КК [6, 498].

Оскільки виготовлення предметів, передбачених ст. 216 КК, має свої особливості, то очевидно, що не будь-яка особа може бути суб'єктом даного злочину, саме у формі незаконного виготовлення марок акцизного збору, контрольних марок чи голографічних захисних елементів.

Під незаконним виготовленням предметів, зазначених у ст. 216 КК, слід розуміти їх виготовлення належним суб'єктом, проте з порушенням встановленого законодавством порядку. Отже, в даному випадку в залежності від предмету злочину відрізняється і суб'єкт.

Так, суб'єктом незаконного виготовлення марок акцизного збору можуть бути: працівники державного спеціалізованого підприємства, що здійснюють виготовлення марок акцизного збору; працівники податкових органів, які подали фальсифіковані заявки на їх виготовлення.

Крім того, дії тих працівників податкових органів, які подали сфальсифіковані заявки на виготовлення марок акцизного збору, а також дії інших осіб, які подали заявки на виготовлення марок всупереч встановленому законодавством порядку, повинні розцінюватись як співучасть у вчиненні злочину, передбаченого ст. 216 КК, і кваліфікуватись з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК [3, 251]. Якщо незаконне виготовлення марок акцизного збору пов'язане з підробкою документів, дії винного повинні кваліфікуватись додатково за ст. 358 або ст. 366 КК.

Суб'єктом незаконного виготовлення контрольних марок можуть бути: працівники виробника контрольних марок; працівники Державного департаменту

інтелектуальної власності. Такою ж маю бути кримінально-правова оцінка аналогічних дій працівників Державного департаменту інтелектуальної власності (з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК).

Суб'єктом незаконного виготовлення захисних голографічних елементів можуть бути: працівники суб'єктів господарської діяльності, які на підставі одержаної ліцензії провадять діяльність, пов'язану з виробництвом голографічних захисних елементів, працівники СБУ.

Використані джерела:

1. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: Монографія. — Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр.справ, 2001.
2. Дудоров О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України // Вісник Академії прав.наук України. — 1999. — №2.
3. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. — Юридична практика, 2003.
4. Келина С.Г., Кудрявцев В.Н. Принципы советского уголовного права. — М.: ИГП АН СССР, 1988.
5. Курс уголовного права: Общая часть. — Т.1: Учение о преступлении / Учебник / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. За загальною редакцією Гончаренка В.Г., Андрушка П.П.. — К., — «ФОРУМ», 2005, книга друга.
7. Павлов В.Г. Субъект преступления и уголовная ответственность. — СПб: Лань, СПб. Ун-т МВД России, 2000.

І. І. Крилова

*аспірантка Академії адвокатури України,
Київ, Україна*

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ

Прокуратура України становить державну, єдину, централізовану, багатофункціональну систему. Її статус та роль у державі визначаються цілями і задачами її діяльності, повноваженнями та ефективністю. Конституційні основи організації та діяльності прокуратури визначені, як відомо, статтею 121 розділу VII присвяченого прокуратурі [8].

Основні функції прокуратури закріплено в Конституції України та Законі України «Про прокуратуру»: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян; 5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами. Перехідними положеннями Конституції, а саме пунктом 9, за прокуратурою збережено виконання відповідно до чинного законодавства функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів (тобто загальний нагляд) — до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів[7].

Однією з проблем, над якою працюють науковці, є проблема про необхідність існування загального нагляду прокуратури у сфері забезпечення прав і законних інтересів громадян.

Прихильники загального нагляду прокуратури вважають існуючу модель прокуратури ідеальною для України, оспорюють всі припущення про обмеження чи усунення загального нагляду, прогнозуючи негативні наслідки як для правоохоронних органів, так і для суспільства в цілому [1, 41; 9, 138].

Поряд з цим існують і інші точки зору, з якими не можна не погодитися. Наприклад, В.І. Шишкін вважає загальний нагляд «історично безперспективним, а тому мало результативним, оскільки при неспроможному господарському механізмі ніякий «нагляд», як би він не намагався добитися додержання вимог нормативних актів, не може нейтралізувати або згладити ті суперечності, які закладено всередині цієї системи..., нагляд має бути зведений до мінімуму або трансформуватися в сферу судової відповідальності за порушення норм законів» [12, 8]. В.Г. Гончаренко вважає, що прокурорський нагляд необхідно привести в рамки Конституції — дотримання законів в оперативно-розшуковій діяльності, дізнанні, досудовому слідстві, виконанні судових рішень, застосуванні інших заходів примусового характеру. Більше того — прокурор має право (і обов'язок) реагувати на порушення законів, звертати на це увагу порушників та відстоювати інтереси громадянина або держави в суді [5, 56].

Спірним в літературі є питання про кількість процесуальних функцій прокуратури та їх системи. Найбільш поширена думка про те, що в кримінальному судочинстві є три основні процесуальні функції: обвинувачення, захист і розв'язання справ [11, 189]. Ряд авторів до числа процесуальних функцій прокуратури відносять розслідування кримінальної справи та прокурорський нагляд.

К.Д. Бурмістров вважає, що повноваження прокурора в кримінальному судочинстві визначається тим, що його діяльність пов'язана із реагуванням на порушення законів, із безпосереднім виявленням та вживанням заходів щодо усунення таких порушень, а також із притягненням до відповідальності порушників [2, 45].

Савицький В.М. стверджує, що специфічні кримінально-процесуальні функції належать прокурору тільки в тих стадіях процесу: дізнання, досудове слідство, обвинувачення в суді. У всіх інших стадіях процесу у прокурора залишається тільки нагляд за застосуванням законодавства [10, 71-72].

Гаврилов В.В. та інші автори дотримуються думки, що прокурор у кримінальному процесі виконує одночасно дві функції: обвинувачення та нагляд [3, 73].

Гончаренко В.Г. у своїх публікаціях визначає наступні повноваження прокурора в кримінальному процесі: «прокурор, як що є підстави, порушує кримінальну справу, наглядає за законністю її розслідування, складає обвинувальний висновок, підтримує обвинувачення в суді або ж відмовляється від обвинувачення, сповідуючи єдино можливу в судочинстві релігію — справедливість і охорони прав людини» [6, 32].

Слід звернути увагу на характер самого кримінального процесу, який є процесом обвинувальним і може розпочатися тільки з моменту порушення кримінальної справи. Проте, в Конституції України серед повноважень прокуратури визначено лише «підтримання державного обвинувачення в суді» і ні слова не говориться про інші стадії процесу.

Виходить парадоксальна ситуація, коли йде обвинувальний процес, який іноді може тягнутися роками, а обвинувача немає [4, 31].

Обвинувальна функція — це безперервна функція прокурора, яка виникає з моменту порушення кримінальної справи і триває до винесення обвинувального вироку судом, і як слушно замітив Гончаренко В.Г., а ми підтримуємо його думку, вона

(обвинувальна функція) може зникнути при деяких обставинах у випадку відмови прокурора від обвинувачення або виправдувального вироку [4, 31; 6, 32].

У підсумок сказаного було б доцільно, крім приведення прокурорського нагляду в Конституційні рамки, як то нагляд за дотриманням законів в оперативно-розшуковій діяльності, дізнанні, досудовому слідстві, виконанні судових рішень, застосуванні до громадянина заходів примусового характеру, також провести «ревізію» законодавчих актів з метою приведення їх у відповідність одне до одного та виключення упушень, як то «зникнення обвинувача в ході обвинувального процесу».

Використані джерела:

1. Бандурка О.М. Прокуратура: думки про її реорганізацію // *Право України*, 1995, № 8.
2. Бурмистров К.Д. Роль прокурорського надзора в обеспечении социалистической законности. М.- 1979.
3. Гаврилов В.В. Сущность прокурорского надзора в СССР. 1984.
4. Гончаренко В.Г. Загубився обвинувач // *Український юрист*, 2005, №6.
5. Гончаренко В.Г. Піклувальник суворий, але справедливий // *Український юрист*, 2003, № 8.
6. Гончаренко В.Г. У семи няньок... // *Український юрист*, 2005, № 7.
7. Довідник прокурора: законодавчі та відомчі акти з питань прокурорської діяльності // Відп. ред. І.В. Дріжчаний. — К.: Воля, 2003.
8. Конституція України. Офіційне видання. Київ 2006.
9. Михайленко О.Р. Прокуратура України: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2005.
10. Савицький В.М. Очерк теории прокурорского надзора. — М., 1975.
11. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Том 1.
12. Шишкін В.І. Прокуратура і правосуддя в суверенній Україні // *Право України*, 1992, № 1.

В. В. Кузнєцов

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права Київського національного
університету внутрішніх справ, Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

В судовій та слідчій практиці нерідко виникають проблеми при кваліфікації масових заворушень. Зокрема, особливі ускладнення викликає відмежування масових заворушень від групового порушення громадського порядку та хуліганства.

Пригадаємо минулі політичні події. Так, за повідомленням МВС, під час побиття громадян під Центральною виборчою комісією 23 жовтня 2004 року слідчим міліції було порушено дві кримінальні справи за ст. 293 Кримінального кодексу України. Згодом, органами прокуратури їх було перекваліфіковано на масові заворушення — ст. 294 КК України, і передано в провадження до слідчого відділу СБУ у м. Києві. Внаслідок цих подій 14 учасникам мітингів на підтримку кандидата в президенти України В.Ющенка було заподіяно тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, а приміщенню ЦВК нанесено збитків на суму понад 8 тис. грн.[1,56].

Тому, очевидно, є практична потреба з'ясувати, яким чином здійснюється кваліфікація масових заворушень і, зокрема, як розмежовується натовп (масові заворушення) і група осіб (групове порушення громадського порядку) та як визначається момент закінчення злочину.

На нашу думку, масові заворушення пов'язані, насамперед, з діями юрби (множини осіб), що є першою характерною рисою цього злочину і яка стосовно до аналізованого складу в спеціальній літературі практично не розглядається. На думку Ю. Демидова: "Поняття маси людей, натовпу досить умовне"[2, 30]. У кримінально-правовій теорії XIX в. поняття "збіговисько", що після 1917 р. трансформувалося в поняття "масові заворушення", пов'язувалося з масою людей. Так, М. Таганцев писав: "Поняття збіговиська означає об'єднання заради загальних дій або заради загальної мети більш-менш значного числа осіб, маси людей; до того ж поняття множини не може бути визначено будь-якими ознаками, особливо вказаними в законі, а встановлюється за обставинами кожного випадку"[3, 267]. Пізніше, у радянський час, А. Трайнін при характеристиці масових заворушень відзначав: "Маса — мінлива юрба з вільним доступом і вільним виходом учасників"[4, 110]. У російській мові поняття "натовп" визначається як "скупчення людей, збіговисько"[5, 695]. На думку О.Соловйова, кількість людей при масових заворушеннях повинне бути таким, щоб у будь-який момент перекрити рух транспорту, пішохідний рух, зірвати проведення масового заходу, порушити роботу різних установ і організацій, тобто контролювати положення на визначеній значній території[6, 47].

Таким чином, теорія кримінального права не пов'язує поняття "натовп" з будь-якими кількісними характеристиками. На нашу думку, неможливо чітко визначити кількісні характеристики натовпу і, відповідно, складу злочину масових заворушень. Звичайно, у залежності від того, наскільки великий натовп, може бути заподіяна більша або менша шкода різним об'єктам кримінально-правової охорони. Тому є більш прийнятною інша позиція, висловлена у кримінально-правовій літературі щодо інших властивостей натовпу. По-перше, відносно об'єднання будь-якою загальною ідеєю, що додає натовпу визначену спрямованість, можливість швидко реагувати на нові заклики і досить легко змінювати свій інтерес. По-друге, у цілому стихійний характер зібрання людей, що не виключає наявності організаційних моментів, але вони, як правило, стосуються не всього натовпу, а її кістяка, що може бути нечисленним. По-третє, складна керованість великої маси людей, що може привести до втрати контролю з боку її керівників над поведінкою натовпу і, відповідно, до стихійного розвитку подій. Названі обставини в сукупності обумовлюють криміналізацію масових заворушень і визначають їх підвищену суспільну небезпеку[7, 279].

При цьому на кваліфікацію не впливає наявність чи відсутність попередньої змови й заздалегідь розробленого плану злочинних дій. Суспільна небезпечність масових заворушень полягає у створенні небезпеки для життя і здоров'я громадян погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя. Тому в кримінально-правовій літературі, безпідставно, масові заворушення вважаються складним злочином [8, 202]. Так, за підрахунками А. Абдульманова, під час масових заворушень можуть вчинятися понад 20 видів злочинів, які є результатом різної спрямованості антигромадської діяльності її учасників [9, 43].

Слід відмітити, що перебування у натовпі без участі у вчиненні вказаних вище суспільно небезпечних дій не утворює складу злочину.

Момент закінчення цього злочину не завжди чітко визначається у кримінально-правовій літературі. Так В. Навроцький вважає, що злочин (ст. 294 КК) вважається закінченим з моменту початку масових заворушень — вчинення конкретних актів насильства, погромів тощо [10, 800]. На думку П. Матишевського, злочин є закінченим тоді, коли дії по організації масових заворушень призвели до вказаних у диспозиції статті діянь або до спроби їх вчинення[11, 677].

Даний злочин у формі організації масових заворушень буде вважатися закінченим, коли дії по організації масових заворушень призвели до вказаних у диспозиції ч.1 ст. 294 КК наслідків (окремі з них за своїм змістом є діями) насильство над особою, погроми, підпали, знищення майна, захоплення будівель або споруд, насильницьке виселення громадян, опір представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя. При цьому слід закінчення складу злочину визначати в залежності від форми вчинення злочину.

Активна участь у масових заворушеннях може вважатися закінченим складом злочину, коли настали наслідки (насильство над особою, погроми, підпали, знищення майна) або вчинені дії (захоплення будівель або споруд, насильницьке виселення громадян, опір представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя).

Використані джерела:

1. Кузнецов В.В. Злочини проти громадського порядку та моральності: Практ. посіб. — К.: Вид. Паливода А.В., 2007. — 160 с.
2. Демидов Ю.Н. Массовые беспорядки: уголовно-правовой и криминологический аспекты. — М., 1994. — 225 с.
3. Уложение о наказаниях уголовных и исполнительных 1885 года / В ред. Н.С.Таганцева. СПб., 1901. — 775 с.
4. Трайнин А.Н. Уголовное право. Часть Особенная. Преступления против государства и социалистического порядка. — М., 1927. — 185 с.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка. — М., 1986. — 825 с.
6. Соловьев А. Массовые беспорядки: организация, участие, призывы к неподчинению // Российская юстиция, 2000. — № 7. — С. 47-48.
7. Курс уголовного права. Том 4. Особенная часть / Под ред. Г.Н. Борзенкова и В.С. Комиссарова. — М.: ИКД "Зерцало-М", 2002. — 672 с.
8. Кулик М.І., Шепелева Н.В. Суспільно небезпечні наслідки у складі масових заворушень // Проблеми захисту прав людини і громадянина в умовах побудови громадянського суспільства в Україні: Тези доп. — К.: НАВСУ, 2005. — С.202-203.
9. Абдульманов А. Ответственность за массовые беспорядки // Российская юстиция. — 1996. — № 1. — С. 43-44.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. — За ред. М.І.Мельника, М. І. Хавронюка. — К.: Юридична думка, 2007. — 1184 с.
11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 липня 2002 р. / Відп. ред. С.С. Яценко. — К.: А.С.К., 2002. — 968 с.

В. В. Курдюков

аспірант Академії адвокатури України,
Київ, Україна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Права людини, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в нашій державі найвищою соціальною цінністю. Більш того, вони визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед своїм суспільством, та являють собою свій головний обов'язок [7; 5]. Саме ці, закріплені в

нашій Конституції положення, дають нам можливість говорити, що у нас дійсно утверджується пріоритет людини. Велика кількість угод та конвенцій, ратифікованих Україною, підтверджують це прагнення прямувати саме таким шляхом.

Реформування кримінально-процесуального права являє собою пріоритетний напрям розвитку правової держави, бо саме в кримінальному судочинстві можна знайти найбільш рельєфне відображення ставлення держави до прав та свобод людини. Тому питання реформування кримінального процесу потребують прискіпливішої уваги, надаючи цьому зміст неупередженості і справедливості [3, 20].

Кримінальне судочинство покликане гарантувати всім його учасникам створення таких умов, які б сприяли повній і безперешкодній реалізації законних прав, обов'язків та інтересів [9; 11]. Доцільно згадати і про те, що судочинство нашої держави, відповідно до низки законів, направлено на вирішення протиріч в суспільстві на засадах верховенства права, забезпечуючи захист гарантованих найвищим законом держави прав та свобод людини, громадянина, суспільства із своїми інтересами та держави в цілому [5, 1].

Однією із важливих складових частин реформування кримінального судочинства України є використання спеціальних знань, досягнень природничих, економічних, технічних, психологічних та інших наук. Основною формою використання та застосування спеціальних знань в судочинстві є судова експертиза. А.Р. Белкін вірно зазначає, що головна функція судової експертизи полягає у вирішенні на підставі спеціальних знань та навичок питань, які виникають під час розслідування злочинів або судового розгляду кримінальних справ, де головною метою є перероблення інформації з одного виду в інший, який є більш зрозумілим для суб'єктів доказування чи для учасників процесу в цілому [1, 207-208]. Необхідність у призначенні судової експертизи виникає тоді, коли для пояснення певного факту або встановлення певних обставин і залежностей потрібен компетентний рівень спеціальних знань, який був здобутий в результаті професійної підготовки та досвіду роботи [6]. Стаття 65 КПК України виділяє досить великий перелік процесуальних джерел, де окремо зазначено джерело доказів у вигляді висновку експерта [8].

Чинний Кримінально-процесуальний кодекс України обмежує перелік випадків обов'язкового призначення експертизи. Як видно з цього переліку випадків, обов'язкові експертизи повинні призначатися, коли питання стосуються людини та її життєдіяльності, для чого законодавець передбачає необхідність залучення спеціалістів у галузі медицини або психіатрії. Визнавши, що фактично єдиним об'єктом експертних досліджень є людина, законодавець визначив, що такі дослідження повинні проводитись обов'язково лише в зазначених ним випадках. У такому разі запитання, чи достатньо перелічених в ст. 76 КПК України експертиз, щоб досконало і повно вивчити людину, яка потрапила в сферу кримінального судочинства, маючи охоронювані законом права та інтереси?

Стверджуючи необхідність всебічного дослідження людини у здійсненні правосуддя, слід врахувати сучасне надбання психологічних знань. Хоча визначення особливостей психіки людини, які знаходяться в межах норми, можливо лише за умови залучення професійного психолога. У процесі дослідження цих особливостей можуть бути зроблені важливі висновки, які іноді визначатимуть навіть вирішення справи по суті. Оскільки, психічна діяльність людини є відображенням об'єктивної дійсності, але через різні об'єктивні і суб'єктивні причини цей процес може мати певні відхилення. Дані про особливості психічних станів і процесів учасників судочинства несуть в собі встановлену експертом доказову інформацію і в подальшому можуть відіграти важливу роль у формуванні системи доказів [2, 533; 4, 222]. Судово-психологічна експертиза в кримінальному судочинстві часто виступає як ефективний, а в деяких випадках як єдиний засіб встановлення певних обставин розслідуваної справи.

Виключно принципове значення має вирішення питання про визначення стану фізіологічного афекту — стану, за якого інтенсивна емоція протягом короткого проміжку часу стає домінуючою, значно знижуючи здатність людини усвідомлювати свої дії та керувати ними, коли майже повністю втрачається функція самоконтролю, зводиться до мінімуму механізм керування. Слід відразу відкинути думку, що цей юридичний факт може бути встановлений безпосередньо слідством чи судом за допомогою визначення аморфного «сильного душевного хвилювання» [10, 112]. Стан фізіологічного афекту може бути встановлений лише професійними психологами (експертами). Тому вистачає достатньо підстав наголошувати про введення в дію, для вирішення цього питання судово-психологічної експертизи як обов'язкової.

Враховуючи викладене, маємо змогу визначити загальну проблему і комплекс питань, які обов'язково якнайшвидше повинні бути вирішені в процесі реформування кримінально-процесуального законодавства України. По-перше, слід виділити єдиний критерій обов'язкового призначення експертизи — людина та її життєдіяльність, тобто експертиза повинна призначатися обов'язково, коли виникають сумніви відносно її стану і протікання її життєвих функцій. По-друге, визначити чітко коло питань для обов'язкового експертного вирішення конкретних за галуззю знань експертизами; створити нові теоретичні розробки для їх практичного застосування. По-третє, ввести в дію як обов'язкову судово-психологічну експертизу для вирішення означених вище питань. В четвертих, розширити коло осіб для обов'язкового призначення експертизи — свідків та потерпілих.

Отже, на шляху демократизації нашого життя, становлення державності, посилення заходів щодо захисту прав та свобод громадян з боку держави, маємо змогу та добру нагоду прямувати в бік якісного вирішення проблемних питань щодо реформування нашого кримінального судочинства.

Використані джерела:

1. А.Р. Белкин. *Теория доказывания: Научно-методическое пособие*. М.: Норма, 1999. — 418с.
2. В.Л. Васильев. *Юридическая психология*. — СПб.: Питер, 2001.
3. В.Г. Гончаренко. *Концептуальні питання правової реформи в Україні* // Вісник Академії адвокатури України, 2006, Вип. № 5.
4. *Експертизи у судовій практиці* / За заг. ред. В.Г. Гончаренка — К.: Юрінком Інтер, 2004.
5. Закон України «Про Судову систему» // Відомості Верховної Ради України, № 27. 2002. — Ст. 2.
6. *Інструкція про призначення та проведення судових експертиз* // Затверджена наказом МЮ України № 53/5 від 08.10.1998 р., із змінами, внесеними згідно з наказами МЮ України № 144/5 від 30.12.2004 та №59/5 від 10.06.2005 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0705%2D98&text>, 12.09.2006 р.
7. Конституція України // Відомості Верховної Ради України, 1996, №30. — Ст. 1, 3.
8. *Кримінально-процесуальний кодекс України* // Відомості Верховної Ради УРСР, 1961, № 2.
9. *Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка* — Вид. третє, перероб. та доп. — К.: Юрисконсульт, 2006.
10. Курдюков В.В. *Деякі питання обов'язкового призначення експертизи в кримінальному процесі України* // Вісник Академії адвокатури України. — 2007. — Число 1(8).

Т. В. Левочкина
*студентка Николаевского учебного центра
Одесской национальной юридической академии, Николаев, Украина*

ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕРМИНАЦИИ ЖЕНСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

*«Общество тогда считается здоровым,
когда женщина занимает в нем центральное место»
Ведическая мудрость*

Проблема женской преступности занимает одно из центральных положений в обществе, т.к. причины совершения преступлений женщинами имеют свой специфический характер, отличный от аналогичных детерминантов, присущих мужской преступности. Следует отметить, что интерес к феномену женской преступности вполне объясним с учетом особого места женщин в системе общественных отношений, важности социальных ролей и функций, которые они выполняют в жизни общества, и крайне неблагоприятных последствий криминальных форм их поведения, и поэтому в обществе особенно важно правильное определение направлений уголовной превенции. Принимая во внимание особенности, присущие данному виду преступности, следует выделить ее как самостоятельный структурный элемент.

Данную проблему исследовали такие ученые, как Г.А. Аванесов, И.И. Карпец, М.И. Ковалев, В.Н. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова и др.

Целью исследования является изучение факторов, влияющих на женскую преступность и определение в связи с этим мер ее предупреждения.

К числу негативных современных тенденций женской преступности относят следующие:

- рост тяжких преступлений в структуре женской преступности;
- рост организованности и профессионализма;
- рост числа убийств детей старшего возраста;
- рост соучастия в изнасилованиях;
- освоение новых видов преступлений (незаконный оборот наркотических средств, торговля женщинами и детьми и др.) которые, как правило, не свойственны женщинам.

Для определения и изучения факторов женской преступности нами использовалась традиционная их классификация на экономические, политические, социальные, правовые, нравственные. Среди них можно выделить наиболее значимые:

1) расширение теневой экономики и криминального бизнеса генерирует наркотизм и проституцию, которые можно рассматривать как отправные точки деградации и криминализации женщин;

2) экономическая нестабильность негативно отражается как на финансовом положении самих женщин, так и на материальном обеспечении семей;

3) высокий уровень безработицы; низкий уровень жизни части населения;

4) недостаточная социальная поддержка работающей женщины, которая имеет детей, ущемление в жизненно важных социальных правах и интересах: право на труд, выбор профессии, адекватную заработную плату, охрану здоровья, отдых и др.;

5) трудовая миграция женщин;

6) распространение в обществе такого явления как наркотизм и алкоголизм; маргинализация населения;

Помимо указанных аспектов данная проблема имеет ярко выраженный криминальный аспект, что отображает самодетерминационный характер преступности:

- 7) распространение торговли женщинами и детьми;
- 8) связь с организованной преступностью, которая зачастую использует женщин для совершения различных преступлений.

Не менее значимым фактором в причинном комплексе преступности женщин занимает семейная жизнь и бытовая сфера: семейные конфликты; бытовые неурядицы, которые способствуют развитию пьянства и алкоголизма; неуверенность в завтрашнем дне; нивелирование уважительного отношения к женщине, особенно в маргинальных слоях; снижение уровня общей культуры и др.

Главным направлением деятельности по предупреждению женской преступности, на наш взгляд, является сохранение и развитие женской культуры, воспрепятствование развитию ее по худшим западным вариантам. Кроме того, необходимо уделять должное внимание совершенствованию правового регулирования охраны труда женщин, предоставление им системы льгот по семейным обстоятельствам и в связи с воспитанием детей. Обеспечение женщине, имеющей детей, сокращенного рабочего дня, неполной рабочей недели, запрет использования рабочего труда на вредном и трудоемком производстве. Указанные мероприятия будут также способствовать укреплению семьи, профилактике женских заболеваний и конфликтов на бытовой почве.

Особое значение имеет деятельность по социальной, медицинской и психологической помощи женщинам, которая включала бы:

- психологическое и правовое консультирование супругов;
- оказание целевой материальной помощи женщинам и детям;
- создание временных убежищ для женщин и детей, подвергающихся насилию в семье;
- учреждение фондов материальной поддержки бедным семьям со стороны богатых сограждан;
- организация отдыха и медицинского обслуживания матерей и беременных женщин, психологическая и материальная поддержка одиноких беременных женщин с целью профилактики стрессов и общественно опасных деяний (по мнению специалистов, несколько недель, проведенных в санатории или пансионате, могут предотвратить срывы женщин в форме насильственных преступлений).

Кроме того, судебная практика по уголовным делам в отношении женщин, а также практика исполнения уголовных наказаний в отношении преступниц в нашей стране нуждается в существенной коррекции в сторону большей гуманизации, а также применения наказаний, не связанных с лишением свободы, освобождения от отбывания наказания (насколько это возможно без ущерба для достижения цели наказания).

Я. А. Лісовий
магістрант Академії прокуратури України,
Київ, Україна

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ЗАКОННІСТЮ ПРИЙМАННЯ, РЕЄСТРАЦІЇ ТА ВИРІШЕННЯ ЗАЯВ І ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ЗЛОЧИНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Прокурорський нагляд за додержанням законності приймання, реєстрації та вирішення заяв і повідомлень про злочини за своєю сутністю являється складовою частиною прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які здійснюють

оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Тобто йому притаманні основні загальні характеристики даної прокурорської функції (ст.121 Конституції України). Проте, даний напрямок характеризується рядом ознак, що виявляють особливості методики його проведення, специфіку предмета та завдань, а також особливі повноваження прокурора при виявленні, усуненні та попередженні порушень під час приймання, реєстрації та вирішення заяв і повідомлень про злочини.

Вивчення практики прокурорського нагляду з цих питань свідчить, що істотну шкоду правам та інтересам фізичних та юридичних осіб завдають наявні факти укриття заяв і повідомлень про злочини від своєчасної та правильної реєстрації; несвоєчасного їх розгляду і вирішення; незаконної чи необґрунтованої відмови в порушенні кримінальних справ за фактами, викладеними в заявах і повідомленнях; укриття злочинів і повідомлень про злочини від своєчасного та правильного обліку, а також ряд інших порушень закону з боку службових осіб міліції при прийомі, реєстрації, обліку і вирішенні заяв, повідомлень про злочини, що перешкоджає своєчасному, повному й об'єктивному розкриттю тих злочинів, щодо яких до органів внутрішніх справ надійшли заяви чи повідомлення.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 227 КПК України, прокурор проводить перевірки за дотриманням закону про приймання, реєстрацію та вирішення заяв і повідомлень про злочини. Єдиним законом у даній сфері є КПК України, проте у літературі неодноразово висловлювались думки щодо необхідності прийняття спеціального Закону України «Про приймання реєстрацію та вирішення заяв і повідомлень про злочини» і навіть був підготовлений проект даного закону. Даний закон на сьогодні не прийнятий, а порядок приймання, обліку, реєстрації, перевірки та вирішення заяв і повідомлень про злочини детально регулюється відомчими нормативно-правовими актами: Інструкцією про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються (затверджена Наказом МВС України від 14.04.2004 № 400); Інструкцією про порядок приймання, реєстрації, обліку та розгляду в підрозділах податкової міліції заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини (затверджена Наказом Державної податкової адміністрації від 24.06.1998р. № 304); Інструкцією про порядок розгляду в Службі безпеки України звернень громадян та реєстрації, обліку заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини (затверджена Наказом СБУ від 27.01.2005 №44).

Відсутність єдиного нормативно-правового акту стосовно регулювання роботи із заявами та повідомленнями про злочини веде до неефективності прокурорського нагляду на даному напрямку, оскільки відсутнє належне інформаційне забезпечення прокурорської діяльності. Відсутність належного інформаційного забезпечення проявляється у відсутності єдиного порядку приймання, реєстрації та вирішення заяв і повідомлень про злочини.

З буквального тлумачення п.1 ч.1 ст.227 КПК України виникає питання щодо того, чи здійснює прокурор нагляд за дотриманням відомчих інструкцій чи його обов'язки обмежуються лише наглядом за дотриманням КПК України.

В юридичній науці єдиної відповіді на дане питання немає, проте, законодавчо визначено, що прокурор зобов'язаний на усіх стадіях кримінального судочинства своєчасно вживати передбачених законом заходів до усунення всяких порушень закону, від кого б ці порушення не виходили (ст.25 КПК України). З даної норми можна зробити висновок, що в предмет прокурорського нагляду не входять «інші загальнообов'язкові нормативно-правові акти». Проте, це не означає, що прокурорський нагляд взагалі не зв'язаний з підзаконними нормативно-правовими актами. Підзаконні нормативно-правові акти використовуються органами прокуратури під час здійснення нагляду в якості критерію для перевірки висновку щодо законності

відповідної діяльності державних органів, а також тоді, коли норми законів носять бланкетно-відсилочний характер.

Таким чином, вважаємо, що встановлення єдиного порядку приймання, реєстрації та вирішення заяв і повідомлень про злочини є доцільним та необхідним. Проте, чи повинен даний порядок встановлюватись шляхом прийняття спеціального закону? На нашу думку, прийняття такого закону є недоцільним, оскільки закони регулюють важливі суспільні відносини. Правовідносини щодо порядку приймання та реєстрації заяв і повідомлень про злочини є процедурними і не мають, на нашу думку, великої суспільної значимості. Тому дані відносини можуть регулюватись єдиним підзаконним нормативно-правовим актом, який повинен бути прийнятий, на нашу думку, КМ України або схвалений вищими органами, уповноваженими приймати, реєструвати та вирішувати заяв і повідомлення про злочини.

КПК України необхідно доповнити бланкетно-відсилочною нормою, яка б відсилала до даного порядку. У КПК України потрібно врегулювати лише вимоги до процесуального рішення за заявою чи повідомленням про злочин та процес його прийняття.

Таким чином, на сьогодні, відсутнє однакове правове регулювання порядку прийняття, реєстрації та вирішення заяв і повідомлень про злочини. Відсутність такого правового регулювання знижує ефективність прокурорського нагляду на даному напрямку та робить його безпредметним, що, в свою чергу, створює загрозу порушення прав і свобод учасників кримінального процесу на стадії порушення кримінальної справи.

Використана література:

1. Зеленецький В.С. Прокурорский надзор за исполнением органами дознания и досудебного следствия законов при приеме, регистрации, проверке и разрешении заявлений и сообщений о преступлениях: Монография. — Х., 2004. — 400 с.
2. Методичні рекомендації щодо проведення перевірок в органах внутрішніх справ додержання вимог закону при прийманні, реєстрації і вирішенні заяв та повідомлень про вчинені або ті, що готуються, злочини — К., 2006. — 20с.
3. Михайленко О.Р. Прокуратура України: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 296с.
4. Прокурорський нагляд в Україні: Підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / За ред. проф. І.Є. Марочкіна, П.М. Каркача. — Х., 2005. — 240 с.
5. Середа Г.П. Прокурорський нагляд за додержанням законів при прийнятті, реєстрації та вирішенні заяв і повідомлень про злочини: деякі проблеми правового регулювання. //Право України. — 1999 — № 3 — 18-20 с.

А. С. Лукаш

*асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна*

ЩОДО ПИТАННЯ ВПЛИВУ НА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА НАЙБЛИЖЧОГО ОТОЧЕННЯ

Злочин, як і будь-яка інша поведінка людини, є наслідком певної взаємодії людини і соціального середовища. Серед загальноприйнятих обставин (джерел) несприятливого розвитку і становлення особистості є родина, школа, найближче

побутове оточення, трудовий колектив, обставини матеріального порядку, засоби масової інформації (далі ЗМІ) та деякі інші [4, с.78-83; 7, 86-158; 1, с.65-131]. Із них, останнім часом, у зв'язку з соціальними, моральними, економічними та іншими змінами у нашому суспільстві особливо виділяється криміногенний вплив ЗМІ, які стали невід'ємною частиною культури сучасного суспільства. Саме вони створюють своєрідний інформаційний фон, на основі якого людина (особливо молода) формує певний світогляд щодо способів і стилів життя, моделей поведінки [3, с.1]. Останні на сьогодні є не лише основним джерелом інформації, а й одним з важливих чинників виховання, насамперед юного покоління [2, с.107]. Адже, за дослідженнями соціологів О.О. Яременка, О.М. Балакіревої, О.В. Вакуленка та інших, 52% опитаних молодих людей вважають основним чинником формування власного способу життя телебачення. До того ж, 75% з них весь вільний час проводить за пасивним переглядом телевізійних програм та фільмів [8, с. 48, 50].

Про криміногенний же вплив певної кінопродукції свідчать неодноразові дослідження кримінологів. Скажімо, за даними О.І. Бугери, із 38 досліджених фільмів, лише 12 не містили сцен насильства. У решті стрічок в середньому сцена насильства тривала біля 5 хвилин. При цьому певна категорія респондентів байдуже ставляться до агресивних дій на телеекрані та сприймають їх як керівництво до дії [2, с.110]. Таким чином, одним із криміногенних впливів на свідомість неповнолітньої людини має інформація з джерел ЗМІ, яка містить сцени насильства та агресії.

З'ясування вказаного вище, безумовно, має тягти за собою висновок про необхідність зміну підходу до транслявання телепродукції. Зокрема, у нашій державі були зроблені низка кроків щодо цього (запровадження відповідних на телеекрані, транслявання окремих жанрів фільмів та телепередач у різні періоди доби тощо). Однак, вважаємо, що вказане є не панацеєю, а лише кроком до формування неприпустимості схвального чи терпимого ставлення до насильства. Адже будь-які позначки чи написи на телеекранах про обмеження вікової категорії глядачів „діятимуть” у разі відповідного мікроклімату у найближчому оточенні підлітка ¹ і навпаки. Ледве вірним буде стверджувати про існування прямого зв'язку між переглядом, скажімо, фільму і сценами насильства, та вчиненням насильницького злочину. Вважаємо, що на таку протиправну поведінку має вплинути ще й інший чинник — особливості оточення та пануючі в ньому звичаї і норми. В.М. Кудрявцев припускає, що відповідне середовище сприяє формуванню того чи іншого типу злочинців. Так, насильницький тип, за його словами, з'являється там, де панують систематичне пияцтво, грубість [5, с. 102-104]. За власними дослідженнями архівних кримінальних справ про зґвалтування, в родинах гвалтівників спостерігалось зневажливе ставлення до суспільних цінностей (неповага до жінки, до природних прав інших людей тощо) [6, с. 122].

Хоча, за нашими даними, навіть якщо вказаного і немає, найближче оточення не завжди володіє виховним, попереджувальним впливом. Скажімо, школяр, не повсякчас може адекватно розцінити ситуацію, що склалася, і кваліфікувати її як позитивну чи негативну, таку, яка містить чи не містить ознаки, пропаганду насильства. Через це, вважаємо, виникає нагальна потреба розроблення попереджувальних програм, спрямованих як на неповнолітніх шляхом виховання їхньої свідомості ², так і на їхніх батьків, вчителів та інших осіб шляхом розтлумачення правил бажаного поведінки та особистого ставлення до насильства. Відомо, що нерідко поведінка дітей, а згодом і

¹ Ця робота не присвячена питанням впливу ЗМІ та найближчого середовища не лише на підлітка. Акцент на осіб-представників молодіжного віку пояснюється тим, що саме в цей час відбувається формування ставлення до прав та свобод інших осіб, до припустимості чи неприпустимості застосування насильства щодо іншої особи.

² Мається на увазі формування нетерпимого ставлення до насильства, правила поведінки у різних життєвих ситуаціях, основні моральні норми, прийняті у суспільстві.

дорослих людей є спочатку наслідуюванням, а потім проекцією поведінки батьків чи представників найближчого побутового оточення.

У зв'язку з цим формування нетерпимості до насильства у дитинстві чи у підлітковому віці є дуже важливою.

Таким чином, свідомість особи формується, поряд з іншими, переважно з інформації, отриманої зі ЗМІ, а також з найближчого побутового оточення, родини. Особливістю цих двох джерел, вважаємо, є те, що їхній розгляд у відриві один від одного призводить до невірної сприйняття системи детермінант вчинення насильницьких злочинів. А звідси і до формування попереджувальних заходів, спрямованих не в належному напрямку.

Використані джерела:

1. Антонян Ю.М. Социальная среда и формирование личности преступника (неблагоприятные влияния на личность в микросреде): Учеб. пособ. — М.: Акад. МВД СССР, 1975. — 159с.
2. Бугера О.І. Деструктивний вплив засобів масової інформації на протиправну поведінку неповнолітніх // Часопис Київського університету права / Київський університет права НАН України. Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. — 2004. — №4. — С. 107-111.
3. Бугера О.І. Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх: : 12.00.08. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Академія адвокатури України — К., 2006. — 20с.
4. Кримінологія. Заг. та Особл. ч. / За заг. ред. І.М. Даньшина. — Х.: Право, 2003. — 351с.
5. Кудрявцев В.Н. Социально-психологические аспекты преступного поведения // Вопр. Философии. — 1974. — Вып.1. — С. 98 — 109.
6. Лукаш А.С. Згвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та їх попередження. 12.00.08. Дис. ... канд. юрид. наук / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. — Х., 2007. — 226с.
7. Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. — М.: Юрид. лит., 1961. — 279с.
8. Яременко О.О., Балакірєва О.М., Вакуленко О.В. та ін. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи. Українсько-канадський проект „Молодь та здоров'я”. Український інститут соціальних досліджень. — К.: Український інститут соціальних досліджень, 2000. — 207с.

В. В. Луцик

аспірант Львівського національного університету ім. Івана Франка,
Львів, Україна

НЕ ВРУЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ОБВИНУВАЛЬНОГО ВИСНОВКУ ОБВИНУВАЧЕНОМУ, ЯК ПІДСТАВА ПОВЕРНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ПРОКУРОРУ

Згідно чинного кримінально — процесуального закону, а саме відповідно до ч.1 ст. 254 КПК України, копія обвинувального висновку вручається підсудному під розписку не пізніше як за три доби до дня розгляду справи в суді. Отже, враховуючи дане законодавче положення, обвинувачений ознайомлюється з остаточним змістом обвинувачення лише після попереднього розгляду кримінальної справи, і під час цієї

стадії розгляду справи не може обґрунтовано захищатись від пред'явленого обвинувачення.

Існуючий порядок вручення обвинуваченому копії обвинувального висновку обмежує право обвинуваченого на захист[1,121]. В зв'язку з цим, досить обґрунтовано видається думка Г.Д. Побігайла, який вважав, що прокурор після затвердження обвинувального висновку повинен вручати обвинувальний висновок обвинуваченому[2,25].

Погоджуючись з вищенаведеними пропозиціями, слід також, врахувати, що запровадження нової процедури вручення обвинувального висновку обвинуваченому, буде сприяти розширенню процесуальних прав обвинуваченого, посилить змагальність судового процесу, на такій стадії, як попередній розгляд справи суддею.

Проте, розглянемо невиконання прокурором обов'язку по врученню обвинуваченому копії обвинувального висновку, як підставу повернення справи прокурору.

В зв'язку з цим, виникає питання яким саме чином, прокурору слід вручити копію обвинувального висновку обвинуваченому. На нашу думку, найбільш обґрунтованим видається вручення копії обвинувального висновку під розписку особисто обвинуваченому. Що ж до форми такої розписки то це може бути, як окремий процесуальний документ, так і розписка обвинуваченим на обвинувальному висновку доданому до кримінальної справи, із зазначенням дати і часу вручення йому обвинувального висновку. Якщо ж обвинувачений знаходиться під вартою, то копія обвинувального висновку вручається йому, за вказівкою прокурора, адміністрацією установи під розписку, яка повертається прокурору та долучається до матеріалів кримінальної справи.

Однак, як бути в тому випадку, коли на момент затвердження обвинувального висновку немає можливості вручити обвинувальний висновок обвинуваченому? На мою думку, в цьому випадку прокурору слід вжити всіх можливих заходів для вручення копії обвинувального висновку обвинуваченому, а якщо ці заходи не дали результату направити справу в суд з обґрунтуванням неможливості вручення копії обвинувального висновку. Таке обґрунтування прокурору слід викласти, наприклад, у постанові про направлення кримінальної справи в суд без вручення копії обвинувального висновку обвинуваченому.

Дана позиція обумовлена тим, що прокурор зобов'язаний дотриматись строку розгляду кримінальної справи, передбаченого ст. 233 КПК України, яка надійшла до нього від слідчого, а оскільки підстав для закриття кримінальної справи або повернення її на додаткове розслідування немає, прокурору слід направити її до суду.

Неврученням копії обвинувального висновку, також, слід вважати вручення обвинувального висновку обвинуваченому, який не володіє мовою, якою ведеться судочинство без перекладу на мову, якою він володіє. Слід погодитись з тим, що вручення обвинуваченому, копії обвинувального висновку, не затвердженого прокурором, також буде підставою повернення справи прокурору, оскільки обвинувальний висновок, як вид процесуального рішення набуває юридичної сили тільки з моменту затвердження його прокурором[3,69].

Не досить обґрунтовано видається позиція С.Бурмагіна, що у випадку вручення копії обвинувального висновку до моменту вирішення судом питання про повернення справи прокурору — підстави повернення справи відпадають[3,69]. Виходячи з такої позиції вручення обвинувального висновку навіть безпосередньо в стадії попереднього розгляду не буде порушувати право обвинуваченого на ознайомлення з обвинувальним висновком та можливість захищатись від пред'явленого обвинувачення на попередньому розгляді справи суддею, з чим ми не погоджуємось.

На підставі вищенаведеного можна зробити наступний висновок:

- на мій погляд, слід доповнити ст. 229 КПК України частиною третьою наступного змісту: після затвердження обвинувального висновку прокурор в трьохденний термін вручає обвинуваченому під розписку копію обвинувального висновку. Якщо обвинувачений знаходиться під вартою то копія обвинувального висновку вручається йому, за вказівкою прокурора, адміністрацією установи під розписку, яка повертається прокурору та долучається до матеріалів кримінальної справи. Якщо обвинувачений відмовився від одержання обвинувального висновку, то прокурор своєю постановою направляє справу в суд, з обґрунтуванням причин неможливості вручення копії обвинувального висновку.

Використані джерела:

1. Бабаєва О.В. Сутність і значення стадії попереднього розгляду кримінальної справи суддею// Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2002. — №4.
2. Побегайло Г.Д. Предание суду: учебное пособие. — М., 1982.
3. Бурмагин С.В. Возвращение уголовных дел прокурору в порядке ст. 237 УПК РФ// Российская юстиция. — 2005. — №1-2.

Э. В. Лядов

кандидат юридических наук, доцент,
докторант Академии права и управления
Федеральной службы исполнения наказаний России,
Рязань, Российская Федерация

ПРОБЛЕМЫ ПРИ ИСПОЛНЕНИИ ОБЯЗАТЕЛЬНЫХ РАБОТ

Наказание в виде обязательных работ является одним из альтернативных лишению свободы уголовных наказаний. Он был введен в действие Федеральным законом от 28 декабря 2004 г. № 177-ФЗ «О введении в действие положений Уголовного кодекса РФ и Уголовно-исполнительного кодекса РФ о наказании в виде обязательных работ» [1].

Согласно ст. 49 УК РФ обязательные работы заключаются в выполнении осужденным в свободное от основной работы или учебы время бесплатных общественно полезных работ.

Обязательные работы не назначаются лицам, признанным инвалидами первой группы, беременным женщинам, женщинам, имеющим детей в возрасте до трех лет, военнослужащим, проходящим военную службу по призыву, а также военнослужащим, проходящим военную службу по контракту на воинских должностях рядового и сержантского состава, если они на момент вынесения судом приговора не отслужили установленного законом срока службы по призыву.

Срок обязательных работ исчисляется в часах, в течение которых осужденный отбывал данный вид наказания. В соответствии со ст. 49 УК РФ взрослым лицам обязательные работы назначаются на срок от 60 до 240 часов, а несовершеннолетним на срок от 40 до 160 часов (ст. 88 УК РФ). Началом срока отбывания обязательных работ является день выхода осужденного на работу.

В рамках рассматриваемого вопроса необходимо обратить внимание на несколько проблемных моментов.

Действующим уголовным и уголовно-исполнительным законодательством не регламентируется ситуация, когда осужденный к обязательным работам достигает пенсионного возраста в период отбывания наказания. В случае если он продолжает основную работу, то никаких проблем не возникает. Однако если осужденный по достижении пенсионного возраста решит прекратить трудовую деятельность, то будет нарушено одно из условий отбывания обязательных работ, а именно их выполнение в свободное от основной работы время.

Другая проблема заключается в том, что уголовно-исполнительным законодательством не регламентируется ситуация, когда осужденная к обязательным работам в период предоставленной, на основании ч. 3.1 ст. 26 УИК РФ, ей отсрочки отбывания наказания родит ребенка. Согласно ч.4 ст. 49 УК РФ обязательные работы не назначаются женщинам, имеющим детей в возрасте до трех лет. В соответствии же со ст. 256 ТК РФ по заявлению женщины ей предоставляется отпуск по уходу за ребенком до достижения им возраста трех лет. Таким образом, фактически, в этот период отбывать наказание в виде обязательных работ она не может, поскольку не работает, а обязательные работы отбываются в свободное от основной работы время. Отсрочка же на три года, сохраняющая состояние судимости, в данном случае не целесообразна. Ситуация может стать еще критичнее если женщина родит второго ребенка, тем самым срок отпуска по уходу за ребенком увеличится до 6 лет. В данной ситуации, думается, было бы разумным поставить перед судом вопрос об освобождении женщины, родившей ребенка от дальнейшего отбывания данного вида наказания. Однако и первая, и вторая проблема для своего разрешения требуют соответствующей законодательной регламентации.

Следует отметить, что обязательные работы выполняются осужденным на безвозмездной основе. До 8 декабря 2003 г. УИК РФ в ч.2 ст. 28 вменял в обязанности администрации организаций, в которых осужденные отбывали обязательные работы ежемесячное перечисление в соответствующий бюджет финансовые средства за выполненные осужденными работы. Однако Федеральным законом от 08.12.2003 N 161-ФЗ данная норма была отменена. Одной из причин последнего было отсутствие заинтересованности работодателей в использовании оплачиваемого труда осужденных.

В соответствии с ч. 1 ст. 72 УК РФ срок обязательных работ исчисляется в часах. Время содержания лица под стражей до судебного разбирательства засчитывается в срок обязательных работ — из расчета один день содержания под стражей за восемь часов обязательных работ. Согласно ч. 1 ст. 71 УК РФ при частичном или полном сложении наказаний по совокупности преступлений и совокупности приговоров одному дню лишения свободы соответствуют восемь часов обязательных работ.

Частью 2 ст. 49 УК РФ определяется, что обязательные работы устанавливаются на срок от шестидесяти до двухсот сорока часов. Несовершеннолетним же обязательные работы назначаются на срок от 40 до 160 часов (ч.3 ст. 88 УК РФ). Началом срока отбывания обязательных работ является день выхода осужденного на работу.

Законодатель достаточно четко регламентирует время обязательных работ, которое не может превышать 4 часов в выходные и дни, когда осужденный не занят на основной работе, службе или учебе, в рабочие — 2 часов после окончания работы, службы или учебы, а с согласия осужденного — 4 часов. Время обязательных работ в течение недели, как правило, не может быть менее 12 часов.

При наличии уважительных причин (например, болезнь осужденного, его близких родственников и др.) инспекция по письменному заявлению осужденного может разрешить ему проработать в течение недели меньшее количество часов. В этом случае инспекция выдает на руки осужденному сообщение для предъявления по месту отбывания обязательных работ.

В соответствии с ч. 3 ст. 88 УК РФ продолжительность исполнения обязательных работ осужденным в возрасте до пятнадцати лет не может превышать 2 часов в день, а в возрасте от пятнадцати до шестнадцати лет — 3 часов в день. Отметим что, действующим законодательством не регламентирован объем часов в неделю, необходимый для отработки несовершеннолетними, осужденными к рассматриваемому виду наказания из чего можно заключить, что норматив для несовершеннолетних аналогичен нормативу установленному для взрослых осужденных, то есть 12 часов в неделю.

Часть 3 ст. 28 УИК РФ устанавливает, что в случае причинения увечья, связанного с выполнением обязательных работ, возмещение вреда осужденному производится в соответствии с законодательством Российской Федерации о труде.

Согласно ч.1 ст. 227 ТК РФ работодатель обязан осуществлять расследование и учет несчастных случаев, происшедших с работниками и другими лицами, участвующими в производственной деятельности работодателя (в том числе с лицами, подлежащими обязательному социальному страхованию от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний), при исполнении ими трудовых обязанностей или выполнении какой-либо работы по поручению работодателя (его представителя), а также при осуществлении иных правомерных действий, обусловленных трудовыми отношениями с работодателем либо совершаемых в его интересах.

Часть 2 данной статьи конкретизирует, что к лицам, участвующим в производственной деятельности работодателя, помимо работников, исполняющих свои обязанности по трудовому договору, в частности, относятся лица, привлекаемые в установленном порядке к выполнению общественно-полезных работ, которыми как раз и являются обязательные работы.

Подводя итог, следует сказать, что это далеко не полный перечень проблем, возникающих при исполнении наказания в виде обязательных работ, но, к сожалению, в рамках данной статьи невозможно более глубоко рассмотреть даже отмеченные проблемные моменты.

Использованные источники:

1. *Собрание законодательства РФ, 03.01.2005, N 1 (часть 1), ст. 3.*

Н. Макарова

*студентка Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ПОНЯТТЯ І ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ (НА ПРИКЛАДІ ЕУТАНАЗІЇ)

Серед багатьох нагальних проблем сучасного суспільства питання еутаназії вважається одним з найбільш дискусійних. Наявність численних публікацій у пресі та виступів по радіо й телебаченню присвячених еутаназії є свідченням того, що дана проблема дуже турбує багатьох українських громадян і вони готові до розгляду її за суттю. Дослідження поняття еутаназії, його співвідношення з положеннями кримінального права України та іноземних держав і є метою даної роботи.

Поняття “еутаназія” (від грецького “eu” — хороший і “thanatos” — смерть) у буквальному перекладі означає “легка смерть”. Уперше це положення було

використано англійським філософом Френсісом Беконом для позначення “хорошої, спокійної і легкої смерті без мук і страждань”.

Відповідно до Декларації про еутаназію, прийнятої 39-ю Всесвітньою медичною асамблеєю у жовтні 1987 року, еутаназія — це акт умисного переривання життя пацієнта, навіть на прохання самого пацієнта або на прохання його близьких родичів, що є неетичним [1,391].

Юридичні словники визначають еутаназію як “навмисне позбавлення життя невідужно хворої людини з метою припинення її страждань”[2,318].

Залежно від поведінки медичного працівника еутаназія поділяється на активну і пасивну. Під поняттям “активна еутаназія” розуміють здійснення певних дій, свідомо і безпосередньо направлених на заподіяння смерті пацієнту, коли смерть настає у зв’язку з застосуванням спеціальних засобів; під поняттям “пасивна еутаназія” розуміють нездійснення дій, які могли б продовжити життя пацієнта [3,113].

Термін “еутаназія” вжито в ч.3 ст.52 “Основ законодавства України про охорону здоров’я” від 19 листопада 1992 р. Отже, його вживання у наукових дослідженнях набуло легального статусу.

Законодавство України сприйняло негативне ставлення до можливості запровадження еутаназії і містить пряму заборону застосування методів, спрямованих на припинення життя людини. Зокрема, ст.52 “Основ законодавства України про охорону здоров’я” вказує, що “медичним працівникам забороняється здійснення еутаназії — навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань”[4]. У Цивільному кодексі України в ч. 4 ст.281 також міститься такий правовий припис: “Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя ”[5].

Будь-яка спроба здійснення еутаназії в Україні розцінюється як злочинне посягання. Еутаназія в Україні є суспільно небезпечним діянням, оскільки заподіює шкоду відносинам, що охороняються кримінальним законом — суспільним відносинам у сфері охорони життя особи. Суспільна небезпека цього діяння полягає в тому, що при його вчиненні відбувається свідоме посягання на життя іншої людини, яке відповідно до ст.3 Конституції України визнається найвищою соціальною цінністю в державі.

Визначаючи форму вини при здійсненні еутаназії, доцільним буде звернутися до “Основ законодавства України про охорону здоров’я ” та Декларації про еутаназію, де зазначається, що еутаназія є діянням умисним. При здійсненні еутаназії особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає настання смерті потерпілого і бажає її настання.

При визначенні ознаки злочину — протиправності, то сьогодні в Кримінальному кодексі України немає визначення поняття еутаназії та немає окремої статті, тому вчинення еутаназії повинно кваліфікуватися як умисне вбивство, за статтею 115 КК України [6]. Але при встановленні ознак еутаназії як злочину та при самій кваліфікації цього діяння головну увагу слід звернути на мотив співчуття, яким керується злочинець при здійсненні еутаназії та згоду потерпілого на заподіяння йому шкоди. Для цього, слід звернутися до зарубіжного кримінального права і розглянути яке там кримінально-правове значення згоди потерпілого на заподіяння шкоди і як, зокрема, вирішуються проблеми кримінальної відповідальності за еутаназію.

Зокрема, на відміну від України в багатьох кримінальних кодексах інших країн вбивство з мотиву співчуття, здійснене на прохання потерпілого міститься в переліку обставин, що пом’якшують покарання. З цієї точки зору цікавим є кримінальне законодавство Російської Федерації, де еутаназія в якій би формі вона не здійснювалася, прямо заборонена законом. Мотив співчуття міститься в переліку пом’якшуючих обставин в ст.61 КК Російської Федерації. Він може бути врахований лише при призначенні покарання винній особі, але не при кваліфікації діяння [7,121].

В деяких зарубіжних державах вбивство з мотиву співчуття, здійснене на прохання потерпілого являє собою привілейований склад умисного заподіяння смерті. Так, в Кримінальному кодексі Польщі існує окрема ст.150 де сказано: “ Хто вбиває людину на її прохання і під впливом співчуття до неї, карається позбавленням волі від 3 місяців до 5 років. У виняткових випадках суд може пом’якшити кару, або навіть звільнити від відповідальності” [8].

Подібний склад існує в Кримінальному кодексі ФРН (§216). Привілейований випадок вбивства має місце тоді, коли смерть заподіюється в результаті “категоричного і наполегливого” прохання потерпілого позбавити його життя [9].

Склад вбивства на прохання потерпілого сформульований в Кримінальному кодексі Швейцарії. Так, згідно із ст. 114, привілейований випадок вбивства має місце тоді, коли особа “по гідним уваги мотивам, в тому числі зі співчуття, вбиває людину на її серйозне і наполегливе прохання” [10].

В цих випадках кримінальне законодавство передбачає більш м’яке покарання порівняно з тим, яке призначається за просте або кваліфіковані види вбивства. Однак, в усіх цих випадках мова іде про караність позбавлення життя, мотив співчуття та згода потерпілого служить лише ознакою привілейованого складу вбивства, але ніяким чином не виключає настання кримінальної відповідальності.

В окремих державах вбивство на прохання потерпілого являє собою не простий або привілейований вид вбивства, а кваліфікований. Зокрема, в Англії умисне заподіяння смерті особі, що дала на це свій дозвіл, складає тяжке вбивство, що карається по життєвим позбавленням волі [11].

Проаналізувавши досвід зарубіжних держав, можна дійти висновку, що регламентована заборона еутаназії, яка міститься в нашому законодавстві не буде ефективною без чіткої криміналізації такого суспільно небезпечного діяння нормами КК України. Сьогодні постає питання про необхідність конкретизації, деталізації еутаназії кримінальним законодавством України. Як уже було зазначено, еутаназія в Україні вважається злочином — умисним, неправомірним позбавленням життя — умисним вбивством. Відповідно повинно кваліфікуватися за ч.1 ст.115 КК України. Проте, на нашу думку, потрібно скористатися досвідом зарубіжних держав і врахувати, що вчинюється такий злочин з мотиву співчуття, на прохання самого хворого. Тому, було б доречним розглянути два можливих варіанти криміналізації нормами КК України цього діяння.

По-перше, ст.66 КК України “Обставини, які пом’якшують покарання доповнити такою обставиною — “вчинення злочину з мотиву співчуття на прохання потерпілого”. В такому разі, ця обставина буде врахована лише при призначенні покарання винній особі, але не при кваліфікації цього діяння.

По-друге, ввести в КК України спеціальну норму привілейованого складу вбивства — “вбивство з мотиву співчуття здійснене на прохання потерпілого”. Відповідно встановити більш м’яке покарання порівняно з тим, яке призначається за просте вбивство. Включення в КК України привілейованого складу вбивства, можна пояснити тим, що це вбивство є привілейованим випадком в силу того, що потерпілий бажає померти. Діяння признається, таким чином, менш тяжким, проте не може бути виправдано. Своєю поведінкою потерпілий підштовхує виконавця до вчинення вбивства. Без його наполегливого прохання обговорюваний злочин, напевно, не мав би місця.

Таким чином, не дивлячись на те, що не можна знайти однозначної відповіді на питання — чи є еутаназія благом чи несе шкоду, на сьогодні, коли еутаназія в нашій країні заборонена і визнається злочином в КК України має здійснюватися чітка регламентація цього питання.

Використані джерела:

1. Декларация относительно эвтаназии, принята 39-й Всемирной медицинской ассамблеей, Мадрид, Испания, октябрь 1987 г. / *Медичне право України: збірник нормативно-правових актів / Упоряд. і наук. ред. Н.Б. Болотіна.* – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2001. – 412с.
2. *Юридична енциклопедія: В 6 т./ Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.* – К.: “Укр. енцикл.”, 1998. – С. 318 – 319.
3. *Право в медицині.* – М.: Книга-сервіс, 2002. – 352 с.
4. *Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року // Відомості Верховної Ради України.* – 1993. - №4. – Ст. 19.
5. *Цивільний кодекс України від 16. 01. 2003 / Відомості Верховної Ради, 2003, № 40 – 44, Ст. 356.*
6. *Кримінальний кодекс України: Офіційний текст.* – К.: Атіка, 2006. – 168 с.
7. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Изд. 2-е, зим. и доп. Под общей редакцией Генерального прокурора Российской Федерации, профессора Ю.И. Скуратова и Председателя Верховного Суда Российской Федерации В. М. Лебедева.* – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА, 1999. – С. 121 – 122.
8. *Уголовный кодекс Польши.* – Минск, 1998.
9. *Уголовный кодекс ФРГ.* – М., 2000.
10. *Уголовный кодекс Швейцарии.* – М., 2000.
11. *Крылова Н.Е. Эвтаназия: уголовно-правовой аспект// Вестник МУ/. сер. 11. Право – 2002. – №2. – С. 35.*

К. Б. Марисюк

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

Львівського національного університету імені Івана Франка,

Львів, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ТА ВИХОВНА РОБОТА ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ (ДЕЯКІ ПИТАННЯ)

Військові частини, гауптвахти та дисциплінарні батальйони здійснюють виконання покарань щодо засуджених військовослужбовців. Ці установи не входять до кримінально-виконавчої системи, оскільки вони виконують інші цілі і завдання.

Кримінально-виконавчий кодекс України передбачає, що дисциплінарні батальйони призначені для виконання покарання у виді тримання засуджених військовослужбовців строкової служби в дисциплінарному батальйоні. Військові частини та гауптвахти виконують покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службового обмеження для військовослужбовців, засуджених за злочини невеликої тяжкості, покарання у виді арешту з утриманням засуджених на гауптвахтах, а також здійснюють контроль з а поведінкою засуджених військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Утворення, організація і діяльність цих установ визначається Міністерством оборони України.

Відповідно ст. 1 Статуту гарнізонної та вартової служби, затвердженого Законом України від 24 березня 1999 р., військова частина являє собою структурну одиницю гарнізону, розташовану постійно чи тимчасово в населеному пункті (пунктах) або поза ним (ними). До змісту цього поняття віднесено військові частини, штаби, організації, установи та військово-навчальні заклади Збройних Сил України, а також військові частини Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України,

внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, військ Цивільної оборони України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.

Відповідно до додатку № 12 до вищевказаного Статуту, для тримання військовослужбовців, які відбувають покарання у виді арешту, обладнується спеціальне приміщення — гауптвахта.

В Інструкції про порядок і умови утримання засуджених, взятих під варту та затриманих військовослужбовців, затвердженій наказом Міністра оборони України від 16.12.2004 р. №618 дається визначення засуджених військовослужбовців — це військовослужбовці Збройних Сил України та військовозобов'язані під час проходження ними зборів, а також військовослужбовці інших військових формувань, які за обвинувальним вироком суду засуджені до арешту з відбуванням покарання на гауптвахтах Служби правопорядку. Гауптвахти Служби правопорядку — це спеціальні приміщення для нагляду за військовослужбовцями, які засуджені до арешту, взяті під варту або затримані.

З засудженими військовослужбовцями, які за обвинувальним вироком суду засуджені до арешту з відбуванням покарання на гауптвахті Військової служби правопорядку у час, відведений розкладом занять, проводиться соціально-психологічна та виховна робота відповідно до Типової програми соціально-психологічної та виховної роботи з військовослужбовцями, які засуджені до арешту з відбуванням покарання на гауптвахті Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, затвердженої наказом начальника Військової служби правопорядку у Збройних Силах України — начальника Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України від 01.03.2006 р. №55.

Згідно цієї програми соціально-психологічна та виховна робота із військовослужбовцями — це система організаційних, соціально-правових, виховних, інформаційно-пропагандистських, культурно-просвітницьких та військово-соціальних заходів, спрямованих на виправлення та ресоціалізацію засуджених військовослужбовців, усвідомлення ними провини за вчинений злочин, формування і збереження навичок військової служби, нейтралізацію негативного впливу на них умов ізоляції, формування і розвиток необхідних психологічних якостей, моральної самосвідомості, підвищення стійкості організму до змін фізичних факторів довкілля та умов, пов'язаних з особливостями тримання в умовах ізоляції, профілактику та відвернення їх агресивної поведінки відносно військових службових осіб Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та чергової зміни, інших засуджених військовослужбовців та себе.

Основними формами соціально-психологічної та виховної роботи із засудженими військовослужбовцями є:

- індивідуальна робота;
- гуманітарна та культурно-виховна робота;
- правове виховання.

Інструкція про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, затверджена наказом Міністра оборони України 29.11.2004 року №567 регулює порядок направлення і прийняття засуджених військовослужбовців у дисциплінарний батальйон. Вона передбачає, що направлення в дисциплінарний батальйон є покаранням за вчинений злочин і має на меті виправлення засуджених у дусі чесного ставлення до праці та військової служби, суворого додержання ними Конституції та законів України, точного виконання Військової присяги і військових статутів та запобігання вчиненню нових злочинів. Покарання не має на меті завдання фізичних страждань або приниження людської гідності.

Дисциплінарний батальйон (окрема дисциплінарна рота) є військовою частиною, яку утримують за окремим штатом. Організаційну структуру і чисельність дисциплінарного батальйону визначає Міністр оборони України.

Основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених військовослужбовців, які тримаються в дисциплінарному батальйоні, є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно-корисна праця, виховна та соціальна робота, громадський вплив, військове навчання.

Засоби виправлення та ресоціалізації застосовують з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особистості засудженого військовослужбовця, а також його ставлення до праці та виконання вимог статутів Збройних Сил України.

К. М. Маркова

*аспірантка Університету Марії Кюрі-Склодовської,
Люблін, Польща*

ЕУТАНАТИЧНЕ ВБИВСТВО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У Польщі еутаназія відноситься до злочинів, що посягають на життя особи. За такий злочин передбачено значно менший розмір покарання ніж за вбивство людини при інших обставинах — вбивство упривілейоване. На думку С.Слівінського, упривілейованим злочином є злочин, за скоєння якого передбачена окрема нижча санкція в порівнянні до санкції основного злочину або передбачене надзвичайне пом'якшення покарання чи звільнення від кримінальної відповідальності під час визначення змісту даного злочину [1, 82].

Польське законодавство не легалізує еутаназії у жодному її виді. Однак зважаючи на те, що вбивство на прохання і під впливом співчуття до особи яка страждає, зазвичай скоюване після попереднього обдумання, досить часто є результатом морального конфлікту, який виникає між бажанням полегшити страждання і найвищою повагою до людського життя, тому кримінальне законодавство створює підстави для більш м'якого трактування винуватців.

В Кримінальному кодексі Польщі від 2 серпня 1997 року еутанатичне вбивство передбачене в статті 150. “Ст. 150. §1 Хто вбиває людину на її прохання і під впливом співчуття до неї, карається позбавленням волі від 3 місяців до 5 років. §2. У виняткових випадках суд може пом'якшити кару, або навіть звільнити від відповідальності”. Визначення даного складу злочину залишилось без змін і в цілому відповідає ст. 150 КК від 1969 року і відповідній ст.227 КК від 1932 року. Але була обнижена санкція — новий кримінальний кодекс пересунув нижню границю кари позбавлення волі з шести на три місяці. Новелою було впровадження до ст.150 нового кримінального кодексу §2, який дозволяє суду у виняткових випадках пом'якшити кару, або навіть звільнити від відповідальності.

Сутність упривілеювання констатують дві ознаки, які мусять виникнути спільно, тобто: 1) прохання з боку особи, яка має бути позбавлена життя, 2) мотив співчуття, яким керується виконавець[2,318].

У випадку еутанатичного вбивства, йде мова про ситуацію скорочення страждань смертельно хворої особи, скоєне на її прохання і під впливом співчуття до неї. Для того щоб застосувати ст. 150 КК, мусять настати вагомі підстави позбавлення

життя, які становлять мотив співчуття зі сторони виконавця. В науковій літературі наводяться приклади важких страждань пов'язаних з невиліковною хворобою або отриманням важких травм, що є причиною прохання страждаючої особи про позбавлення її життя.

Прохання, про яке йде мова в ст. 150 §1, повинно бути категоричне і чітке, а також юридично правильне. Це прохання повинна виразити особа дієздатна (психічно здорова, здатна розпізнати і оцінити свою ситуацію), не може бути то психічнохвора особа, а також особа неповнолітня, яка знаходиться під опікою батьків або опікуна.

Суб'єкт злочину — загальний, хоча найчастіше ним може бути лікар чи інша особа з медичного персоналу або найближча особа. Мотив, яким керується особа, повинен виникнути в наслідок прохання потепілого, а також під впливом співчуття до нього. Співчуття може бути викликане найрізноманітнішими обставинами. Найчастіше ці страждання пов'язані з невиліковною хворобою[3,113].

Даний злочин вважається умисним, з прямим і непрямым умислом (наприклад, коли винна особа подає велику дозу сильних протибульових ліків, знаючи що це може призвести до смерті особи). Формою скоєння злочину може бути як дія, так і бездіяльність (наприклад, навмисне неподання ліку необхідного для підтримання життя невиліковно хворої особи, з метою настання її смерті). Виникає питання припинення підтримання життя за допомогою апаратури. Спеціальне відключення апаратури для того, щоб спричинити смерть, є караним. Але відключення апаратури в безнадійній ситуації термінальній, згідне з медичними принципами, коли хворий є без свідомості і не можна без кінця підтримувати штучного дихання і кровообігу, не обґрунтовує кримінальної відповідальності[2,319].

Польський Кодекс лікарської етики в ст. 29 передбачає, що „лікар повинен прикласти старань, щоб забезпечити хворому гуманітарну опіку в термінальному стані і гідні умови смерті. Лікар повинен до останнього моменту злагоджувати страждання хворих в термінальних станах і утримувати по мірі можливості якість життя”. В ст. 30 вказано: „лікар немає права застосовувати еутаназію”. Припинення терапевтичних дій, направлених на підтримання життя, може бути оцінене як пасивна еутаназія і підлягати кримінальній (ст. 162 § 1 КК — ненадання допомоги) і цивільній відповідальності. Виникає питання, як довго лікар повинен підтримувати життя хворого в термінальному стані.

Кодекс лікарської етики в ст. 31 передбачає: „В термінальних станах лікар немає обов'язку проведення реанімаційних заходів, інтенсивної терапії. Рішення про припинення реанімації і інтенсивної терапії належить до лікаря і пов'язане з оцінкою терапевтичних можливостей”. В практиці переважно таке рішення приймає консиліум лікарів.

Польське законодавство передбачає понижений рівень вини особи, яка позбавляє життя іншу особу на її прохання і керуючись мотивом співчуття до неї, а отже мотивом розцінюваним позитивно. Особа, яка своїми діями позбавить іншу особу життя без її прохання, а більше того проти її бажання, буде нести кримінальну відповідальність за вбивство передбачене ст. 148 §1 КК Польщі. Ст. 150 §2, дозволяє суду у виняткових випадках пом'якшити кару, або навіть звільнити від відповідальності. На думку М. Філяра, надана суду можливість у виняткових випадках звільнити від відповідальності за скоєння злочину передбаченого ст. 150 КК є цілком слушна і не обнижує кримінально-правової охорони життя людини[5]. Законодавець звертає увагу, що надзвичайне пом'якшення покарання, або навіть звільнення від відповідальності стосується тільки “виняткових випадків”, маючи на увазі ситуації, які справді вимагають особливого підходу, хоч законодавство не дає визначення поняття “винятковий випадок”, що призводить до значних труднощів в його інтерпретації. А. Золль, розуміє поняття “винятковий випадок” — “винятково сильний мотиваційний

тиск на особу, тобто винятково обґрунтовані пістави до співчуття для потерпілого”[6,241].

Так як в Польщі, так і в більшості кримінальних кодексів європейських країн, вбивство еутанатичне в порівнянні до злочину вбивства, вважається упривілейованим. Обставиною, яка пом’якшує покарання є прохання потерпілого або прохання поєднане зі співчуттям до нього. Наприклад, ці дві умови повинні бути дотримані згідно кримінального кодексу Греції (ст. 300), Норвегії (§ 235 КК), Швейцарії (ст. 114), а кримінальне право Португалії містить два окремі привілейовані склади злочинів: ст. 133 КК встановлює привілейований вид вбивства під впливом співчуття до потерпілого (з позбавленням волі від року до 5 років) і ст. 134 КК — вбивство на прохання потерпілого (з позбавленням волі від 6 місяців до 3 років). Подібна регламентація передбачена і в кримінальному кодексі Німеччини (§ 216), ст. 239 КК Данії, ст. 21 3(1) КК Фінляндії, ст. 579 КК Італії, як теж § 77 КК Австрії[6].

Використані джерела:

1. S.Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946.
2. A.Marek, *Kodeks Karny. Komentarz 4 wydanie*. Wydawnictwo „LEX”, Warszawa 2007.
3. W.Świda, *Prawo karne. Część szczególna*, Warszawa 1971.
4. M.Nesterowicz, *Prawo medyczne. Wydanie V*, Toruń 2001.
5. M.Filar, *Ochrona jednostki w nowym kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo.” 1998.
6. A.Zoll, *Komentarz do k.k. Część szczególna*, Kraków 1999.

В. Я. Мармаш

*аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка,
помічник судді Личаківського районного суду міста Львова,
Львів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ ПОПЕРЕДНЬОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВИ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В КОНТЕКСТІ ДІЇ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ СУДОЧИНСТВОМ УКРАЇНИ

Закріплення у Конституції України в 1996 р. та офіційне введення в червні 2001 р. у КПК України засади змагальності є проявом утвердження демократії і важливим кроком до правової держави [1, С.53]. В межах нашого дослідження спробуємо з’ясувати ступінь відповідності правової регламентації процесуальної форми попереднього розгляду справи судом апеляційної інстанції одній з фундаментальних засад судочинства — змагальності, на підставі чого визначимо недоліки та запропонуємо можливі шляхи оптимізації процесуальної форми даного етапу судочинства.

На сучасному етапі розвитку науки кримінального процесу серед дослідників немає єдності у визначенні суті засади змагальності кримінального судочинства та ступеня її прояву на різних етапах процесуальної діяльності. Зокрема, С.В.Романов вважає, що зміст принципу змагальності сторін в судовому розгляді полягає в гарантуванні рівноправності сторін в наданні та дослідженні доказів. При цьому рівноправність сторін у вирішенні інших питань, що виникають при розгляді кримінальної справи, — зазначає автор, — завжди супроводжує змагальність сторін, однак не відображає суті даного принципу. На підставі даного твердження, оскільки, зокрема, на стадії касаційного провадження сторони вправі лише усно або письмово

висловлювати свою точку зору по суті справи, однак не можуть наводити на підтвердження своєї позиції нових доказів, С.В.Романов робить парадоксальний висновок, ніби на даному етапі процесуальної діяльності розгляд справи відбувається у не змагальному порядку з меншим об'ємом процесуальних гарантій [2, С.82-85].

Якщо в межах нашого дослідження виходити із запропонованого С.В.Романовим підходу до розуміння засади змагальності у кримінальному судочинстві, то можна припустити, що і попередній розгляд справи суддею у суді першої інстанції та судом апеляційної інстанції відбувається також у не змагальному порядку. Можливості сторін у наданні та дослідженні доказів, а тим більше нових, в ході названих процесуальних етапів значно звужені. Вирішуючи питання про список осіб, які підлягають виклику в судові засідання, про витребування додаткових доказів, суддя оцінює ці докази на предмет їх належності та допустимості, а в ході попереднього розгляду справи у суді апеляційної інстанції — ще й на предмет достатності наявних у справі доказів. Оцінка доказів на предмет їх достовірності на даних етапах процесуальної діяльності суддею не здійснюється, відповідно, і їх дослідження проводиться лише в ході основного судового чи апеляційного розгляду.

Разом з тим, наведений “вузький” підхід до розуміння сутності засади змагальності у кримінальному судочинстві не є домінуючим у вітчизняній та зарубіжній правовій літературі та, як буде показано далі, не ґрунтується на законі. Навпаки, значно популярнішим, що визнає і сам автор [2, С.86], є більш “широке” тлумачення змагальності. Найбільш обґрунтованим нам видається підхід, запропонований А.Ю.Єгоровим в межах власного наукового дослідження та узагальнення традиційних для світової правової думки точок зору на дану проблематику. Зокрема, він вважає ознаками змагального типу процесу: процесуальне становище органу кримінального переслідування в якості сторін та незалежність суду. При цьому традиційні в контексті засади змагальності вимоги щодо рівноправності сторін та розподілу функцій між сторонами обвинувачення, захисту та судом, А.Ю.Єгоров розглядає в якості невід'ємних атрибутів названих вище двох ознак змагальності. [3, С.18-21].

Не відповідає “вузьке” розуміння засади змагальності і чинному процесуальному законодавству. Відповідно до ст.16-1 КПК України розгляд справ у судах відбувається на засадах змагальності. Отже, передбачається, що в судах розгляд справ у всіх випадках (незалежно від етапу процесуальної діяльності — чи то попередній розгляд справи суддею у суді першої інстанції, чи в суді апеляційної інстанції, чи на стадії касаційного провадження) повинен здійснюватись у змагальній формі. Тоді як вимога рівноправності сторін у наданні та дослідженні доказів — це хоч і обов'язковий, але лише один із проявів рівноправності сторін у кримінальному судочинстві, обумовлений специфікою окремих етапів процесуальної діяльності. Крім того, рівноправність сторін означає, що кожна з них наділена однаковими і рівними правами на заявлення відводів і клопотань, можливістю доказування правильності своєї позиції перед судом. Здійснення змагальності також передбачає присутність сторін у суді. Така присутність забезпечується шляхом їх участі у судових засіданнях — особливий процесуальний форми розгляду справ у судах за участю сторін на засадах їх змагальності.

Якщо узагальнено давати відповідь на поставлене у темі дослідження питання, можемо ствердити, що процесуальна форма попереднього розгляду справи судом апеляційної інстанції, в цілому, відповідає вимогам засади змагальності, а її специфіка обумовлена конкретними завданнями, що вирішуються на даному етапі процесуальної діяльності. Керівництво діяльністю, спрямованою на досягнення названих вище завдань (встановлення наявності процесуальних перешкод апеляційного розгляду справи, їх усунення та підготовка апеляційного розгляду кримінальної справи) у

кримінальному процесі, що “працює” в режимі змагальності, не може здійснюватись ніким, крім суду. Як було зазначено вище, фундаментальні основи змагальності — рівноправність сторін та незалежність суду — виключають реалізацію сторонами функцій суду навіть в частині.

Сторони, які беруть участь у попередньому розгляді справи судом апеляційної інстанції, користуються рівними правами у заявленні клопотань, відводів, висловленні своїх думок щодо заявлених клопотань та питань, внесених на попередній розгляд. Водночас, істотним порушенням основоположного принципу кримінального судочинства — змагальності є положення ч.2 ст.357 КПК України, відповідно до якого попередній розгляд справи здійснюється в судовому засіданні одноособово з обов’язковою участю прокурора. На судові засідання можуть бути викликані інші учасники судового розгляду, однак їх неявка не перешкоджає розгляду справи. І тут цілком можна погодитись із А.М.Бірюковою, яка пише: “про яку рівність та змагальність сторін може йти мова, коли засуджений та його захисник є відсутніми при попередньому розгляді апеляційним судом у зв’язку з неповідомленням їх про час і місце судового розгляду, а їх участь у цій стадії обумовлена об’єктивною волею судді” [4, С.27]. Лише гарантувавши учасникам процесу (окрім прокурора, участь якого є обов’язковою) їх диспозитивне право на участь у судовому засіданні при вирішенні важливих питань, з яких справа була внесена на попередній розгляд, ми можемо говорити про дійсну рівноправність сторін як необхідну умову засади змагальності судового процесу. А тому, вважаємо, у ст.357 КПК України слід внести відповідні зміни, передбачивши, що суддя у всіх випадках проведення попереднього розгляду справи зобов’язаний повідомити учасників процесу про дату та місце розгляду справи, однак їх неявка не перешкоджає розгляду справи.

Використані джерела:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією В.Т.Маляренка, В.Г.Гончаренка. — К., — “ФОРУМ”, 2003. — 938 с.
3. Романов С.В. О соотношении принципа состязательности сторон и права на справедливое судебное разбирательство в уголовном судопроизводстве. // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. 2005, № 3 — С.76-88.
4. Егоров А.Ю. Состязательность в стадии назначения судебного заседания: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — Екатеринбург, 2003. — 186 с. // [Электронный ресурс]: Из фондов Российской Государственной Библиотеки. М.: РГБ, 2004.
5. Бірюкова А.М. Деякі питання участі захисника при попередньому розгляді справи. // Адвокат, 2003, № 5. — С.16-17.

І. О. Маслянікова

*студентка Дніпропетровського університету економіки та права,
Дніпропетровськ, Україна*

РЕЙДЕРСТВО ЯК НАГАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

Ні для кого не є секретом, що українське законодавство не є досконалим і має безліч прогалин. Одним із суттєвих недоліків правової системи є проблема рейдерства, що останнім часом має тенденцію до стрімкого зростання. Тому метою даної доповіді є комплексний аналіз поняття рейдерства, можливих шляхів боротьби з ним, прогалин чинного законодавства, запропонування реальних шляхів боротьби з цим явищем.

Поняття „рейдерство” з’явилося на Україні відносно недавно в порівнянні із Заходом, та й несе воно в собі дещо інше смислове навантаження. Бо на відміну від західного, „рейдерство по-українськи” більш агресивне та не має під собою достатніх законних підставин.

Поява рейдерства відмічена не сьогодні, і не вчора, а ще за часів піратства, тільки захват стосувався не підприємства, а кораблів. Появі цього явища на Україні сприяло декілька чинників (деякі і до сьогодні існують). Перш за все перехід економіки від планової до ринкової породив приватну форму власності. А це, в свою чергу, призвело до стрімкого переділу майна, зокрема, великих прибуткових підприємств. Проте стрімкий розвиток такої форми економічних відносин та неспроможність законодавства настільки швидко реагувати на ці зміни та в повному обсязі регулювати сучасні суспільні відносини в сфері корпоративного управління. Це породило велику кількість безнаказаних незаконних дій, пов’язаних з рейдерством.

Конкретного та точного визначення поняттю „рейдерство” не існує, бо на законодавчому рівні воно не закріплене. Але, попрацювавши з різними джерелами для написання доповіді, можу дати слідуюче визначення: рейдерство — виведення активів із власності законних власників, тобто присвоєння підприємства будь-якою ціною [2, 42]. Інакше кажучи, рейдерство — це загальна назва ланцюжка операцій, що за допомогою прогалин у законодавстві дозволяє отримати у володіння певний капітал (зазвичай — підприємство).

На перший погляд здається дивним, що ми, живучи в ХХІ столітті, зіштовхуємося з такою проблемою як незаконне, насильницьке захоплення майна з застосуванням силових методів. Це все тоді, коли західні країни орієнтовано націлено йдуть до правової держави, в якій закон понад усе! А це все тому, що розвитку рейдерства в нашій державі активно допомагає корупція у судовій та виконавчих системах, неврегульованість українського законодавства, точніше наявність великої кількості прогалин, низька дисципліна його виконання, переділ власності між фінансово-промисловими групами, представники яких знаходяться у владі.

Само собою виникає питання: як? Яким способом рейдери захоплюють підприємство? Сьогодні не існує чіткої системи, за якою діють „захоплювачі”, але є делька найбільш поширених способи рейдерства: через акціонерний капітал, кредиторську заборгованість, органи управління.

Захоплення через акціонерний капітал свідчить про те, що він сильно розпорошений або недостатньо контролюється. Початком атаки є скупка акцій. Як правило, рейдери планують купити 10-15 % акцій — ця кількість є достатньою, щоб ініціювати проведення зборів акціонерів з потрібним порядком денним [1, 107]

Що стосується другого способу — відібрання власності через кредиторську заборгованість, то він здійснюється так: прострочені борги підприємства скуповуються у дрібних кредиторів за низькими цінами, потім консолідуються і пред’являються до одночасної виплати. Нездатність підприємства розрахуватись призводить до початку процедури санації та банкрутства. Головна діюча особа — керівник санації, якого, як правило, рейдери легко можуть зацікавити співпрацею.

Також рейдерство можна здійснити і через органи управління, ним є наймане керівництво (зазвичай — на підприємствах із державною формою власності). Перекопати керівництво діяти на користь рейдера можна за допомогою підкупу, шантажу, кримінального переслідування та погроз.

Перш ніж говорити про можливі шляхи боротьби з рейдерством, необхідно проаналізувати чинне законодавство, зокрема Кримінальний кодекс, бо він передбачає найсуровіше покарання за вчинення злочину.

Якщо детально розглянути цей кодекс, то можна помітити, що багато його статей встановлюють кримінальну відповідальність за різні прояви рейдерської

діяльності: ст.206 КК „Протидія законній господарській діяльності”, ст.358 КК „Підробка документів, печаток і штампів”, ст.357 КК „Викрадення, привласнення, вимогання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження”, ст. 359 КК „Незаконне використання спеціально технічних засобів негласного отримання інформації”. Крім того, рейдерство підпадає під дію статей 27, 28, 29, 30 КК України [3,119].

На мою думку, об'єднати рейдерське діяння в один склад злочину наразі неможливо, бо такий склад злочину ніколи не буде доведений.

Які ж методи боротьби з рейдерством? Перш за все, на боці власника має виступати держава (якщо, звичайно, представники керівних органів держави самі не є замовниками рейдерської атаки!). Вона (держава) повинна сприяти розробці законопроектів, які стосуються рейдерства, а зокрема, передбачення кримінальної відповідальності за це.

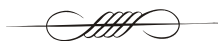
По-друге, потрібна боротьба з корупцією не „на папері”, а в реальності; посилення відповідальності правоохоронців, державних службовців, а головне — суддів.

По-третє, необхідно консолідувати спільні зусилля спеціальних підрозділів Служби Безпеки України, органів внутрішніх справ та прокуратури з тією метою, щоб виявляти, протидіяти та боротися з будь-якими проявами рейдерства [4,110].

Сьогодні на розгляді Верховної Ради України знаходиться чимало законопроектів, покликаних дати актуальне визначення поняттю „рейдерства”, а також передбачити ефективні шляхи боротьби з цим явищем. Але вони потребують доопрацювання. Тим не менш, слід позитивно оцінювати те, що питання боротьби ставиться на державному рівні, отже маємо надію, що найближчим часом держава виробить певну стратегію для подолання цього негативного явища.

Використані джерела:

1. Беліков О. Рейдерство в Україні — реалії сьогодення // *Юридичний журнал*. — 2007. — №4 (58).
2. Каганець А. „Рейдерство” — нова галузь українського законодавства? // *Юридичний радник*. — 2007. — №1 (15).
3. Москаленко С. Рейдерство: загальна характеристика, окреслення проблеми та шляхи боротьби // *Юридичний журнал*. — 2007. — 3 (57).
4. Солодко Є. Боротьба із рейдерством на законодавчому рівні — доцільність і перспективи // *Юридичний журнал*. — 2007. — 4 (58).
5. Швайка І. Зміна підсудності при вирішенні корпоративних справ як перешкода рейдерству // *Юридичний радник*. — 2007. — №1 (15).

А. В. Меланчук

*студентка Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

АДВОКАТ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Загальновизнано, що забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина є одним з найважливіших чинників у процесі становлення демократичної, соціально — правової державності. Конституція України проголошує право кожного на

правову допомогу і гарантує його здійснення, покладаючи на адвокатуру забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ.

Процесуальний статус адвоката — захисника включає його право збирати і подавати докази, тобто захисник вправі збирати докази шляхом: запитувати і отримувати документи або їх копії від підприємств, установ, організацій, а від громадян — за їх згодою; ознайомлюватися на підприємствах, установах, організаціях з необхідними документами і матеріалами, за винятком тих, таємниця яких охороняється законом; отримувати письмові висновки фахівців з питань, що потребують спеціальних знань; опитувати громадян. В цих положеннях отримала відображення ідея суттєвого розширення прав сторони захисту, без чого неможлива реальна змагальність процесу.

Нові законоположення, чого і слід було очікувати, викликали зацікавленість вчених. Але різноманіття поглядів виявились досить широкими. По питанню щодо того чи збирає захисник докази так само як це робить слідчий, чи якимись іншим чином і чи можна вважати доказом те, що отримує захисник, реалізуючи свої повноваження, викладені абсолютно протилежні думки. Позиції, яких дотримуються вчені, можна умовно поділити на 2 групи.

Ряд авторів вважають, що формула «захисник збирає докази» означає, що пізнавальні дії захисника слід трактувати як правомірні процесуальні форми збирання доказів, а отримані результати — як докази, які підлягають прикріпленню до справи.

Інші ж, навпаки, акцентують увагу на тому, що захисник не має владних повноважень, якими володіє слідчий, і може лише пред'явити йому отримані доказові матеріали із клопотанням про прикріплення їх до справи чи про допит певних осіб. Тому отримані адвокатом відомості не є доказовими матеріалами.

На мою думку, проблемним все ж таки на сьогодні залишається те, що захисник не зможе формувати докази, як це роблять органи слідства, прокурор і суд. Він може лише пред'являти отриману ним інформацію уповноваженим органам влади.

Також, на мій погляд, досить великим недоліком чинного законодавства є те, що адвокат має можливість ознайомитися із матеріалами справи лише в кінці слідства.

Конституція України (ст. 129) підкреслює, що основними засадами судочинства є змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості та забезпечення обвинуваченому права на захист.

Обов'язок доказування у кримінальному процесі закон повністю покладає на суд, прокурора, слідчого та особу, яка провадить дізнання. Вони зобов'язані вжити усіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, тобто зібрати, перевірити й оцінити всю необхідну сукупність доказів і їх джерел і прийняти на цій підставі законне, обґрунтоване й справедливе рішення. Закон категорично забороняє їм перекладати свій обов'язок доказування на обвинуваченого. Звичайно, ця заборона поширюється також на захисника обвинуваченого й підозрюваного, їх законних представників, на захисника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їх представників. Вони також є суб'єктами доказування, але на відміну від суду, судді, прокурора, слідчого, особи, яка проводить дізнання, органу дізнання, мають право, а не зобов'язані брати участь у доказуванні.

Хоча законодавець і наділив захисника правами зі збирання доказової інформації і тим самим зробив значний крок на шляху реалізації в кримінальному процесі принципу змагальності сторін. Але проблемним все ж таки залишається те, що адвокату хоча і надані найнеобхідніші права, проте процесуальна форма їх реалізації законом не регламентована. Пояснюється це тим, що на боці захисника принцип презумпції невинуватості, згідно з яким діє правило: всі сумніви тлумачаться і розв'язуються на користь обвинуваченого.

Виникає питання: чи необхідно винаходити якусь спеціальну форму збирання та дослідження доказів захисником, чи може бути виправданим надання йому права самостійно провадити низку вже регламентованих слідчих дій?

По — перше, закономірності пізнавальної діяльності єдині як для захисника, так і для слідчого і суду. По — друге, надані захиснику чинним законодавством засоби збирання та дослідження доказів недостатньо ефективні. Наприклад, захисник має право отримати «документи». Їх вилучення обумовлює необхідність складання протоколу та вручення його копії особі, в якій проведено вилучення. Адже громадянин, який віддав документ, повинен мати можливість витребувати його назад після завершення процесу. Таким чином, вилучення документів захисником має, по суті, здійснюватися за правилами проведення виїмки. Або взяти право захисника «застосовувати науково — технічні засоби» в процесі слідчих дій. Очевидно, що учасники слідчої дії повинні знати, які засоби будуть застосовуватися і в якому порядку. Однак ці питання не знайшли розв'язання та регламентації в законі.

Адвокат, виконуючи свій професійний обов'язок, аналізує кожен доказ, що є у справі незалежно від того, чи обґрунтовує цей доказ обвинувачений, чи виправдовує підзахисного.

Золотим правилом кожного адвоката є думка А.І. Урусова : «Де сумнівний факт, там неможливе обвинувачення».

При цьому, як підкреслюють В. Тертишнік та С. Слинько, процесуальна форма діяльності адвоката — захисника дуже необхідна, оскільки тільки це може дати гарантії отримання фактичних даних.

Д. П. Москаль

*ад'юнкт Київського національного університету внутрішніх справ,
Київ, Україна*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ СТАТЕВИМ ЗЛОЧИНАМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

З розвитком суспільства відбувається формування певних життєвих цінностей, які визначають рівень освіченості, культури і, нарешті, цивілізованості соціуму. Тобто рівень розвитку суспільства впливає на формування законослухняної поведінки індивіда. Чим вище такий рівень, тим, відповідно, значно менше вчиняється злочинів у конкретному суспільстві.

Предметом нашого дослідження визначена історія розвитку кримінальної відповідальності за статеві злочини за законодавством Київської Русі.

Тому, зважаючи на вищесказане, видається цікавим питання, як регламентувалися сексуальні стосунки і формувалася відповідальність за сексуальну агресію в історії української держави. Дослідження цього питання дозволить визначити певні етапи розвитку кримінальної відповідальності за вказані злочини, а також допоможе зрозуміти, яким чином слід враховувати накопичений досвід протидії сексуальним злочинам. Також слід зазначити, що вказані аспекти розвитку кримінальної відповідальності за сексуальні злочини вже ставали предметом досліджень таких вчених, як А. Агафонова, Ю. Александрова, П. Андрушка, А.Дьяченко, М. Бажанова, В. Борисова, Г. Єгошиної, А. Ігнатова, О. Гапона, А. Кибальника, М. Коржанського, М. Конєва, С. Косенко, М. Корчового, О. Крючкова,

А. Піонтковського, Є. Пономаренко, О. Синеокого, В. Сташиса, А. Ткаченко, А. Утямішева, Я. Яковлева та ін.

Але при цьому вказані науковці розглядали лише окремі аспекти поставленої проблематики, що потребує подальших наукових розробок.

Історія розвитку людини тісно пов'язана з генезисом сексуальної поведінки. Сексуальні стосунки, безперечно, передують виникненню шлюбу, як суспільного інституту [1, 28]. Але при цьому сексуальні стосунки не стали лише змістом шлюбних відносин, в основу яких покладено задоволення статевих потреб та бажання мати нащадків. Сексуальні стосунки існували та існують, як в шлюбі, так і поза шлюбом. Ставлення суспільства до різних форм прояву сексуальних бажань та їх реалізації залежало від релігії, традицій, звичаїв.

У стародавніх країнах, як правило, релігія вимагала від людей дотримання двох принципів: сексуальні стосунки повинні існувати у шлюбі та реалізовуватися тільки природнім шляхом. Так, у Святому Письмі вказується, що якщо чоловік буде мати стосунки з чоловіком, як з жінкою, то їх слід вбити. Такі самі правила були визначені і щодо сексуальних стосунків чоловіка чи жінки з твариною [2, 128-129].

В Київській Русі статеві стосунки намагалися регламентувати церковним законодавством. Між іншим, воно кардинально змінило ставлення суспільства до шлюбу. Так, у дохристиянську епоху, як відомо, з історичної літератури, шлюби створювалися через надання посагу, шляхом викрадення нареченої або через придбання нареченої [3, 189].

Церковні статuti князів Ярослава та Всеволода, фактично, заборонили дві останні форми реалізації шлюбних відносин.

Вперше, на думку О. Синеокого, поняття „згвалтування” (у розумінні тих часів „пошибання”) з'являється в ст. 3 Короткої редакції Статуту князя Ярослава (1015-1054) „Про церковні суди” [4, 14]. При цьому слід згадати походження терміна „пошибання”. На думку філологів, „пошибання” — це згвалтування чужої дружини чи дочки [5, 67]. Такої ж думки притримується і Г. Єгошина, яка посилається на те, що в ті часи Київська Русь мала дуже тісні торгівельні стосунки з англо-саксонськими країнами. [5, 68].

Також у вказаному Статуті князя Ярослава „Про церковні суди” була визначена перша вітчизняна система норм про статеві злочини.

Визначимо характерні риси цієї системи:

1) злочинними визнавалися не тільки насильницькі статеві контакти чоловіка з жінкою, але й добровільні сексуальні контакти, які порушували окремі християнські заповіді (статеві контакти між родичами (ст. ст. 12, 14-15, 19-13), двоєженство (ст. 16), скотолозтво (ст. 18) тощо) [3, 190-191].

2) потерпілим від злочину визнавалася лише жінка;

3) була відсутня відповідальність за гомосексуальні стосунки. Дослідження науковців свідчать, що гомосексуальні стосунки існували, на відміну від Київської Русі, в ісламському суспільстві, Китаї, Індії, Америці, і, навіть, в Римі [6, 6]. Як відомо, за Біблією, міста Содом і Гомора якраз загинули через гомосексуальні стосунки мешканців міста. Також можна пригадати слова вченого Й. Флавія, який жив у першому столітті нашої ери, що закон не визнає будь-яких сексуальних стосунків, окрім природного шлюбу між чоловіком і жінкою, метою якого є народження дитини [7, 64]. Зі встановленням християнської релігії, в багатьох країнах гомосексуалізм став каратися смертю;

4) відповідальність винного залежало від форми співучасті. Так в ст. 7 вказаного Статуту вказувалося, що коли будь-хто з чоловіків запросить до себе дівчину та разом з друзями застосує насильство: „Аже девку умолвить к себе кто и дасть в

толоку, на умолвнице епископу три гривны серебра, а девце за сором 3 гривны серебра; а на толоциях по рублю, а князя казнить» [3, 190].

5) соціальний характер покарання. Тобто від соціального статусу потерпілої залежали вид та розмір покарання. Так, згідно ст. 3 Статуту Ярослава „Про церковні суди” (аналогічні положення були викладені і в ст. 2 Руської Правди): „Аще кто пошибает боярскую дщерь или боярскую жену за сором ей 5 гривен золота, а епископу 5 гривен золота; а меньших бояр — гривна золота, а порочитих людей 3 рубли, а простой чади 15 гривен, а епископу 15 гривен, а князю казнити” [3, 130];

6) покарання мало більше матеріальний характер, хоча і було передбачено смертну кару;

7) покарання мало на меті не тільки сплату владі грошової компенсації, але й відшкодування моральної шкоди потерпілій;

8) на розмір покарання впливало попереднє згвалтування чи інші розпусні дії потерпілої („порочита людина”, тобто на якій був „срам”). Такий стан потерпілої особи значно пом’якшував покарання винному.

Також слід пригадати те, що в наступному важливому документі тієї епохи (в статуті князя Володимира Святославовича про десятину, суди та церковних людях (Синодальна редакція) в ст. 9 було передбачено досить цікаве покарання за перелюбство („смильное заставанье”) — штраф та обов’язок укласти шлюб.

Підсумовуючи розвиток відповідальності за статеві злочини, слід сказати, що на першому, умовному, етапі криміналізації окремих сексуальних стосунків за законодавством Київської Русі, на перше місце ставилась кримінально-правова охорона, релігійно прийнятних, добровільних, в межах шлюбу, сексуальних стосунків. Це було, безперечно, обумовлено основою кримінально-правової заборони, яка містилася у церковному законодавстві. Відсутність відповідальності за мужолозтво, очевидно, свідчить про відсутність або незначну поширеність такого явища на відміну від тогочасних зарубіжних країн.

Використані джерела:

1. Утямишев А. Б. Уголовная ответственность за насильственные действия сексуального характера, не связанные с изнасилованием. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 .-Хабаровск, 2001. — 249 с.
2. Библия. Книги священного писания Ветхого и Нового завета. Каноническое. Левит. Глава 20. Стих 13. — 450 с.
3. Российское законодательство X-XX веков. (Тексты и комментарии): В 9-ти т. / Под общ. ред. О.И. Чистякова. — М.: Юрид. лит., 1984. — Т.1. — 519 с.
4. Синєокий О. Генеза протидії сексуальній злочинності // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 10. — С. 15-19.
6. Егошина Г. А. Сексуальные посягательства на малолетних и несовершеннолетних и их предупреждение: уголовно-правовое и криминологическое исследование по материалам Республики Марий Эл. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08.- Йошкар-Ола, 1999. — 213 с.
7. Александров Ю.В., Бондарь Н.П. Мужеложство и борьба с ним (уголовно — правовые и криминологические аспекты). Учебно-практическое пособие. — Киев, 1975. — 156 с.
8. Рей Тэннэхил. Секс в истории / Пер. с англ. А.И.Блейз. — М.: Крон-Пресс, 1995. — 265 с.

Р. О. Мовчан

*ад'юнкт Луганського державного університету внутрішніх справ,
Луганськ, Україна*

ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ «САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ»

Рішення Верховної Ради України про невключення такого діяння як «самовільне зайняття земельної ділянки» до числа кримінально караних у КК України, що вступив у дію з 1 вересня 2001 року, мало кілька негативних наслідків. Останнім же часом ця проблема набула національного масштабу, оскільки випадки самовільного зайняття земельних ділянок із рідких та поодиноких перетворились на масові, що вело за собою дестабілізацію обстановки на території всієї країни.

Державі потрібно було реагувати відповідним чином, щоб усунути дану проблему. Логічним кроком на цьому шляху стало прийняття Верховною Радою України закону, яким передбачалось повернення до КК норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за самовільне зайняття земельних ділянок та самовільне будівництво на них [1].

У кримінальному праві, процес включення певного діяння до Кримінального кодексу, інакше можна назвати криміналізацією суспільно небезпечних діянь. Теорія криміналізації виникла як теорія сукупності чинників, що впливають на віднесення певної групи діянь чи окремого діяння до злочинного, тобто такого, що заборонений кримінальним законом [2, 163].

Засновником вчення про криміналізацію діянь справедливо вважають видатного італійця Чезаре Беккарія, який у своїй знаменитій праці «Злочини та покарання» першим розробив теорію криміналізації [3, 223].

У радянські часи велась досить детальна наукова розробка проблем криміналізації діянь. Так, класик радянської кримінально-правової думки О.О. Піонтковський писав, що «у соціалістичній державі законодавець керується вченням марксизму-ленізму, науково пізнає закони суспільного розвитку і може відобразити їх в юридичних науках...» [4, 151].

Далі цю проблему продовжували вивчати багато радянських вчених. Вагомий вклад у розвиток теорії криміналізації зробили В.М. Кудрявцев, П.С. Дагелль, П.А. Фелелов, В.И., А.И. Коробеев та інші.

Вищезазначені вчені досліджували загальні проблеми криміналізації діянь, проте питання, що б торкалися підстав для встановлення кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки, фактично залишалося не розглянутим в наукових колах. Ця обставина викликає необхідність для дослідження підстав, якими керувався законодавець, встановлюючи, а точніше повертаючи, кримінальну відповідальність за вчинення самовільного зайняття земельних ділянок.

Поняття «підстави криміналізації» означає процеси, що відбуваються в матеріальному й духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей [5, 204].

Розглядаючи криміналізацію такого діяння, як «самовільне зайняття земельної ділянки» слід звернути увагу на наступне. Серед усіх об'єктів права власності, які існували в різних державах, починаючи з прадавніх часів, і закінчуючи сьогоденням, земля завжди займала особливе місце. Це не дивно, оскільки саме земля є одним з найбільших соціальних благ. Через це всім, і усі часи, хотілося мати якомога більше землі у своїй власності та розпоряджатися нею на власний розсуд, що спонукало людей на незаконні дії для отримання земельних ділянок, у тому числі до самовільного зайняття земельних ділянок та будівництва на них.

Тому держава, щоб захистити законних власників повинна була встановити кримінально-правову заборону «самовільного зайняття земельної ділянки». Дана норма існувала вже в радянські часи, тільки замість «самовільного зайняття», тоді вживався термін «самовільне захоплення» земельної ділянки. Проте тоді вона була наповнена зовсім іншим змістом, оскільки, у той час земля, її надра, води і ліси, являлися виключною власністю держави та могли надаватися лише у користування. Після розпаду Радянського Союзу, держава, розуміючи, що одним із завдань, від досягнення якого значною мірою залежить життя і благополуччя громадян, добробут держави, є зміцнення законності і правопорядку у сфері охорони та використання земель [6, 157], визнаючи важливість та специфіку даного питання, наділила землю специфічним правовим статусом та взяла під особливу охорону. Статтею 14 Конституції України передбачено, що земля є основним національним багатством і перебуває під особливою охороною держави, право власності на землю гарантується державою, набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону [7]. І тим більш дивним було рішення про декриміналізацію такого діяння як «самовільне зайняття земельної ділянки». Цей крок «розв'язав руки» тим, хто всупереч закону намагався збагатитися, але до цього, зважаючи на можливість настання кримінальної відповідальності за дані дії, ухилився від самовільного зайняття земельних ділянок. Лише адміністративна відповідальність за вчинення даних дій не могла зупинити порушників, які після накладення на них мізерного штрафу та вимоги припинити самовільне зайняття земельних ділянок, продовжували використовувати самовільно зайняті ділянки. Повторно ж притягнути особу за це ж правопорушення до адміністративної відповідальності було неможливим. Тому, у суспільстві виникла необхідність в інших, більш суворих заходах реагування на дії порушників, які б змогли їх зупинити; у застосуванні специфічних методів впливу, притаманних саме кримінальному праву.

Отже, виходячи з визначення «підстав криміналізації» та вищенаведеного, можна дійти висновку, що підставою криміналізації такого суспільно небезпечного діяння як самовільне зайняття земельної ділянки, є об'єктивна необхідність встановлення кримінально-правового захисту з боку держави права, яке гарантується Конституцією України — права власності на землю громадян, держави та юридичних осіб, яке порушується такими діями як «самовільне зайняття земельної ділянки».

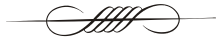
Таким чином, аналізуючи вище написане, слід дійти наступного висновку: визнання такого діяння як «самовільне зайняття земельної ділянки» злочинним, було викликано об'єктивною необхідністю встановлення кримінально-правового захисту права власності на землю від дій, передбачених в ст. 197-1 КК України, оскільки інші засоби державного реагування, окрім кримінально-правових, не могли зупинити порушників, що продовжували свою протиправну діяльність, яка в останні два роки набули масового характеру та відбувалася фактично безкарно.

Використані джерела:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки: Закон України від 11.01.2007 р. № 578-V // Відомості Верховної Ради. — 2007. — №13.
2. І. Доброрез. Кримінологічні та правові підстави криміналізації незаконного обігу наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту // Вісник Академії правових наук України. — 2004. — №4.
3. Ч. Беккарія. О преступлениях и наказаниях. М.: Юриздат, 1995.
4. Курс советского уголовного права. Часть общая. Т. 1. Уголовный закон. Под общей ред. А.А. Пионтковского — М.: Наука, 1970.
5. Кудрявцев В.Н., Яковлев А.М. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация. — М.: Наука, 1982.

6. Бавбекова Е.А. Щодо питання про необхідність встановлення кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельних ділянок / Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: Матеріали міжнародної наукової конференції, Донецьк, 17-18 листопада 2006 року. — Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006.

7. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30.

О. В. Нарожна

*викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова,
Одеса, Україна*

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ОКРЕМИХ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СКЛАДІ МИРОТВОРЧОГО КОНТИНГЕНТУ

Злочинність проникає в усі верстви населення, усі соціальні сфери. Не є виключенням і Збройні Сили України. Чим більшим є рівень злочинності в армії, тим меншим стає можливість її використання для вирішення внутрішніх та зовнішньополітичних проблем держави. Це твердження стосується, насамперед, професійної армії, і — в значній мірі — українського миротворчого контингенту у рамках місії ООН.

Військова служба за кордоном, далеко від родини, не завжди у звичному кліматі, хоча і є добровільною, однак, нелегка через ще один немаловажний фактор — військовослужбовець весь час знаходиться у колективі товаришів по службі, постійно спілкується з ними, до того ж така служба завжди сполучена із ризиком для життя, напругою моральних та фізичних сил. Актуальність теми нашого дослідження полягає у тому, що усе вищезазначене складає умови для скоєння злочинів, передбачених Розділом XIX Кримінального кодексу України. Саме це спонукає кримінологів-теоретиків розробляти нові методи попередження військової злочинності, адже у перелічених умовах матеріальні стимули для військовослужбовця не завжди ефективні, так само як і погроза покаранням.

Мета нашої доповіді — надати стислі рекомендації щодо зменшення конфліктних ситуацій у військовому колективі, що проходить службу у миротворчій місії за кордоном та в умовах бойової обстановки.

Значущі для суспільства відносини між людьми регулюються нормами права. До таких належать і взаємовідносини, які виникають між громадянами у сфері проходження ними особливого характеру служби — військової [1, 28]. Відносини між військовослужбовцями регламентуються як законами, що діють у суспільстві, так і військовими статутами, які мають силу законів. У них сформульовані основні принципи взаємовідносин: єдиноначальство, субординація, військове товариство і дружба, колективізм, військова ввічливість, честь і гідність, справедливість, гуманізм тощо.

В силу особливостей військового побуту військовослужбовці змушені постійно бути разом, що багаторазово збільшує можливості міжособистісних конфліктів, криміногенної напруженості, при окремих умовах породжує чимало злочинів [2, 580]. Як показує практика, між військовослужбовцями нерідко виникає конфлікт, а життєдіяльність військового колективу в значній мірі визначається характером

взаємовідносин між його членами. Наприклад, доброзичливі взаємовідносини, що спрямовані на підтримку один одного, підвищують якість бойової діяльності, а ті, що не склалися — руйнують колектив і ускладнюють сумісну діяльність його членів, перешкоджають його згуртуванню і породжують конфлікти. Командиру такого колективу необхідно завжди про це пам'ятати, як і про те, що відносини між військовослужбовцями, як правило, складаються на основі взаємного пізнання, міжособистих дій і взаємних оцінок у ході військової служби.

Враховуючи високий ступінь негативних наслідків конфліктних ситуацій у військовому колективі (зниження боєготовності, деморалізація інших товаришів по службі тощо), необхідно кожному члену колективу своєчасно вживати заходів щодо їх попередження. Тільки глибоко усвідомлена персональна потреба та переконаність у необхідності добрих відносин з оточуючими дозволять досягти успіху. Необхідно працювати над такими своїми рисами як врівноваженість, чуйність, почуття гумору, щирість, терпимість до інших поглядів (поступків) тощо.

Серед керуючих впливів по відношенню до конфліктів центральне місце поряд із профілактикою займає їх вирішення. Але далеко не всі конфлікти можливо попередити. Тому дуже важливо вміти конструктивно виходити з конфлікту [3, 271]. Якщо володіти хоча б мінімумом знань з управління конфліктом, кожен військовослужбовець зможе організувати для себе цей складний процес і «загасити» конфлікт на його початковій стадії.

До об'єктивних умов, що забезпечують профілактику конфліктів, відносяться:

- створення сприятливих умов життєдіяльності військовослужбовців;
- оптимізація нормативних засад службової діяльності.

Суб'єктивні способи попередження передконфліктних ситуацій полягають у розробці навичок неконфліктної поведінки. Формування і закріплення їх включає до себе низку задач теоретичного та практичного психологічних планів (формування у військовослужбовця системи знань про особливості функціонування психіки людини у конфліктних ситуаціях, про психологічну природу людини, форми конфліктної взаємодії та можливих результатах конфліктів між військовослужбовцями).

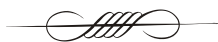
Бойова обстановка здійснює на військовослужбовців сильний психологічний вплив і потребує від них прояву стійкості, ініціативи та дисципліни. Тому воїни, що відправляються для проходження служби у складі миротворчих сил від України, повинні обов'язково пройти психологічну підготовку. Як правило, психологічно підготовлені військовослужбовці у бойовій обстановці виявляють підвищену увагу, чітке мислення, їх дії відрізняються активністю та цілеспрямованістю. Командирам необхідно знати фактори, що впливають у такій обстановці на їх підлеглих: ступінь моральної і фізичної втоми, вплив стресу та почуття страху.

Висновки: по-перше, легше попередити конфлікт між військовослужбовцями, ніж конструктивно розв'язати його, тому робота повинна проводитися у двох напрямках: створення об'єктивних умов, що перешкоджають виникненню і розвитку конфліктних ситуацій; та розробка суб'єктивних способів попередження передконфліктних ситуацій. По-друге, особливу увагу слід приділити психологічній підготовці військовослужбовців до умов бойової обстановки.

Проблема поліпшення взаємовідносин у військових колективах складна. Її вирішення багато у чому визначається готовністю і інтересом військовослужбовців підвищити індивідуальну та загальну культуру. Вирішення цієї проблеми життєво необхідно, тому що воно є найбільш значимою умовою в удосконаленні та оздоровленні усіх сторін життєдіяльності бойових частин професійної армії України.

Використані джерела:

1. Бондарєв В.В. *Насильство серед військовослужбовців (поняття, характеристика, причини та попередження)*. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. — 272 с.
2. *Криминология. Учебник для юридических вузов. Под общей редакцией доктора юридических наук, профессора А.И. Долговой*. — М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. — 784 с.
3. *Психология и педагогика. Военная психология: Учебник для вузов / Под ред. А.Г. Маклакова*. — СПб.: Питер, 2005. — 464 с.

А. С. Нерсисян

*аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
Київ, Україна*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМЦІВ І ПІДПРИЄМСТВ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

Злочини проти прав інтелектуальної власності є одним з найбільш небезпечних напрямів злочинної діяльності в Україні. Наша держава є одним з найбільших виробників контрафактної продукції в світі. Серед факторів, що сприяють цьому, слід окремо зазначити недосконалість законодавчої бази, на підставі якої здійснюється охорона (в т.ч. кримінально-правова) прав інтелектуальної власності в Україні.

Одним з неврегульованих питань, які виникають в процесі застосування норм кримінального законодавства, що передбачають відповідальність за злочини проти прав інтелектуальної власності (зокрема, ст.ст. 177, 176, 229 КК України) є питання спеціального суб'єкта у даних злочинах. Ч. 3 усіх згаданих статей передбачає відповідальність службової особи з використанням службового становища. Такі діяння визнаються кваліфікованим складом злочину. В той же час фізична особа — підприємець не є службовою особою, адже це впливає з визначення службової особи, що встановлюється ст. 364 КК. Вважаємо, що така ситуація є не зовсім відповідною сучасним реаліям — фізична особа-підприємець має не менше можливостей для порушення прав інтелектуальної власності, ніж, наприклад, службова особа підприємства, установи, організації.

В ряді країн до кримінальної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності можуть бути притягнені і юридичні особи. Так, ч. 2 ст. 271 та ч. 2 ст. 276 КК Іспанії передбачають можливість судді санкціонувати тимчасове (строком до 5 років) або остаточне закриття виробництва [1, с. 87-90]. До цієї ж відповідальності належить, на нашу думку і знищення продукції, виробленої з порушенням авторського права і суміжних прав, або прав промислової власності, передбачене § 509 Розділу 17 Зводу законів США [2, с. 35]. В той же час ст. 2.07 Примірного КК США передбачає кримінальну відповідальність юридичної особи в випадку, якщо:

1) Передбачений злочин визначається не кодексом, а спеціальним статутом (що, власне стосується і Розділу 17 Зводу законів США);

2) Злочин було вчинено шляхом невиконання покладеного на корпорацію спеціального обов'язку або було дозволено, було вчинено згідно наказу, виконано або допущено радою директорів або агентом-керуючим високого рангу [3].

В деяких європейських кримінальних кодексах також передбачена кримінальна відповідальність юридичних осіб. Однак, аналізуючи, наприклад ст.ст. 192-195 КК Литви, можна зробити висновок, що кримінальна відповідальність юридичних осіб досі залишається проблемним питанням. Ч.ч. 2 кожної з вищезгаданих статей складається лише з формулювання "за діяння, передбачене даною статтею, відповідальність несе і юридична особа"[4, 287-289].

Ст.ст. 219-227, 230 ПК Естонії містять в собі ч. 2 (в ст. 226 — ч. 3), що містять норми про відповідальність за злочини проти прав інтелектуальної власності, вчинені юридичною особою. Основною мірою покарання для юридичної особи є грошове стягнення. Передбачені ч.ч. 3 ст.ст. 222-224 (конфіскація піратських копій), ч. 3. ст. 225 (конфіскація технічних засобів, призначених для видалення засобів захисту від порушення авторських прав), ч. 3 ст. 227 (конфіскація фальсифікованих товарів) [5], є, на нашу думку, додатковим покаранням, що фактично стоїть на межі кримінального покарання і адміністративного стягнення. Ці заходи стосуються як фізичних, так і юридичних осіб, винних у вчиненні даного злочину.

Питання про введення кримінальної відповідальності юридичних осіб все більше прихильників в РФ. О.С. Сапова пропонує ввести кримінальну відповідальність юридичних осіб, для чого внести в КК РФ ст. 19.1 присвячену загальним засадам відповідальності юридичних осіб [6]. І.В. Сітковський пропонує ввести кримінальну відповідальність за рядом статей КК РФ, в тому числі і за ті, якими передбачені злочини проти прав інтелектуальної власності (ст.ст. 146, 147, 180, ч. 3, 4 ст.183) [7, с. 6].

Б.В. Волженкін, аналізуючи законодавчі акти різних країн, наводить ряд аргументів на користь як прихильників, так і для противників такого виду відповідальності. Також він зазначає про те, що треба виділити умови, за яких юридична особа буде нести відповідальність за злочин, вчинений фізичною особою. [8]. Вважаємо таку позицію, принаймні для злочинів проти прав інтелектуальної власності, найбільш відповідною сучасним реаліям.

Проте, для вирішення питання щодо кримінальної відповідальності юридичної особи необхідною є ґрунтовна переробка всіх норм як загальної так і особливої частини КК України. Отже, для таких змін потрібна ґрунтовна наукова і практична робота. Проте визначення фізичних осіб—підприємців спеціальними суб'єктами злочину, принаймні в злочинах в сфері господарської діяльності, є досить актуальним питанням. Одним з таких злочинів є злочин, передбачений ст. 229 "Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару". В аспекті всього вищенаведеного пропонується внесення до ст. 229 наступних змін: після слів "службовою особою з використанням службового становища" додати слів "або фізичною особою—підприємцем". На нашу думку, такі зміни будуть більшою мірою сприяти застосуванню даних кримінально-правових норм в судовій і правоохоронній практиці.

Використані джерела:

1. Уголовный кодекс Испании. М.: Зерцало, 1998. — с. 87-90 (218)
2. Звід законів США. Розділ 17. Авторське право (реферативний огляд) // Захист прав інтелектуальної власності: досвід Сполучених Штатів Америки. — Зб. документів, матеріалів, статей (за загальною редакцією О.Д.Святоцького). — К.: "Ін Юре", 2003. — с. 35(368)
3. Примерный уголовный кодекс США // Юридическая Россия. Федеральный правовой портал. — <http://law.edu.ru/norm>
4. Уголовный кодекс Литовской республики. СПб.: Юридический центр ПРЕСС, 2002 р. — с.287 — 289 (470)

5. *Пенитенциарный кодекс — ошеломительное вступление в силу* // <http://m-olga-b.narod.ru/10html>

6. *Сапова А.С. Проблема субъекта уголовного права: уголовная ответственность юридических лиц в зарубежных странах* // Ассоциация студенческих научных обществ — <http://law.edu.ru/centers>

7. *Ситковский И.В. Уголовная ответственность юридических лиц. Автореф. дисс. ... к.ю.н.: 12.00.08 / Московская государственная юридическая академия — М., 2003 — с. 6(30)*

8. *Волженкин Б.В. Уголовная ответственность юридических лиц. // Закон. Журнал для прокуроров и следователей. Интернет-журнал ассоциации юристов Приморья. — <http://proknadzor.ru/analit>*

І. В. Озерський

*кандидат юридичних наук, академік МКА,
доцент кафедри теорії і практики прокурорської діяльності
Академії прокуратури України, Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНА ПРИРОДА КОНФЛІКТУ В ПРОКУРОРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Відомим є те, що більшість спеціальних конфліктів протікають у сфері правовідносин і вирішуються юридичними засобами. Прокурорські працівники значну частину своєї діяльності приділяють розслідуванню, розгляду, нагляду, підтриманню обвинувачення, представництву в судах та розв'язанню конфліктів. Тому проведення досліджень конфліктів у прокурорській діяльності є базовим для правничої конфліктології. Вивчення проблем конфліктології спирається на використання різноманітних методів. Диференціація методів дослідження відбувається за ознакою змісту пізнавальних та перетворюючих дій, які реалізуються під час професійної взаємодії прокурорсько-слідчих, виходячи зі змісту дослідження

Дослідження конфліктів у прокурорській діяльності зводиться до повного розуміння конфлікту, не до намагання його повністю уникнути, що іноді може навіть зашкодити професійній діяльності. Тому працівників органів прокуратури та їх керівників слід навчати вирішенню конфліктів з використанням елементів психології і професійної етики. Що дасть змогу створення у колективі позитивного морально-психологічного клімату, сприятиме згуртованості особового складу, підвищенню професіоналізму та росту ефективності прокурорської діяльності.

У прокурорсько-слідчій діяльності конфліктом є реальна суперечність між прокурорсько-слідчими працівниками та іншими особами, які мають протилежні інтереси і протидіють об'єктивному, всебічному, законному вирішенню основних завдань, реалізації конституційних функцій, що покладені на органи прокуратури України; це особливий вид взаємовідносин, що виникає між прокурорськими працівниками та іншими суб'єктами правоохоронної діяльності, населенням, іншими особами в результаті їх безпосередньої взаємодії між собою чи при вирішенні завдань судочинства (кримінального, цивільного, господарського) здійснення наглядової діяльності.

Конфлікт характеризується різними уявленнями його учасників про цілі та завдання спілкування, протилежними позиціями, відсутністю розуміння один одного через смислові та емоційні бар'єри. В одному випадку це взаємодія двох (слідчий — підслідний), в іншому — трьох, чотирьох і більше (слідчий — група громадян, державний обвинувач — учасники судового засідання) осіб.

У своїй професійній діяльності працівникам органів прокуратури доводиться з'ясовувати складні переплетіння людських стосунків, мотиви тих або інших вчинків, у тому числі і злочинів.

Конфліктні ситуації, що виникають в органах прокуратури, можна умовно розподілити на: внутрішні — між начальниками та підлеглими, між працівниками-колегами; і зовнішні — між працівниками органів прокуратури і громадянами, між працівниками і представниками влади, інших правоохоронних структур, представниками господарчих і громадських організацій.

Сама специфіка діяльності органів прокуратури визначає наявність різних конфліктних ситуацій. Причиною конфлікту можуть бути і обставини психологічного змісту. Владність повноважень, яку мають працівники прокуратури, необхідність застосування міри примусу з метою ефективної боротьби із злочинністю, умови постійної двобічної боротьби, інші антагоністичні умови діяльності є основними джерелами так званої конфліктної ситуації, яка має місце в діяльності більшості працівників органів прокуратури.

Працівникам прокуратури доводиться брати участь у різних за своїми характеристиками конфліктних ситуаціях, основні з яких можна розподілити в залежності від того, в якій сфері вони виникають, на конфлікти, пов'язані з: 1) наглядом за додержанням законності на різних ланках прокурорської діяльності; 2) представництвом в суді; 3) підтриманням державного обвинувачення; 4) участю в слідчих діях; 5) управлінні колективом тощо

Основними причинами конфліктних ситуацій в діяльності органів прокуратури є:

1) недоліки в організації праці, що обумовлені специфікою діяльності, які пов'язані з її неритмічністю, високим ступенем відповідальності, постійним навантаженням, невизначеністю компетенції і функціональних обов'язків, похибками морального і матеріального стимулювання працівників;

2) недосконалість управління, тобто невміння розставити людей відповідно до їх кваліфікації і психологічних особливостей, зайве адміністрування з боку керівництва;

3) причини, пов'язані з міжособистісними стосунками в колективі, між молодими працівниками і працівниками старшого віку, психологічна несумісність людей, недоліки виховання, слабка підготовка працівника до виконання своїх функціональних обов'язків, психологічний і емоційний бар'єр між комунікантами.

4) причинами конфліктних ситуацій можуть бути також недоліки, які полягають в нечіткій уяві працівників щодо своїх функціональних обов'язків. Нерідко надто широкий перелік обов'язків, необхідність швидкого рішення різних завдань, які стоять перед підрозділами (відділами), сприяють зіткненню різних поглядів на поведінку керівника, а також працівників з виконання їх обов'язків і спричиняють виникнення конфлікту.

Аналіз діяльності органів прокуратури, особливостей соціально-психологічної і виховної роботи із особовим складом дозволяє виробити ряд основних напрямків профілактики конфліктності. Характер стосунків у колективі значною мірою визначається загальними умовами діяльності (відділу) підрозділу — організація роботи, умови, в яких працюють співробітники, порядок заохочень, преміювання, розподіл відпусток, перспектив просування по службових сходах, забезпеченість житлом.

Важливим напрямком профілактики конфліктності є, по-перше, створення загальної оптимальної атмосфери професійної діяльності, добросовісне виконання обов'язків, що покладені на працівника, що само по собі не тільки наслідок, а й певною мірою гарантія доброзичливих стосунків як між працівниками, так і з керівниками нормальних стосунків із населенням. По-друге, кожний начальник підрозділу (відділу), від начальника відділення до керівника управління повинен намагатися індивідуально

працювати із підлеглими, а ефективність таких зусиль залежить від розуміння особливостей характеру того чи іншого працівника. При цьому слід мати на увазі не тільки індивідуальні риси характеру окремих працівників, але й те загальне, що притаманне тій чи іншій категорії працівників.

До загальних заходів запобігання конфліктів у прокурорському колективі відносяться: 1) зосередження уваги колективу на стан оперативних обставин; 2) підвищення професійної майстерності прокурорських працівників; 3) психологічне забезпечення прокурорської діяльності; 4) зміцнення авторитету (популярності) прокуратури серед населення.

В ряді випадків основу конфлікту складають елементарні вчинки підозрюваного або звинуваченого, свідків, слідчого, дізнавача. Закон передбачає настільки ж елементарні процесуальні засоби подолання таких конфліктів: нагляду за дотриманням законності, зміну запобіжного заходу на більш сувору, представництво в судах, підтримання державного обвинувачення.

Виникнення конфліктних ситуацій, які мають місце в діяльності органів прокуратури, визначається об'єктивними труднощами самої служби і проблемами управління, з якими стикається працівник і керівник, конкретною ситуацією, в якій вони знаходяться, а також індивідуальними особливостями особистості.

О. М. Омельчук

кандидат юридичних наук, доцент,

*декан юридичного факультету Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Загальні засади призначення покарання, відповідно до ч. 1 ст. 65 КК України, складаються з трьох положень. Суд призначає покарання: 1) у межах, установлених у санкції статті Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинений злочин; 2) відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу; 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання¹.

Призначаючи покарання, суд враховує особу винного, оскільки її характеристика має дуже важливе значення при призначенні конкретної міри покарання. Відомості про підсудного потрібні, зокрема, для вирішення таких кримінально-правових питань: про можливість та доцільність притягнення особи до кримінальної відповідальності та передачу винного на поруки; кваліфікацію дій (повторність, тощо); наявність обставин, котрі пом'якшують або обтяжують відповідальність; вид та розмір покарання, яке найдоцільніше призначити для виправлення та перевиховання; причини та умови, що сприяли вчиненню злочину; про створення умов для найповнішого відшкодування збитків, заподіяних злочином; про розгляд справи у касаційній та наглядовій інстанціях.

Отже, для досягнення завдань, передбачених ст. 1 КК України, недостатньо встановити тільки ознаки, властиві особі як суб'єкту злочину (вік, осудність). Для цього необхідно зібрати відомості, що характеризують особу як особистість (п. 3 ст. 64 КПК України): ставлення до праці, навчання, риси характеру, стан здоров'я, сімейний

¹ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. — К.: Атіка, 2001. — 160 с.

стан, дані про попередні судимості. Усе це допомагає зрозуміти, хто стоїть перед судом: людина, що випадково помилилась, чи яка йшла до вчинення злочину цілеспрямовано, чи, можливо, особу до вчинення злочину призвели певні сімейні, життєві обставини. Об'єктивно охарактеризувати підсудного можна лише з урахуванням як позитивних, так і негативних його якостей. Тому, постановляючи вирок, суд повинен взяти до уваги відомості, що всебічно характеризують особу, встановити в сукупності пом'якшуючі та обтяжуючі відповідальність обставини, визначити місце і значення кожної з них у кримінальній справі і на підставі цього призначити покарання¹.

Пленуму Верховного суду України дає з цього приводу важливе роз'яснення: суд повинен з'ясовувати вік підсудного, його стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину в побуті та за місцем роботи чи навчання, його минуле (судимості, адміністративні стягнення, якщо вони були), дані про сім'ю (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку, стан їхнього здоров'я, матеріальний стан сім'ї) тощо.

Пом'якшуючі та обтяжуючі відповідальність обставини часто вносять у закон як елемент складу злочину. Відтак надзвичайно велике значення має питання, яке в літературі залишається дискусійним: чи має суд право посилається на ці обставини як на обтяжуючі чи пом'якшуючі відповідальність обставини? Більшість авторів дотримуються думки, що там, де пом'якшуючі й обтяжуючі обставини включені законом як елементи складу злочину, суд не може посилається на них під час визначення покарання². Такої ж позиції дотримується судова практика: у тих випадках, коли та або інша обставина, передбачена в законі як пом'якшуюча або обтяжуюча відповідальність, зазначена в диспозиції статті Особливої частини КК як одна з ознак злочину, вона (обставина) не повинна додатково враховуватись як пом'якшуюча або обтяжуюча відповідальність при призначенні покарання за цей же злочин³. Це положення також закріплене в ч. 3 ст. 66 та ч. 4 ст. 67 КК України⁴.

Врахування обставин, які пом'якшують і обтяжують відповідальність, є суттєвим компонентом загальних засад призначення покарання, який сприяє призначенню справедливих покарань⁵.

Оскільки кримінальний закон не встановлює вичерпний перелік обставин, які пом'якшують покарання, то суд може визнати такими, що його пом'якшують, й інші обставини, не зазначені в частині першій ст. 66 КК України. Серед вивчених нами кримінальних справ суди до цих обставин відносили, зокрема, такі: наявність на утриманні у підсудного малолітніх дітей⁶; тяжку хворобу дитини, яка перебуває на утриманні підсудного⁷; тяжкий стан здоров'я самого підсудного⁸; те, що на утриманні підсудного перебуває вагітна дружина⁹, батьки інваліди¹⁰; якщо підсудний є учасником

¹ Ткачук О. Дослідження в суді доказів, які характеризують особу підсудного // *Право України*. — 1996. — №12. — С. 47-48., с. 47-48.

² Советское уголовное право. Часть общая. — М.: Юрид. лит. — 1982. — 439 с., с. 371.

³ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. №7 "Про практику призначення судами Кримінального покарання" // *Вісник Верховного Суду України*. — 2003. — № 11-12.

⁴ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. — К.: Атіка, 2001. — 160 с.

⁵ Российское уголовное право. Общая часть: Учебник. — М.: Спарк, 1997. — 454 с., с. 320.

⁶ Архів Мостиського районного суду Львівської обл. 1996 р. Справа №1-94.; Архів Мостиського районного суду Львівської обл. 2000 р. Справа №1-129.; Архів Мостиського районного суду Львівської обл. 2000 р. Справа №1-181.; Архів Шевченківського районного суду Львівської обл. 2000 р. Справа №1-465.

⁷ Архів Залізничного районного суду міста Львова. 1996 р. Справа №1-701.; Архів Мостиського районного суду Львівської обл. 1996 р. Справа №1-144.; Архів Мостиського районного суду Львівської обл. 1996 р. Справа №1-145.; Архів Мостиського районного суду Львівської обл. 2000 р. Справа №1-60.

⁸ Архів Мостиського районного суду Львівської обл. 1996 р. Справа №1-157.; Архів Мостиського районного суду Львівської обл. 1997 р. Справа №1-269.

⁹ Архів Мостиського районного суду Львівської обл. 1996 р. Справа №1-246.

¹⁰ Архів Личаківського районного суду Львівської обл. 2000 р. Справа №1-280.

ліквідації аварії на ЧАЕС¹. Є також випадки, коли суд вважав пом'якшуючими обставинами те, що підсудні, які вчинили злочин є мати та донька². Пом'якшуюча обставина у цьому випадку є досить сумнівною. Отже, судам потрібно більш аргументовано пояснювати застосування обставини як пом'якшуючої відповідальність винної особи, а не просто обмежуватися вказівкою, що вона є пом'якшуючою.

Поряд з пом'якшуючими відповідальність обставинами суди, розглядаючи кримінальні справи, враховують і обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність. Законодавство України про кримінальну відповідальність (ч. 3 ст. 67 КК України) та Пленум Верховного суду України вказують, що перелік обставин, які обтяжують відповідальність особи, є вичерпним, тому суд у вирoku не вправі посилається на інші обтяжуючі обставини, не передбачені ч. 1 ст. 67 (невизнання підсудним своєї вини, невідшкодування шкоди тощо)³.

Відносячи обставину “вчинення злочину з корисливою метою” до обтяжуючих відповідальність, законодавець виходить з того, що вчинення злочину з корисливих мотивів є свідченням аморальності й небезпеки винного, готовності досягти своїх егоїстичних цілей навіть злочинним шляхом.

Висновки та пропозиції, викладені в науковій статті, можуть бути використані у науково-дослідній роботі — як матеріал для подальшого дослідження інституту загальних засад призначення покарання; у правотворчості — для вдосконалення норм кримінального законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду, пов'язаних із проблемами покарання та його призначення; у правозастосовчій діяльності — при обранні судом міри покарання особі, винній у вчиненні конкретного злочину та слугують підґрунтям для подальших розвідок у даному напрямку.

О. П. Острійчук

студент Полтавського факультету

*Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого,
Полтава, Україна*

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ СПРИЧИНЕННЯ ШКОДИ ЖИТТЮ ТА ЗДОРОВ'Ю СПОРТСМЕНІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ

В наш час, коли Україна прямує до побудови правової соціальної держави, необхідно, щоб всі права та інтереси громадян захищалися в повній мірі, та регламентувалися в чинному законодавстві. Ми можемо спостерігати за тим, що соціальні відносини, які не регламентовані нормами права іноді призводять до негативних наслідків для життя та здоров'я спортсменів. Такими відносинами є й відносини, які виникають з приводу порушення спортсменами правил проведення спортивних змагань. Чинний Кримінальний кодекс та інші законодавчі акти не містить норм, які б виключали відповідальність спортсменів за нанесення тілесних ушкоджень під час проведення спортивних змагань. Беручи до уваги те, що згода на участь у спортивних змаганнях є добровільною, — то можна зрозуміти про те, що спортсмени дають згоду не лише на участь у змаганнях, але і погодження на можливе завдання

¹ Архів Мостиського районного суду Львівської обл. 1996 р. Справа №1-228.; Архів Мостиського районного суду Львівської обл. 1996 р. Справа №1-287.

² Архів Мостиського районного суду Львівської обл. 1996 р. Справа №1-159.

³ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. №7 “Про практику призначення судами Кримінального покарання” // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 11-12.

шкоди їхньому життю та здоров'ю. Але ж при цьому така шкода повинна завдаватися лише в рамках правил проведення спортивних змагань. Тому виходячи з цього можна зробити висновок про те, що необхідно до спортсменів, які нанесли тілесні ушкодження чи навіть заподіяли смерть іншим спортсменам, застосовувати заходи передбачені законом на загальних умовах, навіть, якщо вони діяли в рамках спортивних правил. На практиці за нанесення тілесних ушкоджень різної тяжкості відповідальність не настає, хоча кримінальний закон передбачає притягнення до відповідальності. Отже дана тема є актуальною з боку прогалини в КК та необхідності закріплення відповідної норми в законодавстві. Актуальність даної теми полягає ще й в тому, що дане питання не висвітлено в науці. Саме через те, що дана тема не знайшла відображення в науці, — ця робота написана на практичних знаннях та на положеннях Кримінального Кодексу.

Для того, щоб зрозуміти про що саме буде йти мова, — необхідно окреслити коло видів спорту, які будуть об'єктами дослідження. Я вважаю, що слід брати за приклад види спортивних єдиноборств та деякі ігрові види спорту, бо саме в цих видах спорту явища описані мною зустрічаються частіше, ніж в інших видах спорту.

Якщо шкода життю та здоров'ю була спричинена в рамках правил проведення спортивних змагань певного виду спорту, то ми можемо вести мову про наявність обставини, що виключає злочинність діяння. Слід зазначити, що така обставина не передбачена розділом VIII Загальної частини КК. Про її наявність в нашому випадку можна говорити виходячи з наступних ознак діяння, що розглядається:

- по-перше — участь в спортивних змаганнях є добровільною, тобто спортсмени погоджуючись на участь у змаганнях свідомо припускають те, що їх життю та здоров'ю може бути завдана фізична шкода. Можна застосувати термін «заподіяння шкоди собі навмисно». Аналогічно тому, що не настає кримінальна відповідальність за суїцид;
- по-друге — регламентованість правилами проведення спортивних змагань, тобто дії спортсменів, які хоча і спричинили шкоду, але вони допустимі в рамках певних спортивних правил.

Отже, таку шкоду необхідно визнавати суспільно — прийнятною.

При будь-якому суспільно небезпечному діянні необхідно визначити, чи є воно насправді таким. Суспільно небезпечне діяння, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину, може бути у вигляді двох форм: дія або бездіяльність. Фактично, спортсмени можуть травмувати один одного лише активними діями, тобто бездіяльність фактично не може призвести до небезпечних наслідків, які ми розглядаємо. Для визначення і чіткого відмежування дозволених дій спортсменів при проведенні змагань, від дій кримінально-караних, необхідно провести аналіз всіх очевидних ознак спричинення фізичної шкоди у ході спортивних змагань.

Ознаки дозволених дій (або дій які виключають злочинність діяння):

- нанесені тілесні ушкодження не виходять за рамки спортивних правил певного виду спорту завдаючи шкідливі наслідки;
- дії зазначені в КК, але при цьому спортсмен не порушив правила проведення спортивних змагань;
- дії не містять суспільної небезпечності, тобто виключають злочинність діяння.

Ознаки протиправних суспільно небезпечних дій, вчинення яких є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності за нанесення тілесних ушкоджень або спричинення смерті:

- наявність явного порушення спортивних правил; (наприклад, порушення ст. 52 та ст. 55 Міжнародних правил вільної та класичної боротьби — нанесення ударів та проведення заборонених прийомів);

- спортсмен повинен відповідати ознакам які характеризують суб'єкт злочину;
- спричинюється тяжка шкода (тяжкі тілесні ушкодження або смерть);
- дії передбачені в КК. (наприклад, ст. 121 або ст. 122 КК);

При цьому повинна завдаватися лише тяжка шкода здоров'ю людини. Так, як незначна шкода може завдаватися в рамках спортивних правил. Навіть тоді, коли завдана незначна шкода з порушенням правил проведення певних спортивних змагань, притягнення до кримінальної відповідальності є не доречним. Наприклад, таке порушення, як нанесення одиничного удару одразу після звуку гонгу в боксі бути підставою притягнення до кримінальної відповідальності. В іншому випадку, більшість спортсменів відмовились би брати участь в спортивних змаганнях, що поставило б під загрозу зникнення певних видів спорту. Отже шкода повинна завдаватися у вигляді смерті або тілесного тяжкого ушкодження. Наявність такої шкоди та порушення правил проведення спортивних змагань дає змогу говорити про підставу притягнення до кримінальної відповідальності.

Як бачимо, для з'ясування того, яке саме діяння необхідно кваліфікувати, як злочин та призначати відповідне покарання, передбачене в Особливій частині КК, необхідна наявність всіх ознак протиправності суспільно небезпечного діяння. Але при цьому слід враховувати ще інші обставини, що впливають на кваліфікацію злочину.

Виходячи з вищевикладеного можемо зробити висновок про те, що притягнення до кримінальної відповідальності спортсменів за спричинення шкоди життю та здоров'ю інших спортсменів повинне мати місце лише тоді, коли порушення правил проведення спортивних змагань є суттєвим та завдана шкода є тяжкою. В усіх інших випадках кримінальна відповідальність виключається, про що не згадується в Кримінальному Кодексі. Тому дане положення необхідно закріпити в КК, або в національному законодавстві для того, щоб не виникало сумнів щодо притягнення до кримінальної відповідальності за незначні ушкодження спортсменів під час проведення змагань з певного виду спорту.

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, N 25-26, ст.131.
2. Баулін Ю.В. «Уголовно-правовые проблемы учения об обстоятельствах, исключающих преступность деяния». Харьков, 1991 г.

О. В. Палійчук

*аспірантка Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
Київ, Україна*

ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ ОГОЛОШЕННЯ АМНІСТІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПОМИЛУВАННЯ

Теорія права серед інших правових засобів виокремлює принципи права, які у юридичній формі відображають керівні ідеї відповідної галузі або права в цілому, становлять собою загальні засади механізму правового регулювання. Для кримінального права, в цілому, принципи відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки узагальнюють базові тенденції генези правових норм у сфері функціонування понять злочину та покарання. Правова матерія, абстрагована до рівня принципів права,

дає можливість створити “ланцюг” між ідеалами, закріпленими Конституцією України, та юридичними реаліями сьогодення [1,3].

Певні основні засади, основоположні, вихідні ідеї прийнято називати принципами. Тому розуміння звільнення інститутів амністії та помилування не можливе без визначення принципів, на яких ґрунтується процедура здійснення амністії та помилування.

Поняття „принцип” означає основне, вихідне положення будь-якої теорії, вчення, науки, світогляду, політичної організації тощо [2, 31].

А.С. Молодцов підкреслював, що “кримінально-правові принципи — не просто керівні засади та основні ідеї (як частіше за все про них кажуть у літературі), але й внутрішня переконаність людини, що визначає її ставлення до протиправних проявів” [3, 100].

Окрім, принципів кримінального права у науці кримінального права прийнято говорити і про принципи кримінально-правової політики, як діяльності у сфері протидії злочинності.

Під принципами кримінально-правової політики прийнято розуміти основні положення, керівні ідеї, що лежать в основі боротьби зі злочинністю. Вони виробляються на основі наукового пізнання закономірностей у сфері цієї боротьби і виражаються у законодавчих актах держави, документах державних органів, політичних партій, громадських організацій тощо. Вони являють собою відповідні вимоги, яким повинні відповідати всі заходи боротьби із злочинністю, норми відповідних галузей права і практика їх застосування, вся діяльність по боротьбі із злочинністю [4, 51].

Необхідно вказати на те, що принципи оголошення амністії та здійснення помилування знаходяться в одній площині з принципами кримінального права та кримінально-правової політики. Такі принципи знаходяться на стику кримінального права та кримінально-правової політики у зв'язку з наступними обставинами. По-перше, інститути амністії та помилування частково є інститутами кримінального права, а відповідно на них поширюються і основоположні принципи кримінального права. По-друге — кримінально-правова політика у сфері звільнення від покарання на підставі акта про амністію та помилування є частиною вседержавної кримінально-правової політики, а тому принципи кримінально-правової політики частково використовуються при застосуванні норм про амністію та помилування.

Значення принципів у сфері звільнення від покарання на підставі акта про амністію та помилування полягає в тому, що сам процес правотворчої діяльності повинен зламлюватися через призму основоположних керівних ідей — принципів.

Слід відмітити, що основоположні принципи оголошення амністії та здійснення помилування можна охарактеризувати, як головні ідеї, засади, основні підвалини, на підставі яких здійснюється процедура амністування та помилування. Необхідно виділяти, на нашу думку, загальні та спеціальні принципи оголошення амністії та здійснення помилування.

Загальні принципи — це ті, які закріплено в Конституції України, як основоположні та які мають опосередковане відношення до інститутів амністії та помилування. Загальними принципами є такі:

- 1) принцип законності;
- 2) принцип демократизму;
- 3) принцип рівності громадян перед законом;
- 4) принцип верховенства права;
- 5) принцип виключення подвійної відповідальності.

Спеціальними принципами оголошення амністії та здійснення помилування є ті, які є безпосереднім базисом для оголошення амністії та здійснення помилування, а саме:

- 1) поєднання принципів гуманізму та справедливості;
- 2) принцип економії заходів кримінальної репресії.

Основним теоретико-правовим підґрунтям застосування амністії та помилування до осіб, які вчинили злочин, є практичне використання принципу гуманізму та економії заходів кримінальної репресії у кримінальному праві. Гуманізм — це моралістична позиція, яка виражає визнання цінності людини як особистості, поваги її достоїнства, прагнення до блага людини як цілі суспільного прогресу [5, 548].

Принцип гуманізму полягає у визнанні цінності людини (однак, не тільки злочинця, а в першу чергу того, хто постраждав від злочину). Так, цей принцип виражається у тому, що кримінально-правова міра, яка тягне за собою обмеження правового статусу засудженого, має на меті оберекти інтереси законопослушних громадян від злочинних посягань. З метою позитивного впливу на винуватого, до нього повинні застосовуватися мінімально необхідні міри кримінально-правового впливу [6, 20].

Аналогічно принципи гуманізму та справедливості реалізуються при процедурі здійснення помилування, де також спостерігаємо певні обмеження, для практичного використання принципу справедливості, а саме:

- за колом осіб (правом клопотати про помилування наділені лише ті особи, перелік яких визначено Положенням „Про здійснення помилування”, затвердженого Указом Президента України від 19 липня 2005 року №1118\2005);
- в часі (клопотання про помилування може бути поданим лише після набрання вироком суду законної сили).

Одним із основоположних принципів оголошення амністії та здійснення помилування є принцип економії заходів кримінальної репресії. Цей принцип проявляється у тому, що віднесеними до числа законних та кримінально караних можуть бути лише ті діяння, які справді є суспільно небезпечними і протидіяти яким можна лише засобами кримінального права [2, 33].

Принцип економії заходів кримінальної репресії є специфічним для застосування інституту звільнення від покарання загалом та специфічних інститутів звільнення від покарання, таких як інститути амністії та помилування — зокрема. Фактично, цей принцип є вказівкою для правозастосовчих органів держави на заборону виключно каральних вимог. Однак, в такій ситуації, слід мати на увазі, що економія репресії може і повинна здійснюватися лише в тих межах, які не перешкоджають досягненню поставлених перед законом цілей [7, 121].

Використані джерела:

1. Гацелюк В.О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції). Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Львів. Львівський національний університет імені І. Франка, 2005. — 19 с.
2. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации.- Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1987. — С. 270 с.
3. Молодцов А.С. О принципах уголовного права // Категориальный аппарат уголовного права и процесса. Сборник научных трудов — Ярославль, Ярославский государственный университет, 1993. — 99 — 103 с.
4. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. — К.: Атака, 2005. — 332 с.
5. Кудрявцев В.Н. Избранные труды по социальным наукам. Т.1; Общая теория права. Уголовное право. — М.: Наука, 2002. — 567 с.

6. Уголовное право. Общая часть. Учебник для вузов. Ответственные редакторы — доктор юр. наук, проф. И.Я. Козаченко и доктор юр. наук, проф. З.А. Незнамова. — М.: Издательская группа НОРМА — ИНФРА. М., 1999. — 516 с.

7. Миньковский Г., Мирзажанов К. Проблемы охраны правопорядка и борьбы с правонарушениями. — Ташкент: Узбекистан, 1984. — 175 с.

І. Ю. Панова

*студентка магістратури Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна*

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ МОРСЬКОГО ПІРАТСТВА

Піратство є одне із найбільш небезпечних злочинів проти мореплавства і нараховує багатовікову історію [1,22]. Коли саме воно виникло точно не скаже ніхто, з цього приводу в кожного науковця свої думки. На думку науковця Можейко І.В., піратство виникло в глибоку давнину... — ...в той день, коли морський торговець загрузив свого човна товарами, вслід за ним і відправився перший морський розбійник [4,7]. Інший автор Шнюков Є.Ф. вважає, що піратство виникло одночасно із виникненням суднохідства [5,4].

Багато хто гадає, що піратство це явище, яке вже давно відійшло в історію, все ж вони помиляються. Піратство на сьогоднішній день набирає все більше розмахів, про що свідчать відомості із новин, із газет, журналів. Воно з'явилося сьогодні вже не у вигляді звичного для нас злочину, який панував на морях в давнину. Піратство змінилось, оскільки змінилось саме суспільство, змінились суспільні відносини.

Досліджень з морського піратства існує досить мало, зокрема вони присвячені питанням поняття морського піратства, історії морського піратства, інколи зустрічаються спроби з'ясування кримінально-правової характеристики цього злочину, а от ніде в науковій літературі не прослідковується дослідження розслідування морського піратства.

На даний час, в міжнародному законодавстві існує важливий документ, який допомагає розслідувати морське піратство. На нашу думку, було б досить важливим розглядати завдання даної роботи, виходячи саме із цього документу — Кодексу практики по розслідуванню злочинів, пов'язаних із піратством і озброєним розбоєм проти суден.

Ціллю даного акту є надання членам Міжнародної морської організації рекомендацій по розслідуванню морського піратства. Аналізуючи даний кодекс, можна визначити, що загальним при розслідуванні всіх актів піратства повинно бути наступне:

I. Встановлення та реєстрація всіх фактів, які відносяться до даної справи.

- 1) всі факти, які відносяться до піратства повинні реєструватись;
- 2) повинні бути зроблені фотографії та відеозйомки на судні, де стався акт піратства;
- 3) особи, які проводять розслідування повинні враховувати, що піратство є злочином, що носить міжнародний характер, тобто розслідування може регулюватися актами різних держав.

II. Реєстрація показів окремих свідків.

- 1) показання свідків повинні реєструватись офіційно так, щоб їх можна було використати в наступній судовій справі;

- 2) показання свідків повинні реєструватись як найшвидше, оскільки пам'ять очевидців притуплюється;
- 3) показання свідків потрібно фіксувати на їх рідній мові тому, що у випадку реєстрації свідчень не на рідній мові свідків ці покази суд може не врахувати;
- 4) свідків потрібно опитувати окремо;
- 5) особи, які проводять допит повинні концентрувати увагу свідків на окремі ознаки злочинців;

III. Детальний судовий огляд місця злочину.

- 1) допоможе встановити важливу інформацію і докази, які подальшому можуть призвести до розкриття злочину;
- 2) особи, які проводять розслідування повинні забезпечити охорону місця злочину;
- 3) особи, які проводять розслідування повинні використовувати послуги різних спецслужб.

IV. Вивчення оперативних баз даних.

- 1) для встановлення злочину повинні використовуватись бази даних, включаючи ті, що знаходяться в розпорядженні Міжнародного морського бюро, також потрібно встановити зв'язок з Інтерполом.

V. Поширення інформації серед певних установ.

- 1) отриману інформацію потрібно поширити серед всіх сторін, які відносять до злочину — правоохоронні органи, берегова охорона, капітани портів та інші [2].

Зазначені дії не дають уявлення, органи яких держав повинні займатись розслідуванням піратства. Зазначений вище кодекс визначає, що розслідуванням займаються органи тих держав, які перші прибули на місце вчинення піратства, зокрема, на скільки ми розуміємо ці органи вчиняють всі першочергові дії. Надалі, на нашу думку, питаннями подальшого розслідування та встановлення своєї юрисдикції буде займатись та держава, яка є учасницею Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988р. (Україною ратифікована), але якщо: а) судно плавало під прапором даної держави під час вчинення піратства; б) на території даної держави, включаючи його територіальне море було вчинено акт піратства; в) громадянином даної держави було вчинено піратство; г) його вчинено особою без громадянства, яка звичайно проживає у даній державі; д) під час його вчинення громадянин даної держави був захоплений, піддавався загрозам, був поранений чи вбитий; е) його вчинено при спробі примусити дану державу вчинити якісь дії чи утриматись від них [3] (ст. 6 Конвенції). В конвенції визначено, що держава під юрисдикцію якої припадає піратство може відмовитись від цієї юрисдикції, тобто виходить, що і розслідування вона не буде проводити, хто буде розслідувати піратство замість цієї держави, Конвенція не визначає. На нашу думку, в таких випадках Міжнародна морська організація повинна прослідкувати за тим, щоб розслідування піратства було завершено, при цьому залучивши до такої діяльності спеціалістів своєї організації.

Як бачимо, по даній темі виникає багато питань. Все це пов'язано з тим, що піратство є не звичайним злочином, воно носить міжнародний характер, в зв'язку з чим виникають труднощі у його розслідуванні. Напевно з тим, що немає чітко визначеного порядку розслідування морського піратства, і вчиняються ці акти все частіше, так як пірати знають, що відповідальності за незаконні дії вони можуть і не отримати.

Використані джерела:

1. Балабанов О.М., Демиденко В.В., Дотилка С.О. Современный международно-правовой режим торгового судоходства. — О., 1998 г. — С. 22.

2. Кодекс практики по розслідуванню злочинів, пов'язаних з піратством і озброєним розбоєм проти суден, прийнятий Асамблеєю Міжнародної Морської організації 29 листопада 2001 року на її 22 сесії.

3. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства від 1988 р.

4. Можейко И.В. Пираты, корсары, рейдеры: Очерки истории пиратства в Индийском океане и Южных морях (XV-XX века). — СПб.: ТОО «Санта», 1994. — С. 7.

5. Шнюков Е.Ф. пираті Чорного моря. — К.: «ЭКОСІ—Гідрофізика», 1995. — С. 4.

Н. М. Парасюк

*аспірант Львівського державного університету внутрішніх справ,
Львів, Україна*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ОФІЦІЙНОГО ДОКУМЕНТА ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ст. ст. 357, 358 КК УКРАЇНИ

У розділі XV КК України кримінально-правовій охороні підлягають не просто документи, а охоронювані офіційні документи, які є різними за своїм статусом: офіційний документ та приватний документ (ч. 1 ст. 357), особливо важливі документи (ч. 2 ст. 357), паспорт або інший важливий особистий документ (ч. 3 ст. 357), посвідчення або інший документ, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, і який надає права або звільняє від обов'язків (ч. 1 ст. 358). Вказані види документів на практиці мають різне призначення, ознаки, які обумовлюють їх неоднакове правове регулювання. Усі вищезгадані терміни є бланкетно-оціночними. Законодавець у різних нормах тлумачить їх по-різному, у результаті чого ідентичний документ в одній нормі виступає у якості особистого, а в іншій офіційного.

Визначання поняття «офіційний документ» уже робилося рядом авторів, однак проблема у даний час не вирішена, оскільки не враховані зміни у сфері документообігу, які стосуються кола таких документів, їх ознак, форми, а також суб'єктів, уповноважених їх видавати.

Об'єднуючи законодавчі формулювання «документа» та «офіційного документа», можна сформулювати наступне визначення останнього: зафіксована на матеріальному носії інформація з реквізитами, що дозволяють її ідентифікувати, видана юридичною чи фізичною особою, яка оформлена і засвідчена у встановленому порядку.

Далі спробуємо розглянути юридично значущі ознаки охоронюваних офіційних документів, які на нашу думку, відносяться до всіх видів документів, що є предметами складів злочинів, розміщених у розділі XV КК України.

По-перше, основною ознакою охоронюваних офіційних документів є фіксація юридичного факту. Не можна погодитися з думкою, що кримінальна відповідальність настає навіть при незаконних діях з документами, які не свідчать про жоден юридичний факт і не тягне за собою ніяких наслідків, наприклад з інформаційними довідками, доповідними записками, відомостями тощо [1, 99]. Якщо документ фіксує факт, який не тягне юридичних наслідків, він випадає із сфери управлінських відносин, а відтак не може бути предметом злочинів, передбачених ст. ст. 357, 358 КК. Саме тому наявність у документі юридичного факту, на наш погляд, є обов'язковим. Юридичними фактами є не будь-які життєві обставини, а лише ті, яким законодавець надав юридичного

значення. Таким чином, підтвердити, засвідчити, легалізувати юридичний факт у сфері управління можна шляхом пред'явлення офіційного документа.

По-друге, ознакою охоронюваних офіційних документів є законне джерело їх походження. В.Я.Дорохов зазначав, що саме в цьому їх відмінність від неофіційних документів [2, 59].

У теорії кримінального права одні автори необґрунтовано звужують коло уповноважених осіб, виключаючи можливість видання офіційних документів фізичними особами. Наприклад, говорять, що тільки ті приватні документи, які «засвідчені компетентними державними органами та їх посадовими особами», набувають офіційного характеру [3, 12], чи, що офіційні документи повинні бути підготовлені тільки компетентними державними установами, організаціями і посадовими особами» [1, 99].

На думку І.Г.Грічаніна та Ю.В.Щіголева, офіційний документ — це предмет, який має офіційне джерело походження та видається юридичною особою. При цьому у випадку офіційного засвідчення будь-якого приватного документа (довіреності, заяви, договору, заповіту тощо) посадовою особою, нотаріусом чи іншим компетентним органом даний документ повинен признаватися офіційним, оскільки уже походить від офіційного органу і набуває юридичного характеру [4].

Є.Ю.Львова та О.Л.Макаров необґрунтовано розширяють коло суб'єктів, уповноважених видавати офіційні документи тим, що визначають офіційний документ як належним чином оформлений матеріальний носій із зафіксованою на ньому інформацією, яка походить від будь-яких органів та осіб та, який підтверджує юридичний факт чи який походить від імені органів, посадових осіб законодавчої, виконавчої, судової влади та місцевого самоврядування, незалежно від його характеру [5]. Таким чином, по перше, автори неправомірно розширюють коло суб'єктів, уповноважених видавати офіційні документи до «будь-яких органів та осіб». По друге, заперечення необхідності у документі юридичного факту, наприклад у інформаційному листі органу виконавчої влади, призводить до втрати його юридичної значимості маючи при цьому лише інформаційний характер.

Таким чином, на даний момент проблемою є законодавче закріплення права фізичної особи на складання офіційних документів. До сьогодення ряд авторів не дотримуються такої думки [6, 22; 7, 70]. Наприклад, аргументом В.О.Кузнєцова є те, що у такому випадку здійснюється «надмірне розширення сфери дії кримінального закону, поширення його на такі дії, які не є суспільно небезпечними і не тягнуть за собою кримінального покарання» [8, 50].

Видається, що у даній ситуації актуальним стане поділ документів на офіційні, тобто, ті які походять від державних установ, підприємств, організацій, інших юридичних і фізичних осіб та приватні, які складаються окремими громадянами. Приватні документи, які не будуть предметом аналізованих складів злочинів, можна назвати ті, які не наділені хоча б одним із необхідних ознак офіційних документів, наприклад не завірена нотаріусом чи іншою уповноваженою особою довіреність.

На наш погляд, тільки держава може делегувати повноваження по складанню документів будь-яким органам чи особам. Відсутність погодженості у цьому питанні породжує різні вимоги до документів та ускладнення регламентації документообігу. Від імені державних (муніципальних) підприємств, установ, організацій компетенцією виготовляти офіційний документ наділені посадові особи.

Для того, щоб усунути неоднозначність тлумачення кола уповноважених видавати охоронювані офіційні документи суб'єктів, необхідно законодавче тлумачення терміну «охоронюваний офіційний документ», чи, у крайньому випадку, у підзаконних нормативних актах. Видається за необхідне також видати нормативний акт, у якому чітко регламентувати коло суб'єктів, уповноважених видавати документи,

і вказати органи, покликані регулярно та якісно контролювати їх діяльність, що, без сумніву, сприяло б зменшенню кількості злочинів.

По-третє, обов'язковою ознакою охоронюваних офіційних документів необхідно визнати їх форму. Однак, на відміну від форми всіх інших документів, вона встановлюється тільки державними органами, наприклад міністерствами та відомствами, та підлягає строгому дотриманню усіма суб'єктами. Офіційні документи за формою повинні бути складені належним чином і мати необхідні реквізити — відбиток печатки, підпис, номер, дату тощо.

На підставі вище викладеного необхідно віднести до охоронюваних офіційних документів документ, який містить наступні обов'язкові ознаки: засвідчує факти, що мають юридичне значення; складений уповноваженим на те юридичними чи фізичними особами; має встановлену законом форму; підпадає під дію системи реєстрації, строгої звітності та контролю за їх обігом.

Попри все, видається за необхідне зазначити, що документи повинні визнаватися «офіційними», «важливими особистими», «тими, які надають права чи звільняють від обов'язків» не в силу сформованої правозастосовчої практики, а на підставі визначених законом ознак.

Використані джерела:

1. Постников В.С. О понятии документа как предмета преступления, предусмотренного ст. 196 УК РСФСР // Совершенствование правоохранительной деятельности органов внутренних дел: Сборник трудов молодых ученых. М.: ВЮЗИ МВД СССР, 1990. — С. 96-102.
2. Дорохов В.Я. Понятие документа в советском праве // Правоведение. — 1992. — №2. — С. 53-60.
3. Мельникова В.Е. Ответственность за должностной подлог по социалистическому уголовному праву: Автореф: дисс... канд. юрид. наук. М.: ВЮЗИ, 1975. — 21 с.
4. Гричанин И., Щиголов Ю. Квалификация подделки и использования подложных документов // Российская юстиция. — 1997. — №11.
5. Львова Е., Макаров А. Официальный документ как предмет преступления // Российская юстиция. — 2000. — №10.
6. Поленов Г.Ф. Ответственность за похищение, подделку документов и их использование. М.: Юрид. лит., 1980. 220 с.
7. Клепицкий И.А. Документ как предмет подлога в уголовном праве // Государство и право. — 1998. — № 5. — С.70-73.
8. Кузнецов А.В. Ответственность за подлог документов по уголовному праву. М.: Юрид. лит., 1959. — 111 с.

Я. Л. Педик

ассистент кафедры конституційного, адміністративного та фінансового права
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Актуальність теми визначається передусім необхідністю демократизації норм кримінально-процесуального законодавства загалом та стадії досудового розслідування

зокрема. Саме рух кримінальної справи обумовлений здійсненням кримінального переслідування і захисту — двох протилежних за своєю направленістю видів кримінально-процесуальної діяльності.

У науковій літературі окремі питання функції кримінального переслідування були предметами дослідження таких науковців як М.С. Строгович, О.М. Ларін, П.С. Елькінд, А.П. Гуляєв, О.Б. Соловійов, М.О. Чельцов-Бебутов.

Метою даної роботи є проведення комплексного аналізу монографічних праць науковців та норм чинного кримінально-процесуального законодавства України які визначають теоретичних положення функції кримінального переслідування.

Термін “кримінальне переслідування” був введений в науку ще в ХІХ ст., поряд з цим, довгий історичний відрізок часу багатьма процесуалістами не визнавався як такий, що має самостійний зміст і використовувався як рівнозначний обвинуваченню. Так, І.Я. Фойницький ототожнював поняття “кримінальне переслідування” і “обвинувачення”, розглядав їх в якості синонімів [14; С. 3-7]. Строгович М.С. зазначав, що “кримінальне переслідування — це обвинувачення як кримінально-процесуальна функція, тобто обвинувальна діяльність” [10; С. 194]. Кримінальне переслідування, представляє собою складну діяльність, в яку входять передусім дії слідчих органів і прокуратури, що полягають в збиранні доказів, які викривають обвинуваченого чи встановлюють обтяжуючі його вину обставини, обранні примусових заходів, які забезпечують викриття обвинуваченого ... а також дії, направлені на обґрунтування перед судом обвинувачення і необхідності застосування заслуженого покарання [11; С. 81-82].

Як зазначає О.М. Ларін, кримінальне переслідування — це кримінально-процесуальна діяльність, яка полягає в формулюванні і обґрунтуванні висновку про скоєння конкретною особою суспільно небезпечного діяння передбаченого кримінальним законом [5; С. 25].

Проводячи аналіз різноманітних точок зору про поняття кримінальне переслідування дозволяє зробити висновок, що термін “обвинувачення” замінюється терміном “кримінальне переслідування” або дані поняття визнаються тотожними. Не можна не зауважити висловлену в 50-х роках ХХ століття точку зору, згідно якої ототожнюється кримінальне переслідування з провадженням по справі в цілому [17; С. 88-89]. Із цього, зрозуміло, випливало, що обвинувачення — це складова частина кримінального переслідування. Однак при зіставленні двох зазначених позицій напрошується висновок: коли використовувати термін “кримінальне переслідування” для позначення поняття обвинувачення чи провадження по справі в цілому, то він, — як зауважує П.С. Елькінд, стає даремним [19; С. 67-68].

Аналіз різноманітних точок зору про поняття кримінальне переслідування дозволяє дійти до висновку, що термін “обвинувачення” замінюється терміном “кримінальне переслідування” або дані поняття визнаються тотожними. Не можна не зауважити висловлену в 50-х роках ХХ століття точку зору, згідно якої ототожнюється кримінальне переслідування з провадженням по справі в цілому [17; С. 88-89]. Із цього, випливає, що обвинувачення — це складова частина кримінального переслідування. Однак при зіставленні двох зазначених позицій напрошується висновок: коли використовувати термін “кримінальне переслідування” для позначення поняття обвинувачення чи провадження по справі в цілому, то він, — як зауважує П.С. Елькінд, стає даремним [19; С. 67-68].

У науково-періодичній літературі була висловлена думка про нетотожність понять, що аналізуються. На наш погляд, варто підтримати думку Ю.Є. Єжова, про необхідність розмежовувати кримінальне переслідування і обвинувачення як дві різні процесуальні функції. Подібне розмежування, — повністю відповідало б концепції кримінального позову, яка передбачає, що обвинувачення можливе лише перед судом.

До моменту ствердження винуватості будь-якої особи перед судовим органом має місце лише підготовка і формування такого твердження, яке тягне за собою певні обмеження для обвинуваченого чи підозрюваного [2; С. 78].

Варто зазначити, що А.П. Гуляєв, вважає, що необхідно не змішувати, а розділяти поняття кримінальне переслідування і обвинувачення, і приводить наступну аргументацію: “Можна звинуватити особу у скоєнні злочину, здійснивши відносно неї до кінця функцію обвинувачення, і в той же час звільнити її від кримінальної відповідальності на підставах, що вказані в законі, тобто по суті відмовитися від кримінального переслідування [1; С. 15]. Цілком має рацію О.Г. Халіулін, який зауважує, що тут необґрунтовано змішуються поняття “кримінальне переслідування” і “кримінальна відповідальність”. Кримінальна відповідальність — це поняття матеріально-правове, яке належить до сфери кримінального права, в той час як кримінальне переслідування — це поняття кримінально-процесуальне, що відображає найменування однієї з головних кримінально-процесуальних функцій [15; С. 28].

Проводячи аналіз норм чинного кримінально-процесуального кодексу України (надалі КПК) приходимо до висновку, що КПК не виключає, а навпаки, обумовлює переслідування. Стаття 2 КПК вказує, що завданнями кримінального судочинства є швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності. В статті 4 КПК говориться про обов’язок порушення кримінальної справи і розкриття злочину. Це створює передумови для обґрунтування існування саме функції кримінального переслідування, а не обвинувачення, оскільки, — як зауважують О.Б. Соловйов і Н.А. Якубович, “діяльність посадових осіб, які здійснюють кримінальне переслідування, виходить за межі обвинувачення по кримінальній справі...” [9; С. 79].

Необхідно відмітити, що у науково-процесуальній літературі багато авторів розглядає обвинувачення в формальному (процесуальному) і матеріальному аспектах. Однак не всі вони послідовні в своїх судженнях при визначенні суті терміну “обвинувачення”. Так, в матеріально-правовому сенсі М.М. Полянський визнавав обвинувачення кримінальним позовом, розуміючи під ним домагання, на яке повинен дати відповідь обвинувачений [8; С. 3]. М.О. Чельцов-Бебутов під обвинуваченням розумів формулювання обвинувачення за певною статтею КК, що відповідає складу злочину, описаному в певному законі [16; С. 45]. Ф.Н. Фаткуллін підкреслює, що обвинувачення в матеріальному сенсі становить сукупність встановлених по справі та інкримінованих обвинуваченому суспільно небезпечних і протиправних фактів, які складають зміст конкретного складу злочину, за який дана особа несе кримінальну відповідальність і повинна бути засуджена [13; С. 105].

На підставі зазначеного вище, можна відмітити, що обвинувачення в матеріально-правовому аспекті трактується в основному як формулювання обвинувачення, твердження про скоєння злочину.

Термін “обвинувачення” використовується в процесуальному сенсі по різному. Д.С. Карєв розумів під ним обвинувальну діяльність, підтримання обвинувачення в суді [4; С. 25]. М.М. Полянський писав: “... обвинувачення в процесуальному розумінні — це звернена до суду, вимога про визнання обвинуваченого винним” [7; С. 114]. На думку М.С. Строговича, обвинувачення — це “сукупність процесуальних дій, направлених на викриття особи, що скоїла злочин” [12; С. 105]. П.С. Елькінд розглядала обвинувачення як процесуальну діяльність обвинувача в суді, як обвинувальну тезу чи ствердження про винуватість [19; С. 60-61].

З викладеного можна зробити висновок, що обвинувачення і кримінальне переслідування не тотожні. Такої самої думки дотримується Л.І. Малахова [6; С. 26]. Н.А. Якубович також зауважує, що термін “обвинувачення” вужчий ніж термін “кримінальне переслідування”, в який входять структурні елементи, пов’язані з

пошуковою діяльністю слідчого і застосуванням заходів процесуального примусу [20; С. 25]. О.Г. Халіулін, погоджуючись в цілому з думкою Н.А. Якубович, особливо зауважує, що “обвинувачення” є лише однією з форм здійснення “кримінального переслідування” [20; С. 29]. Такої ж точки зору дотримується і М.П. Кан [3; С. 14].

Функція кримінального переслідування здійснюється шляхом збирання доказів, які встановлюють подію злочину, винуватість особи, що його вчинила, обставини які обтяжують її відповідальність, а також обґрунтування обвинувачення на стадії досудового розслідування і підтримання його перед судом у судовому розгляді.

Проводячи дане дослідження доцільно сформулювати поняття видів і форм кримінального переслідування. Поняття “вид кримінального переслідування” вказує на те, за чією ініціативою порушується кримінальне переслідування і у відповідності до якого порядку реалізується. В зв’язку з цим можна погодитися з позицією авторів проекту КПК України, які в ст. 177 проекту називають три види кримінального переслідування. Це: 1) кримінальне переслідування, здійснюване в публічному порядку; 2) кримінальне переслідування, здійснюване в приватно-публічному порядку; 3) кримінальне переслідування, здійснюване в приватному порядку.

М.П. Кан називає три форми кримінального переслідування: 1) кримінальне переслідування в формі обвинувачення; 2) кримінальне переслідування в формі підозри; 3) кримінальне переслідування в формі здійснення провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру [3; С. 96-103].

Погоджуючись з існуванням перелічених форм, О.Г. Халіулін додає ще одну: кримінальне переслідування при протокольній формі досудової підготовки матеріалів. Ця форма має свої особливості, які пов’язані з відсутністю у досудових стадіях процесуальної фігури підозрюваного та обвинуваченого. В той же час, кримінальне переслідування, здійснюється і в цій специфічній формі, оскільки відбувається збирання обвинувальних доказів у відношенні особи, яка у процесуальному порядку не визнана обвинуваченим або підозрюваним [15; С. 33].

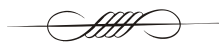
Також погоджується з наявністю зазначених форм кримінального переслідування і Н.І. Щегель [18; С. 187]. На наш погляд, можна виділити ще одну форму кримінального переслідування. Це — кримінальне переслідування в формі здійснення провадження по застосуванню примусових заходів виховного характеру. Дана форма має самостійне значення і, судячи по змісту КПК України, її застосування має тенденцію до розширення

Підводячи підсумок усього зазначеного вище, на наш погляд, варто внести доповнення у чинний КПК України у вигляді окремої норми яка б визначала такі форми кримінального переслідування: 1) кримінальне переслідування в формі підозри; 2) кримінальне переслідування в формі обвинувачення; 3) кримінальне переслідування при здійсненні провадження з застосуванням примусових заходів медичного характеру; 4) кримінальне переслідування при здійсненні провадження в протокольній формі; 5) кримінальне переслідування при здійсненні провадження з застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Використані джерела:

1. Гуляев А. П. Следователь в уголовном процессе. — М.: Юрид. лит., 1981.— 191 с.
2. Ежова Ю. Е. Уголовный иск и новый уголовно-процессуальный кодекс // *Вестник МГУ. Серия 11. Право.*— 2002. — № 6. — С. 74–85.
3. Кан М. П. Процессуальные функции прокурора в досудебных стадиях уголовного судопроизводства: Дис...канд. юрид. наук.— Ташкент, 1988. — С. 14.
4. Карев Д. С. Сущность и задачи советского уголовного процесса // *Советский уголовный процесс.*— М.: Высшая школа, 1968. — С. 3–38.

5. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. — М.: Юрид. лит., 1986. — 159 с.
6. Малахова Л. И. Функция уголовного преследования как вид процессуальной деятельности // Российский следователь. — 2003. — № 7. — С. 25–26.
7. Полянский Н. Н. К вопросу о юридической природе обвинения перед судом. // Правоведение. — 1960. — № 1. — С. 105–115.
8. Полянский Н. Н. Очерки общей теории уголовного процесса. — М., 1927. — С. 3.
9. Соловьёв А. Б., Якубович Н. А. К вопросу о концепции правового обеспечения функции уголовного преследования // Современные проблемы уголовного права, процесса и криминалистики. — Москва-Кемерово., 1996. С. — 79, 81.
10. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: В 2 Т. — М.: Наука, 1968. — Т. 1. — 470 с.
11. Строгович М. С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе. — М.: Акад. наук, 1951. — 159 с.
12. Строгович М. С. Уголовный процесс. — М.: Госюриздат, 1941. — 287 с.
13. Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и судебный процесс. — М., 1949. — С. 105.
14. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. — СПб., 1912. — Т. 2. — С. 3–7.
15. Халиулин А. Г. Осуществление функции уголовного преследования прокуратурой России. — Кемерово, 1997. — С. 9, 25, 28–29, 33, 37, 40.
16. Чельцов — Бебутов М. А. Советский уголовный процесс. — Харьков, 1929. — С. 45.
17. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс: Учебник. — Изд-е 4-е. — М.: Госюриздат, 1962. — 503 с.
18. Щегель Н. І. Форми кримінального переслідування // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — Київ, 2002. — № 4. — С. 184–192.
19. Элькин П. С. Сущность советского уголовно-процессуального права. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. — 172 с.
20. Якубович Н. А. Процессуальные функции следователя // Проблемы предварительного следствия в уголовном судопроизводстве. — М., 1980. — С. 15–32.

Л. В. Півненко

*викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди,
Харків, Україна*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАТУСУ СЛІДЧОГО

Правове положення слідчого в Україні визначається лише Кримінально-процесуальним кодексом (далі КПК), який є суто процедурним, у зв'язку з чим не вирішує і не може вирішувати усіх питань, пов'язаних із визначенням прав і обов'язків слідчого, гарантій його діяльності, обмежень та відповідальності. Визначення цілей і завдань досудового слідства, його функцій та змісту діяльності тільки через процесуальне (процедурне) законодавство призводить до неадекватних висновків, розгляду цього самостійного, важливого і відповідального виду правоохоронної діяльності як другорядного (допоміжного) і багатофункціонального, ставить слідчого у велику залежність від суду, прокурора, захисника, органу дізнання, правовий статус яких визначено на більш високому рівні. Вирішення тільки нормами КПК основних питань організації і діяльності досудового слідства не піддається ніякому теоретичному

поясненню. Взагалі це — юридичний нонсенс, класичний приклад «кишенькового слідства», створеного в минулу тоталітарну добу і діючого до цього часу.

Виправлення цієї ситуації вимагає найскорішої розробки і прийняття спеціального Закону України «Про досудове слідство», який би чітко і однозначно визначав цілі і завдання досудового слідства, права і обов'язки слідчих, гарантії виконання і реалізації останніх, обмеження і відповідальність за порушення правових приписів, заходи матеріального і соціального забезпечення і захисту слідчих. До Закону повинні бути включені самостійні розділи, присвячені розкриттю кожного елементу правового статусу слідчих: «Цілі і завдання органів досудового слідства», «Кадри органів досудового слідства», «Права слідчих», «Обов'язки слідчих», «Гарантії діяльності слідчих», «Заходи матеріального забезпечення і захисту слідчих», «Система контролю за діяльністю слідчих». Прийняття такого закону дозволить працівникам органів досудового слідства значно покращити свою діяльність по розслідуванню і попередженню злочинів.

Значної уваги потребує формування вищого прошарку слідчих працівників, в основному, керівників органів досудового слідства. Ця категорія працівників повинна формуватися не за рахунок «природного відбору» із усієї маси слідчих, а шляхом цілеспрямованої підготовки кадрів, спеціально призначених для входження до слідчої еліти. Шлях на гору повинен розпочинатися із зарахування найбільш обдарованих слідчих до резерву на зайняття керівних посад. Резервісти в обов'язковому порядку повинні пройти спеціальний курс навчання. А для цього уряд України повинен створити Академію досудового слідства, яка б функціонувала поряд з Академією прокуратури; Академією суддів та Академією адвокатури. Висока професійність слідчого — обов'язковий сутнісний елемент (ознака) досудового слідства.

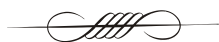
Для слідчої діяльності характерною має бути перевага імперативного режиму правового регулювання: дозволено лише те, що прямо вказано в законі. У зв'язку з цим, в частині реформування досудового слідства, яка стосується удосконалення правового статусу його працівників, необхідно повністю реалізувати позитивний потенціал публічно-правового регулювання відносин, які виникають у цій сфері, на основі детальної регламентації нормами і інститутами головним чином статусного законодавства. Можна, наприклад, запропонувати укладання із слідчим спеціального контракту, специфіка якого повинна відображати всю сукупність відносин, що підлягають регулюванню на індивідуальному рівні при зарахуванні юриста-фахівця на посаду слідчого та в період проходження ним слідчої служби з урахуванням всіх її особливостей.

У процесі правового забезпечення статусу слідчого повинен враховуватися статус інших органів кримінальної юстиції. Співвідношення слідчої, прокурорської і суддівської діяльності повинно отримати належне правове забезпечення при призначенні на службу, її проходженні і переході із одного виду служби на іншу, відповідності кваліфікаційних класів, класних чинів, спеціальних звань. Жоден із дослідників правового статусу слідчого не акцентує уваги на такому його складовому елементі як основні засади (принципи) слідчої діяльності, тобто не розкриває тієї основи, на якій слідчий здійснює реалізацію своїх прав і обов'язків. З урахуванням Конституції України, норм КПК та законодавства про організацію і діяльність інших правоохоронних органів необхідно закріпити в законі такі основні принципи слідчої діяльності: визнання досудового слідства самостійним публічним видом державної діяльності; включення його до системи кримінальної юстиції України — органів, що ведуть кримінальний процес, залучають чи допускають до нього інших учасників цієї діяльності; універсальність та неподільність прав слідчого; взаємопов'язаність і незалежність діяльності усіх суб'єктів системи кримінальної юстиції; невід'ємність

прав слідчого; взаємодія і співробітництво з іншими органами кримінальної юстиції на базі розподілу праці між ними; вирішення конфліктних ситуацій у судовому порядку.

У процесі вдосконалення правового статусу слідчого необхідно вирішити і таке важливе завдання, як введення системи довічного призначення осіб на посади слідчих. Це забезпечить стабільність їх соціального положення порівняно з іншими державними чиновниками і припинить плинність слідчих кадрів. При ліквідації слідчого органу чи скороченні загальної чисельності слідчих ті з них, що мають довічний статус, повинні звільнятися у відставку, з виплатою довічної пенсії (утримання). Така законодавча новела буде стимулювати мотивацію слідчої діяльності, а також сприятиме корінному перелому психології слідчих, які постійно відчувають дискомфорт свого тимчасового статусу.

Належне правове забезпечення статусу слідчого — необхідна передумова значного посилення боротьби із злочинністю в нашій країні.

Н. М. Плисюк

*старший викладач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

СПЕЦІАЛЬНА ОБСТАНОВКА ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ УМИСНОГО ВБИВСТВА ПРИ ПЕРЕВИЩЕННІ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ АБО У РАЗІ ПЕРЕВИЩЕННІ ЗАХОДІВ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ЗАТРИМАННЯ ЗЛОЧИНЦЯ

Об'єктивна сторона як елемент складу злочину охоплює ознаки, які характеризують злочин з точки зору його зовнішнього вияву, і містить необхідну, на думку законодавця для кваліфікації злочинного діяння.

Усі ознаки складу злочину в теорії кримінального права умовно поділяють на обов'язкові й факультативні [1, 215].

Однією із ознак об'єктивної сторони складу злочину є обстановка вчинення злочину. Обстановка вчинення злочину є факультативною ознакою об'єктивної сторони як матеріального так і формального складу злочину. Але при вчиненні умисного вбивства, передбаченого статтею (далі ст.) 118 Кримінального Кодексу (далі КК) України спеціальна обстановка є обов'язковою ознакою даного діяння. Вона полягає в захисті прав особи, яка обороняється, або інших осіб, охоронюваних законом інтересів суспільства або держави від суспільно небезпечного посягання. Відсутність цієї обстановки при вчиненні дій, викликаних суспільно небезпечною поведінкою потерпілого, виключає можливість кваліфікувати дані дії як злочин, вчинений при перевищенні меж необхідної оборони.

Під обстановкою вчинення злочину в теорії кримінального права прийнято розуміти об'єктивні зовнішні (публічні) обставини (умови), в яких відбувається подія злочину [1, 245].

Аналізуючи обстановку, важливою є поведінка потерпілої особи, тобто вчинення суспільно небезпечного і протиправного нападу, і поведінка особи, яка обороняється — відображення нападу, яке розцінюється як перевищення меж необхідної оборони.

Обстановка необхідної оборони включає в себе не тільки суспільно небезпечне посягання, але і сили, засоби і можливості особи, яка обороняється, відвернення даного

посягання, а також інші об'єктивні фактори, які визначають співвідношення сил особи, яка здійснює посягання і особи, яка обороняється. При цьому розрізняється відносно сприятлива і несприятлива обстановка захисту, які суттєво впливають на межі заподіяння шкоди, а також і на їх перевищення.

Отже, враховуючи все вищесказане, можна зробити висновок про особливу роль обстановки вчинення злочину як важливої ознаки об'єктивної сторони умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони.

При вчиненні вбивства з перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, застосовуються такі методи і засоби затримання, які явно не відповідають характеру і ступеню суспільної небезпеки вчиненого особою, яка затримується, злочину, її особи, реальній обстановці затримання, і цій особі заподіюється явно надмірна шкода — смерть. Відносно даного вбивства, з об'єктивної сторони мова іде про дії, які містять ознаки явного перевищення заходів для затримання особи, яка вчинила злочин. Вирішуючи питання про наявність чи відсутність такої ознаки, необхідно враховувати такі умови правомірності затримання як своєчасність затримання, мета затримання, спрямованість діяння, характер дій при затриманні, необхідність заподіяння шкоди при затриманні, обстановка затримання.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. №2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» міститься положення, відповідно до якого відповідальність за ст. 118 КК України за вбивство в разі перевищення меж необхідної оборони або перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, настає лише за умови, що здійснений винним захист явно не відповідав небезпечності посягання чи обстановці, яка склалася [2, 277].

Обстановка є найбільш важливою умовою правомірності або неправомірності заподіяння смерті особі, яка затримується, так як про своєчасність затримання і тяжкість злочину громадяни можуть і не знати. Факторами, які визначають обстановку затримання, є: поведінка особи, яка затримується, кількість осіб, які затримуються і наявність в них зброї, місце (безлюдна територія поза межами населеного пункту, вулиця, громадський транспорт і т.д.). Практиці відомо немало випадків, коли особи, які затримуються випереджають застосування вогнепальної зброї і відкривають вогонь по відношенню до працівників міліції.

Також мають місце випадки заподіяння при затриманні шкоди особам, які були помилково сприйняті за злочинця. В даному випадку, питання про відповідальність за заподіяння шкоди при уявному затриманні вирішується за загальними правилами про фактичну помилку, наприклад: якщо обстановка затримання давала особі, яка затримується, достатні підстави вважати, що ця особа є злочинцем, в діях якої немає вини, а, відповідно, і злочину та якщо особа, яка здійснює затримання, добросовісно помилялася, її помилка є вибачальною, так як вона не усвідомлювала і за обставинами справи не повинна була або не могла знати про те, що особа, яка нею затримується, злочину не вчиняла. Тому за своїми правовими наслідками в даному випадку заподіяння смерті особі, яка затримується, якщо воно було правомірним у випадку затримання справжнього злочинця, повинне прирівнюватися до правомірного затримання.

Вимушеність умисного заподіяння смерті повинна обумовлюватися не тільки поведінкою злочинця, але й співрозмірною одночасно з обстановкою, в якій здійснюється затримання, з силами, можливостями, засобами особи, яка здійснює затримання. Як відмітив Ю.В. Баулін, необхідно розмежовувати дві групи факторів, які в сукупності характеризують підставу заподіяння злочинцю шкоди при його затриманні:

- 1) фактори, які характеризують злочинця і його поведінку при затриманні;
- 2) фактори, які характеризують громадянина, який його затримує.

Тільки в єдності ці фактори дозволяють в кожному конкретному випадку з'ясувати, заподіяна злочинцю шкода вимушено чи ні [3, с.99-100].

Таким чином, вищесказане дозволяє сформулювати наступне: вимушеність заподіяння смерті особі, яка вчинила злочин, при її затриманні визначається такою обстановкою затримання, при якій в особи, яка здійснює затримання відсутня реальна можливість без серйозної небезпеки для себе або третіх осіб здійснити затримання без застосування насильства до злочинця, який протидіє, що викликає необхідність заподіяння йому смерті.

Характер заходів по затриманню злочинця повинен відповідати обстановці його затримання. Обстановку затримання характеризують різні обставини, такі як: ступінь інтенсивності і спосіб заподіяної злочинцем шкоди, кількість осіб, що здійснюють затримання, можливість застосування інших, більш м'яких способів затримання. Сприятлива обстановка затримання визначає межі шкоди, достатньої для затримання злочинця. Межі заподіяння шкоди характеризують таку умову її правомірності як співрозмірність шкоди. Відповідно до ч. 1 ст. 38 КК України не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи [5].

Закон не називає в якості обов'язкових ознак складу злочину, передбаченого ст. 118 КК України, які відносяться до об'єктивної сторони, ні способу дій, ні засобів вчинення злочину. Це означає, що захисні дії при перевищенні меж необхідної оборони можуть бути вчинені будь-яким способом і з застосуванням всіх можливих засобів [4, 58].

Причому, для практичного вирішення питання про те, чи були ці дії такими, що об'єктивно перевищують межі необхідності має, звісно, велике значення врахування і конкретного способу їх вчинення, і використання при цьому тих чи інших засобів особою, яка обороняється, хоча самі по собі вони не є конструктивними ознаками складу злочину, який аналізується і на кваліфікацію злочинів безпосередньо впливу не мають. Вони є лише фактичними обставинами справи, які дозволяють встановити або, навпаки, виключити наявність юридично важливої ознаки даного складу злочину.

Перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин, має місце у випадку недотримання умов про співрозмірність шкоди, яка їй заподіюється.

Отже, слід виділити наступні умови, які у випадку їх наявності, тягнуть за собою кримінальну відповідальність за перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин:

- 1) затримання злочинця здійснено без законних на те підстав і не відповідає всім характерним йому об'єктивним і суб'єктивним ознакам;
- 2) заподіяна злочинцю шкода не відповідає умовам її правомірності, вимушеності і меті;
- 3) не дотримана умова про співрозмірність заподіяної злочинцю шкоди і вчиненого ним злочину.

Використані джерела:

1. Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: Навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. зал. — К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2006. — 568 с.
2. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (2-е вид., змін. і доп.). — К.: Видавничий дім «Скіф», 2007. — 492 с.
3. Баулин Ю.В. *Обстоятельства, исключющие преступность деяния.* — Х.: Основа. 1991.

4. Тимейко Г.В. *Общее учение об объективной стороне состава преступления.* — Ростов-на-Дону., 1997., — с. 58.

5. *Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-ІV. // Відомості Верховної Ради України.* — 2001. — № 25-26.

Ю. А. Пономаренко

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри кримінального права Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ

Однією з особливостей вітчизняного кримінального права є достатньо розвинута тенденція до диверсифікації системи покарань, тобто включення до неї порівняно значної кількості різноманітних покарань, які можуть виступати в якості альтернативи одне до одного. Так, у КК УСРР 1922 року передбачалося 11 видів покарань, в КК УРСР 1927 року — 14 «заходів соціального захисту судово-виправного характеру». КК України 1960 року в момент набуття ним чинності передбачав 12 видів покарань (включно зі смертною карою, яка формально була виведена за межі системи покарань). На момент же втрати цим Кодексом чинності в ньому залишалося 10 видів покарань. КК України 2001 року, який прийшов йому на зміну, теж містить 12 видів покарань. Таким чином, можна стверджувати, що достатньо велика кількість елементів системи покарань є однією з особливостей вітчизняного кримінального законодавства. Варто відзначити, що в цілому це в традиціях пострадянських кримінальних законів, проте в кримінальних кодексах інших європейських країн як правило, передбачається значно менша кількість видів покарань.

Позитивним чи негативним є вітчизняний підхід до диверсифікації системи покарань? З одного боку, достатньо велика кількість покарань в системі, безумовно, має позитивні риси, оскільки дозволяє більшою мірою диференціювати відповідальність у законі та індивідуалізувати в судовій практиці. З іншого ж боку, достатньо значна кількість елементів системи покарань ставить питання про обґрунтованість таких меж її диверсифікації.

Навряд чи може викликати заперечення той факт, що до системи покарань не можуть включатися під різними назвами фактично тотожні за змістом види покарань. Проте, в українській системі покарань в якості окремих видів передбачені такі покарання, як арешт, тримання в дисциплінарному батальйоні, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі. Очевидно, що основний правообмежувальний зміст цих покарань є тотожним — це позбавлення засудженого особистої свободи шляхом повної ізоляції його від суспільства в спеціальних кримінально-виконавчих установах. Різняться лише такі ознаки цих покарань, які більшою мірою строку його відбування, а також порядку його виконання: місця тримання засудженого, режиму відбування покарання тощо. Проте, ці відмінності не є настільки принциповими для того, щоб з їх урахуванням конструювати самостійні види покарання. Всі вони є спеціальним різновидами позбавлення волі: власне позбавлення волі (позбавлення волі на певний строк); короткострокове позбавлення волі (арешт); позбавлення волі військовослужбовця строкової служби (тримання в дисциплінарному батальйоні); безстрокове позбавлення волі (довічне позбавлення волі).

Те ж саме можна сказати і про такі два «самостійні» види покарання, як виправні роботи та службові обмеження для військовослужбовців. Правообмежувальний зміст цих покарань є настільки близьким, що вітчизняні криміналісти (наприклад, Ю. В. Баулін, В. І. Тютюгін та інші) небезпідставно називають службові обмеження для військовослужбовців спеціальним видом виправних робіт. І дійсно, єдина відмінність цих видів покарань полягає лише в тому, що протягом строку відбування службових обмежень військовослужбовець не може бути підвищений за посадою або у званні, а строк відбування цього покарання не зараховується йому в строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання. Отож, встановлюючи в якості самостійних видів покарань виправні роботи та службові обмеження для військовослужбовців, законодавець, на наш погляд, також необґрунтовано розширив межі диверсифікації системи покарань, знову включивши до неї під різними назвами фактично одне й те ж саме покарання.

Таким чином, з урахуванням викладеного можна стверджувати, що по суті до системи покарань за чинним КК України входять:

1. Штраф;
2. Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
3. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
4. Громадські роботи;
5. Виправні роботи (у тому числі, спеціальний вид — службові обмеження для військовослужбовців);
6. Конфіскація майна;
7. Обмеження волі;
8. Позбавлення волі, у чотирьох різновидах:
 - а) короткострокове (арешт);
 - б) військовослужбовців (тримання в дисциплінарному батальйоні);
 - в) «класичне» (позбавлення волі на певний строк);
 - г) безстрокове (довічне позбавлення волі).

Отож, використання лише одного формалізованого правила побудови системи покарань (неприпустимість включення до системи під різними назвами фактично тотожних видів покарань) вже дозволяє скоротити її в півтора рази і наблизити її, принаймні за кількістю елементів, до систем покарань, передбачених сучасними кримінальними законами багатьох європейських країн. Використання ж сутнісних правил побудови системи покарань (а саме: визначення кола прав людини, які можуть підлягати обмеженню в порядку покарання; визначення мінімального і максимального рівнів репресивності покарання; визначення загальних вимог співвідносності покарань; з'ясування особливостей механізму досягнення мети покарання різними його видами тощо) дозволить, на наш погляд, значно уточнити межі диверсифікації системи покарань. Зокрема, використання згаданих правил ставить під сумнів існування таких видів покарання як позбавлення військового або спеціального звання, рангу чину або кваліфікаційного класу, виправні роботи, конфіскація майна, а також окремих видів позбавлення волі. Проте, це вже є предметом подальших досліджень.

Т. В. Разакова

*студентка Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ПРОБЛЕМА КОЛІЗІЙ КВАЛІФІКАЦІЙ МІЖ КРИМІНАЛЬНИМИ КОДЕКСАМИ РІЗНИХ КРАЇН ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО ВИДАЧУ ОСІБ, ЩО ПІДОЗРЮЮТЬСЯ АБО ОБВИНУВАЧУЮТЬСЯ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ

Широко обговорювані та неоднозначні процеси глобалізації ставлять перед правоохоронними органами нові і зовсім не прості питання. Так, наприклад, в аспекті цілком традиційної проблеми видачі осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні злочину, виникають зовсім нетрадиційні складнощі правозастосування, які вимагають як теоретичного осмислення, так і практичного вирішення.

Як відомо, підставою для видачі особи для здійснення кримінального переслідування є караність діяння, у зв'язку з вчиненням якого допускається видача за законодавством як запитуючої, так і запитуваної держави на строк не менше одного року позбавлення волі (ст. 2 Європейської конвенції про видачу осіб від 13 грудня 1957 року та ст. 56 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року). Разом з тим практичне вирішення даної проблеми ускладнюється тим, що у вказаних конвенціях формально не вирішене питання про видачу запитуваною стороною особи, що переслідується за законодавством запитуючої сторони за відповідний злочин при обтяжуючих (кваліфікуючих) обставинах, тоді, як у Кримінальному кодексі України в тому ж складі злочину такі обтяжуючі (кваліфікуючі) обставини відсутні, а, отже, за відсутності інших обтяжуючих обставин, відповідний злочин кваліфікується як вчинений без таких обставин. У зв'язку з цим можна констатувати з цього приводу наявність прогалини, яку однак можна заповнити шляхом послідовного тлумачення ряду норм як українського законодавства, так і міжнародно-правових актів про екстрадицію.

Загальним принципом екстрадиції є принцип «подвійної кримінальності», суть якого зводиться до того, що видачі може підлягати іноземний громадянин або особа без громадянства для здійснення кримінального переслідування або виконання вироку за діяння, які є кримінально караними не лише за законодавством іноземної держави, але й за законодавством України.

Розглянемо конкретну можливу ситуацію.

Крадіжка є кримінально караним діянням у всіх країнах світу.

Припустимо з України до Російської Федерації надійшов запит про видачу особи, що обвину чується у вчиненні крадіжки при обтяжуючих обставинах, однак у Кримінальному кодексі Російської Федерації (у редакції федерального закону від 8 грудня 2003 року) така обтяжуюча (кваліфікуюча) обставина відсутня, а, отже, за Кримінальним кодексом Російської Федерації така крадіжка за відсутності інших обтяжуючих обставин повинна кваліфікуватися як крадіжка, вчинена без обтяжуючих обставин. Відповідно до ст. 8 Кримінального кодексу Російської Федерації підставою кримінальної відповідальності є вчинення діяння, що містить усі ознаки складу злочину, передбаченого Кримінальним кодексом. Аналогічна норма міститься і у Кримінальному кодексі України, а саме у ст. 2.

З цього випливає, що за Кримінальним кодексом Російської Федерації підстав для видачі особи немає. Оскільки особа у даному випадку може бути притягнута до кримінальної відповідальності лише за крадіжку без обтяжуючих обставин, а отже особа не може бути видана за крадіжку, вчинену повторно. Це також означає, то вона може бути видана лише за крадіжку без обтяжуючих обставин або вчинену лише при

інших обтяжуючих обставинах, які передбачені і у Кримінальному кодексі Російської Федерації.

Таким же чином слід тлумачити і положення ст. 10 Європейської конвенції про видачу осіб від 13 грудня 1957 року про те, що видача не здійснюється у тих випадках, коло особа, запит про видачу якої надійшов, відповідно до законодавства запитуючої або запитуваної сторони не може бути піддана кримінальному переслідуванню або покаранню, у зв'язку зі впливом строку давності.

Як уже зазначалося, за Кримінальним кодексом Російської Федерації особу не може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за крадіжку, вчинену повторно, а, отже, видача за вчинення такої крадіжки не допускається, і вона може бути видана лише за крадіжку без обтяжуючих обставин або за крадіжку при таких обтяжуючих обставинах, які передбачені у Кримінальному кодексі Російської Федерації.

Вирішення даної проблеми пов'язане з питанням про давність кримінального переслідування. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 57 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року видача не здійснюється, якщо на момент отримання запиту про видачу кримінальне переслідування відповідно до законодавства запитуваної Договірної Сторони не може бути порушено або вирок не може бути приведений до виконання внаслідок впливу строку давності або у зв'язку з іншою законною підставою.

Повернімося до розглядуваної ситуації з потенційною можливістю екстрадиції особи, яка повторно вчинила крадіжку в Україні.

Оскільки відповідно до санкції ч. 2 ст. 185 Кримінального кодексу України крадіжка, вчинена повторно карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, то відповідно до ч. 3 ст. 12 Кримінального кодексу України злочин, передбачений ч. 2 ст. 185 Кримінального кодексу України є злочином середньої тяжкості. Отже, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 49 Кримінального кодексу України у разі вчинення злочину середньої тяжкості строк давності становить п'ять років.

Проте за Кримінальним кодексом Російської Федерації дане діяння кваліфікується як крадіжка без обтяжуючих обставин, а, отже, строк давності за такий злочин становить два роки (п. а ч. 1 ст. 78 Кримінального кодексу Російської Федерації). Як наслідок російська сторона повинна відмовити у видачі особи у зв'язку зі впливом строку давності кримінального переслідування за крадіжку, вчинену повторно.

На користь вирішення цієї проблеми саме таким чином можна навести такий аргумент, який також ґрунтується на трактуванні чинних у міжнародному праві принципів та умов екстрадиції. Так, Російська Федерація не може видати особу, що обвинувачується у вчиненні злочину, який у кримінальному законодавстві запитуючої сторони карається позбавленням волі, а за кримінальним законодавством Російської Федерації — покаранням, не пов'язаним з позбавленням волі (практично таких розбіжностей у кримінальних кодексах країн СНД не так уже й мало).

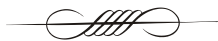
Не дивлячись на відсутність прямої заборони щодо цього питання у міжнародних актах, що регулюють проблему видачі осіб, таке рішення впливає з послідовного тлумачення як принципів екстрадиції, закріплених у вказаних міжнародно-правових актах, так і принципів та норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства України.

У зв'язку з цим при вирішенні питання про видачу особи для здійснення кримінального переслідування повинні враховуватися не лише ознаки діяння, що складають основний (без обтяжуючих обставин) склад злочину, але й наявність або відсутність у кримінальному законодавстві запитуваної сторони кваліфікуючих обставин, що тягнуть за законом запитуючої сторони підвищене покарання. І за

відсутності останніх, питання про екстрадицію повинно вирішуватися лише у частині притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за вчинення нею простого (без обтяжуючих обставин) складу злочину.

Використані джерела:

1. Європейська конвенція про видачу осіб від 13 грудня 1957 року
2. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року
3. Кримінальний кодекс України
4. Кримінальний кодекс Російської Федерації
5. Р. А. Адельханян, А. В. Наумов Актуальная проблема экстрадиции // Государство и право. — 2004. — № 10. — ст. 73-74.

А. О. Расюк

*ад'юнкт Київського національного університету внутрішніх справ,
Київ, Україна*

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ СУДИМОСТІ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)

Протягом багатьох десятиліть питання правових наслідків судимості залишається предметом наукових дискусій [1, с. 47 — 50; 2, с. 218 — 224]. Не в останню чергу це пов'язано з неоднозначним вирішенням предикатного питання у сфері законодавства та правозастосовчої діяльності [3].

Пленум Верховного Суду України у постанові "Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості" від 26 грудня 2003 р. № 16 визначив: судимість є правовим станом особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і за зазначених у законі умов тягне настання для неї певних негативних наслідків [4, с. 10]. Вважаємо, що це визначення не повною мірою розкриває сутність та цілі судимості, потребує також уточнення момент виникнення і припинення судимості, спектр її правових наслідків. Крім того, в контексті літературної норми, настання певних негативних наслідків може тягнути власне судимість, а не "правовий стан особи": такий стан характеризується (а не тягне) настанням певних правових наслідків. На цій обставині доречно акцентував увагу у визначенні судимості А.А. Музика [5, с. 865].

Дивно, але Пленум не роз'яснює положення "за зазначених у законі умов", кількість яких, як свідчить законодавча практика України, може бути необмеженою. Являється фактом, що український законодавець у сфері багатьох галузей права по-різному визначає правовий статус судимої особи. При такій ситуації виникає ризик грубого порушення конституційних прав осіб, які мають судимість.

Очевидно, що погашення або зняття судимості, як завершальний етап реалізації кримінальної відповідальності, означає повне і остаточне припинення існування всіх обмежень і позбавлень, пов'язаних з судимістю. Пленум Верховного Суду України у п. 3 згаданої постанови вказує: суди під час розгляду справ про повторні злочини, установивши, що попередня судимість погашена, повинні зазначати у вироку, що особа не має судимості. Це означає, що неприпустимо наводити у вироку якісь застереження, на кшталт: обвинувачений був судимий (з перерахуванням статей обвинувачення), однак судимість погашена (чи знята).

Однак вітчизняне законодавство в багатьох випадках передбачає певні обмеження прав людини не лише стосовно осіб, які мають судимість, але й щодо осіб, судимість яких була погашена або знята. Така позиція законодавця, на наш погляд, є досить-таки уразливою. Зрештою вона фактично позбавляє сенсу саме існування нормативних положень про погашення або зняття судимості. Вказаний вибірковий підхід до оцінки правового значення припиненої судимості перш за все суперечить змісту ч. 1 ст. 88 КК України, що пов'язує момент припинення судимості з її погашенням або зняттям.

Галузеве законодавство України по-різному формулює поняття судимості як характеристики особи, яка обмежує її право на зайняття певних посад. Законодавець використовує, наприклад, словосполучення "особа, яка має судимість", "особи, які раніше засуджувались за вчинення злочину", не розкриваючи при цьому їх зміст. Відсутність єдиного підходу до визначення вказаної характеристики створює проблеми у правозастосовній практиці. Тому, на наш погляд, доцільно вживати таке словосполучення, яке відповідало б термінології та значенню відповідних положень розділу XIII "Судимість" Загальної частини КК України: "особи, які мають непогашену або незняту судимість".

Вважаємо, що проблемною (не тільки для України, але й для Росії) є диференціація "юридичної пам'яті про вчинений злочин" залежно від форми вини засудженої особи. На наше переконання, тривалість строків погашення судимості повинна залежати не тільки від виду покарання, відбутого винним, ступеня тяжкості вчиненого злочину, але й від того, за який злочин засуджений винний — умисний чи необережний. Такий підхід знайшов своє законодавче закріплення в чинному КК Республіки Білорусь (далі — КК РБ). Виходячи зі змісту п. 1 ч. 1 ст. 97 КК РБ, особа, засуджена за злочин, вчинений з необережності, має судимість тільки в період відбування основного і додаткового покарання [6, с. 225–226].

На підставі викладеного ми вважаємо, що редакцію статті 89 "Строки погашення судимості" КК України доцільно змінити, доповнивши її окремими категоріями засуджених, судимість яких погашатиметься одразу після відбуття покарання (основного і додаткового) за вчинення необережного злочину. Також стає очевидним, що потребує удосконалення і ст. 90 "Обчислення строків погашення судимості" КК України, в якій необхідно передбачити спеціальний порядок обчислення строків погашення судимості при достроковому звільненні від відбування покарання та при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням. Йдеться насамперед про розмежування тривалості строків негативних правових наслідків судимості залежно від виду останньої: судимості за умисні злочини та судимості за злочини, вчинені з необережності. Використовуючи досвід білоруського законодавця, частини 3 і 4 ст. 90 КК України можна було б викласти у такій, наприклад, редакції:

"При умовно-достроковому звільненні від відбування покарання за злочин, вчинений з необережності, особа визнається несудимою після спливу строку невідбутої частини покарання. При умовно-достроковому звільненні від відбування покарання за умисний злочин судимість погашається після спливу встановлених законом строків, які обчислюються з дня спливу невідбутої частини покарання.

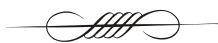
При заміні покарання більш м'яким особа, засуджена за необережний злочин, визнається несудимою після відбуття більш м'якого покарання. При заміні покарання, призначеного за умисний злочин, більш м'яким покаранням, судимість погашається після спливу встановлених законом строків, що обчислюються з дня відбуття більш м'якого покарання".

На шляху усунення практики протиправного врахування погашеної або знятої судимості (визнання відповідних положень законодавства неконституційними), а також з метою виключення як незаконного будь-якого акцентування посадовими особами

уваги в процесуальних та інших офіційних документах на погашену або зняту з особи судимість пропонуємо винести дане питання на розгляд Конституційного Суду України, оскільки воно безпосередньо пов'язане із захистом права людини на приватне життя, гарантованого Основним Законом держави.

Використані джерела:

1. Голіна В.В. Судимість: Монографія. — Харків: "Харків юридичний", 2006. — 384 с.
2. Кругликов Л.Л. Имеет ли погашенная или снятая судимость какое-либо уголовно-правовое значение? // Системность в уголовном праве. Материалы II Российского Конгресса уголовного права, состоявшегося 31 мая — 1 июня 2007 г. — М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. — 576 с.
3. Малярченко В.Т., Музика А.А. Амністія та помилування в Україні: Навчальний посібник. — К.: Атіка, 2007. — 700 с.
4. Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 16 // Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 2. — С. 9 — 11.
5. Музика А.А. Судимість // Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. — К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2007. — 992 с.
6. Научно-практический комментарий к Уголовному кодексу Республики Беларусь / Под общ. ред. А. В. Баркова, В.М. Хомича. — Минск: ГИУСТ БГУ, 2007. — 1004 с.

В. В. Рожнова

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри кримінального процесу та криміналістики
Київського національного університету внутрішніх справ,
Київ, Україна

ЗАКОННІСТЬ, ОБГРУНТОВАНІСТЬ І МОТИВОВАНІСТЬ ПОДАННЯ ДО СУДУ ПРО ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ВЗЯТТЯ ПІД ВАРТУ

Право на свободу та особисту недоторканність є одним з основоположних прав людини. Як основну гарантію цього права Конституція України передбачає, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (ст. 29).

Прийняття рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту входить до компетенції судів загальної юрисдикції. Жоден інший орган, крім суду, не вправі приймати рішення про взяття під варту.

Судова процедура може бути визнана ефективним механізмом захисту прав і свобод людини, якщо вона відповідає вимогам справедливості і ґрунтується на конституційних принципах змагальності і рівноправності сторін. При вирішенні питань, пов'язаних з триманням особи під вартою, це передбачає дослідження судом фактичних і правових підстав для обрання цього запобіжного заходу при забезпеченні сторонам можливості довести суду свою позицію з тим, щоб виключити формальний підхід при оцінці обставин, що мають значення для вирішення цього питання.

У відповідності з ч. 2 ст. 165² КПК України, якщо орган дізнання, слідчий вважає, що є підстави для обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, він вносить за згодою прокурора подання до суду. Таке ж подання вправі внести прокурор.

Враховуючи, що кримінально-процесуальний закон не містить норми, котра б встановлювала структуру і зміст таких подань, практичні працівники (переважно слідчі) вирішують ці питання на власний розсуд. Аналіз слідчої практики з цього питання дозволяє сформулювати деякі рекомендації щодо методики підготовки подання до суду про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

На подання слідчого, внесені до суду в порядку ст. 165² КПК України, поширюються загальні вимоги законності, обґрунтованості і вмотивованості процесуальних рішень.

Під законністю подання слід розуміти дотримання всіх норм КПК України, що регулюють порядок прийняття відповідного рішення. До них належать:

1) внесення подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту допустимо лише в порушеній кримінальній справі;

2) подання має бути внесені уповноваженою на те посадовою особою (органом дізнання, слідчим, прокурором).

Вносити подання до суду вправі лише та посадова особа, в провадженні якої знаходиться кримінальна справа. При цьому подання особи, яка провадить дізнання (дізнавача), підлягає затвердженню начальником органу дізнання. Якщо провадження в справі здійснюється слідчою (слідчо-оперативною) групою, то правом внесення подання наділений старший цієї групи, котрий і прийняв справу до свого провадження (ст. 119 КПК України). Прокурор, відповідно до п. 7¹ ч. 1 ст. 227 КПК України, вправі самостійно внести до суду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту;

3) внесення подання може мати місце лише за наявності передбачених законом умов обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Подання має містити вказівку на те, що особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки (у разі виняткового випадку у відповідності з ч. 1 ст. 155 КПК України, слід навести наявні у справі фактичні дані, на підставі яких із певною вірогідністю можна стверджувати, що інші запобіжні заходи не забезпечать належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, наприклад, коли особа не має постійного місця проживання, зловживає спиртними напоями чи вживає наркотичні засоби, продовжує вчиняти злочини, підтримує соціальні зв'язки негативного характеру, порушила умови запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, раніше ухилялася від слідства, суду чи виконання судових рішень або ж коли особу підозрюваного взагалі не встановлено);

4) подання слідчого, органу дізнання має бути узгоджене з прокурором.

Згода на внесення подання має бути отримана слідчим (органом дізнання) у прокурора, який здійснює нагляд за законністю досудового розслідування. У разі, якщо подання, погодила особа, що виконувала обов'язки прокурора, то до подання слід долучати копію відповідного наказу.

Під обґрунтованістю подання слід розуміти наявність у ньому зазначених у законі підстав для обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Крім нормативного формулювання підстав для обрання цього запобіжного заходу (ч. 2 ст. 148 КПК України), слідчий (орган дізнання, прокурор) повинні вказати в поданні конкретні обставини, що тягнуть за собою висновок про наявність цих підстав.

Обставини, що є підставою для взяття особи під варту, мають бути чітко вказані в поданні з тим, щоб суддя при вивченні наданих матеріалів справи міг переконатися в їх наявності і в свою чергу послатися на них при винесенні постанови про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Не можна визнати обґрунтованим подання, в якому зазначається: "...По справі зібрано достатньо даних вважати, що обвинувачений, перебуваючи на волі, зможе ухилитися від слідства і суду, перешкодити встановленню істини в справі, продовжити злочинну діяльність". При цьому будь-яких переконливих доказів, які б свідчили про можливість вчинення обвинуваченим хоча б однієї з вищезазначених дій, у поданні не наводиться.

Джерелами таких обставин (відомостей) є докази, що закріплені в матеріалах справи (протоколах слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, довідках, рапортах тощо). Основною вимогою до них є те, щоб сукупність відомостей, що міститься в них, була достатньою для обґрунтування необхідності взяття особи під варту.

Мотивованість подання означає, що його зміст дає чітке пояснення тому, чому слідчий (орган дізнання, прокурор) вважає, що за наявності відповідних підстав саме цей вид запобіжного заходу підлягає застосуванню.

В. И. Самарин

*кандидат юридических наук,
старший преподаватель кафедры уголовного процесса и прокурорского надзора
Белорусского государственного университета,
Минск, Республика Беларусь*

НОВШЕСТВО УПК РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ: ПРОИЗВОДСТВО ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ В ОТНОШЕНИИ ОТДЕЛЬНЫХ КАТЕГОРИЙ ЛИЦ

1. Законом Республики Беларусь от 30.12.2006 «О внесении изменений и дополнений в некоторые законы Республики Беларусь по вопросу уголовного преследования отдельных категорий лиц и иным вопросам уголовного процесса» в УПК была введена новая гл. 49 «Производство по уголовным делам в отношении отдельных категорий лиц». Аналогичная глава содержится в УПК Российской Федерации (гл. 52). Тем самым белорусский законодатель разрешал налицествовавшую ранее коллизию. С одной стороны, ст. 1 УПК Республики Беларусь гласит, что «Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь, основываясь на Конституции Республики Беларусь, устанавливает порядок деятельности органов, ведущих уголовный процесс, а также права и обязанности участников уголовного процесса» и этот порядок является единым и обязательным для всех органов и должностных лиц, ведущих уголовный процесс, а также для иных участников уголовного процесса. С другой стороны, существовал ряд законодательных актов, которые предусматривали изъятия из порядка, установленного в УПК для отдельных категорий граждан в связи с занимаемыми ими должностями.

2. Категории лиц, в отношении которых применяется особый порядок производства по уголовному делу, расширился. Как и ранее к ним отнесены депутаты Палаты представителей, члены Совета Республики Национального Собрания Республики Беларусь, депутаты областного, Минского городского, районного, городского, поселкового, сельского Совета депутатов, судьи, народные заседатели (в период исполнения обязанностей в суде), прокурорские работники. Предусмотренные законом дополнительные гарантии в отношении указанных лиц должны способствовать их самостоятельности и независимости, обеспечивая при этом реальное разделение властей, ограждая указанных лиц от необоснованных уголовных преследований и осуждения.

Новшеством стало применение особого порядка производства по уголовному делу в отношении лиц, должности которых включены в кадровый реестр Главы государства Республики Беларусь. Указом Президента Республики Беларусь № 644 от 08.11.2001 «Об утверждении кадрового реестра Главы государства Республики Беларусь» [1] предусмотрены должности, которые включены в кадровый реестр Главы государства Республики Беларусь. Перечень достаточно обширный и вызывает сомнение необходимость применения особого порядка производства по уголовным делам в отношении некоторых должностей (например, председатели областных, Минского городского, городских, районных исполкомов, главы администраций районов в городах, руководители важнейших средств массовой информации, руководители исполнительных органов отдельных банков). Практические работники предпочтут не возбуждать уголовное дело в отношении таких лиц, чтобы не прибегать к сложной процедуре согласований.

Кроме того, встает вопрос: каким образом дознаватель или следователь должны устанавливать статус таких лиц? На наш взгляд, для недопущения необоснованного освобождения от уголовной ответственности следует внести в УПК норму, согласно которой лица, в отношении которых применяется особый порядок производства по уголовному делу, обязаны сообщать о своем статусе органу, ведущему уголовный процесс, в момент задержания, дачи объяснений либо первого допроса. Если они не выполняют свою обязанность и после дачи объяснений (допроса) в отношении них возбуждается уголовное дело, то в дальнейшем постановление о возбуждении уголовного дела нельзя отменить из-за несоблюдения порядка, предусмотренного гл. 49. Если же лицо заявит о своем статусе в судебном заседании, то уголовное дело должно быть рассмотрено и постановлен приговор.

Однако в список лиц, чья самостоятельность и независимость охраняется в особом порядке, не включены адвокаты. Данное обстоятельство не способствует выполнению адвокатами своих обязанностей перед доверителями в полном объеме, так как иногда имеется возможность воздействия на данную категорию граждан с помощью угрозы необоснованного привлечения к уголовной ответственности.

3. Ст. 468² УПК предусматривает особый порядок возбуждения уголовных дел в отношении лиц, перечисленных выше, а также привлечения их в качестве подозреваемого или обвиняемого по возбужденному уголовному делу. Предусмотрено две процедуры:

- принятие решения прокурором определенного уровня самостоятельно (в отношении депутатов областного, Минского городского, районного, городского, поселкового, сельского Совета депутатов, прокурорских работников);
- принятия решения прокурором (в большинстве случаев Генеральным прокурором Республики Беларусь) с предварительного согласия определенного должностного лица или государственного органа (в отношении лиц, должности которых включены в кадровый реестр Главы государства Республики Беларусь, депутатов Палаты представителей, членов Совета Республики Национального Собрания Республики Беларусь, судей, народных заседателей).

При этом законодатель предусмотрел новое обстоятельство, исключающее производство по уголовному делу: отказ должностного лица (органа) в даче согласия на возбуждение уголовного дела либо на привлечение в качестве подозреваемого или обвиняемого по уголовному делу.

4. В отношении части указанных выше лиц задержание и лишение свободы иным образом без предварительного согласия соответствующего должностного лица (органа) может производиться только в исключительных случаях. Лицо, занимающее высшую государственную должность Республики Беларусь, а также лицо, должность которого включена в кадровый реестр Главы государства Республики Беларусь,

назначенное на эту должность Президентом Республики Беларусь, может быть задержано органом уголовного преследования самостоятельно только в двух случаях: а) совершение государственной измены либо б) задержание на месте совершения преступления. Иные лица, включенные в кадровый реестр Главы государства Республики Беларусь, депутаты Палаты представителей, члены Совета Республики Национального собрания Республики Беларусь, судьи и народные заседатели могут быть задержаны самостоятельно органом уголовного преследования также при совершении особо тяжкого преступления. Аналогичным образом решается вопрос и о применении к указанным лицам меры пресечения в виде заключения под стражу и домашнего ареста. Личный обыск в отношении лица, должность которого включена в кадровый реестр Главы государства Республики Беларусь, депутата Палаты представителей, члена Совета Республики Национального собрания Республики Беларусь, судьи, прокурорского работника возможен только при задержании на месте совершения преступления.

В остальном предварительное расследование и рассмотрение в суде уголовных дел в отношении отдельных категорий лиц производится в соответствии с нормами УПК Республики Беларусь.

5. Таким образом, необходимо отметить положительный характер внесения особого порядка производства по уголовным делам в отношении отдельных категорий лиц в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. Однако отдельные положения гл. 49 УПК нельзя назвать достаточно совершенными. Следует включить в список лиц, в отношении которых производство по уголовному делу ведется в особом порядке, адвокатов. Необходимо также утвердить отдельный перечень должностей кадрового реестра Главы государства Республики Беларусь, при занятии которых на граждан будут распространяться нормы гл. 49 УПК Республики Беларусь. Такие изменения позволят утверждать, что особая процедура применяется для обеспечения самостоятельной и независимой работы отдельных должностных лиц государства во благо всего белорусского общества.

Использованные источники:

1. Об утверждении кадрового реестра Главы государства Республики Беларусь: Указ Президента Республики Беларусь, 08 ноября 2001 г., № 644 // Нац.реестр прав. актов Республики Беларусь. — 2001. — № 106. — рег. № 1/3192.

А. В. Самодін

*викладач кафедри кримінально-процесуальної діяльності
Київського національно-університету внутрішніх справ,
Київ, Україна*

ВІДВІД СУДДІ ЯК ГАРАНТІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Відвід судді — це один із засобів правового забезпечення всебічності, повноти і об'єктивності дослідження судом (суддею) обставин кожної кримінальної справи, неупередженості їх у збиранні, перевірці і оцінці доказів, неупередженого ставлення до всіх учасників процесу та інших осіб, які беруть участь у справі (підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка тощо). Цей правовий інститут є засобом досягнення завдань кримінального судочинства, а отже є процесуальною гарантією. Існування правового інституту відводу від участі у кримінальній справі обумовлено

конституційною вимогою щодо з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи (ст. 31) і забезпечення доведеності вини (п. 3 ч. 3 ст. 129).

Судді, народні засідателі при виконанні своїх обов'язків у суді, а також у позаслужбових відносинах повинні уникати всього, що могло б негативно вплинути на авторитет правосуддя, гідність судді або викликати сумнів у його об'єктивності та неупередженості [4, с. 60]. Якщо такий сумнів виникає, вони підлягають відводу. Відвід судді регламентується статтями 54, 55, 56, 57 Кримінально-процесуального кодексу України (далі КПК).

Відвід судді як сукупність норм, які регулюють відносини між учасниками судового процесу з метою забезпечення об'єктивності і неупередженості під час розгляду і вирішення кримінальних справ судом, розглядається в наступних аспектах: 1) підстави відводу (ст. 54, 55 КПК); 2) суб'єкти кримінально-процесуальних відносин, які мають право заявляти відвід (ч. 1 ст. 56 КПК); 3) порядок подання заяви про відвід та її вирішення (ч. 2 ст. 56, ст. 57 КПК); 4) процесуальні наслідки відводу.

Підставами відводу судді (народного засідателя), які передбачені в статті 54 КПК, є:

1) якщо суддя є потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем або родичем кого-небудь з них, а також родичем слідчого, особи, яка провадила дізнання, обвинувача або обвинуваченого;

2) якщо суддя брав участь у даній справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка провадила дізнання, слідчий, обвинувач, захисник або представник інтересів потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

3) якщо він під час досудового розслідування справи вирішував питання щодо проведення обшуку, виїмки, огляду, обрання, зміни чи скасування запобіжних заходів, продовження строків тримання під вартою, або розглядав скарги на затримання чи на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи або закриття справи;

4) якщо суддя під час досудового розслідування справи розглядав питання про усунення захисника в порядку, передбаченому статтею 61¹ КПК;

5) якщо він особисто або його родичі заінтересовані в результатах справи;

6) при наявності інших обставин, які викликають сумнів в об'єктивності судді або народного засідателя.

7) якщо до складу суду, що розглядає кримінальну справу, входять особи, які є родичами між собою.

Законодавець також встановив умови, за яких неможлива повторна участь судді у розгляді справи (ст. 55 КПК), що є також підставою його відводу (ч. 1 ст. 56 КПК), оскільки суддя, який брав участь у розгляді даної справи, зв'язаний думкою, що раніше у нього склалась. Тому повторна його участь у розгляді справи може призвести до необ'єктивного її вирішення [2, с. 102].

Повторна участь судді у розгляді справи не допускається, якщо:

1) суддя, який брав участь у розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції, не може брати участі в розгляді цієї справи в апеляційному чи касаційному порядку, а так само брати участь в новому розгляді справи в суді першої інстанції в разі скасування вироку або ухвали про закриття справи, поставлених з його участю;

2) суддя, який брав участь у розгляді справи в апеляційному порядку, не може брати участі в розгляді цієї справи в суді першої інстанції або в касаційному порядку, а так само в новому розгляді справи в касаційній інстанції після скасування ухвали, постановленої з його участю;

3) суддя, який брав участь у розгляді справи в касаційному порядку, не може брати участі в розгляді тієї ж справи в суді першої інстанції і в апеляційному порядку, а так само в повторному розгляді справи в касаційному порядку, якщо постанову (ухвалу), винесену з його участю, скасовано;

4) суддя, який брав участь у розгляді справи, не може брати участі в розгляді цієї справи в порядку виключного провадження.

При наявності обставин, передбачених статтями 54 і 55 цього Кодексу, суддя і народний засідатель зобов'язані заявити самовідвід (ч. 1 ст. 56 КПК).

Якщо самовідвід не буде заявлено, за наявності підстав передбачених статтями 54 і 55 КПК законодавець додатково встановив коло суб'єктів, які мають право заявляти відвід. До нього входять: прокурор, підсудний, захисник, потерпілий і його представник, цивільний позивач і цивільний відповідач та їх представники.

Процесуальною формою заявлення відводу є заява складена вищезазначеними особами, яка повинна бути подана до початку судового слідства (ч. 2 ст. 56 КПК). Пізніше заява про відвід допускається у випадках, коли підстава для відводу стала відома після початку судового слідства.

Відвід, заявлений судді або народному засідателю, вирішується іншими суддями без судді, якого відводять. Суддя, якого відводять, має право дати пояснення з приводу заявленого відводу. При рівності голосів суддя вважається відведеним.

Відвід, заявлений двом суддям або всьому складові суду, вирішується судом у повному складі простою більшістю голосів. Питання про відвід вирішується в нарадчій кімнаті.

Заява про відвід судді, який одноособово розглядає справу, подається у письмовому вигляді не менш як за три дні до судового розгляду справи. Відвід, заявлений судді, який одноособово розглядає справу, вирішується постановою голови районного (міського, міськрайонного) суду. Коли до складу районного (міського, міськрайонного) суду обрано одного суддю або коли відвід заявлено голові районного (міського, міськрайонного) суду, питання про відвід вирішується постановою голови вищестоящего суду. Відвід, заявлений голові військового суду гарнізону, який одноособово розглядає справу, вирішується постановою голови чи заступника голови військового суду регіону, Військово-Морських Сил. В такому ж порядку вирішується питання про відвід, заявлений в судовому засіданні (ст. 57 КПК).

З метою перевірки обґрунтованості мотивів відводу суддя, суд, голова вищезазначеного суду вправі витребувати необхідні документи, заслухати пояснення відповідних осіб. Процесуальними наслідками відводу є те, що суддя або народний засідатель не можуть брати участі в розгляді кримінальної справи. У випадках, коли відведено голову суду, а також при його самовідводі слухання справи відкладається для заміни його іншим суддею або справа передається до вищестоящего суду для вирішення питання про її підсудність (ч. 4 ст. 57 КПК). У разі відводу народного засідателя останній замінюється іншим народним засідателем (ч. 5 ст. 57 КПК).

Інститут відводу в кримінальному процесі виконує завдання попередження помилок у слідчій і судовій діяльності [5, с. 117], є орієнтиром при виборі особи, якій слід доручити вирішення кримінальної справи, під час формування складу суду, що суттєво впливає на досягнення завдань кримінального судочинства.

Використані джерела:

1. *Кримінально-процесуальний кодекс України (Із змінами та доповненнями)* // <http://www.rada.kiev.ua>.
2. *Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України (за станом законодавства і постанов пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997 р.)*, — К.: "Юрінком", 1997.
3. *Бушуев Г.И. Судья в уголовном процессе.* — М.: "Юрид. лит.", 1984.
4. *Михеєнко М.М. та ін. Кримінальний процес України: Підручник.* — К.: Либідь, 1999 р.

5. Мамедова Х.А. *Институт отводов в советском уголовном судопроизводстве.* // В кн. *Суд и применение закона,* — М., 1982. — С. 114-117.
6. Тертишник В.М. *Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 4-те вид., доп. і переробл.* — К.: Вид-во А.С.К., 2003. — 1120 с.

М. В. Самодін

*старший слідчий в особливо важливих справах
Головного слідчого управління Міністерства внутрішніх справ України,
Київ, Україна*

ПРАКТИКА ВІДВОДУ ПРОКУРОРА, СЛІДЧОГО І ДІЗНАВАЧА (ОСОБИ, ЯКА ПРОВАДИТЬ ДІЗНАННЯ) ВІД УЧАСТІ У СПРАВІ

Діяльність органів досудового розслідування здійснюється відповідно до принципів поваги до прав і свобод людини, законності, справедливості, гуманізму, презумпції невинуватості, рівності всіх громадян перед законом незалежно від соціальної, національної і расової належності, майнового, службового чи іншого стану, віросповідання та політичних переконань.

У кримінальному судочинстві під начальником слідчого відділу розуміють начальника Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органів внутрішніх справ, безпеки, а також податкової міліції та їх заступників, що діють у межах своєї компетенції (ст. 32 Кримінально-процесуального кодексу України — далі КПК). Відповідно до ст. 1141 КПК начальник слідчого відділу здійснює контроль за своєчасністю дій слідчих по розкриттю злочинів і запобіганню їм, вживає заходів до найбільш повного, всебічного і об'єктивного провадження досудового слідства в кримінальних справах. Начальник слідчого відділу несе персональну відповідальність за стан слідчої роботи в слідчому підрозділі та за виконання покладених на нього завдань. Він може мати заступника (заступників). Кількість посад заступників начальника слідчого підрозділу визначається відповідно до нормативів, установлених наказами МВС, ГПУ, СБУ, ДПА.

Зазначимо, що прокуратура України становить єдину систему, на яку відповідно до Конституції України та зазначеного вище закону покладаються нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.

Відповідно до ст. 32 КПК, “прокурор” — це Генеральний прокурор України, прокурор Автономної Республіки Крим, прокурор області, прокурор м. Києва, районний, міський прокурор, військовий прокурор, транспортний прокурор та інші прокурори, прирівняні до прокурорів областей, районних або міських прокурорів, їх заступники і помічники, прокурори управлінь і відділів прокуратур, які діють у межах своєї компетенції.

Прокурор зобов'язаний в усіх стадіях кримінального судочинства своєчасно вживати передбачених законом заходів до усунення всяких порушень закону, від кого б ці порушення не виходили (ст. 25 КПК). Здійснюючи нагляд за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства, прокурор наділений досить широкими повноваженнями. Він має право вимагає від органів досудового розслідування для перевірки кримінальні справи, документи, матеріали та інші відомості про вчинені злочини, перебіг дізнання, досудового слідства і встановлення осіб, які вчинили

злочини; перевіряє не менш як один раз на місяць виконання вимог закону про приймання, реєстрацію і вирішення заяв та повідомлень про злочини.

Отже, за змістом чинного законодавства прокурор, слідчий і особа, яка провадить дізнання, мають бути таким ж об'єктивними під час виконання своїх службових повноважень, як і суддя. Тому законодавець з метою забезпечення об'єктивності проведення досудового розслідування та процесу нагляду за його проведенням окреслює окрему групу кримінально-процесуальних норм, які регламентують підстави і порядок відводу посадових осіб, які беруть у ньому безпосередню участь.

Законодавець прямо не передбачає підстави і порядок відводу прокурора, він зазначає, що правила, передбачені статтями 54 і 56 КПК, і які розраховані на суддів, стосуються прокурора і відводу прокурора (ст. 58 КПК). Стаття 60 КПК передбачає підстави і порядок відводу слідчого і особи, яка провадить дізнання.

Прокурор, слідчий, дізнавач (особа, яка провадить дізнання) можуть бути відведені у таких випадках:

1) якщо він є потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем або родичем кого-небудь з них, а також родичем слідчого, особи, яка провадила дізнання, обвинуваченого;

2) якщо він брав участь у даній справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка провадила дізнання, слідчий, захисник або представник інтересів потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

3) якщо він особисто або його родичі заінтересовані в результатах справи;

4) при наявності інших обставин, які викликають сумнів в об'єктивності прокурора.

Проте, участь прокурора у проведенні досудового слідства в справі, у розгляді її в суді першої інстанції, в апеляційному чи касаційному порядку, не може бути підставою для його відводу (ч. 1 ст. 58 КПК). Ці винятки пояснюються єдністю завдань прокурорського нагляду в усіх стадіях кримінального процесу.

За наявності підстав для відводу прокурор, слідчий, дізнавач зобов'язаний заявити самовідвід, не чекаючи заяви про відвід. Відвід прокурору, слідчому, дізнавачу може бути заявлений обвинуваченим (підозрюваним), підсудним, захисником, а також потерпілим і його представником, цивільним позивачем і цивільним відповідачем або їх представниками під час провадження досудового розслідування, а щодо прокурора — і в суді.

Питання про відвід прокурора на досудовому слідстві вирішує вищестоящий прокурор, а в суді — суд, який розглядає справу, відповідно до правил, передбачених частинами 1 і 2 статті 57 КПК. Якщо справа розглядається суддею одноособово, він одноособово вирішує питання про відвід прокурора.

Прокурор вправі викласти вищестоящому прокурору або суду свої пояснення з приводу заявленого йому відводу.

Заява про відвід або самовідвід слідчого і особи, яка провадить дізнання, подається прокуророві, який розглядає і вирішує її протягом двадцяти чотирьох годин.

Перед прийняттям рішення прокурор перевіряє обґрунтованість мотивів відводу шляхом витребування необхідних документів, заслуховує пояснення відповідних осіб. Своє рішення прокурор оформляє постановою.

Якщо самовідвід чи відвід слідчому або особі, яка провадить дізнання, не заявлений, але прокурору іншим чином стала відома обставина, що виключає можливість їх участі у справі, він зобов'язаний за власною ініціативою згідно з п. 10 ч. 1 ст. 227 КПК усунути їх від подальшого ведення досудового слідства чи дізнання, оскільки нез'явлення самовідводу, за наявності для цього підстав, має розглядатись як порушення ними закону при розслідуванні справи.

Начальник слідчого відділу підлягає відводу за наявності підстав передбачених ч. 1 ст. 60 КПК, якщо він бере участь у провадженні досудового слідства або провадить його особисто користуючись при цьому повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 1141 КПК).

Використані джерела:

1. *Кримінально-процесуальний кодекс України (Із змінами та доповненнями)* // <http://www.rada.kiev.ua>.
2. *Михеєнко М.М. та ін. Кримінальний процес України: Підручник.* — К.: Либідь, 1999.
3. *Рыжаков А.П. и др. Субъекты уголовного процесса: Учеб. пособие.* — Тула, 1996.
4. *Савицкий В.М. Отвод прокурора в уголовном судопроизводстве.* // *Изв. высш. уч. завед. Правоведение*, 1970, № 4. — С. 54-59.
5. *Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 4-те вид., доп. і переробл.* — К.: Вид-во А.С.К., 2003. — 1120 с.
6. *Халлыев А. Отвод следователя.* // *Соц. законность*, 1982, № 4. — С. 66-67.

О. В. Сапін

*магістрант Академії прокуратури України,
Київ, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ЙОГО УЧАСТІ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ТА КАСАЦІЙНОМУ ПРОВАДЖЕННІ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Кримінально-процесуальне законодавство України, маючи вже чітко сформовану та відпрацьовану роками систему стадій кримінального судочинства має ще досить багато проблемних питань як на теоретичному так і на практичному рівнях. Питання вирішення даних проблем в найближчі строки набуває актуальності в світлі майбутнього прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України.

Правовий статус прокурора при розгляді кримінальних справ в суді визначений його конституційною функцією підтримання державного обвинувачення, але в той самий час невідома правова природа прокурора під час його участі в апеляційному та касаційному провадженні у кримінальних справах.

Актуальність даної роботи полягає у відсутності як на нормативному так і на теоретичному рівнях спроб визначити правову природу прокурора під час його участі у судах II інстанції при розгляді кримінальних справ, виключенням може становити дисертаційне дослідження Костюченко О.Ю. з питань вивчення апеляції в кримінальному процесі, де було визначено процесуальне становище прокурора у даній стадії[1,15].

Правова природа прокурора в даному випадку може розглядатися в трьох аспектах. Розглянемо кожний з цих аспектів.

Відповідно до Конституції України серед п'яти функцій, які покладені на систему органів прокуратури найближчою до розуміння правового статусу прокурора в апеляційному та касаційному провадженні у кримінальних справах є функція підтримання державного обвинувачення.

В одночас не можна стверджувати те, що прокурор, приймаючи участь при розгляді кримінальних справ у судах II інстанції виконує саме цю функцію, адже виникає ціла низка проблем.

Так, у кримінально-процесуальному кодексі відсутня чітка вказівка на межі підтримання державного обвинувачення, а саме щодо моменту її припинення. Дана проблема набуває нового змісту, якщо виокремити ту обставину, що вирок суду I інстанції по даній справі вже існує (що в свою чергу вже виключає державне обвинувачення), і хоча під час апеляційного розгляду справи він ще не набув законної сили, то в касаційному провадженні вирок вже діє та реалізується.

Виходячи з теоретичних досліджень: М.С. Строгович вважає, що “прокурор у стадії перевірки вироку може діяти не тільки в інтересах обвинувачення, а й в інтересах всіх учасників судочинства, а також в інтересах підсудного, заперечуючи проти неправильного його засудження або суворості покарання”[2, 512].

Цікавою є Постанова № 1 Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. «Про практику постановлення судами вироків (постанов) при розгляді кримінальних справ в апеляційному порядку», де в п. 4 вказується, що підтримання прокурором державного обвинувачення не тотожне викладенню ним міркувань із приводу застосування кримінального закону і міри покарання щодо підсудного.

Можна також вважати, що прокурор при розгляді кримінальних справ в судах II інстанції може виступати в якості сторони у справі. Адже йому в даних стадіях надані ті самі права, як і іншим учасникам процесу. Також дана думка має право на існування виходячи із принципів рівності та змагальності, але в той самий час це суперечить публічності, як основної ознаки кримінального процесу.

Але разом з тим відсутнє визначення поняття сторони у кримінальному процесі як на законодавчому рівні так і на теоретичному рівні, адже юридичні словники дають визначення сторони тільки як учасників цивільного[3,776] та господарського[4,454] процесу.

Прирівняння прокурора до сторони у процесі може привести до суттєвого нівелювання його правового статусу як представника держави.

Статус прокурора вищий, аніж статус сторони в кримінальному процесі, адже своєю участю у судовому розгляді кримінальних справ прокурор сприяє усуненню порушених прав і законних інтересів потерпілого, цивільного позивача і відповідача, підсудного, інших учасників процесу.

Наступний аспект визначення правового статусу прокурора можна провести через призму його наглядової діяльності. Частина 2 статті 25 кримінально-процесуального кодексу України покладає на прокурора обов’язок своєчасно вживати передбачених законом заходів до усунення всяких порушень закону, на всіх стадіях кримінального процесу, від кого б ці порушення не виходили, це означає фактичний нагляд прокурора за судом. Дані повноваження були визначені в Законі “Про прокуратуру СРСР” від 1979 року [5], де в статті 3 серед інших функцій був передбачений нагляд за виконанням законів при розгляді справ у суді. Сучасне законодавство, яке стосується функцій прокурорського нагляду таких повноважень прокурору не надає. На теоретичному рівні також гостро критикується думка про наглядові повноваження прокурора в суді.

Прокурор не керує діями суду, але виступаючи в якості представника держави зобов’язаний реагувати на порушення законів, які допускаються під час судового розгляду справи. Наділення прокурора правом вносити подання на незаконні, необґрунтовані та несправедливі вирoki, ухвали та постанови суду— це є ефективним засобом забезпечення законності в кримінальному процесі.

Використані джерела:

1. Костюченко О.Ю. Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі України: автореферат дисертації кандидата юридичних наук. — К., 2005. — 20 с.
2. Строгович М.С. Уголовный процесс. — М., 1946. — 674 с.

3. *Юридичний словник*. — К: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1983. — 1126 с.
4. *Юридична енциклопедія*. — К. — ЮрІнком Інтер, 2003. — 607с.
5. *Відомості Верховної Ради СРСР*. 1979. №49. Ст. 843.

А. С. Симчук

*доцент кафедри кримінально-процесуальної діяльності
Київського національного університету внутрішніх справ,
Київ, Україна*

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗАЯВ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ЗЛОЧИНИ ЯК ПРИВОДІВ ДО ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Одним з важливим напрямів реформування вітчизняного кримінально-процесуального законодавства є чітке визначення приводів до порушення кримінальної справи.

Хотілося б звернути увагу на певні прогалини у законодавстві та деякі проблемні питання щодо заяв та повідомлень, як приводів до порушення кримінальної справи, регламентації процесуального оформлення, а також пропозиції щодо їх законодавчого вирішення. Тим більше, що питання має не тільки теоретичне, а значною мірою практичне значення.

Кримінально-процесуальний кодекс України (далі — КПК), а саме статті 94, 95 як приводи до порушення кримінальної справи передбачає:

- 1) заяви та повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян;
- 2) повідомлення представників влади, громадськості, або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з поличним.

Явка з повинною та повідомлення опубліковані в пресі (п.п. 3, 4 ст. 94, ст. 95 КПК) є також специфічними формами заяви про злочин. Таким чином, з п'яти передбачених у законі приводів до порушення кримінальної справи чотири — заяви та повідомлення. Крім того, заява або повідомлення про злочин — це не тільки привід до порушення кримінальної справи, а й до початку кримінально-процесуальної діяльності [1, с.30-40].

Поряд з тим, на законодавчому рівні не розкриваються сутність цих двох понять.

В сучасному тлумачному словнику української мови “заява” розглядається як: “1. Чис-небудь. звернення до когось з викладом основних думок, положень, повідомлень. 2. Письмове прохання, оформлене як діловий документ, що подається до посадової особи, установи і т. ін., котрі мають певні повноваження” [2, с.331].

В ст. 3 Закону України від 2 жовтня 1996 року “Про звернення громадян”, роз’яснюється термін “заява”. В ньому вказано, що заява — це звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності юридичних та посадових осіб [3].

Аналізуючи норми статей 94, 95 КПК, та ст. 3 Закону “Про звернення громадян”, необхідно констатувати їх неузгодженість.

Ми вважаємо, що в кримінально-процесуальному аспекті заява — це особисте, добровільне усне чи письмове звернення особи до органу дізнання, дізнавача, слідчого, прокурора, судді або суду про вжиття заходів по відшкодуванню шкоди завданої

вчиненим злочином, поновлені порушень в зв'язку з цим прав та притягнені виних до відповідальності.

Заяву про вчинений злочин можуть подати тільки фізичні особи, які безпосередньо потерпіли від злочину. Особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду і в усній чи письмовій формі направила в компетентний правоохоронний орган повідомлення про злочин, є учасником процесу в стадії порушення кримінальної справи і має в зв'язку з цим статус заявника.

Різновидом заяви громадян у сфері кримінального судочинства є явка з повинною. У ст. 96 КПК явка з повинною розглядається як особисте, добровільне письмове чи усне повідомлення заявником органу дізнання, дізнавачу, слідчому, прокурору, судді або суду про злочин, вчинений, або підготовлюваний ним чи за його участю, до порушення проти нього кримінальної справи. Усна заява заноситься до протоколу, в якому зазначаються відомості про особу заявника і викладений зміст заяви від першої особи. Протокол підписують заявник і посадова особа, яка склала протокол.

Зрозуміло, що анонімні заяви не можуть бути приводом до порушення кримінальної справи, оскільки ч. 2 ст. 95 вимагає, щоб письмова заява була підписана особою, якою вона подається, причому до порушення справи треба пересвідчитися в особі заявника, попередити його про відповідальність за завідомо неправдивий донос і відібрати від нього відповідну підписку. Якщо в анонімній заяві є конкретні дані, що вказують на ознаки злочину, то орган, який її одержав, повинен перевірити їх за правилами, передбаченими ч. 4 ст. 97.

Що ж до повідомлення, то тут знову ж таки, необхідно звернутися до сучасного тлумачного словника української мови. В ньому зазначається, що “повідомлення”: “1. Дія зі знач. повідомити, повідомляти. 2. Те, що доводиться до чийого-небудь відома, сповіщається комусь; письмова або усна інформація; дані, передані, викладені ким-небудь.

3. Папір, документ, у якому про щось повідомляється. Доводити до чийого-небудь. відома; сповіщати; доповідати, розповідати про що-небудь” [2, с.688]

Враховуючи викладене, можна прийти до висновку, що повідомлення — це усна або письмова інформація підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян, які не зазнали матеріальної, фізичної, моральної шкоди від злочину, але сповіщають про його вчинення органи дізнання, дізнавача, слідчого, прокурора, суддю або суд.

А тому, на нашу думку, повідомлення про злочин можуть бути зроблені підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами, представниками влади, громадськості або окремими громадянами коли вони мають дані про вчинення злочину. В даному випадку повідомити про злочин можуть і батьки, коли шкоду завдано їх неповнолітнім дітям та представники інших осіб, які через свої фізичні або психічні вади (німі, глухі, сліпі тощо) не можуть реалізувати свої законне право.

І ще одне, на наш погляд, важливе питання. В ч.1 ст. 95 КПК України зазначається, що заявник попереджається про кримінальну відповідальність за неправдивий донос, про що відмічається в протоколі. Це зроблено для того, щоб попередити надходження в органи дізнання, до слідчого, прокурора і суду, свідомо неправдивих заяв про вчинений злочин. Але, як бачимо в зазначеній статті, йдеться виключно про заявника. А як бути з знову ж таки з підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами, представниками влади, громадськості або окремими громадянами коли вони мають певні дані про злочин і повідомляють органи дізнання, слідчого, прокурора і суд? Дана норма КПК, на наш погляд, потребує законодавчого врегулювання. Оскільки вищезазначені органи, посадові особи та окремі громадяни, також можуть надати завідомо неправдиву інформацію про вчинений злочин (наприклад, інформації про розбій з метою приховати привласнення, розтрату

майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем тощо). Виправити дану прогалину в законодавстві, можна було б, шляхом внесення змін та доповнень до ст. 95 КПК, в якій передбачити відповідальність такі дії.

Доречно буде сказати, що в літературних джерелах, вже не раз зустрічались пропозиції щодо приведення у відповідність кримінально-процесуальних норм з кримінальними, саме, що стосується попередження заявника про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про злочин (ст. 95 КПК, ст. 383 КК).

Слід звернути увагу і на процесуальне оформлення заяви та повідомлення про злочин.

У КПК відсутня норма, що містить вказівку відносно порядку викладення змісту заяв та повідомлень про злочин. На думку вчених, а саме В.І Боярова, Т.В. Варфоломесвої, В.Т. Маляренко та інших це означає “що закон не обмежує зміст даних офіційних повідомлень процесуальними рамками, оскільки це не неможливо і недоцільно. Важливо, щоб у них містились достовірні відомості, що вказують на об’єктивні ознаки злочину або підготовки до нього[4, с.266].

Ми погоджуємося з зазначеними думками вчених, але на наш погляд тут є і певні зауваження. Наприклад, не зрозуміло, як правильно оформити усне повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян, які інформують суддю, суд, прокурора, слідчого або орган дізнання про вчинений злочин. Чіткої відповіді на це запитання законодавець не дає. Ми вважаємо, що дану проблему, можна було вирішити шляхом внесення до КПК певних змін та доповнень. Вважаємо за потрібне внести зміни до ст. 95 КПК. А саме: “Заяви або повідомлення представників влади, громадськості чи окремих громадян про злочин можуть бути усними або письмовими. Усні заяви та повідомлення заносяться до протоколу, який підписують заявник, особа яка повідомила про злочин та посадова особа, що прийняла заяву повідомлення. При цьому заявник та особа яка повідомила про злочин попереджується про відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення, про вчинення злочину, про що відмічається в протоколі.

Письмова заява або повідомлення про злочин повинні бути підписані особою, яка їх подає. До порушення справи слід пересвідчитися в особі заявника, та особі яка повідомила про злочин, попередити їх про відповідальність

Повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб повинні бути викладені в письмовій формі. При цьому керівників підприємств, установ, організацій і посадових осіб які засвідчили своїми підписами повідомлення слід попередити про кримінальну відповідальність відібрати відповідну за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину і відібрати від них відповідну підписку.

Повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з речовим доказом, можуть бути усними або письмовими”.

Правильне процесуальне оформлення приводів до порушення справи, дозволяє уникнути помилок при розв’язанні питання про порушення кримінальної справи, а також дотримання процесуальної форми отримання інформації про злочин дозволяє використовувати її в майбутньому в якості доказів по справі.

Використані джерела:

1. Смітієнко З., Назаренко Р. Вдосконалення кримінально-процесуальних відносин на початковому етапі кримінального судочинства // *Право України*. — 2000. — № 5.
2. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів/ за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. — Х.: ВД “Школа”, 2006. — 1008 с.

3. Закон України "Про звернення громадян" від 2 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради. — 1996. — №47. — Ст. 256.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. — Вид. четверте, перероблене та доповнене. — К.: "Юрисконсульт", КНТ. — 2007. — 896 с.

Г. І. Сисоєнко

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри кримінально-процесуальної діяльності
Київського національного університету внутрішніх справ,
Київ, Україна*

ЩОДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНШІ ФАХІВЦІ У ГАЛУЗІ ПРАВА» У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Право особи на захист у кримінальному судочинстві є одним з найважливіших інститутів забезпечення прав і свобод людини та розглядається як принцип кримінального процесу. Реальне забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист можливе лише за умови неухильного додержання на всіх стадіях розслідування та судового розгляду кримінальних справ норм кримінально-процесуального законодавства, які гарантують і регламентують реалізацію цього права.

Статтею 63 Конституції України передбачено, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист, а в ст. 29 зазначено, що кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно роз'яснено його права і надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. На жаль, у самій Конституції є розбіжності. У ч. 3 ст. 129 йдеться про забезпечення обвинуваченому права на захист, а в ст. 63 — що особа має право на захист, однак нічого не говориться про те, що здійснення цього права йому гарантується. Але на практиці обвинувачений, як правило, не може сам реалізувати своє право на захист у зв'язку з відсутністю коштів, тому вимушена відмова від участі захисника в кримінальному судочинстві стала поширеним явищем.

Тому реалізація суб'єктивного права обвинуваченого на захист у дійсності двоелементна і полягає у: самозахисті встановленими законом засобами; захисній діяльності захисника (законного представника). Участь захисника у кримінальному процесі є одним з найважливіших проявів реального забезпечення права обвинувачуваного, підозрюваного, підсудного на захист, гарантованого Конституцією України.

Науково-теоретична та довідково-енциклопедична література не містить однозначного визначення терміну "захисник". За одним тлумаченням цей термін ототожнюється з терміном "адвокат", за іншим — терміну "захисник" надається більш широке значення. У кримінальному судочинстві ці поняття не тотожні, а мають суттєву різницю.

Захисник — це учасник кримінального процесу, на якого покладено функцію захисту, і в силу цього він зобов'язаний використовувати всі зазначені в законі засоби і способи з метою з'ясування обставин, що виправдовують підзахисного чи пом'якшують його відповідальність.

Відповідно до ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) захисником є особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати

захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні у кримінальній справі.

В той же час, слід відзначити, що рішенням Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 року у справі про право вільного вибору захисника визнані неконституційними окремі положення статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України та статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення були викладені в новій редакції Законом України від 21 червня 2001 року.

Зокрема, відповідно до частини другої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України в редакції Закону від 21 червня 2001 року як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Практика застосування в Україні правових норм, що передбачають право особи на правову допомогу та регламентують реалізацію цього права, висвітлила неоднозначність розуміння самого поняття правової допомоги не лише науковцями в галузі права, а й державними органами і їх посадовими особами.

З урахуванням згаданого рішення Конституційного Суду України, розуміти останню конституційну норму треба таким чином, що окрім адвокатів правову допомогу можуть надавати й інші фахівці в галузі права.

Однак, існує думка, поширена, зокрема, серед адвокатів, що конституційна норма про те, що правова допомога може надаватись лише адвокатурою (ст. 59 Конституції України), а не особою, яка є “фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи”, що фактично забороняє здійснювати діяльність по наданню правової допомоги особам, які підпадають хоча б під одну з таких ознак: по-перше, за освітою не є правознавцем, а по-друге, не існує спеціальної норми в законі, яка б дозволяла здійснювати надання правової допомоги іншим особам, навіть маючи при цьому диплом юриста-правознавця.

Таким чином, стверджується, що законодавець визначив: надання правової допомоги може здійснюватись лише у випадках, коли про це зазначено у спеціальному законі. Таким законом на даний момент є лише Закон України “Про адвокатуру”. Решта законів не дають права іншим фахівцям у галузі права, крім адвокатів, здійснювати захист у кримінальному процесі.

У той же час, практика, яка склалася, і про це зазначається у листі Спілки адвокатів України на адресу Міністерства юстиції України, свідчить про те, що судді допускають до участі у кримінальному процесі фахівців у галузі права, які не є адвокатами, що, на думку Спілки адвокатів, руйнує адвокатуру.

На думку Тертишника В.М., у законі доцільно дати визначення, що захисником є учасник процесу, який, використовуючи свої спеціальні знання в галузі права, виконує функцію захисту обвинуваченого (підозрюваного, підсудного, засудженого) чи потерпілого.

У законі слід визначити: захисником обвинуваченого у кримінальному процесі на будь-якій із його стадій може бути будь-яка особа, яка має вищу юридичну освіту, а також усі близькі родичі чи члени сім'ї обвинувачуваного, які не працюють у правоохоронних органах чи органах законодавчої і виконавчої влади, не визнані неосудними і не мають судимості.

Практика застосування цього рішення у різних судах склалася неоднакова — одні суди допускають в процес як захисників тільки адвокатів (оскільки єдиним законом, який закріплює право надавати юридичну допомогу, є закон про адвокатуру), а інші — також осіб, які мають диплом правознавця. Дана проблема могла би бути

вирішена у Кримінально-процесуальному кодексі. На жаль, проект обійшов її і відклав вирішення цього питання до прийняття спеціального закону.

Таким чином, існує дві протилежні думки з даного питання, що не сприяє однаковій практиці застосування норми Кримінально-процесуального кодексу України.

Статтею 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, ратифікованої Україною 17 липня 1997 р., на державу покладено обов'язок надання особі безкоштовної юридичної допомоги, якщо цього вимагають інтереси правосуддя. Однак відразу необхідно підкреслити, що законодавець до цього часу не вирішив у законодавчому порядку питання надання безкоштовної юридичної допомоги і судова практика не визначилась із поняттям “інтереси правосуддя”, яке, на нашу думку, пов'язано з обов'язковою участю захисника в кримінальному судочинстві.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. — К.: Феміна. — 64 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України (Із змінами та доповненнями) // <http://www.rada.kiev.ua>.
3. Закон України “Про адвокатуру” від 19 грудня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 9. — Ст. 62. (з наступними змінами та доповненнями).
4. Проект Кримінально-процесуального кодексу України від 29 квітня 2003 р. № 3456 / Суб'єкт законодавчої ініціативи: Кабінет Міністрів України.
5. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. / Упоряд. Т. Яблонської. — К.: Сфера, 1999. — 342 с.
6. Коваленко Є.Г. Кримінальний процес України: Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 576 с.
7. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. — К.: А.С.К., 2002 — 1056 с.

Н. А. Скакалина

*студентка Інститута права Башкирського державного університета,
Уфа, Російська Федерація*

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ МОЛОДЁЖНОМУ ЭКСТРЕМИЗМУ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

За последнее время всё большую значимость для развития российского социума получают проблемы распространения молодёжного экстремизма.

Молодёжный экстремизм как негативное социальное явление детерминирован целым комплексом социально-неблагоприятных обстоятельств: катастрофический экономический спад превратил миллионы граждан России в безработных; семейные скандалы и насилие в семье превратились в норму. Параллельно с развалом экономической системы происходил и процесс распада системы образования, воспитания. Результатом этого стало появление нового поколения — асоциального, аномичного и нигилистически настроенного [1, 44].

Напряжённость сложившейся ситуации обуславливают данные статистики. Всего за январь-июнь этого года в России было зафиксировано порядка 100 нападений на почве этнической и религиозной ненависти. Для сравнения, если в первом полугодии 2005 года по статье 282 УК РФ был осуждён 21 человек, то в первом полугодии 2006 года уже 35 человек.

С 2000 по 2007 год количество случаев проявления экстремизма увеличилось на 84% с 7,2 тыс. до 13,3 тыс. Если в 2002 году за преступления экстремистской направленности к уголовной ответственности были привлечены 8 человек, то в 2005 году — 214 человек. Для наиболее полного и всеобъемлющего анализа сложившейся обстановки нами было проведено социологическое исследование, призванное разобраться в ситуации и разрешить данную социальную проблему. Цель исследования состояла в том, чтобы выяснить мнение общества, в особенности российской молодёжи, к этому явлению². Была составлена анкета для сбора и последующей обработки социологической информации. В анкете предлагалось ответить на событийные и оценочные вопросы открытого и закрытого типа³. Было опрошено некоторое количество респондентов, из которых большинство (89%) находились в возрасте до 18 лет; 4% в возрасте от 18 до 25 лет; 2% в возрасте от 25 до 45 лет; 5% в возрасте от 45 и старше. Большая часть респондентов являлись: учащимися — 89%; студентами — 6%; государственными служащими — 2%; пенсионерами — 1%; ИТР — 1%; безработными и домохозяйками — 1%; и имели в основном неполное среднее (89%), среднее (6%), средне-специальное (2%), высшее (3%) образование⁴. По данным социологического исследования были получены следующие результаты: 84% респондентов из 100% опрошенных считают, что в России существуют молодёжные организации экстремистского толка, 9% отрицают этот факт и 7% затрудняются ответить на поставленный перед ними вопрос. В идеологии молодёжных экстремистских организаций никаких положительных черт не видят 86% опрошенных. К факту нападения на людей в синагоге г. Москвы, иностранных студентов, граждан в других городах России мода (большинство) респондентов — 94% относятся отрицательно, 0% относятся положительно и 5% относятся безразлично. 58% респондентов считают, что этот факт вызван национальной и религиозной нетерпимостью, 30% затрудняются ответить на вопрос.

Каким же образом возможно противодействие данному социально-опасному явлению?

По нашему мнению, ювенальную и уголовную политику РФ необходимо осуществлять по двум основным приоритетным направлениям: законодательному (уголовно-правовому), социально-экономическому (не уголовно — правовому).

Многолетние дебаты вылились в принятие в июне 2002 года специального федерального закона «О противодействии экстремистской деятельности». Но, тем не менее, этот закон не способен изменить сложившуюся в России обстановку. Масса законодательных упущений и ошибок создает основу для неправильного толкования правовых норм, снижения эффективности применения закона на практике в противодействии экстремистской деятельности. Государством должна быть выработана единая концепция развития государственной системы социальной профилактики проявлений молодёжного экстремизма, представляющая собой комплекс положений о содержании, направлениях и формах такой деятельности [2, 12]. С помощью таких органов ювенальной системы РФ, как: учреждения социального воспитания, учреждения социально-правовой охраны, учреждения психологической помощи семьям и детям, учреждения социальной адаптации подростков, службы социальных работников, системы социально-правовых учреждений, ПППН милиции, УИМ, специальных учебно-воспитательных учреждений, государственных учреждений в сфере ресоциализации несовершеннолетних [3, 6], необходимо осуществлять ювенальную политику РФ по следующим направлениям:

- нейтрализация неблагоприятных условий семейного, школьного воспитания;
- устранение прямого или косвенного криминогенного влияния;
- расширение мер стимулирования общественно полезных действий;

- создание во всех регионах России специализированных учреждений для несовершеннолетних, нуждающихся в социальной профилактике и реабилитации;
- создание Всероссийской комиссии по нравственной и правовой оценке зарубежной и отечественной кино- и видеопродукции, печатных изданий, подготовку предложений о законодательной регламентации деятельности этой комиссии;
- гражданское, патриотическое, нравственное и физическое воспитание молодого поколения, формирование у него высокой общей культуры;
- создание материальной базы и формирование в обществе социально-экономических условий для решения приоритетных задач жизнеобеспечения подрастающего поколения и социально-правовой защиты семьи; создание условий для оптимального и нормативного (в соответствии, например, с медико-биологическими нормами) физического, психического, духовного и социального развития и становления молодежи[4, 25].

Таким образом, на основании всего вышеизложенного, можно сделать вывод о том, что борьба с проявлениями молодёжного экстремизма — задача не только ответственная, но и весьма трудная. Она включает в себя множество организационных элементов, но более эффективными должны быть именно мероприятия по профилактике экстремизма в молодёжной среде.

Использованные источники:

1. Положение молодёжи и реализация государственной молодёжной политики в Российской Федерации. 2000 — 2001 годы / Министерство образования РФ. — М., 2002.
2. Шестериков А. Раздумья участника ВОВ о судьбе программы военно-патриотического воспитания / информационный экспресс-бюллетень для депутатов Государственной Думы «Россия и мир». Выпуск №19 (561). М., декабрь 2005 г.
3. Аминов Д. И., Оганян Р. Э. Молодёжный экстремизм. М.: Триада, Лтд, 2005.
4. Прибыткова Л. Скинхеды — это продукт гниения российского общества // Информационный экспресс-бюллетень для депутатов Государственной Думы «Россия и мир». Выпуск №3 (567).

В. О. Снідевич

здобувач Академії прокуратури України, Київ, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО НА ЗАМОВЛЕННЯ, ВІД УМИСНОГО ВБИВСТВА З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ

Складнощі в процесі кваліфікації умисного вбивства, вчиненого на замовлення (п.11 ч.2 ст.115 КК України), обумовлюються, зокрема, тим, що він має низку спільних ознак з умисним вбивством з корисливих мотивів (п.6 ч.2 ст.115 КК).

Важливе значення в розмежуванні вказаних складів має суб'єктивна сторона злочину, особливо мотив злочинної поведінки.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 року №2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» (надалі — ППВСУ від 07.02.03 №2) в п.10 зазначила, що як учинене з корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав

одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив — до початку чи під час вчинення цього злочину. А вбивство на замовлення — це умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник — вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх (п.15 ППВСУ від 07.02.03 №2).

В деяких наукових роботах зазначається, що умисне вбивство, вчинене на замовлення, є різновидом умисного вбивства з корисливих мотивів[1,68].

На наш погляд, така думка не є обгрунтованою. Замовлення умисного вбивства і корисливий мотив умисного вбивства — це різні за своєю суттю кваліфікуючі ознаки умисного вбивства, в іншому випадку законодавцю не було б потреби виокремлювати їх в різні пункти ч.2 ст. 115 КК.

Виходячи з кримінально — правових тлумачень умисного вбивства, вчиненого на замовлення, і умисного вбивства з корисливих мотивів, наведених у ППВСУ від 07.02.03 №2, вбачається, що винагорода за умисне вбивство, вчинене на замовлення, може мати як матеріальний (корисливий), так і не матеріальний (некорисливий) зміст. Наприклад, виконавець може вчинити вбивство іншої людини бажачи надати послугу близькій людині і т.п., тобто при обставинах, позбавлених корисливих міркувань. А умисне вбивство з корисливих мотивів завжди передбачає досягнення лише матеріальної вигоди, незалежно від того, чи бажав він ці матеріальні блага для себе або інших осіб. Таким чином, вбивство з корисливих мотивів є різновидом вбивства, вчиненого на замовлення. Останній склад злочину щодо мотиву виконавця є значно ширшим, так як повністю охоплює собою поряд з некорисливим й корисливий мотив.

Між цими злочинами є й інші відмінності. Так, при вбивстві з корисливих мотивів суб'єктом умисного вбивства з корисливих мотивів може бути і одна особа, яка є виконавцем цього злочину. При умисному вбивстві, вчиненому на замовлення, така можливість виключається — цей вид умисного вбивства може бути вчинений лише за участю мінімум двох осіб: замовника і виконавця.

Ще одна відмінність полягає в різному джерелі отримання матеріальної вигоди виконавцем умисного вбивства з корисливих мотивів і умисного вбивства, вчиненого на замовлення. При умисному вбивстві з корисливих мотивів виконавець бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди (п.10 ППВСУ від 07.02.03 №2). Що стосується інтересів виконавця умисного вбивства, вчиненого на замовлення, то джерелом отримання виконавцем грошей чи іншої матеріальної винагороди завжди є лише замовник. Для виконавця умисного вбивства на замовлення не має значення, яке це джерело оплати його праці, тобто були це власні кошти замовника чи кошти отримані замовником з майна потерпілої особи.

Крім того, умисне вбивство, вчинене на замовлення, за своїм складом є більш ширшим за змістом по відношенню до складу умисного вбивства з корисливих мотивів, оскільки окрім корисливих мотивів включає в себе ще й таку ознаку як замовлення. Замовлення — це угода, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник — вчинити в інтересах виконавця певні дії

матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх (п.15 ППВСУ від 07.02.03 №2). Така ознака обов'язково наявна у складі злочину умисного вбивства, вчиненого на замовлення, та завжди відсутня у такому складі як умисне вбивство з корисливих мотивів.

Судова практика виходить з того, що у випадках, коли умисне вбивство на замовлення вчинюється з метою одержання від замовника грошей, матеріальних цінностей чи інших вигод матеріального характеру (тобто з корисливих мотивів), дії виконавця кваліфікуються за пунктами 6 і 11 ч. 2 ст. 115 КК (абз.4 п.15 ППВСУ від 07.02.03 №2).

Однак, на наш погляд, це не є правильним. Посягання не може кваліфікуватися за статтю Особливої частини кримінального законодавства, якщо інша стаття з числа інкримінованих цій же особі повністю охоплює скоєне [2, 131]. Виходячи з вище зазначеного, особі повинно ставитись в вину та стаття кримінального закону, яка більш повно охоплює вчинене. В іншому випадку має місце подвійне вмінення — подвійна кваліфікація встановлених по справі фактичних обставин справи. У зв'язку з цим, коли умисне вбивство на замовлення вчинюється з корисливим мотивом, дії виконавця кваліфікуються за пунктом 11 ч. 2 ст. 115 КК та додаткової кваліфікації за п.6 ч.2 ст.115 КК не потребують.

Таким чином, вважаємо абз.4 п.15 ППВСУ від 07.02.03 №2 неправильним, у зв'язку з чим пропонуємо його виключити з постанови.

Однак, безумовно, що, як уже зазначалось, у вчиненні умисного вбивства на замовлення, бере участь як мінімум дві особи — безпосередній виконавець вбивства та його замовник. Більш необхідним для кваліфікації злочинних дій є дослідження мотиву дій замовника та впливу цього мотиву на кваліфікацію його дій.

Аналіз п.11 ч.2 ст. 115 КК дає можливість стверджувати, що мотив замовника залишився за межами складу злочину, передбаченого цим пунктом. Для кваліфікацій дії замовника за п.11 ч.2 ст.115 КК не має значення мотив його дій — є він корисливим чи некорисливим. Таким чином, на відміну від кваліфікації дій безпосереднього виконавця вбивства, корисливий мотив якого враховано в складі злочину, корисливий мотив замовника залишається поза його межами, що дозволяє безпосередньо кваліфікувати дії замовника, який діє з корисливим мотивом, за сукупністю п.п.6, 11 ч.2 ст.115 КК.

Використані джерела:

1. Литвин О.П. Злочини проти життя: Навч. посібник. — К.:Вид-во Європ. Ун-ту, 2002, С.68.
2. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посібник. — К.:Юрінком Інтер, 2006. — С.131.

І. О. Сопронюк

*аспірантка Львівського національного університету імені Івана Франка,
Львів, Україна*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Сьогодні суспільне життя набуває з кожним днем все більшого рівня організованості, впорядкованості, що прямо пов'язано з дією правових норм, та

кримінально-процесуальних зокрема. Щоб простежити наскільки якісно вони виконують свою соціальну місію, необхідно більш детально вивчити питання ефективності їх дії, та проблеми, пов'язані з нею.

Аналіз наукової літератури у галузі кримінального процесу свідчить про те, що питання ефективності кримінального судочинства завжди викликало значний дослідницький інтерес з боку науковців, тому, напевне, і залишається одним з найбільш дискусійних. На даний момент у літературі можна зустріти чималу кількість точок зору стосовно того, що розуміти під ефективністю кримінального судочинства. Не вдаючись до їх детального аналізу, виділимо дві найбільш поширені з них.

Так, на думку А.М. Ларіна, В.Т. Томіна ефективність кримінального судочинства — це досягнення цілей, завдань кримінального судочинства при мінімізації соціальних (матеріальних і духовних) витрат [1, 251; 3, 19-20]. Відповідно до іншої позиції, яку підтримують П.Ф.Пашкевич, В.М. Шпак, під даним поняттям слід розуміти найбільш високу ступінь досягнення поставлених перед кримінальним судочинством завдань та цілей[2, 13; 5, 1-3].

Аналіз вищезазначених позицій дає підставу для висновку, що погляди науковців співпадають, принаймні, у тому, що визначальними елементами при визначенні ефективності кримінального судочинства є завдання, які перед ним поставлені, та результати їх виконання. Думки ж їх розходяться щодо критеріїв оцінки ступеня досягнення завдань кримінального судочинства. Так, автори першої з наведених точок зору серед основних критеріїв виділяють мінімізацію соціальних витрат. Проте така позиція видається необґрунтованою з наступних міркувань.

По-перше, якщо використати даний критерій для оцінки ефективності, для прикладу, двох процесуальних засобів, які однаковою мірою дозволяють досягнути бажаного результату, але один з них призводить до більших витрат, а інший — до менших, то, виходячи з вищезазначених міркувань, можна зробити висновок, що перший з них — ефективний, а інший — неефективний, оскільки не зводить до мінімуму витрати. Проте, насправді це не так. І той, і інший є ефективним процесуальним засобом, оскільки за їх допомогою можна досягти бажаного результату. Однак застосування останнього з них не є раціональним.

По-друге, в даному випадку виникає питання про співвідношення ефективності кримінального судочинства з принципом процесуальної економії, оскільки мінімізація соціальних витрат є одним із його складових елементів. На основі аналізу розглядуваного тлумачення поняття ефективності кримінального судочинства можна зробити висновок, що поняття „ефективність” певною мірою поглинає собою поняття „економію”. Однак, така позиція є необґрунтованою, оскільки при цьому не враховуються термінологічний зміст даних понять. В українській мові „ефективність” тлумачиться як здатність суб'єкта досягати визначених результатів, поставлених цілей [6, 268], а „економія” — як ощадливість, бережливість у витрачанні чого-небудь [7, 283]. Отже, вищезазначені поняття мають різний зміст, і їх не можна ототожнювати. Окрім того, дані категорії лежать дещо у різних площинах, оскільки ефективність кримінального судочинства за своєю природою є категорією соціологічною, а не правовою; процесуальна ж економія в даному випадку є принципом кримінального процесу, який полягає у забезпеченні раціонального підходу до побудови і здійснення кримінального судочинства з метою швидкого і повного розкриття злочинів, викриття винних і притягнення їх до відповідальності з мінімальними затратами сил, засобів і часу суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності з одночасним забезпеченням правильного застосування кримінально-процесуального законодавства. Тим не менше, заперечувати наявність взаємозв'язку між даними категоріями не варто, оскільки, як відомо, принцип є одним із засобів досягнення завдань кримінального процесу. А при здійсненні оцінки ефективності кримінального судочинства необхідно аналізувати

можливість досягнення поставлених цілей, завдань за допомогою передбачених законом процесуальних засобів, і принципів, зокрема. Однак такий аналіз повинен стосуватись не окремого принципу, а всієї їх системи.

З огляду на вищесказане, більш обґрунтованою видається позиція тих науковців, які під ефективністю кримінального судочинства розуміють найбільш високу ступінь досягнення поставлених перед кримінальним судочинством завдань. Щодо останніх, то вони чітко сформульовані в ст.2 КПК України. Щоправда, деякі науковці-практики підтримують пропозицію законодавця вилучити з даного переліку завдання швидкого і повного розкриття злочину, а також невідворотності кримінальної відповідальності, посилаючись на неможливість їх повного виконання та спонукання даною нормою до масового приховування злочинів від реєстрації, а також до поширення практики безпідставного притягнення до відповідальності осіб шляхом примушування їх до самообмови чи шляхом фальсифікації доказів з метою показати видимість належного виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України [4, 16-17]. Проте, як на нас, дана аргументація викликає певні заперечення.

По-перше, той факт, що виконання даних завдань важко досягнути у повному обсязі, не може слугувати аргументом проти їх виділення у КПК України, оскільки не завжди й решта завдань, які пропонується залишити, виконуються в процесі кримінально-процесуальної діяльності повністю. По-друге, причиною вищезазначених явищ, які сьогодні широко поширені в правоохоронних органах, є неправильне розуміння критеріїв визначення ефективності кримінально-процесуальної діяльності. Сьогодні при оцінці ефективності застосування кримінально-процесуального закону суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності беруться до уваги кількісні показники порушених, зупинених, закритих кримінальних справ, хоча насправді це є просто статистичні дані, які не можуть бути критерієм ефективності. Завдання кримінального судочинства не сформульовані у числовому позначенні, а тому і його ефективність не може оцінюватись на підставі чисел.

Отже, незважаючи на широкий науковий інтерес до проблем ефективності кримінального судочинства, практична діяльність потребує глибоких теоретичних розробок у цій сфері, особливо щодо критеріїв її оцінки.

Використані джерела:

1. Строгович М.С. Алексеева Л.Б., Ларин А.М. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности. М., 1979. — 319 с.
2. Паишевич П.Ф. Процессуальный закон и эффективность уголовного судопроизводства. — М.: Юрид. лит., 1974. — 176 с.
3. Томин В.Т., Поляков М.П., Попов А.П. Очерки теории эффективного уголовного процесса / Под ред. проф. В.Т. Томина. — Пятигорск, 2000. — 239 с.
4. Малярченко В., Пилипчук П. Головні напрями розбудови кримінального судочинства, структура і зміст майбутнього КПК України. // Право України. — 2000. — № 8. — С. 15-20.
5. Шпак В.М. Соотношение быстроты, процессуальной экономии и эффективности уголовного процесса. <http://www.collegia.by/analytics/articles/31/>
6. Великий тлумачний словник української мови / Укл. і гол. Ред. В.І. Бусел. — К.: Ірпінськ: ВТФ „Перун”, 2004.
7. Тлумачний словник української мови. / За ред. В.С. Калашикова. — К. 2003.

ПРИЧИНИ УЧАСТІ КОЛИШНІХ ПРОФЕСІЙНИХ СПОРТСМЕНІВ В ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Появу організованої злочинності у спортивному середовищі в науковій літературі датують та пояснюють по-різному. Одні, звертаючись до історії кримінального законодавства, вважають, що початок залучення колишніх та діючих спортсменів у кримінальну діяльність поклали доповнення кримінального законодавства у 1981 році (ст. 219 КК РСФСР), спрямовані проти тренерів і інструкторів східних єдиноборств. Багато хто з них потрапив у місця позбавлення волі, де виникли та зміцнілись їхні зв'язки із представниками злочинного світу [2]. Інші відносять появу феномену злочинності у середовищі спортсменів до пізніших часів — початку 90-х років з початком широкомасштабної антиалкогольної кампанії. Розпочавши свою діяльність з перепродажу віно-горілчані вироби, злочинні угруповання, до складу яких входили спортсмени, згодом взяли під контроль усіх осіб, що нелегально займалися цією ж діяльністю [5, 54].

Актуальність проблеми участі колишніх спортсменів у організованій злочинній діяльності підтверджується як посиланнями на це явище у науковій літературі, так і статистичними даними. Так, як зазначає В.І. Хабалов, організована злочинність стала залучати професіоналів своєї справи, до яких у тому числі відносить й спортсменів зі світовими іменами [9, 222]. На факт поповнення лав організованої злочинності за рахунок багатьох колишніх спортсменів у пострадянські часи вказує й Я.І. Гілінський [1, 56].

Крім того існує сумна статистика, що підтверджує участь спортсменів в організованій злочинній діяльності. Усього за десять років, з 1991 по 2000 рік, у колишніх радянських республіках та за кордоном у кримінальних розбираннях вбито більше тисячі кандидатів у майстра спорту, понад 400 майстрів спорту та біля двох десятків майстрів спорту міжнародного класу й заслужених майстрів спорту, призерів і чемпіонів Європи, миру, Олімпійських ігор. Серед них — чемпіони СРСР, Європи й миру з боксу: Олег Каратаєв, Василь Соломін, Сергій Кобзев...[4]. Таким чином, „лише заняття спортом ще не гарантують, що спортсмен стане соціально корисним членом суспільства. Спорт, за певних обставин може містити в собі і криміногенні риси; негативно впливати на формування особистості” [3, 69].

Як свідчить практика до організованої злочинної діяльності найчастіше залучаються особи, що займаються або займалися такими видами діяльності як бокс, східні єдиноборства, усі стрількові види спорту тощо. Це пояснюється тим, що зазначена категорія осіб має певні властивості та вміння, що цікавлять представників організованих злочинних груп (навички влучної стрільби, знання прийомів спортивних єдиноборств тощо). Таким чином, колишній спортсмен практично одразу ж є готовою бойовою одиницею, на підготовку якої не треба витратити ані час, ані гроші. Крім того, такий спеціаліст також може тренувати інших учасників організованого злочинного угруповання.

Що ж саме штовхає колишніх професійних спортсменів до участі у організованій злочинній діяльності? Найбільш важким періодом для професійних спортсменів є той період, коли вони лишають великий спорт. У спортивній психології його називають кризою завершення спортивної кар'єри та переходу до іншої кар'єри, що пов'язана з корінними змінами місця спорту у житті людини та тягне за собою необхідність перебудови образу „Я” та усвідомлення цінності своєї особистості поза

соціальною роллю спортсмена. У ході адаптації після завершення спортивної кар'єри перед спортсменом звичайно постають наступні проблеми: необхідність форсування професійної підготовки та початку нової професійної кар'єри; формування нового способу життя, що включає у себе придбання не тільки нової професії, але й захоплень, інтересів, кола спілкування; створення власної родини або перебудова відносин у родині, якщо вона була створена за часів спортивної кар'єри. Гострота протікання даної кризи звичайно підсилюється за наступних умов: раптовості уходу, відсутності попередньої підготовки до нього, пасивної позиції спортсмена, відсутності матеріальної й психологічної підтримки. Важливим фактором є також різниця між статусом спортсмена в спорті й після завершення спортивної кар'єри. Чим вона більша, тим за інших рівних умов дана криза протікає важче [8]. Результатом цієї кризи може стати маргіналізація колишнього спортсмена (під маргіналізацію у даному випадку розуміється процес зміни соціального статусу особи та/або її самоідентифікації, що супроводжується розривом соціально-корисних зв'язків, дезадаптованістю, в наслідок чого зазначена особа витискається із соціальної групи, до складу якої вона входила раніше).

Маргінальне становище обумовлюється в даному випадку тим, що особа в зв'язку з завершенням спортивної кар'єри відчуває значні труднощі при пристосуванні до нового життя, в якому немає більш місця спорту. Деякі починають тренерську діяльність, тим самим не розриваючи усі зв'язки зі спортом, однак таких осіб меншість, так як „знижується престижність роботи у сфері фізичної культури і спорту через недоліки в оплаті праці та низький рівень соціальних гарантій. У результаті "старіє" тренерський корпус: середній вік працюючих тренерів — 50 років” [6]. Інший варіант адаптації до нових умов життя — працевлаштування поза спортом колишніх спортсменів — ускладнюється в зв'язку з тим, що більшість з них не має іншої спеціальності. Оскільки професійний спорт потребує значної кількості часу для тренувань та участі у змаганнях, суттєво страждає якість навчання як у загальноосвітніх школах, так і у вищих навчальних закладах. Тому навіть тоді, коли особа має диплом про вищу освіту, не пов'язану зі спортом, це не дуже допомагає працевлаштуванню за спеціальністю.

Крім зазначених труднощів для колишніх спортсменів дуже актуальною є проблема, пов'язана зі здоров'ям. Як Борис Лагутін, олімпійський чемпіон з боксу, спортивне життя дуже коротке. До того ж сам спорт здоров'я не додає. До кінця кар'єри багато атлетів стають ледве чи не інвалідами. Жити на щось треба. Людина усе своє свідоме життя займалась певною справою, більше нічого й не вміє робити. Держава ж байдуже ставиться до "відпрацьованого" матеріалу. От і ламаються люди — уливаються в кримінальне середовище [4]. За кордоном спортсмен з великим ім'ям за свою кар'єру встигає заробити такі грошові кошти, яких може вистачити на його майбутнє. У вітчизняному спорті такі приклади скоріше виключення, ніж правило. Саме тому після залишення спорту зазначена категорія осіб потребує допомоги з боку держави. Однак, як зазначають самі спортсмени, вони потрібні доти, доки потрібні їх медалі, по закінченню спортивного строку людина нікому не потрібна, не хочуть допомагати кудись улаштуватися; коли ти закінчуєш, багато відвертаються, ти стаєш нецікавим[7].

Таким чином, проблеми, з якими особа стикається, лишаючи великий спорт, умовно можна звести до двох груп:

- психологічні, коли успішні люди лишаються нікому не потрібні, що відбивається на соціальному статусі та його самопочутті;
- матеріальні, пов'язані з труднощами у забезпеченні себе та своєї родини за нових умов життя.

Зазначене вище формує плідний ґрунт для набуття такими особами маргінального статусу, що значно полегшує перехід до незаконних форм організованої злочинної діяльності. Зазначене треба враховувати при розробці заходів щодо протидії, у тому числі й попередженні організованої злочинної діяльності.

Використані джерела:

1. Гилинский Я. Девіантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. — 520 с.
2. Криминологическая характеристика личности организованного преступника — Центр по изучению организованной преступности и коррупции при юридическом факультете СПбГУ — <http://traccc.jurfak.spb.ru/content.asp?cnt=34>
3. Петков С.В. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх, які займаються спортом, як засіб попередження зростання організованої злочинності // *Боротьба з організованою злочинністю та корупцією: Матеріали наук.-практ. Конф. Від 4-5 квітня 2000 р., м. Київ.* — К.: РВВ МВС України, 2001. — 149 с. — С.67-88.
4. Сорокин П. Организованная спортивность // *Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.*, выпуск 24 (1077) от 13 июня 2001 г. http://gazeta.aif.ru/online/aif/1077/13_02?print
5. Спирев М. Уголовно-правовая характеристика преступной деятельности спортсменов // *Российская юстиция.* — 2004. — №2. — С.54-55.
6. Спортивна карта України до Національного плану дій щодо реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article?art_id=66141&cat_id=66140
7. Спортсмены нужны, только пока нужны медали // *Иркутское время* (27.03.2007 г.) <http://www.gorodtv.ru/news/2007/03/27/3463/>
8. Стамбулова Н.Б. Кризисы спортивной карьеры // *Научно-теоретический журнал №10 1997 г. Теория и практика физической культуры* — <http://www.infosport.ru/press/tpfk/1997N10/p13-17.htm>
9. Хабалов В.И. Частные охраняемые структуры и организованная преступность // *Организованная преступность — 3. Коллектив авторов.* — М., Криминологическая Ассоциация. 1996. — 352 с.

Г. Ю. Строган

здобувач кафедри кримінального процесу
Київського національного університету внутрішніх справ,
Київ, Україна

ЗНАЧЕННЯ КЛОПОТАНЬ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ВИПРАВЛЕННЯ СЛІДЧИХ ПОМИЛОК

Клопотання є одним із засобів захисту учасниками процесу своїх прав і законних інтересів, забезпечення всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи, попередження та виправлення слідчих помилок.

Слідча помилка — це неправильна дія або неправомірна бездіяльність слідчого, що об'єктивно виразилася в однобічності чи неповноті дослідження обставин справи, суттєвому порушенні кримінально-процесуального закону, неправильному застосуванні кримінального закону, і яка потягнула за собою прийняття

процесуального рішення, незаконність чи необґрунтованість якого встановлена у відповідному процесуальному акті прокурора чи суду [1, 18].

За даними В.Т. Маляренка, органи дізнання, досудового слідства та прокуратури допускають порушення норм КПК України на всіх стадіях провадження у справах — від її порушення до складання обвинувального висновку і направлення справи до суду [2, 16].

Серед безпосередніх причин слідчих помилок називають такі чинники: 1) недоліки планування та організації розслідування, висунення і перевірки версій; 2) неодноразове передавання справи від одного слідчого іншому, перенавантаження слідчого; 3) непроведення або неналежне проведення слідчих та інших процесуальних дій; 4) недоліки експертного обслуговування, відсутність належної взаємодії з органами дізнання; 5) неправильна оцінка доказів (наприклад, покладення в основу рішення недостатньої сукупності доказів, суперечність висновків слідчого наявним у справі доказам, немотивована відмова слідчого від доказів, що суперечать обраній ним версії тощо); 6) тенденції до спрощення в слідчій роботі, у тому числі при визначенні меж доказування [3, 29-30]. Поряд з чинниками об'єктивного характеру слід особливо виділити найбільш поширені суб'єктивні причини слідчих помилок, оскільки, як доводять дослідження, вплив причин об'єктивного характеру на слідчі помилки відносно невеликий.

Найбільш поширеною суб'єктивною причиною (45,9%) є відсутність у слідчих необхідних професійних знань. Йдеться як про відсутність практичного досвіду, так і про невідповідність слідчих до вирішення більш складних професійних завдань.

У 42% слідчих, які допустили помилки, було виявлене зневажливе ставлення до виконання вимог кримінально-процесуального закону. Частина слідчих поділяє процесуальні норми на важливі, котрі слід виконувати, і менш важливі, виконання яких не є обов'язковим. Ці недоліки стосуються перш за все забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, дотримання порядку проведення слідчих дій, розширеного тлумачення окремих правових норм.

У роботі 34,8% слідчих при провадженні розслідування зі слідчими помилками був виявлений обвинувальний уклін, некритичність і самовпевненість під час оцінки матеріалів справи при прийнятті рішень.

У 30,4% випадків слід відмітити недобросовісне ставлення слідчих до виконання своїх обов'язків з розрахунку на досягнення результату без виконання необхідного обсягу роботи. Йдеться про тенденцію спрощення при визначенні меж доказування в справі за схемою: затримання — отримання зізнання — закріплення показань. У цих випадках зусилля слідчих спрямовуються не на перевірку і доповнення сукупності доказів за допомогою тих можливостей, котрі надають показання обвинуваченого, а на їх "закріплення" шляхом провадження певних слідчих дій (повторні допити "під магнітофон", очні ставки без наявності суперечностей), котрі зводяться до повторення визнання в його попередньому, зазвичай досить лаконічному виді. При проведенні такого розслідування не виконуються вимоги про всебічність, повноту і об'єктивність дослідження обставин справи. Суперечності, які є в матеріалах справи не усуваються, а навпаки, збільшуються й посилюються.

Як вбачається з вищенаведеного, слідчі помилки мають різні причини і є різноманітними за своїми наслідками. Вони можуть призвести до нерозкриття злочину, необґрунтованого звільнення винних від кримінальної відповідальності чи притягнення до кримінальної відповідальності невинуватої особи тощо. У всіх випадках слідчі помилки так чи інакше обмежують права і законні інтереси осіб — учасників кримінального судочинства.

Поряд з прокурорським наглядом, відомчим і судовим контролем, а також інститутом оскарження, клопотання виступають процесуальним засобом попередження

і виправлення помилок, які вчинюються в кримінальному процесі. Говорячи про ефективність саме цього виду боротьби з різноманітними порушеннями в слідчій практиці, слід зазначити, що клопотання представляють собою: а) привід до відновлення порушених прав і законних інтересів учасників процесу; б) засіб виявлення і попередження недоліків у роботі слідчих; в) одну з форм безпосередньої участі громадян у зміцненні законності і дотриманні процесуальної форми.

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що для заявлення клопотання будь-яким учасником процесу достатньо, аби помилка існувала лише за припущенням цієї особи. З цього випливає висновок про те, що, заявляючи клопотання, особа, як правило, не повинна його обґрунтовувати. Що ж стосується правовідновлювальних дій посадової особи, то для їх вчинення факт наявності помилки повинен бути реально встановлений.

Клопотання як один із засобів попередження і виправлення слідчих та судових помилок належать до числа тих способів виправлення помилок, які представляють собою застосування регулятивних кримінально-процесуальних норм. Ці способи, на переконання А.М. Баранова, виступають як юридичні засоби реалізації диспозиції правових норм, а не як юридичні санкції, оскільки йдеться про виправлення помилок, які є лише об'єктивно протиправними діями, а не правопорушеннями [4].

Щодо стадії досудового розслідування, то такі способи застосовуються самим слідчим, особою, яка провадить дізнання (дізнавачем) відповідно до їх компетенції. Так, за заявленим клопотанням слідчий, наприклад: виправляє помилки в протоколах слідчих дій (статті 85, 145, 171, 173 КПК України); змінює чи скасовує обраний запобіжний захід (ст. 165 КПК України); змінює обвинувачення (ст. 141 КПК України); закриває кримінальну справу (статті 213-214 КПК України); проводить слідчі дії за клопотаннями про доповнення досудового слідства (статті 217, 221 КПК України) тощо.

Важливо зауважити, що у разі, якщо в результаті заявлення клопотання допущена помилка не була виявлена і виправлена, то її виправлення можливе на будь-якому подальшому етапі провадження в кримінальній справі як через повторне заявлення клопотання, так і за допомогою інших способів виправлення.

Використані джерела:

1. Шейфер С.А. Структура и общая характеристика следственных ошибок // Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве. Сборник научных трудов. — М., 1988. — С. 18-28.

2. Малярченко В.Т. Найпоширеніші помилки та порушення законів, які допускаються при провадженні дізнання і попереднього слідства // Право України. — 2001. — № 3. — С. 16-21.

3. Соловьёв А.Б. Причины следственных ошибок // Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве. Сборник научных трудов. — М., 1988. — С. 28-36.

4. Баранов А.М. Понятие и значение процессуальных способов исправления ошибок, совершаемых в уголовном процессе [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://lawtech.agava.ru/pub/posob5.htm>.

Ю. О. Ткачук
здобувач кафедри кримінального права
Київського національного університету внутрішніх справ,
Київ, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ПОКАРАННЯ ЯК СПОСОБУ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Політична, економічна, соціальна та правова реформи, які проводяться в Україні на даному етапі її розвитку, повинні бути спрямовані на захист і забезпечення прав людини, у першу чергу — права на життя.

Політичні перетворення, які відбуваються в житті нашої держави, створюють нові умови організації і здійснення боротьби зі злочинністю в суспільстві. Саме вони і визначають зміст та мету кримінального законодавства, тягнуть суттєві зміни в практиці реалізації кримінального закону, перебудовують правосвідомість громадян і спеціалістів у галузі кримінального права. Реформа кримінального законодавства, як і реалізація діючих кримінально-правових норм, передбачає найширше використання досягнень правової науки, усвідомлення і врахування соціальних реальностей, аналіз позитивного і негативного досвіду кримінально-правової практики, вияв громадської думки.

У сучасних умовах при збереженні високого рівня злочинності посилюється ступінь тяжкості злочинів. Триває ріст злочинних посягань на життя і здоров'я, честь і гідність особистості. У боротьбі з особливо тяжкими злочинами чималу роль відіграє кримінальне покарання. Кримінальне покарання — одна з найбільш складних проблем в кримінально-правовій науці. Невипадково теорія кримінального права завжди приділяла серйозну увагу визначенню природи кримінального покарання, поняття покарання, системі і видам покарання, призначенню покарання та його ефективності.

У повсякденному розумінні покарання — це вплив на людину за її протиправну чи аморальну поведінку. Прийнято вважати, що коли людина порушила норму моралі, то вона підлягає моральному засудженню, а отже, і моральному покаранню. Якщо вона скоїла правопорушення, то повинна пережити визначені небажані для неї наслідки, характер яких залежить від того, яке правопорушення вона скоїла. Все це є не чим іншим, як покаранням. В силу цього покарання розглядається як засіб юридичної відповідальності, розділяючи його на такі види, як кримінальне, адміністративне, дисциплінарне, цивільно-правове покарання. Тобто покарання може бути різноманітного характеру і впливати з різних за ступенями шкідливості вчинків людей.

Таким чином, кримінальне покарання — одне з найбільш складних проблем в кримінально-правовій науці. Невипадково теорія кримінального права завжди приділяла серйозну увагу визначенню природи кримінального покарання, поняття покарання, системі і видам покарання, призначенню покарання і його ефективності.

Так, серед великої кількості заходів кримінально-правового реагування за скоєні злочини традиційним являється покарання. Зміст покарання залежить від того, в межах якої суспільно-економічної формації воно існує, а саме яка ідеологія, які соціальні, політичні, моральні погляди панують в суспільстві. Види і система покарань є відображенням пануючих в суспільстві поглядів на заходи боротьби зі злочинністю. Звідси система покарань складається і формулюється в законі у відповідності з пануючими поглядами на цю протидію та відображає результати розвитку суспільства, відповідає визначеним етапам цього розвитку.

Питання філософської концепції покарання й пріоритетність деяких з них упродовж усієї історії людства було найбільш дискусійним. За даними М.І. Бажанова, наприкінці XIX ст. нараховувалося 24 самостійні філософські системи та понад 100

юридичних концепцій, присвячених цілям покарання, а нині їх кількість значно зросла [1, с. 134]. Не вдаючись до аналізу всіх концепцій покарання, зупинимося на розгляді лише трьох із них, що мають найбільш загальний характер і є, по суті, первинним будівельним матеріалом для конструювання багатьох інших концепцій, а на їх підставі — множини різноманітних теорій покарання. Цей підхід до виявлення загальних філософських концепцій покарання збігається з відповідним підходом професорів Нотінгемського університету Філіппа Біна, Давида Марша, Стюарта Макферсона, Джона Сміта [7, с. 106] і зовсім не виключає існування інших підходів [5, с. 34-37; 3, с. 49-90; 2, с. 173-189].

Перша з виділених загально-філософських концепцій покарання, прихильниками якої були І. Кант і Бредлі, розглядає покарання як відплату. Згідно з другою, розробниками якої є І. Бентам і Ч. Беккарія, покарання є деяким контролюючим засобом, ця концепція відома в літературі під назвами концепції залякування або концепції попередження. І, нарешті, остання, третя, концепція покарання розглядає його як засіб, здатний викликати якусь форму морального, психофізіологічного чи соціального відродження, це концепція виправлення чи перевиховування.

Звичайно, зараз “у чистому виді” загальні концепції покарання практично не існують. Вони модифіковані, вдосконалені, комбіновані. Але вивчення “походження”, змісту, недоліків цих концепцій необхідне для кращого розуміння глибинних соціальних, правових і кримінологічних витоків сучасних концепцій покарання та їх реалізації у кримінальній політиці держав, їх законодавстві, а також для того, щоб зробити таке розуміння активним, спрямованим на подальший розвиток законодавства, правоохоронної практики, підвищення їх ефективності в боротьбі зі злочинністю.

Найсудовішим за ступенем свого впливу, за змістом і характером є кримінальне покарання. Воно являє собою наслідок за скоєння найбільш небезпечного виду антисуспільної поведінки — злочину і тому містить в собі більш значні обмеження, які повинна зазнати особа, що його скоїла. Покарання виступає як наслідок злочину. Тому кримінальний закон не лише визначає, які суспільно-небезпечні діяння слід віднести до злочинів, а й встановлює покарання за кожен з них [6, с. 112].

Застосування каральних заходів належить до числа найдавніших соціальних практик, які здавна і скрізь використовувалися на всіх історичних етапах розвитку цивілізації. Немає на Землі жодного народу, який би обходився без покарання правопорушників. Ця практика передбачає відповідальність, адекватну порушенню існуючого законодавства, тобто з одного боку еквівалентна відплаті злочинцю за вчинене, а з іншого — виховний ефект “охолодження емоцій” та гальмування деструктивних настроїв потенційних злочинців [4, с. 32].

Для успішного розвитку суспільства необхідно, щоб злочинці не користувалися плодами своїх злочинних діянь, а страждали від понесених покарань, які мають бути пропорційні злочину. Суспільство повинно бачити у злочинцеві соціальну істоту, яка все ще є для нього цінною. Покарання не повинно супроводжуватися приниженням злочинця з боку представників державної влади.

Таким чином, спеціальні дослідження свідчать про те, що самими покараннями питання злочинності вирішити неможливо. Поряд із цим потрібні соціальні реформи, необхідно створювати соціально-економічні умови життя, за яких не вигідно було б вчиняти злочини. Стверджуючи, що само по собі покарання не може сприяти скороченню злочинності без соціальних реформ, і вказуючи на основі аналізу, що успішні соціальні реформи зменшують рівень злочинності, а неуспішні, навпаки, підвищують її, Чубинський М. писав, що ніколи і ніде неврожай і дорожнеча цін на предмети першої необхідності, погане управління, тяжкість податків, що накладаються на малозабезпечені класи, не вели до зниження злочинності, ніколи і ніде боротьба із цими явищами не підвищувала злочинності, а завжди послаблювала [8, с. 46].

Використані джерела:

1. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. — Днепропетровск: Пороги, 1992. — 342с.
2. Криминология. Учебник для вузов по спец. “Правоведение”. Отв. ред. Звирбуль В.К., Клочков В.В., Кузнецова Н.Ф. и др. — М.: Юрид. лит., 1979. — 224с.
3. Курс советской криминологии [Под ред. В.Н. Кудрявцева и др.] — М.: Юрид. лит., 1985. — 195с.
4. Малярченко В.Т. Про соціальну зумовленість та справедливість покарання. — Вісник Верховного Суду України. — 2002. — №3. — С.28-36.
5. Полубинская С.В. Цели уголовного наказания / Отв. ред. И.И. Карпец: АН СССР. Ин-т государства и права — М.: Наука, — 1990. — 174с.
6. Саркисова Э.А. Роль наказания в предупреждении преступлений — Минск, 1990 — 312с.
7. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові і криминологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): Навчальний посібник. — Київ.: АртЕк, 1997. — 273с.
8. Чубинский М.П. Курс уголовной политики. — 2-е изд. — СПб. — 1912. — 195с.

Ю. О. Фідря

*старший викладач кафедри кримінального права та процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна*

ВИКЛЮЧНЕ ПРОВАДЖЕННЯ — РЕЗЕРВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДНОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Усі необхідні гарантії захисту прав учасників кримінального судочинства та встановлення істини у справі закладені під час її розгляду в суді першої інстанції. Далі на сторожі законності „стоять” апеляційне та касаційне провадження як додаткові механізми забезпечення правосудності вироків, ухвал і постанов у кримінальних справах. Однак, пройшовши крізь „сито” інстанцій, судові рішення все одно може залишитися незаконним та необґрунтованим, набрати законної сили та виконуватися або бути виконаним. На це є ряд причин як об’єктивного, так і суб’єктивного характеру, однак, як влучно сказав свого часу І. Фойницький, „очевидність помилки постановленого вироку може бути настільки великою, що подальше його виконання було б явною несправедливістю, і те зло, яке вже завдано ним, повинно бути спокутовано державою” [1, 558].

Набрання судовим рішенням законної сили не повинно бути тим фактором, який обмежує доступ учасників кримінального судочинства до правосуддя. З огляду на це, чинне вітчизняне законодавство передбачило спеціальний правовий інститут — виключне провадження, який дозволяє виправити судову помилку у рішеннях, що набрали законної сили, відновити порушені права та законні інтереси громадян, встановити істину в справі, вирішити питання покарання винних або реабілітації невинуватих.

За радянських часів перегляду у порядку нагляду та відновленню справ у зв’язку з нововиявленими обставинами як попередникам сучасного виключного провадження були присвячені численні дослідження таких вчених, як В. Алексєєв, А. Грун, В. Маслов, І. Перлов, М. Строгович, Р. Рахунов, А. Ривлін та інших. На сьогодні виняткові форми перегляду судових рішень є предметом уваги таких науковців, як В. Беднарська,

Н. Бобечко, Р. Куйбіда, Л. Лобойко, В. Маляренко, В. Попелюшко, В. Шишкін. Попри всю свою важливість виключне провадження залишається не достатньо розробленим, тому завдання даної статті вбачається у дослідженні процесуальної природи цієї стадії кримінального процесу та визначенні її ролі у механізмі перегляду судових рішень.

За своєю процесуальною природою стадія виключного провадження є контрольною. Вона виступає своєрідною формою реалізації судового контролю за законністю дій та рішень органів та посадових осіб, які безпосередньо здійснюють кримінально-процесуальне провадження.

На відміну від двох попередніх контрольних стадій кримінального процесу — апеляційного та касаційного провадження, які належать до числа основних, звичайних, стадія, про яку йде мова, є особливою, винятковою. В чому ж полягає її винятковість? Якщо звернутися до радянської літератури (зауважимо, що обидві форми виключного провадження мають багато спільних рис з радянськими інститутами перегляду справи в порядку нагляду та відновлення справ у зв'язку з нововиявленими обставинами, а відтак це дає підстави посилатися і на праці радянських процесуалістів), то переважна більшість науковців [2, 8; 3, 6; 4, 16-18; 5, 260] пояснювала таку винятковість двома причинами: по-перше, об'єктом перегляду є рішення, що набрало законної сили, а по-друге, правом ініціювати наглядне провадження були наділені вищі посадові особи прокуратури та суду, а порушувати питання про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами закон уповноважував лише прокурора. Хоча були й протилежні думки. Так, відомий радянський процесуаліст І. Перлов, повністю заперечуючи поділ стадій кримінального процесу на звичайні та виняткові, стверджував, що теорія „винятковості” наглядного провадження негативно впливає на розв'язання окремих питань регламентації цього виду перегляду у законодавстві та слугує теоретичним виправданням деяких відступів від загальних правил судочинства у цій стадії кримінального процесу [6, 11-12].

На сучасному етапі розвитку кримінально-процесуальної науки більшість дослідників підтверджують винятковість провадження як у зв'язку з нововиявленими обставинами, так і у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону та істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону, які істотно вплинули на правильність судового рішення та виняткового провадження. Разом з тим, ми поділяємо думку В. Алексєєва, який підкреслює, що „винятковість” є не більш ніж процесуальна особливість вказаних стадій, носить умовний характер і не може розглядатися окремо від загальних завдань кримінального судочинства” [2, 8].

В літературі можна зустріти різноманітні визначення поняття стадії виключного провадження [7, 154; 8, 943]. Однак найбільш вдале і повне визначення, яке містить вказівку на зміст, завдання та мету виключного провадження, на наш погляд, навели В. Бойко та Н. Бобечко. На їхню думку, це врегульована нормами кримінально-процесуального законодавства діяльність уповноважених законом посадових осіб прокуратури і суду, здійснювана за клопотаннями заінтересованих осіб, спрямована на виправлення допущених судами помилок і забезпечення законності, обґрунтованості та справедливості їх рішень як з точки зору додержання вимог матеріального так і процесуального закону, так і у зв'язку із встановленням нововиявлених обставин, з метою посилення охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та успішного виконання інших завдань кримінального судочинства [9, 102].

Як і інші стадії кримінального процесу, в тому числі й контрольні, виключне провадження орієнтується на виконання загальних завдань кримінального судочинства, визначених у ст. 2 КПК. Однак винятковий характер цієї стадії обумовлює наявність самостійних завдань, які вона розв'язує за допомогою притаманних лише їй процесуальних засобів та методів, передбачених чинним законодавством. До

специфічних завдань виключного провадження належить перевірка законності та обґрунтованості судових рішень, що набрали законної сили; виправлення судових помилок; попередження можливих судово-слідчих помилок та порушень закону та забезпечення єдності судової практики.

Ефективна реалізація поставлених перед винятковою стадією кримінального процесу завдань слугує ще одним підтвердженням її високого призначення як резервної гарантії прав і законних інтересів учасників процесу, важливого фактора зміцнення законності та її забезпечення у кримінально-процесуальній діяльності на всіх стадіях кримінального процесу.

Таким чином, підсумовуючи все вищевикладене, доходимо висновку про те, що виключне провадження є самостійною, контрольною, винятковою стадією кримінального процесу, яка здатна ефективно реалізовувати як загальні завдання кримінального судочинства, визначені у ст. 2 КПК, так і власні, специфічні завдання, завдяки передбаченим у законодавстві процесуальним засобам. Однак подальші теоретичні розробки цієї стадії є вкрай необхідними задля вдосконалення її правової регламентації та приведення у відповідність із реаліями життя.

Використані джерела:

1. Фойницький И.Я. Курс уголовного судопроизводства. В 2-х т. Т. 2 — СПб.: Альфа, 1996. — 606 с.
2. Алексеев В. А. Оценка доказательств в стадии надзорного производства. — М., 1971. — 128 с.
3. Грун А. Я. Пересмотр приговоров в порядке судебного надзора. — М.: Юр. лит., 1969. — 160 с.
4. Познанский В. А. Вопросы теории и практики кассационного производства в советском уголовном процессе. — Изд-во Сарат. Ун-та, 1978. — 136 с.
5. Строгович М. С. Проверка законности и обоснованности судебных приговоров. — М.: Изд-во АН СССР, 1956. — 320 с.
6. Перлов И. Д. Надзорное производство в уголовном процессе. — М.: Юр. лит., 1974. — 256 с.
7. Лобойко Л. М. Стадії кримінального процесу. — К., 2005. — 176 с.
8. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. — К., 2002. — 1056 с.
9. Бойко В., Бобечко Н. Щодо деяких положень нового кримінально-процесуального законодавства країни // Право України. — 2003. — №1 — С. 99–102.

О. С. Ховпун

*аспірант Академії адвокатури України,
Київ, Україна*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ

Кількість дорожньо-транспортних пригод (ДТП) в Україні кожний рік постійно зростає, при цьому збільшується кількість постраждалих. І цей процес, як на нашу думку, буде продовжуватися у зв'язку із постійним збільшенням на дорогах України автомобілів та вкрай низькою якістю сучасних автошляхів в країні (є, безумовно, й інші фактори, які впливають на цей процес).

За складністю розслідування порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів умовно можна поділити на дві великі групи: перша

характеризується створенням ситуації, коли злочинне порушення вчинено в присутності свідків, транспортний засіб та водій залишилися на місці, водій вжив заходів до збереження місця події, надання допомоги постраждалим; а друга — коли злочинне порушення вчинено за відсутності свідків або невідомою особою, коли водій на транспортні засобі, що брав участь в пригоді, зник з місця або залишив транспортний засіб, а сам зник чи вжив заходів до знищення слідів на місці пригоді, вивіз труп, знищив чи переховує його [3, 8].

Зрозуміло, що найбільш складними для розслідування є ДТП саме з другої групи, оскільки зникненням зазначеної особи з місця події та активна протидія розслідуванню призводить до суттєвих ускладнень у встановленні істини у справі. При цьому дії такої особи обтяжуються залишенням постраждалих в результаті ДТП без допомоги.

За таких умов є актуальним звернення до визначення особливостей розслідування ДТП, які пов'язані із зникненням водія-порушника з місця події.

Процес розслідування злочинів традиційно поділяють на три етапи: початковий, наступний та заключний [2, 87]. Вважається, що основна спрямованість початкового етапу — це інтенсивний пошук, знайдення та закріплення доказів, коли дії слідчого характеризуються максимальною оперативністю, та, в більшості випадків — масованістю та невідкладністю [1, 238]. Це характерно і для справ, які досліджуються.

До найважливіх і першочергових слідчих дій зазначеної категорії можна віднести: огляд місця події та автотransпортного засобу; освідчування; допит потерпілих; встановлення та допит свідків-очевидців; підготовка матеріалів і призначення судових експертиз (судово-медичних; автотехнічних; хімічних та ін.), а також проведення такої комплексної слідчої дії, якою є відтворення обстановки та обставин події, необхідної, переважно, для проведення судової автотехнічної експертизи.

Активне проведення запропонованого переліку слідчих дій на початковому етапі розслідування справ про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, в умовах, коли особа, що порушила правила безпеки дорожнього руху, зникла з місця події, надають вкрай важливі докази, які є умовою успішного розслідування цих злочинів.

Серед практиків існує точка зору про те, що у разі виникнення необхідності проведення відтворення обстановки та обставин події, ця слідча дія проводиться вже під час виїзду слідчо-оперативної групи для огляду місця дорожньо-транспортної пригоді. Обґрунтовується це економією часу і затрат на проведення цієї слідчої дії, якщо вона буде проводитися в подальшому, на іншому етапі розслідування, а також можливістю скористатися обстановкою місця пригоді в умовах максимального наближення до самої події.

Але не завжди це можливо, оскільки порушенню кримінальної справи часто передує дослідча перевірка — а до порушення кримінальної справи відтворення обстановки та обставин події не можна проводити, як, до речі і інші достатньо важливі для справ зазначеної категорії слідчі дії — освідчування, судові експертизи.

Огляд місця події та огляд автотransпортного засобу проводяться негайно після отримання органами внутрішніх справ повідомлення про ДТП. Оскільки під час огляду потрібні спеціальні пізнання, переважно в галузі автотехніки, судової медицини та трасології, зазначені спеціалісти повинні приймати участь у проведенні огляду. Це особливо важливо у разі зникнення з місця пригоді особи, яка порушила правила безпеки дорожнього руху, а також для підготовки матеріалів, які необхідні для проведення у подальшому судової автотехнічної експертизи. Саме за їх допомогою можна вже під час огляду отримати попередні дані щодо автомобіля, який зник з місця пригоді: виявлення залишків хімічного покриття; скла, ґрунту та інших фрагментів, які

належали до зіткнення автомашині, що зникла; сліди колес, наявність бампер-переломів у потерпілих, як наслідок їх контакту з автомашиною конкретної моделі під час ДТП та ін. Але зараз, за даними дослідників, в огляді під час ДТП приймають участь: у 40% — експерти-криміналісти; в 23% — спеціалісти-медики і лише в 5% — спеціалісти-автотехніки [3, 11], що не сприяє якості розслідування цих справ.

Освідчування проводиться з метою, як встановлення водія транспортного засобу, так і щодо наявності у нього та пасажирів, потерпілих певних станів: алкогольного сп'яніння, вживання наркотиків та ін.

Важливим вже під час огляду місця ДТП є отримання даних щодо свідків-очевидців. Оперативними працівниками ОВС, зокрема, проводяться подворові (поквартирні) обходи (у подальшому досить часто практикується звернення до свідків ДТП через ЗМІ) та ін. традиційні заходи. Достатньо перспективним, як на нашу думку, може бути отримання даних щодо абонентів мобільного зв'язку, які під час ДТП телефонували з місця події. Тоді ж встановлюються потерпілі та проводиться їх допит (отримання пояснень), якщо стан їх здоров'я це дозволяє. Стосовно зазначених осіб, якщо вони отримали тілесні ушкодження — призначається судово-медична експертиза (живих осіб або трупів).

Підготовка матеріалів, які потрібні для проведення у подальшому інших судових експертиз, проводиться вже під час огляду місця події. Речові докази направляються до експертних установ відразу після закінчення огляду (за умови, зрозуміло, порушення відповідної кримінальної справи). Для проведення автотехнічної експертизи частіше за все попередньо проводиться така слідча дія як відтворення обстановки та обставин події з учасниками ДТП (за участю потерпілих, підозрюваних, обвинувачених) та свідками-очевидцями. Проводиться зазначена слідча дія за участю спеціаліста-автотехніка, якій у подальшому, як правило, проводить судово-автотехнічну експертизу (майже половина відтворень обстановки та обставин події у справах про ДТП проводиться за участю спеціалістів-автотехніків) [3, 11].

На наступних етапах розслідування проводяться інші слідчі дії (допити, товарознавчі та інші експертизи, пред'явлення обвинувачення, впізнання та ін.), але проведення на початковому етапі зазначеного переліку слідчих дій, надає можливість для успішного розслідування справи і викриття осіб, в тому числі і таких, що з метою уникнення відповідальності, залишали місце ДТП, яке сталося внаслідок порушення ним правил безпеки дорожнього руху.

Використані джерела:

1. Белкин Р.С. *Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории — к практике.* — М.: Юрид. лит., 1988. — 304 с.
2. Драпкин Л.Я. *Структура и функции первоначальных следственных действий в методике расследования преступлений.* — В кн.: *Методика расследования преступлений (общие положения).* — М., 1976.
3. Климчук М.П. *Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (криміналістичні та процесуальні аспекти).* — Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2007. — 20 с.

А. А. Худенко
магістрант Академії прокуратури України,
Київ, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Ювенальна юстиція — це система правосуддя стосовно неповнолітніх громадян до 18 років, центральним елементом якого є суд, що розглядає справи стосовно неповнолітніх;

- це сукупність правових механізмів і інститутів, медико-соціальних, психолого-педагогічних та реабілітаційних процедур і програм, об'єднаних у систему державних і недержавних органів, призначених забезпечувати захист прав і інтересів неповнолітніх;

- це система державних та недержавних інститутів, спрямованих на захист прав дитини, правовий і соціальний вплив на дитину та її оточення: державні структури (правоохоронні судові органи, адвокатура, служби у справах неповнолітніх, соціальні служби для дітей та молоді, органи пенітенціарної системи) і громадські організації, що мають своєю метою захист прав дітей.

За останні роки в Україні проблема запровадження елементів ювенальної юстиції у вітчизняне судочинство набуває широкого розмаху, особливо активно цим питанням займаються громадські організації. Тому природно що сьогодні існує багато різних позицій і підходів з приводу правосуддя для неповнолітніх. І наше завдання вибудувати оптимальну модель ювенальної юстиції.

Основні принципи ювенальної юстиції — цінність особистості неповнолітнього, який постав перед судом; активне використання в судовому провадженні у справах неповнолітніх даних про неповнолітніх, отриманих судом від спеціалізованих допоміжних юридичних та соціальних органів, підвищений судовий захист неповнолітнього у якості потерпілого, підсудного чи засудженого шляхом мотивованого закриття судового засідання у справах про злочини неповнолітніх або злочинні посягання на них, зменшення розміру покарання по факту неповноліття, перевага виховного впливу перед примусовими заходами; спеціальна підготовка суддів у справах неповнолітніх; спрощений порядок судочинства по відношенню до неповнолітніх; наявність системи допоміжних служб.

Крім охоронно-каральних функцій, ювенальна юстиція повинна мати такі спеціальні функції:

- Реститутивну. Ювенальна юстиція має розглядатися як відновлене правосуддя. В цьому її принципова відмінність від сучасного дорослого правосуддя. Правосуддя у справах неповнолітніх має бути не каральним, а передовсім таким, що відновлює порушені права та свободи жертви злочину, або потерпілого від правопорушення. Ювенальному суду мають бути підсудними всі справи, де потерпілим є неповнолітній;

- Реабілітаційну. Ця реабілітація стосується і дитини, яка стала жертвою жорстокого поводження або недбалого піклування, і неповнолітнього правопорушника, який має бути ресоціалізований. [1]

Для цього ювенальний суд має стати центром низки державних та недержавних інституцій, програм і проєктів, які працюють з дітьми;

- Примирну. Передовсім маєтись на увазі розв'язання конфліктів, які не мають характеру правопорушення, шляхом порозуміння та взаємних поступок.

Одна із основних технологій відновного правосуддя — примирення.

Принципи примирення полягають у взятті правопорушником відповідальності за спричинену злочином шкоду, визнання провини та готовність відшкодувати збитки; активному залученні сторін, надання їм можливості домовитись; нейтральність

примирювача до сторін проте не до самого злочину; конфіденційність; диспозитивність і добровільність. [2, 32]

Програми примирення не можуть бути заміною судового розгляду чи традиційному правосуддю. Вони лише доповнюють його.

Юридичні наслідки примирення:

-Суд може використати угоду про примирення для звільнення підсудного від відповідальності (ст. 7-1 КПК України п. 1,2, 3, 4): закриття кримінальної справи у зв'язку з дійовим каяттям, з примиренням підсудного з потерпілим, із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, з передачею особи на поруки підприємства, установи чи організації;

-Закриття справи на підставі п. 1 ст. 27 КПК у разі примирення потерпілого і підсудного в справах приватного обвинувачення; [4, 79]

-Суддя може врахувати примирення сторін як обставину, що пом'якшує покарання під час винесення вироку (п. 2 ч. 1 та ч. 2 ст. 66 Кримінального Кодексу України).

Центральним елементом ювенальної юстиції має бути суд, а не адміністративні органи, що впливає з особливостей інституту судової влади. Ювенальний суд, як центральний елемент ювенальної юстиції, має розглядати справи про:

- злочини, вчинені неповнолітніми (у тому числі і за наявності дорослих співучасників); адміністративні правопорушення неповнолітніх;:

- правопорушення, від яких постраждалою стороною є дитина безперечно у всіх випадках коли дитина є потерпілою від злочину, також висловлюють думку що і цивільні справи, де стороною є дитина особливо про відшкодування шкоди.

Ювенальна юстиція має бути своєрідним полем співпраці державних органів та громадських організацій задля побудови громадянського суспільства.

Ядром системи є ювенальний суд.

Законодавчі акти мають бути приведені до міжнародних стандартів. Потрібно розробити спеціальні правила щодо судового засідання: має бути колегіальний розгляд, серед суддів мають бути особи чоловічої і жіночої статі; участь громадськості і преси заборонена; публікація імені і фотографії неповнолітнього заборонені. Головний принцип ювенального правосуддя: неповнолітній повинен розуміти і усвідомлювати, що відбувається в суді (спрощеність судової процедури);

Розширити спектр покарань — від штрафів, громадського нагляду до ув'язнення як крайнього заходу; широке застосування технологій відновного правосуддя (зокрема, медіації та сімейних конференцій).

Скоординувати співпрацю різних ювенальних агенцій.

Широке застосування превентивних програм для неповнолітніх правопорушників за участю місцевих громад (сім'ї, школи, органів місцевого самоврядування, недержавних організацій). [3, 26]

Широке застосування реституційних та реабілітаційних програм для неповнолітніх правопорушників, альтернативних заходів, включаючи громадські роботи, в т. ч. спрямованих на відшкодування збитків, заподіяних жертві.

Створити спеціальну і повна систему професійної підготовки ювенальних суддів і прокурорів.

Елементи ювенальної юстиції: ювенальний суддя, ювенальний прокурор, ювенальний адвокат, орган захисту прав дітей при Міністерстві юстиції, центрів ювенальної пробації, ювенальної міліції.

Важливим також є питання соціальної адаптації, тобто створення умов, які робили б дитину менш вразливою, дозволяли б їй протистояти різноманітним ситуаціям, в тому числі й таким, що сприяють вчиненню злочинів та рецидивам. [5, 16]

Вивчення стану злочинності неповнолітніх в Україні, законодавства, яке визначає їх правовий статус і повноваження судів, правоохоронних органів та пенітенціарної системи, можливостей реабілітації неповнолітніх правопорушників дає підстави для однозначного висновку про необхідність створення в Україні ювенальної юстиції шляхом реформування існуючих та запровадження нових інституцій, залучення недержавних організацій.

Використані джерела:

1. *Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 року N 20/95-BP// Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995, N 6, ст. 35*
2. *Бринцев В. Д. Законодавчі та організаційно-правові засади розбудови системи ювенальної юстиції в Україні. Збірник. Харків: "Право" — 2004 р.*
3. *Бринцев В. Д. Ювенальна юстиція України: проблеми створення. Законодавча база, коментарі. Судова практика. Харків: "Право" — 2004 р.*
4. *Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка — Вид. Третє, перероблене та доповнене — К.: "Юрисконсульт", КНТ. — 2006. — 890 с.*
5. *Ювенальна юстиція і ювенальні суди в українському судочинстві. Посібник для тренінгів. К.: "Експрес" 2007.*

О. В. Цибулько

*студент Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ У НЕПОВНОЛІТНІХ АСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ І СХИЛЬНОСТІ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ДЕВІАНТНИХ ДІЙ

Динамізм соціальних процесів, зміни в багатьох сферах громадського життя приводять до збільшення девіації серед такої групи суспільства як підлітки. Аналіз даної проблеми говорить про різке збільшення і подальше зростання підліткового нігілізму, жорстокості, агресії, злочинності. Зокрема в Україні кожна десята викрита у злочині особа — неповнолітній.

Концепція девіантної поведінки була започаткована французьким соціологом Е. Дюркгеймом, який досліджував причини порядку і безпорядку в суспільстві. Окрім Е. Дюркгейма дослідженням даної проблеми займалися й інші вчені. Зокрема, психологічне пояснення цієї проблеми висунув Фрейд. Його теорія психоаналізу пояснює виникнення девіації конфліктами властивими особистості. У свою чергу Шоу й Маккей запропонували соціологічне пояснення даної проблеми. Їхня концепція "соціальної дезорганізації" припускає, що девіація багатьох видів виникає тоді, коли культурні цінності, норми й соціальні зв'язки відсутні, послабляються або стають суперечливими й не адекватними. Такі дослідники, як Турк, Квінні, Тейлор, Уолтон й Яні у своїй теорії "радикальної кримінології" стверджують, що девіація є результатом протидії нормам сучасного західного суспільства з його домінуванням над капіталом. Селлін, Міллер, Саттерленд, Клауард й Охлін висунули соціокультурні гіпотези. Вони бачать причину девіації в конфліктах між нормами субкультури й пануючою культурою.

Проблема девіантної поведінки неповнолітніх досліджується багатьма галузями науки, зокрема психологією, соціологією, юриспруденцією як в Україні так і в інших

держав. Серед вітчизняних дослідників доцільно відмітити О.М. Джуджу та С.М. Корецького, які досліджували проблеми співвідношення девіантної та деліквентної поведінки. Автори виділяли наступні види поведінки з відхиленнями від соціальної норми: девіантна (відхилення від моральних норм), деліквентна (дрібні правопорушення) та злочинна поведінка [1]. Васильєв В.В. розглядав проблему групової злочинності неповнолітніх та мотиви деліквентної поведінки. Також автор в залежності від ступеня шкоди, що завдається інтересам, соціальній групі, суспільству в цілому, а також від виду порушень класифікував девіантну поведінку неповнолітніх на такі види: деструктивна, при якій шкода завдається лише девіанту (мазохізм); асоціальна — шкода завдається особі та соціальним інститутам (сім'я, сусіди) і проявляється в алкоголізмі, наркоманії, самогубстві тощо; протиправна (деліквентна) поведінка, яка являє собою порушення як моральних так і правових норм [2]. Максимєко Е.В. у своїй праці розглядає виникнення девіації у підлітків під впливом мікросередовища, а також на основі соціальної спадковості, тобто відтворенню як позитивних так і негативних сторін способу життя суспільства. Автор наголошує на недостатності сімейного виховання [3].

Отже, сім'я — це перша соціальна структура для людини в якій значною мірою проходить її формування як особистості. Психологи вважають, що вже у п'ять років характер людини сформований принаймні на три чверті, з урахуванням успадкованих моментів. Однак, риси характеру і біологічна спадщина ще не визначають майбутню криміналізацію особи. Дуже важливо, яку систему соціальних цінностей, а на їх фундаменті — і потреб вибудує для себе юний громадянин.

Численні дослідження показують, що у своїй переважній більшості неповнолітні злочинці мали неблагополучну сім'ю. Часто це загальна атмосфера неповаги батьків одне до одного, до дітей, оточуючих, образливі висловлювання на адресу близьких людей, в тому числі — дітей, биття дітей, жорстокість стосовно них, демонстративна байдужість, зайнятість батьків власними проблемами, дух цинізму і зажерливості, який властивий сім'ї, ну і, зрозуміло, пияцтво одного чи обох батьків. Таким чином, неблагополучною може бути і сім'я, в якій панує злиденність, і забезпечена.

Відзначимо і такий негативний фактор, як неповна сім'я, в основному — материнська. Як результат — до 40 % неповнолітніх злочинців — з неповних сімей, до 5 % взагалі не мали батьків. Сказане щодо проблем сім'ї призводить до того, що дитина часто почуває себе у своїй сім'ї непотрібною, чужою, стає жорстокою, шукає контактів поза родиною і на протигагу їй, переносить свій негативний досвід і накопичену озлобленість на оточуючих, нерідко тим самим висловлюючи помсту суспільству за своє занедбане дитинство.

Істотний вплив на формування особистості неповнолітнього покликаний здійснювати середні навчальні заклади: загальноосвітні школи, профтехучилища, технікуми. Однак вони далекі від того, чого від них очікують. На жаль, певна частка вчителів мають низький рівень культури, професійної підготовки, знань предмета, що викладають. Такі вчителі не користуються авторитетом у учнів. Часто вони перебувають під пресом вимог про благополучні показники. Все це породжує формалізм і відмову від індивідуального підходу. Доповнюють картину невисока зарплата вчителів, відсутність бажання у частини учнів одержувати реальні знання. При цьому кращі вчителі часто переходять до елітних шкіл (ліцеїв, гімназій). Все це відчужує дитину від школи, вона втрачає до неї інтерес, багато хто ходить туди лише за примусом.

У вкрай скрутному становищі опинилася система профтехосвіти. Значна кількість профучилищ не забезпечена достатнім фінансуванням. Культурне дозвілля, розвиток творчих здібностей, спорт все більше втрачають своє виховне значення, тому що комерціалізуються, здебільшого не мають виховного напрямку, більше того,

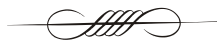
репертуар, що пропонується носить здебільшого низькопробний характер: це однаково стосується і кінофільмів, книг, дискотек тощо.

Підлітки, які не відчують інтересу до себе і для себе в сім'ї та школі тягнуться до неформальних угруповань, до однолітків, з якими проводять більшу частину дозвілля. Знайшовши для себе референтну групу, підліток дуже дорожить своїм становищем у ній. Однак часто він не в змозі критично осмислити ситуацію. Груба сила, цинізм, нахабність, знущання над слабшими, які іноді пропонує йому така група, сприймаються ним як еталон поведінки, яку потрібно наслідувати. Авторитетами тут є особи, які нерідко вже досягли повноліття, раніше судимі, мають кримінальний досвід. Накопичувана внутрішня негативна напруга шукає виходу, розрядки, задоволення найнижчих спрямувань. Звідси хуліганство, вандалізм, зґвалтування тощо. Якщо розглядати злочинні угруповання неповнолітніх, то треба зазначити, що вони змінюють орієнтацію з агресивно-насиленницької на корисливу і агресивно-корисливу. Ситуація швидко "перевиховує" деліквентів. За ті ж самі погрози насильства зараз можна "заробити" непогані гроші.

Таким чином, дослідження проблеми девіантної поведінки підводить нас до висновку про те, що, по-перше, це соціально-гуманітарна проблема, якою повинні займатися соціологи, психологи, юристи, лікарі; по-друге, девіантна поведінка, це серйозна наукова проблема, яку необхідно вирішувати комплексним методом всім наукам; по-третє, девіантне поведіння не завжди визначається економічною зрілістю держави і також вимагає свого дослідження з боку соціально-економічної проблематики цього питання.

Використані джерела:

1. Джуджа О.М., Корецький С.М. Проблеми девіантної поведінки (кримінологічний аспект) / Науковий вісник. — 1999. — № 1. с. 74.
2. Васильев В. Юридическая психология: Учебник для вузов. — СПб.: Питер, 2003. с. 422 — 465.
3. Максименко Е.М. Роль микросреды в возникновении девиации / Образование и общество. 2004. № 2. www.education.rekom.ru.

И. Н. Цыкунова

кандидат юридических наук,
доцент кафедры уголовного права и процесса
Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины,
Гомель, Республика Беларусь

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ УСТАНОВЛЕНИЯ ИСТИНЫ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

По вопросу об установлении истины в теории уголовного процесса существуют две основные точки зрения. Те или иные ученые-процессуалисты в зависимости от того, какая философская концепция заложена в основу их мировоззрения, полагают, что истина не только достижима, но и должна быть достигнута в ходе судебного исследования, либо истина не может быть достигнута, а возможно лишь достижение знания о происшедших событиях с высокой степенью вероятности.

В советский период развития уголовно-процессуальная наука, утверждала, что в процессе ретроспективной, познавательной деятельности возможно и необходимо

обеспечить установление объективной картины совершенного общественно опасного деяния, объективной истины, которая и является основанием принятия законного и справедливого решения по делу.

М.С. Строгович при этом писал, что если «истина по уголовному делу не найдена, если преступление не раскрыто и преступник не изобличен..., это значит, что следствие и суд не справились со своей задачей, допустили серьезное нарушение законности». Он же считал, что установление истины есть и цель уголовного процесса, и его принцип [1, 329].

Традиционным для советской юридической науки являлось положение, в соответствии с которым доказывание в уголовном процессе было ориентировано на достижение объективной истины, установление которой являлось его целью.

При этом и само уголовно-процессуальное законодательство, действовавшее в то время, в ряде случаев содержало указания по поводу установления истины. Так, ст. 244 Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь 1960 г. обязывала судью, председательствующего в судебном заседании, принимать все предусмотренные кодексом меры к всестороннему, полному и объективному исследованию обстоятельств дела и установлению истины [2]. Поскольку всестороннее, полное и объективное исследование дела всегда признавалось принципом уголовного процесса, то и отождествляемое с ним достижение объективной истины также считалось таковым.

Решение о том, должна ли в уголовном процессе достигаться истина, какие процессуальные формы в этой связи необходимы и допустимы, связано с тем, что признается задачами уголовного процесса, связано с его назначением [3, 71].

В соответствии с ч.1 ст. 7 Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь 1999 г. (вступил в действие с 1 января 2001 г.) [4] на первом месте в системе задач уголовного процесса стоит защита личности, ее прав и свобод, интересов общества и государства. Установление истины больше не имеет для суда значения задачи, и интересует его в той мере, в какой оно обеспечивает защиту личности, ее прав и свобод, интересов общества и государства.

В действующем уголовно-процессуальном законодательстве Республики Беларусь отсутствует понятие установление истины в уголовном процессе. Более того, термин «истина» не используется вообще. Уголовное судопроизводство должно быть направлено только на достижение положений, указанных в норме ст. 7 Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь 1999 г. (далее по тексту — УПК), а также на доказывание обстоятельств уголовного дела. Поэтому целью доказывания в уголовном судопроизводстве является установление обстоятельств, имеющих значение для законного, обоснованного и справедливого разрешения уголовного дела (ст. 102 УПК).

В соответствии с ч.1 ст.18 УПК орган уголовного преследования обязан принять все предусмотренные законом меры по всестороннему, полному и объективному исследованию обстоятельств уголовного дела, собрать доказательства, как уличающие, так и оправдывающие обвиняемого, установить обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения дела, защиты прав и законных интересов участвующих в уголовном деле лиц.

Таким образом, принцип полного, всестороннего и объективного исследования обстоятельств дела в прежнем объеме относится только к деятельности органов уголовного преследования (органа дознания, дознавателя, следователя, прокурора). Суд не является органом уголовного преследования, не выступает на стороне обвинения или на стороне защиты.

Суд, сохраняя объективность и беспристрастность, обеспечивает сторонам обвинения и защиты необходимые условия для реализации их прав. Решение о

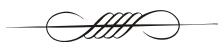
виновности либо невиновности обвиняемого суд выносит лишь на основе достоверных доказательств, подвергнутых всестороннему, полному и объективному исследованию и оценке (ч.2 ст.18 УПК).

Вместе с тем, анализ норм уголовно-процессуального законодательства, показывает, что судебное разбирательство по УПК, провозглашенное и сконструированное по принципу состязательности, не оставило суд в позиции наблюдателя спора между сторонами, ответственного только за вынесение приговора на основе доказательств, собранных и представленных исключительно сторонами. Хотя и установлен порядок участия суда в допросе обвиняемого, потерпевшего, свидетелей, соответствующий началу состязательности (судья задает вопросы этим участникам судебного разбирательства после их допроса сторонами (ч. 2, ст. 327, ч. 3 ст. 330 УПК)), суд не лишился права по своей инициативе назначать экспертизу (ст. 334 УПК), по своему усмотрению оглашать показания обвиняемого, потерпевшего и свидетеля, данные при досудебном производстве, осуществлять воспроизведение звукозаписи их показаний, видеозаписи или киносъемки допроса.

Существен тот факт, что в области доказывания в УПК предусмотрены и такие правила, которые свидетельствуют об активной роли суда в получении доказательств. В соответствии с ч.2 ст.103 УПК суд по ходатайству сторон или по собственной инициативе вправе вызывать любое лицо для проведения следственных и других процессуальных действий или дачи заключения в качестве эксперта; производить осмотры, обыски и другие следственные действия; требовать от учреждений, организаций, должностных лиц и граждан, а также органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, представления предметов и документов, имеющих значение для уголовного дела; требовать производства ревизий и проверок от соответствующих органов и должностных лиц. Следовательно, уголовное судопроизводство не исключает самостоятельность суда в сборе доказательств. Это косвенно свидетельствует о том, что фактически установление истины все еще выступает в качестве одной из задач уголовного процесса.

Использованные источники:

1. *Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. — М.: Наука, 1968. — Т. 1. — 365 с.*
2. *Республика Беларусь. Законы. Уголовно-процессуальный кодекс. Принят 29 декабря 1960 г. // СЗ БССР. — 1961. — № 1. — Ст.5.*
3. *Куцова Э.Ф. Уголовный процесс России: истина и состязательность // Законодательство. — 2002. — № 9. — С. 71- 78.*
4. *Республика Беларусь. Законы. Уголовно-процессуальный кодекс: закон № 295—3, 16 июля 1999 г. // Ведомости Национального собрания Республики Беларусь. — 1999. — № 28-29. — Ст.433.*

С. Ю. Черняк
*студент слідчо-криміналістичного факультету
Донецького юридичного інституту
Луганського державного університету внутрішніх справ,
Донецьк, Україна*

ЗАТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ЙОГО ОБҐРУНТУВАННЯ

Приєднання України 31 жовтня 1995 року до Статуту Ради Європи викликало необхідність адаптувати національне законодавство до вимог міжнародних стандартів. У цій ситуації значна увага має приділятися законодавчій регламентації заходів кримінально-процесуального примусу, які завжди поєднані із обмеженням або повним позбавленням прав та свобод певного суб'єкта. З іншого боку, передбачені законом заходи примусу повинні забезпечувати успішне виконання основних завдань кримінального судочинства.

В умовах формування головного напрямку розвитку людського суспільства — захисту людини, її життя і здоров'я, майна, честі гідності, прав і свобод — необхідним є визнання нових акцентів у визначенні завдань кримінального судочинства, виключаючи все, що має ідеологічну, а не процесуальну спрямованість. До ідеологічних, на погляд В.Т. Маляренка, слід віднести, зокрема, таке завдання, як швидке та повне розкриття злочину [1, 62-63]. Аргументуючи свою думку, В.Т. Маляренко заявляє, що вимога швидкості і вимога повноти розкриття злочинів в окремих конкретних ситуаціях вступають у конфлікт між собою [2, 34-35]. Найбільшу небезпеку представляє так звана "гонка за показниками", що може призвести до використання під час розслідування заборонених методів, примушення до самообмов, фальсифікації доказів. Результатом реалізації "швидкого розслідування" кримінальної справи є динаміка росту кількості справ, повернутих судом на додаткове розслідування. Отож, на думку В.Т. Маляренка, при колізії швидкості і повноти розкриття злочинів органами слідства, прокуратури і суду слід у першу чергу керуватися не загальною нормою, а правилами, передбаченими статтями 22,64,420,433 КПК України, тобто дбати про всебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин справи [1, 62].

Пункт 1 статті 5 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод гарантує кожному право на свободу та особисту недоторканість за винятком шести випадків, в яких наведено вичерпний перелік обставин, коли це загальне право не застосовується [3, 35].

У відповідності з вимогами міжнародних норм ст. 29 Конституції України закріплює відповідне право та зазначає, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки у порядку та на підставах, встановлених законом [4]. Кримінально-процесуальний кодекс України у ст. 149 зазначає «затримання підозрюваного» у переліку запобіжних заходів і визначає його відповідно до вимог Конституції України «тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується на підставах і в порядку, передбаченому ст. 106, ст. 115, ст.1652 КПК України» [5].

Статті 106 та 115 Кримінально-процесуального кодексу України наділяють орган дізнання та слідчого відповідно правом затримувати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі за наявності підстав, передбачених зазначеною статтею [5]. Дуже важливим є відмежування затримання особи від передбаченого с. 184 КПК України фізичного захоплення підозрюваного уповноваженими особами. Під фізичним захопленням ми

пропонуємо розуміти дії уповноважених законом органів дізнання та досудового слідства у порядку та на підставах, передбачених кримінально-процесуальним законодавством, які полягають в оволодінні особою із застосуванням сили за необхідністю подолати її опір.

Застосування затримання особи, на відміну від фізичного захоплення, не завжди вимагає застосування сили, та передбачає наявність у органів дізнання та досудового слідства обґрунтованої підозри, яка ґрунтується на даних, які вказують на конкретну особу як таку, що вчинила злочин, даних про характер скоєного злочину та інформацію, яка дає можливість судити про особу злочинця [6, 139]. Такий висновок, по-перше, відповідає вимогам, передбаченим у підпункті с пункту 1 статті 5 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод, що встановлює: "законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню правопорушення чи її втечі після його вчинення" [3].

По-друге, наявності у органів дізнання та досудового слідства до застосування затримання особи обґрунтованої підозри у вчиненні нею злочину, вимагають відомчі нормативно-правові акти. Так, Наказ № 300/73 встановлює обов'язковість проведення службового розслідування щодо слідчого за кожним фактом звільнення ним осіб з ІТТ у зв'язку з не підтвердженням підозри або скінченням строку затримання. З огляду на цей припис, можна стверджувати, що орган дізнання та досудового слідства, застосовуючи до особи затримання протягом 72 годин, повинні бути впевнені, що протягом цього часу будуть знайдені достатні дані для того, щоб їх підозра підтвердилася [7].

По-третє, протягом 72 годин з моменту затримання особи, слідчий повинен зібрати матеріали, достатні для пред'явлення їй обвинувачення. Про це свідчать вимоги ст. 165-2 КПК України, яка зобов'язує прокурора ознайомитися зі всіма матеріалами, які дають підстави для взяття під варту, перевірити законність отриманих доказів, їх достатність для обвинувачення.

Цікаво, що законодавець значно обмежує термін збирання матеріалів обвинувачення особи, яка затримана за підозрою у вчиненні злочину, порівняно із особою, до якої застосовані інші запобіжні заходи. Так, у першому випадку, відповідно до ст. 165-2 КПК України, це 72 години, а у другому, відповідно до ст. 148 КПК України, — 10 діб. При цьому фактично за втрое зменшений час слідчий зобов'язаний зібрати докази, які повинні відповідати тому ж рівню достатності, що й отримані за десятидобовий строк.

На нашу думку, саме у цих вимогах, законодавець намагався реалізувати "швидкість розкриття злочину", завдання, яке за нашим переконанням, не може відобразитися на розслідуванні злочину без негативного наслідку, а тому не може бути покладене в основу кримінального судочинства.

Ситуація навколо обґрунтованості затримання особи ускладнюється ще й тим фактом, що застосування кримінально-процесуального затримання та інших запобіжних заходів до особи є єдиним варіантом визнання особи підозрюваною. Наявність цієї законодавчої прогалини призводить до того, що органи дізнання та досудового слідства вимушені затримувати особу або обирати відносно неї запобіжний захід, щоб мати можливість допитати особу як підозрювану та провести інші слідчі дії.

На нашу думку, застосовувати затримання можна лише до особи, визнаної підозрюваною на підставі достатніх даних вважати, що вона є причетною до вчинення злочину, тобто не запобіжний захід має бути підставою надання особі певного статусу, а необхідність застосування запобіжних заходів має вирішуватися у залежності від того, дані про які факти лягли в обґрунтовану підозру. Спираючись на вищенаведене,

пропонуємо внести у КПК України нову норму і викласти її у такі редакції: «За наявності достатніх даних підозрювати особу у вчиненні злочину, слідчий складає вмотивовану постанову про визнання особи підозрюваною. Протягом 24 годин з моменту винесення постанови має бути проведено допит підозрюваної у вчиненні злочину особи за обов'язковою участю захисника. Особі, яка на підставі постанови визнається підозрюваною у вчиненні злочину протягом десяти діб з моменту винесення постанови має бути пред'явлене обвинувачення».

Ми згодні з тими науковцями, які вважають, що підстав, викладених у ст.106 КПК України для обмеження свободи особи на 72 години не достатньо [8]. Рішення про необхідність затримати особу має прийматися виходячи з характеру даних, які лягли в основу визнання її підозрюваною, обумовлюватися необхідністю ізолювати особу за обставин конкретної справи, а також відповідати цілям і підставам застосування запобіжних заходів, викладеним у ст.148 КПК України.

Використані джерела:

1. *Малярєнко В.Т. Уголовное судопроизводство: задачи действительные и ложные// Персонал. — 2001. — №4*
2. *Малярєнко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Монографія. — К.; Юрінком Інтер, 2005. — 512 с.*
3. *Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини. Видання третє. — К.; "Фенікс", 2006. — 196с.*
4. *Конституція України // Відомості Верховної Ради України, 1996. — № 30. — Ст. 141.*
5. *Кримінально-процесуальний кодекс України. Чинне законодавство України. — К.: Махаон, 2003. — 785с.*
6. *Коврига З.Ф. Уголовно-процессуальное принуждение. — Воронеж; Издательство Воронежского института, 1975.*
7. *Про заходи щодо дотримання законності при затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, обранні щодо них запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та додержанні встановлених законом строків затримання і тримання під вартою під час досудового слідства: Наказ Міністерства внутрішніх справ та Державного департаменту України з питань виконання покарань № 300/ 73 від 23 квітня 2001 року// Офіційний вісник України. — 2001. — № 37 — с. 66.*
8. *Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Підруч. — К., 2003.*

Р. Л. Чорний

*кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник Інституту оперативної діяльності
та державної безпеки Служби безпеки України,
Київ, Україна*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТЕРОРИСТИЧНИЙ АКТ

Становлення України як правової, демократичної, європейської держави вимагає приведення національного законодавства, у тому числі кримінального, до міжнародних вимог. Насамперед, це стосується проблем боротьби з організованою злочинністю та тероризмом. Вітчизняним законодавцем чимало зроблено у вказаному напрямі. Зокрема, прийнято Закон України "Про боротьбу з тероризмом" [1], у Кримінальному кодексі України закріплено низку норм, котрими передбачено сувору відповідальність

за різноманітні діяння терористичного характеру (ст. 258 — 258-4) [2]. Водночас, не применшуючи значущості вказаної законотворчої діяльності та наукових розробок у цій сфері, слід звернути увагу, на наявність окремих дискусійних питань, котрі, на наш погляд, потребують дальшого дослідження.

Аналіз об'єктивної сторони терористичного акту свідчить, що цей злочин знаходить свій прояв у двох формах: 1) застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу, чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків; 2) погроза вчинення зазначених дій.

Враховуючи, що терористичний акт є злочином з так званим формальним складом, то він визнається закінченим з моменту вчинення одного з перелічених суспільно небезпечних діянь. На перший погляд, з диспозиції кримінально-правової норми чітко випливає, що застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу, чи інших дій, а також висловлення погрози про їх вчинення (за умови наявності передбаченої у диспозиції ст. 258 мети) є підставою для притягнення винних до кримінальної відповідальності за терористичний акт, тому помилок при кваліфікації дій останніх бути не може. Проте аналіз кола суспільно небезпечних діянь, котрі можуть вчинюватись терористами з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або приведення громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного дає, на нашу думку, підстави для твердження про необхідність внесення змін до диспозиції кримінально-правової норми, якою передбачено відповідальність за терористичний акт. Інше вирішення цього питання видається неприпустимим, оскільки це може призвести до необґрунтованого звуження застосування норми про терористичний акт, і, як наслідок, — уникнення винними відповідальності за його вчинення.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України злочином визнається суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Під дією в теорії кримінального права розуміється активна, свідома, суспільно небезпечна, протиправна поведінка особи [3, 107]. У свою чергу бездіяльністю визнається пасивна форма поведінки суб'єкта, котра полягає в ухиленні від дій, які він повинен був і міг вчинити у силу закону чи взятих на себе зобов'язань [4, 206]. Зважаючи на вказане й аналізуючи об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 258 КК України, можна відмітити, що обов'язковою її ознакою визнано суспільно небезпечне діяння, що полягає лише у формі активних дій — застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу тощо. У такому разі, виникає цілком логічне запитання, чи можна виключити випадки, коли досягнення терористами мети може здійснюватись шляхом бездіяльності, внаслідок якої створюється загроза спричинення шкоди охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільним відносинам щодо забезпечення громадської безпеки шляхом залякування населення, провокації воєнного конфлікту і т.ін. На наш погляд відповідь недвозначна. Прикладом вказаної злочинної поведінки можуть слугувати свідоме невиконання відповідними особами своїх службових обов'язків щодо несвоєчасного вимкнення особливо небезпечних установок на АЕС, а також аналогічні умисні дії диспетчерів, котрі обслуговують рух повітряного, залізничного, водного транспорту, внаслідок чого сталася катастрофа тощо. Як видається ні теоретично ні практично відкинути вказані діяння не можна.

У такому разі слід, на нашу думку, відмітити, що законодавець у ч. 1 ст. 258 КК України наводячи діяння (перелік яких не є вичерпним), котрі власне складають зміст терористичного акту, під словами “такі дії” і “погроза вчинення зазначених дій”

розумів також і випадки бездіяльності, які у поєднанні із зазначеною у диспозиції ст. 258 КК метою визнаються терористичним актом. Проте, виходячи із чітких приписів ч. 1 ст. 11 КК України вбачається що зазначена позиція не повною мірою узгоджується з поняттям злочину.

На підставі наведеного, вважаємо, що положення норм, котрими передбачено кримінальну відповідальність за терористичний акт потребують коригування. Зокрема, пропонується у ч. 1 та 2 ст. 258 КК України слова “такі дії” і “погроза вчинення зазначених дій” замінити відповідно словами “такі діяння” і “погроза вчинення зазначених діянь”, а в ч. 3 ст. 258 КК слово “дії” замінити словом “діяння”.

Як видається, вказаний підхід слугуватиме правильному розумінню норми про відповідальність за один з найнебезпечніших злочинів, що загрожують чи створюють реальну загрозу безпеці держави і суспільства та сприятиме уникненню помилок при кваліфікації, а отже законності притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Використані джерела:

1. *Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. // ВВР. — 2003. — № 25. — Ст. 180.*
2. *Кримінальний кодекс України. За станом на 6 березня 2007 р. / Верховна Рада України: Офіц. вид. — К.: Парламентське вид-во, 2007. — 192 с.*
3. *Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація — Київ — Харків: Юрінком Інтер — Право, 2002. — 416 с.*
4. *Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К.: Укр. енцикл, 1998. — Т. 1: А — Г. — 672 с.*

Р. М. Шестопалов

*магістрант Академії прокуратури України,
Київ, Україна*

ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА В УКРАЇНІ

Актуальність обраної тематики пов'язана з тим, що у відповідності до вимог Конституції України [1] та Концепції судово-правової реформи в Україні, затвердженої відповідною Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року [2] відбувається процес реформування органів досудового слідства.

При цьому, особливої уваги набуває проблема визначення в чинному законодавстві процесуального статусу слідчого, який в межах своїх повноважень забезпечує функцію розслідування злочинів. На наш погляд, для здійснення успішного реформування системи досудового слідства, в першу чергу, треба звернути увагу не лише на його організаційно-структурну перебудову, а й на вдосконалення процесуального статусу слідчого. Вважаємо, що у цьому разі першочерговим є необхідність вирішення питань про:

- необхідність визначення оптимальних організаційно-правових засад діяльності слідчих;
- доцільність обрання науково обґрунтованих шляхів їх процесуального вдосконалення й розвитку;

- створення надійних гарантій забезпечення їх реальної незалежності та самостійності.

Насамперед слід зазначити, що в чинному українському законодавстві відсутнє законодавче визначення поняття «слідчий». Так, п. 7 ч.1 ст.32 чинного Кримінально-процесуального Кодексу України (далі КПК України) вказує лише на відомчу приналежність та підпорядкованість слідчого до певної категорії органів досудового слідства. Це є суттєвою прогалиною вітчизняного кримінального процесу, суть якої в тому, що слідчий не має чітко визначеного статусу (на відміну від інших учасників кримінального судочинства (судді, прокурора, захисника), що унеможлиблює реалізацію гарантій його самостійності та незалежності, необхідних для розслідування справи. І саме в цьому слід вбачати основну причину залежності слідчого від інтересів того чи іншого відомства (в якому є слідчі підрозділи), а не у розгалуженості органів досудового слідства. Тому, проблема законодавчого визначення поняття «слідчий» залишається відкритою.

Відповідно до ст.2 КПК України завданням кримінального судочинства є охорона прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Якщо ці права та інтереси були порушені і стали об'єктом злочинного посягання, то для реального їх захисту та ефективного відновлення необхідно всебічно та об'єктивно дослідити обставини справи з метою швидкого і повного розкриття злочину, викриття винних і притягнення їх до встановленої законом відповідальності. Слідчий є першочерговою ланкою кримінального процесу, важливість та впливовість якого пояснюється тим, що від того, наскільки швидко, повно, всебічно і об'єктивно будуть досліджені обставини справи, залежить вирішення питання про те, чи повинна ця справа розглядатись судом, а у випадку направлення її до суду та її судового розгляду — обґрунтованість винесеного судом вироку. Так про яку об'єктивність та повноту розкриття злочину можна говорити, якщо слідчий позбавлений не те що реальної самостійності та незалежності, а, взагалі, рівності перед іншими учасниками кримінального процесу? Про яку швидкість розкриття злочину можна говорити, якщо всі процесуальні дії слідчого можна оскаржити до суду, а згідно п.4 ч.1 ст. 206 КПК України суд може зупинити слідчі дії на час розгляду скарги на постанову про порушення кримінальної справи. Ці процедури, як правило є затяжними і не завжди доцільними та такими, що виправдовують себе. Вважаємо, що вирішення саме цих питань судом є дещо некоректним та недоцільним, так як для ефективного їх вирішення існує інститут прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство, що більш тісно пов'язаний із слідчою діяльністю і є більш обізнаним та компетентним в цій сфері, а «об'єктом прокурорського нагляду повинна стати не діяльність слідчого взагалі, а законність його процесуальних дій і прийнятих ним рішень» [4].

На сьогодні поширеним явищем стали виклики слідчих до суду для допиту в судовому засіданні як свідка, «тому що суд і учасники судового розгляду прагнуть при цьому з'ясувати мотиви, якими керувався слідчий в своїх діях, та інші обставини, що вплинули на його внутрішнє переконання» [4]. Це є ознаками посягання на самостійність і незалежність слідчого. Ст.69 КПК України не включає слідчого до того переліку осіб, які не можуть бути допитані як свідки. Тому цю прогалину слід заповнити шляхом внесення змін до цієї статті, яка має заборонити виклик слідчого для допиту як свідка. Але необхідно зауважити, що слідчий не може бути допитаний як свідок лише з приводу мотивів прийнятих ним рішень, кваліфікації злочину та обсягу пред'явленого обвинувачення.

Якість та ефективність роботи слідчого з приводу розслідування злочину багато в чому залежить від правильної його взаємодії з оперативними підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Ця взаємодія зводиться лише до того,

що згідно ст.114 КПК України слідчий по розслідуваних ним справах вправі давати органам дізнання доручення і вказівки про провадження розшукних та слідчих дій і вимагати від органів дізнання допомоги при провадженні окремих слідчих дій. Проте, така взаємодія не є досконалою і ефективною, тому що в більшості випадків носить тимчасовий характер, обмежений межами конкретного доручення чи вказівки з приводу певного злочину чи окремого епізоду. Тому, «потрібно досягти такого рівня взаємодії, який буде сприяти тісній співпраці і взаємозацікавленості до повного завершення розслідування у справі» [5, 137]. Слушним було б доповнити ст.114 КПК України положеннями про те, що взаємодію організовує, спрямовує і контролює слідчий, і саме йому належить виняткове право на вибір тих чи інших форм взаємодії як процесуального, так і непроцесуального характеру. Також, доцільним було б на законодавчому рівні забезпечити можливість здійснювати нагляд і контролювати хід проведення оперативно-розшукових заходів не тільки прокурору області та прирівняним до них прокурорам, а й прокурорам районної ланки. Це можна пояснити тим, що в переважній більшості досудове слідство проводиться слідчими районного рівня, нагляд за якими здійснює прокурор району, (не враховуючи того, що справа може знаходитись на «контролі» у вищестоящего прокурора). І можливість прокурора району здійснювати нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукових заходів сприяла б покращенню взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, так як всі ці сторони мають бути об'єднані єдиною метою — боротьба зі злочинністю та захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також інтересів держави.

Удосконалення процесуального статусу слідчого як суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності сприятиме вдосконаленню всієї системи досудового слідства, покращенню роботи слідчого, поліпшенню її якості та ефективності, підвищенню її ролі в боротьбі зі злочинністю.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 // ВВР, 1996, N 30, ст. 141
2. Постанова Верховної Ради України „Про затвердження концепції судово-правової реформи” від 28.04.1992 №2296-ХІІ // ВВР, 1992, N 30, ст.426
3. Кримінально-процесуальний кодекс України, затв. Законом від 28.12.1960 (1000-05) // (ВВР, 1961, N 2 ст. 15)
4. Писарчук С. Досудове слідство: сучасність та перспективи // www.lawschool.lviv.ua
5. Озерський І.В. Кримінальний процес України. Навч. посібник, К., 2003. — 400 с.

О. О. Шеховцов

*магістрант Академії прокуратури України,
Київ, Україна*

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАТУС СЛІДЧОГО ТА РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Органами досудового слідства є слідчі органів прокуратури, органів внутрішніх справ, органів безпеки та податкової міліції — ст. 102 КПК України. Повноваження слідчих встановлені ст. 114 КПК України. Визначальна риса їх процесуального статусу — процесуальна самостійність.

О.Р. Михайленко розуміє процесуальну самостійність слідчого «як одну з передумов успішного виконання завдань, що поставлені перед досудовим слідством, як важливу умову забезпечення законності, підвищення ініціативи та відповідальності слідчого за провадження у справі та прийняття ним конкретних процесуальних рішень» [1, 62]. Проблема самостійності слідчого має комплексний соціально-правовий характер.

Як правило, називаючи статті 102, 113 та 114 КПК, різні автори, дослідники підкреслюють, що за винятком випадків одержання згоди від прокурора чи суду самостійність слідчого не знаходиться під будь-чим впливом, що закон надає йому право на власний розсуд вирішувати питання порушення кримінальної справи, спрямування ходу слідства, провадження слідчих дій [1, 62; 2, 220; 3, 129]. Але висловлюються думки і про формальність такої самостійності, недостатність нормативного закріплення її гарантій [4, 519; 5, 96; 6, 129; 7, 84]. Причин та умов для цього багато.

Так, оскарження слідчим вказівок прокурора — норма, що дуже рідко використовується, в літературі частіше зустрічаються поради врегулювання непорозумінь з прокурором шляхом особистих бесід, обговорень [8, 167]. Такі вказівки, можливість передачі справи іншому слідчому відкривають прокурорам дорогу до зловживань, маніпулювання слідством.

Особливо яскраво самостійність слідчого має проявлятися під час порушення кримінальної справи, що закріплено ст.ст. 100, 114, 227 КПК. Але положення Кодексу на цьому етапі процесу повністю перекинуті відомчими інструкціями — фактично слідчий позбавлений можливості самостійно порушити кримінальну справу [9, 23].

Щодо слідства в органах прокуратури. Ще 40 років тому наявне було розуміння того, що процесуальні гарантії самостійності слідчого прокуратури не підкріплені гарантіями організаційними [10, 29]. Поширеною є думка про те, що відокремлення слідства від функцій прокурорського нагляду сприятиме суворості та об'єктивності цього нагляду [11, 91]. Прокурор, повністю відповідаючи за стан, строки і якість досудового слідства, що провадиться підлеглими йому співробітниками, певною мірою втрачає якості необхідні особі, що наглядає за слідством [12, 36].

Причина тиску на слідчого — його надто серйозні повноваження щодо створення процесуальних документів з доказовим (в першу чергу — для суду) значенням, тобто заформалізованість та розшукний характер процесу. Чому окремий орган досудового слідства має бути підпорядкований іншим органам, виконавчій владі (якщо йдеться про МВС)? Прокурор як керівник може дуже легко керувати слідчим, що перетворює останнього на інструмент обвинувачення. Недаремно і термінологія відповідна — в суді обвинувачення лише підтримується, створюється воно на досудовій стадії процесу, і ця обставина сильно б'є по змагальності процесу.

Слідство в органах внутрішніх справ. МВС — орган виконавчої влади. Сутність виконавчої влади — в чітких діях відповідно до розпоряджень керівників, згідно з наперед відомими алгоритмами державного управління. Сутність провадження у кримінальних справах — вирішення складних неоднозначних і часто неочікуваних життєвих ситуацій, що торкаються долі конкретних людей, «конвеєрний» підхід до яких є неприпустимим. Яскраве висловлювання, що характеризує положення слідчих: «В Органах внутрішніх справ слідство не просто зрощується з дізнанням, а пригнічується оперативними підрозділами. Обумовлено це тим, що для ОВС головним завданням є розкриття (не розслідування) злочинів, тому основну увагу й підтримку керівники цих органів надають оперативним працівникам» [9, 16].

Слідство у виконавчій владі, і слідство під наглядом прокуратури — різні прояви однієї проблеми. Її вирішення варто шукати не в зміні статусу цих структур, а в зміні статусу слідчого. Робота слідчого є такою ж важливою та складною, як і робота

судді, адвоката, нотаріуса, але окремого закону про статус слідчого досі не існує. В.М. Тertiшник пропонує призначати та звільняти слідчих виключно указом Президента України, що сприятиме незалежності слідчого від місцевої влади, його принциповості, впевненості у важливості слідчої роботи. На слідчих необхідно поширити статус недоторканості, аналогічний статусу недоторканості суддів [3, 130].

Як вказує М.І. Сірий, в європейських країнах прокуратура не здійснює нагляду за виконанням слідчих дій з процесуального закріплення доказів, тому що це діяльність суду. А прокуратура не наглядає за судом [13, 28].

Ще В.П. Даневський в 1895 році зазначав: «Досудове слідство — є елементарної простоти установа. Судова поліція під керівництвом прокуратури збирає докази; судовий слідчий, не пов'язаний ієрархічно ні з поліцією, ні з прокуратурою, має вирішувати спір між обвинуваченням і захистом» [14, 16]. Таку організацію підказує «здоровий глузд», і дивною та невипробуваною вона є тільки для нас. Зараз ідею запровадження інституту судового слідства, тобто позбавлення досудової стадії розслідування процесуального характеру, підтримують О.В. Баулін [14], В.Т. Маляренко [15, 129], М.І. Сірий [13], інші дослідники [12, 38; 16, 61]. Непрямим аргументом на користь такої моделі буде і критика її з боку радянської науки, позаяк користувались тут казенними штампами про класове, антагоністичне суспільство [17, 15]. Позбавляючи документи дізнання (поліції) доказової сили, судова влада (з процесуальними повноваженнями) нібито мала на меті відмежуватися від того свавілля, що коїться в поліції. Чи не більшим свавіллям є досі діюча радянська модель, що фактично пропонує суду готовий результат розгляду справи.

Насамкінець, слід звернути увагу на Концепцію державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні, схвалену 26 березня 2007 року Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права. Пункт 2.2. Концепції вказує, що досудове провадження полягатиме у різноманітному (гласному та негласному) зборі й фіксації фактичних даних про обставини діяння, необхідних для доведення обвинувачення в суді. Визнання зібраних фактичних даних доказами у справі здійснюватиметься виключно судом у присутності і за безпосередньої участі сторін обвинувачення та захисту.

Використані джерела:

1. Михайленко А.Р. *Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. Научно-практическое издание.* — К.: Юрінком Інтер, 1999. — 448 с.
2. Гончаров І.Д. *Кримінально-процесуальне право України. Досудове слідство: навч. посібник.* — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 248 с.
3. Тertiшник В.М. *Кримінально-процесуальне право України: Підручник.* — К.: А.С.К., 2003. — 1120 с.
4. Писарчук С. *До питання про процесуальний статус слідчого в Україні* // Вісник Львівського ун-ту. — 2003. — Вип. № 38. — С. 519-522.
5. Охріменко С. *Деякі аспекти сучасного стану процесуальної самостійності та незалежності слідчих органів внутрішніх справ* // Юридична Україна. — 2006. — № 38. — С. 95-99.
6. Коржанський М.Й., Литвак О.М. *Причини неефективного слідства* // Право України. — 2003. — № 5. — С. 128-129.
7. Коваль М., Кінаш О. *Організаційно-правове реформування досудового слідства* // Право України. — 2007. — № 6. — С. 83-85.
8. Михайленко О.Р. *Прокуратура України: Підручник.* — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 296 с.
9. Фаринник В.И. *Концептуальные положения реформирования досудебного следствия в Украине* // Організаційно-правові проблеми реформування досудового слідства в Україні:

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції в м. Донецьку від 13.12.2002. — Донецьк: ДІВС, 2003. — С. 11-24.

10. Гурский М.К. Соотношение дознания и предварительного следствия. — Львов, 1965. — 54 с.

11. Солдатенко О.А. Реформування досудового слідства: сучасний стан та перспективи // *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції в м. Донецьку від 13.12.2002. — Донецьк: ДІВС, 2003. — С. 88-93.*

12. Горбачов В.П. Розвиток слідчого апарату в Україні (історія та перспективи) // *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції в м. Донецьку від 13.12.2002. — Донецьк: ДІВС, 2003. — С. 28-39.*

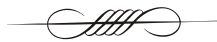
13. Сірий М.І. Реформи правоохоронних органів у Європі й Україні // *Вісник Верховного Суду України. — 2006. — №8 (72). — С. 24-30.*

14. Баулін О.В., Карпов Н.С. Предисловие // *Даневский В.П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа. Современное издание. — К., 2003. — С. 9-20.*

15. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Монографія. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 512 с.

16. Журний Г.Ю. Від визначення завдань до організаційної форми системи досудового слідства // *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції в м. Донецьку від 13.12.2002. — Донецьк: ДІВС, 2003. — С. 58-64.*

17. Чистякова В.С. Соотношение дознания и предварительного следствия в советском уголовном процессе. — М.: ВЮЗИ, 1987. — 56 с.

Д. О. Щегельський

студент Харківського національного університету ім. В. Н. Карабіна, Харків, Україна

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

На сьогоднішній день інформаційний тероризм як різновид інформаційних правопорушень є дуже актуальним для нашої країни. Насамперед тому, що немає визначення поняття інформаційного тероризму та його законодавчого закріплення в кримінальному законі. Таким чином, виходимо із загального правила: немає злочину — немає відповідальності за його вчинення.

До основних способів (форм) порушення інформаційної безпеки відносяться: маніпулювання інформацією (дезінформування, приховування інформації); порушення встановленого порядку інформаційного обміну (несанкціонований доступ чи необґрунтоване обмеження доступу до інформаційних ресурсів, протиправний збір та використання інформації); знешкодження інформаційного простору держави або його використання в антидержавних інтересах; інформаційний тероризм (розповсюдження комп'ютерних "вірусів", перехоплення інформації, нав'язування фальшивої інформації тощо) [2].

Наведене визначення інформаційного тероризму (далі ІТ) є робочим. Воно дозволяє віднести ІТ до видів інформаційних правопорушень. Але не кожне правопорушення є злочином. Для того, щоб встановити чи є ІТ злочином, потрібно визначити основні його ознаки. До ознак ІТ, на наш погляд, належить: суспільно небезпечний характер (становить загрозу суспільству, може призвести до загибелі людей); здатність дестабілізувати суспільство; активний характер; винність та протиправність.

Поняття ІТ тісно пов'язано із такими поняттями, як: терористичний акт, інформація, інформаційна безпека. Тому визначення поняття “ІТ” потребує з'ясування їхнього змісту.

Зі ст. 158 можна зробити висновок, що терористичний акт — це застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [1].

Терористичний акт (від лат. *terror* — страх, жах) є одним із найнебезпечніших злочинів проти громадської безпеки. Він створює загальну небезпеку, може заподіювати або заподіює значну чи тяжку шкоду життю і здоров'ю людям, власності, довкіллю, нормальному функціонуванню органів влади, підприємств, установ чи організацій, характеризується невиборним використанням зброї, жорстокістю, насильством, здатний дестабілізувати соціально-політичну обстановку в суспільстві чи окремих регіонах, дезорганізувати роботу органів влади, викликати у населення паніку, шок, почуття напруги, незахищеності і громадського неспокою, тривоги і занепокоєння, посіяти страх і безпорадність тощо [3; с. 697-698].

Інформація (від лат. *information* — роз'яснення) — відомості про явища, процеси, події, факти, що мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі, про чийсь діяльність, про предмети та осіб, викладені в будь-якій формі й вигляді та збереженні на будь-яких носіях (у т. ч. листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості [4; с.199].

Більш стисле визначення дається у Законі України “Про інформацію”. Зокрема, в ньому зазначено, що інформація — це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [5].

Вирішення питання щодо визначення поняття “інформаційна безпека” ускладнюється відсутністю законодавчого закріплення.

21 вересня 1999 року була видана Постанова Верховної Ради України щодо проекту Закону України “Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України”, яка містить наступні положення: комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації доопрацювати проект Закону України “Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України” з урахуванням зауважень і пропозицій народних депутатів України і внести його на розгляд Верховної Ради України для повторного першого читання [6].

Зокрема, у цьому документі давалося визначення інформаційної безпеки. Інформаційна безпека — це “стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, який унеможливорює заподіяння їм шкоди через неповноту, невчасність і недостовірність інформації, через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або внаслідок поширення законодавчо забороненої чи обмеженої для поширення інформації” [2].

8 грудня 1998 року Міжпарламентською асамблеєю держав-учасниць СНГ (МПА) був прийнятий рекомендаційний (модельний) законодавчий акт “Про боротьбу

з тероризмом” [7]. Модельні закони, що приймаються МПА, самі по собі не є джерелами права і не мають прямої дії на території держав-учасниць, носять, швидше рекомендаційний характер, проте принципи і норми, що містяться в них, орієнтують національні парламенти при прийнятті законів [10].

В даному акті стаття 15 встановлює обмеження щодо діяльності ЗМІ. “Обмеження в інформуванні про акт тероризму”.

Недопустимим є розповсюдження інформації, яка: розкриває спеціальні технічні прийоми й тактику проведення контртерористичної операції; здатна ускладнити проведення контртерористичної операції і створювати загрозу життю та здоров’ю людей; служить пропаганді або виправданню тероризму чи екстремізму; містить відомості про співробітників правоохоронних органів та спецслужб, які брали участь у контртерористичній операції, а також про осіб, які сприяли у проведенні вказаної операції. Особи, які розголосили вказану інформацію, притягуються до відповідальності у судовому порядку у відповідності з чинним законодавством [8].

Дане положення Модельного закону (з деякими варіаціями) знайшло віддзеркалення в ст. 17 Закону України “Про боротьбу з тероризмом”.

Згідно з п. 7 ст. 15 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” є законодавче закріплення осіб, що можуть контактувати із ЗМІ в районі проведення антитерористичної операції:

У районі проведення антитерористичної операції контакти з представниками засобів масової інформації здійснюють керівник оперативного штабу або визначені ним особи [9].

З вище сказаного, можна підвести підсумок, що немає законодавчого закріплення статті про ІТ, тому законодавство потребує закріплення статті, яка б встановлювала відповідальність осіб за інформаційний тероризм. Можна запропонувати наступне формулювання цієї статті.

Інформаційний тероризм — навмисні дії, що призводять до порушення стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави шляхом розповсюдження неповної, перекрученої, несвоєчасної, недостовірної інформації або поширення законодавчо забороненої чи обмеженої для поширення інформації, що призводить до важких наслідків (підриг економічної стабільності; порушення соціального спокою; створення умов для паніки; інформаційна блокада), — караються позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років.

Таким чином, можна виділити наступні елементи складу злочину.

Об’єктом злочину є право громадян на інформацію, інформаційна безпека суспільства та держави, інформаційний суверенітет. Об’єктивна сторона злочину є поширення інформації з метою підриг економічної стабільності; порушення соціального спокою; створення умов для паніки; інформаційна блокада. Злочин може бути вчинений у формі залякування населення. Суб’єктом злочину є особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14 років. Суб’єктивна сторона інформаційного тероризму характеризується прямим умислом. Головна ознака злочину, яка дозволяє відмежувати від інших злочинів та встановити відповідну форму вини — є мета.

Використані джерела:

1. *Кримінальний кодекс України (зі змінами та доповненнями на стан 1 липня 2005 року).* — Х.: “Одіссей”, 2005. — 256 с.
2. www.zsu.zp.ua/herald/articles/2756.pdf **HYPERLINK**
"http://www.zsu.zp.ua/herald/articles/2756.pdf" www.zsu.zp.ua/herald/articles/2756.pdf
28/10/05 **HYPERLINK** "http://www.zsu.zp.ua/herald/articles/2756.pdf"
www.zsu.zp.ua/herald/articles/2756.pdf

3. *Кримінальний Кодекс України: Науково-практичний коментар/ Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гаврик та ін.. За заг. ред. В.Т.Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Видання друге, перероблене та доповнене. — Х.: ТОВ “Одіссей”, 2004. — 1152 с.*
4. *Популярна юридична енциклопедія / Кол. Авт.: В.К. Гіжєвський, В.В. Головченко... В.С. Ковальський (кер.) та ін.. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — 528 с.*
5. *Закон України “Про інформацію” від 02.10.92. // ВВР. — 1992. — N 48.*
6. *Постанова ВР України від 21 вересня 1999 року про проект Закону України “Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України”*
7. *Мария Китайчик Законодательство СНГ о борьбе с терроризмом и экстремистской деятельностью. <http://www.medialaw.ru/publications/zip/121/index.html> 24/09/2005*
8. *СНД; Модель, Міжнародний договір від 08.12.1998 // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_a29 03/11/05*
9. *Закон України “Про боротьбу з тероризмом” від 20.03.03. // ВВР. — 2003. — N 25.*
10. *Новые конституции стран СНГ и Балтии. Сборник документов. Вып. 2. — М.: Манускрипт, 1997. — 672 с.*
11. *<http://www.podrobnosti.ua/power/security/2005/11/23/264264.html>HYPERLINK
"http://www.podrobnosti.ua/power/security/2005/11/23/264264.html"
<http://www.podrobnosti.ua/power/security/2005/11/23/264264.html> 01.12.05 20-38HYPERLINK
"http://www.podrobnosti.ua/power/security/2005/11/23/264264.html"
<http://www.podrobnosti.ua/power/security/2005/11/23/264264.html>*

ЗМІСТ

Адміністративне та фінансове право	3
<i>Ivanna Bilych. Development of the New Financial System in Hungary</i>	<i>4</i>
<i>Абакуменко Е. В. Коллизии в налоговом законодательстве Украины относительно определения критериев резидентства физического лица</i>	<i>6</i>
<i>Бабалик Е. П. Інформаційне забезпечення митних органів</i>	<i>9</i>
<i>Барвінок О. М. Теоретичні основи правового регулювання прикордонного режиму в Україні</i>	<i>11</i>
<i>Бевзенко В. М. Наука новітнього адміністративного процесуального права України</i>	<i>13</i>
<i>Богустов А.А. Правовое регулирование дематериализации ценных бумаг в законодательстве Польши</i>	<i>15</i>
<i>Боднарчук О. Г. Проблеми якісного забезпечення кадрами пенітенціарної системи України та шляхи їх вирішення</i>	<i>18</i>
<i>Волкова С. Г. Протидія торгівлі людьми в Україні — актуальна проблема сучасності</i>	<i>21</i>
<i>Волкович О. Ю. Співвідношення та взаємодія зовнішніх та внутрішніх суб'єктів господарювання</i>	<i>23</i>
<i>Галунько В. В. Організаційно-правові напрями діяльності дільничних інспекторів міліції щодо забезпечення охорони прав громадян</i>	<i>26</i>
<i>Гарагата К. О. Справа адміністративної юрисдикції: питання теорії і практики ..</i>	<i>31</i>
<i>Головань Т. Г. Щодо визначення об'єкта та предмета фінансового контролю, який здійснюють органи державної податкової служби України</i>	<i>33</i>
<i>Головій Л. В. До питання адміністративно-правових відносин у сфері освіти</i>	<i>35</i>
<i>Гридасов Ю. В. Захист права власності суб'єктів господарювання: адміністративно-деліктний аспект</i>	<i>37</i>
<i>Губерська Н. Л. Законодавчі основи виконання місцевих бюджетів України за доходами</i>	<i>40</i>
<i>Дідескуль А. Л. Соціально-правова характеристика служби в органах державної влади та місцевого самоврядування</i>	<i>42</i>
<i>Задоя І. І. Правові умови виникнення державно-службових відносин при прийнятті на державну службу</i>	<i>44</i>
<i>Зозуля І. В. Деякі нагальні аспекти організації вищим керівництвом МВС України державної політики реформування системи МВС України</i>	<i>46</i>
<i>Зозуля О. І. Щодо керівництва Секретаріатом Президента України</i>	<i>48</i>
<i>Киселёва Н. В. Особенности потребления публичных услуг в сфере природопользования</i>	<i>51</i>
<i>Краснобаева Л.А. Принципы государственной службы в Республике Беларусь ...</i>	<i>53</i>
<i>Личенко І. О. Діяльність держави щодо охорони права власності</i>	<i>55</i>
<i>Мельник І. М. Становлення та розвиток адміністративної юстиції в Україні</i>	<i>57</i>
<i>Король М. О. Поняття взаємодії в питанні охорони державного кордону України</i>	<i>59</i>
<i>Можжаева Л.Е. Зачет и возврат излишне уплаченных налогов, сборов и пени в Республике Беларусь</i>	<i>61</i>
<i>Монаєнко А. О. Фінансування видатків держави на науку</i>	<i>63</i>
<i>Музика В. Г. Проблемні аспекти вибору юридичних фактів в податковому праві .</i>	<i>65</i>
<i>Музика-Стефанчук О. А. Предмет фінансового права крізь призму категорії „публічність”</i>	<i>68</i>
<i>Оверковська Т. К. Особливості адміністративної відповідальності в галузі охорони земель від забруднення та псування</i>	<i>70</i>
<i>Романовский Г. Б. Законодательство Пензенской области в сфере демографии ...</i>	<i>73</i>
<i>Романюк І. Ю. Прокурор як захисник прав і законних інтересів людини та громадянина у судовому адміністративному процесі</i>	<i>75</i>

<i>Рябець Т. А.</i> Деякі питання адміністративно-правового регулювання діяльності органів державної влади у галузі лісового господарства	77
<i>Сердюк В. В.</i> Реформування місцевих судів України в організаційному аспекті ...	80
<i>Тащишин І. Б.</i> Адміністративно — правові засади рекламної діяльності в Україні	82
<i>Шамрай В.</i> Становлення та еволюція державно-правових поглядів Миколи Міхновського, його громадсько-політична і правнича діяльність	84
<i>Штогун С. Г.</i> Досвід Німеччини в організації адміністративного судочинства	86
Кримінальне право. Кримінологія. Кримінальний процес. Криміналістика.	
<i>Андрушко А. В.</i> Хабарництво у сфері вищої освіти: спроба кримінологічної характеристики	91
<i>Атаманська В. О.</i> Детермінанти розвитку злочинності серед неформальних молодіжних об'єднань	93
<i>Байбарин А. А.</i> Регламентация возраста наступления уголовной ответственности: пути совершенствования законодательства	95
<i>Баланюк А. В.</i> Особенности подготовительной деятельности осуществляемой организованными преступными группами для совершения убийств	98
<i>Барбуков А. Б.</i> “Вогнестрільна” та “вогнепальна” зброя: питання кримінально-правового тлумачення	100
<i>Батюк О.В.</i> Актуальні питання дослідження слідчого апарату	103
<i>Бедрій М. М.</i> Процесуальний статус адвоката у судовому процесі на території Галичини у складі Австро-Угорщини (1867 — 1918 pp.)	107
<i>Белая Л.В.</i> Принцип гуманізму через призму ефективності правової діяльності ...	110
<i>Бережний С. Д.</i> Відповідальність за умисне вбивство двох або більше осіб	112
<i>Біла Ю. В.</i> Проблемні питання нормативного визначення умов звільнення від відповідальності при добровільній відмові одного зі співучасників злочину	115
<i>Бісюк П. І.</i> Об'єкт контрабанди	118
<i>Болишева М. О.</i> Примирення винного з потерпілим як підстава звільнення від кримінальної відповідальності	119
<i>Бондар Є. В.</i> Удосконалення правового регулювання видачі особи для кримінального переслідування (кримінально-процесуальний аспект)	121
<i>Брицька М. В.</i> Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: пропозиції щодо вдосконалення правової норми	123
<i>Бродюк І. Ю.</i> Особливості діяльності слідчо — оперативної групи на місці виявлення трупа	126
<i>Варченко М.Л.</i> Засоби масової інформації та тероризм	128
<i>Вінічук Є. О.</i> Проблемні питання вікової осудності	130
<i>Виговський Д. Л.</i> Деякі аспекти систематизації функцій кримінальної субкультури	132
<i>Габрелян А. Ю., Стороженко С. В.</i> Кримінально — правова протидія новим викликам комп'ютерної злочинності	134
<i>Гловюк І. В.</i> Виймка документу виконавчого провадження	136
<i>Голдзіцький К. А.</i> Судовий контроль за законністю дій і рішень органів досудового розслідування	139
<i>Головін Д.</i> Проблемні питання поняття об'єкту злочину в науці кримінального права	141
<i>Головко І. А.</i> Жорстокість як загальносоціальне та кримінально-правове явище ...	144
<i>Головко Т. М.</i> Співвідношення понять «кримінальна відповідальність» і «покарання»	146
<i>Голуб В. К.</i> Свобода та свобода волі особи в межах кримінального процесу	149
<i>Горлова С. В.</i> Эксперт как субъект уголовного преследования	151
<i>Гребеньков А. А.</i> Уголовно-правовое значение психотических форм наркотического опьянения	153
<i>Гулевич З. А.</i> Теоретическая и практическая модель исследование микроследов взрывчатых веществ в автомобиле и на людях	156
<i>Гулевська А. В., Юсіфова М. Н.</i> Causes of delinquency among young people	158

Гуменна О. Татуювання осіб, засуджених до позбавлення волі як прояв кримінальної субкультури	159
Діткун І. З. Етапи процесуальної діяльності суду під час усунення недоліків вироку	162
Дроздович Н. Л. Історія юридичних вчень про внутрішнє переконання судді у кримінальному процесі	164
Желябин С. С. Особенности практической реализации уголовно-правовой нормы о возрастной невменяемости	166
Жолнович І.В. Дослідження ознак зовнішності особи під час проведення портретної експертизи	168
Жуковська А.А. Щодо питань міжнародного розшуку злочинців	170
Жуковська Ж.О. Правозастосовчі аспекти міжнародного співробітництва в протидії транснаціональній організованій злочинності	172
Зайковський А. А. Окремі історичні проблеми забезпечення кримінально-процесуальних гарантій затриманого (підозрюваного) на досудовому слідстві	174
Заторська І. Р. Порівняльна характеристика кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень в Україні з деякими зарубіжними країнами	176
Ілікчієва К. І. Агресія як елемент механізму насильницької злочинної поведінки	178
Карнаух Б. П. Кримінально-правові відносини та предмет кримінального права: взаємозв'язок і співвідношення понять	180
Карпов В. С. К вопросу о правовой природе условного осуждения в российском законодательстве	182
Кікалішвілі М. В. Правовий стан і правові взаємодії засудженого в кримінально-виконавчому праві України	184
Клёван Н. В. Криминологическая дефиниция терроризма	187
Ковальчук В. В. Щодо питання дослідження функції захисту у кримінальному процесі України	189
Козлюк Л. Г. Щодо проблеми застосування термінів "особа злочинця" і "особистість злочинця" в криминології	194
Колб О. Г., Кондратішина В. В. Щодо змісту Концепції розвитку криминологічної науки в Україні	196
Колтунова О. О. Забезпечення прозорості судових рішень	198
Комаха В. В. Передумови, що спричинили створення перших у світі криміналістичних установ	200
Константинова О.О. Щодо стану шахрайства з фінансовими ресурсами в Україні та проблем його виявлення, розкриття та розслідування	202
Копетюк М. І. Інститут звільнення неповнолітнього обвинуваченого від кримінальної відповідальності	205
Крижанівська Т. В. Суб'єкт незаконного виготовлення, підробки, використання або збуту незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору, контрольних марок чи голографічних захисних елементів (ст. 216 КК України)	207
Крилова І. І. Проблеми кримінально-процесуальних функцій прокуратури	209
Кузнєцов В. В. Особливості кваліфікації масових заворушень	211
Курдюков В. В. Деякі питання обов'язкового призначення експертизи в кримінальному процесі України	213
Левочкина Т.В. Особенности детерминации женской преступности	216
Лісовий Я. А. Прокурорський нагляд за законністю приймання, реєстрації та вирішення заяв і повідомлень про злочини: проблеми правового регулювання	217
Лукаш А.С. Щодо питання впливу на вчинення насильницьких злочинів засобів масової інформації та найближчого оточення	219
Луцик В. В. Не вручення прокурором обвинувального висновку обвинуваченому, як підстава повернення кримінальної справи прокурору	221

<i>Лядов Э. В.</i> Проблемы при исполнении обязательных работ	223
<i>Макарова Н.</i> Поняття і ознаки злочину (на прикладі еутаназії)	225
<i>Марисюк К. Б.</i> Соціально-психологічна та виховна робота із засудженими військовослужбовцями (деякі питання)	228
<i>Маркова К. М.</i> Еутанатичне вбивство в кримінальному праві республіки Польща	230
<i>Мармаш В. Я.</i> Особливості процесуальної форми попереднього розгляду справи судом апеляційної інстанції в контексті дії засади змагальності за кримінальним судочинством України	232
<i>Маслянікова І. О.</i> Рейдерство як нагальна проблема сьогодення	234
<i>Меланчук А. В.</i> Адвокат як спеціальний суб'єкт доказування у кримінальному процесі України	236
<i>Москаль Д. П.</i> Кримінально-правова протидія статевим злочинам за законодавством Київської Русі	238
<i>Мовчан Р. О.</i> Підстави криміналізації «самовільного зайняття земельної ділянки»	241
<i>Нарожна О. В.</i> Кримінологічне попередження окремих причин злочинності військовослужбовців у складі миротворчого контингенту	243
<i>Нерсисян А. С.</i> Кримінальна відповідальність підприємців і підприємств за злочини проти прав інтелектуальної власності: зарубіжний досвід та перспективи в Україні	245
<i>Озерський І. В.</i> Психологічна природа конфлікту в прокурорській діяльності	247
<i>Омельчук О. М.</i> До питання про загальні засади призначення покарання	249
<i>Острійчук О. П.</i> Регламентація спричинення шкоди життю та здоров'ю спортсменів під час проведення спортивних змагань	251
<i>Палійчук О. В.</i> Основоволожні принципи оголошення амністії та здійснення помилування	253
<i>Панова І. Ю.</i> Проблеми розслідування морського піратства	256
<i>Парасюк Н. М.</i> До питання про визначення ознак офіційного документа як предмета злочинів, передбачених ст. ст. 357, 358 КК України	258
<i>Педик Я. Л.</i> Актуальні питання дослідження функції кримінального переслідування	260
<i>Півненко Л. В.</i> Проблеми правового забезпечення статусу слідчого	264
<i>Плисюк Н. М.</i> Спеціальна обстановка як ознака об'єктивної сторони умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця	266
<i>Пономаренко Ю. А.</i> Деякі проблеми диверсифікації системи покарань	269
<i>Разакова Т. В.</i> Проблема колізії кваліфікацій між кримінальними кодексами різних країн та її вплив на вирішення питання про видачу осіб, що підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину	271
<i>Расюк А. О.</i> Правові наслідки судимості (окремі аспекти)	273
<i>Рожнова В. В.</i> Законність, обґрунтованість і мотивованість подання до суду про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту	275
<i>Самарин В. И.</i> Новшество УПК Республики Беларусь: производство по уголовным делам в отношении отдельных категорий лиц	277
<i>Самодін А. В.</i> Відвід судді як гарантія кримінального судочинства	279
<i>Самодін М. В.</i> Практика відводу прокурора, слідчого і дізнавача (особи, яка провадить дізнання) від участі у справі	282
<i>Сапін О. В.</i> Проблемні питання визначення правового статусу прокурора під час його участі в апеляційному та касаційному провадженні у кримінальних справах	284
<i>Симчук А. С.</i> Законодавче врегулювання заяв та повідомлень про злочини як приводів до порушення кримінальної справи	286
<i>Сисоєнко Г. І.</i> Щодо тлумачення поняття „інші фахівці у галузі права” у кримінальному судочинстві	289

<i>Скакалина Н. А.</i> Противодействие молодёжному экстремизму в Российской федерации: уголовно-правовой и криминологический аспекты	291
<i>Снідевич В. О.</i> Окремі питання розмежування умисного вбивства, вчиненого на замовлення, від умисного вбивства з корисливих мотивів	293
<i>Сопронюк І. О.</i> Деякі аспекти визначення ефективності кримінального судочинства	295
<i>Стрелковська Ю. О.</i> Причини участі колишніх професійних спортсменів в організованій злочинній діяльності	298
<i>Строган Г. Ю.</i> Значення клопотань учасників кримінального процесу для попередження і виправлення слідчих помилок	300
<i>Ткачук Ю. О.</i> Становлення покарання як способу боротьби зі злочинністю	303
<i>Фідря Ю. О.</i> Виключне провадження — резервний механізм забезпечення правосудності судових рішень у кримінальних справах	305
<i>Ховпун О. С.</i> Деякі питання розслідування дорожньо-транспортної пригоди	307
<i>Худенко А. А.</i> Перспективи запровадження інституту ювенальної юстиції в Україні	310
<i>Цибулько О. В.</i> Особливості формування у неповнолітніх асоціальної поведінки і схильності до здійснення девіантних дій	312
<i>Цыкунова И. Н.</i> Правовые основы установления истины в уголовном процессе республики Беларусь	314
<i>Черняк С. Ю.</i> Затримання у кримінальному процесі: проблеми його обґрунтування	317
<i>Чорний Р. Л.</i> Деякі питання удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за терористичний акт	319
<i>Шестопалов Р. М.</i> Про вдосконалення процесуального статусу слідчого в умовах реформування досудового слідства в Україні	321
<i>Шеховцов О. О.</i> До питання про статус слідчого та реформування системи досудового слідства	323
<i>Щегельський Д. О.</i> Інформаційний тероризм в системі інформаційних правопорушень	326

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ:

Збірник тез міжнародної наукової конференції

«Шості осінні юридичні читання»

(м. Хмельницький, 26-27 жовтня 2007 року):

у 3-х частинах

ЧАСТИНА ТРЕТЯ:

Адміністративне право.

Адміністративний процес.

Фінансове право.

Кримінальне право.

Кримінологія.

Кримінальний процес.

Криміналістика.

Підписано до друку 10.10.2007 року. Формат 60х90 1/16.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний. Папір офсетний.
Облік. друк арк. 24,8. Умовн. друк. арк. 27,3.
Наклад 180 прим. Зам. № 1550.

Комп'ютерне складання — *М. О. Стефанчук*
Відповідальний за випуск — *М. О. Стефанчук*

Видавництво Хмельницького університету управління та права
Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення
України про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2105 від 21.02.2005 р.

29013, м. Хмельницький, вул. Театральна, буд. 8
Тел.: (0382) 71-75-91
Ел. адреса: nauka@univer.km.ua
www.univer.km.ua